Преспахме в Солун. Към Атина се отбихме в Амбелакия, видяхме къщата на [Деметриос] Шварц. Такава хубава къща, а се руши. В Солун се видяхме с [Янис] Караянопулос. Той дава право на [Леандрос] Вранусис. [Хриса] Малтезу наистина се издига несправедливо и критиката му, че заема две места в нарушение на закона, е вярна. Трябвало е да подпише само писмото си.

24.III.1983 г. [четвъртък]

Пристигнахме в Атина към 4 часа. Починахме малко и аз отидох на събранието на Атинската академия. Дебютът на М.[ихаил] Сакелариу за въстанието от 1821 г. Интересна трактовка със съпоставка – какво не е в сравнение с другите въстания и войни, и какво е – във вертикални разрези от първия сблъсък при Манзикерта [Манцикерт] с турците.

На излизане П.[анайотис] Канелопулос ми каза, че всичко вървяло добре, че следващия четвъртък щяло да се реши, но да не говоря, защото вотът е таен, да не би да стане нещо все пак. Поиска да ида с него, искаше да говорим и за други неща, но не можех, защото трябваше да идем на прощалния прием на ливанския посланик Сухей Шамас. С него съм имал винаги добри контакти.

На приема се срещнах с министър [Йоанис] Хараламбопулос. Искал да устрои добро посрещане на нашия министър, но щял да каже датата, когато се върнел от Канада. Предложих му да отложим – той отказа. Остава неизяснен този въпрос и сме поставени в глупаво положение. Казах го на шефа на протокола и на началника на кабинета му. В понеделник ще ида в министерството. Началникът на протокола ме посъветва да потърся [Сотирис] Костандопулос, но да звъня вкъщи на националния празник ми се видя неправилно. Ще излезе, че искаме на всяка цена среща, когато тя е нужна на тях в този момент повече, отколкото на нас.

25.III.1983 г. [петък]

На първия ред в църквата. Зрелище за гледане и одумване. [Константинос] Караманлис влезе разярен и не можеше да го скрие. [Андреас] Папандреу – също мрачен. Службата никак не вървеше – навън лозунги, дюдюкания и дори сбивания. Като излязохме – същото.

Времето слънчево, светло – заболяха ме очите от светлината на площада. [Георги] Колибаров гледал по телевизията, снели на касета парада – станал съм бил последен от редицата и съм говорел със съседа (Я. Левандоски).

От парада се отбих в посолството, където се преоблякох и след това отидохме да изпратим Д.[имитър] Стоянов. Анулирали директния полет от Адис Абеба и вместо да прекара в Атина, пренощували в Кайро. На

тището Д. Стоянов посрещна Ана като „съгражданка". Разказа ни за голямата мизерия на местата, през които беше минал. По молба на Живко [Кабадаиев] казах му да го повика.

Той отново ми говори за Албания – щял да посети Т.[одор] Живков, за да разработят нещо по-цялостно. От мен иска да засиля контактите.

26.III.1983 г. [събота]

Излязохме с [Ера и Леандрос] Вранусис на малка разходка и обядвахме заедно. Намират се в тежко положение. Срещу двамата, и особено срещу Ера, съществува силно настроение. Не са успели да установят контакт с младите, а и случаят с реакцията срещу [Хриса] Малтезу е придобил неблагоприятно развитие – злепоставен е Леандър. Отгоре на всичко него го освобождават от работа като главен директор, макар че нито длъжността е такава и не я съкращават, нито той се е водил за такъв, а само приравнен по таблица за добросъвестна работа.

27.III.1983 г. [неделя]

Обяд с Д.[имитриос] Андрулакис и жена му, съветника на [Харилаос] Флоракис. След като анализирах интервюто, добавих и основните разсъждения на Андрулакис и пратих в София грама.

1. За базите. Х. Флоракис настоява за оттеглянето им в кратък срок. Но подчертава, че правителството е поставено пред трудна задача. Д. Андрулакис каза, че мнението на ЦК на ГКП е, че моментът е неблагоприятен за подписване на споразумение. Всеки компромис е в полза на десницата и американците. ГКП ще критикува и ще се разграничи. [Константинос] Мицотакис имал разработена програма за атака, защото бил убеден, че ще се подпише споразумение при по-неизгодни за тях условия.

Така че най-добре било да се отложи подписването и да се проведат избори. Но [Константинос] Караманлис е заел отрицателна позиция към избори сега. И би могъл да възложи провеждането на изборите на техническо правителство начело дори с Е.[вангелос] Авероф. Освен това американците обещавали при подписване да съдействуват решително за урегулиране на отношенията с Турция.

2. За отношенията ГКП – ПАСОК. Х. Флоракис опровергава слуховете и твърденията на десницата за таен договор или мораториум с ПАСОК. ГКП не е доволна от политиката на ПАСОК и затова критикува правителството във всички области. ГКП не е за сътрудничество заради самото сътрудничество. Само за действителна промяна. Но също така ГКП е твърдо срещу десницата.

Д. Андрулакис [каза], че след конгреса атмосферата в ЦК се е подобрила. Нямало опасност от уклон от ляво или от дясно. Главната опасност

била пасивността. ГКП е наблюдател и очаква действията на правителството, за да ги критикува или одобрява. Няма още своя конструктивна платформа по основните проблеми, за да поставя ПАСОК пред избор и да го заставя да върви напред.

3. По Балканите. ЦРУ имало разработен план – знаел го от Янис Рубатис, дипломатическия съветник на А. Папандреу (сега в оставка) – да увлече Гърция в действия срещу Албания след смъртта на Енвер Ходжа. Това било съгласувано и със СФРЮ, като използуват Косово. Работело се в средите на десните, увлечен бил и архиепископ Серафим, правели се опити да проникнат и в средите на ПАСОК.

Македонският въпрос също се използувал за натиск върху Гърция.

Цялостен план за дестабилизация на Балканите, като се възроди сред гърците митът за опасността от север с различни варианти в случая, че Гърция подпише споразумението за базите и ПАСОК тръгне по-надясно. И обратно, ако Гърция изостри отношенията. За последния случай предвиждали дестабилизация и от изток – с турското малцинство. Консулите на САЩ и ГФР посещавали всеки месец мюфтията в Ксанти. На тях разчитали да създадат обстановка за проваляне на разговорите за безядрена зона на Балканите. (Провокация?) С турското малцинство се занимавал [Георгиос] Гениматас, от него имали тези сведения. [Константинос] Караманлис имал план да докара гърци от СССР, за да разреди турците, които били в Тракия около 200 хиляди души, но нещо млъкнали по този въпрос.

4. По икономиката. [Герасимос] Арсенис бил проамерикански и по-консервативен. Опитал се да премахне [Йоанис] Потакис, той дал сведенията на в-к „Елевтеротипия“ за кампанията срещу Й. Потакис (полските самолети и вагоните от ГДР).

Г. Арсенис с [Йоанис] Алеврас се обявили рязко и против февруарските събития и мобилизацията на левицата. Г. Арсенис с оглед търсения голям заем, Й. Алеврас от парламентарни съображения – изобщо от крилото на „умерените“ в ПАСОК.

Преди да дойде при мен, Д. Андрулакис бил на среща с Маркос Вафиадис заедно с Петрос Русос. Говорили повече от три часа. Много са доволни от разговора – иска единство на комунистите, признава само една компартия, готов бил да посредничи за сближението между двете, макар че това било утопично. Фанатични елементи и в двете партии нямало да допуснат да се придвижи този въпрос. Дано поне се създаде атмосфера на търпимост без взаимни нападки и взаимодействие в масовите организации.

За разлика от [Антониос] Амбатиелос той смята, че [Григориос] Янарос, главния редактор на в-к „Авги“, не е фанатик, има приятелско отношение към СССР, както и Леонидас Киркос, и особено [Петрос] Куналакис и [Ангелос] Диамандопулос.

Вечерта пристигнаха Милка и Ваньо Янчеви. Заранта закъснели около час, понеже не обърнали внимание на съобщенията за промяна на часовете. Но служителката не пуснала автобуса да замине, харесала Ваньо, била братовчедка на [Лиляна] Чифчян, нашата секретарка в Центъра [ЕЦИ].

28.III.1983 г. [понеделник]

[Сотирис] Костандопулос ме прие веднага – уточнихме се да пусна грама в София за посещението на [Петър] Младенов, че [Йоанис] Хараламбопулос държи много, че не иска да стане в един ден. Й. Хараламбопулос и на мен ми каза, че държи на П. Младенов не само като на министър на НРБ, но и го цени и обича като приятел. Да пиша така, а в понеделник още ще ми съобщят евентуалната дата или пък ще се отложи за по-късно. На тях не им се иска това, защото, la Presidence, както говорят тука за председателството на ЕИО, ще им погълне всичкото време и сили.

Изпратих грама в София, с което отхвърлих нареждането на ФСО-то посолството да получава пари за болни. Навремето органите на МВР ми забраниха да приема собственика на „Диас", бил мошеник (Жоро Йосифов беше на друго мнение), по едно време не го допускаха да иде в София, а парите му заключени там, приех само да препратя изложението му. Преди около месец от МС се получи нареждане ТИС [търговско-икономическата служба] да събира пари за лечение на болни. [Севдал] Севдалов възрази и аз изпратих аргументирано изложение до Хр.[исто] Христов, който се разпореди да не се приемат пари. Сега натискат посолството. Казах, че ще приема парите само ако ми нареди лично [Петър] Младенов.

Посетих П.[анайотис] Канелопулос. Пихме по едно кафе. Показах му изложението до в-к „Акрополис". Прочете го пред присъствуващия адвокат на повечето пострадали по време на диктатурата – Мангакис?? – брат на някакъв сегашен министър или зам.-министър. Не ги научих, както не знам редица имена на наши министри. Физиономист съм и трябва името да мине през ръката ми, да го напиша, за да го запомня.

П. Канелопулос се съгласи сам да се намеси и посъветва да възложа и на Ст.[ефанос] Пападопулос, когото исках и аз, дори му подхвърлих името му. Той пожела да го посетим. Обадих се веднага на Ст. Пападопулос – ще дойде в Атина от Янина.

Целия следобяд работихме с Ефи Авдела върху книгата – няколко часа.

Вечерта бяхме в хотел „Атенеум". От една международна организация бяха наградени няколко наши фирми. Попитах [Севдал] Севдалов дали знае нещо за тази вечеря – той ми отговори сухо, че не е канен, но като че ли щели да дойдат един–двама. А [Венцеслав] Агаин ме посъветва да не

ида. Прочетох внимателно съобщението, поканата и писмото. Предвидили ме на top table и с молив [Нина] Ацева означила четири наши фирми, предвидени за награда.

Отидох, макар и с колебание. Добре направих. Бяха всички посланици, чиито фирми са били отличени – 4 от социалистическите и 5–6 от западните и третите страни. Аз връчих на тримата явили се наградата – метална емблема върху мраморна поставка (около 1.800 долара, внасяни от наградения). Ясно, че ще трябва да направя остра бележка на [Венцеслав] Агаин. Хем зае протоколна служба без да е подготвен, хем не си дава труд да попита какво представлява дадено събитие – в случая търговската ни служба, социалистическите посолства и, ако трябва, и гръцките институции. А с лека ръка дава съвети.

За пръв път по време на вечерята, между супата и основното ядене ни връчиха сладолед. Защо беше това никой не разбра. Само изпод вежди всички се споглеждаха, а някои и се смяха.

29.III.1983 г. [вторник]

Гледах грами, подписвах писма, дойде Грънчаров от Габрово, синът му е тук на работа. Жена му прекара едно лято с майчето в станцията на Президиума в Банки, точно след смъртта на татко. Беше много внимателна. Сетне ние пък се случихме с него в Банки. Донесе ни и малък подарък от Васил Гашев, станал началник на Окръжното управление на МВР в Габрово.

На обяд бях поканен в съветското посолство за въвеждане на кубинската посланичка. Тук бяха мексиканският посланик, финландката и други висши сановници от Министерството на външните работи. Бях във форма.

Пратих грама в София за един момент от разговора ми с П. Канелопулос. Бил при него Тр.[айко] Трайковски, югославският посланик, с [Михайло] Яворски, бившия югославски посланик в Атина, който поддържал тесни контакти с П. Канелопулос. Тр. Трайковски се оплакал, че отношенията между Югославия и Гърция не били такива, каквито са отношенията между Гърция и България – близки и сърдечни. Докато това било все пак обяснимо при К.[онстантинос] Караманлис, който проявявал особен интерес за подобряване на отношенията с българите, то не можел да си обясни защо и при А. Папандреу Югославия била оставена на заден план. Същевременно се обърнал към П. Канелопулос с пожелание да обърне по-голямо внимание на контактите с югославяните.

П. Канелопулос отговорил, че той лично установил един от първите следвоенни контакти с югославяните, посетил СФРЮ, имал срещи с мнозина югославски ръководители и с [Йосип] Тито. Но отношенията

му с България са свързани и сантиментално, защото се убедил, че цялата политика на противопоставяне на двете страни е била порочна. Добавил още, че си обяснява известната въздържаност и на Нова демокрация при Г.[еоргиос] Ралис, и на ПАСОК при А. Папандреу сега със засилване дейността на Скопие по проблеми, които според него са анахронични за съвременността.

30.III.1983 г. [сряда]

Отново в съветското посолство – този път обяд на социалистическите посланици. Основна тема – вътрешното положение на Гърция. Ще обобщя бележките си по-късно. [вж. 1.IV.]

Отново протоколът не си свърши работата. Връчиха ми една покана за „Minion", на която се отзовах само защото смятах, че това е свързано с българска изложба. А то се оказа изложба на гръцки художник. Тук такива изложби се откриват всяка седмица и аз по принцип не отивам.

Отидохме на изложбата на [Пабло] Пикасо.

Вечерта късно дойде [Василис] Кремидас. Отпечатаха му статия у нас в сп. „Etudes Balkaniques" с много грешки и изтървали основната му диаграма. Нямах друг изход, освен да му предложа да се опитам да я препечатам още веднъж.

31.III.1983 г. [четвъртък]

В чехословашкото посолство – по случай идването на новия посланик и малка изложба на чешки кристал.

Обяд с Грънчарови – бащата, майката и сина. Синът е инженер–електроник.

Съобщиха ми, че поисканата тази заран от мен среща с [Йоанис] Потакис ми е определена за утре. (А.[ндрей] Луканов поиска да се срещна с него.) Казах това на Грънчаров и поисках да ми даде справка, за да придвижа някои въпрос за сделка в областта на електрониката.

Завършихме прегледа на книгата, включително и бележките.

Към 8 часа П.[анайотис] Канелопулос ми съобщи, че съм избран триумфално [за чуждестранен член на Атинската академия]. Беше развълнуван. След малко ми се обадиха [Панайотис] Зепос и [Дионисиос] Закитинос. Д. Закитинос беше трогателен – и радостен, и тържествуващ. Гласували 24 „за" и само една бяла.

Наистина голямо събитие. Избор, и то, докато съм още тук на пост.

1.IV.1983 г. [петък]

В посолството новината бе стигнала. Купих бонбони и ги почерпих – и посолството, и търговското. Обадиха се [Константинос] Цацос, [Георгиос] Касиматис и [Солон] Кидониатис да ме поздравят. Дойдоха Райас и [Тодорос] Маликьосис – двамата издатели [на изд. „Темелио“]– с кошница цветя и за балканската изложба на книгата.

Ето и основните изводи от срещата на социалистическите посланици:

1. През последните два месеца се забелязва ескалация на натиска върху правителството на А. Папандреу и отвън, и отвътре, за да се наложи промяна в провежданата политика.

Не са точно известни фактите около събитията на 26–27 февруари, но се прие като най-достоверна следната версия, защото източникът е бил достоверен досега. Определени среди във и извън армията, убедени, че политиката на ПАСОК разклаща основите на гръцката военна организация и че антиамериканският курс е в противоречие с националните интереси на Гърция, внушили на група офицери да изпратят писмено изложение до президента К. Караманлис. Той обаче информирал за това А. Папандреу с пожелание да се срещне и разговаря с офицерския състав и разсее недоверието. А. Папандреу обаче решил, че това е грубо нарушение на устава, и като министър на отбраната взел крути мерки срещу всякакви колективни действия в армията, за да предотврати в бъдеще прояви от такъв род.

Като министър-председател и ръководител на ПАСОК А. Папандреу решил същевременно да използува натиска срещу правителството в своя полза, като продемонстрира, че и армията трябва да се съобразява с новата обстановка в Гърция и че ПАСОК ще се съпротивлява решително срещу всеки опит за преврат. Един военен преврат неизбежно ще прерасне в гражданска война, при което левицата – ГКП и ПАСОК – ще бъдат единни.

Всички посланици дадоха висока политическа оценка на проявената твърдост и избрания класов подход срещу десницата от А. Папандреу, въпреки опозицията на редица членове, между които [Йоанис] Алеврас и Г.[ерасимос] Арсенис.

2. Убийството на Ж.[Георгиос] Атанасиадис, собственика на в-к „Врадини“, независимо кой го е извършил, е било политизирано до крайна степен от Нова демокрация. Само десетина минути след убийството Е.[вангелос] Авероф го охарактеризира като политически акт, призовава към демонстрации, обвинявайки правителството по телевизията. Широко разпространение получиха слуховете, че Нова демокрация се готви да дойде на власт. Служителят, който допуснал Е. Авероф да говори по телевизията, е бил веднага уволнен и правителството взе силни полицейски

мерки, за да предотврати всякакви демонстрации. Това се оказа достатъчно, за да не се допуснат изстъпления. Но националният празник бе помрачен от силните викове, издиганите лозунги „за“ и „против“ ПАСОК и от отделни сблъсъци. К. Караманлис влезе в катедралата разярен, а гласът на архиепископ Серафим бе заглушен от шума, който проникваше в катедралата отвън.

От всички посланици се отбеляза заслугата на К. Караманлис да успокои атмосферата в Атина. Подчертано бе неговото нежелание да се дестабилизира Гърция. Излязлата напоследък мемоарна книга на Г.[еоргиос] Ралис за неговото управление с приведените данни срещу Е.[вангелос] Авероф и срещу маневрите на крайната десница се приема като удар срещу сегашния лидер на опозицията Е. Авероф и неговата крайно дясна ориентация.

Общият извод на срещата на посланиците, формулиран от домакина, съветския посланик В.[ладимир] Кабошкин, че правителството на ПАСОК сега е по-стабилно отпреди, че държи твърдо властта, се прие от всички.

3. Обща бе констатацията, че отбелязаното изостряне на обстановката в Гърция е тясно свързано с международното положение. Не е просто съвпадение меморандумът на Р.[оналд] Рейгън до гръцкото правителство във връзка с посещението на Н.[иколай] Тихонов, натискът на официалния представител на страните–членки на Общия пазар и зачестилите идвания в Атина на сенатори, конгресмени и др., което показва, че и САЩ вече са сериозно обезпокоени от политиката, следвана от А. Папандреу.

Изтъкнато бе още, че след падането на [Х.] Шмидт А. Папандреу е в изолация – и политическа, и икономическа, – подложен е на допълнителен натиск от западните страни.

Като се вземе предвид и обстоятелството, че икономическото положение е такова, че не може да има гръцко правителство, което би могло да преодолее трудностите без жертви, следователно и без масово недоволство, то ясно се вижда, че годината се очертава като много трудна и в международен, и във вътрешен план.

В тази връзка пръв чехословашкият посланик [Йозеф] Налепка, подкрепен веднага от съветския Владимир Кабошкин, от унгарския Ищван Добош и от полския Януш Левандоски, се произнесе за необходимостта от по-активна дейност на социалистическите страни в подкрепа на режима на ПАСОК. Приведени бяха редица аргументи за сериозно раздвижване на отношенията със социалистическите страни напоследък. На първо място бе отдадено нужното внимание на посещението на Н.[иколай] Тихонов и подписаните съглашения със СССР, последвани от нови конкретни сделки, някои от които малко очаквани. Уговорено е посещението на чехословашкия министър на търговията в началото на м. май, дълго отлагано; договорени са доставки на филми и бяха приведени думите

на директора на телевизията Раисос, че сега вече са готови на всякакво сътрудничество със социалистическите страни. Повикан бил от Унгария гръцки комунист за съветник в Министерството на икономиката за обществения сектор. Я.[Йоанис] Потакис заяви, че трябвало с ускорени темпове да се разширява сътрудничеството със социалистическите страни, че ако бъде ударен той, това означавало опит да се компрометират отношенията със социалистическата общност. Той ме прие веднага щом му поисках среща. За средата на м. април е уредено вече идването на Ат.[анас] Гинев и наши „бизнесмени". Уговорена е среща и с Г.[еорги] Караманев. От десетина дни в Атина се изреждат делегации от ГДР. На излизане Й. Потакис ме помоли да съм използувал някоя от срещите с А. Папандреу, за да го „стопля пак", да го уверя, че социалистическите страни държат за него, защото не били малко онези, които постоянно го разколебавали в намеренията и възможностите на социалистическите страни.

Обобщавайки разискванията и по този въпрос, съветският посланик формулира задачата – какво да направим и ние за Гърция, за правителството на А. Папандреу, какъв натиск да упражнят социалистическите страни в тяхна полза. Логиката изисква А. Папандреу или да се примири, или да иде още по-открито срещу САЩ. Досегашните му стъпки в разрез с американската политика имат голямо значение. Изострянето на отношението на САЩ към Гърция показва, че правителството е на прав път и трябва да му помага. Задължихме се като посланици да доведем тези разсъждения до знанието на нашите министерства.

Едновременно с тази пуснах информация и за разговора с [Йоанис] Потакис. Беше крайно любезен, веднага прие предложението за среща и фиксирахме 15–17 април. Той сам изяви желание да се направи нещо, за което „да може да се чуе". Уговорихме и посещението на [Георги] Караманев за началото на м. юни (9–12).

Попита ме след това какво съм казал за него пред А. Папандреу и ме помоли да намеря начин пак да му говоря, да го „стопля", да го уверя в намеренията на соц. страните. Имало нужда, защото го обработвали доста хора в обратното. Обясни ми, че вече излезли от фазиса на приготовленията и разговорите, и пристъпили към дела – пример със СССР. Наложил доставката на тежки механични съоръжения за армията – генералът много се мръщил, преди да подпише. А сделката с Полша за самолетите – никой от служителите на министерството не искал да я подпише или парафира, та накарал брат си да направи това. Борбата била остра и сам не знае какъв ще бъде крайният ѝ изход. Засега вярва, че трудностите ще се преодолеят.

[Вечеслав] Тунев ми доведе един журналист от в-к „Елевтеротипия" – завеждащ културния отдел. Поискали му да отбележи 60-годишнината от освобождението на Килкис [Кукуш] и му дали такива материали, че той

се ужасил. Разпитал – и му се видяла цялата работа много съмнителна. А той е грък от малоазиатските преселници и такива били почти всички жители на Килкис. Затова поиска да узнае цялата история. Разказах му я – остана много доволен. Погледна на Балканските войни, в това число и на Първата, с това „обективно“ на Ленин, което често се изпуска дори у нас. Обясних му и смисъла на сражението при Лахана – да се запази бягащото българско население; не скрих историята и с Мелник. Това са резултатите от военното решение на проблемите.

След обяд пристигна от Янина проф. Ст.[ефанос] Пападопулос. Повиках го, за да го убедя да напише статия за Месолонги. Прие, трябва да кажа, с готовност. Разбира се, бях му казал, че П.[анайотис] Канелопулос иска да го види. И наистина в 6 часа бяхме при него. При П. Канелопулос разговорът засегна предимно проблеми на висшето образование – той се интересуваше от положителните и отрицателните страни на новия закон. За Месолонги каза, че сам е готов да пише където трябва. Уговорихме се Ст. Пападопулос да пише статия за списание „Нея Естия“.

Ст. Пападопулос ми изнесе интересни данни за дейността на албанския посланик сред албанците в Гърция. Оказва се, че се е породило раздразнение сред гръцките официални среди от усилията на албанците да възродят албанско национално съзнание сред заселените през XVII и XVIII в. албанци на гръцка територия след опустошителните въстания и тяхния разгром. Въпросът е дали това е вярно, или е част от замислената акция за създаване на настроение срещу албанците и Албания. Сам Ст. Пападопулос сподели, че дори в Министерство на външните работи не искали да приемат, че борбата на албанското ръководство срещу църквата е продиктувано от вътрешни съображения – да създадат национално единство като преодолеят религиозните различия. Тук твърдели, че това е било антигръцка дейност.

Вечерта отидохме на концерт на проф. [Константин и Джулия] Ганеви. Изпълниха гръцки пиеси, една неинтересна на [Игор] Стравински, една хубава на Божидар Петков, малко или по-скоро повече, отколкото трябваше „ала Хачатурян“, но бе запазил характерния ритъм и синкопи на българските народни ресни. И сетне на бис – [Жорж] Енеску, отлично изпълнено плюс хубава мелодия, с която спечелиха публиката.

2.IV.1983 г. [събота]

Излязохме с колата до Рафина с Милка и Ваньо [Янчеви] с намерение да обиколим крайбрежието и да идем до Евбея. След като обиколихме малко, опитах се да потегля, но безуспешно. А изрично няколко пъти питах дали колата е редовна. Заранта пак [попитах] и Илия [Илиев] ми отговори: „Да, др. Тодоров“, и побърза да излезе. А от Ана разбрах, че на

два пъти при обиколката им из града колата им запирала. Трябваше да чакам два часа, докато дойдат да ме изтеглят. Така се провали първото ми излизане от месеци насам.

След обяд дигнах налягане. Гледахме между другото един страшен филм по телевизията – как се подготвя и осъществява убийство в САЩ с ликвидиране на всички свидетели.

3.IV.1983 г. [неделя]

Пешком няколко часа разходка. Най-накрая смъкнах налягането, но не мина без лекарство.

В-к „Етнос“ от 2 април помести кратка бележка с характерното заглавие: „Посещение–предизвикателство“. „Като ‘предизвикателство’ властите на град Комотини окачествиха завчерашното посещение тук на американския генерален консул в Солун г-н Майкъл Стърнбърг. Американският консул игнорира властите в Комотини, въпреки че престоя един цял ден в града и се задоволи да посети турския консул тук Шукри Туфак (срещата продължила три часа) и мюфтията Мустафа.“

Това бе подхванато и от други вестници. Потвърждава се изнесеното от [Димитриос] Андрулакис.

4.IV.1983 г. [понеделник]

Ден като другите – натоварен до късно на обяд.

Вечеря с Николаос Сгурос – пластически хирург. Направих тази вечеря, от една страна, защото му дължахме една вечеря, от друга, за да помогна на Грънчарови. Жената на младия Грънчаров е лекарка, иска да специализира хирургия, амбициозна е. Ще бъде жалко да пропадне. А особено за един лекар – липсата на заангжираност действува силно деморализиращо.

Постигнах целта си. Д-р Н. Сгурос даде съгласие да я вземе и да я обучи. Дори ще ѝ даде удостоверение. В Атина били само двама специалистите по пластична хирургия. Казах го на Грънчаров. Веднага съчинихме писмо до София, което бащата лично ще занесе.

5.IV.1983 г. [вторник]

Сутринта имах посещение при министър [Георгиос] Лянис. Не може да приеме сега Начо Папазов. Уговорихме това да стане в началото на м. юни. Изведнъж, след като ме поздрави за избора ми в Атинската академия, ме попита защо сме избрали за членове на БАН само хора десни, нямал предвид П.[анайотис] Канелопулос. Нека помислим за учени, утвърдени международно, от ПАСОК, например него. И заговори за себе

си, като заяви, че тези дни ще ми изпрати и Curriculum vitae. Писах на Начо [Папазов] да направи необходимите сондажи, защото този въпрос той ще повдигне и при среща с него.

Поканихме на обяд съветския и чехословашкия посланик със съпругите на приятелски разговор. Посмяхме се. Една от шегите, който ни се сервира, бе изпратена от посолството – моя снимка с М.[елина] Меркури в плик с адрес до Ана. Стана дума за Мелина и т.н.

Вечеря у чехите – същата компания плюс [Харилаос] Флоракис. Два пъти водил разговори с А.[ндреас] Папандреу – да не подписва споразумение с американците и да проведе избори. Каза ни и за някои вътрешнопартийни борби в Нова демокрация и в ПАСОК. Смята, че ПАСОК в крайна сметка върви добре като партия, но не предприема нищо сериозно в областта на „промяната“ като правителство. Засилили са позициите си „умерените“, но поляризацията помага и на по-решителните. Говори за К.[онстантинос] Мицотакис, който се държал вече като лидер на Нова демокрация. Каза нещо, което не мога да повярвам, че А.[танасиос] Канелопулос пред журналист на ГКП (в-к „Ризоспастис“) говорил, че въпреки приятелството си към България не изключвал намесата на българи в убийството на [Георгиос] Атанасиадис, подобно на опита за убийство на папата. Аз мисля, че в най-лошия случай той е иронизирал.

След обяд пристигна Е.[мил] Кондураки. Направихме преглед – плаши го това, че са закъснявали да му изпратят отговора. Не е доволен от [Радован] Самарджич – грубо се държал, като че ли конгресът е негов, а не на AIESEE. Отказвал да включи темата, предложена и приета на Бюрото от [Жорж] Кастелан и пропусната в протокола. Иска освен това да му помогна да стане член на редколегията на т. III.

6.IV.1983 г. [сряда]

Поща – с оценката на отдела. Висока. Опитаха се да посочат под форма на критика някои слабости – неубедително, например, да съм координирал с ТИС, за да не се получавали различни информации. А защо не обратното? Аз не съм търговец, но няколкото ми интервенции показаха, че аз, а не търговският сектор съм прав. Или възобновяването на икономическия бюлетин. [Костадин] Бараков точно знае, че в отдела са го смятали за напълно излишен и не искал да го прави. Смята, че тези критики са внушени.

В 10 часа при [Панайотис] Зепос с [Емил] Кондураки. В 11 часа дълъг разговор с Жак Онел, гръцкия посредник за внос на филми. Продал на телевизията анимационни филми.

В посолството на ГДР по случай [посещението на] председателя на Парламента Цимерман или Цихерман (не обърнах внимание) – навсякъде му говорили много хубаво за България.

Й. Потакис ме спря – видял го А. Папандреу и поискал да даде нов тласък на икономическите отношения с НРБ. Приел го като критика и иска идването на Ат.[анас] Гинев да даде конкретни резултати. Иначе един провал можел да коствува много и на него, и на правителството. Съобщих го веднага в София.

7.IV.1983 г. [четвъртък]

Кметът на Волос – за побратимяване с Плевен.

Посети ме един политзатворник от Варна.

Прием по случай [Спирос] Киприану. [Сотирис] Костандопулос ми каза официално, че не могат да приемат [Петър] Младенов. Дори [Йоанис] Харалампопулос нямало да може да посети София, зает бил в Брюксел. Но добави две думи: „Нали знаете нашия президент, прави каквото иска."

Това ме накара да пусна обстойна грама, че неидването на Й. Харалампопулос не е случайно, а израз на недоволството на К.[онстантинос] Караманлис от канадските изявления на А. Папандреу. А.[танасиос] Канелопулос бе поставил дилемата – или Й. Харалампопулос да си подаде оставката (че не е информирал министър-председателя), или министър-председателят да се извини пред президента, който само преди няколко месеца е бил в Канада. Официално бе изтъкнат положителният резултат от разговорите на К. Караманлис в Канада за националните интереси на Гърция от министър Й. Харалампопулос. А А. Папандреу заяви на пресконференция, че останал удивен до каква степен канадските ръководители не са били информирани за гръцките проблеми. Цялата дясна преса започна истинска кампания срещу правителството.

8.IV.1983 г. [петък]

Този ден имах много срещи и разговори. Поисках среща с А.[танасиос] Канелопулос, за да получа допълнителна информация по въпроса за Й.[оанис] Харалампопулос, тъй като именно той даде особена, лична насока на цялата акция в десния печат около изказванията на А. Папандреу в Канада. Същевременно исках да изясня един втори въпрос, свързан със самия А. Канелопулос и отношението му към България.

„1. А. Канелопулос ми каза, че К. Караманлис го посетил във вилата му в Сунион, крайно ядосан на А. Папандреу, и там той одобрил идеята на А. Канелопулос за отреагиране срещу опитите „да бъде подценена и пренебрегната ролята на К. Караманлис за международното утвърждава-

не на Гърция“. К. Караманлис бил изцяло в курса на това, което писал А. Канелопулос. Тези дни предстои да излезе и обстоен репортаж в най-четения вестник в Гърция, „Етнос“, вестник решително проправителствен, където се излага приносът на К. Караманлис като министър-председател и президент за поставяне и решаване на националните проблеми на Гърция и за издигане на нейната международна роля.

Изострените отношения между двамата бяха продемонстрирани и вчера от К. Караманлис при посрещането и приема на президента [Спирос] Киприану. Президентът К. Караманлис направо избягвал А. Папандреу и когато все пак се наложило, макар и за няколко минути да бъдат заедно, с нервни ръкомахания заговорил А. Папандреу. Този момент не избягнал от вниманието на присъстващите и е зафиксиран на снимка на първа страница на в-к „Етнос“. На самия прием А. Папандреу не се доближи нито веднъж до мястото, заето от президентите, а обикаляше през цялото време сред поканените, приближи се и до нас (вж. отделната грама). Само съпругата му Маргарита отишла за малко при височайшите гости. В същото време А. Папандреу даде изобличително интервю срещу десницата и Е.[вангелос] Авероф, което е публикувано днес, по повод на политическите екзекуции около убийството на [Георгиос] Атанасиадис и бомбения атентат в Северна Гърция. Това показва, че и двете страни стоят на своите позиции.

А. Канелопулос заключи по въпроса за Й. Хараламбопулос, че нежеланието на К. Караманлис да вземе със себе си министъра на външните работи, на което той бе в течение, не било израз на лично отношение към Й. Хараламбопулос. Допуска дори, че имало голяма вероятност К. Караманлис да си промени мнението до посещението.

2. На вечеря в дома на чехословашкия посланик Й.[озеф] Налепка, на 5-и т. м., Х.[арилаос] Флоракис направи кратък преглед на вътрешното положение в Гърция. Той спомена, че на два пъти се е виждал с А. Папандреу и му предложил да не подписва договор за американските бази, а да пристъпи незабавно към избори. Всеки договор щял да намали престижа на ПАСОК. А. Папандреу не се ангажирал с отговор, но се замислил сериозно по този въпрос, за което партията [ГКП] получила информация.

Х. Флоракис се спря накратко и на положението на партиите. В ПАСОК въпреки проявеното единство все повече се разграничавало „умереното“ или „консервативното“ крило. За Нова демокрация каза, че К.[онстантинос] Мицотакис открито се представял вече като неоспорвания лидер на партията.

И тук внезапно се обърна към мен: „А.[танасиос] Канелопулос изглежда ще загуби играта, много заложи на Е.[вангелос] Авероф. Той направи и неприятно изказване преди 10-ина дни, че в убийството [Георгиос] Атанасиадис навярно са замесени същите среди, които са участвували и в убийството на папата. Казал, че е приятел на България, обича българи-

те, често ходел в тази хубава страна, но допущал българска намеса в тая история.“ Аз не можах да не изразя своето учудване и съмнение пред Х. Флоракис, на което той също отговори с учудване, че не ми е доведено до знание, след като му било съобщено от журналистка на в-к „Ризоспастис“. И добави, че в последното интервю след бомбения атентат Е. Авероф бил загатнал едва ли не за българите, без обаче да ги спомене.

Аз възложих на другарите [от посолството] да проверят, сам прегледах интервюто на Е. Авероф и това, което излезе в печата от името на А. Канелопулос. Не открихме никакъв намек за българите. Това беше вторият въпрос, който си поставих за задача да изясня при срещата си с А. Канелопулос.

Използувах нареждането от София – да се опитаме да създадем комитет за защита на С.[ергей] Антонов. В тази връзка поисках съвет от А. Канелопуос – как вижда той този въпрос, има ли условия за създаване на комитет в Гърция. Казах му, че го питам предварително, чисто приятелски. А. Канелопулос ми отговори, че никой в Гърция, нито сред правителствените среди, нито сред опозицията, не е взел сериозно изнесените обвинения за участие на българи в опита за убийство на папата. Той сам имал случай да изказва мнение по този въпрос, на самия него са му говорили спонтанно в този смисъл. Аз съм имал случай да съобщя в Министерството с няколко грами мнението на К. Караманлис по този въпрос. И сега той иронизира западните централи, като подчерта, че това е било дълбоко замислена, но плитко скроена акция срещу България, като звено на антикомунистическата истерия и пропаганда. Имайки предвид обаче особеното положение на Гърция, затрудненията ѝ – международни и вътрешни – той не смята, че и сред близките нам правителствени хора ще се съгласят в такава обстановка да проявят инициативи, които нямат никакво отношение към Гърция. Щяло да им бъде трудно да разберат смисъла на такъв комитет в Гърция. Посъветва да си изясним точно какво искаме от такъв комитет и тогава да пристъпим към сондажи за привличане на хора.

Всичко това ми дава основание да смятам, че е станало някакво недоразумение.

3. За американските бази и за положението в Нова демокрация.

3.1. Според А. Канелопулос вероятността да се подпише споразумението за американските бази е нараснала толкова, че той го мята вече за почти сигурно. К. Караманлис също интервенирал в тази насока. Било постигнато съгласие по въпросите за обезщетенията, за възстановяване баланса в помощта за Гърция и Турция, за преврата на гръцката администрация на базите, дори за сроковете. Оставали открити някои въпроси около политическата формулировка.

Предвид на това, че американците върнали последните предложения, без да внесат никакви промени, и били заели, както се изрази А. Канело-

пулос, „окончателна твърда позиция", и за да удовлетворят А. Папандреу, потърсили компромисен изход във вмъкването на подходящи изрази в преамбюла. Един такъв израз, който бил приет и отговарял на изискванията на А. Папандреу бил, че базите са американски, че оставането им е дело американско-гръцко и не се обвързва с гръцката отбрана, нито с НАТО.

Използувах връзките си с приятеля на [Янис] Капсис, който води преговорите, Такис Адаму – депутат на ГКП в Европарламента, за да разбера дали наистина има някакво придвижване в преговорите. Оказа се, че преди два дни обядвал с Я. Капсис. Той го уведомил, че нещата наистина толкова напреднали, че само крайно упорство от едната или от другата страна могли да осуетят подписването. Казал му още, че гръцката ориентация към твърда позиция не била променена, но А. Папандреу искал да избегнат конфронтацията със САЩ и прекъсването на преговорите. Имал постоянно предвид съветите, дадени на А. Папандреу от българска и съветска страна да проявява реализъм. Я. Капсис между другото споменал, че А. Папандреу му казал, че един от тези съвети бил, че със САЩ страна като Гърция не могла да преговаря с ултиматуми. Т. Адаму каза, че А. Папандреу се позовавал на Т.[одор] Живков. Но в грамата изпуснах името, защото се знае точно кой е можел да съветва А. Папандреу, а се убедих, че не са малко онези, които подхождат по-ограничено по този въпрос. Я. Капсис от своя страна добавил – каква полза, ако Гърция стане тук, на Балканите, една друга Полша откъм обратната страна. Т. Адаму, който смята че споразумението ще се подпише, споделил това с Х. Флоракис. Впечатлението му е, че ГКП предпочита другото решение – да не се подпише споразумение. Каза ми още, без да е съвсем сигурен, че и Фидел Кастро отдавал първостепенно значение на премахването на базите като най-важния принципен въпрос и в този дух говорил с А. Папандреу в Москва.

3.2. По състоянието на Нова демокрация. А. Канелопулос се съгласи с оценката, която преди време пред мен бе изказал Й.[оанис] Бутос, че сега главната опасност за единството на партията бил К. Мицотакис. Още преди завръщането на Е. Авероф от сложната операция той поискал от него да го назначи за зам.-председател на партията и сам заговорил за това. Първоначално Е. Авероф се смутил. Но благодарение на намесата на К. Караманлис, който внушил на К. Мицотакис по-голяма въздържаност, последвала декларацията на К. Мицотакис, че ще бъде лоялен към сегашното ръководство, че ще се бори за единството на партията. Но заедно с това той заявил, че си запазва правото да постави своята кандидатура, щом Е. Авероф се оттегли или други обстоятелства наложат това.

Според А. Канелопулос К. Мицотакис бил толкова амбициозен и уверен в себе си, че нямало да издържи и щял да се опита до лятото да се наложи за ръководител, като измести Е. Авероф. Но ако тръгне по легалния

път на избора, шансовете му били малки, защото продължават да не го обичат. А едва ли К. Караманлис ще се ангажира толкова, че да заложи авторитета си за него. Й. Бутос пък открито изразявал несъгласието си с Е. Авероф, но бил по-остър спрямо К. Мицотакис. На заседание на Съвета на Нова демокрация го атакувал с лична нападка, не съвсем почтено.

Този път А. Канелопулос бе по-въздържан и не отговори така самонадеяно за себе си, както предишния път. Даде да се разбере, че много зависи от К. Караманлис и от положението на ПАСОК – доколко ще се разклати сега, през пролетта, и до есента. Спомена Г.[еоргиос] Ралис не толкова като кандидат за лидер, колкото като фактор, който може да увлече хора. Според него с книгата си той нанесъл удар не само на Авероф, но и на други дейци от Нова демокрация, без да се конкретизира. Не взе отношение и по въпроса, дали К. Караманлис е бил в течение на подготвянето на тази книга и как гледа на нейната поява. В Атина упорито се говори, че уж К. Караманлис посъветвал Г. Ралис да избърза с нейната публикация.

Борбата за спечелване гласовете на Центъра, в очакване, че ПАСОК ще завие наляво или надясно с неизбежен отлив на гласове, която се води и от Нова демокрация, и от ГКП, намери едно първо развитие. И двете партии създадоха центристки групировки с неофициално обявена, но всеизвестна поддръжка. Тези дни излиза нов вестник, финансиран от П.[авлос] Вардинояннис по изричното настояване на К. Караманлис.

Според А. Канелопулос желанието на К. Караманлис било чрез вестника и направеното публично достояние, че зад тази идея стои той, да се запазят центристки настроените хора в Нова демокрация и да се увлекат недоволните от ПАСОК. На това разчита, изглежда, и Й.[оанис] Бутос, който все по-активно се проявява като най-яркия проводник на тази линия в Нова демокрация, влизайки дори в противоречия с Е. Авероф. Такъв бе случаят с оценката на бомбения атентат в Дидимотикон срещу събралите се сподвижници на Нова демокрация с генералния ѝ секретар бившия министър [Йоанис] Палеокрасас. Й. Бутос заяви, че атентатът не е еднопосочен, че той засяга и правителството и изобщо демократичния режим в Гърция.

А. Канелопулос, който много добре вижда всички тези процеси, но иска да бъде лоялен докрай и към К. Караманлис и особено към Е. Авероф, почва също да губи самообладание. Не можа да се въздържи да не прояви своята злъч и към Й. Бутос – толкова дълго време развявал антикомунистическото знаме, че трудно щял да му повярва някой сега, когато се опитва да вдигне центристко знаме.

Но над всичко доминира дълбоко залегналата, струва ми се, вече органическа нетърпимост на А. Канелопулос към А. Папандреу. Като че ли той е съчетал в себе си омразата на цялата Нова демокрация към ПАСОК, който ги измести толкова неочаквано от властта, но допълнена с натрупваното с десетилетия недоверие и неприязън на комунистите към

социалдемократите (не изключвам и себе си в това число). А. Канелопулос, както отново ми напомни Х. Флоракис, е бил не само участник в Съпротивата, но и секретар на партийна организация, прекарал години в Макронисос, преди да премине на други позиции. А. Канелопулос и този път пусна една стрела срещу А. Папандреу: „От опозиция към опозиция той забравя да управлява.“ Навярно ще я прочета утре в ежеседмичния му фейлетон, който води срещу правителството.

Изобщо в Нова демокрация нещата не са избистрени. Ще стигне ли времето за една нормална развръзка около водачеството на партията или събитията ще изпреварят и ще доведат до разрив, все още не може да се каже.“

8.IV.1983 г. [петък]

Приемът на К. Караманлис в чест на президента [Спирос] Киприану мина блестящо. Малко хора, по-малко очакване и по-рано разотиване. Вече отбелязах как [Сотирис] Костандопулос ме осведоми за [Йоанис] Хараламбопулос. Същевременно ме поздрави за избора ми за академик, като спомена, че имал много близки академици, един от които бил и К.[онстантинос] Цацос.

А. Папандреу се разхождаше из залата. Приближи се и спря и до нас – бяхме посланиците на СССР, ЧССР, Полша и аз. Ръкува се последователно с всички и се задържа при Я. Левандовски, а към мен се обърна с обръщението „приятелю“. Настъпи няколко секунди мълчание и аз се обърнах към него с думите, че всички следим крайно внимателно политиката, която провежда, трудностите, които преодолява. Казах му, че проведохме общо заседание на социалистическите посланици и стигнахме до извода, че той се нуждае от нашата подкрепа, на социалистическите страни. В този смисъл доложихме на нашите министерства (което е абсолютно вярно, аз с В. Кабошкин бяхме първите, които писаха, сетне и другите).

А. Папандреу се обърна към мен с благодарствени думи и добави, че именно сега в близки дни се нуждаел особено много от нашата подкрепа. Предстояли трудности. Очевидно имаше предвид възобновяването на преговорите за базите.

Пратих тази грама, проведох срещата с А. Канелопулос и ето, че трябваше да се занимая с игумена на Зографския манастир и съпровождащия го патер Василиос, игумен на солунската черква „Св. Теодорос“. Двамата били в България, правили опит да отидат до патриарха в Цариград, но не им дали турска виза нито оттук, нито от София.

Искат да отидат в МВнР, да ходатайстват за допускането на отец Натанаил в Зограф. От министерството им отговорили (чрез нашето посолство, оттук телефонирали), че посланик Д.[ионисиос] Ксенос отсъству-

вал и искали да знаят дали аз ще ги съпровождам. Не могли да отговорят, понеже ме нямало. Уговорили да се доуточнят допълнително, когато в министерството пристигне и Д. Ксенос.

Междувременно се наложи да ида в министерството при [Сотириос] Костандопулос още в 10.30 часа., за да му съобщя съдържанието на получената грама, че нашият министър предлага неговото посещение да се осъществи през 1984 г. Нареждането бе – „незабавно". Имаше две възможности за тълкуване – протестно-демонстративна – за разиграването досега с неговото идване, и доброжелателна – че влизаме в положението им, особено с председателството на ЕИО и искаме приятелски да ги облекчим. Аз избрах втората възможност и така обясних на С. Костандопулос. Обяснението се прие като естествено и логично.

Не така добре мина обаче с другия въпрос, за монасите. Опита се да бъде настъпателен и дори арогантно заплашителен. Мисля че му отговорих на място. По-подробно ще отбележа всичко това по-нататък, защото монасите се върнаха, но аз нямах време да говоря почти никак с тях. Трябваше да бързам вкъщи, тъй като Младенова, съпругата на [Петър] Младенов, с дъщеря си бяха решили да тръгват, без да обядват и аз трябваше да ги сваря за раздяла.

Младенови пристигнаха на 5-и вечерта – съпруга и дъщеря със шофьор. Държаха се скромно, особено майката. Дъщерята нещо сърдита на себе си, сетне на майка си, към чуждите се държи въздържано, но нещо не се радва на живота, не участвува или не показва, че преживява, когато види нещо ново.

Ана ги разведе един почти цял ден из Атина – Акропола, музея. Вечерта отидохме в хубав ресторант – „Миртия", край долния стадион, в града. Беше забавно. Сетне направиха една обиколка из Пелопонес и на следващия ден по обяд си заминаха.

Вечерта прием даде [Спирос] Киприану в х-л „Grande-Bretagne". Не ми се беше случвало да участвувам в такъв прием. Бяха поканили невероятно много хора, просто се задушихме. Напуснахме рано.

Този ден се видях с П.[авлос] Сакеларидис. Разказа ми как е минало събранието на Гръцко-българското дружество. По-активно от миналата година, пожелания за по-разнообразна дейност. Разказа ми как са го провалили като академик, след като е бил избран с 18 гласа при 35 гласували. Акад. [Периклис] Теохарис, неговия най-близък приятел заявил, че не е избран, защото му били нужни 19 гласа. П. Сакеларидис подал оплакване в съда, тъй като никъде другаде не искат такова мнозинство.

9.IV.1983 г. [събота]

Сутринта работих. Вечерта – прием по случай избора ми за академик на Атинската академия. Дойдоха около 30 академици, бях поканил и ръководителите на всички академически поделения и на Центъра за научни изследвания – около десетина души, както и състава на посолството. Всичко около 90 души. Създаде се настроение. Изредиха се академиците да ме поздравяват. Особено трогателен бе [Дионисиос] Закитинос. Не скриваше радостта си, че всичко е минало така блестящо. Дълго, много дълго стоя и [Панайотис] Канелопулос – демонстрира приятелството си отново. Правихме и снимки.

И посолските хора получиха самочувствие.

Два-три часа преди това имах разговор с монасите и Натанаил.

10.IV.1983 г. [неделя]

Днес искахме да се разтоварим. Не успяхме. На обяд при Марикакито [Мария Асприоти]. Дойде и Коко [Кириякос Сарандис] – пак се смяхме.

Вечерта ме изнуди търговецът Коцирас да излезем заедно. Търгува от 40 години с България, оженил се за българка, която живее отделно – психически болна. Помогна за Гръцко-българското дружество. Със сетни сили издържахме няколкочасов празен разговор с дъщеря му и зет му. Той обаче бе много щастлив. Ще ни остане за спомен великолепната нощ; лошото каране; това, че видяхме артиста [Ликургос] Калергис в ресторанта.

Утре сутрин Ана тръгва със самолета, а Милка и Ваньо [Янчеви] с рейс.

Пак оставам сам, но този път е само за десетина дни. На 25–26 април е посещението на К.[онстантинос] К.[араманлис] във Варна.

11.IV.1983 г. [понеделник]

Тази заран си замина Ана. И двамата пазим външно самообладание, но така не ни се разделя, че чувствувам, ако единият се поддаде на настроението си, другият ще се срине. И това, въпреки че само след около седмица или десетина дни пак ще бъдем заедно. Не можем един без друг – това е цялата истина. Така е било винаги, а сега, на тези години, съвсем не можем.

В посолството никой нямаше. Пуснах грамите за срещата и разговорите с А.[танасиос] Канелопулос.

Пуснах и грама за разговорите си с игумена на Зографския манастир Евтимий и игумена патер Василиос от Солун. Разказах цялата история как ги сварих в посолството, как ги разиграха от Отдела за култове на

министерството – че Д.[ионисиос] Ксенос го нямало и щял да се върне към обяд, дали ще ги придружавам (вероятно, за да отрежат било делегацията, било мен), опита им да отхвърлят патер Василиос.

Дадох характеристика на този човек – наясно какво иска, интелигентен, добре разбира всички машинации, даващ си ясна сметка за злепоставянето на църквата в тази непочтена игра.

Писах и за това, как [Сотириос] Костандопулос, когото посетих по въпроса за посещението на [Петър] Младенов, се озвери, когато му казах, че предстои посещение на игумена, придружен от гръцки духовник. Нахвърли се заплашително срещу църковните дейци и монасите – щели да ги поставят на място, опита се и мен да заплаши.

Този път бях спокоен и дори с усмивка му забелязах, че църквата не отстъпи по чисто граждански въпроси и малко трудно виждам как ще излязат наглава с нея, особено със заплахи. Напомних му освен това, че Атон има своя история и културно значение, свързани с цялото православие, което не може да остане безразлично към разни домогвания, включително и от гръцка страна, че последствията от едностранното решение могат да имат крайно негативни, да не кажа, фатални последици за самата гръцка православна църква пред надигащата се вълна на мюсюлманството. Казах му, че не се спазва и установеното съотношение – 10% чужди монаси (сега не са и 5%), залегнало като закон за Атон.

Видях го, че омекна и заяви, че единственото му желание е да не бъде заангажиран под каквато и да е форма с този въпрос. Но пак премина в атака, като ни обвини, че ние политизирахме този въпрос, като сме му предали несъответствуващи на значението му измерения. Отговорих му, че политизацията е гръцко дело, тъй като месеци и дори година не получиха никакъв отговор на законно искане. Трябваше да мина през цялата йерархия на министерството, вкл. до министъра и накрая до министър-председателя. Ето как се създават изкуствено въпроси.

Изводът ми е, че министерството е против нас, обработва ръководителите му и навярно така едностранно осведомява или ще осведоми и [Андреас] Папандреу. Патер Василиос ми каза, че се почувствувал сред змии (били повикали други двама отвън), така че четирима ги подложили на кръстосан разговор, без да задълбочат нещата и без да се ангажират с нищо. По едно време той попитал дали са били в Атон – оказало се, че само един е бил в Карея.

Щели да продължат акцията си с делегация от Карея, без да са сигурни в успеха ѝ.

Говорих и с митрополит Варнавас. Той също отбягва да се докосне до този въпрос. Обеща да ме потърси след някой и друг ден. Но затова пък доста прозрачно ми загатна, че ако бъде избран (без да уточни дали в БАН или в Духовната академия), това би го заангажирало морално или би му дало морална сила да отстоява по-добре някои неща.

След това към 11.30 часа се прибрах вкъщи, чувствувах се изморен. Но ме повикаха при Я.[Йоанис] Потакис. Аз пък потърсих и [Севдал] Севдалов. Уточнихме дневния ред въз основа на постъпилите от София предложения. Я. Потакис възложи да се подготви документацията по тях, уточни какво да се обяви публично. Неговата оценка е, че няма значителни проекти, затова се включи точка – нови проекти, като се разчита на идеите, които ще лансира [Атанас] Гинев, както и на някои негови, така поне обеща. Беше в много добро настроение, причината за което разбрах малко по-късно. В сряда вечерта ще се проведе интимен разговор без външни лица. Деловата част на срещата ще започне в четвъртък заранта.

След приключване на разговора той помоли С. Севдалов да ни остави за малко насаме. Приближи се до мен и тихичко ми обясни, че имал разговор с А. Папандреу, който се посъветвал с него дали не е време да се пристъпи към решаване на въпроса за р. Места. Й. Потакис му предложил, че най-добре е да му предостави този въпрос на него. А. Папандреу му отговорил да се види с мен, позовавайки се на срещата, която имах с него. Изглежда обаче, че не му е казал нищо повече, защото Й. Потакис по своя инициатива ми предложи следния план – да постави въпроса за р. Места пред Ат. Гинев, сетне да го разисква през м. юни с [Георги] Караманев и да се подготви по този начин въпросът за окончателно решение през есента. Изглежда, че А. Папандреу му е казал, че предстои среща с Т. Живков или посещение в България. В тази връзка той поиска от мен да изложа в сряда вечерта, когато не ще има външни лица, нашата позиция. Призна, че с този въпрос не се е занимавал, имал само обща представа.

Попитах го как смята да процедира по-нататък, кому ще възложи да подготви и представи гръцката позиция. Той се замисли малко и ми каза, че имал предвид Полихронопулос. Виждайки опасността този въпрос отново да потъне в дебрите на техните специалисти, които напоследък развиват само една теза – доколкото ми е известно – да бъдем поставени пред свършени факти, казах на Й. Потакис, че не е била такава идеята на А. Папандреу. Той иска да се избегне шумът и да възложи на свой доверен човек да проучи въпроса тук и в София и тогава да ме повика, за да чуе и моето мнение, преди да вземе окончателно становище за разговор на високо равнище.

Й. Потакис, като чу това, веднага поиска да му кажа името на човека, когото А. Папандреу имал предвид, за да го привлече вместо Полихронопулос. Аз отговорих, че не съм запомнил името му. От една страна, такава смяна би могла да бъде полезна, но, от друга, не мога да знам какви са намеренията на А. Папандреу, защо той не е споменал пред Й. Потакис името на своя доверен човек – негов съветник. Й. Потакис настоятелно ме помоли да се напрегна и да му позвъня щом се сетя. Аз пък мисля да „не се сетя“ поне докато мине срещата ни в сряда вечерта, за да имаме време да обмислим създадената ситуация. С общите постановки по р.

Места аз съм запознат, но поисках допълнителни указания било с грама, било по [Атанас] Гинев.

12.IV.1983 г. [вторник]

Вчера накарах да пуснат като отделна прес-информация дискусията в Парламента около армията. Интересното в случая бе отговорът на заместник-министъра [Антониос] Дросоянис, който се поддаде на подвикванията на опозицията и заяви, че „не се подценява опасността от Север, но... основна днес е опасността от Изток."

Тази реплика срещна противодействието на ГКП – [Харилаос] Флоракис отправи запитване как да се разбира, има ли промяна в политиката на правителството или се касае за отклонение в линията от А. Дросоянис. Много бързо А. Папандреу е бил информиран и още среднощ отправи едно от най-хубавите си изявления за Балканите като зона на мира и за липсата на всякаква опасност от север, което е залегнало във всички стратегически планове на Гърция. Допълнено с изявление и на [Георгиос] Гениматас и други за отлагане на учения на НАТО, защото в тях се говореше за предполагаемо нападение на България над Гърция.

[Димитриос] Хондрокукис направи изявления, че одобрява изказването на А. Дросоянис и щом Гърция принадлежи към НАТО, то следва да участвува в упражненията му.

Днес оставам в резиденцията за възстановяване и работа върху предстоящата конференция в София за „История на световните цивилизации". По-късно, ако ми остане време, ще отбележа разговора си с алжирския посланик върху Магреба и арабския свят.

Странно е колко бързо човек се привързва към животинките. Подхвърленото кученце преди около месец-два стана любимец на цялата резиденция. Вчера то цял ден лежа болно. Още предния ден бе започнало да повръща – изглежда, че преяде в неделя около приема – а си е лакомо. Въртяха се около него всички. Днес вече се размърда, дойде да се гали и при мен.

Онзи ден на ръце го внесох отвън, за да не се изгуби или да не го откраднат.

Вечерта отидох на събрание в Академията на лекцията на новоизбрания Роже Милийо – бивш ръководител (генерален секретар) на Френския институт в Атина, на дипломатическа работа в Кипър и Атина, женен за гъркиня. Говори за гръцката колония на Марсилия до наши дни. С чувство за хумор.

В Академията ме посрещнаха топло – и тия, които са гласували за мен, и тия, които дойдоха у дома. П.[анайотис] Канелопулос много държи на лекцията си за марксизма. Наистина е явление за Атина.

13.IV.1983 г. [сряда]

Среща с [митрополит] Варнавас. Едночасов разговор за съдбата на източното православие, за пропуснатите възможности и ролята, която би могло да играе като културна инстанция и хранител на традиционни ценности за целия православен свят и специално за укрепване на връзките на елинизма със славянския православен свят.

Най-после Варнавас не издържа и заговори за контактите си с българи, за заслугите си от времето на [патриарх] Кирил, напомни, че е доктор хонорис кауза, че има орден „Кирил и Методий“ I степен и накрая напомни колко мило го е приел акад. А.[нгел] Балевски. Като подчерта, че той се е свързал с България и създава обществено настроение в нейна полза, помоли да укрепим тази морална връзка, като го предложим за член на БАН. И почна да се пазари дали това не може да стане още тази година.

След като изчаках това, заговорих за Атон, за проявеното неразбиране, за ролята на църквата да просветли заблудените в стари предубеждения. „Да, но възможностите на църквата тук са ограничени, когато въпросът опира до Патриаршията и министерството. Ние можем само да обясняваме“ – бе отговорът.

Посрещнах А.[танас] Гинев. Идва с допълнителни нови предложения. А. Гинев ми предаде поздравите на П.[етър] Младенов, А.[ндрей] Луканов и Г.[еорги] Караманев. Прибави – сърдечни. Каза още, че приели предложенията за постигане на договаряне и продължаване на сътрудничеството с М. Копелузос. Срещата обещава да бъде полезна. Съвпада и с пристигането на два автобуса екскурзианти начело с [Георги Димитров] Гошкин – вестниците дадоха широка гласност на това посещение. Съобщават днес и за предстоящото посещение на [Константинос] Караманлис по покана на [Тодор] Живков. Пък и друго едно съобщение – за използуване на пристанището на Александруполис от български предприятия, изглежда, във връзка с подготвяното откриване на новия граничен пункт и шосе – запълни атинските вестници и официалните бюлетини. Във в-к „Етнос“, а може би и в някои други се говори и за [Сергей] Антонов в положителна светлина.

България е на дневен ред.

Обяд със социалистическите посланици. Основен въпрос за разглеждане – Кипър. След това по-малко за базите, за ПАСОК и Нова демокрация.

Кубинската посланичка каза, че положението в Никарагуа е крайно сериозно. Прозвуча не само тревожно, но и песимистично – че сред самите органи на сигурност е проникнала чуждата агентура. Нима ще се повтори историята с Чили?

Вечеря в дома на [Йоанис] Потакис. Общо взето, скромен, някъде към Йончови [Йончо Христов], оттатък Нео Психико. Но и той е започнал

да използува служебното си положение да събира картини от социалистическите страни – било му „хоби“. Но от окачените двадесетина картини, трите четвърти са от Румъния, ЧССР, една-две от България, Полша и само няколко са гръцки.

Яденето – риба. Обслужваше жена му – отрудена жена. Не разбрах дали работи, но не е вероятно – с три деца сама. На вечерта се уточни дневният ред на заседанието. Не стана дума за р. Места.

14.IV.1983 г. [четвъртък]

Пристигнаха [Георги Димитров] Гошкин с Б.[орис] Велчев. С два автобуса – поход на мира в Гърция. Отговарят на миналогодишния гръцки поход в България. Вестниците дигнаха наистина шум, но и двамата са във възторг от посрещането и големия отзвук – поели ги на границата, навсякъде митинги.

Уредихме срещи на Б. Велчев с Комитета за балканско разбирателство, който, както и у нас, бе замразен.

В 10 часа започнаха преговорите. Вървяха не леко. Защото и от двете страни се бе натрупало недоверие. Докато гръцката страна – в първите си негативни прояви намираха обяснение с трудностите на „промяната“, то нашите влизаха в противоречие с основната линия – да се укрепват кооперациите, защото предпочитаха частниците. Това пък даваше основание на Й. Потакис и на другите да смятат, че тук играят роля частни интереси, т. е. подкупи.

По въпроса за фабриката за сокове в Коринт явно бе разкрито съзнателното подвеждане на нашите, на което и [Севдал] Севдалов обърна внимание на А. Гинев, но той не искаше да вярва. От думите на директора на Земеделската банка [Панайотис] Панайотопулос, който изнесе неопровержими данни – нашите представители не пожелали да се видят с него, а поръчали да кажат, че всичко е наред, като месеци не изпращат исканите данни. В София съобщили, че няма условия за фабрика в Коринт, защото кооперативът не я искал.

И вторият случай – предложение за подписване на почти готово споразумение за фабрика на доматено пюре в Серес със Савидис, без дори да направят опит с банките или с други кооперативи.

В първия случай Ат. Гинев даде пълна газ, за да уреди благоприятно въпроса (повика двама отговорници от София), по втория – би отбой. Но и гърците бяха добре притиснати, особено около карите и торовете – в двата случая подведоха и нас, но подведоха и Й. Потакис. И това бе доказано с документи.

Накрая, когато останахме насаме, Й. Потакис призна, че е благодарен за тази среща, която му отворила очите и ще се опита да разсее предубеж-

денията и по-горе (създадени от други, но може би и от него, за да оправдае недостатъчното развитие на икономическите взаимоотношения със социалистическите страни).

Изпратих обстойна грама, където дадох да се разбере в кои насоки се трупат грешки и от нашите.

По радиото и телевизията пуснаха подробно съобщение, между другото и това, че за 15 млн долара сме купили стоки.

Й. Потакис излезе окрилен от тази среща и предложи заседанието на Смесената комисия да стане в началото на м. юни, като се изтегли няколко месеца напред (вместо само среща с Г. Караманев). Това е най-голямото признание, че е даден силен тласък на взаимоотношенията, че е възтържествувало доверието и че се виждат реални перспективи за изгодно сътрудничество.

В Центъра за научни изследвания [Георгиос] Вудурис, който е бил председател по-рано на Движението за мир, насрочи голям митинг в чест на нашите гости. Говориха пред подбрана публика четирима-петима гърци – Павлос Канелопулос, адмирал М. Папатанасиу, един митрополит от името на архимандрит Серафим и Г. Д.–Гошкин с митрополит Панкратий от Стара Загора. За съжаление преводачът на съумя да предаде цветистия език на Панкратий. Сред нашите бе и Левака [Георги Богданов]. Жалко, че не можахме да останем насаме и да си поговорим. Групата имаше вечеря в Пирея, а на следващия ден заминават за Патрас. Престоят им и други посещения и празненство в Олимпия.

Ето едно хубава инициатива, проведена отлично, без да ни отнеме време и без никакви главоболия. Когато се знае какво се иска и с кого да се прави, тогава и реализацията става без сътресения.

15.IV.1983 г. [петък]

В 8.30 часа при А. Гинев. Прочете грамата и остана доволен. След това отиде на повторно и заключително заседание.

Аз пък приех [Петър] Ступел – дошъл да уговаря размяна на състави за нашия фестивал в Дома на културата.

Дойде и журналист от сп. „Diplomatic Life“.

Пратих и грама за посещението на [Спирос] Киприану. Премислих и я унищожих. Помолих [Васил] Митровски да я обогати с материалите от пресата и стана докладна записка, която реших да отнеса в София. Тук са сбити основните мисли.

„Посещението на Спирос Киприану в Атина се очакваше и следеше с повишен интерес като първо посещение с почести на президент. [Константинос] Караманлис в своя тост заяви, че е естествено елинизмът в Кипър винаги да насочва погледи към Гърция и да желае обединението си с

нея при определени условия; че грешките на Гърция от миналото (което К. Караманлис за първи път споделя) не могат да се използуват за оправдание на престъпленията на турците. Освен това К. Караманлис наблегна на необходимостта – да се определят по категоричен начин и конкретно основните цели на двете правителства за решаване на кипърския въпрос; да се поиска по-решителна намеса на всички страни, които са в състояние да упражняват своето влияние върху Турция – били те от Изток, от Запад или от необвързаните страни; да не се пренебрегват западните.

Основните разговори се водеха между А. Папандреу и Сп. Киприану. Констатирана бе еднаквост на мнения до степен, недостигана в миналото по всички аспекти на кипърския въпрос. Даден бе приоритет на решаването му в рамките на ООН. Обсъден бе проект за резолюция, която да бъде внесена на предстоящата сесия на ОС на ООН независимо от несъгласието и натиска на САЩ. Изглежда, че те готвят друга резолюция – за изтегляне на турските войски, но без срок, за да избягнат обсъждането.

На пресконференцията А. Папандреу каза, че въпросът за английските бази е въпрос на кипърското правителство. Сп. Киприану отговори, че не се предвижда засега посещение в Москва и София. Също така заяви, е кипърското правителство предвижда също прогресивно изтегляне на турските войски, но ако съответно споразумение гарантира действителното оттегляне в предварително определен срок, който да бъде по-малък от 5 години.“

След обяд се свика по мое настояване партийно събрание. Формален повод – отчитане изпълнението на задачите, по същество вземане на отношение към случая [Иван] Цеков – по небрежност прибрал в джоба си чорапи и четка за зъби. Хванали го извън магазина, платил 2.000 драхми. По същество кражба, която с голямо снизхождение може да се окачестви като несъзнателна. [Севдал] Севдалов искаше да не се съобщава в София, но аз отказах, след като ми показа писмена докладна записка. Говорих с Лука Драганов, той се съгласи с мен. Оставиха обаче аз да съобщя по куриер със съпроводително писмо, за да се смекчи цялата история. Не искаха да им се дава гласност.

Аз изчаках Л. Драганов, който прекара около седмица в София и в деня на завръщането му настоях за събранието.

Говорих с увлечение за свършената работа през изтеклия период, като избрах два жалона – срещата ми с А. Папандреу и предстоящото посещение на К. Караманлис. Изпълнението на задачите по политическа и икономическа линия.

Така се прехвърлих и на случая, като говорих за бдителност и взискателност. Говорих за небрежност – волност ([Иван] Башев си бъркаше в носа, а [Константинос] Караманлис си държи ръката в джоба) и за небрежност – престъпна. И. Цеков си направи самокритика. Надявах се с това въпросът да се изчерпи.

Вечерта бях на събрание на Атинската академия. Говори П.[анайотис] Канелопулос за Карл Маркс и марксизма при препълнена аудитория, въпреки дъжда. Малко отегчителен с животоописанието и анализа по статии и на произведения на К. Маркс, но това разкри ерудицията на докладчика. П. Канелопулос е мислител и имат право може би хората, които твърдят, че ако бе останал само на своята научна кариера, той е щял да блесне много повече, отколкото като политик.

От събранието – на вечеря в таверна, някъде около Кифисия над Олимпийския стадион. Цялата компания на [Йоанис] Потакис. Много е доволен от разговорите и изяви желание за периодични срещи с [Атанас] Гинев. Предложи срещата с [Георги] Караманев от неофициална да стане среща на Смесената комисия в началото на м. юни. Аз я бях вече договорил така, както искаше Г. Караманев; зарадвах се, че сам Й. Потакис промени характера ѝ. Така ще се даде наистина тласък на икономическите ни взаимоотношения, като се набележат мерки за преодоляване на трудностите още в средата на годината.

16.IV.1983 г. [събота]

Целия преди обяд в резиденцията прегледахме излезлите шпалти от „История на България“ и уточнихме илюстрациите. Касае се за превод на изданието на „София прес“ с една глава от около 20 страници за културата и допълнение за последните около десетина години.

Казаха, че ще ми се обадят Йончо Христов и Георги Колибаров, който току-що се завърна от София, но никой не ме потърси, пък и аз не можах да ги открия по телефона.

17.IV.1983 г. [неделя]

За София. Този път тръгнахме рано – в 6.30 сутринта. Стигнахме към 20 часа, след като престояхме около два часа в Солун. Уговорих с Илия Петров посещенията между 2-ри и 5-ти – гледам да печеля време и затова започвам прощаванията си от Северна Гърция.

18.IV.1983 г. [понеделник]

В София ме очакваше изненада. Още щом пристигнах, звъннах на П.[антелей] Щерев, за да го предупредя, че съм дошъл. Той обаче доста язвително ми говори за това, че отново зад гърба му съм гласял работи и без повече заобикалки ми тръсна, че знаел от сигурно място – заминавам посланик във Франция. Не искаше да вярва, че чувам за това за пръв път.

На другия ден ми разказа за източника. К.[онстантин] Косев вечерял с М.[ихаил] Коларов и там станало дума за моето заминаване „в най-бла-

гоприятна светлина“, че сега постът в Париж бил най-важният за социалистическата система, а аз – най-подходящият от българска страна.

Освен това С.[имеон] Дамянов бил в Консулския отдел и там му казали, че съм предложен от Министерството за един от кандидатите за Париж, естествено, с най-големи шансове. За това знаел и [Ангел] Балевски. С. Дамянов след 2–3 дни потвърди това. В понеделник бях при А. Балевски, не ми каза нищо.

След това отидох при Иван Ганев, където беше и Р.[айко] Николов. Говорихме за всичко друго само не за моето завръщане. Аз поставих въпроса, че пристъпвам към прощални срещи. Не ми възразиха и нищо повече.

При Цв.[етан] Николов – беше изненадан от казаното. От гледна точка на министерството и на дипломацията би приветствувал това решение, но от гледна точка на научните интереси е истинска загуба. У мен все повече се затвърдяваше убеждението, че тук се води подмолна игра, зад която стои т. нар. „мафия“, или по-скоро нейният стратег Илчо Димитров, действуващ с Георги Атанасов.

19.IV.1983 г. [вторник]

Във вторник имах продължителна среща с П.[етър] Младенов. За Гърция, за А.[ндреас] Папандреу. Той забеляза: „Колко отдалеч е действувала реакцията, за да създаде такава превратна картина за А. Папандреу и като политик, и като идеолог. А се оказа най-наляво от всички в Европа и голям стратег.“

Поиска мнението ми за моя заместник – той сам изключи Ал.[ександър] Фол, пита за П.[етър] Славчев. След това поиска да му предложа кандидат за ЮНЕСКО. Уговорихме се да му предложа след посещението на К.[онстантинос] Караманлис.

За Франция го попитах аз. Той отговори, че наистина Дичо [Атанасов] се завръща, че се търси подходящ човек, че не е правил още предложение, че ако се съглася – би бил много доволен. Аз му казах, че много обстоятелства ме заставят да искам да остана в София, но че бих желал да поговорим по-обстойно при следващата ни среща. Не можех да му разкривам подозренията си, преди сам да ги потвърдя. Намекнах му, че има хора, които не ме желаят в БАН, като например П.[антелей] Зарев и дори А. Балевски е обработван в този смисъл. Така се разделихме.

На погребението на Хр.[исто] Несторов се видях и говорих с Й.[ордан] Йотов и Д.[имитър] Станишев. И за двамата това бе дело на „мафията“. Категорични бяха, че не бива да заминавам. Но изказаха безпокойство за начина, по който би могло да се говори с Т.[одор] Живков и да изкарат от него решение за Франция.

Същата вечер в парка се срещнах с Ал.[ександър] Лилов. Той беше седнал с жена си на една пейка. Седнахме и ние с Ана и Пандо [Пантелей Щерев]. Ал. Лилов благодари за посрещането, за грамата, каза как разпространили в Политбюро грама за М.[илко] Балев, която всъщност го излагала, разказа ми, че Т. Живков отхвърлил доклада на [Георги] Джагаров за турците у нас и приел доводите на Ал. Лилов, като ги фиксирал в писмен документ – но възложил изпълнението на задачата на Г.[еорги] Атанасов.

Когато му съобщих за намерението да ме изпратят във Франция – неговата реакция бе точна – искат да ме отстранят. Обстановката във Франция е такава, че трудно сега може да се направи нещо. Иначе би ми било по-спокойно там. Истинската работа сега е тук.

Каза ми и нещо, което не знаех. Пред Т. Живков Георги Атанасов направил предложение за Илчо Димитров като зам.-председател на БАН. Но споменали, че аз се завръщам, и тогава Ал. Лилов направил предложение за мен, което се приело. Той се учудил тогава защо изобщо ме връщали от Гърция, след като знаели много добре, че по-подходящ няма да намерят.

След разговора с Ал. Лилов, за мен не остана никакво съмнение от чии среди излиза предложението да бъда изпратен посланик в Париж.

Имах още една среща – с А.[ндрей] Луканов. И неговата първа реакция бе същата. Но той добави, че ще се озова в сандвичево положение – натиск отгоре, в това число и от [Ангел] Балевски, натиск отдолу – „децата на полка“.

22.IV.1983 г. [петък]

В петък, 22. IV., след заседанието на председателството [на БАН] останахме насаме с [Ангел] Балевски. Той призна, че е чул за Франция. Казах му, че само от него зависи да не се осъществи този план. Същата вечер имал среща с Тодор Живков. Дали обаче ще му говори?

По време на срещата на председателството А. Балевски поиска да си получим Беломорска Тракия. Отговорих му, че Версайските граници са санкционирани от победилите след Втората световна война. Най-странното бе, че всичко това бе казано от А. Балевски в контекста на предстоящата среща Живков–Караманлис; дали не би могъл Т. Живков в името на добрите отношения да „изпроси“ излаза. И присъстващите реагираха на подобни изказвания.

Това ме накара още повече да се замисля, че не е случайна тази акция за Франция.

Вечерта министерството по настояване на гръцкия посланик ми устрои среща с него, всъщност вечеря, за да се запознаем с него. Видя ми се начетен, амбициозен, но работата и задачите, поставени пред него са, поне на този етап, над неговите сили. Той се показа подплашен от много-

то натовареност – изглежда, че и персоналът му е недостатъчен. Призна ми, че техническите задачи поглъщат всичкото му време, не бил в състояние да обмисля, пък и не знаенето на езика не му позволява да обхване проблемите на страната.

Видях и нещо хубаво в посолството – на едно табло издълбани имената на всички посланици от Гърция в София, както и низ от портретите им.

24.IV.1983 г. [неделя]

В събота излязохме за два-три часа с Ана. Отидохме до Драгалевци. Каква тишина и спокойствие, а още не можем да се възползуваме от вилата. Остава толкова малко, а няма кога и най-важното кой да го направи. Всички се оказахме в невероятен водовъртеж. Мая се премести, у дома им още е пълен хаос. У нас, вкъщи, не може да се стои – всичко е натрупано за разделянето на апартамента. Правиха изчисления, уреждахме чрез ЦК – никакъв резултат, само ни мотаха. Няколко пъти говорим с Минко [Тодоров] (Торонтото), все уговарял „Ремонтстрой" и все очаквал потвърждение. А времето минава – лятото нищо не може да се направи.

Изглежда, че незабелязано съм настинал. Събота след обяд и целият ден – неделя – бях сломен. Взех лекарства, може би те пък ме унесоха и повечето време прекарах на легло. Боях се, че не ще бъда в състояние да издържа пътуването до Варна. Но се повдигнах.

25–27.IV.1983 г. [понеделник–сряда]

Константинос Караманлис във Варна.

С министрите Г.[еорги] Йорданов, Г.[еорги] Караманев, Хр.[исто] Христов, Н.[икола] Тодориев и Г.[еорги] Евтимов бяхме в самолета на Т.[одор] Живков. Останалите пътуваха с друг самолет.

Т. Живков ми постави редица въпроси – за самия К. Караманлис, за отношенията му с А.[ндреас] Папандреу, как да се разбира това, че искал „да си побъбрят". Пита за търговските отношения – Хр. Христов отговори, че са нормални, но че гръцката страна ни тласка към кооперативи и държавни фирми, за да пречи на сътрудничеството. (По-късно имахме разговор с Хр. Христов и Г. Караманев – казах им, че невинаги истината е на наша страна – подвеждат представителите на нашите фирми и стават причина да се наслоява недоверие. Г. Караманев ме подкрепи и с примера за братята Копелузос.)

За сутрешния разговор – два извода, или по-точно момента, се изясниха добре – че идването на К. Караманлис е голям приятелски жест към България в такъв момент. На това наблегна Т. Живков, като се позова на кампанията срещу нас и на предстоящите срещи и посещения на К.

Караманлис, в които той непременно ще спомене за водените разговори, за приятелските отношения между двете страни, както е правил това досега.

С Г. Евтимов се поде разговор за туризма, че тази година се очаква спад. Аз използувах случая, за да поставя въпроса за увеличените визи на индивидуалните туристи от Гърция по 25 долара на човек, което не може да не прекъсне потока им. Т. Живков се заинтересува и взе ясно отношение, че такава мярка към Гърция е неподходяща. Г. Евтимов се възползува и запита дали може от негово име да поиска ревизия на решението. Т. Живков потвърди становището си.

Във Варна дочакахме К. Караманлис на летището. Строени бяхме изправени и се ръкуваха с нас президентите – Т. Живков с гърците, К. Караманлис с нас. При мен К. Караманлис се спря, ръкува се топло, заговори ме. Това позволи и на телевизията да ни заснеме и по-отдалеч, и на близък фокус. Когато звъннах в София на Ана, за да ѝ кажа, че болестта ми минава, тя ми каза, че този момент бил предаден много добре.

И на заминаване К. Караманлис се спря само пред двама души – пред Г. Караманев и пред мен. Попита ме дали не мога да тръгна с него, искал да поговори с мен. Казах му, че след три дни ще бъда в Атина. Настоя да го потърся. И това направило впечатление. Няколко души питали Ана – какво ми е говорил К. Караманлис.

В колата бяхме трима – с гръцкия посланик [Йоанис] Бурлоянис–Цангаридис и с Димитриос Велисаропулос. Още в колата Димитриос ми се оплака от превода на словото на К. Караманлис, направен от [Константинос] Транос. [Петрос] Моливиатис ни възложи да го оправим. Два часа най-малко изправяхме текста. Добре, че дойде и Петър Евтимов, който ни помогна много. След това го пое Бранимир [Петров], който продиктува текста. Вечерта на масата беше поставен нов текст.

Вечерята бе в хотел „Черно море“. Там имах продължителен разговор с Ненчо Хранов, докато го убедя, че е волност продиктуваното от Бранимир „уважаеми г-н президент“, вместо „драги“, както К. Транос бе превел „агапите“, което буквално би могло да се преведе с „обични“. Накрая той звънна в София и изправи обръщението. В пресата излезе „драги“.

На масата пък стана малко спречкване с шефа на протокола на президента [Анастасиос] Сидерис. Той ми направи забележка, че сме си позволили превеждане и дори нов превод, когато е трябвало да се задоволим с някои само дребни изправяния. Аз му отхвърлих рязко упрека – попитах го изрично:„C'est une reproche?“ И когато той потвърди, казах му да отправи този упрек към [Петрос] Моливиатис. Аз направих това, което бях длъжен, за да не се изложи гръцкият президент. „Толкова ли се е променил българският език?“ – пак настоя той. „А гръцкият не се ли промени?“ – бе отговорът ми. „Аз говоря все един и същи език“ – вметна той. „Раз-

правяйте това на тия, които не знаят гръцки език. Кажете ми има ли един език, на който се пишат два вестника дори днес?“ – бе реакцията ми.

Едва тогава той сви отбой, че имал предвид не извършената от нас работа, а защо не сме били го предупредили, че ще подменим текстовете на масата.

Същия ден след обяд започнаха разговорите. Придружаващите се разположиха в долните салони. Аз водих продължителен разговор с [Сотириос] Костандопулос и с [Йоанис] Бурлоянис–Цангаридис, който помогна да се опознаем по-добре.

Когато завърши срещата Живков–Караманлис, Т. Живков явно искаше да сподели впечатленията си. Направи ми знак. Аз това и очаквах, за да проведа своя план. Едва започнахме и към нас се приближи Райко Николов – каза нещо незначително, но Т. Живков не го насърчи и той се отдалечи.

Аз изложих пред Т. Живков плана си за преустройство на Института по балканистика след завръщането си. Той ме изслуша и одобри напълно идеята. Това бе за мен достатъчно, че още не е сезиран с въпроса за изпращането ми в Париж. Нека предварително му бъде известно, че аз желая да остана в София и че имам сериозни намерения за някои инициативи, които представляват интерес за страната. След това излязохме малко на открито. Поразходихме се малко и той ме попита има ли определен заместник за мен, какво е предложението. Казах му, че кандидатът на МВнР е Петър Славчев. Разпита ме за него, след като подхвърли, че не го е чувал.

На следващия ден заранта Т. Живков покани министрите и мен на закуска при себе си. Това бе един продължителен разговор с всеки един по въпросите, за които отговаря. Чух интересни неща и за състоянието на енергийното дело у нас, и за търговията и туризма, и за битовите услуги. Когато се разделихме бе 10.30 часа.

Аз заминах за града – да се видя с майка си, с Паруш и децата. Сварих майка си състарена, но бодра. Все повече се съсредоточава към детските си спомени и към такива неща, които е пазила дълбоко в съзнанието си. С отслабване на контрола излиза на повърхността това, което е потискала. Оттук и по-голямата раздразнителност и чувствителност. За пръв път ми каза, че по време на антигръцките погроми някои посегнали и на баба ми [Полихрона] (майка ми била там – 6-годишно дете), хванали я за косите, но се случил дядо ми и той ги изхвърлил. Каза го с горчивина, че гърците тук са били преследвани, след като векове живеели в близки отношения с българи и други народности. Децата ѝ реагираха по-остро, че такава е била общата атмосфера, че гоненията са били взаимни. Аз също ѝ говорих за миналото и настоящето, за това, колко е трудно и неправилно да се търси кой е започнал пръв, какви са били последствията – пагубни, и

то повече за българския елемент, отколкото за гръцкия в отношенията между двата народа (българите са били масово изхвърлени от Македония и Тракия или асимилирани), но пък гръцкият елемент е платил прескъпо в Мала Азия.

Паруш [Тодоров] е вече освободен. Изпратили са го с най-висока оценка – партийна и професионална. Явно е доволен. Хубаво ми говориха за него и Д.[имитър] Попов и [Христо] Тошков – кметът. Ще го използуват за друга работа. А сега се готви за дълго плаване. (Паруш ми каза, че се почувствувал като на погребение – само хвалби. Но и Тошко, и Евгени го гледат топло, с обич и уважение. Не му беше лека работата.)

На връщане в самолета Т. Живков направи кратко изложение – кратко, до кацането на самолета – за водените разговори. Присъствуваха министрите, бях и аз.

1. По двустранните отношения. Двамата изразили задоволство от развитието им. К. Караманлис уверил Т. Живков, че от негова страна няма никакви пречки за решението на въпроса за р. Места и щял да внуши на правителството да пристъпи към уреждането му.

([Петрос] Моливиатис непосредствено преди тръгването от двореца изрази изключителното задоволство на К. Караманлис от срещата, че това била най-приятелската от всички досегашни и че би желал, щом дойда в Атина, да го посетя, за да поговорим. По въпроса за р. Места намерението му било твърдо – да се реши. Може би да се подготви всичко за комисията, която се свиква в началото на м. юни.)

2. По балканските въпроси. Също се констатирало единомислие. К. Караманлис развил подробно тезите си за Кипър, Турция, Албания, Югославия. На тях Живков не се спря, но наблегна на два момента. Говорейки за опасността от Турция, К. Караманлис обосновал с нея необходимостта от превъоръжаване на Гърция и запазването ѝ в НАТО. Оръжието на Гърция било нужно в случай на конфликт с Турция.

На това Т. Живков отговорил, че той би трябвало да държи сметка, че с Турция граничат България и СССР, които не могат да останат безразлични, ако Турция предприеме такава акция. СССР е дал доказателства, че не ще допусне американско присъствие и военни конфликти до своите граници. Дал за пример Афганистан, Иран. Този аргумент направил впечатление на К. Караманлис. Попитах Т. Живков би ли ми разрешил при удобен случай да доведа до знанието на А.[ндреас] Папандреу този именно момент от разговора. Той помисли малко и даде съгласие, като препоръча това да не придобие характер на информация върху цялостния разговор.

За Югославия въпросите засегнали вътрешното ѝ положение и македонския въпрос. Бил критичен за нейния модел – (Според [Димитриос] Велисаропулос К. Караманлис казал, че СФРЮ взела най-лошото от

социализма в областта на икономиката). За македонския въпрос – бил твърд. Аз попитах дали не е изразил някакво съмнение в твърдостта на правителството на А. Папандреу. Имах предвид специално К.[аролос] Папуляс с неговите симпатии и последното му посещение в Белград. Т. Живков отговори, че не проличала никаква разлика – К. Караманлис говорил за национална политика срещу югославските позиции и стремежи по македонския въпрос.

3. За положението в Гърция. К. Караманлис бил недоволен от състоянието на икономиката, породено от общата криза, и от големите обещания на А. Папандреу. Избягнал всякакви отрицателни характеристики и оценки за А. Папандреу. По едно време изтъкнал, че наподобявал на [Николае] Чаушеску – амбициозен и грандоман. Всички се засмяхме – нищо не бил казал за А. Папандреу, като знаем добре какво е мнението на всички в Гърция за румънския президент.

4. За международното положение. Тук също в един момент Т. Живков оспорил убеждението на К. Караманлис за численото превъзходство на СССР във въоръженията. И за Англия и Франция – давайки следния довод. Какво биха казали, чисто хипотетично, ако в ГДР и в НРБ бъдат настанени ракети със среден радиус на действие и бъдат обявени за национални сили? К. Караманлис не продължил дискусията в тази насока, но прехвърлил разговора на друга плоскост и тук Т. Живков му дал право. Западните страни, основателно или може би по-скоро неоснователно, живеят под страха от могъществото на СССР. И не толкова от неговата мощ и сила, но и от насадената пропаганда, че той е готов да използува своето превъзходство за интервенция. Не би ли могло да се обмислят мерки как да се възстанови доверието, да се преодолее страхът. Т. Живков се съгласил, че трябва да се набележат мерки и потърсят нови форми за разкриване истинските цели на външната политика на социалистическите страни.

5. Попитах дали във връзка с предстоящото посещение на Т. Живков в Турция К. Караманлис не се е опитал да навлезе по-надълбоко в турската тематика. Отговорът бе положителен. Говорили доста обширно за турците от двете страни като за важен и жизнен проблем с почти идентични виждания. Говорили за политиката на Турция, че тя се съобразява и с другите реалности. В тази връзка К. Караманлис поръчал на Т. Живков да има предвид при срещата си с [Кенан] Еврен определени препоръки и предложения, които Т. Живков не сподели с нас.

6. Без да влезе в подробности, Т. Живков съобщи, че многократно К. Караманлис е говорил за приятелството между двамата, за ролята им за сближението между двете страни и народи, говорил му, че го счита за свой най-добър приятел. Накрая предложил да говорят всеки от своя страна за разговорите, за съществуващите отношения между Гърция и НРБ сред социалистическите и западните ръководители. Да видят, че са възможни такива отношения.

7. По въпроса за среща на ръководителите на високо равнище – не били за такава среща. К. Караманлис не я виждал като полезна, с което се съгласил и Т. Живков. Дали са говорили за безядрената зона конкретно, не стана ясно. Допущам, че не, защото това е прерогатив на правителството. Д. Велисаропулос пък разбрал, че се договаряли за някаква близка среща.

От двете срещи Т. Живков явно е останал много доволен. На няколко пъти подчерта, че това е голям жест от страна на К. Караманлис – да дойде в България в момент на усилен международен натиск с клеветническа кампания, че е държавник с качества, лоялен, че държи на думата си, че не се поддава на авантюристични ходове.

Същевременно Т. Живков изглеждаше напълно възстановен, доволен от себе си, постоянно се усмихваше, пущаше шеги. Направи преглед на положението с присъстващите министри – енергетиката, търговията, туризма, услугите и вътрешния пазар. Говори се за перспективите – до края на века. Изнесоха се данни, които звучаха много оптимистично. Загриженост се почувствува по въпроса за дисциплината и модернизацията. Но и тук доста се говори само по един въпрос – за обущата. Вината бе хвърлена върху субективния фактор, само [Христо] Христов говори за лошите кожи и за недостатък на внос на качествени помощни материали.

Имах възможност в парка на Евксиноград да се разходя надълго с Р.[айко] Николов. Той още не се е съвзел от разминаването с крайните амбиции – зам.-министър и кандидат-член на ЦК.

Разходихме се и с [Сотириос] Костандопулос – все пак общуването позволява да се опознаем по-добре.

Проведох и продължителен разговор с Н.[икола] Тодориев за р. Места – имам конкретен материал за Атина.

Мина отлично концертът в Спортната зала. Всички – и гръцките гости, и ние – бяхме изненадани от хубавото изпълнение на хора. А гимнастичките – индивидуално и колективно – бяха посрещнати и изпратени с възторг. Да не повярваш, че е възможно човешкото тяло да се поддаде на такава пластична игра – толкова сложни, че едва към края се успокоих – все ми се струваше, че грешката е неизбежна. Вечерта ни водиха в „Кошарите“. Хубав оркестър, създаде се атмосфера. К. Караманлис на два пъти вдига чаша в знак на поздрав.

Посетихме и музея – в Девическата гимназия. Изложили са последните резултати от археологическите разкопки и икони. По липсата на време видяхме само златното съкровище. Надделяла е, изглежда, концепцията да се прави музей на предмети на изкуството, и по изключение на съкровища, само от историческо естество. Независимо от това на мен ми беше много приятно да вляза отново в гимназията, където учих от 1936 до 1941 г.

В София се обадих в министерството. [Петър] Младенов поиска да ида веднага, от летището. Имахме около един час разговор, дори повече. Разказах му за водените разговори въз основа на информацията на Т. Живков. Говорихме и за Гърция. П. Младенов направи констатацията за А. Папандреу, че е наистина голям политик, че заема позиции, които биха направили чест на всеки държавник. Каза ми за последното му обръщение по телевизията за базите и отказът му да се срещне с американския зам.-държавен секретар [Ричард] Бърт. Ясно, че се касае за американска провокация. Ще издържи ли А. Папандреу на този натиск? Или по-скоро не искат ли да го тласнат към някои необмислени акции, които да дадат повод за по-крути мерки? Едно е ясно, че А. Папандреу досега съумя да излезе от всички клопки и да докаже своята способност да маневрира ефикасно. В този смисъл говори П. Младенов.

Сетне се прехвърлихме за мен. Той още веднъж напомни, че само политически съображения са определили моя избор, че никакви мои „приятели не са допринесли“ за това, че изборът се оправдавал напълно.

И сега само политически съображения, като се прецени цялостно къде ще съм по-полезен, ще реши въпроса. Неговото собствено мнение е, че съм по-полезен като балканист. Развитието на балканистиката няма кому да се повери. Посланик във Франция все ще е намери. Освен това и историческият фронт има нужда от по-твърда ръка и от ясни класови и интернационалистични позиции. Напоследък са допуснати отклонения, колебания, имало националистически увлечения, които могат да сринат граденото с толкова усилия. Изборът ми за заместник-председател на БАН не е случаен. Не е случайно и избирането ми за член на Академията на науките на СССР.

Накрая поиска от мен да помисля как да възобновя контактите си с албанците. Било с [Алекс] Буда и Академията, било чрез албанския посланик. Въпросът бил обсъден на най-високо място и нямали никой, който да поддържа авторитетни връзки с албанците. Нужно е да се отиде в Албания колкото се може по-рано.

Излязох от кабинета на П. Младенов окуражен, че няма да се вземе прибързано и едностранно решение.

Качих се за малко в III отдел. Там ми връчиха грама – че съм канен в Месолонги за тържественото чествуване с полагане на венец. Казах им да съобщят, че тръгвам оттук и че ще бъда в Месолонги на 30-и вечерта за зарята.

Прибрах се вкъщи – Варчо едва тази заран заминал за Дряново със студенти. Трябваше да го търся по телефона, за да го предупредя да бъде в София в четвъртък вечерта.

28.IV.1983 г. [четвъртък]

Главната ми работа бе да се уточним за начина на представяне на книгата на Ц.[ола] Драгойчева в Солун и Атина. И за предговора към нея. Ц. Драгойчева поискала аз да го напиша. Но прецениха, че не е удобно и остана да се покани [Владимир] Топенчаров. Целта е до края на месеца да стане представянето.

Денят мина в много други срещи и разговори.

29.IV.1983 г. [петък]

Тръгнахме към 11 часа. Отбихме се в Солун, уговорихме се с Илия Петров за Кавала и Тасос и потеглихме за Атина. Стигнахме към 12 часа.

30.IV.1983 г. [събота]

Видях се със съветниците. Информираха ме за обстановката в Гърция. [Лука] Драганов – за това, че [Ричард] Бърт в Турция не е казал нищо в повече от това, което е застъпвал в Конгреса и в Брюксел. Неговата рязка и войнствена реакция е била продиктувана от вътрешни съображения, да отклони вниманието на масите към външнополитическите проблеми. [Георги] Колибаров – че се вървяло бързо към обща стачка, че с този умел тактически ход А. Папандреу заставил и ГКП да се солидаризира с него. Но стратегията си не променил – иска да подпише споразумение за базите, дори без да настоява за оттегляне на базите, а само за срок на времетраенето на спогодбата.

След обяд заминахме за Месолонги. По пътя настигнахме колата на ГФР, съпровождана отпред от полицейска кола. Така по целия път от окръг на окръг ни посрещаха и поемаха коли до Месолонги. Във ферибота немският посланик ме попита дали мен винаги ме съпровожда полицейска кола. Отговорих му, че аз пък мислех, че колата е за него. Ана пък обяви, че обикновено, когато има кола, тя е зад нас, а не пред нас.

В 8 часа отидохме на молебен, след това застанахме на трибуната – да приемем манифестиращите младежи, облечени в носии на епохата и в костюми на всички райони на Гърция. От правителството бяха [Агамемнон] Куцогиоргас, [Акис] Цохадзопулос и [Георгиос] Кацифарас. От катедралата шествието през града се отправи до парка с паметниците – „Парка на героите". По пътя – акламации на министрите или на свои познати. Понеже улиците са тесни, къщите ниски – създаде се близост, дори интимност между шествие и население.

Пръв поднесе венец А. Куцогиоргас, след него кметът и посланиците: Англия, Финландия, ГФР, България, Полша, Швеция, САЩ, Франция. При обявяване по високоговорителя присъстващите изразяваха свое-

то отношение с ръкопляскания, подсвирквания и подхвърляния – подвикване или лозунги. Аз се вълнувах, защото си давах сметка, че са достатъчно десетина души да бъдат нагласени, за да ни освиркат, и това да ни компрометира.

Всичко обаче мина много добре. Ръкопляскаха продължително, и кметът в това число. Ана също беше в мъчително очакване и се зарадва много, че всичко мина добре. Върнахме се пешком по същия път, за да имам възможност да поговоря по-спокойно с кмета и номарха. Това ми се удаде. Уточнихме какво има да правим още, за да доведем докрай издигането на паметник в Месолонги.

На приема останахме малко и се прибрахме уморени, но доволни. Постигахме една голяма победа.

1.V.1983 г. [неделя]

На следващия ден цялата програма се повтори отново с молебен и парад заедно с К. Караманлис. Той положи венец, а реч произнесе А. Куцогиоргас. Речта – интересна. Наблегна на героизма, но изтъкна и грешките, и слабостите, които позволиха на неприятеля да вземе връх. Сетне се прехвърли към съвременността с прозрачни намеци срещу десницата и накрая апелира за единство. Речта бе политична.

Отидохме на обяд. Разположиха посланиците на маса, успоредна с К. Караманлис и министрите. Нас ни поставиха срещу К. Караманлис. Той ни поздрави, по едно време вдигна и чаша – отговорих му със същото. След като стана от масата той се ръкува с посланиците и се обърна към мен с думите: „Видя ли как ме посрещнаха, забеляза нали?“ И веднага продължи: „Предай на мой приятел Живков, вашият президент, че ме обичат не само в България, но и в Гърция.“ Кметът, който беше до него, разтълкува думите му със следното обяснение. Докато седяли на масата, като ме видял К. Караманлис казал на кмета, че толкова бил доволен и трогнат от посрещането във Варна, че заявил, че в България го обичат повече, отколкото в Гърция. Но посрещането в Месолонги доказало, че и в Гърция го обичат. Кметът освен това добави, че преди две години при правителството на Нова демокрация К. Караманлис пак посетил Месолонги. Обявили манифестацията в 9 часа сутринта, но никой не се явил. Пуснали високоговорители с музика и апели, събрали се всичко около 200 души. К. Караманлис се разлютил на своите министри и на следващата година отказал да дойде.

Припомних си и случая в Корфу (Керкира), когато К. Караманлис, след отлитане на самолета с Т. Живков, понечи да влезе в колата, но изведнъж се надигна, размаха ръка за поздрав на множеството. Изръкоплескаха му силно. Тогава се обърна към мен и към своите хора с думите: „Видяхте, че и на мен ръкопляскат, не само на Живков.“

15.V.1983 г. [неделя]

Пътуване за Атина с [Стилиян] Данов и Даниела. За освобождаване малко от напрежението и почивка след толкова тежкия удар – смъртта на жена му. Водихме леки разговори. Но констатирах, че под влияние на обстановката, на сблъсъка с бездушие и корупция е станал много критичен. Възмущава се от рязката поляризация, неравенството – случаят с [Георги] Джагаров и дъщеря му – и нарушенията на закона. Вече не е така еднопосочен и към турците у нас. По-рано беше рязък и виждаше само тях като виновни и отговорни за всичко. Сега употреби думите: „Нашето отношение и политика към тях дават своите плодове.“

В резиденцията сварих четири жени – двете Дряновски и още две от Сливен – лекарки, дошли на конгреса в чест на [Георгиос] Папаниколау, известен гръцки лекар, допринесъл за борбата срещу рака.

16.V.1983 г. [понеделник]

Събрах съветниците, след като прегледах какви задачи имаше висящи:

– информация-доклад за Фракцията (обстойна и срочна);

– две грами за Ив. Цеков: че го отзовават от Министерството на външната търговия и за допълнително становище от Б.[ойко] Димитров;

– сборникът „Македония“ на френски език;

– други текущи.

От София пък имах вече поставени задачи:

– посещението на Ал.[ександър] Лилов;

– среща с [Йоанис] Потакис и [Акис] Цохадзопулос за р. Места;

– среща с [Георгиос] Гениматас за монасите;

– среща с [Петрос] Моливиатис – уговорена още от Варна.

И въпросът за Месолонги – да го доведа докрай.

Не малко за краткото време, което ми остава, наред с ежедневно възникващите въпроси.

Разисквахме малко вътрешното положение. Нямало нищо ново.

– За Иван Цеков всички бяха единодушни, че трябва да се върне. Л.[еко] Савов подхвърли, че прегрешението е по-голямо (сетне ми каза, че имал и две други нарушения от друго естество).

– за сборника „Македония“ – има свободни бройки на английски език, раздадени са навсякъде, има за продан и в книжарницата. При това положение решихме да не искаме. Припомних и за дългите разправии между двете министерства по повод предговора, ангажимента, поет от [Петър] Младенов да изправи един израз в предговора, неуспеха му. Още една причина да не напомним за тази история.

– постави се въпросът за неудачното изменение на визовия режим и увеличените такси. Пуснах допълнителна грама. Аз пък им разказах за усилията в София да променим взетото решение и становището на министерството в полза на такива изменения.

– потърсихме втори човек за конгреса на културата – от ПАСОК. Възложихме на Ал.[ександър] Петров да иде при секретаря на министерството.

17.V.1983 г. [вторник]

Сутринта – продължителен разговор с [Януш] Левандоски. Ще пиша по-късно.

С Я.[нис] Потакис – уговорихме се да се срещнем на следния ден у дома му.

В Атинската академия – Едгар Фор, новоизбран член, произнесе слово – извън профила си, повече философия, с готови оценки, които наскучаха. [Доминик] Шарпи, френският посланик, беше много остър към него: „Въжеиграч, който никога не е имал собствено мнение.“

Сетне прекарахме до 11 часа в кабинета на [Панайотис] Канелопулос с [Константинос] Деспотопулос и други.

18.V.1983 г. [сряда]

Посетих [Харилаос] Флоракис към 12 часа. Току-що се бе върнал от Румъния, а Политбюро излезе с декларация, която бе охарактеризирана от почти цялата преса като най-острата досега срещу правителството и като „край на мораториума“ между ГКП и ПАСОК. Освен това исках да информирам Х. Флоракис за посещението на К. Караманлис и да видя каква е неговата оценка за него. В посолството съветниците ми казаха, че при техните контакти с членове на ГКП констатирали объркване и неразбиране на начина, по който е бил приет К. Караманлис у нас. Х. Флоракис изслуша внимателно моята информация и се присъедини изцяло към извода, че посещението на Караманлис в България в такъв момент е голям успех. Той подчерта заслугата на Т. Живков за спечелване на този изкусен държавник и за установяване на такива отношения между двете страни, че правителството на ПАСОК дошло на власт с толкова обещания за сближение със социалистическите и балканските страни, а не е могло да ги доразвие в повече нито на йота.

„Обстановката в Гърция е изострена – бяха неговите думи – и това не може да продължи дълго.“ Вината била изцяло на А. Папандреу и неговото правителство. Най-добра характеристика на обстановката е дал К. Караманлис, който бил казал на свои приближени за ПАСОК: „Оставете

ги, те сами ще се свалят от власт." С тези думи Х. Флоракис започна разговора за А. Папандреу и за причините, довели до въпросната декларация на ПБ на ГКП.

Тонът, оценките и изводите на Х. Флоракис бяха изцяло песимистични. Впрочем той така и завърши разговора: „Аз съм песимист, не виждам никакви съществени стъпки в кое да е направление от страна на ПАСОК досега, не се очертават никакви перспективи."

В икономическата област той обвини А. Папандреу, че провежда антинародна и антикласова политика, стоварвайки всички тежести върху трудещите се и работническата класа. Замразил е заплатите, а оставя без контрол ръста на цените, което е според него безпрецедентно явление в гръцката история. Правителството не може да се похвали с нито една мярка, насочена срещу капиталистите. Банките продължават да отпущат кредити на големите индустриалци. Тези средства само частично се използуват в производството, а по-голямата част изтича навън от страната. Докато работниците гладуват поради девалвацията, инфлацията и увеличената безработица, едрият капитал трупа печалби. Обещаните кредити на средните и дребните предприятия не са отпуснати.

Срещу недоволството на работниците, които използуват законното си право на стачка, правителството не скрива недоволството си и подготвя репресии. А. Папандреу се е заел да доказва, че имало различни категории работници и че стачкували най-добре платените. По този начин той се опитва да внесе разногласия и раздор сред работниците, вместо да ги подкрепи и да използува недоволството им срещу монополите едрия капитал.

Министърът на здравеопазването П.[араскевас] Авгеринос (за когото дава положителна оценка, участник в Съпротивата и пр.) подготвил прогресивен законопроект, който повече от шест месеца не се внася за разглеждане в Парламента. Поискал съдействие от ГКП. Организирана била стачка на лекарите и болничния персонал в подкрепа на закона. Когато го повикали да даде обяснение в Парламента, П. Авгеринос не казал нищо за законопроекта, а обвинил стачкуващите, че се поддали на „внушения отвън".

Телевизията била едва ли не по-враждебна към ГКП, отколкото преди. При Нова демокрация се водела открито враждебна, но само отвреме на време пускала пропаганда срещу ГКП. Сега по повод и без повод злословели и атакували гръцките комунисти.

По въпроса за американските бази също се водела игра, която още не е изяснена докрай, но към която ГКП имала негативно отношение. ГКП е против съглашение за базите, защото то не отговаря на националните интереси на Гърция и е против интересите на трудещите се. По мнението на Х. Флоракис изглежда, че е постигнато споразумение, ала и двете страни гледат да изтръгнат в последния момент някои допълнителни придобив-

ки. Последното отлагане е неясно – нямат сведения на какво се дължи, не изключва отново да е игра. Решителни са месеците май и юни. Отражението на едно споразумение за базите върху вътрешната обстановка на Гърция ще бъде голямо.

Ако А. Папандреу следва този курс, той ще падне от власт от само себе си. На подкрепа от ГКП не може да разчита, особено ако подпише споразумението за базите. А подписването се очаква с нетърпение от десницата и особено от американците, за да приведат в действие своя план за бърза дестабилизация на режима на ПАСОК. В това отношение ПАСОК със своята политика реално улеснявал своите врагове.

Една от важните причини за неуспеха на ПАСОК е, че А. Папандреу не съумял да се обкръжи с надеждни хора. Изплували много кариеристи, започнали вече да се разкриват скандални афери във върховете на ПАСОК. Вярно е, че А. Папандреу по някои международни въпроси е взел правилни позиции. Това е положително и му помага, но не това е определящо при общата оценка за него. Антиамериканските настроения, които са дълбоко проникнали сред гръцкия народ, са сериозно разтревожили американците и те не могат да простят на А. Папандреу. Чакат само удобния случай, за да преминат в генерална акция. А. Папандреу обаче като че ли не вижда това и прави всичко възможно, за да отблъсне ГКП и работническата класа и да попречи те да го подкрепят.

Единственият изход за него е да прекъсне преговорите, да се обърне към народа, да проведе избори и да пристъпи към решителни демократични промени. Тогава той ще има подкрепата и на широките слоеве от народа, и на ГКП. Гръцкият народ при такава политика и при ясни перспективи бил готов и десет години да стяга коланите и да понася жертви.

Същата вечер бях поканен на вечеря от Н[иколаос] Калудис, член на ПБ и ръководител на парламентарната група на ГКП. Той говори в същия дух, но неговите оценки бяха по-смекчени. Оплака се, че ръководители на ПАСОК при директни контакти се съгласяват на сътрудничество, приемат компромисни позиции, това правят и представителите на ГКП, включая и Н. Калудис. И всичко се променяло някак си след това. Така по въпроса за стачките се били разбрали, че след като ГКП апелирала за въздържане от стачки почти цяла година, не могла да излезе пред трудящите се с призив за продължаване на тази линия, без да се компрометира. Предложил на Акис Цохадзопулос, член на партийното ръководство на ПАСОК и министър, да приемат ръководството на профсъюза и на стачниците, да ги изслушат внимателно, да дадат някакво обяснение и да излязат с обещание, че в близките месеци, през есента, ще намерят решение на поставените проблеми. Така се давала легална възможност да се прекратят стачките и правителството получавало достатъчно време за обмисляне на повдигнатите въпроси. А. Цохадзопулос се съгласил. Сре-

щата обаче се провалила поради грубите атаки срещу стачката и нейните организатори. Къде е станало пречупването и защо – Н. Калудис не можа да обясни.

Мисля, че една случайност помогна отчасти да разберем как гледа на този въпрос и другата страна – ПАСОК. Докато бях в Месолонги преди около десетина дни, имах доста продължителен разговор с А. Цохадзопулос. Стана дума и за стачките. Той не ми каза за водените разговори с ГКП, но ми говори за отношението на А. Папандреу към тях. Според А. Папандреу ГКП със стачките му откривала втори фронт. Заслепени, гръцките комунисти водели играта на враговете на социализма при днешната трудна обстановка. Жертва на собствения си догматизъм, ГКП все повече се ориентирала към активно противодействие срещу ПАСОК, което било неоправдано. Чували се дори призиви от страна на комунистите за обща стачка. На 1 май ръководството на ГКП решило да организира самостоятелна манифестация с антиправителствени лозунги. Това било избягнато в последния момент с апела на А. Папандреу по телевизията. Имайки предвид опита в Чили как чрез систематични стачки е бил задушен режимът на Алиенде и след това свален, А. Папандреу бил решил да отговори с решителни мерки срещу стачниците (мобилизация и пр.). Този път това се разминало, ми каза Цохадзопулос, но какво ще стане утре – ще се въздържи ли А. Папандреу и ГКП ще продължи ли да изостря обстановката, няма ли да промени тактиката – ето две големи неизвестни, от които до голяма степен зависи вътрешното положение и спокойствие на Гърция.

Няма съмнение, че съществуващите противоречия между двете основни леви партии в гръцкия политически живот се раздухват, не се допуща спокоен анализ на обстановката и на реалните им позиции и възможности и се тласкат към сблъсък, от който нито те, нито страната има полза.

Този ден бе богат на срещи. Малко преди да ида при Х. Флоракис, ме посети писателят [Яковос] Камбанелис, който станал директор на атинското радио. Искал да разгърне контактите, предаванията за България, размяната на оркестри и т.н.

Дойдоха и за книгата. [Ефи] Авдела е уволнена, друга е заместничката ѝ. Уточнявахме библиографията.

В 17.30 бях при [Йоанис] Потакис – до 19.30 часа. Подробностите около срещата на Смесената комисия уговорихме за десетина минути. Цялото време разказвах историята на въпроса за р. Места, етапите, през които бе минал, нашата позиция, изказването на Андреас Папандреу, становището на Нова демокрация и на Константинос Караманлис. Потакис не знаеше нищо по този въпрос. Каза ми, че ще проучи делото с гръцките становища и ще ме повика отново.

Вечерта с Николаос Калудис и Орестис Колозоф бяхме на вечеря в честа на [Стилиян] Данов. Уговорихме го да отиде до остров Корфу. С Н. Калудис говорихме за какво ли не – стигнахме до спомени от затвора. И той, и аз търсехме смешните моменти. Такава ми е паметта, че сега не мога да си спомня точно защо така силно се смяхме. Скаран съм с вицовете и с конкретните обстоятелства.

Заговорихме след това за ПАСОК. Аз отбелязах вече по-меките позиции на Н. Калудис, търсенето на контакти. И по декларацията на ПБ. Срещнал се е с Цохадзопулос и с други представители на ПАСОК и им доказвал, че с тази декларация им давали сигурен гръб, за да се опрат на позицията на ГКП и да прехвърлят върху нея отговорността за по-твърдата линия по базите, която са принудени да възприемат.

Аз напомних за възможностите чрез Турция да се провокира Гърция; за едно решение за отстраняване на базите в определен срок, дори 10 години, като важно и от принципна гледна точка. Изразих увереност, че А. Папандреу не е въжеиграч, особено по базите и международните въпроси, че има доста критерии, за да се съди за дейността на един политик, а не само по неуспеха да осъществи дълбоки икономически преобразования в такъв срок. За две години се иска от него да направи големи неща, от които той не се е отказал, но не ги е осъществил. А ние знаем, че десетилетия понякога са нужни за решителни преобразования и пак резултатите могат да се окажат незадоволителни. Тогава? Събитията в Полша, това, което е Румъния, грешките, някои от които съдбоносни, в СССР – това основание ли е да се отвърнем от социалистическия опит (нарочно не взех примери от историята на ГКП). За себе си сме снизходителни, към другите свръхпретенциозни. Н. Калудис разбра накъде бия.

19.V.1983 г. [четвъртък]

Имах доста дълъг разговор с Леко Савов. Каза ми, че едва след като се върнал в София разбрал защо са блокирали и мои, и негови информации за ПАСОК. Големият брат бил толкова убеден в обратното, че не обръщали внимание на информации, които били положителни за Андреас Папандреу. Имал предвид съответното ведомство – с това Л. Савов на практика се сблъскал. Сега, преди идването си тук, бил на посещение за една седмица там и заварил друго настроение и признание за нашите заслуги. Имали предвид и това, че и аз съм допринесъл в Атина съветското посолство да промени постепенно становището си към ПАСОК, да установи с тях преки контакти, да измени отношението си към А. Папандреу.

Наистина аз сварих напълно заключени вратите на съветското посолство за ПАСОК. А. Папандреу за тях бе авантюрист, бивш троцкист, американски агент, конюнктурно явление без бъдеще, сапунен мехур, който в най-скоро време ще се разнесе от вятъра. Все изрази на съветския по-

сланик, на партийния секретар и на някои от съветниците в съветското посолство. Под тяхно влияние и Лука Драганов ме убеждаваше в същото. Какво обаче той пишеше в София, не знам.

От три дни е тук Веньо Кавракиров със Стоянка и Валя. Много внимателно се държат, не се чувствува никак тяхното присъствие. Пое ги и [Георги] Колибаров.

20.V.1983 г. [петък]

Пуснах грами за Х.[арилаос] Флоракис до Г.[еорги] Караманев, до Ал.[ександър] Лилов, до А.[нгел] Балевски.

Микис Теодоракис – от дългото ходене се разболя. Не може да стои прав. (По случай годишнината от убийството на [Григориос] Ламбракис Движението за мир устрои поход от Маратон до Атина.) Микис вървя около 20 км, не пожела да отстъпи и легна болен със силни смущения – не можел да стои прав.

Отмени се посещението му в ГДР и в София – премиера на негово изпълнение по случай конгреса на културата. От София звънят по настояване на Г.[еорги] Йорданов „да направя необходимото". Какво мога да направя? Втори човек намерих, а М. Теодоракис сам иска да иде в София, ако лекарят му разреши. Най-много да ида да го видя в дома му до Коринт, и да пътуваме заедно било с кола, било със самолет. Но ще може ли да се повдигне – толкова маса да издържи толкова километри и в такава жега!

Много се съмнявам обаче, че министерството ще ме пусне да ида в София. Днес получих съобщение да поискам веднага среща с Андреас Папандреу. Докато не се осъществи, не ще искат да напускам поста.

На вечеря-бюфет в алжирското посолство по случай заминаването на иракския посланик. От социалистическите посланици сме поканени само [Ернст] Кубе (ГДР) като доайен и аз. Останах малко и си тръгнах. Пак започвам да се чувствувам напрегнат. Дигам налягане.

Шаро днес е по-добре. Вчера го блъсна силно един камион и му разкъса бедрото. Добре, че не го прегази. Отправихме го в болница, закърпиха го, днес вече живна, но нещо не яде. В резиденцията всички бяха разстроени. Лечението му струва 4.000 драхми. Веньо [Кавракиров] се пошегува, че за два пъти по-малко пари щеше да направи козметичен шев, та нищо да не личи. Аз бях помислил за това, но той бе в Пелопонес и не можеше да рискуваме животинката.

21.V.1983 г. [събота]

Веньо Кавракирови отидоха на екскурзия по островите. Аз останах да поработя библиографията – да я приспособя по гръцки образец.

Обядвахме със Спирос Аздрахас и Филипос Илиу. Два въпроса от общополитически характер ми поставиха – има ли промяна към ПАСОК от страна на България и СССР, щом ГКП предприе такава остра ултимативна атака по отношение на ПАСОК през последните дни. Признак на какво е последната акция срещу България – защо не сме се разграничавали от индивидуалните носители на отговорността като Сергей Антонов. Въпросът бе на Спирос Аздрахас. Тук Филипос се разграничи от Спирос, настоявайки за политическия характер на тази акция.

Говорихме доста дълго – но да си призная, бях изненадан от тези въпроси. Нима пропагандата така дълбоко прониква и сред хора, които наистина се отличават с трезво мислене?

Започват издаването на ново марксистко списание – „Та Историка". Тримата с Василис Панайотопулос.

Вечерта се видяхме за малко с Коко [Кириякос Сарандис]. Ето, на него му е мъчно наистина за раздялата. Пък и на мен. Толкова неочаквано и силно се появи пред очите ми цялото ми детство и юношество, че съм му безкрайно благодарен за това.

22.V.1983 г. [неделя]

За пръв път отидох на море. Къпах се и се пекох. До обяд.

23.V.1983 г. [понеделник]

Среща с Г.[еоргиос] Маврос. Говорихме за положението. Намира, че А. Папандреу е закъснял с поставянето на този въпрос за стачките. Искането му е оправдано поради големите привилегии на тази категория служители и неоправданите стачки, но лошо е избрал момента. И след това засяга един принцип.

Оплака се, че не е получил покана за приема.

Пристигнаха за приема на 23 май квартет „София" и трима млади изпълнители от операта с пианистката [Светла] Протич – племенница на академика. Без уредби, подготвени за камерно изпълнение, вътре. Изпратих ги да видят обстановката, и те – без да се обадят повече – решили, че трябва да се обяви на присъстващите за наличието на изпълнение вътре. А аз едва към 6 часа можах да попитам какво става, кога ще дойдат, какво е направено. Отговор – ще дойдат към 7.30 часа...

Когато пристигнаха с [Цецо] Стаменов и [Александър] Петров, разкрих им реалното положение, всички неудобства и ги разкритикувах за несериозно отношение – ясно, без обикновеното заяждане, което ми е присъщо. Помогна – сами изкараха пианото и бяха на поста си, създавайки една хубава атмосфера. Чуваше се слабо, но прозвуча и като нашата

опера – с хубави декори без гласове. Подействува декорът и отличното изпълнение – тия, които се приближиха и чуха – оцениха.

Приемът бе грандиозен. Много хора и, както всички отбелязаха, от високо качество. Академици заедно с президента, артисти – начело с [Манос] Катракис (чудно, че дойде – боледува), политически лица – например [Йоанис] Бутос. Присъствието на [Янис] Баняс предизвика реакцията на [Антониос] Амбатиелос. Аз не го поканих, само преди да замина прегледах списъка на научните работници – казах да поканят Алека [Баня]. Изглежда, че автоматично са писали – със съпруг. Без да контролират. Ето ролята на протокола, а [Венцеслав] Агаин гледа леко на тази работа. Йончо [Христов] и Луката [Драганов] мислят само за връщането си. Поех отговорността върху себе си. Но А. Амбатиелос питал и [Георги] Колибаров.

По обяд дойде Н.[иколай] Георгиев с [Борис] Мареков, зам.-генерален директор на „Балканкар". Беше и [Севдал] Севдалов. Доста упорито искаха да оневинят случая с Иван Цеков. Дадох им да разберат, че грешат – и политически, и конкретно.

24.V.1983 г. [вторник]

Ужасно недоразумение – сутринта почти по едно и също време пристигнаха двама посланици – ливанският и кипърският. Единият за представяне, а другият – по изявлението на [Рауф] Денкташ, че ще обособят кипърска турска държава и въвеждат турската монета. Недоразумението е от [Нина] Ацева и този, който я замества.

В 10 часа – при [Петрос] Моливиатис. Говорихме за посещението на К. Караманлис. Искаше да узнае нашата оценка. И за обстановката в Гърция. Мнението му е, че А. Папандреу е проявил грешка, груба, породена от тежкото икономическо положение и объркаността.

По обяд пристигна [Иван] Будинов на път за конгреса в София. Обядвахме, поговорихме.

Надвечер устроихме за колектива концерт. И свириха, и пяха с увлечение. Благодарих им сърдечно. Получи се съобщение, че [Светла] Протич е обявена за заслужил [деятел на културата].

25.V.1983 г. [сряда]

Посещение в посолството на журналиста [Николаос] Макридис. Иска на честването от освобождението на Килкис да се изпрати ансамбъл от България. Много дръзко. Ако обаче стане – това значи, че се променят нещата дълбоко.

[Тодорос] Маликьосис [се обади] – отлага се балканската изложба за есента.

Орестис [Колозоф] – в резиденцията. Политбюро [на ГКП] е недоволно от [присъствието на] [Янис] Баняс [на приема]. Не приели обяснението за задоволително. Отговорих му точно как стоят нещата. Припомних всички обстоятелства около отношенията с Фракцията. И отстоях правото за поканване на редактора на в-к „Авги" [Григориос] Янарос, на Алека [Баня] като асистентка. Грешката си е грешка и нищо повече. Няма линия и отхвърлих подобни тълкувания.

В разговора с Орестис стана дума за [Георгиос] Паницидис и Олимпиос (псевдоним на Теохарис Гацоглу), дошли от България. Те са искали демонстративно напускане. Не ми ги назова, но разбрах. Казах му, че такъв им е моралният облик, че аз и други другари нито веднъж не сме поискали да се видим и разговорим с тях. А Орестис напомни, че отрязал Олимпиос – за орден „Г. Димитров".

До три часа се занимавах с писане.

При Андреас Папандреу.

26.V.1983 г. [четвъртък]

Андреас Папандреу ме прие снощи, на 25 май, в 8 часа в Кастри. През деня се бе върнал от Будапеща. Разговорът ни продължи 50 минути. Като имам предвид значението, което се отдава на тази среща, ще предам съдържанието на разговора и начина, по който се проведе.

1. Започнах първи с кратка информация за посещението на К.[онстантинос] Караманлис у нас, и то само с два пункта – че от страна на гръцкия президент не е имало опит за злепоставяне на А. Папандреу, и че Т.[одор] Живков е оказал косвена подкрепа на политиката на гръцкото правителство (в рамките на това, което Т. Живков ми разреши да кажа по отношение настояванията на Караманлис, че Гърция трябва да се превъоръжава и да запази на всяка цена добрите отношения със САЩ пред опасността от конфликт с Турция).

А. Папандреу оцени позицията на Т. Живков като изключително полезна и важна по може би най-жизнения въпрос за Гърция – отношенията с Турция, зад която стоят САЩ. Поиска да предам на Т. Живков искрените му благодарности.

2. Веднага след това той продължи с няколко думи за отношенията с президента. К. Караманлис се опасявал , че правителството води политика, която се отклонява от политиката на Запада. Той наистина напоследък все по-определено възразявал срещу влошаването на отношенията със САЩ, изтъквайки като аргумент необходимостта от американска помощ за превъоръжаването на Гърция и при случай на сблъсък с Турция. Това

изиграло известна роля за публичната декларация на А. Папандреу, че американците не правят подарък, а доставят скъпо платено оръжие и техника, и то при неблагоприятни условия.

Също така за ЕИО – К. Караманлис непрекъснато напомнял на А. Папандреу при tête à tête [разговори] да внимава, защото влизането на Гърция в ЕИО е негово собствено дело и на това държи над всичко.

3. На този фон А. Папандреу изложи последното развитие на преговорите за американските бази и отношенията с ЕИО. Разговорите за базите вече са стигнали почти до самия край на диалога. Той не виждал възможност да се стигне до споразумение. Вероятността за това е почти изключена. Той настоява и няма да отстъпи:

а/ да се сключи споразумение за строго фиксиран период и за оттеглянето на базите след това;

б/ да се получат гаранции, докато базите са в Гърция, че няма да бъде нарушено военното равновесие в Егея;

в/ гръцката страна да има възможността да установява какво става в базите, за да не се допусне те да бъдат използувани срещу страни, с които гърците имат приятелски отношения;

г/ споразумението за базите да не бъде обвързано в никаква степен с гръцките национална отбрана, нито с НАТО.

Не виждайки възможност на тази основа да се постигне съгласие, Андреас Папандреу смята, че не по-късно от една седмица преговорите ще се прекъснат. А. Папандреу разчитал на волята на гръцкия народ да се превъзмогнат трудностите, защото в своето мнозинство – 48% за ПАСОК, 12% за ГКП – той е гласувал за извеждането на базите от Гърция.

Сам той не искал и направил всичко възможно да се избегне конфронтацията със САЩ, но правителството на [Роналд] Рейгън не пожелало да разбере, че Гърция е независима страна и че правителството на ПАСОК отказва да включи страната в американската стратегия в Европа и в света.

А. Папандреу използува случая още веднъж да благодари на Т. Живков за солидарността и подкрепата, която намира в негово лице в такъв труден момент. Заяви, че това, което ми е казал за базите, не го е споделил още с никого, нито със своите министри. Общественото мнение разбира, че се срещат трудности, че се забавя или отлага сключването на споразумение за базите, обаче никой не знае, че така близко и предстоящо е прекъсването на преговорите по един решителен начин. Помоли това да съобщя на Т. Живков, без да го споделя тук с никого, като израз на пълно доверие към нашата страна и ръководство.

Бои се от някаква акция срещу страната и правителството. Сега той се занимава главно с това – обмисля какви могат да бъдат възможните ходове от САЩ и как да им се противопостави. За да не остане Гърция оголена по линия на въоръжението, подготвя се план за закупуване на оръжие и друго необходимо евентуално чрез Швеция.

Разчита на подкрепата на ГКП и на другите демократични сили в Гърция.

4. В отношенията с ЕИО се очертават два вида проблеми. От една страна – усилия да се променят условията за участие на Гърция в ЕИО. Без специални мерки Гърция ще остане без собствена индустрия и ще се превърне в „хотел за туристи". Започнат е труден диалог, който ще продължава с месеци. От друга страна, възникват проблеми от политическо естество – по така нареченото политическо сътрудничество Римският договор не предвиждал дори формални основания за пълно политическо сътрудничество и единство на позициите не съществува. От няколко години се води съзнателна линия да се моделира външната политика на страните–членки на ЕИО с цел да се наложи политиката на НАТО. Гърция открито изрази своето несъгласие и сега се упражнява всевъзможен натиск.

Спомена за изявление на [Ханс-Дитрих] Геншер, че Гърция ще покаже въздържаност и зрялост като председател на ЕИО. Папандреу ми каза и отговорът му, че „в ООН едни членове на ЕИО гласували „за", други се въздържали по Кипър. За тях също ли се отнася това, че не са зрели?" (Днес е публикуван отговорът му.)

С други думи, заключи А. Папандреу, натискът върху Гърция расте, понеже тя държи на своите принципи и особено на многократно изразеното си отношение за мира, разоръжаването, натовската и американската стратегия срещу социалистическите страни, застрашаващи човечеството.

5. Правителството на [Роналд] Рейгън си е самовнушило, че единственият начин на действие срещу СССР и социалистическата общност е линията на огромното превъоръжаване и предизвикването на вътрешни социални трусове. Забравя, че настояването за „Пършинг II" на немска територия е не само реална заплаха за СССР, но и открито предизвикателство срещу народа, дал 20 милиона жертви. Жестокостите на Втората световна война не са заличени от паметта на народите и могат да се очакват събития в края на месеца и годината, които ще последват настаняването на ракетите.

В тази връзка Папандреу ми говори за срещата в Париж на социалистическите министър-председатели. За пръв път той констатира, че се заражда нов климат, че нещо се променя. Приети били радикални предложения. Най-важното е, че сам Франсоа Митеран е разбрал, че е предаден от САЩ. След като направил такива концесии по линия на атлантизма и стигнал дотам да се хвърли в обятията на САЩ, сега се убедил, че икономическите проблеми, от които зависи съдбата на социализма във Франция, САЩ открито го дезавуират. На срещата в Уилиямсбърг трябва да се очаква твърда позиция на Митеран и дори конфронтация със САЩ. И другите участници взели нападателни позиции в Париж – Финландия,

Испания, Швеция (въпреки подводниците), Португалия (по-двусмислено). За Италия не спомена. Изрази съжаление за отсъствието на Бр.[уно] Крайски, който на предишната среща (през януари) заявил, че с настояването за „Пършинг" в Европа трябва да се очаква гражданска война между правителствата на Запада и антимилитаристично настроените млади генерации.

Без да се преувеличава значението на срещата в Париж, тя бележи, според А. Папандреу, началото на едно по-решително противопоставяне на редица западни страни на САЩ. Той е останал много доволен, защото се откриват нови перспективи.

6. За да не остане съвсем накрая, изложих пред А. Папандреу въпроса за уговорената среща с Т. Живков през есента на т. г. Предложих му дата – която той определи – примерно през м. октомври. Той се съгласи това да стане след 15.X. т. г.

Каза ми, че приема срещата. Ще посети България. Дава си сметка, че това не ще е лесно, защото Гърция е председател на ЕИО. Но затова пък това ще бъде допълнително основание за посещение, за да се демонстрира, че тук не се касае за обикновени взаимоотношения между две страни.

Казах му, че съм имал среща с Я.[нис] Потакис за р. Места. А. Папандреу каза, че К. Караманлис му е говорил вече, и запита дали не е добре по време на посещението в НРБ да се подпише и споразумение за р. Места.

7. Накрая се спря на закона за обобществяване на някои сектори от икономическата и социалната сфера и на усилията му да ограничи стачките, които са се отразили не само отрицателно върху производството, но имат крайно отрицателно, деморализиращо въздействие върху страната и населението.

Позволих си да развия някои мисли пред него, за да му покажа, че представеното решение води към пълна изолация на ПАСОК, конфронтация с трудещите се, открит сблъсък с ГКП. Казах му, че със закон, приет по такъв начин, без диалог с политическите партии и на първо място с ГКП, той не може да реши въпроса за стачките. Една комунистическа партия не би могла да постъпи другояче, освен да поеме безрезервно защитата на трудещите се и с цената дори на стачки, които по логиката на новия закон ще са незаконни. И го попитах – по какъв начин ще ги прекрати – с помощта на войската или на полицията и срещу кого?

Не знам дали е толкова добър артист или бе искрен – но той веднага заяви, че нито за момент не е искал открита конфронтация с ГКП, че е готов на концесии, но иска и концесии от ГКП, за да се спре това постоянно кръвопускане със стачки. Стачките имат своя логика и механизъм, който лесно може да излезе изпод контрол. Напомни, че стачкуват не толкова работници, колкото служители, и то в жизнени за населението сектори – здравеопазване, образование, министерства, електроснабдяване, транс-

порт и т.н. Как ГКП не разбира, че не може да се остави една категория, па било то и работници, да разстройват обществения живот в такъв труден момент.

Позволих си да го посъветвам да отдели чл. 4 от закона, регулиращ стачките, и да не го внесе за разглеждане в Парламента без да се разбере предварително с ГКП, защото едно гласуване с противоположен вот ще изостри позициите и ще направи много трудно или невъзможно отстъплението след това.

Благодари ми за този разговор. Какъв ще е резултатът, не знам.

Прибрах се уморен и разтоварен, защото можах да пратя в София разгърнати и отговорни изложения от двамата – [Харилаос] Флоракис и [Андреас] Папандреу, които определят политическия климат в Гърция сега. Това дава възможност за сериозен анализ на обстановката и посещението на [Александър] Лилов да стане повод за още един разговор по същество за стратегията и тактиката, за определящите насоки и главното звено. А може да изиграе и ролята на катализатор. Не бе ли така на конгреса? Освен ако се прецени в ЦК, че е по-добре да останем настрана от вътрешните проблеми [на Гърция] и отложат идването на А. Лилов.

Заранта в посолството дойде Ат.[анас] Гинев. Дойде и [Севдал] Севдалов. Явно му бяха докладвали, че го ругах за проявеното безотговорно отношение по дежурството. Не стига, че в нарушение на заповедта на министъра не дежури, оставяйки шофьора, но в последния момент сервира изненада – и него ангажирал с Ат. Гинев. Та ние да се окажем виновни, ако „отнемем шофьора“ от зам.-министъра. Казах обаче на Дачева точно в два часа да си върви, предупредих К.[ирил] Петров и Л.[еко] Савов – да има дежурство, и поисках в 2.30 часа да ми докладват, за да имам време да съобщя в София. Шофьорът си беше на мястото, а на другия ден С. Севдалов, пък и Ат. Гинев – от любезни, по-любезни.

Казах им нещо, което и мен озадачи – [Георгиос] Гениматас, анулирайки едно българско участие в търг, поискано с писмо от посолството, бил обосновал това, според Р.[осен] Дерменджиев, с думите, че България не помагала на Гърция. За това София била известена, но, разбира се, на мен не ми се казва, а аз имам среща с Г. Гениматас по искане на Л.[юбомир] Попов за монасите. Ат. Гинев и С. Севдалов ми отговориха, че не знаят. Но са напълно съгласни, че се създава напрежение по върховете срещу нас. Кои са тези и на каква основа – би могло да бъде и лична – [Герасимос] Арсенис срещу [Йоанис] Потакис и т. н.

След обяд посещения в резиденцията:

– Грънчаров – уреди се въпросът за специализацията на жената на сина – симпатичен младеж. От [Иван] Митев бях получил груб отказ с нравоучителна грама, а на докладната записка има разрешение. Ще приложа № и ще му отговоря по същия начин.

– Н.[едялко] Кючуков от „Балканшипинг“ – дойде по една сделка за кораби. И организира цяла клюка срещу Н.[иколай] Премянов (син на Андрей). Дал е може би повод с един ремонт на кола, но отношението бе неприятно – да се злепостави младежът. Казах му, че ще съобщя на [Георги] Колибаров. А той вече бе съобщил в София.

– И по телефона – закъсали четирима, между които и дъщерята на Трайчо Илиев, политзатворник от Варна. Акумулаторът им свършил. Приех ги в резиденцията. Разместихме артистите.

– И Иван Николов – от Тирана. Сега е в Консулския отдел. Дошъл да посреща зет си и дъщеря си и да се поразходи. Настаних го в посолството. Л.[еко] Савов се премести в апартамента на Луката [Драганов], който замина.

27.V.1983 г. [петък]

Повиках [Георги] Колибаров и поговорихме за Н.[иколай] Премянов. Както предполагах – изострени отношения между двамата и не един опит за злепоставяне на Н. Премянов. Което не знаех – от различни оркестри. Но определено Н. Кючуков не ми бе харесал от пръв поглед даже, когато ми се представи като близък на мои и на Паруш [Тодоров] приятели от Варна.

Среща с В.[асилис] Панайотопулос. Рядко мил и сърдечен човек.

Обяд с Костас Валетас. Дължах му го, донесе ми една магнетофонна ролка, на която бе записана вечерта с моя доклад и с изказването на П.[анайотис] Канелопулос. Посрещах гости и я оставих отстрани до стълбата – откраднаха я. Кой знае какво са си помислили.

Пратих и грама в София по един особен случай. Преди известно време дойде при мен журналистът Н.[иколаос] Макридис от в-к „Елевтеротипия“. Объркан. Поискали му да събере материали за честване на 70-год. от освобождението на Килкис от турците – поднесли му само грозните афиши и плакати от онова време срещу българите. Няколко часа му говорих за войната, за Кукуш – Мелник, за Лахана. Той и брат му са участвували в ЕПОН. Прояви разбиране. Аз даже забравих за случая.

Днес дойде отново – решили да повикат и български ансамбъл. Казах му, че това е дръзко и навярно ще срещне опозиция. Той ми разказа за отношението на населението към българските части през окупацията и за помощта срещу немските групи и срещу националните сили, поискана от местното население. Наема се да се пребори с „бюрокрацията“.

Подкрепих пред София идеята, без официално наше участие. Още една голяма стъпка по размразяването на отношенията, и то в Македония! Ако стане. Но началото е поставено.

Л.[еко] Савов изцяло подкрепи идеята, но прояви загриженост – как ще се поддържат тези направления, които открих, след моето заминаване.

Прибрах се в резиденцията и ме налегна чувството на самота. Ана трябва да дойде, а не се решавам да я спеша – ремонтът също не може да се забавя. Не знам обаче дали ще мога да издържа още една седмица така.

28.V.1983 г. [събота]

При Я.[нуш] Левандоски – съвпадат и сведенията ни, и изводите ни, че А.[ндреас] Папандреу няма да подпише за базите, освен ако САЩ отстъпят по принципни въпроси. Вероятно А. Папандреу едностранно ще поиска оттеглянето им в определен срок. За САЩ това е относително изгодно – отлагане за известен период при старите условия с надеждата, че нещо може да прекъсне изострянето на отношенията. Влошаването на икономиката би могло да се използува и за сваляне на правителството или за ограничаване неговата свобода на действие – т. е. откриват се още за известно време възможности за маневри.

Каза ми още нещо много важно. [Войчех] Ярузелски сега е поставил за задача да ликвидира като политическа сила секретните служби. Политическа сила да остана партията и другите организации, да се засилят отговорността и контролът на изборните органи; кадровата политика да се изгражда на качествата и компетентността на хората. Убедили се, че най-голямата корупция и деформация на всички принципи стават там, където общественият контрол прониква най-малко. Около хиляда души от тази категория били вече по затворите.

Стана дума и за партията. Докато обществото е в движение, търсят се нови форми за тласкане на развитието, за извеждане от мъртвата точка, в която са стигнали, активизирала се е новата обществена организация с 30% комунисти, то партията стои настрана от този процес. И Левандоски се пита – да не би в исторически смисъл да е остаряла, да се оказва негодна да обедини обществените сили за смъкване на строя, за осъществяване на революцията и да не е в състояние да поведе народа за реализиране на социалистическото и комунистическото строителство. Практиката досега показва по-скоро само минуси.

Интересно какво ще ни даде общественото развитие. Но вътрешните противоречия в нашите общества трябва да намерят изход иначе ще бъдат все по-тежки. Растат деформациите, трупа се недоволство, нарушено е чувството на справедливост, загубена е вярата – защото хората не чувствуват себе си на власт, че са отговорни за това, което става. Демокрацията не е само празна дума. Тя е влязла дълбоко в съзнанието на хората, към нея се стремят и искат да я видят осъществена. Ние не съумяхме да я осъществим.

В посолството никому не се работи, събота е. Задържах ги докъм 11 часа да прегледат и довършат изостаналото и ги пуснах. С [Васил] Мит-

ровски отидохме до Варкиза. За пръв път се изложих по лятному на слънце и се къпах. Позачервих се. Митровски е надежден работник, съсредоточен и работлив.

Вечерта – още един случай, който потвърждава горните мисли. Ужасно се обидил някой, за когото се получи грама от Консулския отдел на МВнР да му окажем съдействие. В грамата бе написано име – попитах знаят ли резидентите и другите – всички отговориха – не. Резолирах за [Захари] Бахаров, допускайки че е някой от неговата служба. От Солун се обадил, свързал се с Горан Йонов и с Бр.[иго] Аспарухов, поискал им да го разведат из Атина два дни – събота и неделя. Но не дал никакви данни, кога ще пристигне, къде ще отседне. Казал, че ще се обади по телефона. Позвънил в 11 часа, Бриго се занимавал с оправяне и настаняване на други семейства, извън посолството бил. Лицето поискало от дежурната да иде да го посрещне, за да не се лутал, докато влезе в Атина. Тя му казала, че не може да напусне поста си и че не може да накара друг да иде, след като се разбрали с Бриго, а хората са извън посолството.

Със заплахи, че „бил някой", поискал моя телефон, за да ми се оплаче. Нямало ме в резиденцията. И отново заплахи – недоволен от „посрещането", щяло да се разбере в София. При това дошъл на екскурзия!

Попитах Бриго и [Венцеслав] Агаин – крайно възмутени и двамата: от същото ведомство човек, който си позволява да се държи господарски и да злоупотребява. Как могат толкова хора да пътуват нормално, а някои искат да им се слугува непрекъснато? На какво основание?

Успях за няколко минути да говоря с Ана. Чуваше се лошо. Но било „ужас", поне първите дни от седмицата. Аз я помолих да дойде в петък. Все по-трудно ми е сам. Не мога и да работя като хората, а и за прощалните срещи се затруднявам – не знам или по-скоро не искам да започна – тежат ми всякакви срещи с външни хора.

29.V.1983 г. [неделя]

Отново излязохме с [Васил] Митровски. Този път до Каламос, разходихме се по височините. Не се пекох никак. Само се изкъпах и то се случи, когато излезе вятър. Обядвахме в рибен ресторант. Страшно са вдигнали цените.

Вечерта гледах телевизия – предаване на живо на дискусията между [Герасимос] Арсенис, [Константинос] Мицотакис и [Антониос] Амбатиелос. Въпросът става генерален – около стратегията и тактиката. Не остава никакво съмнение за слушателите, че не се касае за закона за обобществяването, а за политическо противопоставяне между ПАСОК и ГКП, опит да се спечели политически терен и да се демонстрира сила върху един деликатен въпрос – стачките.

ПАСОК иска да ги постави под контрол, да ги ограничи. Това бе казано ясно, като всичко бе облечено в съответната форма – чрез превръщане на служителите и работниците в съпричастни в ръководенето на предприятията. Но ограниченията в обявяването на стачките и поставеното вето от едно малцинство на решенията за стачки, взети от браншовите профсъюзи и по-горните инстанции, даде сериозни аргументи на ГКП и Нова демокрация, които обявяват закона за антиработнически и антидемократичен.

Аз проведох достатъчно срещи и разговори с представители от всички партии, за да събера материал, а разгърналата се дискусия в Парламента и широката гласност правят възможно изпращането и на доклад, и на грама.

30.V.1983 г. [понеделник]

С В.[асил] Митровски – разказах му съдържанието на проведените срещи и направих план – за да ги напише на машина. Аз пък се заех да пиша изводите. Обработих целия текст. Изходен материал от 7–8 страници. Ще изчакам завършека на дебатите в Парламента. Гледах ги по телевизията. Крайно интересни.

При семейство Галанос – хубав апартамент, но много гости. Стоях малко. Кратък разговор с Х.[елмут] Зигрист, посланика на ГФР. Направило му впечатление декларацията на ТАСС за разполагането на ракетно оръжие в други социалистически страни. Каза, че е опасно да се даде отново оръжие в немски ръце. Вижда изход в Мадридската конференция, която би помогнала Европа да намери своя път сред суперсилите. „Доверието между тях не може да се възстанови, но поне да може да се контролира тяхното недоверие“ – интересна формулировка.

[Трайко] Трайковски пък ми каза, че Югославия реагира положително на предложението на А.[ндреас] Папандреу.

А от София никаква реакция, нито съобщение за това, какво предлагат. Толкова ли не могат да съобразят, че така не може.

31.V.1983 г. [вторник]

Най-после можах пак да се свържа с Ана. Успокоих се, като я чух само, макар че трябваше да приема като неизбежно отлагането на идването ѝ с още десетина дни. Големи трудности с ремонта. Едва не е получила инфаркт от разправиите и манкирането.

Вечеря в хотел „Хилтън“ от австрийския посланик – около басейна. [Ернст] Кубе ми каза, че се връща – напуща Атина на 24 юни. Иска аз да поема организацията на изпращането.

1.VI.1983 г. [сряда]

Поканих на обяд посланиците на Финландия – [Ева-Кристина] Макелайнен, Франция – [Доминик] Шарпи, Швеция – [Иво] Дьолинг. Разговорите се водиха за: 1. Уилиямсбург – [Франсоа] Митеран и САЩ; 2. Швеция–Полша плюс безядрена зона на Балканите; 3. Закона за „обобществяването".

Въпросът за безядрената зона на Балканите, без да има някакво приоритетно място в разговорите, не се отминава в дипломатическите среди. Е.–К. Макелайнен, посланичката на Финландия, ми разказа, че турският посланик ѝ съобщил, че в писмото на Андреас Папандреу имало не само предложение за обсъждане на срещата на въпроса за безядрена зона, но и други въпроси, което откривало възможности за обмисляне. Макелайнен се заинтересува за писмото, изпратено до нас.

На един прием и турският посланик се приближи до мен и поиска да говорим по този въпрос. Вече писах за югославския посланик. Шведският пък поиска да се видим и да разговаряме, интересува го нашето виждане.

След три дни ще се състои срещата на посланиците на социалистическите страни. Унгарският посланик, който ще докладва за посещението на А. Папандреу, ме предупреди, че ще постави и този въпрос. Мисля, че посолството в Атина би могло да получи минимум информация по този въпрос. Пратих тази грама.

С И. Дьолинг разговорът се води, по негово желание, за резултатите от отправените запитвания за безядрена зона в Централна Европа – отговорите, особено негативните, били аргументирани и всичко се дало на компютърна обработка. Песимизмът от непосредствените резултати се компенсирал все пак с това, че идеята намерила отзвук. Искаше да знае какви са възможностите за подхващане на идеята във връзка с безядрената зона на Балканите. Интересуваше се да знае как ще заобиколим негативното отношение на Турция, която, според него, плувала изцяло във водите на САЩ. Разказах някои впечатления за Турция, която не се заангажирва докрай, оставя резерви.

Излязохме на разходка с [Георги] Колибаров извън посолството – до Плаката. Поговорихме от сърце за изминалите 4 години: за успехи и допуснати слабости; за превъзмогнати трудности; затова, че не допуснахме колективът да се разбие. Няма защо аз да си правя оценка, но като погледнах назад, мога едно нещо да констатирам: периодът бе творчески, поставиха се и се решиха много въпроси, постиженията са очебийни, за които определена заслуга има целият колектив. Проявихме инициативи, допринесохме за разширяване и задълбочаване на сътрудничеството, открихме нови възможности в неизползувани сфери.

Закриваме след два месеца още една страница от нашия живот.

2.VI.1983 г. [четвъртък]

Четох много около Уилиямсбург – за начина, по който [Роналд] Рейгън успя с помощта на [Маргарет] Тачър да наложи една резолюция за сигурността, и за начина, по който французите се мъчат да заличат уронения си престиж.

Следях и дискусията на Националната конференция на социалистите във Франция. Няма съмнение, че това е сериозна партия, със своя идеология, стратегия, тактика, с голяма маневрена способност. И умеят да говорят. Ето [Лионел] Жоспен – могат да му завидят нашите първи хора: „Je n'approuve pas la méthode choisie: fouetter les mollets des camarades et du gouvernement, oui; leur couper les jarrets, non! Eclaircir les idées par la vivacité et la rectitude du débat, oui; assommer l'esprit par la prophétie pessimiste, non! Pousser à améliorer ce qui doit l'être, oui; informer sur ce qui est ressenti „en bas", oui; décréditer notre propre politique et notre action commune sans faire des propositions concrets et positivs, non! La capacité de débat du Partie Socialiste n'est pas la cause. Il faut démontrer notre capacité a gouverner... Tenez bien ces deux fins ensemble!"

Заранта – при М.[икис] Теодоракис. Говорихме около час и нещо. В Парламента той нарече закона – „травести". Скандал. Намери форма да охарактеризира закона така, че да проникне навсякъде. Поздравих Микис Теодоракис за определението на закона – ефектно, силно и само за закона. Не е добре по всеки повод, закон, глобални оценки и нападки за цялостната политика на правителството. След като Микис нарече закона „травести", това предизвика бурна реакция. Обяснението, което даде М. Теодоракис, още повече развесели и ядоса залата. „Какво искате да кажете с това?" – го попитал председателстващият. „Че отвън е хубава жена, а отвътре мъж. Никаква хирургия не помага" – отговорил Теодоракис.

Разказа някои интересни неща, които знаеше от по-далечното и по близкото минало. Ще отбележа може би някои неща.

Изпратих подробна грама за закона. Работих я дълго – по-скоро цялостна информация, от която извлякох няколко страници. Стана интересна. Но изглежда, че не предвидих новото изостряне, което се получи в Парламента с декларацията на Х.[арилаос] Флоракис, с отговора на [Агамемнон] Куцогиоргас и с реакцията пак на Флоракис.

Положението става сериозно. Законът се превърна в катализатор на генерално сблъскване между ПАСОК и ГКП, като ГКП постави на оценка цялостната дейност на ПАСОК с изцяло негативна оценка. И постави въпроса за избори, тъй като ПАСОК излъгал доверието на народа и нямал право с този парламент да прокарва закони, които не съответствували на поетите обещания. Отговорът бе не по-малко остър за ГКП.

Гледах по телевизията по-голямата част от разискванията след вечерята. Ще трябва да подготвя и втора грама, но ще дочакам резултат от гласуванията.

Прощална среща и изпращане на иракския посланик. Сетне национален празник на Италия. Сетне при посланика на ЧССР – събра ни да разискваме положението в Гърция. Продължи до пет часа.

Илия [Илиев] пак направи магария. [Васил] Митровски закъса с колата, спука му се гума. Успокоих го, че лесно се сменя, но той се паникьоса. Казах му да се обади в резиденцията. Той свари Бахарова, тя казала на мъжа си, тъй като двамата шофьори ги нямало. [Захари] Бахаров преди да излезе ги видял, повикал Илия, той отказал да дойде. А Бахаров бе пил и се боеше да кара. Дойде сам. Разбира се, ние оправихме гумата, т. е Митровски за няколко минути я смени.

Поисках обяснение от Илия, той се държа арогантно. Само затова заслужава да се прогони – не му достига акълът, не може да съобрази елементарни неща. Да остави посланика на улицата, и то втори или трети път. Защото не му харесвал и се карал с Бахаров. Понеже друго не можа да измисли. И този човек се толерира. Да го върна веднага? Да му простя?

3.VI.1983 г. [петък]

М.[икис] Теодоракис разказа [вчера] някои работи за А.[ндреас] Папандреу, които са интересни за личната му характеристика. Най-напред за младежките му години. Троцкист – и то убеден. А троцкистът, според М. Теодоракис, остава не просто антисталинист, но и антисъветски настроен за цял живот.

В годините на войната и Съпротивата не взел никакво участие. Абсолютно никакво. Това му създало комплекс. Може би затова и не се върнал в Гърция след войната. Чувство на малоценност? Очаквал е времето си? Навярно и двете. Но за подчертаване е неговата крайна амбициозност. В това отношение жена му е фактор, който решително му влияе. Тя заглажда неговите колебания, съвест, тласка го напред. Тя е, според М. Теодоракис, американският човек. Имало своето значение и полският му произход. Присъщ му е известен мистицизъм и месианство.

Цялото поведение на А. Папандреу рефлектира при хунтаджийския преврат и в годините, когато хунтата е на власт. Ако е имал сериозно намерение за съпротива, да става нелегален, трябвало е да вземе мерки, да се скрие. А той се качил на покрива и когато го повикали и скочил, наранил си крака – единствената проява. В емиграция не отговарял на никакво писмо за сътрудничество, за обединяване на силите. Едва когато на една пресконференция попитали М. Теодоракис – „за да има единен фронт трябва да има участници и лидер, и как вижда лидерството?“ – и

М. Теодоракис отговорил, че един Андреас Папандреу би могъл да бъде лидерът, едва тогава получил три страници изложение от А. Папандреу.

Срещали се много пъти, знае добре манталитета, силата и слабостите на А. Папандреу. Приведе обаче един само пример, за да покаже облика му. След цял месец – пътуване и очакване – се състояла срещата на дошли от Гърция нелегално военни с А. Папандреу. Те донесли със себе си разгърнати планове как да се организира въстание в Крит и да се образува местно правителство с всички изгледи да успее в кратко време. А. Папандреу дълго отказвал да се срещне с тях и когато най-после М. Теодоракис го убедил, той влязъл, погледнал си часовника и казал, че имал само един час за разговор. И без да чака, поставил едно условие – да се приеме прокламация, като изрично се спомене, че Гърция остава република. А това било излишно, за да не се отдръпнат антихунтаджийските кралски офицери. Достатъчно е било да се каже, че режимът ще се определи след сваляне на хунтата. Отговорът му бил: „Предпочитам да чакам“. За Микис Теодоракис той е отгоре на всичко и страхливец.

И още една интересна констатация. Според М. Теодоракис американците не го обичат. И това той знаел. Но не можел да се откачи от тях, защото като в клещи бил обхванат от тях. Кой ли не е завербуван или включен в американската игра под най-различна форма от неговото обкръжение? Даде пример със себе си. Всички негови приятели, които били в досег, близък, докато се намирал в Париж, се оказали по някакъв начин свързани с ЦРУ. А гръцкият живот – политически, икономически – е под пълен контрол на ЦРУ. Проникнали са навсякъде. Армията е тяхна. Друг е въпросът, че си дават сметка, че не могат вече с открит преврат продължително да се задържат, дори да успеят. Но да успеят – в това не вижда никаква трудност. Нито ПАСОК, нито ГКП имат готовност за съпротива. Много пъти е говорил за изработване на план, но не бил послушан.

А. Папандреу освен това много обичал да му се дават поверителни материали. А там най-лесно се пробутвали разни небивалици и се създавала дезориентация. А разведката в чии ръце е?

Като пример на безпомощност на ГКП припомни хунтаджийския преврат. Него ден излязъл органът на ЕДА и на партията в-к „Авги“. Достатъчно е било да се излезе с призив – „Всички на площад ‚Синтагма‘“ – за да се спечели народът. Между обслужващите танковете – около двадесетина учебни – повече от половината са младежи ламбракисти, които биха се присъединили към демонстрантите. [Хараламбос] Дракопулос пуснал обаче статия с общи разсъждения да се види още що за хунта е това и т.н. Когато по-късно го попитал защо допуснал такава грешка, Х. Дракопулос се оправдавал със жена си Тула, която била добра комунистка, но изхождала от това, че никой член на ПБ не се обадил – да даде тласък, да поеме отговорност. (Микис Теодоракис наистина става нелегален, но ми се

струва, че опростява нещата. Вярно е, че партията [ГКП] се бе разтворила в ЕДА. Това го знаех и аз, от пребиваването си през 1964 г. в Атина.)

М. Теодоракис говори и против догматизма и опортюнизма на партията – ГКП – и на комунистическите партии изобщо. Спомена за Бреглякис, за [Михаил] Суслов – един месец чакали да бъдат приети делегати на ГКП, за да разискват важни въпроси, жизнени за партията – приел ги за половин час и ги отпратил с чисто формален разговор.

Намира, че е била грешна платформата на ГКП, която не могла да издигне по-общи лозунги срещу проамериканската олигархия в Гърция и срещу крайната десница. На един митинг, на който присъствувал и [Харилаос] Флоракис – множеството завикало лозунги и срещу [Константинос] Караманлис, да бъде изхвърлен и той. Тогава М. Теодоракис казал, че ще загубят широката поддръжка, защото всички колебаещи се и тези, които очакват и искат на всяка цена свалянето на Нова демокрация, ще гласуват за ПАСОК.

Завърши с Парламента. Не вкарват млади, умеещи да говорят, да има всеки ден нещо разобличително и интересно във вестниците. ГКП робува на показната строгост, както и КПСС – не смъкнали ли и [Никита] Хрушчов само затова, че си събул обувката в ООН.

Срещата с М. Теодоракис ми попречи да се видя с американския журналист [Питър] Сулцбергер, който дошъл да вземе паспорта си в посолството ни. Ускорил заминаването си в България за интервю с Т. Живков поради обявеното посещение в Турция на 6–9 юни.

Вечерта, въпреки голямата умора, гледах по телевизията за правните аспекти на закона. Опитни юристи и от двете страни.

3.VI.1983 г. [петък]

В 9 часа при [Ернст] Кубе. Уговорихме се за неговото заминаване. Прощални срещи – прием в негова чест – аз трябва да го дам.

В 10 часа разговор с Н.[едялко] Кючуков за урегулиране на отношенията им с Н.[иколай] Премянов. Той се оплака от Премянов, но и той премина в акция. Имал за какво да се оплаче на прокурор. Постановката – да се направи опит да се урегулират отношенията, за да не се стигне до изгонването на единия. Ще ми направят докладни записки с претенциите си. Сетне ще ги събера.

В 11 часа [Йоанис] Хрисантопулос – бившият посланик на Гърция в София. Porte-parole на обществеността от Егина. Иска да изпратят ансамбъл в България.

Пристигна най-после съобщение, че Политбюро ме освобождава като посланик и изпраща П.[етър] Славчев. Повиках съветниците за изработ-

ване на план. Още в понеделник ще идем с Й.[ончо] Христов при шефа на протокола, за да фиксираме приемлива дата. Не мога повече от края на м. юли.

В 13.15 часа – при П.[анайотис] Канелопулос. Той охарактеризира „обобществяването" като реформа за административно участие на определени категории, без да променя същността на собствеността и характера на съществуващите отношения. И още – отговорност без печалба (sans profit). Не е съгласен с чл. 4 и предложил да се внесе такава поправка за 2 или 3/5 мнозинство от списъчния състав. Такава поправка е могла да удовлетвори и опозицията. Нужно е било разбиране и желание за избягване на сблъсъка, но правителството не откликнало. Отделни министри се съгласили с него, но не излязло нищо. Разбира се, след изказването на [Харилаос] Флоракис вече било късно. Позицията на ГКП била много остра, излишно рязка. Казал го на [Николаос] Калудис. Приема само едно обяснение – освен ако ГКП имала това намерение, да е избрала съзнателно случая. Юристите също са против. Сега са пред дилема: и ПАСОК, и ГКП. Как ще постъпят? Декларациите са крайни, връщането назад не е лесно.

Намери за сполучливо определението на М. Теодоракис – „травести" – иска да се покаже и да мине за жена, а отвътре е мъж. Законът може да се запомни по този начин.

Имах среща в посолството и с костурски гражданин от български произход, жена му гъркиня, активна комунистка. Тя самата прекарала 9 години в затвора, има двама братя убити, един емигрант у нас. Мъжът – с роднини в България – военен и журналист. Те го посъветвали непременно да се видим. Иска децата му да следват в България. Ще се опитаме да им осигурим стипендии.

Вечерта – при З.[иси] Лулудопулу и г-жа Христодулиду. Най-после отново потръгнало на гръцкия памук.

4.VI.1983 г. [събота]

Работих върху доклада за закона – на базата на двете грами и някои новоизлязли материали. [Васил] Митровски преписа и оформи частта до обсъжданията и приемането. Остава да прегледаме утрешните вестници и да проведа срещата с [Димитриос] Андрулакис, за да имаме материал за последната част – изводи и констатации. За първия пункт – какво целеше и какво постигна ПАСОК със закона, аз вече подготвих текст от 2 страници.

Дойде отново Н.[едялко] Кючуков с Г.[еори] Ангелов. Проведохме среща в посолството и се разбрахме двата страни да представят писме-

но изложение за това, което изискват от другия, за да се установи един modus vivendi. Не иска, защото очаква, че Н.[иколай] Премянов щял да бъде „насапунисан“ наскоро.

Казах му, че няма друг път – или единият от двамата ще трябва да си върви, или да намерят начин да се сработят. Дадох му за пример случаи при нас, с Луката [Драганов] – все пак не допуснахме колектива да се разложи или да се създадат групи.

По Г. Ангелов пратих писмо на Ана.

5.VI.1983 г. [неделя]

Доста облачно, без да е студено. Заранта прекарах на плажа във Вула. След обяд четох и гледах телевизия – последния филм с Ирене Папас – „Евендитра“, представен в Кан.

6.VI.1983 г. [понеделник]

Пратих няколко кратки грами:

– За разговора на Х.[елмут] Зигрист с полския посланик. Съобщението на ТАСС е направило впечатление, поне на немците. За другите – едва ли нещо в съотношението на брак ще се промени. [Януш] Левандоски отговорил, че освен съюзнически задължения Полша имала и свои отбранителни съображения, тъй като НАТО предвижда в своите планове разрушаване на полските градове и комуникации, за да спре или затрудни придвижването на съветските войски.

– До Л.[юбомир] Попов за все още не назначаването на среща с [Георгиос] Гениматас. Поисках я в началото на месеца – но той бе зад граница, вън от Атина, зает със 150-годишнината от основаването на полицията, и накрая със закона – не само като един от вдъхновителите, но и като хранител на реда.

Във връзка с информацията, че той отклонил сделка с наше предприятие, защото „не били доволни“ от нас – поставих въпроса за достоверността на тази информация. Но и да е вярна – тя може да се дължи на настроения, които започват да се преодоляват (вече имах случай да се сблъскам с тях), или пък на невъзможността да се получат кредити от нас, от които имат толкова нужда, както и на стоки от западните страни, без които икономическият им живот ще замре. Исках да предупредя, за да не се създаде предварително настроение и срещу Гениматас, както се създаде срещу [Йоанис] Потакис.

– До [Пейо] Бербенлиев – за П.[авлос] Милонас, че може вече да бъде приет, след като изчакаме да мине конгресът.

– До [Стилиян] Данов – за слепия младеж от Егина. Още няма отговор.

В МВнР – предупредих протокола и политическата дирекция, че се завръщам до края на м. юли. Ще се опитат да ми устроят срещите. За м. юни нищо не може да се направи, тъй като има много посещения в чужбина.

За [Петър] Славчев били знаели и се радват, че идва човек, който познава Гърция. Били обезпокоени от новината, че Ал.[ександър] Фол искал и възнамерявал да дойде. Интересно – щяха ли да реагират?

Съобщение за Йончо Христов – да се върне до 30 юни. Той очакваше към края на август. Но изглежда, че сам е пратил изложение – с наранено самолюбие (правото е на негова страна), но никой не се интересува от това – достатъчно е да покажеш слабост, от която ще се възползуват, особено когато са създадени отношения.

Паруш [Тодоров] бил пристигнал за един ден с параход. Ще се видим утре.

7.VI.1983 г. [вторник]

Съобщих в София за пристигането си. Пристигна куриер с писмо, че се разрешава на Грънчарова да специализира. Пратих убедителна записка, получих кратък морализаторски отговор с грама от [Иван] Митев, че не знам каноните. Сега ще му отговоря със злостна ирония – кой не знае каноните и защо не ги спазва.

Посетих албанския посланик. Разговор час и четвърт. Посрещна ме с cher ami.

По вътрешното положение – и те следят добре развитието.

По международното – недоумяват за съгласието на югославяните да дойдат на почивка по крайбрежието хиляди американски военнослужещи. Гърци му казали, че югославяните може би са направили и други концесии.

За Балканите – интересуваше се от развитието на разговорите за безядрената зона. Изложи ми тяхната принципна теза. Свързват установяването на зоната с разпущането на двата военни блока. За тях главната опасност идва от Италия, от базите там.

За албанско-гръцките отношения – развивали се общо задоволително, но напоследък гърците изразявали безпокойство от интереса на албанските по произход жители на Гърция към Албания. Но проблемите за границите са решени – остава да се регулират някои въпроси от общ характер, които не би следвало да се отразяват на отношенията между двете страни. Споменаването на Албания като социалистическа страна от А.[ндреас] Папандреу не ги засегнало, не виждат в него нищо пейоративно.

Към А. Папандреу имат положително отношение. Прав е, че иска да сложи малко ред в страната. ГКП също има право, но прекали в глобалния си негативен подход към ПАСОК.

За Албания–България – тук аз говорих повече. За неговата реакция съдех по реплики и по клатене на главата. С всичко е съгласен – че няма други две страни така близки, без противоречия, с взаимно допълващи се интереси, че главната обективна пречка е Югославия с нейната хегемонистична политика и за нас, и за тях. Но когато загатнах, макар и отдалеч, че неизбежно трябва да се сближим, той уплашено дигна ръце нагоре. Казах му, че това е далечна исторически обусловена необходимост. Той се успокои.

За Историята [на цивилизациите] – трябва според него да ида в Албания, да използувам да се срещна в Париж с техни представители.

Ще подготвя подробна грама.

Посетиха ме двама отци от Зограф – отец Йоан, който живее в Карея, и още един от новите – Севастий. Дадох им малка помощ. Най-после са се раздвижили, самочувствието им е добро, не гледат като уплашени зайци. Но сега пък трудностите се увеличават.

В белгийското посолство – съболезнователна книга за Карл – кралят баща трябва да е. Една снимка – обикновена в хола, откъдето се влиза, пълно с хора – за визи, за справки. Без никакво официално лице. Влизаш, разписваш се и излизаш. Не робуват на излишни формалности. А са уж монархия...

С Паруш [Тодоров] прекарахме целия следобед до вечерта. Беше ми много приятно. Обиколихме Атина по околовръстния път и покрай морето. Спирахме на няколко пъти – пихме по нещо разхладително, купихме някои дреболии и говорихме. Наистина много се обичаме.

И у него има същата чувствителност – да не покаже най-малка външна заинтересованост от материални блага и зависимост от някого. Една от причините да се пенсионира е, че биха смятали, че нещо го задържа на този пост, някакъв келепир, щом има възможност да получава висока пенсия и възнаграждение повече от заплатата с не особено значителна разлика. Желание да услужва – на кого не е помагал. И нежелание да прибягва до услуги, които биха го поставили в някаква зависимост или биха дали повод за съмнение. Има се предвид вишестоящите.

И най-накрая тази обща черта – всичко да се знае какво се предприема. В устата на хората сме били винаги, и сме и сега. Заминал с малкия параход (1.500 т) само до Атина и до Бандърма – Турция, само да не разпитват – още ли си тук. Кой ли не знае, че тръгва на море. А душата му подскача от радост, че най-после е волен. Волен, в една каюта и един ко-

раб – но към това го е теглела душата. Той щеше да бъде отличен архитект, капитан на кораб, една случайност му попречи. Пое път, който най-малко отговаряше на неговата същност – ревизор и ръководител на финансово-ревизионната служба на окръга – но и тук се справи отлично, ползува се с всеобщо уважение, не допуска една „почерпка", която да го изложи.

8.VI.1983 г. [сряда]

Уточнихме програмата за пребиваването на Н.[ачо] Папазов. Пристига на 20-и.

Написах заключителните 6–7 страници на доклада. Стана доста голям.

Имах среща с Д.[имитриос] Андрулакис. Пак не можахме да обядваме заедно, но говорихме дълго. Попитах го как ще процедира по-нататък партията [ГКП] – ще изпълни ли заканата да продължи активно борбата срещу закона.

1. Д. Андрулакис ми отговори, че ГКП се придържа строго към линията на конгреса – на критика и мобилизация на масите за осъществяване на истинска промяна, без това да означава отхвърляне на ПАСОК или опит за неговото подкопаване и сваляне от власт. Призивът на Х.[арилаос] Флоракис за допитване до народа и провеждането на избори е било само форма на натиск.

По въпроса за прословутия чл. 4 от Закона за обобществяването ЦК на ГКП нямал намерение да използува стачния механизъм като форма на борба срещу ПАСОК. Само ако се появят „горещи проблеми" и работниците и синдикатите преценят, че няма никакъв друг изход освен стачка, тогава указанията са да бъде заобиколен чл. 4 и без да се съобразяват с него, да обявят стачка. Искат да видят докъде може да отиде правителството – ще удари ли със сила стачниците, ще пристъпи ли към арести и съдене на синдикални дейци. Генералната конференция на труда е в криза, практически не съществува. Но напусналите я членове от профсъюзите под партиен контрол не са отписани формално. Това ще направят и ще се обърнат към съда за назначаване на ново временно ръководство само, ако тристранните преговори, които в момента се водят между ПАСОК, ГКП и Фракцията, не дадат резултат.

Така че диалогът с ПАСОК е започнал, той се води и на по-високо ниво. Констатирали са желание сред ръководителите на ПАСОК за разговор, но не вярват в искреността на намеренията им.

2. Д. Андрулакис даде някои характеристики на А.[ндреас] Папандреу и на близкото му обкръжение в светлината на последните събития, които привеждам. Най-напред за самия А. Папандреу. Синдромът за преследване го е обхванал силно. Това се проявявало във все по-голямата му

изолация от другите и в затварянето му в съвсем тясна група уж негови най-близки, които всъщност го държат в плен. Д. Андрулакис ги нарече „банда“. Трябва да кажа, че същият израз беше употребил и Х. Флоракис. Запомних думата, но не ѝ обърнах нужното внимание. Сега Д. Андрулакис съсредоточи всичкия си огън срещу съпругата на А. Папандреу – Маргарита. Освен това силно ограничи тесния кръг около А. Папандреу до министрите – Г.[ерасимос] Арсенис, Г.[еоргиос] Кацифарас, А.[гамемнон] Куцогиоргас, а напоследък и Я.[нис] Скуларикис. Всички те са свързани лично с А. Папандреу, а не с ПАСОК, удовлетворяват своите амбиции, а не се грижат за движението. Всъщност ПАСОК, според него, днес нямал ръководство.

Попитах го за А.[кис] Цохадзопулос и [Георгиос] Гениматас. Гениматас бил за изхвърляне за допуснати слабости и за злепоставяне на А. Папандреу, но се държал може би временно, може би за по-дълго. Активизирал се, защото бил поставен на изпитание от А. Папандреу. Охарактеризира го като ляв само на думи, за да си създаде обществен авторитет, тъй като единствената му цел била да пробие и се утвърди в политическия живот. А. Цохадзопулос определи като безцветен човек, иначе умерен в политическите си възгледи, по-малко антикомунист. Срещу хора с комунистически възгледи в ПАСОК или ратуващи за сътрудничество с ГКП се взимат мерки за отстраняване от ръководна дейност. Такъв е [Йоанис] Моралис, зам.-министър на просветата, когото най-напред решили да изхвърлят. Я.[нис] Потакис щял да бъде навярно отстранен от Министерство на икономиката, но още щяли да го задържат на някое друго министерство. Като начин на грубо справяне с неудобни тям хора спомена отстраняването на А.[ндреас] Христодулидис.

3. Задачата на партията е сложна. С кого да разговаря. Поемат се обещания и не се осъществяват, непрекъснато ГКП бива провокирана. В момента ПАСОК е пред завой, който може да се окаже крайно опасен. А. Папандреу иска да затвърди положението си чрез държавния механизъм и смята, че е намерил спасителното средство. А държавно-административният апарат е чужд – вместо ПАСОК да го използува, той ще ги впримчи и ще ги смачка. Вместо генерално прочистване на администрацията мислят да решат въпроса само с поголовното ѝ попиляване. Опитали се да отворят очите на ръководството на ПАСОК, не срещнали разбиране, само засилили подозрението им срещу ГКП. Сега се подготвят редица закони, някои от които визират ГКП. Такъв е законът за печата и новият избирателен закон, насочени „срещу опасността отляво“, от ГКП. Объркаността на ръководството, назряващите вътрешни разправии намирали сега един отдушник – разпалване на фанатизма в ПАСОК срещу ГКП, срещу комунистите.

А в същото време десницата се окопитва. Последните ѝ демонстрации изненадаха ГКП. В Халандри, район на Атина, представителят на дясното

крило на Нова демокрация събрал 4.000 души, когато там Нова демокрация в най-добри случаи, даже когато е била на власт, е събирала няколкостотин души. Митингът на Е.[вангелос] Авероф в Северна Гърция събрал 25.000 души при лошо време и дъжд. За да чуят К.[онстантинос] Мицотакис в Ламия дошли толкова хора, че се превърнали в истинска триумфална демонстрация. Това говорело за преориентация на определени среди отново към Нова демокрация.

Ето защо ГКП насочва основния си удар срещу десницата. Към ПАСОК ще проявява твърдост, без да закрива вратата за диалог и сътрудничество. ГКП трябва да разгърне динамизма, който прояви напоследък.

Обадих се в София. Ана потвърди, че идва. Знаех, че ще дойде, но ми беше приятно да го чуя. Писмото, което пратих, изглежда, че свърши работа. Казах на децата да дойдат. И Мая, и Ели не искаха, сетне се разколебаха. Не съм убеден, че ще дойдат, защото жегата е голяма, децата се уморяват. Пък и през месец септември Мая отново ще бъде тук. Елито има скрупули, материални предполагам, знае, че не сме с много пари и не вижда смисъл да ни напряга, след като познава страната. Затова писах на Ана изрично да пита Варчо и Антито, която не е била. И по телефона ми поиска декларация за Антито.

9.VI.1983 г. [четвъртък]

Заранта беше ужас в посолството. Строят отпред, невероятен шум. Дори при затворен прозорец.

Пратих грама за съпругата на Грънчаров. Без да бъде язвителна, достатъчно ясна – че получих грама и писмо с взаимоизключващо се съдържание – с едното се забранява, с другото се разрешава специализацията и все с подписа на [Иван] Митев. Исках да не оставя грамата без отговор.

Обяд в унгарското посолство със социалистическите посланици. Обявих им, че заминавам.

Получих от ЮНЕСКО чек за 500 долара за „Историята на цивилизациите“. Кстати – защото бях останал без една драхма. Трябваше да взимам за сметка на заплатата, която ще получа в края на месеца. Ще се върна в София без спестени пари като посланик. Мисля, че имах към 2.000 долара. Но ако се вземе предвид, че получих от ЮНЕСКО 1.000 долара и купих от банката други 1.000, то ще излезе, че наистина нищо не съм спестил. Но истината си е истина – посланическата длъжност не означаваше някаква специална материална изгода за мен.

Прием в английското посолство. Вместо аз да ги поздравя, поздравиха мен. В първия момент не се сетих, но помогна съветникът, чийто брат е професор в Оксфорд – за избора ми в Атинската академия. Тъкмо изле-

зе от печат сп. „Diplomatic Life" с цяла страница, посветена на избора и приема в резиденцията. Много дипломати – посланици и хора от МВнР – както и други лица, ме поздравяваха и изказваха съжаление, че не били предупредени, за да дойдат на тържеството. Обясних им, че тържество още не е имало, че ще ми бъде приятно, когато дойда по този случай някъде към края на годината, да присъстват.

По случай заминаването на иракския посланик също се отбих на неговия прием. Там говорих с турския посланик. Самочувствието му е нараснало – Андреас Папандреу след толкова драстични изявления отново подхваща разговорите. А със САЩ – нима има сили да изгони базите? Интересът и на двете страни е да се подпише спогодбата. Каквато и отстъпчивост да покажат американците, те не могат да приемат решение, което има оттенък на капитулация. Как ще се справи тогава А. Папандреу с реакцията на една комунистическа партия, която му е обявила война и иска да го смъкне?

Не му оспорих мнението, нито му изложих своето виждане, просто го изслушах доброжелателно.

10.VI.1983 г. [петък]

Пратих грама за разговора ми с албанския посланик Ксенофон Нуши. Стана три ръкописни страници. Но същността – вж. написаното няколко страници назад.

Получих нареждане от София да връча отговора на Т.[одор] Живков на посланието на А.[ндреас] Папандреу. Отговорът донесе Г.[еорги] Караманев.

Посрещнах гостите – [Георги] Караманев с П.[етър] Евтимов и Ана. Събрахме се в посолството да доуточним програмата. Вече назначили посланик в Париж – Г.[еорги] Йовков. Отпадна и този страх, не мога да издържа повече този раздвоен живот без Ана, пък и децата. Колко ни остава да живеем.

Г. Караманев специално ме поздрави за разговора ми с А. Папандреу. Оценката – обща – била изключително висока. Посочено било, че представлявам образец как да се пристъпи към постановка на въпроса, за да се постигне резултат. Обещанието на А. Папандреу да дойде и да се срещне с Т. Живков отчитат като голям успех. И в този дух, да не продължавам.

Имало различия около началото на преговорите. Изглежда, че А.[танас] Гинев, понеже бил извън страната, искал да започнат на 12-и; т. е. тогава да стане идването. Г. Караманев отишъл при [Петър] Младенов за съвет. Той му казал, да не променя нищо от това, което съм писал – могло изцяло да ми се довери. Така и решили с Гр.[иша] Филипов.

С идването на Ана ми се смъкна страшен товар. Но виждам и нея облекчена. Как се обичаме. Дадох ѝ да прочете едно интервю на Кърк Дъглас от „Paris Match".

„Trente ans de mariage sans nuage. Vous avez un secret? – Oui, l'amour. – Mais encore? – Il n'y a pas de maître à la maison. – Quelle est l'erreur à ne pas commettre avec une femme? – Croire qu'elle vous est acquise définitivement. C'est le meilleur moyen de la perdre. – Vous dite que vous avez beaucoup plus besoin d'Anne qu'elle n'a besoin de vous ... – La première fois que je l'ai invitée aux Etats-Unis, c'était il y a trente ans. Je savais qu'elle devait retourner trés rapidement ... Je me suis dit: ‚Si cette femme part, je vais la perdre'. Deux semaines plus tard, je l'épousais..."

Толкова аналогии и толкова сме и говорили с Ана, че няма защо да го описвам тук. С единствена разлика, че аз имах на разположение само една вечер. А последното признание и на двете Ани е аналогично – били сме харесани от тях, преди ние да се наканим да действуваме...

Провървя ми днес на хвалби. Пристигна Ст.[ефан] Желев, сътрудникът на Цола Драгойчева. Говорихме за спънките, които се правят тук на книгата на Ц. Драгойчева. МВнР обърна внимание на Й.[ончо] Христов да не се разпространява книгата от посолството, да не стане Гърция арена на сблъсък между нас и СФРЮ. Уважават нашите позиции и не ще пречат на разпространението от издателя. Но от сведенията, които донесе Ст. Желев, забранили на издателя да разпространява книгата. Тук вече ще трябва ние да реагираме.

Та, Ст. Желев разказа каква висока оценка ми дал [Петър] Младенов пред Ц. Драгойчева и други отговорни другари като разсъждаващ, а не службаш, отделящ се от всички останали с творчески подход, с подпомагане и придвиждане на ходовете на нашата политика, и наблегнал много на доверието, което ми имал. Казвайки това, Ст. Желев го свърза и с мисълта за търсене на кадри из средите на интелигенцията, учените.

Без да се правя на скромен и като знам положителната оценка на П. Младенов и съжалението му, че не може да ме задържи повече поне в Гърция, не мога да се освободя от мисълта, че наистина нивото на дипломацията ни през последните години трябва да е паднало много ниско, за да ме оценяват така високо.

Обадихме се в София. Варчо издържал с отличен изпита по балканска история.

11.VI.1983 г. [събота]

Навплион. Пристигнахме към обяд. Настаниха ни в „Ксения Палас", построен, както се подразбра незаконно на мястото на старата крепост, където е бил затворът. До падането на хунтата там е било мястото, където

са били затворени комунисти, участници в Съпротивата. Но сега е първокласен хотел. Още един ход на десницата – да затрие следите на своите насилия, да заличи и спомена за тях, като потърси компенсация някаква, за да си спомнят, че и нещо друго са оставили.

Изгледът е отличен, напомни ни други места. Морето успокоява. Вечеряхме в таверна, на паралията. Риба и рибена чорба. Но песните бяха само революционни – от Съпротивата и от по-ново време. Създаде се настроение, но не такова на обикновено веселие. Хората ни заговориха с друг език, посрещнаха ни като представители на социалистическа страна, искаха да подчертаят, че ни свързва нещо ново – революционното минало и общата идея – социализмът. Имам предвид кмета, един от депутатите на ПАСОК, няколкото техни приятели.

Този ден нямахме интимен разговор с Я.[Йоанис] Потакис.

12.VI.1983 г. [неделя]

Разходка из града – хубав етнографски музей – до крепостта на малък остров отпред с лодка, след това на плаж и обяд извън града на невероятно красиво и все още диво място. Къпахме се, обядвахме – пак риба, хубава.

Едва се отморихме и отново вечеря. Този път официална, целият градски елит. И [Йоанис] Потакис, и [Георги] Караманев произнесоха хубави речи. Създаде се настроение, особено от кмета, който реши да използува нашето присъствие, за да утвърди авторитета си и този на ПАСОК, и нанесе няколко удара. Предложи побратимяване с Бургас и поемане от наши организации на строителство на пристанище в Навплион и на почистването на водите.

Този ден имах няколко пъти продължителен разговор с Я. Потакис. Разкри душата си и ми даде една картина, която се приближава до тази, както си я представях след разговорите, които имах напоследък, но много по-оголена и по-ясна.

За себе си каза, че вероятно ще бъде сменен. Казали са му, че го повишават, че му слагат „една нашивка", като му дават самостоятелно министерство, но всъщност го отстраняват от икономиката. Взели са връх Г.[ерасимос] Арсенис, другият зам.-министър [Георгиос] Ваицос и [Димитриос] Кулурианос – една тройка от хора, израснали и оформили се навън от Гърция, като служители в Международната банка и други международни организации.

Потакис говори за ориентацията надясно, за съзнателно свиване на отношенията със социалистическите страни, за подчиняване на диктата на Запада, който вече е очевиден. Но не го свърза само с идеологически съображения или с нуждите на момента (кредити за избягване или намаляване на кризата и пр.), нито с кариеризъм – само с нагаждане към А. Папандреу, когото подозира, че маневрира и прави завой.

Й. Потакис ми каза, че стигнал до извода, след като видял какво става в Испания, че се касае за един и същи модел на действие. И помоли ние да го проучим, защото той нямал към кого да се обърне тук. В Испания директорът на банката станал и министър на икономиката, щом социалистите дошли на власт. Работил в чужбина в същите организации, където и Г. Арсенис и Г. Ваицос. Били с Г. Ваицос в Чили в банковата система при правителството на [Салватор] Алиенде. След това единият от посочените гърци бил и в Иран. Може ли да се предположи, попита Я. Потакис, че [Роберт] Макнамара ще подготвя такива прекрасни кадри, че те да поемат изграждането на режими, срещу които учреждението на Макнамара е призвано да се бори? Не е ли по-вярно, че тези хора биват поставяни на такъв пост, за да заглушат режими, които отиват много наляво или се опитват да въведат преобразования от социалистически тип? Приведе и редица конкретни примери от гръцката действителност, които показват как се спъва тенденцията към по-радикални промени. (Г. Арсенис отхвърлил предложението за национализация на подземните ресурси.) Спря се и на чл. 4. Защо е трябвало да се прекратят стачките със закон, насочен към ограничаване на дейността и връзките на ГКП с масите, а не чрез разбирателство с ГКП?

В скоро време окончателно ще се разбере докъде е решил да прави завой А. Папандреу. Ще проличи от решението за базите. Но ако сблъсъкът с ГКП прерасне в открита конфронтация с ГКП, това може да се окаже пагубно за ПАСОК. Ляво настроените, които вече недоволстват силно, не могат да се примирят, и нищо чудно, ако не веднага, то в недалечно бъдеще да се стигне и до отцепване от ПАСОК на значителна група хора.

13.VI.1983 г. [понеделник]

На връщане в Епидавър ни стигна новината, че сме имали определена среща с А. Папандреу в 13 часа, а беше 12 без 15 мин. Лудо каране, стигнахме в двореца за рекордно време в 13.30 часа. Уговорихме се срещата да се състои на следния ден.

В 7 часа стана откриването на заседанието на Смесената комисия. Преди това събрахме се с цялата делегация в посолството. Уточнихме общо поведение – изложих им някои обстоятелства от последното развитие на събитията във вътрешнополитическия живот, за да ги предпазя от прибързани изводи, ако срещнат трудности: че това е по-скоро признак на общ завой на ПАСОК и на отношение към социалистическите страни, че независимо от това политическите отношения между НРБ и Гърция не ще бъдат засегнати, тъй като А. Папандреу ще трябва да развива добросъседските и приятелски отношения с нас, за да запази баланс.

Вечеря в х-л „Каравел“ от Лякис. До мен бе седнал Спиридакис, отговарящ за икономическите отношения със социалистическите страни.

Искаше да знае как стои въпросът за р. Места. Гръцката страна отново се върнала на изходните позиции от Корфу. Нямали нищо за след това, освен нашите предложения. Изразих недоумение, тъй като оттогава разговорите бяха минали през много етапи. Разказах му за гръцките позиции. Разбра поне, че въпросите имат история и не могат да се заличават лесно изнесени и почти приети предложения.

14.VI.1983 г. [вторник]

При А.[ндреас] Папандреу. Най-напред Г.[еорги] Караманев запозна А. Папандреу с работата на Смесената комисия и с очакваните резултати. Папандреу даде висока оценка на постигнатото досега и на инициативата на обществеността на Навплион за възлагане на България да прочиства водите и да изгради пристанищни съоръжения като първа проява на самоуправлението.

След това връчих отговора на Т.[одор] Живков на предложението на А. Папандреу за провеждане на експерти от балканските страни с няколко встъпителни думи за значението на този акт (че Т. Живков искаше да отговори първи и да даде същевременно израз на политическа и морална поддръжка на А. Папандреу). А. Папандреу отговори, че е историческа ролята на Живков за създаване на нов климат на Балканите, за превръщането на България и Гърция в приятелски страни. Нарече Живков баща на идеята за безядрена зона на Балканите и потвърди своята готовност да посети София през м. октомври за среща с него.

Той отдаде голямо значение на сегашния жест на Т. Живков, с който демонстрира не само съществуващото приятелство между двата народа, но и приятелското разположение към неговото правителство и лично към него.

Пратих грама, т. е. успях да я напиша, както и за казаното от Й. Потакис, но ще заминат утре.

Вечерта за малко бях в бразилското посолство. Случи се и К.[аролос] Папуляс, с когото можах да поговоря необезпокояван десетина минути. Казах му, че съм силно обезпокоен от дискриминационните мерки, които се взимат срещу наши монаси и ограниченията за посещение на Зографския манастир. Всички усилия по държавна линия не са дали резултат. Натоварен съм да поставя въпроса политически пред ръководството на ПАСОК, тъй като отгоре на всичко властите допущат свободен достъп на емигранти. Това би могло да се охарактеризира и като враждебен акт. Едва тогава К. Папуляс се раздвижи и възкликна: „Това вече наистина е много.“ На моя въпрос, кого да посетя, той отговори, след като се замисли: „Мен, като завеждащ външните връзки на ПАСОК.“ Аз се засмях, като му казах, че наистина е странна ситуацията – да се оплаквам от МВнР пред

зам.-министъра, след като съм изредил всички служители на министерството от зав.-отделите до министъра.

Тази заран направих постъпки за среща, но, боя се, че няма да приеме. Утре заминавал за Щутгарт, а след това ще се забави и може би забрави. Но каквото имах да му кажа по същество, съобщих му го.

Пратих и грама за разговора със Спиридакис. Като размислих малко, оставам с впечатление, че тук има някаква игра. Или наистина са прибрали документите след загубата на изборите от Нова демокрация, или искат да затруднят ПАСОК, че това е изобщо нерешим въпрос и да оставят този въпрос отворен. Не влязох в обстоятелства, по-скоро маркирах този факт в грамата за завършилия първи етап от посещението на Г. Караманев.

Дадохме ние вечеря в „Grande Bretagne“ – много по-хубава от тази в „Каравел“. Й. Потакис закъсня малко, за да ми каже, че А. Папандреу е възприел по-твърд курс към американците, но не вярва, че ще го задържи.

15.VI.1983 г. [сряда]

Посетихме А.[кис] Цохадзопулос. Г.[еорги] Караманев не се беше подготвил за него. Разговорът се водеше мудно и „кругом до около“. Това ме накара да се намеся, защото от А. Цохадзопулос зависи най-вече осигуряването на възложени задачи на наши фирми – за пречистване на води, строителство, технически проучвания и др. А тук зачестиха най-вече отказите, които болезнено откликват, защото сме били на първо или на едно от първите места при търгове.

Изнесох му данните за състоянието на търговския обмен и плащанията и му доказах, че през есента при посещението на А. Папандреу в София ще възникват трудности около уреждането на плащанията. Политическата отговорност ще падне най-вече върху него. Приведох му и конкретни примери, както и думите на [Георгиос] Гениматас, че съзнателно отклонил българско участие, защото не сме били помогнали истински на Гърция.

На А. Цохадзопулос не му стана приятно това. Уговорихме се да му дам конкретни данни, като сам той ми предложи да го посетя. Не вярвам обаче да приеме.

Обяд в чест на [Ернст] Кубе. Дадох го аз. Между другото казах виц – какво оставил Карл Маркс на немците – „Капиталът“ на ГФР, „Манифестът“ на ГДР. Засмяха се всички, тъй като аз, за да мине вицът казах, че Е. Кубе държи високо знамето на Манифеста, събира ни и т.н. И той изведнъж извади от джоба си едно книжле и го размаха: „Аз никога не се разделям от Манифеста.“ Това беше вече наистина виц...

Вечерта гледахме „Бразилски тропикал“ – шоу, самба, някои голи, хубави, изобщо разтоварихме се.

16.VI.1983 г. [четвъртък]

Посещение при [Константинос] Караманлис. Посрещна Г. Караманев сърдечно, ръкува се продължително и с мен. Отново даде висока оценка на приятелството си с Т. Живков, че се е срещал с много ръководители, но с никого не се е разбрал така, както с него; че се е убедил, че е обичан в България – [Уинстън] Чърчил бил казал, че може да се изкара народ на улицата, могат да го накарат да ръкопляска, но никога и да се усмихва. А той видял само засмяни лица. И сега във Варна.

Обърна се към мен – съжалявал, че си отивам. А ако ми вземе паспорта? И даде висока оценка на това, което съм направил и аз за отношенията между двата народа. Гърция и България станаха мостът, който крепи на Балканите мира. Това е най-голямото им завоевание през размирния XX век.

След това попита за Турция. Г. Караманев каза, че не е в течение. Караманлис отбеляза, че Живков ще намери начин да му каже. Настоя да се реши и въпросът за р. Места.

П.[етър] Евтимов, който си приписва заслугата, че най-добре знае К. Караманлис и това е вярно, защото най-много го е наблюдавал и участвувал в разговорите му, цъкна с език и каза на Г. Караманев, че това било нещо много рядко – К. Караманлис да каже за някого хубава дума.

По обяд се подписа протоколът от срещата. От разговора с нашите хора: без да бъде крачка назад, не е крачка напред. Опитали се едва ли не да обезсилят дори договора за свързване на двете енергийни системи.

Вечеря при Й.[оанис] Бутос. Направиха централен разговор за Полша. [Януш] Левандоски беше и в настъпление, и в отбрана. Намесих се и аз – за революцията, за демокрацията.

17.VI.1983 г. [петък]

Заминахме със самолет за Миконос. Още по пътя се освободихме от всички наслоения, забравихме напрежението. Пое ни морето и слънцето, и силният вятър. Едва успяхме да се качим на лодка за Делос. Така че още първия ден видяхме тези забележителни останки със странна история.

Този ден не можахме да се изкъпем. Обиколихме градчето, обикаляхме из улиците, намерихме хубаво ресторантче, легнахме си рано.

18.VI.1983 г. [събота]

Заранта отидохме на плаж. В отлично разположение на духа. Ана се прояви – закри си очите кърпа и като другите се опъна по гръб и по очи

topless. След това влезе да се къпе и изведнъж изпищя – вървеше подпряна с крака и ръце. Затичах се и забелязах, че дъното е покрито с бодливи морски таралежи (бяха ми казали, че е опасно). Как да е измъкнахме се, окъпахме се, но на брега Ана не можа да стъпи. Беше се набола с около 15 бодила – виждаха се черните точки. Единият бе особено болезнен. Дойдоха да ѝ помагат – две момичета (едната македонка, знаеше български), но реално помогна една американка – изтръгна трънчетата.

Ана се разстрои. Излязохме на пътя. Там започна да се облича. И както винаги, след като се съблече, започна да си търси бельото и сутиена. Беше приятно и забавно зрелище за минаващите коли и пешеходци. Ще запомним това произшествие, защото ни казаха, че няма друг изход освен ваденето на бодлите един по един с игла.

Малко по-късно закуцах и аз. Бях се набол на не по-малко от 60 места, не така дебели, но все едно трябваше да се вадят с игла. С тази задача се заехме в Парос.

Парос няма едно голямо селище, а няколко по-малки, превърнали се в отлични курортни места. Ние прекосихме половината остров, за да стигнем до Науса. Там преспахме, както се казва, след отлично хапване.

Таксиджията, който ни караше, знаеше нещо за България. Племенницата му отишла на екскурзия и току-що се бе върнала. Освен многото хубави работи, които ѝ направили впечатление, две неща ѝ се сторили невероятни: миенето на улиците с вода и голямата чистота.

19.VI.1983 г. [неделя]

Рано сутринта излязохме, но трябваше да чакаме 1 час, за да идем с лодка на един от двата знаменити плажа на Науса и на Парос: Монастираки – нудисти, Колимвитрия – с „майо“. Първият отхвърлихме без колебание, но интересно, че натам се насочиха не само първа младост хора, а с по-напреднала възраст, разбира се, не като нас. Отидохме на втория. Оказа се прелест. Нещо като лагуна. А брегът – скали, но закръглени, издълбани, с най-разнообразна форма, ограждащи малки пясъчни площадки. Тука вече и млади и възрастни се разголиха до кръста. Примерът им бе последван.

Рано след обяд потеглихме с кораб за Пирея. Срещнах Коато, мисля, че така се казваше, началник-кабинета на Рене Майо, швейцарец по произход, установил се в Париж. Там му е семейството. А той обикаля Гърция с приятелка. Това правел всяка година, защото страната страшно му харесвала...

20.VI.1983 г. [понеделник]

Пристигна Н.[ачо] Папазов. Уточнихме програмата. [Георгиос] Лянис искрено се вълнуваше. Импулсивен е, открит, доверчив може би, или още му липсва опит. Води ни на обяд в „Дионисос“ срещу Акропола.

Вечерта пак ни събра в х-л „Астир". Дойдоха петима министри. Имах с тях интересни разговори, докато седнем на масата. С [Димитриос] Рокос и [Евангелос] Кулумбис особено. Симпатичен е и [Параскевас] Авгеринос. Използувах случая, за да настоя на срещата с [Андонис] Трицис, която не ми се даваше толкова време – за разширение на посолството. С [Георгиос] Кацифарас се видяхме на вечерята в чест на Г. Караманев. С него и [Георгиос] Мораитис седнахме в хола и дълго разговаряхме. (Йоанис Потакис закъсня.) Каза ми, че бил приятел с А.[ндонис] Ливанис, който му говорил за мен.

Начо [Папазов], като видя хубавия хотел, ми подхвърли: „Май премного се хвалим". А когато узна, че президентът К. Караманлис няма резиденция – нито зимна, нито лятна – а обикаля хотелите, не се въздържа и направи следната забележка: „А у нас станаха много, постоянно на едно място като в затвор стоим, а през останалото време не се използуват".

Кураж ли е набрал Начо, или иска по този начин да заличи миналото, за да възстанови по-лесно доверието помежду ни? Дали не трябва да опиша цялата история около моето обследване и неговата роля?

21.VI.1983 г. [вторник]

М.[ария] Захариева поиска да изразя своето отношение към Дните на балканската поезия. Като разбрали, че от Югославия идват със стихове на [Димитър] Миладинов, решили да не идват. Аз им бях писал на два пъти обстоятелствата около организирането на срещата, т. е. културната секция водеше всички преговори. Но случаят с книгата на Цола Драгойчева обърна всичко. Отговорих, че не бива да реагираме политически, защото по този начин даваме право и на гръцките мерки срещу книгата (основен аргумент да не се превръща Гърция в терен за диспут между двете страни – НРБ и СФРЮ). Моето предложение бе да изчакаме, за да можем ние да притиснем, че мерките, които се вземат, са едностранни. Отново потвърдих още по-ясно мнението си да участвуваме с делегация, а нека гърците се справят с обстановката – пред нас остава открит пътят в последния момент било да напуснем, било да отговорим на македонците и да обвиним след това гръцката страна.

[Андонис] Трицис наистина ме прие, крайно любезно. Намерихме общ език за Кефалония и Ергостоли. Обеща да помогне.

По обяд стана подписването на протокола между [Георгиос] Лянис и [Начо] Папазов, след това пресконференция и отидохме на кратък делови обяд – мъжете на една страна, жените – на друга.

Този път и Начо, и Марин Петров започнаха разговор за това, какво ме очаква в София. Обществените науки имали нужда само от мен. Всички ме очаквали. П.[антелей] Зарев „решил" да се оттегли. Така, полусери-

озно, полу на шега ми нарисуваха такава картина, че напрежението тук ми се видя нищо в сравнение с това, което ме очаква. Намесиха и [Юрий] Андропов с последното му изказване.

Разбира се, не им останах длъжен. Обществените науки са там, докъдето са стигнали, не под мое ръководство, а под тяхно и от тях зависи дали ще имат развитие. Моята роля е да бъда отстраняван, щом се опитам да направя нещо, и не съм убеден, че нещо ще се измени, ако няма генерална линия отгоре. Напомних на Начо как ме уволниха като директор на ЕЦИ при крайно големи постижения и в Центъра, и в ЮНЕСКО, и той сам ме предупреди за това, без да може да направи нищо. Така че кожата ми е дебела и мога спокойно да понеса и трето освобождаване.

Дадохме прием в чест на Начо Папазов в посолството. Мина много добре. Проведоха се интересни разговори. Накрая, след като дойде долу и Н.[иколай] Купенов с Желязка, подехме разговори за БОНСС. Приятно ни бе да си спомним младежките години. Купена запя. Има хубав глас.

22.VI.1983 г. [сряда]

Пуснах грама за р. Места. Позовах се на официалното съобщение за подписания договор за строителство на язовир „Тисаврос" на р. Места с австрийска фирма. И изложих същността на разговора си със Спиридакис и [Евангелос] Кулумбис. Уж търсят политическо решение и явно разбират, че без такова нищо не могат да постигнат, а правителството предприема линия на отстояване пред свършени факти. Разговорите и изобщо намесата на [Йоанис] Потакис е било игра, навярно за да покажат, че се прави нещо под натиска на [Константинос] Караманлис. Той самият не е подозирал това. Аз се бях усъмнил, но не дотолкова – беше ми направило впечатление, че Андреас Папандреу, ако му е казал да се занимава с този въпрос, нито му е предал разговора си с мен, нито му е разкрил картите си.

Е. Кулумбис изрази желание да иде в София. Поискали са уточнение от София за 300 и 450 млн куб. м. Изглежда, не са свързали това с изказването на А. Папандреу.

Пуснах и още една грама за преговорите за базите.

„Става все по-очевидно, че те навлизат действително в най-деликатната, решителната фаза, при която все още е трудно да се предвиди крайният резултат. Повод за нови тълкувания даде и изявлението на А.[ндреас] Папандреу в неделя на 19 юни след завръщането му от сесията на ръководителите на страните от ЕИО в Щутгарт. В разговор с журналисти на летището, под форма и на декларация, А. Папандреу предупредил САЩ, че „границите на търпение на гръцкото правителство се изчерпват", тъй като те „не показват и най-малко разбиране и зачитане на независимостта

и суверенитета на гръцкия народ и неговата територия". Призова САЩ да възстановят действителното равновесие на силите в Егея и да разберат, че „договорът е договор за премахване на базите, а не за оставането им".

А. Папандреу повтори позицията на правителството, че ПАСОК не се стреми към едностранно действие, а към разбиране от страна на САЩ, че трябва да пристъпят към решаване на въпроса „в противен случай Гърция ще бъде принудена да действува едностранно".

Това изявление на А. Папандреу предизвика широк отзвук. Населението и общественото мнение (с изключение на крайно десните) го прие като правилно действие на правителството. Лидерите и вестниците на Нова демокрация се опитаха да омаловажат позицията на А. Папандреу като „нова проява на неговата непоследователност".

Последното развитие на преговорите по базите повлия в определена степен и върху отношението на ГКП спрямо ПАСОК. Затова говори и смекченият тон на в-к „Ризоспастис" през тези няколко дни. На два пъти имах възможност да разговарям с Орестис Колозоф, кандидат-член на ПБ на ГКП. При първия ми разговор, на 16 юни, Колозоф ми предаде главните насоки на установената от Х.[арилаос] Флоракис и ПБ линия за пленум на ЦК на ГКП, който се свика на следния ден, т. е. преди изявленията на А. Папандреу. В общи линии се потвърждаваше линията, която следва досега ГКП спрямо ПАСОК – негативно отношение както по вътрешната, така и по външната политика. Непрекъснатите отлагания на окончателния резултат от водените преговори не били израз на демонстрация на сила от страна на А. Папандреу, а на все нови условия, поставяни от САЩ, които все повече притискали правителството, използувайки за това и западните си съюзници във връзка с предстоящото заемане от Гърция на председателството на ЕИО. Затова мобилизирва всички свои сили и предупреждава, че ще вдигне населението на решителна борба срещу базите и няма да допусне отстъпление. Попитах го кога ще бъдат публикувани материалите от пленума, на което ми отговори – веднага още в неделя, на 19 юни.

На втората ми среща с О. Колозоф във връзка с посещението на Ал.[ександър] Лилов, на 20 юни, го попитах дали има промяна в позицията на ГКП след изявленията на А. Папандреу и временното прекъсване на преговорите (съобщено на 19 юни). Този път О. Колозоф зае по-друга позиция относно намеренията на А. Папандреу. Сега ЦК допускал, че той вече се колебае да подпише спогодбата при налаганите от САЩ условия, давайки си очевидно сметка за реакцията на демократичните сили и последствията за ПАСОК. Направи ми впечатление още, че за разлика от друг път О. Колозоф не стоеше на максималистични позиции и по въпроса за премахване на базите. Той откровено сподели, че ГКП си дава сметка, както декларира А. Папандреу, че „той не може да изтръгне базите

при сегашните условия". Изглежда, че този израз, отправен директно към населението от А. Папандреу с призив да бъде разбран, получи необходимия отклик, за да не се отхвърля безапелационно, както досега. Въпросът е, според Колозоф, А. Папандреу именно открито да заяви, че не може да става въпрос за оставането на базите, а за тяхното премахване, което може да се осъществи в определен срок, и добави: „Ние не искаме правителството на ПАСОК да падне и не водим борба за свалянето му."

Затова ГКП възприема тактиката на очакване при пълна мобилизация, като търси възможност за диалог с А. Папандреу. Партията се стреми също така да задържа проявите на недоволство от ПАСОК сред кадрите на ГКП, което ставало все по-трудно, но все пак успяла досега. Отдолу се упражнявал силен натиск. Задачата е да се убеди А. Папандреу и ПАСОК, че Гърция се нуждае действително от премахване на базите, което може да стане само ако се установи сътрудничество с ГКП. При това условие партията ще подкрепи ПАСОК, без непременно да изисква участие в правителството. Отказът от базите може да бъде направен в различна форма, но само той е единственият спасителен изход за Гърция. О. Колозоф преценява, че ако А. Папандреу открито беше убедил гръцкия народ, че тяхното премахване е невъзможно да стане веднага и при днешните условия, то гръцкият народ щеше да го разбере, и сега на А. Папандреу щеше да му е по-лесно. Но той настойчиво отбягвал през цялото време диалога – и с масите, и с ГКП.

Няма съмнение, че тези разсъждения на О. Колозоф, вероятно не само негови в партията, са породени от декларацията, която направи А. Папандреу по въпроса за базите и подновените надежди, че той ще прояви твърдост срещу САЩ след завръщането си от Щутгарт. С това свое обръщение Папандреу завоюва позиции и принуди партията да се съобразява с него и да изготви по-гъвкава линия, тъй като общественото мнение я прие положително на този етап, очаквайки благоприятен изход от преговорите.

Имах възможност да разговарям с генералния секретар по образованието, член на ЦК на ПАСОК – Д.[имитриос] Рокос, ползващ се с авторитет и влияние сред партията. Представител е на лявото крило, преценява се, че стои най-близко до ГКП. Съпругата му е активен член на ГКП. Сам Рокос насочи разговора ни по въпросите на отношенията между ГКП и ПАСОК. Сподели разочарованието си от това, че ГКП не проявява необходимата гъвкавост, че следва политика на глобално отричане на всичко постигнато от ПАСОК. Той посочи за пример и реакцията на партията по чл. 4 от проектозакона за обобществяването до степен приемането на този член да определи нейното отношение по всички други въпроси и даже по реформата на образователната система. За разлика от останалите от правителствения екип Д. Рокос е успял да наложи изготвянето на програмата за реформи в училищата и ВУЗ да стане с активното участие

на представители на ГКП и нейната младежка организация КНЕ, което представлявало пример за сътрудничество между левите сили. Програмата за изменение на ръководствата на ВУЗ-овете била приета съвместно и открила път за радикални реформи и в съдържанието на образованието, считано досега за най-консервативния сектор. Но независимо от този подход достатъчно било при студентските избори в Университета на Солун младежката организация на ГКП – КНЕ, да не получи планираните предварително бройки и тя излязла с призив към студентите за бойкот и дори за напускане на залите на Университета. Въпреки това Д. Рокос на конференция единствен защитил необходимостта от единство на левите сили. Представителят на ГКП на конференцията разкритикувал наред всички, в това число и Д. Рокос, но в-к „Ризоспастис" пуснал информация, позовавайки се на Д. Рокос и сочейки го за пример на правилен подход към проблемите на образованието. „Очевидно – заключи Рокос – ръководството на ГКП се е замислило и започва да се съобразява с известни реалности, стреми се да коригира своя глобален негативен подход към ПАСОК, но това не винаги му се удава."

Д. Рокос се спря и на въпроса за базите. Преди няколко дни на заседание на ИБ на ПАСОК си позволил открито да заяви, че „ако ПАСОК подпише сега договора за базите така, както е съобщен в пресата, той ще падне от власт, защото гръцкият народ няма никога да му прости". Подобно мнение споделили с него и други кадри от ПАСОК, които оценявали като опасна играта на А. Папандреу, тъй като създавала илюзии у САЩ. Склонен е да вярва, че А. Папандреу в последния момент се е осъзнал и сега показвал по-реална позиция, за да намери благоприятен за страната изход, пък и изход за самата партия. Подписването на договор за базите, който ще се приеме като капитулация пред САЩ, неизбежно щял да доведе до сблъсък не само между ГКП и ПАСОК, но и вътрешен сблъсък в ПАСОК. Това потвърждава изводът и на Я.[нис] Потакис, за който вече информирах. В потвърждение на тези разсъждения мога да предам думите, подхвърлени ми от А.[кис] Цохадзопулос, член на ПБ на ПАСОК, че „вече вървим добре по базите", и ръкостискането му, без да се конкретизира и каже нещо повече. Тогава не информирах веднага за това, но сега всичко взето заедно, налага убеждението, че очевидно по въпроса за базите се е извършила поляризация и между ръководните кадри на ПАСОК."

Пратих и трета грама. Както и очаквах, МВнР не е разрешило на общината в Кукуш да отправи покана до българския състав за участие в тържествата по случай освобождението на града. За това бях информиран от Н.[иколаос] Макридис. Но така или иначе разговорът, който имах с него, даде известни резултати. На 5 юни т. г. в-к „Елевтеротипия", считан за официоз на правителството, помести обширен коментар от Макридис, озаглавен „Месолонгика".

Той критикува начина на представяне на миналото, напомня за извращенията на буржоазната историография, за приноса на българите в 1821 г., споменава за лекцията ми и за Й.[оргаки] Олимпиос и хайдут Велко и Стана, омъжила се за двамата и последователно овдовяла с четири деца. И накрая приветствува идеята за построяване на паметник за българското участие в Месолонги, което „не може да прости десницата“ – както напълно правилно завършва.

Наистина пътят, който ще трябва да се извърви, още не е лек. Неговите думи бяха отговор на нови закачки, този път от крайно десен вестник по повод на Месолонги.

Събрах и тези материали и ги пратих на кмета [на Месолонги] – от вестниците „Авги“, „Ризоспастис“, списания и пр.

23.VI.1983 г. [четвъртък]

Посети ме Сотирис Битос от държавния архив. Донесе ми копие от статия, написана от местен учител във вестника на Арта за участие на българи в сражението при Пета. Позовава се на мои данни. Съобщи ми още, че поръчал на негов приятел, който е събрал много извори за Месолонги след нашия разговор преди известно време да напише нещо. Той написал цяло изследване от 35 страници, което скоро щяло да излезе от печат. Помолих веднага да ми изпрати отпечатъци или един екземпляр от изданието, за да направим ксерокопия.

Раздвижва се общественото мнение.

Разбира се, има и обратни реакции. Най-сериозното предупреждение дойде от в-к „Еленикос Ворас“. Предупреждават ме да не прекалявам. Дошлите доброволци от Северна Гърция са гърци, макар и да говорят друг език. Явно искат да бият от друга позиция – че са застрашени по македонска линия, тема, която отново е раздвижила общественото мнение поради скопските претенции. Трябва да помисля как да реагирам. Не бива да пиша. Може би да поръчам на Илия Петров да отговори.

София не може да приеме на лечение болния полусляп младеж от Егина. Много тъжен случай.

Имах отново разговор с [Фотини] Томаи – завеждащ „Преса“ в гръцкото посолство в София. Научила български, археолог. Заминала по препоръка на акад. [Михаил] Сакелариу, тъкмо си беше намерила работа и осигурила стипендия. Но съблазни я по-дългото пребиваване в България. Оказа се, че ѝ остава малко време. Иска да ѝ помогна.

Получих изложението на Н.[иколай] Премянов. Нетърпими отношения с [Недялко] Кючуков. Ще трябва да се помирят по някакъв начин иначе единият ще трябва да си върви!

Пристигна и ревизор. Не в най-подходящия период.

Отидохме с Ана да търсим мебели. Попаднахме случайно на две кресла, които особено много подхождаха на нашата гарнитура. Но те не се продаваха, защото служеха на персонала. Но гърците са родени търговци – да има само оборот. Съгласиха се да ни ги продадат, и то срещу прилична цена. Купихме и два бамбукови стола и две малки масички. Но хлътнахме с едно разнебитено канапе. Продавачът ни каза 17.000 драхми. Капарирахме 5.000, взех бележката. Добре, че Ана я видя вкъщи. Написали 37.000 драхми. Върнахме се, бяха се минали само няколко часа, но започна голямото изнудване: нарязали били плата, сетне и материали за матрака. Та доплатихме още 4.000 драхми за възглавниците и дюшека. Но го направиха поне със същия плат като на столовете, които бяхме купили от същото място.

Извод – да не се капарира повече от 1.000 драхми.

Вечерта – на прощалния прием при [Ернст] Кубе [посланик на ГДР]. Гизела притисна Ана – каза ѝ в отговор на Аниното съжаление, че се виждаме за последен път в Атина: „Не, ще дойдете да ни изпратите" – с императивен тон. За съжаление не можем. Ана ще изпраща Ал.[ександър] Лилов, а аз пък ще съм с нашата делегация на обяд в „Атене клуб". Кани ни П.[анайотис] Канелопулос.

На приема [Хелмут] Зигрист, западнонемският посланик, ме попита как гледам на въпроса за базите – ще подпише ли или не А. Папандреу спогодбата и при какви условия. Отговорих му, че виждам по-иначе проблема – в неговата политико-психологическа ситуация. А. Папандреу не може да приеме никакво решение, което би било възприето като поражение. Той сам е превърнал този въпрос в единствения изход, който му открива възможност за победа при изборите, и не може да го проиграе. Може и да подпише, но само при тези условия, а най-вероятно ще отложи подписването.

След приема – в Иродиос–Атикос – Бежар – „Маре nastrum". Доста изкуствено съчетание на танци, но отлична техника. Добри млади изпълнители, които предизвикваха продължителни ръкопляскания. Коронният номер – една германка, която игра по подобие на Айсидора Дънкън и напомни нейната съдба. Прочувствено изпълнение.

Пресата бе възторжена, но излязоха и силно критични изказвания за шоу ориентацията на Бежар и захласването на гръцката публика по работи, които трябваше да знае по-добре от другите (танците по музиката на М.[икис] Теодоракис, специално кълченията по подобие на кючека, които този път бяха по-малко, отколкото през миналата година при „болерото", което и мен раздразни, защото бях видял същото в Париж в изпълнение на жена.)

24.VI.1983 г. [петък]

Имах кратък разговор с Х.[арилаос] Флоракис. Съпругата му е в безнадеждно състояние и утре ще замине при нея в Берлин. Ще се завърне във вторник, най-късно в сряда.

Положението в Гърция той охарактеризира по следния начин. А. Папандреу търси разбирателство с гръцката буржоазия и завива надясно. Следователно не може да проведе и различна външна политика. Той бе „повикан" на власт от опитната гръцка буржоазия в един от най-кризисните моменти за страната, за да предотврати една действителна победа на левите сили. Той извърши само такива промени, за които бе отдавна зряло самото буржоазно общество и само късогледата политика на Нова Демокрация не позволи те да се осъществят. По-радикални промени той нито може, нито иска да проведе, но в демагогията е необичайно силен.

Х. Флоракис смята обаче, че едва ли А. Папандреу ще може да заблуди народа за базите. Твърдата позиция на ГКП е изиграла своята роля и това го кара да търси такъв изход, че да може да го представи за победа. Какво ще направи точно, все още не се знае. Но е смутен, тъй като сред собствената му среда опозицията расте. Не трябва да се преувеличава нейната сила и възможности на този етап, но тя е започнала да се изявява и това е положителен факт.

Според някои други членове на ЦК на ГКП по-вероятно е А. Папандреу под различни предлози да не подпише спогодбата за базите, докато Гърция е председател на ЕИО, и след това пак да намери предлог, което удовлетворява напълно американците. Както впрочем направи и Нова демокрация. Това би му позволило да изведе въпроса за базите на първо място в предизборната си платформа, още в началото на 1984 г., с оглед на провеждането на предсрочни избори в началото на лятото, едновременно с тези за Европарламента.

На едно от редовно провежданите допитвания за настроенията на избирателите, проведено от тръста Ламбракис (в-ците „Вима", „Та Неа"), били получени следните неокуражителни за А. Папандреу резултати – 32% за ПАСОК (силно спадане), 18% за ГКП (голямо повишение), 36% за Нова демокрация (запазване), 10% неопределени, 4% малки партии. Отговаря ли това на реалните настроения на населението, не мога да кажа. Но с това преброяване, според мен, по-скоро се цели да се насочи ПАСОК срещу ГКП чрез разпалване на безпокойството у Папандреу от „нарастващата" сила на комунистите като главен противник на ПАСОК.

Тази заран бе публикувано решението на пленума на ГКП. В него се анализира обстановката в страната, изменила се след XI конгрес и политиката на правителството с главни характеристики: съществено отдалечаване на ПАСОК от предизборните обещания и правителствената програма; задълбочаваща се икономическа криза; непоследователна вън-

шна политика с резултат важните национални проблеми – НАТО, базите, ЕИО и др. – да се решават при продължаваща зависимост от Запада; автархични методи на управление и мерки, ограничаващи демократичните свободи и права на трудещите се. Всичко това дава възможност за активизиране на десницата, но и на борческите настроения на масите.

Потвърждава се правилността на линията, начертана от XI конгрес на партията – образуване на демократично правителство, което да се опира на народното движение и на сътрудничеството на прогресивните сили и което да бъде в състояние да приложи програма за промени в антиимпериалистическа, антимонополистическа насока. Като основна цел се определя активизирането на борбата срещу десницата, но едновременно с това и разобличаване на отстъпленията на правителството, и отхвърляне на дилемата „самостоятелност на ПАСОК или десницата на власт". Като единствено приемливо решение по въпроса за базите се сочи „незабавно и окончателно прекъсване на преговорите и придвижване на процедура за премахването им в срок, технически необходим за това".

Нов елемент е, че укрепването на силите на партията, което се поставя като стратегическа задача, се разглежда вече като възможно не само и единствено с критика срещу политиката на другите партии, а преди всичко с активно пропагандиране на линията на партията, със способностите на комунистите да се свързват с масите, за по-резултатна защита на техните интереси, и с предявяването на конкретни предложения за една действителна промяна.

24.VI.1983 г. [петък]

Отидох да посрещна Ал.[ександър] Лилов. Лилова не е била в Атина. Затова предвид малкото време решихме да използуваме след обяда за малка разходка. Разгледахме „Полития" – квартала на гръцката буржоазия, където е домът на [Евангелос] Авероф, а отскоро и на [Константинос] Караманлис, и оттам се прехвърлихме до Сунион и по крайбрежието.

На обяда бяха и другарите от ПБ [на ГКП] – които посрещнаха Ал. Лилов. Създаде се непринудена атмосфера. Имаше и кратък обмен на мнения върху обстановката в Гърция. (Бяха предали на Ал. Лилов всички [мои] грами, вкл. и доклада за обобществяването.) Н.[иколаос] Калудис настоя на един само момент – че е настъпило известно просветляване у А.[ндреас] Папандреу и че голяма роля за това е изиграла решителната позиция на ГКП да мобилизира масите срещу подписване на спогодбата.

25.VI.1983 г. [събота]

Пътувахме цял ден до Керкира. Аз бях в колата с Орестис Колозоф и преводачката. Първоначално говорихме за какво ли не, докато стигнахме

до политическата тематика. И тук се сдърпахме. Орестис пожела да ми се покаже много ортодоксален и с аксиоми от учебници се зае да осветлява настоящето и бъдещето на социализма. Пред фактите възприе найнапред пътя на „незнанието“ им, сетне на неизбежното им преодоляване едва ли не от само себе си. Захванах го с ИКП, където се води за особен специалист (учил, живял и специализирал в Италия) и за мнението му, че ИКП трябва да загуби поне 4%, ако иска да се оправи. Накрая намерихме пътя на помирението.

Ана беше в посолската кола с Ал. Лилови.

По пътя се отбихме в Месолонги, обядвахме в Амфилохия, пихме кафе в Превеза. Така пътят се разнообрази. Минахме и по новонаправения път от Превеза към Игуменица. Невероятна красота.

Другарите от Арта искат побратимяване.

Във ферибота можахме да поговорим [с Ал. Лилов]. Два часа път. Гледахме чайките, които със забележителна ловкост и сила се спущаха да грабнат парчето хляб или кифла, подхвърляни от кораба.

Обстановката [в България] – същата, без промяна. Окопаване със свои хора, безогледно. Склонност към авантюризъм, който обаче едва ли може да нанесе дълбока промяна в линията на партията, но може да засегне кадри, да унищожи доста хора, както впрочем е било досега.

Премахването на М.[ирчо] Спасов е резултат на сблъсък със самото МВР. Била дублирана изцяло мрежата, централизирана невероятно и обхванала всички представляващи някакъв интерес. М. Спасов е премахнат, мрежата останала. И внесената най-съвършена техника от Ж.[ивко] Попов.

Г.[еорги] Атанасов, а напоследък и И.[лчо] Димитров са се включили активно в играта за властта и срещу него. Не очаквал това от тях. Но така те действували и срещу себе си, защото бързо се разобличавали.

Т.[одор] Ж.[ивков] не вярвал никому освен на М.[илко] Балев. Но вече не работел както преди по цял ден. Обкръжението вече не работело само за него, а отсега развивало дейност в своя полза, поставяло на ключови и не ключови места свои хора.

Отделни характеристики. С оглед и на това, как действували пред Т. Живков. Убеждавали го, че е най-авторитетният ръководител в международното комунистическо движение и му предложили да бъде издигнат за лауреат на Нобелова премия. Ал.[ександър] Лилов и П.[етър] Младенов го посъветвали внимателно, че може да не стане, както с [Йосип Броз] Тито, и това би имало неблагоприятни последици. Този техен опит бил изтълкуван като непризнание на заслугите на Т. Живков. Нобеловата премия е компрометирана, след като е била връчена на [Менахем] Бегин и на [Ануар] Садат.

П. Младенов в отделни периоди се бил отдръпнал от Ал. Лилов. Единствен Ст.[анко] Тодоров не си променил отношението.

Отстраняването на Кр.[ъстю] Тричков свързва с редовното изпращане на доклади до ПБ за извършваните разходи от Комитета за култура.

Надява се, дори гледа с оптимизъм на известни тенденции в СССР, свързани с издигането на Ю.[рий] Андропов. Трудно е, но не е невъзможно. Даде за пример Конференцията за демокрацията и социализма, организирана от института на [Олег] Богомолов. Бил поставен открито въпросът за „вождизма", кое го направило възможно, какви са последствията.

Ал. Лилов смята, че за централните органи – Политбюро, секретар – може да се предвиди не повече от два мандата. Не се конкретизира по-нататък, но заяви, че трябва, докато не е късно, да се намерят и изградят механизмите, които ще позволят нормално функциониране на държавния апарат и на партията. Защо е трябвало да се изчаква физическата смърт на [Леонид] Брежнев и да се отнема възможността на неговия приемник няколко години по-рано да заеме овакантения по същество пост.

В Мозамбик един стар партиен функционер му казал, че искрено искат да пристъпят към строителството на социализма, но как да вземат пример от Румъния или Корея – що за социализъм е това. А. Лилов трябвало до се съгласи с него.

Както казах на двете Ани малко преди да пристигнем в Керкира: „Ако трябва да издадем комюнике, то може да бъде съвсем лаконично – пълно съвпадение на възгледите."

26.VI.1983 г. [неделя]

Настаниха ни в „Ева палас" на един полуостров, издаден срещу града, така че от една страна се виждат вечерта светлините на града, а от другата – албанските възвишения. Станахме рано и седнахме с Ана на балкона. Същото усещане, че се намираме в един приказен свят, както при изгледа на балкона в Кайро към р. Нил. С тази разлика, че там бе приказна екзотика, тук е романтична екзотика. Става ти ясно защо и в Средновековието, и през епохата на Ренесанса, и през XVIII и XIX в., та и досега движението на интелигенция, на хора на изкуството и на туристи е от Северна и Централна Европа към Средиземноморието.

Слязохме на плажа, пекохме се малко, къпахме се, обядвахме отлично с риба – „синагрида", имаше „гаридес" и други лакомства.

Собственикът Йоргос е бил участник в Съпротивата, затворен в лагер от италианците, прехвърлен в Дахау, взел участие в Гражданската война, бил в Макронисос и сетне се озовал във Франция. Постепенно се замогнал, като започнал с хотелиерство – с малки хотели, докато построил този, големия. Отделил един етаж с апартаменти за ГКП, написал го и в завещанието си.

Показа по-трезви и здрави разбирания по някои въпроси и от дошлите от Атина отговорни другари Орестис [Колозоф] и Мелетиос [Канярис]. Например за отношенията Албания–Гърция, за намиращите се там гърци и за албанците в Гърция. Атинската реакция – „няма", албанците били сътрудници на окупатора. Йоргос обаче уточни, че това послужило като претекст да се прогонят маса невинни хора – албанци.

Интересуваше се и за икономическото положение у нас.

След обяд отидохме до Палеокастрици. С Ана бяхме вече ходили. Но този път ни разходиха с лодка. Заслужаваше. Интересно подкопани от водата скали, със странни цветове на водата в пещерите и вдлъбнатините – ясносиня, а на скалите – различни метални оттенъци в лилаво – изглежда, имат метални смеси. Ана откри в прозрачната вода таралежови бодли. Обиколихме и града.

27.VI.1983 г. [понеделник]

Изкъпахме се рано, за да хванем фрибота в 11 часа, но не се оказаха [свободни] места. Добре, че пуснаха извънреден ферибот в 12.15 часа, та с него успяхме все пак навреме да тръгнем. Обядвахме с пица в приятно заведение в Игуменица. Оттам, без да спираме до Коринтския провлак, минахме пътя на един дъх. Тук си починахме около половин час, хапнахме сувлаки. Очакванията ни бяха по-песимистични за пътуването, но не се оправдаха. Стигнахме към 10 часа в резиденцията.

28.VI.1983 г. [вторник]

Сутринта посрещнахме Лилови. Ана отиде с тях до резиденцията, сетне на пазар, отново в дома на обяд и на летището за остров Крит и Родос.

Аз пък трябваше да ида на летището, за да посрещна делегацията на БАН. Дойде само Д.[имитър] Ангелов. М.[ито] Исусов се бил разболял, но според Д. Ангелов съзнателно се отказал от пътуването. Може би се е стеснявал заради езиците?

В 12 часа посетихме П.[анайотис] Канелопулос в кабинета му в Парламента. С [Дионисиос] Закитинос и [Йоанис] Караянопулос. Разисквахме характера на комисията, Караянопулос прочете текста, който бяхме уточнили и който разисквахме предварително. За да не усложняваме работата, предложих да се препише гръцкият текст, който да се подпише от всички присъстващи, тъй като и Д. Ангелов знае гръцки език. Ние ще направим български превод. Прие се. П. Канелопулос ни покани на обяд в „Атене клуб".

Вечерта се състоя прощалната ни вечеря в дома на полския посланик. Беше подготвил наистина богата трапеза. Произнесе много топло, вл-

нуващо слово. Говорих и аз. Приеха го добре. И Ана го намери за много непосредствено.

29.VI.1983 г. [сряда]

Игуменът на Троянския манастир дойде в Атина. Помогнахме му с кола. Поговорих с него. Енергичен човек. Бил е преди това в Бачковския манастир при Йоан.

На обяд наред с участниците в комисията П. Канелопулос, Д. Закитинос и Й. Караянопулос, поканих и П.[анайотис] Зепос, М.[анолис] Хадзидакис, [Манусос] Манусакас, М.[ихаил] Сакелариу. Това бе и прощалната ми среща с академиците – историци, приятели, с повечето от които се знаем от години.

Когато отидохме в хола, за да вземем кафе, П. Канелопулос говори за мен, за раздялата, която се опита да смекчи с думи, че не е un vrai départ, развълнува се, неговото вълнение се предаде и на мен. Стана една трогателна среща – прощаване. Всички бяха развълнувани. А аз наистина се трогнах от П. Канелопулос, от привързаността, която ми показа през целия период на моето пребиваване в Атина. Но аз се привързах към него – какъв дух, каква работоспособност при съвсем състарено тяло. Но той си налага да стои прав, да се движи устремно, въпреки слабото си виждане. И говори изумително логично и целенасочено.

Вечерта бяхме поканени от [Лукия] Друлия. В Кифисия – къща-вила, с тераса към двора. От типа на помешчишките домове, на едрите поземлени собственици, на аристократи – без техните огромни площи. Нищо за учудване, защото е по пряка линия [Андреас] Заимис.

Поканените – смесица от професори – [Михаил] Сакелариу, [Константинос] Димарас, някои други научни работници, театрални дейци, издатели, хора, които говореха за младежта като покварена, за поетите – отвисоко, че признават само един-двама. Но ходили много, със самочувствие, говорещи крайно изискано с много нюанси. Почувствувах се като че ли съм попаднал на сцената на някоя от пиесите на Чехов. Престояхме до късно, защото бе обявено за 9.30 часа, а започнахме вечерята на самообслужване едва към 10.30 – почти 11 часа.

След завръщането стягахме багаж, защото заранта ни казаха, че ще мине камион за София.

30.VI.1983 г. [четвъртък]

Натовари се един голям камион с багажа на няколко души – [Илия] Горанов, [Дачо] Дачев, Й.[ончо] Христов и моя. Дойде и втори – там пък К.[ирил] Петров, Илия, Христо [Марков] и други. И към обяд тръгнаха със закъснение заради Йончо, който беше дошъл в посолството.

В посолството имахме продължителен разговор с [Димитър] Ангелов. Той ми е благодарен за „спасяването му" от мафията.

След обяд с Ана и [Георги] Колибаров ме поеха да ми купуват костюм от Вардас. Един стана – пак сив, но с някакви черти. Ана ми избра и второ, много светло сако. Така че се докарах преди заминаване за София.

При [Георгиос] Маврос – вж. докладната записка.

1.VII.1983 г. [петък]

Пристигна [Александър] Лилов от Родос. От летището отидохме направо до ЦК за среща с Х.[арилаос] Флоракис. За този разговор не пуснах нищо в София, тъй като министерството се мести и ни съобщи два-три дни да не пращаме грами. Пък и Ал. Лилов, който си взимаше бележки, сам ще докладва.

Х. Флоракис оцени идването на Ал. Лилов като политически факт, събитие и за ГКП, и за гръцкия народ.

За вътрешното положение – оправдала се оценката на конгреса; имало и нови моменти през изминалите 6 месеца.

а/ Влошаване на икономическото положение – инфлация 23%, безработица 10% от заетата работна ръка, стагнация в производството. Нов опасен момент е намаляване на влоговете с около 30 млрд драхми в сравнение с миналото с тенденция да станат 100 млрд. Банките скоро не ще са в състояние да кредитират нито обществения, нито частния сектор. Търговският обмен е спаднал силно.

б/ [Герасимос] Арсенис предвиждал известно съживяване и направил изявления, но данните, с които разполага ЦК на ГКП, говорели само за още по-голямо влошаване.

ГКП критикува икономическата политика като класическа буржоазна – и е в тежест на трудящите се, и е безрезултатна. Нов момент – за да я прилага, правителството прибягва до авторитарни методи, до закона за забрана на стачките. Дори хунтата имала по-благоприятно отношение към този въпрос. Ако същият принцип би бил приложен в Парламента, нито един закон не би минал през него. ПАСОК дори е на власт с малцинство от 33% на гласовете. За пръв път се наблюдава сблъсък на полицията със стачници, подобно на десницата. Ако така продължи – очаква се сериозна криза.

в/ Решаването на националните проблеми разкрива все по-определено завой към Запада, към НАТО и ЕИО.

За базите също – в противоречие с обещанията, с предизборните речи и с последните декларации. Според Х. Флоракис всичко е готово, даже се пристъпи към обработка на общественото мнение. Правителството дало да се публикува текстът във в-к „Вима". Андреас Папандреу се бил

толкова много самоуспокоил от ласкатели, че бил сериозно стреснат от реакцията и на ГКП, и на населението, и в собствената си партия. Новото обръщение на А. Папандреу, което има и нови моменти (за натовската база „Суда", за „решаване оттеглянето им в кратък срок") поставя пред ЦК на ГКП сериозно въпросите: Що е това? Тактика само? Да му се гласува ли доверие?

г/ Константинос Караманлис преминал в открита нападка. Речта му има политически смисъл – открита поддръжка на буржоазната политика; официална декларация за защита и апел да се следва предишната политика.

Докъде отива натискът? Иска ли К. Караманлис да извади А. Папандреу от играта? Каква е днес дистанцията между тях?

В-к „Ризоспастис" подготвя отговор – дозиран – срещу десницата и срещу демагогията на ПАСОК.

Положението е объркано, защото не се знае накъде ще се обърне недоволството на масите.

д/ А. Папандреу обявил, че ще смени 30 хиляди души в държавния апарат. Но щял да постави свои, т. е. ползата е малка. (Ето тук ми се струва не се проявява разбиране – като че ли премахването от държавния апарат на кадрите от десницата не означава ликвидирането на един монопол с огромно практическо и психологическо значение.)

е/ Правителството се опитало да осъвремени икономиката, но буржоазията не пожелала да го приеме, намира че е закъсняло. Отношенията с индустриалците са остри. Така че фронтът вътре е реален.

Изводи:

1. Правителството и А. Папандреу са пред избора или да се поддадат на натиска на буржоазията и на американците, или да им се противопоставят, като се опрат на прогресивните сили и на ГКП. Засега Папандреу води борба на два фронта – и срещу Нова демокрация, и срещу ГКП. Някои симптоми – че спекулирали със социалистическите страни, които уж не одобрявали политиката на ГКП; разпространяването на слухове за вътрешни разногласия и за предстоящото напущане на Х. Флоракис, понеже бил уморен и пр., – говорели, че ръководството на ПАСОК гледа към буржоазията. Благоприятен елемент е, че около 1/3 от ЦК на ПАСОК и около 20-ина депутати са се оформили вече в нещо като левица в ПАСОК.

2. ПБ взело решение отново да се води внимателна и гъвкава политика към ПАСОК – да се работи и сред масите под влияние на ПАСОК, и сред членовете на ПАСОК, за да не се издигне бент между ПАСОК и ГКП.

Главният удар да бъде насочен срещу десните сили. Нова демокрация все още няма лидер. К. Караманлис едва ли ще си подаде оставката.

3. Изглежда, че за базите А. Папандреу ще намери сили, макар и изгодно за себе си, да не ги остави. Знае добре, че част от консервативните елементи също са против базите. Например [Георгиос] Ралис навремето е искал [да ги махне], но не е посмял.

Вечеряхме в Турколимани, в Пирея. От гръцка страна – Х. Флоракис, Кулумбис, [Лула] Логара, Мелетиос [Канярис]. От наша – Лилови, и ние плюс [Георги] Колибаров, който пак превеждаше на Ал. Лилов при Х. Флоракис.

2.VII.1983 г. [събота]

В музея с Ал. Лилов – купи „Хигия“ – от двата вида и още една статуя.

Надвечер и вечерта отидохме в Епидавър. Гледахме „Трояниос“. По пътя им прочетох текста, така че можаха да следят представлението. Направи впечатление постановката, особено играта на Хекуба (Екави) – централната фигура в пиесата. Интересен и силно въздействуващ бе хорът – въпреки маските, които жените бяха надянали. Впрочем всички играха с маски, малко по-индивидуализирани при главните герои.

3.VII.1983 г. [неделя]

Рано заранта Лилови си заминаха. Ние отидохме до морето, успяхме да се окъпем, преди да завали дъжд.

4.VII.1983 г. [понеделник]

В 12 часа ни събра в хотел „Хилтън“ доайенът – посланичката на Панама, гъркиня – за да връчи подаръка. Избра този ден и час, защото предшествуваше приема по случай националния ден на САЩ. Американската резиденция е на няколко крачки от „Хилтън“.

Панамката се опита да ме убеди да се откажа от този прием и да свикам посланиците половин час преди началото на моя прощален прием. Аз отказах направо да приема това предложение с един-единствен аргумент: „Аз каня целия дипломатически корпус, наред с всички останали, както е било досега. Ако някой желае да ме покани – ще съм му благодарен, но не мисля да върша обидна за мен и за всеки друг посланик работа – да кани да му връчват подарък.“ Жената го разбра, насрочи ми събирането, но постави въпроса пред посланиците на извънредно заседание – там без особени разисквания надделя мнението на английски говорящите – да се поканва заминаващият посланик от доайена с някои негови най-близки. Не се гласува, продължиха да дискутират и като че ли никой не се осмели да се обяви против. Но наложиха провеждането му за есента.

Ето какво казах в резюме, което се посрещна възторжено и с ръкопляскания от латиноамериканските страни, от няколко западни. Дойдоха специално да ме поздравят социалистическите и [Владимир] Кабошкин, на ГФР, кипърецтъ, американецът и много други. Ана остана много доволна и беше възбудена през целия ден. [Ева-Кристина] Макелайнен, финландката, дойде да се прощава с просълзени очи.

Не казах нищо особено, но беше съвършено различно от другите. Редакторът на сп. „Diplomatic Life“ дойде да ме убеждава да се съглася да ми помести изказването. Шефът на протокола не можа друго да каже, освен че гърците са индивидуалисти. А посланикът на Венецуела дълго време ми стиска ръцете и накрая заяви, че само човек на науката може да говори така. Дипломатите – още Метерних го е доказал – били само хипокрити.

1. Благодарих на доайенката с: „Extrêmement reconnaissant d'avoir organiser cette réunion“; на дипломатите с: „Chers confrères, nous vous remercions chaleureusement d'être venus.“

2. Ще си спомняме за този ден, отдавам му значение, може би par deformation professionelle. „A l'Université, à l'Academie l'habitude est de se réunir de cette manière une fois dans la vie, lors de la retraite. Et encore ce n'est pas la vrai séparation, car on continue à se rencontrer, à se visiter, à échanger des lettres sans distinction des pays auquels nous appartenons. Chez les diplomates c'est different. Leur vie est un processus incessant de nouvelles connaissances, de rencontres et de séparations. Cela peut-être les rends moins sensibles.“

3. „Le cadeau lui-même prend sa reélle signification, d'après nous, comme souvenir s'il est accompagné de quelques mots ou d'un geste amical.“

4. „Pendant mon séjour en Grèce j'ai en des contacts et des échanges de vue utiles avec plusieurs confrères; avec certains j'ai établi des liens plus étraits, et même de liens d'amitié.“ И посочих конкретно не само социалистическите посланици, започнах с [Йон] Брад и [Януш] Левандоски, но и останалите – балканските, от западните – Австрия, Франция, ГФР, Холандия, Италия, Англия (тримата вече заминали), Алжир, Етиопия, специално Финландия, Швеция, Дания, Кипър, Япония, както и Бразилия, Уругвай (идва в София), Ливан. За всекиго или по групи казах по една топла дума.

5. Заявих, че в Гърция не ми остана време да скучая, нито обаче да работя по специалността си. От определен период – османския – в съвременния; от социално-икономически проблеми – към политически и психологически анализи. Казах и няколко думи за спецификата на работата ни.

6. И накрая – une reproche. „Je pensais toujours que le corps diplomatique et quelque chose de spécifique en foi, avec sa vie interne, avec son rythme. Je doit constaté, avec une certain déception, que je n'ai pas senti tout cela. En général – des contacts et des manifestations communes insuffisantes, un particularisme prononcée, beaucoup de formalisme, même peur de sortir de certaines barrières artificielles. Et je me permettrai d'ajouter que le côté grecque n'a pas pris suffisamment des forms pour lancer une ou deux initiatives concernant le corps diplomatique.“

Завърших с думи на благодарност или по-скоро: „Je voudrais vous assurer que nous emportons les meilleurs souvenirs de nos relations avec vous. Pour nous l'expérience de ce genre est la première et la dernière. Notre séjour dans ce pays et parmi ce peuple que nous aimons a été pour nous un grand et heureux événement.“

При американците. Опитахме от празничната им торта – забележителна. Беше оставена настрана. Ние си откъснахме по едно парче, седнахме на една пейка сред парка, погледнахме малко и си заминахме.

Хубавото настроение на Ана от прощалната среща се предаде и на мен през целия ден. Изпращането стана също достойно. Отличихме се, и то не с празно сладкодумство, а с отношенията, които установихме с дипломатическото тяло и с държането си. Е.–М. Макелайнен се просълзи, просълзи се и Ана. Аз този път се овладях, не както при старците от Академията. Там беше прочувствено на друга степен и от друг характер.

5.VII.1983 г. [вторник]

Малкото свободно време използувах, за да разведа, макар и за малко, Ана, Варчо и Анти в Керамейкос и по Агората. Не бяха ходили.

След обяд ме посети [Владимир] Кабошкин. Решил е да ми даде прощална вечеря – ще кани общо 20 души – 10 двойки. Набелязахме хората.

Написах и изпращам по куриер информация за отношенията К. Караманлис – А. Папандреу. Станаха 9 страници. Тук включих и казаното ми от [Георгиос] Маврос.

6.VII.1983 г. [сряда]

Прегледахме с финансовия ревизор основните пунктове. Не констатира нередности, излишни разходи. Преразходите са все основателни. Добре че дойде, преди да замина, та си отивам с чисти сметки. И за [Захари] Бахаров е добре. Получава самочувствие.

При [Мария] Херети – в Държавния архив. Взехме си довиждане.

При Д.[имитриос] Рокос. Изпрати ме просълзен. С много малко хора е установявал такива отношения на близост и доверие, без да сме се срещали много. Подари ми книгите си. Иска да бъдем приятели.

При [Агамемнон] Куцогиоргас. Две препълнени чакални с хора. Извини се, че ме приема в такава неразбория. Но положението според него е толкова изострено, че непрекъснато трябва да общува с хора – за указания, за отпор, да решава оплаквания.

Попитах го за К. Караманлис. Как е приел неговата критика и официалната извинителна декларация на правителството. Според него Караманлис е сега организаторът на опозицията и опора на външната реакция. Но и той е предупреден – Куцогиоргас ми обърна внимание на уводната статия на в-к „Елевтери гноми“, в написването на която и той е участвувал.

Прегледах я, щом се върнах, и добавих един по-голям пасаж към информацията, която беше вече написана. Наистина предупреждението към К. Караманлис е ясно.

Вечерта гледахме грузински ансамбъл във „Веакио" – Пирея. Мъжкият състав е чудо.

7.VII.1983 г. [четвъртък]

Среща с П. Авгеринос – министъра на народното здраве. Мил човек. Не е бил в България, но се отнася към нас с най-хубави чувства. Говори за трудностите, с които се сблъсква и които не му позволиха и не му позволяват и досега да се отдели от Атина за повече от 2–3 дни. И пак са го викали срочно за обяснение по интерпелации. Готов е за сътрудничество в областта на здравеопазването, информацията, околната среда. Смята, че има големи възможности, които трябва да се оползотворят чрез взаимно допълване. Щом се приеме законът за здравеопазването, би желал да дойде в София, да проучи условията и по-лесно да насочи усилията си към изработване на дългосрочна програма за сътрудничество.

В посолството дойде Я.[нис] Карас с философа [Евтихис] Бицакис – наш другар, който е бил член на ЦК, но сега не е така тачен, заради позициите си, повече научни. Даде ми някои свои книги. Издават го много и тук, и в Париж.

Посетихме музея „Бенаки". Директорът ни разведе из залите, разкри ни предимствата и трудностите на частното предприятие. Но безсъмнено това е един от най-богатите и интересни музеи на Атина. Ана откри оригинала на съдчето, което си беше избрала за подарък – от Микенския период – наистина уникално по форма. Разгледахме и изложбата с икони от остров Крит.

След обяд посрещнахме новия румънски посланик.

В резиденцията връчих медалите от 1300-годишнината на десетина научни работници, между които двамата Вранусис (Леандрос и Ера), Деспина Катифори, Алека Баня, Спирос Лукатос, Хриса Малтезу, и др. Стана малко, но мило тържество.

8.VII.1983 г. [петък]

При Х.[арилаос] Флоракис по нареждане от София. Но се проведе разговор, който трая около час. Искаше да знае дали [Александър] Лилов е останал доволен, какво става у нас, запозна ме с извадка от изявленията на А. Папандреу в Испания – че народите от Европа искат да се поотърсят от двете свръхсили. Интересуваше се да знае как според мен би трябвало

ГКП да реагира. Казах му изобщо да не реагира, това си е наша задача, ако трябва, ние ще намерим начина да сторим това. Сега по-важно е да се подкрепи А. Папандреу по стратегическите задачи – десницата му е открила фронт по икономиката, а предстои и спогодбата по базите. Х. Флоракис отговори положително, това уточнявали сега.

На обяд в кметството на Пирея. Любопитна и интересна среща с [Янис] Папаспиру и съветниците. Срещата стана много топла и сърдечна, защото участвуваха и съветниците по различни области. [Янис] Папаспиру говори много прилично за България и Гърция, за обстановката горе и за ролята на междинните звена, за посланика, за практическото изменение на климата.

Посетих [Янис] Капсис, зам.-министъра на външните работи, който води преговорите със САЩ. По въпроса за американските бази той смята, че преговорите са пред края си и спогодбата ще се подпише при най-благоприятни условия за Гърция. Подчерта дебело заслугата на А. Папандреу, че проявил изключителна гъвкавост и способност за лавиране при най-тежки условия. Американците се държали и дръзко, и нагло на моменти, не спестявали прикритите заплахи.

По най-важния въпрос – за принципите на оттеглянето и за срока – те отстъпили и се съгласили: пет години. Тук Я. Капсис припомни, че на първия тур на разговорите на А. Папандреу с политическите лидери Х. Флоракис не възразил тогава на общия срок от 8 години за оттеглянето, предложен от правителството. След това вече бил отбой. А гръцката страна при преговорите съкратила срока на пет години. Това било наистина постижение, защото в никакъв случай правителството на ПАСОК и Гърция не могат да отидат на конфронтация със САЩ. Такова поведение би било възприето като авантюра и от вътрешното, и от външното обществено мнение. От вътрешното – защото при настоящите условия никакво гръцко правителство не би могло да издържи на икономическия и политическия натиск на САЩ, ако те решат да го свалят. Това те биха могли да постигнат по много начини, включително и по следния – да спрат за един месец доставката на части и средства за поддържане на военните съоръжения и да допуснат една чисто демонстративна акция на Турция на някой от островите дори за един ден. За А. Папандреу оставал само изходът да подаде оставката на правителството. От външното обществено мнение дебело им е било дадено да разберат, че са нежелателни допълнителни усложнения в Източното Средиземноморие, включително и от СССР.

При тази обстановка гръцката страна е постигнала максималното. Освен срока на оттеглянето и относителното равновесие на отпусканите средства от САЩ за Гърция и Турция, отправено било и последното искане, което Я. Капсис охарактеризира като „пипера“ на преговорите, а

именно – настояването на гръцката армия редовно да бъде снабдявана с резервни части и отпускането на помощ за развитие на гръцката военна индустрия.

За ролята на К. Караманлис Я. Капсис не се озова ласкаво. На няколко пъти Караманлис се намесвал по външнополитически проблеми, за да блокира позициите на правителството. Въпреки известни резерви по отношение на САЩ, той бил за оставане на базите, но не се противопоставил на условията на А. Папандреу по спогодбата.

9–10.VII.1983 г. [събота–неделя]

Прекарахме на остров Андрос. Поканени бяхме от Георгиос Дарданос. Оказа се островът на ветровете. Духаше така, че на моменти ни спираше дишането. Ветровете се наричат според силата, с която дигат предмети – „петроанемос", „кареклоанемос" и т.н. Рязко са разграничени по физически облик дори частта, където са населени придошлите арванити и гърците, както и от другите народности – франки, левантийци. Бедни и богати.

Андрос е център на едни от най-богатите корабопритежатели. Видяхме в града чудесни сгради, някои цветущи, други западнали. Корабопритежателите доминират – в Андрос повечето площади и улици са на имената на членовете на няколко семейства, които са извършили благотворителна дейност, като Гуландрис.

Чудесни музеи – археологически, за изкуството. Видяхме библиотеката на Каирис, великият учител, с голяма заслуга за подготовката и на българска интелигенция.

Отидохме без наша кола. И се возихме на един джип. Ана с Варчо и Анти отзад, без пейка, на възглавници. По общо признание това пътуване бе едно от най-интересните ни преживявания.

11.VII.1983 г. [понеделник]

Съобщих разговорите с А.[танасиос] Канелопулос и А.[ндонис] Ливанис в една информация.

„Отново на преден план в политическата сцена на Гърция излезе Нова демокрация с опита си да извърши прелом сред общественото мнение в своя полза. Използувайки тежкото икономическо положение на страната и неуспеха на правителството да намери някакво решение на наболелите проблеми на гръцката икономика, Нова демокрация премина в генерално настъпление – идеологическо, икономическо и политическо настъпление, в което се включиха и президентът К. Караманлис, и гръцката буржоазия.

На 13 юли в Каламата, Южен Пелопонес, бе насрочен митинг на Нова демокрация с говорител Е.[вангелос] Авероф, придружен от Й.[оанис] Бу-

тос и А.[танасиос] Канелопулос и около 50 депутати на Нова демокрация. Неслучайно и К. Караманлис избра Каламата за провеждане на първата си публична политическа демонстрация преди няколко месеца. Този район е бил изцяло под влияние на десницата.

Срещнах се с А. Канелопулос, един от претендентите за лидерство на Нова демокрация, и с А. Ливанис, ръководителя на парламентарната група на ПАСОК, един от най-близките съратници на А. Папандреу, от лявото крило на ПАСОК.

За самия митинг А. Канелопулос говори като за тържество, нещо нечувано в историята на Каламата, с не по-малко от 70 хиляди участници. Успеха той обяснява с чисто човешката, дори сантиментална, реакция на населението срещу „гаврата" на ПАСОК с чувствата на гръцкия народ за демокрация.

За А. Ливанис, и в случая за ръководството на ПАСОК, митингът в Каламата е поражение на Нова демокрация. След продължителна шумна подготовка на митинга се събрали по официални полицейски данни 20–22 хиляди души, повече от половината от които докарани с автобуси от целия Пелопонес. Населението на Каламата – в града и окръга – се уплашило от надошлите шайки на Нова демокрация, въоръжени с железа и вериги. Станали изстъпления, полицията се намесила, имало ранени. Пресата е пълна с взаимни обвинения, но надделява впечатлението, че отговорността е на Нова демокрация, макар че такива авторитетни личности като Й.[оанис] Бутос излязоха с нападки срещу правителството, че то пристъпило към терористични акции, уплашено от предстоящото си падане от власт.

А. Канелопулос не се позова на изстъпленията, но нарисува една отчайваща картина на икономическото положение. Платежният баланс е напълно нарушен, депозитът на Националната банка бил сведен до 800 млн долара – сума, достатъчна за двуседмично финансиране, само висящите дългове за годината могли да я погълнат. Всички мерки на правителството за уравновесяване на бюджета и поощряване на влоговете не дали никакъв резултат. Правителството се разделило по въпросите на икономическата политика. Сам А. Папандреу не знаел какво да предприеме.

А. Ливанис не оспори казаното. Наистина правителството не успяло да се справи с икономическите проблеми, оказало се неподготвено, без ясна представа за реалното положение на страната, нямало досега и програма за извеждане на страната от икономическата криза. Гръцката буржоазия наистина открила „черен фронт", но още по-печално било, че цялото население – средните слоеве, земеделците – и те обръщали всичките си налични пари в долари и ги изнасяли навън. Уплашени за своята собственост, никой не влагал пари в имот и в дейност. Пазарът е замрял. Даде редица примери. (Между другото каза за Г.[ерасимос] Арсенис, че се

люшкал много – от крайно леви към по-десни и от позициите на десните. Но без да го отрече, напротив, даде за него положителна политическа характеристика, че навремето бил свързан със сандинистите.)

Обаче това самопризнание в никакъв случай не означаваше понижено самочувствие. Напротив, А. Ливанис е убеден, че набелязаната програма от ПАСОК като цяло се осъществява планомерно, че поставените стратегически задачи са постигнати, че най-трудният период – поставяне на правните основи на бъдещата дейност на правителството – е пред приключване. ПАСОК бил вече в състояние да премине в настъпление срещу индустриалците и общо срещу гръцката буржоазия и държавния апарат, който на практика саботирал дейността на правителството. ([Евангелос] Янопулос, министърът на труда, ми каза например, че от 170 души състав на министерството работел само с четирима.) Следващата, 1984 г. щяла да бъде предизборна. Подготвена била разгърната програма, която да превърне цяла Гърция в огромна работна площадка. През 1985 г. ПАСОК отново щял да спечели изборите. А. Папандреу окончателно решил, такова било и становището на ръководството на ПАСОК – да не се правят предсрочни избори. Това съвпадало и с желанието на К. Караманлис, който се ръководел от други съображения.

А. Канелопулос и някои от лидерите на Нова демокрация настоявали за предсрочни избори, но К. Караманлис отново на една от последните им срещи обявил, че ще се противопостави на такова предложение, откъдето и да изхожда. Бил убеден, че ПАСОК губи ежедневно влияние, компрометира се така, че със себе си щял да погребе и всякаква идея за социализъм и социалистическа партия в Гърция.

По външната политика Папандреу „вече се изповядал", според А. Канелопулос, пред Общия пазар. Повече не можел да се еманципира от политиката на ЕИО, защото получавал около 2 млрд и 400 млн ЕКЮ – приблизително толкова долари – срещу минимални загуби. Навярно Папандреу щял да успее да постигне нещо по отношенията Север–Юг в рамките на Европа, ще дигне шум с Латинска Америка. За американските бази спогодбата ще се подпише до голяма степен благодарение на интервенцията на К. Караманлис въпреки създаваната видимост от САЩ, че този въпрос за тях вече не е от съществено значение.

За А. Ливанис външната политика и подписването на спогодбата за базите са успехът, който ще изиграе решителна роля за спечелване на общественото мнение и подкрепата на народа. Американците са приели условието за оттеглянето на базите. Ако Караманлис е изиграл някаква роля, то тя е само дотолкова, доколкото е дал на САЩ да разберат, че правителството ще отстъпи. Ливанис изтъкна специално като голяма победа това, че вкарали в преговорите със САЩ и базата в Суда (като говорел, че тя е натовска и че нямало да бъде засегната от преговорите А. Папандреу имал предвид само едната част от нея, по-незначителната)."

Направих посещение на Й.[оанис] Зигдис. Той започна с изброяване на положителното, което е дал ПАСОК. Най-главното, според него, е вкарването на младежта в държавния апарат. И се спря на законите и мерките, които освободиха от оковите на десницата манталитета на населението. От друга страна, той констатира, че нищо досега не е направено, което да има, макар и далечен, оттенък на социалистически характер.

Признава обаче качествата на А. Папандреу като трибун и смята, че той е в състояние да владее още населението. По този повод напомни нещо, което е казал на баща му – Георгиос Папандреу – когато го попитал как намира сина му. Тогава Зоидис е бил министър на координацията. Той сравнил А. Папандреу с К.[онстантинос] Мицотакис и дал следните оценки: за първия 10 за прозореца (т. е. за ораторство), 0 – за бюрото (не се занимавал с конкретна работа); за втория – обратното. Смята, че и сега е същото – А. Папандреу не отделя внимание да прочита и подготви решение на проблемите, а мисли само как ще ги изложи публично.

По обяд посетих [Евангелос] Янопулос, министър на труда, стар участник в Съпротивата, опитен адвокат, който гледа да изглажда противоречията между ПАСОК и ГКП. Разбира опасността отдясно, дава си сметка колко е трудно да се обнови държавният апарат – в собственото му министерство работел само с 4 души от 170, все още е оптимист по отношение на положителните резултати от управлението на ПАСОК с уговорката, че това е абсолютно нужно, макар и да не е социалистическо.

При [Апостолос] Какламанис, министъра на образованието. Приятелско посещение.

Изобщо и при тримата последни, както и при първите двама, гледах да ограничa личната размяна на думи. Разнесло се е едно общо благоприятно мнение за мен и сред опозицията и сред управляващите, което всеки по свой маниер се стреми да изрази. Затова там, където може, съкращавам времето, ако разговорът не приеме политически характер.

Вечерта – на концерта на филхармонията. Отклоних предложението на стачкуващите музикални дейци да направят демонстрация на първия ден от появата на нашия ансамбъл. Останахме учудени на масовото участие – имаше не по-малко посетители, отколкото при Бежар. И продължителни ръкопляскания. Значи не са малко любителите на класическата музика в Гърция, но политиката, която правителствата следват, не им дава възможност да се проявяват. Всичкият интерес отива главно към бузукито. Може би заради туризма?

Вечерта след спектакъла, т. е. след 12 часа, отидохме в „Дионисиос" срещу Акропола. Видях по-отблизо К.[онстантин] Илиев, диригента, [Антон] Диков – пианиста.

12.VII.1983 г. [вторник]

При директора на Националната библиотека – П.[анайотис] Николопулос. Доволен от установеното сътрудничество, от което толкова се боеше – с Народната библиотека, с другите ни центрове.

След това – в Атинската академия. Среща с президента акад. [Менелаос] Паладиос и с акад. [Константинос] Трипанис. Както досега – приемът бе сърдечен. [Константинос] Трипанис ще посети София и БАН около средата на м. ноември.

По обяд ме посетиха представителите на Земеделския съюз под влияние на партията [ГКП]. [Аристотелис] Арапис се зае да напада по всички посоки ПАСОК. Попитах го – това ли е стратегическата цел на Земеделския съюз – борбата срещу ПАСОК? И му припомних, че за съжаление една от основните грешки на левицата в Гърция е, че нито веднъж не даде гръб на нито един по-либерален режим, който макар и временно, успяваше да разкъса откритата диктатура на десницата. Новият ръководител на Земеделския съюз (на мястото на починалия) се опита да вземе по-умерен тон, но явно доминираше генералния секретар.

След обяд отидохме до морето да се освежим малко.

13.VII.1983 г. [сряда]

В посолството дойде Г.[еоргиос] Зоидис да се сбогуваме. С този човек установихме топли отношения, още докато бе в емиграция.

Visite de courtoisie при [Георгиос] Маврос.

Пристигна Н.[иколай] Георгиев от БЗНС.

Снощи, на втория концерт на филхармонията, гръцкото ръководство разпространило една листовка със своите искания, с подкрепата на Международната организация на музикалните дейци и с кратко споменаване за съчувствието на българските музиканти към тяхните искания.

Те ме бяха посетили с искания наш представител да излезе и той да изложи техните искания и да изрази солидарността ни. Аз им възразих, че това не е редно и най-многото, което може да се направи, е да се изрази съчувствие. Казах го като мнение само, като оставих да се разберат с ръководството на ансамбъла. Нашето ръководство зае отрицателна позиция, но не успяли да я наложат на гърците. [Цецо] Стаменов, който превеждал, ми каза, че не са дошли с тази цел. На което другите им отговорили, че са могли да дойдат, защото така е решило самото ръководство на музикалните дейци – да не провокира докрай стачката и бойкота. През миналата година в знак на солидарност ансамблите от ЧССР и от други социалистически страни анулирали гостуването си.

Вечерта Й.[оанис] Дзунис, шеф на протокола и зет на акад. [Василиос] Маламос (покойник вече), устрои прием в Кифисия, в къщата на тъща си. С малко ядене, на двора, сред чудесна обстановка. Акад. [Анастасиос] Орландос им построил една малка църква в ранен византийски стил, украсена отвътре от друг известен гръцки художник.

Пропускам различни срещи, някои от които на крак. В посолството е истински водовъртеж – мнозина са излезли в отпуска.

14.VII.1983 г. [четвъртък]

Председателят на издателствата. Разговор с него за Балканския фестивал на книгата. Само нашите не са отговорили, макар че имаше пълна готовност.

При кмета на Атина – Д.[имитриос] Беис. Даде ми възпоменателен медал на града.

Италианският журналист Дал Ара. Бях казал на Б.[риго] Аспарухов да пусне съобщение в София веднага. Не го е сторил. А има нареждане да не пускаме без съответно разрешение. Ето как отблъскваме дори хора добре разположени към нас. Пратих екстрена грама и реших да поема риска да го пусна. Казах му да мине пак утре преди пътуването.

Митрополит Варнавас – дойде да се сбогуваме. Ще дойде и на приема.

При [Йоанис] Алеврас, председателя на Парламента. Той говори, че съжалява, че условията не позволиха да установи онова тясно сътрудничество и приятелство, които характеризират нашите отношения с А. Папандреу и с други ръководни кадри на ПАСОК. Благодари и т. н. ...

Обяд с новия китайски посланик. Опитен и обигран дипломат. Четири години е бил в ООН. Изобщо китайската мисия се промени – снеха униформите, срещат се с хора, водят разговори. Съветникът и секретарят при посолството ми се обадиха, крайно любезни, единият от тях е учил в България гръцки език. Знае прилично български.

Във френското посолство. За пръв път се случвам на националния празник на Франция в Гърция.

На вечеря при А.[танасиос] Канелопулос в Сунион. И с този човек установихме приятелски отношения. Успяхме да докараме нещата до подписване на споразумение между БЗНС и Нова демокрация, дължащо се от гръцка страна на А. Канелопулос. А П.[етър] Танчев допуснал голям гаф при последната им среща – накарал го да чака два часа или даже не се явил. За да изглади впечатлението, сега му праща покана за почивка.

Оправихме работата. А. Канелопулос е достатъчно умен, за да погледне отгоре на някои наши дебелащини. Между другото ни каза, че когато

се върнал от София, [Евангелос] Авероф го повикал разтревожен. Американският посланик му поискал обяснение за това споразумение – явно по сигнал от американското посолство в София. Е. Авероф казал на А. Канелопулос да се срещне с американския посланик и му разясни въпроса. А. Канелопулос отказал да дава каквито и да било обяснения. Не ми го казал, за да не се правят неправилни изводи за намеса на САЩ във всички въпроси, кое то той не оспори.

15.VII.1983 г. [петък]

В [библиотеката] Генадион. Мили хора и директорката [Беата] Кицики–Панагопулу и съпругът ѝ. Тя е дъщеря на депутата [Николаос] Кицикис от ЕДА, участник в Съпротивата, а майка ѝ – осъдена на затвор. Брат ѝ [Димитриос Кицикис] беше написал една остра статия срещу култа на личността у нас – визирайки най-вече Л.[юдмила] Живкова и обкръжението ѝ. Беше отишъл по специална препоръка на нашия посланик в Канада, като един от левите професори. За сестрата най-неприятното бе, че бе поместена във в-к „Елевтерос козмос".

Кратко съвещание със съветниците – съставът застрашително намаля, консулската служба не функционира добре. Консулът не се мярка – гони други задачи. А жените нямат пълномощия да решават много въпроси.

При Елени Влаху. Направи ми един от добрите комплименти. Нейното становище е, че най-малко се обичат съседни народи. Затова не вярва в чувствата на любов между съседни народи и страни – нито в миналото, нито в настоящето. Но от друга страна, няма генерализирано отношение. Сред всички народи има достатъчно добри хора и в някои периоди може да се създадат условия да се наложи едно по-положително отношение.

Така е и с посланиците. Не било правилно да се делят на посланици на приятелски и на отдалечени страни. За мен – интересното било и това я изпълвало с удоволствие, – че всеки път се сблъсквала само с положителни отзиви. А гърците обичали много да одумват. И понеже и тя се включила с висока оценка за мен, приятно ѝ е да констатира това и у другите. Иска да пусне съобщение за моето заминаване.

Каза ми, че току-що е получила съобщение, че спогодбата за базите е подписана.

В посолството още не знаеха тази новина.

Обяд в „Athené club" с [Янис] Катрис, [Андреас] Заимис, [Теохарис] Рендис, [Димитриос] Папаспиру – все хора от върхушката на Нова демокрация. Я. Катрис години наред ръководи външните връзки на Парламента – председател на комисията; Д. Папаспиру е бившият председател на Парламента при К. Караманлис; другите двама – зам.-министри на външните работи.

Интересно, разговорът премина върху СССР. Невероятно колко много предубеждения и елементарни съждения могат да се срещнат у хора иначе въвлечени в тънкостите на политическия живот на страната си и в световните проблеми.

Отново поздравления, пожелания...

Дойдоха за малко в посолството Божан Христов със съпругата си. Дъщеря им се омъжила за грък – и двамата студенти медици. Слязохме долу да видим бащата. Комунист – общински съветник. Така е обикновено, по-бързо се преустройват в известен смисъл бившите хора и се нареждат. Божан дълго време работи при мен, в списанието „Etudes Balkaniques" и по административните работи. Завършил италианска гимназия, занимаваше се и с преводи. Имахме добро сътрудничество. Премина на работа при Леда Милева.

Акад. Петрос Харис и Георгиос Курнутос ни дадоха прощална вечеря.

16.VII.1983 г. [събота]

Сутринта рано дойде Ц.[ецо] Стаменов. Подготвихме отговор на писмото на музикалните дейци на Гърция като докладна записка за София.

След това той се оплака от порядките в консулската служба. Консулите не се явяват в определените часове, идващите за визи се възмущават. Невротизирани са до крайна степен. Иска да напусне работа неговата съпруга. [Здравка] Митровска също заяви, че не желае повече да работи.

Груби са нашите хора. Свидетел бях на отношения, за които би могло да се пише в пресата като несвойствени за цивилизовано общество. Че и гърците са нахални, това е известно. Но нашите само с жестове и „ексо" ги изпращат по най-неделикатен начин.

Така е, когато не може да се разбере кои критерии определят идването и задържането на служителите в едно посолство. С докладна записка и с две грами съм искал смяната на шофьора по непригодност – никакъв резултат. Че как ще има дисциплина и посланикът ще има авторитет, когато цялото посолство вижда какво представлява шофьорът и чистачката, които уж зависят от него, и той не може нищо да направи.

Почти целия ден стягахме багаж. Отново се събраха десетина кашона с книги. Дано съберем всичкия багаж в една кола.

Децата с децата на Хр.[исто] Марков заминаха за три дни из Пелопонес.

17.VII.1983 г. [неделя]

Вечерта, снощи, отидохме на „Прикованият Прометей" от Есхил. Как съвременно звучи пиесата – власт, тиранство, богове; жестоката им

разправа с всекиго, който отиде против властта им, даже след като им е сторил най-голямото добро; съзнателно избраният път на борбата и на страданието в името на спасението на човечеството; огънят, пламъкът – символи на знанието, опита, напредъка.

Колко ги учехме класиците? Как повтаряхме от литературните разбори общочовешкото, което ни завещават. И как не го свързвахме с живота. Бяхме ремсисти, но класиката, която учехме, я използувахме, за да надделеем над другите със знания, ученост, интелигентност, чрез които влияехме и увличахме и останалите ученици. За няколко години сведохме участниците в легиона на по-малко от половината; броят на ремсистите настигна тяхния, а влиянието ни на практика покри гимназията [във Варна].

Но класиците не свързвахме с живота. Виждахме общочовешкото като чувства, съдба, но не го свързвахме със социалните условия: буржоазното общество беше така гнило за нас, че би било чест да го извисяваме до гръцките трагедии. Социалистическото – СССР – бе един идеал и не допущахме прашинка да падне.

Когато по-късно, в затвора, в университета, като аспирант – четох Маркс, Енгелс, Ленин и марксистка литература (имахме в затвора няколко превода – история на литературата, на педагогиката, на театъра и т.н.), това бе извор на знание и вдъхновение. Отново не се замислях за дълбоката социална същност на проблемите в гръцката трагедия, които са присъщи на човешкото общество изобщо.

Гледах снощи „Прометей" и се питах – има ли граници; общества, извън обсега на тиранството, на потискането на обществото, на злоупотребата с властта за егоистични и себични цели, на отъждествяване на своето „аз" и „своята" власт най-безапелационно с висшата справедливост и право? И констатирах, впрочем много отдавна, че няма.

Тук не е въпрос за съветския строй, защото критиката само към СССР би намерила и съответния отговор и оправдание в особените исторически и социални условия – феодализъм с робски условия, задържал се най-късно в Европа до XX в., разорителни войни и революции в продължение на столетие, Първа световна война с Октомврийската революция и продължителните интервенции, глад, липсата на опит, огромни мащаби, където всяка мярка и грешка взема хиперболични размери. Много може да се говори и за Ленин, и за Сталин, и за процесите. И това е нужно, защото даже когато не желае, СССР влияе със самото си присъствие.

Работата е там, че редица други страни, европейски и особено неевропейски, дадоха примери на разправа с население, на изтребване на невинни хора и кадри, на злоупотреба с властта, на груб произвол, на насаждане на толкова осмивания от нас монархически и династически принцип, без никакви уговорки, каквито все пак една съвременна държава позволява да се въведат. Да ги изброявам ли?

И нашият строй, и нашата партия не се оказаха свободни от недъзите на буржоазното общество. Независимо от нюансите, от степените и формите, може да се направи изводът, че не създадохме общество, свободно от насилие. Че ни предстои сурова борба и големи изпитания, за да изградим наистина ново общество. Вече не можем да си затваряме очите пред големите несъвършенства на политическата ни система, която обезсилва до голяма степен обективните резултати от революционните преобразования в собствеността и ликвидирането на експлоататорските класи.

Дори членовете на ПБ у нас не намират думи да осмеят положението в Румъния, на [Николае] Чаушеску. Включително и Т. Живков говори с подчертана ирония за него, а за Полша, за допуснатите слабости – няма достатъчно силни думи, за да ги квалифицират; за Камбоджа, за Китай – ние бяхме и сме сред първите, които ги заклеймявахме. И все от позицията на абсолютната истина и справедливост. А не са ли там КП на власт? Не е ли там социалистически строй? И какво да кажем тогава за онези, които намират по същия начин нашите недостатъци и ни ги навират в очите?

Отговорностите са си наши и бъдещите поколения ще ни съдят така безпощадно, както и ние тях.

И този ден оставахме вкъщи да достягаме багажа. Сума излишни бележки, запазени вестници унищожих, но пакетите с книги, ръкописи, материали, които биха били много полезни, ако се заема с писане, запълниха вече 12 кашона.

Отидохме само за малко до морето. Беше развълнувано, но приятно. Отбихме се до крайбрежните таверни на Рафина, където и друг път сме отсядали – поръчахме си калмари и октоподи с бира – за настроение и кеф. Ето нещо, което ще ни липсва. Морето по всяко време и таверните, които са общодостъпни, защото можеш да си поръчаш много или малко, скъпо или евтино.

18.VII.1983 г. [понеделник]

Посещение при [Костас] Лалиотис – министър на младежта и спорта. Пита ме как виждам развитието на ПАСОК след нашия разговор (бях го посетил, когато бе секретар на ПАСОК). Тогава той се опита да обоснове „особения социалистически път", който ще следва ПАСОК, като наблегна на разликите с нас. Затова му казах, че в идеологическо отношение не виждам никакво развитие, ако става дума за социализъм. Досега нищо социалистическо не е било проведено дори като идеология, нито законът за обобществяването не излиза извън рамките на обикновените реформи в рамките на буржоазните общества. В икономиката също. Правителството отбеляза известен успех, който трябва да получи висока оценка, в налагането на преоценка на ценностите, оставени от десницата, в при-

емането на закони, които утвърждават демокрацията и откриват перспективи за подмяна на хората в държавния механизъм, както и успехи във външната политика. К. Лалиотис се опита да ме убеди, че те планират преобразованията за следващия предизборен период – т. е. за втория мандат, който ще бъде вече истински социалистически. Дотогава създават само предпоставките.

Обади ми се по телефона Х.[арилаос] Флоракис. Извинява се, че е принуден да отпътува за Берлин и не ще може да присъствува на приема. Иска обаче непременно да се видим, преди да отпътувам.

Когато чета книги, обикновено не си вземам бележки. Не мога да ги запомня, а и не съм свикнал да цитирам. Но ето, че съм записал нещо от Л.[ион] Фойхтвангер. Лъженерон. (Намерих я между листчетата.) „В необяснимото си заслепение (Варон) не догледа, че човек без самостоятелни идеи, без да е личност, придобива същност и съдържание от момента, в който му се даде власт. Упражняването на властта променя същността на носителя на властта. Власт, кредит, слава придават облик, създават личност и от оня, комуто природата не ги е отредила.“ (стр. 329)

Прощална вечеря от съветския посланик Владимир Кабошкин. Всички поканени се отзоваха – Н.[иколаос] Калудис, А.[кис] Цохадзопулос и К.[аролос] Папуляс, [Сотирис] Костандопулос – зав.-дирекция „Социалистически страни“, [Георгиос] Вудурис – ректор на Политехниката и председател на „Идрима еревнон“, с когото подписахме споразумение за сътрудничество, Й.[оанис] Бутос, [Валтер] Бакес – австрийският посланик, [Мохамед] Брахими ел Мили – алжирският посланик.

Имахме разговори на четири очи, докато седнем на масата. Н. Калудис ми разтълкува тактиката на ГКП – критика сурова, но не крайна за базите; натиск за придвижване напред на ПАСОК в области, където има условия за промени; да не се допусне връщане на десницата [на власт]. Това той разви и пред А. Цохадзопулос. Тази тактика не срещна противодействието му. А. Цохадзопулос се опита да убеди Н. Калудис, че сега се откриват реални перспективи за осъществяване на напредък в другите важни сектори – икономика, социални отношения, прочистване на апарата.

По-късно Н. Калудис ми каза, че когато попитали А. Папандреу защо подписал споразумението, когато можел да го отложи, той бил само поклатил глава и бил казал: „И аз не знам.“ Не мога да си обясня такова поведение, защото налице е облекчение сред кадрите на ПАСОК и даже известен триумфализъм. Н. Калудис смята, че отиването на [Йоанис] Алеврас в Корфу с А. Папандреу означава, че той се поддава на консервативното течение в ПАСОК.

На масата разменихме речи, както се полага.

19.VII.1983 г. [вторник]

Среща с Й.[оанис] Песмазоглу. Продължителен разговор върху положението в Гърция и общо в Европа. Кои са пунктовете, на които настоя?

1. Че КОДИСО и той представляват социалдемократите на Европа при условията на Гърция. ПАСОК не е това, за което претендира, защото още от начало А. Папандреу обявил, че социалдемокрацията са изживяно явление и не искал да има никакви контакти с тях, нито със Социалистическия интернационал, че бил за някакъв социализъм на Третия път. [Георгиос] Маврос и [Йоанис] Зигдис са носители на миналото и са напълно изчерпани. Така че само той и КОДИСО са носителите на модерния социалдемократизъм и на идеите на [Александрос] Папанастасиу, който е бил близък на [Елевтериос] Венизелос.

2. Всички усилия на ПАСОК и на Нова демокрация да поемат ролята и на център са обречени на неуспех. За известно време ПАСОК в борбата си с Нова демокрация успя да увлече центристките гласове, но разочарованието е такова, че ПАСОК не е вече в състояние да си възвърне позициите.

3. Нова демокрация, без да е дясна партия, е толкова консервативна, макар и демократична, че не може да запълни празнотата към центъра. Усилията на отделни личности не дават нищо, защото те се оказват по-консервативни от „десните" в партията. Имаше предвид прехвърлилите се от Центъра в Нова демокрация. Това той отдаде като заслуга на К. Караманлис, когото охарактеризира като „прогресивен", интуитивно търсещ контакти с масите и с хората извън консервативните кръгове. Нямало такъв лидер вече в Нова демокрация.

Има известни резерви към БЗНС след споразумението му с Нова демокрация не толкова от етични или идеологически, колкото от чисто прагматични съображения – да не би да се изложи пред социалдемократическата общественост на Европа.

При К.[онстантинос] Стефанопулос – един от лидерите на Нова демокрация. Прие ме много любезно. Смята, че ПАСОК не може да се оправи, въпреки очакваните помощи, че натискът над него ще продължи и отвън, и вътре в страната – и от Нова демокрация, и от ГКП. При това положение не изключва преждевременни избори едновременно с изборите за Европарламента. В случая имаше предвид психологическите последствия от рязкото намаление на гласовете, подадени за Нова демокрация и ПАСОК, и влиянието на този факт върху редовните избори след една година.

Говори дълго и за гръцката индивидуалистична психология – имаше предвид липсата на дисциплина, отношението към чистотата, карането на автомобили и т.н.

Прощален обяд в МВнР от К.[аролос] Папуляс. Беше поканен и [Алексис] Стефану, бившият посланик в София, много отслабнал, както и нашите трима съветници.

К. Папуляс произнесе много топла реч, подчертавайки ролята, съвършено различна от тази на другите посланици, която съм изиграл за сближението между нашите две страни. Говори и за отношенията Гърция – България като за най-характерното сближение в Европа, по-забележително от това между Франция и Германия. К. Папуляс нарече този период „златния век“ на отношенията между Гърция и България. Съумя да разграничи приноса на ръководителите от дълбоките стремежи на народите ни към сближение и да посочи значението, в това число и моето, на тези, които са допринесли като катализатори това сближение да обхване все по-нови прослойки. Специално се спря на ролята на интелигенцията в този процес, без която той не би могъл да има нито дълбочина, нито сила.

Благодарих му и казах няколко думи за самото МВнР. Как го виждах, преди да дойда – враждебно към някои инициативи, полезни и от взаимен интерес (позовах се и на А. Стефану), и след това – как се промени, като се позовах положително на [Георгиос] Ралис, на [Константинос] Мицотакис, на [Йоанис] Хараламбопулос и на [Каролос] Папуляс като министри. Не пропуснах и [Георгиос] Мазаракис.

Вечеря от името на Гръцко-българското дружество. Помолих нашите да я отложат за другата седмица, но механизмът не сработи – не съобщили на [Цецо] Стаменов и ми сервираха поканата. Започнаха горещините и бих се почувствувал по-добре с една морска баня след обяд.

Написах отговор на нахалните молби на готвача и на двете чистачки в резиденцията за „компенсация“ от 37 дни, защото им били отнети „почивните“ дни. Не искам да влизам в разбор, но не съм виждал по-мързеливи хора от Ели, жената на шофьора Илия [Илиев], и от готвача. В пълния смисъл на думата лумпенизирани. Съвестно работи само Николинка, съпругата на готвача. Самият Иван хвърля сили в еднократни акции, но не го интересува сградата, дали са затворени вратите – няма капка социално чувство. Премахнал кошчетата от задния двор, за да не би някой от другарите от посолството да се застои случайно.

20.VII.1983 г. [сряда]

При К.[онстантинос] Мицотакис. Продължителен разговор за:

а/ Българо-гръцките отношения – un fait acquis;

б/ Река Места – бои се от липсата на отговорни лица в правителството, които да поемат отговорност. Оплетени във взаимни борби и сложни взаимоотношения, нито един от министрите не се решава да прояви инициатива. Зависи всичко само от Андреас Папандреу. Докато при

Нова демокрация – той, Г. Ралис и К. Караманлис бяха решили да уредят този въпрос. Ако не се реши при Живков–Караманлис, този въпрос е в състояние да трови атмосферата между двете страни. Намира за грешка не сондирането на нашата страна при предприемането на строителството на електростанции по р. Места.

в/ Базите – в основната точка условията са били по-лоши от това, което той постигнал, а също и при някои от второстепенните. При други от второстепенните А. Папандреу постигнал нещо. Това е обяснимо, като се има предвид, че правителството на Нова демокрация е било силно в международно отношение, докато това на ПАСОК е слабо. И тази слабост ще се проявява повече отсега нататък. А. Папандреу не ще получи от тази спогодба толкова търсеното от него облекчение по вътрешнополитическото положение. Нито материално, нито морално-психологическо. Народът ще остане дълго време в заблуда.

г/ По нататъшното развитие. Бъдещето на ПАСОК ще се реши от икономическата му политика. А тя е довела до задънена улица Гърция, а гръцкият народ е дал своя отговор на провежданата политика – пълно недоверие, израз на което е износът на капитали, дори на дребните спестявания. Рядко в Гърция едно правителство се е дискредитирало така бързо. Присъдата над ПАСОК – и като правителство, и като партия – ще бъде произнесена през м. юни 1984 г. по време на изборите за Европарламент.

Именно този страх от резултата на избора щял да застави А. Папандреу да проведе предварителни избори, надявайки се да му се размине само с известен % спадане на гласовете. К. Караманлис, който по принцип бил против провеждането на предсрочни избори, след двукратни разговори с него се убедил, че е изгодно и за страната, и за Нова демокрация да се проведат избори. Но той нямало да прояви инициатива, но нямало и да се противопостави, ако А. Папандреу предложи. Така че, според К. Мицотакис, избори ще има поради неудържимото положение на икономиката като обективна причина и страхът от резултатите от изборите за Европарламент като субективна причина.

В посолството – трудности с консулската служба. Напрежението е голямо, излезли са в отпуска, а и противоречията не са малки.

Прощален прием. И внушителен, и представителен. Дойдоха 12 министри, между които [Агамемнон] Куцогиоргас, [Акис] Цохадзопулос, [Каролос] Папуляс, [Георгиос] Лянис, [Апостолос] Какламанис, [Евангелос] Янопулос, [Георгиос] Кацифарас, [Димитриос] Рокос (на транспорта и туризма), [Андонис] Ливанис – зам.-председател на Парламента, (Андреас Папандреу и Йоанис Алеврас са в Корфу); представители на армията – началници и зам.-началници на щабове – Папас, Календеракис и пр.; шефове на политическите партии без [Евангелос] Авероф – К.[онстантинос] Мицотакис, А.[танасиос] Канелопулос, К.[онстантинос] Стефанопу-

лос, Г.[еоргиос] Маврос, [Йоанис] Песмазоглу, Й.[оанис] Зигдис, П.[анайотис] Канелопулос, академици, професори, приятели, двама митрополити и специалният пратеник на Серафим – не по-малко от 500 души по изчисления на Л.[еко] Савов. Аз, разбира се, с Ана само посрещах и изпращах и не можах да ида да изпия дори една вода, така че не ще правя изводи за приема. Ще предам някои оценки, които ми се казаха след това от съветниците. Грамата за София за приема я писа Л. Савов.

1. Всички говорели за изключителния напредък на българо-гръцките отношения, като отбелязвали, че имало още условия за развитието им.

2. Подчертавали и моята роля. А. Цохадзопулос и К. Папуляс казали на Леко [Савов], че оставям дълбока следа, защото не съм бил като другите. Не съм бил „стандартен" посланик. Леко вечерта ме изведе на разходка и се опита да разшифрова съдържанието на тази оценка – свързвайки го и с лични качества, и с липса на формализъм. Г.[еорги] Колибаров казал на К. Папуляс, че съжалявал много за това, че изречените от него думи на прощалния обяд не станали достояние на широката общественост. К. Папуляс го уверил, че ги изрекъл от сърце, убеден в това, което казал, че бил разчувствуван и съжалявал, че си отивам. С мен можело да се споделя и да се разсъждава за положението с полза.

3. Изразявали надежда, че новият посланик ще продължи със същата енергия дейността, която съм провеждал тук.

Не ще споменавам думите на симпатии, които ми бяха изказани. Навярно така е при заминаване на всички посланици. Макар че Илия Петров казал, че бил на изпращането на 4-ма посланици, но такова за пръв път вижда.

Ще се спра на един случай обаче, който ми даде повод да се размисля и си спомня някои минали работи.

Пристигна [Христос] Махерицас – началник-кабинета на Андреас Папандреу. Пред А. Цохадзопулос и Л.[еко] Савов той каза, че А. Папандреу не искал да повярва, че си заминавам. Пред Т. Живков той изразил пожелание да ме оставят и останал с впечатление, че Т. Живков се съгласил. Съжалявал много, че напускам.

Леко писа това в черновата на грамата, която подготвяше. Казах му да не го съобщава в София. Тогава той тихичко ми каза, че го пуснал по своя канал, защото [Христос] Махерицас пред някого другиго казал, че А. Папандреу се запитал дали моето отзоваване не означава промяна в българската позиция по въпроса за р. Места, тъй като аз съм бил стороник за урегулирането на този въпрос. Не разпитах повече Леко, защото той го беше съобщил вече в София, и се уговорихме да се видим и поговорим по-обстойно тези дни.

Допущам, че източник е К.[ирил] Петров, защото преди това той предаде лъжлива интерпретация на мой разговор с един гръцки служител по повод пристигането на А.[ндрей] Луканов. Гръцката страна търсеше

да пробие по р. Места и очакваше да постигне това с А. Луканов. Аз им казах кой е той, но нито той, нито дори Т. Живков не е в състояние да поеме крайни ангажименти. [Димитър] Пандев ми даде да прочета текста, който, общо взето, вярно отразяваше казаното от мен, но интерпретацията, която му бе дадена, и начинът, по който бе представен случаят пред Андрей [Луканов], бяха насочени към създаване на интрига.

Същият източник казал на Леко, че ако били поканени търговците, то нямало да бъде оставен албанският посланик без внимание – той уж се бил оплакал. Това не допускам, защото подчертано внимателно го посрещнах, направихме снимка, представих го на [Леандрос] Вранусис. Оттам нататък вече бе негова работа да си намери среда – имаше толкова посланици, министри, служители на МВнР. А редно е било може би съветниците да го заобиколят. Що се отнася до търговците, останах изненадан от нежеланието им да дадат имена и да поканят поне най-известните сред тях. На няколко пъти обръщах внимание и мислех, че това е направено, но едва в понеделник, след като вече се бяха свършили поканите, Ацева ми каза, че от търговската мисия не са дали имена и тя не изпратила покани. Едва намерих три – за [Парис] Кириакопулос, за [Михаил] Скалистирис и за [Манолис и Димитриос] Копелузос. [Антониос] Дзикас и [Янис] Флоракис отсъстваха. А на другите не изпратих. Впрочем личен интерес нямах никакъв, но и сега считам, че беше грешка да не се поканят хората, с които имаме най-значителни икономически сделки. Това е внимание, което биха оценили, както и неизпращането е подценяване, към което те не могат да не бъдат чувствителни. Дали зад това се крият някакви други съображения, запазване на периметър, лични интереси и по-тъмни намерения, както на няколко пъти са ми внушавали, не мога да знам.

21.VII.1983 г. [четвъртък]

Този ден бе почивка, отдаден на доопаковане и изпращане на багажа.

Вечерта бяхме поканени от китайския посланик на филм. Интересен – за историята на китайската самоотбрана – кунг-фу. Присъстваха освен китайските съюзници и съседи – Пакистан, Южна Корея, Иран, Румъния, представителят на ООН и ние. Голямо внимание – между другото и за това, че един студент на Историческия факултет и мой студент (Маси Пу) дошъл на специализация две години в Югославия и се отбил в Гърция. Той отива в София и пожелал, ако имам време да го видя.

22.VII.1983 г. [петък]

Този ден бе пак на срещи. С [Димитриос] Андрулакис, Т.[акис] Адаму, Маси Пу, [Домна] Донтас, обяд с проф. Силтис, надвечер посещение в резиденцията на [Янис] Баняс и Алека [Баня].

Домна ми донесе отпечатъци от няколко доклада на гръцкия посланик в Петербург. И каза, че ще ми изпрати една унищожителна рецензия в САЩ срещу [Фернан] Бродел.

Маси Пу специализира върху Втората световна война и Балканите. Поддържа връзки с нашите. Обещах му да му помогна.

Т. Адаму просто дойде да се видим. Разменихме няколко шеги и оценки за хора. Той смята, че ще има избори през 1984 г.

На същото мнение е и проф. Силтис, който представлява тук Европейската общност. Предлага ми да организирам сътрудничество с гръцката Асоциация по международно право и международна политика.

С Д. Андрулакис разговорът ни бе по-продължителен.

[Съобщение.]

„От него исках да изясня дали ЦК на ГКП има вече изработена тактика към новосъздадената обстановка. Той ми съобщи, че е натоварен и води официални разговори с К.[остас] Лалиотис, министър на младежта и спорта, член на ПБ на ПАСОК, комуто А. Папандреу възложи функциите на организационен секретар на ПАСОК. И двамата с Д. Андрулакис са от Политехниката, участници в събитията, разтърсили общественото мнение по време на диктатурата.

1. Д. Андрулакис ми обясни, че сега основната задача на ръководството на ГКП е да не допусне ПАСОК да отиде надясно. След подписването на спогодбата за базите и след почти двугодишно управление ПАСОК вече не е същият, както през 1979 г. ГКП трябва да отчете настъпилите промени и да се съобрази със съществуващите реалности: Гърция е член на ЕИО, на НАТО и с правителство, което не посочва на дневен ред излизането от тях, а сега подписа и спогодбата за американските бази. Може ли ГКП да продължи да изгражда своята тактика спрямо ПАСОК на неизпълнените обещания от предизборния период и няма ли опасност такава тактика да отклони вниманието на партията от вътрешнополитическите проблеми, които очакват решение? Това не означава, че ГКП ще се откаже от критиката или ще скрие, че не е съгласна с проведената и провежданата политика. Но задачата сега е всички усилия да се съсредоточат върху вътрешнополитическите проблеми, върху вътрешния фронт, които ще решат съдбата на правителството. ГКП трябва да настоява за радикална икономическа политика, за осъществяването на демократични промени, за които има условия; да направи всичко възможно за осъществяването на конструктивно сътрудничество и ако не могат съвсем да изключат, то да се намалят до крайна степен случите на „сляпо сблъскване“ между ГКП и ПАСОК.

2. В ръководството и сред целия кадрови състав на ПАСОК са се оформили две тенденции – дясна, която настоява, че сега е настанал благоприятен момент ПАСОК да се разграничи напълно от ГКП, да превърне

това в политически факт, който да бъде поставен на политически везни и да се използува в отношенията на Гърция със западните ѝ съюзници; и лява, която обратно, настоява сега именно да се постигне разбирателство с ГКП, като се уточнят рамките и формите, без да се стига до формален съюз, но да се избягва сблъсъкът между двете партии.

Естествено е, според Д. Андрулакис, лявата тенденция да иска да си запази опората сред левите избиратели, което предполага едно приемливо разграничение от ГКП, а не непрекъснато напрежение в отношенията. Въпросът е как да стане всичко това. Нито ГКП, нито ПАСОК имали опит. Освен това носителите на лявата тенденция се оказват под засиления натиск на консервативните елементи в ПАСОК и се боят да не бъдат изхвърлени от правителството и отговорните постове, които заемат. Отиването на А. Папандреу в Корфу с [Йоанис] Алеврас, председателя на Парламента, се оценява не само от Д. Андрулакис, но особено от Н.[иколаос] Калудис, с когото имах разговор по този въпрос, като сериозен симптом на търсене решения надясно при очертаващите се промени на кадри.

3. К. Лалиотис дал на Д. Андрулакис да прочете текста, който подготвял за пленума на ръководството на ПАСОК за 30–31 август, и специално частта за отношенията с ГКП. В този предварителен, неодобрен още текст, се казвало буквално, че К. Караманлис искал да раздели ГКП от ПАСОК и че това била централна задача на десницата. В текста К. Лалиотис употребил израза „от приятелски среди и партии“, без да се реши да каже „съюзници“. Но и това представлявало голям напредък. Въпросът е, според Д. Андрулакис, доколко самият ПАСОК ще съумее да намери сили в себе си да се насочи към верни решения в областта на вътрешната политика. На него преди няколко дена му дали документ с изказването на предишния посланик на САЩ в Атина – [Роберт] Маклоски – пред гърци, живеещи в САЩ, настроени отрицателно към ПАСОК и Папандреу. Р. Маклоски казал: „Не теглете силно въжето, нека да има достатъчно свободен край, оставете го той сам да се удуши.“ Това е линията, която следвал К. Караманлис.

В тази сложна обстановка, когато десницата и империалистическите сили правят всичко възможно ПАСОК да се оплете сам и да не намери изход от кризисното положение, за да се самоунищожи, ГКП трябва да търси сближение с ПАСОК, сама да предлага верни решения, да води динамична политика. Това е разбирането на Д. Андрулакис, както ми го изложи. Такъв характер имаше и казаното от Н. Калудис на А. Цохадзопулос, член на ПБ на ПАСОК, на вечерята, дадена ми от съветския посланик.

С К. Лалиотис имах и аз разговор, когато го посетих преди няколко дни. Той ме попита как виждам развитието в Гърция, спомняйки си първия ни разговор – наскоро след идването на ПАСОК на власт, – когато се

показа силно настъпателен срещу комунистическата идеология и социалистическите промени в нашите страни. Не му казах утешителни неща нито за идеологията на ПАСОК, нито за икономическата политика, без да пропусна обаче да отбележа положителните резултати от дейността на правителството. Този път той бе мек, не оспори оценките ми, опита се само да ме увери, че сега се разкриват реални възможности за настъпление и за създаване на предпоставки за социалистическо преустройство. Но затова е нужно ПАСОК да си осигури още един мандат.“

23.VII.1983 г. [събота]

Разговор с Г.[еорги] Колибаров да се смекчи очертаващото се напрежение в отношенията с Л.[еко] Савов.

Обяд със Сарандис (Кириякос, Кокото). Много е щастлив, че ще пътува за България.

24.VII.1983 г. [неделя]

Рано на море. Слънцето е много силно, не издържаме.

Вечерта с Леко Савов. Вината за дезинформацията около [Йоанис] Потакис и изобщо за ПАСОК хвърля на хората от Министерството на външната търговия. Те искали да организират акция да го провалят. Спряли ги от службата на Леко. По същия начин и за [Иван] Цеков. [Георги] Вутев се заел да го спасява и само го изложил още повече. [Севдал] Севдалов и тези, които „позлатили“ редица гръцки търговци и участвували в „мръсни“ комбинации, завличайки в тях отговорни другари или близки на първите хора.

Не се ли касае за „дублирана служба“? Но самите хора не са ли същите?

25.VII.1983 г. [понеделник]

Сутринта в посолството – среща с Мария Нистазопулу–Пелекиду. За сътрудничество и размяна на посвещения.

Хаос в консулската служба. Сблъскване на интереси, или по-скоро взаимно надиграване, усложнено от липсата на организационни качества. Долу – бунтуващо се множество. Не могат да намерят човек, който да получи марките от Бахарова и да ги предаде на комсомолците да ги лепят на паспортите, нито кой да приеме парите на гръцките граждани. Бриго [Аспарухов], след като беше върнал в петък хората, днес се затвори в канцеларията. Наругах съветниците, дадох им ясно да разберат как може да се направи [ред] и напуснах посолството.

При президента К.[онстантинос] Караманлис. Заради тази среща се отложи срещата с [Георгиос] Ралис, за която той беше слязъл в града. Нямаше как.

Поздрави ме любезно, каза, че съм спечелил симпатиите на хората. И се разделихме. Каза, че му е тъжно, че се разделяме. Казах и аз същото. Усмихваше се топло през цялото време. Нареди да ми дадат една негова снимка.

Каза да предам на Тодор Живков, че го чувствува и е винаги негов приятел.

Обяд със [Дионисиос] Закитинос и [Панайотис] Зепос. Много мили хора. Не им се иска да кажат adieu, спират се винаги на au revoir.

В х-л „Астир“ на Вулиагмени. Покани ни академик [Ангелос] Ангелопулос. Там се е настанил за 10-ина дни. Покани още акад. [Георгиос] Касиматис, [Лукос] Мусулос, [Манолис] Хадзидакис и посланика на Венецуела. Този път най-оригинален бе Г. Касиматис, който бе възприел линията на цинично осмиване на всичко.

Академиците нищо не знаеха за съществуването на спогодба между двете академии. Крие ли се от ръководството?

Видях се и с Елени Арвайлер, която е наела едно бунгало с мъжа си и дъщеря си.

И отиването, и връщането се оказаха много трудни, защото на същото полуостровче един от известните гръцки певци организира концерт, в който вземат участие и други. Не ги знам, не мога да съдя за качеството, но целият път бе задръстен – между 40 и 50 хиляди души присъствуващи. Певецът имаше характерното име Калейдонис, навярно псевдоним.

26.VII.1983 г. [вторник]

Този ден започнах с посещение на Й.[оанис] Бутос. Говорихме за необходимостта от усъвършенствуване на политическите системи и в двата лагера; за българо-гръцките отношения; за ролята на личните контакти.

Припомни ми как се стигнало до откриване на туристическо бюро на „Балкантурист“ в Атина. Гръцката страна не искала да чуе. По различни линии становището било отрицателно и доведено до знанието на гръцката част от Смесената комисия, която го заличила от дневния ред на заседанието. А той бил председател на комисията. И се наложил грубо. [Георги] Караманев ми разказа, че той загубил самообладание и силно тропнал на масата. Ето положителният резултат, днес не само на никого не прави впечатление, но общ е повикът за увеличаване на потока на туристите в двете посоки.

Искаше да знае смятаме ли и ние Турция за потенциална опасност? Има ли реална основа едно сближение с България и на тази основа? Има

ли и какво е значението на факта, че СССР измени отношението си към Гърция и я включи в своята външна политика? Признава заслугите ни в тази насока.

Пожела да дойде в България още тази есен. Натовари ме да говоря с А.[ндрей] Луканов.

На излизане ми даде едно съдче, праисторическо от Крит, оригинално, от 3000 г. пр. н. е. – за Ана. Проникнали се с голямо уважение към нея, отличавала се от другите жени, наблюдавал ѝ очите (закачих Ана по този повод).

Й. Бутос е от тези, които искат да разберат противоположната позиция, дори когато не са съгласни с нея.

След това пък дойде при мен в резиденцията новият посланик на ГДР. Прави впечатление на сериозен човек. Похвали се с отличните си отношения с българските представители в Япония.

Дойде и новият румънски посланик. Той пък се похвали, че е от близкото окръжение на [Николае] Чаушеску.

Вечерта във „Веакио" – сенегалски ансамбъл. Издържахме само първата половина. И ритъм, и красота, особено в женския състав – обикновено жените са пасивният елемент, както е тук на Балканите и на много други места. Жените спокойно конкурираха мъжете по движения, бързи, палави. Но шумът на тъпаните бе непоносим – изглежда, имаше силни високоговорители, а биеха на ръка и с пръчки. Не издържаха и другите българи – Леко Савов и Ацеви – те излязоха през другата врата. Настигнахме ги на пътя.

За малко се отби Я.[Йоанис] Караянопулос. За довиждане.

27.VII.1983 г. [сряда]

В неделя в-к „Катимерини", в рубриката „Политически лица и събития" наред с [Евангелос] Авероф, [Константинос] Мицотакис, мисля и [Георгиос] Ралис, пусна едно съобщение и за мен. Без портретна скица. С няколко грешки – че съм посланик от 1977 г. (така го бяха отпечатали в книгата), че се връщам за президент на Академията на науките (иначе не могат да си обяснят или да си представят завръщането ми, защото този пост, особено вицепрезидент, не е нищо в Атина – тук стоят по една година.) Беше написано: „Казват, че има произход от Кефалония и че семейство Теодору се побългарило; и неговият приятел Тодор Живков го изпратил в Гърция, когато пожелал да придаде нов размах на отношенията между двете страни."

Ясно се чувствува ръката на Елени Влаху – без излишни хвалби, положителна оценка. Днес пък излезе корекция – от един бивш зам.-министър

на Нова демокрация [Герасимос] Апостолатос, сам от Кефалония, който се е ровил в миналото на острова, за да открие дали нещо не е останало от моите прароднини. Той казва, че не се касае за Теодору, а за Трекас, търговци, които са известни до началото на века (XIX в.) и след това изчезват от острова – в Константинопол и другаде. Били и дарители. Може и да е вярно това, защото Трекас е много близко до Тракас, а едва ли в началото на XIX в. е имало двама с подобно име. Някой ден трябва да видя надписа на чешмата на Траката, който е в музея. Как точно е описано там. Но във Варна семейството е Тракооглу.

Изобщо, изпращат ме с фанфари.

Заранта – кратко съвещание в посолството със съветниците. Получи се изложение до А.[ндреас] Папандреу от П.[енчо] Кубадински за монасите. Да го връча само на него. Гръцкият текст се нуждаеше от редактиране и преписване.

И за изпращането – да устрои ли профсъюзната организация изпращане в посолството, както на всички останали, с малка почерпка. Аз възразих за този начин, разисква се малко и се прие все пак да има изпращане, но в резиденцията в петък вечерта.

При П.[анайотис] Канелопулос. Тежи му много, тежи ми и на мен, че се разделяме. Сближихме се много. А годините му не са малко, макар че не се знае кого по-рано ще удари съдбата. Тук генерацията интелектуалци – политически лидери показва една продължителност на живота, забележителна със запазените умствени способности. Говорихме не за раздяла, а за различни преживявания в миналото и за Академията.

Видяхме се с В.[асилис] Панайотопулос. Не се урежда неговият въпрос. Ценен човек, а не може да намери работа, след като е един от малкото, да не кажа, единственият гръцки специалист по историческа демография.

Пристигна съветският посланик Владимир Ф. Кабошкин. Донесе ми писмо от С.[ергей] Л. Тихвинский, с което се оплаква, че гръцкото МВнР отказало визи на група съветски учени да посетят манастира „Пантелеймон". Сред тях е и [Дмитрий] Лихачов. Иска съдействие. В. Кабошкин изрази малко недоумението си, че аз като български посланик ще се застъпвам за съветска кауза. Успокоих го, че в областта на културните и научните проблеми това е взаимно задължение и практика, от която сме се възползували, когато е нужно. Въпросът е какво може да се направи в дадения случай. Като помислих, казах му, че единствената възможност е да връча тази молба и оплакване заедно с една наша лично на Андреас Папандреу, с когото ми предстои среща. Той прие.

След обяд имах посещение на В.[асилики] Папуля. Брат ѝ заминава във Вашингтон. Говорихме за СИБАЛ, за комисията по история на гра-

довете. Много настоятелно ни покани в Егина. Ана прие с удоволствие, за да се отдалечи от Атина. Дойде и Зизи [Лулудопулу]. След смъртта на баща си тя се окопитва, но още е под сянката на тези особени отношения, които я държаха толкова години прикована към баща си. Ще дойде в София догодина.

Вечеряхме в Нея Полития – „La belle Hélène" – с [Леандрос] Вранусис и [Ламбис] Рапас. Хубав ресторант, нищожно посещение. Не можахме да разберем дали е общо явление – намаляване посещаемостта в големите и скъпите ресторанти срещу увеличаване в баровете, таверните и американския тип self-service.

За Л. Вранусис е наистина раздяла, защото той е първият, с когото се сближих още от 1957 г., а напоследък са се поизолирали. Намираха разтуха в срещите и разговорите с нас.

28.VII.1983 г. [четвъртък]

Заранта – посещение на Е.[лени] Куку.
След това Я.[нис] Карас.
Г-жа Христодулиду със Зизи [Лулудопулу].
Изредиха се и вътрешни посещения по различни въпроси.

В 10.30 часа – при А.[ндреас] Папандреу. Прощалната ми среща премина изключително топло. Той ме посрещна сърдечно, предупреди да не го безпокоят, давайки да се разбере, че не поставя ограничения във времето. Изрази ми благодарност за дейността ми като посланик, припомни някои от разговорите, които сме имали. Нареди да ми дадат личните му телефони, за да мога да му се обаждам всеки път когато ми се случи да дойда в Атина. Заяви ми да се смятам лично поканен от него и декларира, че ме счита за свой приятел.

Помоли ме да предам най-сърдечните му поздрави и приятелски уверения на Т.[одор] Живков и поздравите му на министър-председателя Гр.[иша] Филипов, като в тази връзка даде най-висока оценка на отношенията между нашите две страни, нареждайки България и нейните ръководители на първо място сред приятелите и съюзниците на Гърция изобщо и на приятелите на ПАСОК. Каза, че има предвид посещение в София и среща с Т. Живков, без да определи дата.

След като благодарих за топлите думи, връчих му изложението на П.[енчо] Кубадински, като изясних накратко същността на въпроса. А. Папандреу прегледа превода и първите му думи бяха, че ще го даде веднага на Я.[нис] Капсис, зам.-министъра на външните работи, отговарящ и по въпросите на култа. След това добави, че П. Кубадински е доказал приятелството си към ПАСОК и поръча да му предам също изрази на неговите приятелски чувства.

Тук отварям скоба. Няколко часа преди това ме посети съветският посланик В. Ф. Кабошкин. Връчи ми полученото от Москва официално писмо от ръководителя на съветските историци акад. С. Л. Тихвинский (и ректор на дипломатическата академия), с което ме моли да интервенирам пред гръцките власти и институции за отказа им да дадат визи на научна делегация да поработи в руския манастир „Пантелеймон". Друга възможност, освен да предам това изложение „за сведение" на министър-председателя, не видяхме. Така и направих, подавайки копие от изложението на С. Тихвинский на А. Папандреу. Той го пое и в отговор на моето разяснение каза, че наистина гръцката страна стига до абсурдността да открива „студена война и срещу кого – срещу най-добре разположените страни". Спря се на съобщението на ТАСС за споразумение за базите, което охарактеризира като решаващо за успокояване на гръцкото обществено мнение, изрази убеждението си, че то е плод на съгласувано отношение, за изработване на което българският принос е безспорен. Заключи, че и той трябва да направи нещо.

След това в продължение на още десетина минути ми говори срещу [Роналд] Рейгън, когото нарече опасен човек, защото е останало само актьортвото у него, не можел да разсъждава и не могло да се влезе в контакт с него. На същото мнение бил и Франсоа Митеран. Опасното е, че не се знае точно кой стои зад него и кой го манипулира.

Говори и за вътрешното положение на страната. Изглеждаше спокоен и уверен за бъдещето на ПАСОК.

На прощаване ме прегърна и целуна, нарече ме истински приятел.

Даде ми снимката си с посвещение, или по-скоро показа ми една снимка, която не му хареса, и каза, че ще изпрати друга в посолството.

Звъннаха от София. [Емил] Кондураки съобщава, че заседанието в Москва (Бюрото и конференцията на AIESEE) се проваля. А [Панайотис] Зепос току-що бе получил писмо от С. Тихвинский, че всичко е наред и го очаква. Ето още един въпрос, който ще трябва да се решава в София.

29.VII.1983 г. [петък]

Срочно ме повикаха за среща в 12 часа при Я.[нис] Капсис. Прехвърлих всичко възможно през ум, най-вече Атонските въпроси, но бях изненадан.

Я. Капсис ми даде да прочета информацията, току-що получена от София, лично донесена от [Йоанис] Бурлоянис–Цангаридис за разговора на [Тодор] Живков с [Кенан] Еврен. По този въпрос разисквали с А. Папандреу. Погледнали са на него много сериозно. Но заедно с това намират, че е опасен за правителството и трябва да се процедира с абсолютна дискретност. И решили да заобиколят своя посланик и да се обърнат към мен да доведа до знание в София и да послужа като връзка за придвиж-

ването му. Постави известни предварителни въпроси, които иска да се осветлят, и надявайки се на нашето посредничество, готов е да дойде например на лов, за да се уреди съответната среща. От гръцка страна Я. Капсис ще води разговорите. Поиска всичко това с условията да предавам директно всичко това в София, без да се използува дипломатическият канал. Посъветва ме да използувам [Фотини] Томаи, археоложката – аташе по печата в София.

Попитах го за изложенията по Атон. Отговори ми, че ги е дал за превод и че щял да ги реши. Дано.

Обядвах с [Сотириос] Костандопулос от I политическа дирекция. Анализира причините за моя успех така, както са му говорили. Едно от най-важните условия било, че съм успявал да хвана генералните въпроси, които съм гонел с рядка упоритост и не съм се запъвал на маловажните. Намирали, че се работело добре с мен, но съм ги карал доста да премислят и се готвят за срещите и разговорите с мен, защото не могли да предвидят нито аргументите, нито възраженията ми.

След обяд отидох в съветското посолство и ги информирах за резултатите от демарша. Кабошкин остана много доволен, макар че му казах, че никак не съм сигурен в крайния резултат – говорят, че А. Папандреу винаги се съгласявал с последния, който го посещавал. Въпросът е може ли да се смята, че аз съм последният? На [Владимир] Пушкин, който бил приет от зам.-ръководителя на I политическа дирекция, било отговорено отрицателно с един допълнителен аргумент, че трябвало съгласието на патриарха за идването на научна делегация.

Вечерта – прощално събиране с колектива. Мина топло. [Георги] Колибаров явно бе развълнуван, говори хубаво и мило и за мен, и за Ана. Аз говорих малко по-дълго, тъй като повече от половината хора бяха нови. За трудностите, които превъзмогнахме като посолски колектив и аз лично като посланик, за успехите, които ни се признават, за това, че ще бъдат всички добре дошли у нас. Това са все хора, свързали живота си с Гърция.

Повечето – един по един – дойдоха да се ръкуват и да ме уверят, че ще се възползуват от поканата ми.

30.VII.1983 г. [събота]

При П.[анайотис] Канелопулос в Кифисия – в неговото светилище, където пише. В дома на неговия племенник [Дионисиос] Ливанос, големия корабопритежател, заемащ поне десетина декара с двора, с отделна една къщурка, малка като в приказките: само една стаичка, с клозет, една врата, един прозорец, една пружина, етажерка, бюро-скрин с издаващата се дъска – от тези от XVIII и XIX в. Никого не кани, тук се изолирва два-

три пъти седмично, за да пише своята история на европейския дух. Сега довършва десетия том, който щял да излезе от печат до края на годината. Пишел последните глави – за италианската музика от XVIII в. и за немската.

[Отделен тефтер, озаглавен ПАНАЙОТИС КАНЕЛОПУЛОС]

[30.VIII.1983 г.]

В няколко тетрадки съм отбелязвал моменти от разговори с Панайотис Канелопулос, главно негови оценки за лица и събития. Но и много нещо е останало в хвърчащите бележничета, които винаги имам в джоба си. Отнема време писането и понеже гледам да отразя главно политическите впечатления и материали, не ми стига време да се спра и на други срещи и разговори.

За да си наложа поне за П. Канелопулос да събера на едно място казаното от него, отделям една тетрадка. Имам и няколко негови изказвания в парламента и пресата. Ще се опитам да възстановя и по памет някои неща.

В началото на септември 1982 г. посетихме П. Канелопулос в неговия кабинет. Той ни говори за чувствата му към България, как са се променили и какво изпитва сега.

Започна с това, че към България изпитва чувство на близост много повече, отколкото към Югославия, където е бил, приели са го добре, срещал се е с Й. Тито. И за да прокара разликата, спомена думата „родство". Други са чувствата му към българите, почувствувал родство с България.

Чувствата му към България минали през няколко етапа. След като напомни, че е вече на 80-годишен, за да вкара в спомените си всички войни – Балканските и двете световни – той отбеляза, че познава добре и добрите, и лошите моменти. Но неговото разположение към българите не датира от близките години. Проучвайки историята на отношенията на Гърция с нейните съседи и сам свидетел на почти вековното съжителство, той стигнал до извода, че лошите периоди не могат да помрачат дългите периоди на мир, положителни взаимоотношения, добро съжителство. Няма на Балканите други два народа, свързани така тясно във всяко отношение.

В хода на Втората световна война България се свързала с фашистките сили. Но той през това време разбрал, че гърци и българи не са врагове. Още по време на Гръцко-италианската война, когато българското правителство дало израз на приятелско разположение към Гърция и към гръцкия народ. Само международната обстановка наложила да отидем в различни лагери.

Голямо изпитание била Гражданската война. Той се оказал от другата страна на барикадата. Не иска да осъжда, напомня само, че е от тези, които не могат в сложна обстановка да остават неутрални. Цитира думите на Солон, че не е добър политик и гражданин този, който не взима страна в гражданската война. Но сега виждал с други очи този период.

Преломният момент в отношенията с България бил 1976 г., когато като гост на БАН посетил България, бил приет и от Т.[одор] Живков. Истинско разкритие за него: и народът, и страната. Констатирал вложените големи усилия, макар и в различна степен, за индустриалното и културно-духовното развитие. Убедил се и в голямото родство между двата народа.

Оттогава именно приел като свой дълг да стане глашатай на гръцко-българското приятелство. Не само да се пише в пресата, но да се осъществи на практика, да станат тесни взаимното общуване и дружбата между двата народа. В Парламента, сред познати и приятели, пред чужди журналисти, политици, пред дипломати, които го посещават, той говори постоянно за България, за приятелските отношения между двете страни. Докато може да издържи, той ще прави всичко възможно за близостта между Гърция и България.

Спря се и на усилията да се признае Съпротивата. Говори за началото на това движение, целта на което е била не само да се признаят заслугите на организациите и на лицата, взели участие в Съпротивата. Признава, че най-мъжествена била борбата на ЕАМ и ГКП. Но голямата задача, която преследвал, е и за омиротворяване на страната. Защото, ако се предотврати смъртната омраза между съществуващите партии в отделните страни, ще се подпомогне много и мирът в света.

Системите в двете страни са различни. У нас този процес е бил проведен и преодолян по-лесно, в Гърция е по-трудно, тъй като у тях няма онова тъждество между държава и общество, както у нас. Трудно му е да се произнесе кое за човека е по-добро. Някога казал на [Лоран] Лероа от в-к „Юманите", че не бил комунист, но от дълго време не бил и антикомунист. Ако такова нещо изкристализира и у други, това ще е от голямо значение.

За съжаление, когато се обърнал към [Евангелос] Авероф за признаване на Съпротивата, той отказал, мотивирайки се, че уж депутатите не искали. Към Е. Авероф – защото той минава за участник в Съпротивата от частите на [Наполеон] Зервас и бил задържан в Италия. Отказът му се оказал néfaste. Оставили лесен дар на А[ндреас] Папандреу. Цялата история с признаване на Съпротивата показва, че за истината се иска мъжество.

При една от срещите ми с Х.[арилаос] Флоракис той разказа, че имал в затвора едно от първите транзисторчета, джобно. С него слушал новини. Един ден през 1965 г., вечерта предали, че П.[анайотис] Канелопулос произнесъл реч в Парламента за амнистия на политзатворниците с аргумента – говорите, че сте силно правителство, а държите в затвора стоти-

на души години наред. Такава ли опасност представляват за Гърция? Х. Флоракис казал на хората, че ще ги пуснат наскоро.

Пак Флоракис ми каза, че П. Канелопулос направил изявление против избирането за кмет на Пирея на кандидата на Нова демокрация, който бил кмет и по време на хунтата. Засвидетелствувал, че няма особени заслуги за града, обратно на твърденията на Нова демокрация. Това наистина му прави голяма чест.

По време на нашия партиен конгрес Х. Флоракис с възторжени слова хвали П. Канелопулос за отхвърляне на фашизма и тоталитаризма, защитавайки социализма. Имаше предвид Полша, че той е за оставането на Полша в социалистическата система, защото другото е връщане назад към система, обречена на загиване. Наистина това интервю беше много силно. Мисля, че го запазих.

[Антониос] Амбатиелос се опита да омаловажи заслугите на П. Канелопулос с миналите му прегрешения, но Х. Флоракис не се съгласи. Той напомни колко са хората, дори и от средите на комунистите, които могат сами да преосмислят живота си и да се отрекат от погрешно минало, и да го прекрачат с публични декларации и прояви.

На 15 ноември 1982 г. посетих П. Канелопулос. Не бях го виждал от началото на м. септември. Заварих го все така бодър, със запазена критична мисъл.

Говори ми за резултатите от изборите – интересен и верен анализ. Пратих информация в София (вж. съответния тефтер).

По едно време спомена, че на един лидер е нужно да бъде демагог, и добави – в добрия смисъл. Попитах го защо сме се поддали на аристократическото отношение на народните трибуни. Обвинявани са и в демагогия, защото са отразявали народните тежнения. П. Канелопулос ми каза, че наистина „демагог" е този, който може да бъде изразител на народа, на неговите чувства. Древните гърци имали друг термин за лош лидер, трибун – „дисигетис"!!! Но сегашното значение на „демагог" е дисторсия на думата, наложила се през вековете. Направи освен това разграничение между „консерватор" и „либерал". Той определи в известен смисъл и себе си, и К. Караманлис, и основната част на Нова демокрация за консерватори, настоявайки, че с това не хвърля сянка върху техния демократизъм. Либерали са, според него, категорията лица с леви убеждения. Към тази категория отнесе и Сантяго Карильо, когото определи за либерал, отдръпнал се от комунистическата идеология, която по същността си е радикална. С това обяснява и неговия неуспех. Затова той смята, че в отношенията си с ПАСОК ГКП не може да излезе от теоретическата дилема – да подкрепи като „социалистическа" една партия, която не иска радикални промени и смяна на обществената система, ако не иска да загуби физиономията и авторитета си на комунистическа партия.

Посетих отново П. Канелопулос на неговия рожден ден. Носех му поздравления от Т.[одор] Живков и подарък – икона, подобна на тази, която Ал.[ександър] Лилов подари на А.[ндреас] Папандреу.

П. Канелопулос се трогна, но запази самообладание. Предаде своите благодарности. Вестниците отразиха широко тази среща. В друго тефтерче описах разговора и мисля, че приложих материалите от вестниците.

П. Канелопулос продължава да е активен в Парламента, произнася речи и взима позиции, които правят впечатление и на депутатите, и на широката общественост. Станал е съвременният Нестор, тачат го като мъдрец. Личност с голямо обаяние.

Някои от речите му събрах. Накарах да ми купят и сборника, посветен от негови близки на 80-ата му годишнина.

На 9 януари 1983 г. в неделното приложение на в-к „Вима" са публикували репортаж за проведени разговори с П.[анайотис] Канелопулос, Е.[вангелос] Авероф, М.[илтиадис] Еверт, Г.[еоргиос] Гениматас, Д.[имитриос] Марудас и К.[остас] Лалиотис. Отговарят по различен начин или правят така, че признатата грешка да ги оневини в едни случаи или да ги изтъкне в други. Като напр. К. Лалиотис – че не е допуснал политическа грешка и т.н.

П. Канелопулос се спира на обвинението, че бил казал някога: „Макронисос е Партенонът на съвременна Гърция." По този въпрос е говорил и с мен няколко пъти. Във вестника пише, че това би било най-голямата грешка в живота му, ако наистина така е назовал острова на страданията, както твърди напоследък и Илия Илиу. Много пъти се изказвал и в Парламента да му напомнят или да покажат къде е произнесъл това. Не са го намерили, не може да си спомни и той. Без да отрече, че може и да го е казал, и още веднъж осъждайки този израз, той се връща в спомените и посочва друга грешка.

На 2 септември 1965 г. предложил по среднощ да му се разреши да състави правителство и да проведе веднага избори. Позвънил на Г[еоргиос] Папандреу да приеме това предложение. Той обаче отказал. На другата заран обаче се съгласил. П. Канелопулос отишъл в Кастри. Но сега той пък не се решил да настоява на своето предложение, защото П.[анайотис] Папалигурас и Г.[еоргиос] Ралис се обявили решително против. И той поставил интересите на партията над интересите на страната. Когато имало възможност да се създаде сътрудничество между ЕДА, Центъра и ЕПЕ – изцяло или с част от депутати, което би могло да прегради пътя на диктатурата.

Е. Авероф се връща също към периода на диктатурата, съжалявайки че не довел докрай през пролетта на 1973 г. един преврат на флотата, готвен отдавна срещу [Георгиос] Пападопулос. Така е можел да избегнат изхода с Кипър и насилията през последния етап на диктатурата.

На 7 февруари [1983 г.] отново посетих П. Канелопулос, след като на 4-и, петък вечерта, бяхме заедно във Вечерния атински университет. Бях поканен да изнеса доклад с водещ дискусията П. Канелопулос. По телевизията няколко пъти пуснаха това събрание. П. Канелопулос отново говори добре, солидаризира се напълно с това, което казах, а аз този път говорих изцяло и открито от комунистически позиции, за антифашистката борба. Споменах за преследванията у нас, за да направя извода, че това са били същите фашистки методи, прилагани от фашистката власт и у нас, и в Гърция. Отбелязах, че бе направен опит да се създаде недоверие към мен с въпроса уж – защо пиша за 1821 г., а не за Втората световна война, да не съм бил в експедиционния корпус? Използувах случая за публичен отговор, който направи силно впечатление. П. Канелопулос подхвана и за мен, и за Ана, а допълнително ми писаха, пък и ми съобщиха, че се разнесло из Атина.

За събранието и за посещението ми при П. Канелопулос – отбелязах в друго тефтерче, на 7 февруари.

На 16 т. м. [февруари 1983 г.] посетих отново П. Канелопулос. Прочетох му това, което написах за него като предисловие към българското издание [на книгата „Балкански измерения на гръцкото въстание от 1821 година. Приносът на българите“, София, Изд. на ОФ, 1984]. Предложих му след това да съкрати някои страници, които са излишни в неговия предговор, тъй като дават познати и излишно дребни детайли за нашия читател, с което разводняват предговора. Прие с готовност. Така по-добре ще се забележи това, което е казал по новому. Поиска само една промяна – да пиша, че ни свързва дълбоко приятелство. Добавих и тази дума.

След това говорихме за събранието на Атинската академия, посветено на Никос Казандзакис, на което говори много хубаво акад. П.[анделис] Превелакис. Показа ми последното писмо, получено от Н. Казандзакис. Бил в болница. П. Канелопулос му изпратил книга и той му благодарил със силни думи, в които няма следа от тъга, отпадналост. След около 6 месеца починал.

Разказа ми след това за семейния му живот. Първата му жена – Галатия, сестра на Ели Алексиу, била гениална. Имала много хубави романи и други книги. Изглежда, че тя напуснала Н. Казандзакис и се омъжила за Маркос Авгерис. Препоръча ми да прочета някоя нейна книга. С втората му съпруга пък били много близки, съседни деца, израсли заедно. Четох едно интервю от нея за покойния ѝ съпруг. Изглежда, че единственото, което я отличавала, са били красотата и добротата. Това също е много. Но не очаквах толкова елементарна оценка за своя съпруг – че обичал красивите жени, пред които оживявал, и се нацупвал, щом виждал грозна. Умна и грозна търпял, колкото да ѝ зададе един-два въпроса. А може би жената да е имала повече жизненост и хумор, за да понесе един такъв голям особняк, какъвто е Н. Казандзакис.

Малко знаех за биографията. И много научих от П.[анделис] Превелакис, който вплете в едно може би най-голямата съвременна, а може би въобще в света, поема „Новата Одисея“ със самата одисея на автора. Отличава я още и това, че не е национална, а планетарна – развива се навсякъде, с отношение към всички основни човешки проблеми. Впрочем и авторът къде не е бил – и на Запад, и в СССР, и в Африка, и в Арабския свят, а може би и на Изток. Минал през какви ли не светогледи. Поздравил революцията, Ленин, неспокойният му дух не се задържал и там, навлязъл в глъбините на човешката душа и ум, за да ги изкара на показ. Цялата поредица романи, които го направиха широко известен из цял свят, е написал почти в края на живота си, в годините на окупацията и след Втората световна война.

Капитан Михалис е всъщност баща му. Колко дълбоко е била заседнала в душата му борбата в Крит, това, че като шестгодишно дете баща му го отвел на бесилката, където висели обесените старейшини от турците, и накарал момчето да целуне студения бос крак на единия – за да държи всичко това затаено и да му даде път едва на преклонна възраст. И образът на Алексис Зорбас.

А поемата си е работил 11 години – започнал я през 1927 г. и я завършил през 1937 г.; преписвал я и редактирал 7 пъти.

П. Канелопулос я получил като бил на заточение през 1939 г. Донесли му я на муле, бил в края на селото, пък и тежала. Наистина огромно творение – бяха го поставили на масата на президиума. Имало отличен английски превод.

И този човек мизерствувал и за да може да се храни, занимавал се с преводи на основните философи – Ницше, Бергсон, Шопенхауер. Атинската академия отхвърлила кандидатурата му за академик – а той искал по този начин да намери малко средства.

На 29 март [1983 г.] пратих в София грама за един момент от разговора си с П. Канелопулос: за посещението при него на [Трайко] Трайковски и [Михайло] Яворски и оплакването им, че отношенията на СФРЮ с Гърция не са така добри, както на Гърция с НРБ.

П. Канелопулос бе поискал да отида да го посетя след едно събрание в Академията на 24-ти вечерта, а аз не можех – имаше прощален прием на ливанския посланик. „Вие, младите, вече не ме посещавате“ – се обърна към мен и към [Леандрос] Вранусис старецът. Стана ми тежко, макар че това е най-малко скучаещият човек – активен политически, почти всеки ден в Парламента, постоянно изказващ се, и то с отношение, което предизвиква все по-голямо уважение към него от страна на прогресивната гръцка общественост, вкл. и комунистите.

Ще отбележа тук нещо, което ми каза Харилаос Флоракис. Беше ни поканил Й. Налепка, новият чехословашки посланик – семейство Фло-

ракис, съветските и полските другари. Още щом ме видя, Х. Флоракис подхвърли: „Отдавна не сме се виждали, а с П. Канелопулос постоянно се срещате.“

И след това разказа как в Парламента по време на едни груби нападки срещу комунизма и марксизма П. Канелопулос взел думата, защитил марксизма и заключил, че така могат да говорят само хора, които нищо не знаят и нищо не са прочели от марксизма.

На 1 април отидох отново при П. Канелопулос. Този път говорихме за Месолонги. Там беше и [Георгиос] Мангакис, адвокат на всички пострадали от хунтата, брат на сегашния министър на правосъдието. Прочетох им изложението до в-к „Акрополис“ – одобриха го напълно. И П. Канелопулос предложи сам да пише комуто трябва. Уговорихме се да повикам С.[тефанос] Пападопулос и по-късно да преценим дали трябва да се обръщаме към пресата и дали ще бъде нужна неговата интервенция. След обяд отидохме със С. Пападопулос и се разбрахме по всички въпроси.

30 юли [1983 г.]. Днес посетих П. Канелопулос в Кифисия, в неговото „светилище“, както той се изрази, където не приема никого. Няколко дена в седмицата там работи. Това място го има от 1953 г. – малка постройка, състояща се от едно стайче, с клозет, бюро, пружина, два стола и книги. Отделил му го е неговият племенник.

Само преди два дни бях при него. Не можехме да си кажем всичко. И решихме пак да се видим. Не че има какво толкова да споделяме, но като че ли искаме да запълним пропуснатите възможности и да наваксаме раздялата. Напоследък, със срещата на Смесената комисия, двата обяда – единия даден от него, другия – от мен, можахме да отпразнуваме приятелството си и предстоящата раздяла.

В резиденцията срещата бе толкова трогателна, че аз истински се развълнувах. Мисля че отбелязах в друго тефтерче. И досега ми се присвива сърцето. Какви старци – и [Панайотис] Канелопулос, и [Дионисиос] Закитинос!

И отново почуствувахме нужда да се видим. Събрахме се със Д. Закитинос и [Панайотис] Зепос в Атинския клуб. Отидох и в кабинета на П. Канелопулос, около час и нещо бъбрихме по какви ли не въпроси.

Сега, в Кифисия, той ми разказа, че К.[онстантинос] Караманлис е идвал три пъти да го увещава да стане член на кабинета му, след като го измести от поста министър-председател. Няколко пъти е идвал и Андреас Папандреу – до 1976 г. Най-често го е посещавал Г.[еоргиос] Маврос.

Разказа ми за едно от последните му интервюта – на журналистка от радиото. Задавала му какви ли не, между които и трудни въпроси. Един от тях – бил ли е приятел с Георгиос Папандреу и е ли е приятел с Андреас Папандреу. За Г. Папандреу отговорил лесно – „да“, защото наистина били приятели, той търпял чуждо мнение. Притиснат, не можал да отговори искрено: „С А. Папандреу има приятелски отношения, без да е приятел.

Изобщо, едва ли А. Папандреу може да има приятели.“ (Защото искал като първо условие да се възхищават от него, не търпи чуждо мнение и особено критиката – това за мене.) И добавка: „Такъв е и К. Караманлис, и той не може да има приятели.“ Това негово интервю дигна много шум, препечатаха го, коментираха го. Аз можах да взема публикацията в сп. „Политика темата“, вестниците изтървах.

Така разговорът ни се насочи към политическия живот на Гърция. Много му се иска да се въведе пропорционалната избирателна система, за да получат възможност да се оформят и играят роля в парламентарния и политическия живот малките партии. Двупартийната поляризация смята за неприсъща за Гърция и дори опасна. Даде за пример, че като се изключат годините на въоръжената борба, не е ГКП, която внася острота в политическите нрави, а Нова демокрация, докато беше на власт, и сега ПАСОК.

След това разговорът се прехвърли върху българо-гръцките отношения. П. Канелопулос направи точен анализ, отдавайки всекиму дължимото, като подчерта как и нашето приятелство прераства в приятелство и на нашите два народа. Такъв е общественият му отзвук. Имаше предвид не само книгата.

Прегърнахме се и взаимно се задължихме да използваме всички възможности за посещения и срещи, без да отлагаме, защото времето крие изненади. Въпреки не малката разлика във възрастта навлезли сме в период, когато много обстоятелства могат да се окажат фатални.

Мисля си, колко много ми помогна приятелството на П. Канелопулос. Той ми подаде ръката, която ме изведе от самотата. Имам предвид забележителната в повечето случаи самота на посланика пред своите. А положението ми не бе това на свободния учен, за да създам собствен кръг и да започна да излизам постоянно с едни и същи хора. Както някога с Деспина Катифори. Колко недели съм се чувствувал сам, гледах да прочета нещо, защото нямаше ги нито Ана, нито Върбан. Но за гръцкото общество, приятелството с П. Канелопулос, станало широко известно достояние, и връзките с научния свят – Академията и Университета, покриваха всичко и бях приет като човека, навлязъл най-дълбоко в гръцките среди. Ето защо казвам, че П. Канелопулос ме въведе в гръцкото общество и аз му дължа много.

И се привързах към него. Мил ми е, ще си го спомням винаги с най-топли чувства.

30.VII.1983 г. [събота]

Днес потегли за София с преспиване в Солун Варчо с Анти и с тях пътува Кокото [Кириякос] Сарандис. Варчо с Анти изкараха цял месец. И почивка, и обиколиха страната, и се опознахме по-добре. Дано бъдат щастливи.

При [Леонидас] Буцикос – сп. „Diplomatic Life". Направил е много хубави снимки от прощалния прием. Освен това и индивидуални – на Ана и мен. И той много ни хвали за общото признание, което сме спечелили – и сред дипломати, и сред най-широките гръцки среди. Даде и една уголемена снимка – табло с Пенчо Кубадински и той. На няколко пъти предлагал да отнесат в София на Л.[ука] Драганов. Той все обещавал, така и не изпълнил думата си. Не му е за пръв път, нито за последен. Взех да я отнеса.

Изпотих се, изглежда, че и air conditioner-ът ме удари предната нощ. Аз си бях легнал, а Ана с децата гледаха Шарл Боайе с Ингрид Бергман, филм, който се оказа, че сме гледали преди това. По едно време към два и половина се събудих и аз и видях края. Наистина рядка игра – но Ингрид Бергман в подобна роля съм гледал и друг път. Изглежда, големият успех и „Оскар" са накарали да въведат идеята на подлудяването, този път не от съпругата, а от ревнивата икономка, която иска да освободи за себе си съпруга (мисля, че беше Паул Муни, играещ бивш каторжник в Австралия, замогнал се и се оженил за аристократка).

Та така простинах. Заранта още се движех, но след обяд почти съвсем се сковах. Провали се и отиването до морето. Ана ми завърза един пуловер около кръста, напъха го в панталоните, а аз навлякох мексиканската риза за прикритие. Ето къде ми трябваше арабска роба, която се навлича като рокля. Преди няколко дни видяхме един арабин с нея, колко удобно и тържествено обикаляше Плаката. Ана я остави в Атина, но все се измъквах в големите горещини, а този път почти всичкия си багаж изпратихме в къщи.

31.VII.1983 г. [неделя]

Последен ден. Планираното пътуване до Егина отпадна. Събудихме се в 6 часа, но духаше силен вятър. Прецених, че е рисковано – дори да идем в Егина, може да се окажем затворени там и да разстроим цялото отпътуване. Позвъних на В.[асилики] Папуля, тя се оказа на същото мнение.

Излязохме към 10 часа. Увих се и поехме към морето. Духаше силно и вълните бяха доста силни при Рафина. Ана се окъпа, докато аз придържах с две ръце дрехите да не ги духне вятърът. Оттам обиколихме крайбрежието до Маратон. Спряхме в една таверна – октоподи и калмари с узаки. За настроение и за спомен. Желание на Ана, към което с истинско удоволствие се присъединих и аз. Друг път пиехме бира, този път узо – за по-голям табиет и кеф. И Ана изпадна в кеф, отпусна се със зачервени бузи, завързала кокетно кърпата си. Не можех да не я целуна.

Хубаво е да знаеш, че обичаш и си обичан. Да не съжаляваш нито за момент за избора си. Казахме си го. Не знам как изглеждахме отстрани,

но бяхме щастливи. Вкъщи танцувахме. Гледахме един филм за живота на Бъстър Китън. Направен трогателно. Още повече ни разнежи. Припомнихме си и няколкото години в Ленинград и Москва.

Завърши още един етап от нашия живот. Не искам да правя оценки. Това не е моя работа. Важното е, че се завръщаме със съзнание за изпълнен дълг, доволни от постигнатото, без съжаление за нещо пропуснато или загубено. Връщаме се също така със съзнанието, че ни предстои отново работа, че ще сме пак всички заедно. Разбира се, не като преди. Всяко от нашите деца си има семейство, но не могат без нас. И ние сме отново само двама, но не можем без децата. По новому и по старому. По старому – доколкото можем, по новому – ще се постараем, доколкото имаме сили.

Тръгваме оттук утре заран. За изпроводяк и може би най-добро заключение са думите на [Георгиос] Курнутос, който дойде да ни види в петък в посолството за последно довиждане. Той каза: „Положителна ли е оценката сред ръководителите и общественото мнение на вашата страна за работата ви тук?“ Отговорих: „Да“. Г. Курнутос: „Тук, сам се убедихте, мога и аз най-безпристрастно да го потвърдя – също. Следователно това е най-добрият момент да напуснете Атина.“

1.VIII.1983 г. [понеделник]

Бяхме на летището в 6.30 часа. Дойдоха на изпращането социалистическите посланици – без чехословашкия и румънския. Също и съветниците. Такъв е обичаят.

Толкова се настроихме за тръгване, че вече никакви изпращания не можеха да ни развълнуват. Изпращачите бяха по-разстроени.

В самолета по време на полета до мен се приближи г-жа [Фотини] Томаи, от гръцкото посолство в София. Тя е археоложка, подготвяше се за научна работа, но я изпратиха в посолството като доверен човек на ПАСОК. Каза ми, че Я.[нис] Капсис се готвел да посети инкогнито България и че за това знаели само двама души – тя и аз. Я. Капсис я предупредил да не споделя това с никого. Аз съм щял да намеря начин да ѝ се обадя.

Ето и разговора ми с Я. Капсис. Той се извини, че ме е повикал в петък по обяд непосредствено преди заминаването. Помоли ме да седна и ми даде да прочета един документ. Оказа се, че това е докладна записка на гръцкия посланик в София Йоанис Бурлоянис–Цангаридис върху разговора на Тодор Живков с Кенан Еврен, турският президент. След това Я. Капсис ми каза, че предния ден обядвали заедно с министър-председателя А. Папандреу извън Атина и разговаряли по този въпрос. Отдават голямо значение на мисията, с която се е заел Т. Живков, и му изказват своята гореща благодарност. Същевременно са решили да изключат дип-

ломатическия канал поради необходимостта от пълна секретност. А. Папандреу възложил на Я. Капсис да води предварителните разговори и да подготви срещата на високо равнище. Спрели се на мен, за да се доведат до знанието на София тяхната позиция и уточненията, които биха желали да получат. Помоли ме това, което ми е казал и ще ми каже, да не го изпращам чрез грама, а да го съобщя директно на нашето държавно ръководство.

Я. Капсис поиска да узнае нашето мнение – дали според нас К. Еврен смята наистина, че може да се постигне нещо от подобна среща на високо равнище, или целта му е да използува този факт само за свои политически цели. За гръцката страна е много важно да знае това, тъй като обстановката в Гърция е такава, че достатъчно било да се разгласи, че се водят тайни гръцко-турски преговори, за да бъде принудено правителството веднага да си подаде оставката. Ето кое заставя гръцката страна да отдава такова значение на абсолютната секретност.

Освен това той специално наблегна, че не могат да се водят преговори върху суверенитета и по националните теми на Гърция. Готови са обаче да преговарят по всички други въпроси без предварителни условия и без предварително уточнение на въпросите за разглеждане – за икономически взаимоотношения, за съвместно експлоатиране на Егея, за засилване на контактите и т.н. – по всичко, което би могло да доведе и до по-общи резултати за двете страни чрез нормализиране на отношенията между тях.

Естествено гръцката страна не може да прояви никакви инициативи. Разчитат на добрите услуги и посредническата инициатива на ръководството на нашата страна. Я. Капсис е готов да дойде в България под някой невинен предлог за среща с турския представител – например покана за лов, за гостуване. Контактите с него предложи да се установят чрез г-жа [Фотини] Томаи, която винаги могла да се приближи до мен, без да предизвика подозрение (археоложка е и иска да събере материал у нас за дисертация). Да ѝ се предаде запечатан плик, който тя лично с колата си щяла да пренесе веднага.

Излагайки всичко това, Я. Капсис подчерта голямата признателност на А. Папандреу към Т. Живков, че се е заел лично с такава трудна, но благородна и жизнена за Гърция задача. Днес САЩ са най-заинтересовани от напрегнатостта в отношенията между Гърция и Турция – и политически и икономически, и военностратегически.

На летището никой не ме посрещна от МВнР. Добре, че дойдоха децата. Вкъщи е буквално склад, няма къде да стъпиш.

След обяд отидох в министерството. Узря в мен желанието да предам едно писмо до П.[етър] Младенов преди напущането на министерството. С 4 пункта – за това, че се връщам с чувство на изпълнен дълг и че вложих

всичките си знания и възможности, с които разполагах; че за себе си като историк не съм направил нищо; че невинаги съм бил разбиран и подпомаган от определени лица и служители в посолството и министерството; че съм доволен от работата си с П. Младенов, а и от посланичеството.

Говорихме с П.[етър] Славчев за Атина. Каза ми, че Ал.[ександър] Лилов най-вече, М.[илко] Балев също, но и Г.[еорги] Атанасов се изказали добре за мен. Имал намерение да стегне колектива. Аз го поощрих. Сбогувахме се с Иван Ганев.

Вечерта се видях с П.[антелей] Щерев. Каза ми само, че отново се разпространявали слухове за неблагоприятно отношение към [Благовест] Сендов. Не оправдал доверието. И отново споменавали моето име. Явно искат да ме скарат и с [Ангел] Балевски, и със Б. Сендов.

Живко [Кабадаиев] пък ми показа решение на МС, че ни се отпуща съседната сграда. И само след седмица – ново решение, този път със зачеркнат пасаж. Л.[юбомир] Попов навил П.[етър] Младенов, който се нахвърлил върху Гр.[иша] Филипов, че щял да постави въпроса в Политбюро. А за Гр. Филипов – все едно, отиването на Л. Попов там, на ул. „Московска" му откривало пътя в предишното им място да иде космическата група, където работи синът му.

Ето ти стил на работа на МС. При това П. Младенов сам бе подписал документите – още преди две години. Когато М.[ария] Захариева му ги показала, оскърбена, че той я обвинил, че е подвела министерството, без да го пита, П. Младенов уж признал, че други го подвели, но било вече късно.

Не се касае за СИБАЛ, а да се създаде у нас за пръв път модерна читалня за работа с документи. Всички говорят, че София трябва да стане център на балканистиката, че е дошло времето на обществените науки – само думи. Бюрокрацията твърдо държи положението в своите ръце, тя разяжда системата от горе до долу.

2.VIII.1983 г. [вторник]

Написах писмото до П.[етър] Младенов. Утре ще продиктувам докладната записка за разговора с К. Еврен.

Настаних се в БАН. Пренесох 20-ина кашона с книги. Уточнихме структурата на СИБАЛ, трябва да се подпише от П. Младенов и А. Балевски и искането за средства.

А. Балевски подписа. Иска да остана като действуващ зам.-председател. Всички са заминали и той трябва да излезе в отпуска на 4 август. Нямаше как, приех.

3.VIII.1983 г. [сряда]

Заранта отидох в МВнР. Продиктувах докладната записка за К. Еврен в един екземпляр. Оставих за подпис на П. Младенов структурата на СИБАЛ. Оставих и писмото.

След обяд дойде в Академията П.[етър] Славчев. Говорихме по много въпроси, свързани с устройството на посолската работа, за техническия персонал, заплатите и пр. Дадох му да прочете писмото [във връзка със СИБАЛ], разкритикува го и ме убеди да го спра. Това направих все още с колебание, но като го прочетох още веднъж по-късно, видях, че съм се увлякъл и изпаднал доста ниско, за да отдам такова значение на дреболии.

Останалото време мина в дребни подреждания и в непрекъснато потене. Стаята е непоносима, така се сгорещява през деня.

4.VIII.1983 г. [четвъртък]

Тази заран проведох съвещание с представители на телевизията. Искат да правят телевизионен филм за „Българската цивилизация“ в 15–20 части. С интересен, нов подход. Окуражих ги, но им посочих колко е трудно, защото искат да изпреварят науката. Обещах да помисля и да съдействувам.

Внимателно проучих доклада на Ст.[ойко] Божков и В.[асил] Тодоров за РИС и печатницата. Показва слабости, но не показва какво да подхванем, за да изведем издателството от кризисното му положение.

Трябва да приключа с това тефтерче, за да сложа край на гръцката история. Оттук ще останат главно чути клюки, дребни закачки, на които не трябва да обръщам внимание. Но за да има край, ще впиша тук и последното си отиване в МВнР по работа – вземане на отчислителните си документи.

5.VIII.1983 г. [петък]

Заранта отидох в Министерството [на външните работи]. На двора видях един до друг Л.[юбомир] Попов и П.[етко] Илиев. Л. Попов не беше ме видял, когато се приближих, а П. Илиев отдалеч се направи, че не ме вижда. Гузен е по много причини и навярно най-вече за последната история с помещенията [за СИБАЛ].

Докладната записка за турското посредничество П. Младенов я изпратил на Т. Живков.

Дойде и Й.[ончо] Христов. Пихме по един чай. Не ни тръгна на спомени. Нито той, нито аз имахме охота да се връщаме към Атина.

По обяд отидох на погребението на Пенко Пенков. Получил инсулт във Виена. Бяхме в затвора, помнехме се като студенти. И след това имахме хубави отношения. Не е хубав финал – нито за човек, който търсеше малко спокойствие във Виена, жена му е австрийка; нито, когато човек се превключва на нова работа, с повишени изисквания – ще съумее ли да го приеме като най-сериозно предупреждение?

А от мен се „изисква", очаква се, да изведа от истинското блато издателството и печатницата на БАН, да дам нов тласък на обществените науки, да „докажа" на обществеността и на нашето държавно ръководство каква огромна научна работа извършва БАН.

И заедно с това предварително ми се отрязват възможностите.

Оставям настрана и клюките. Ще отбележа само думите на Йордан Радичков, видяхме се в Докторската градина: „Др. Тодоров, тук стават неща, които ни връщат назад. Ще го почувствувате скоро."

10.VIII.1983 г. [сряда]

Цялата минала седмица ми беше нещо криво. Причината е ясна – необоснованото и с нищо неоправданото отношение към СИБАЛ, когато капризите на двама души, да не кажа по-силна дума, на П.[етко] Илиев и на Л.[юбомир] Попов, взеха връх и над решение на Секретариата на ЦК и на Министерския съвет. Да се чудиш какво да предприемеш, как да отстояваш позиции, когато отвътре се проваля едно основно изискване – да се осигури достъп до получените документи. Пет години чакаме да се реши положително този въпрос, никой никога не възрази, толкова бе логично нашето искане, мина съгласуването, включително и с МВнР, на два пъти – за ЦК и МС, и накрая отказ.

Мъчеше ме безсилието и най-вече това, че не знаех какво да предприема. Да изразя само възмущение – не ме удовлетворяваше; затова и оттеглих писмото си до П.[етър] Младенов. Да се опитам да променя решението, не виждах по кой път. М.[ария] Захариева е казала на Живко [Кабадаиев], да не се приказва и да не се прави нищо по този въпрос. Тя самата е говорила с П. Младенов.

В неделя вечерта спах лошо. Събудих се обаче с ясна мисъл – да ида на директен разговор с П. Младенов. Поисках да ми се устрои среща. Отговорът дойде веднага – в сряда в 16 часа във Варна – в Евксиноград.

Разговорът ни трая един час. Най-напред му казах, че вече съм преминал към БАН; че напускам работата си в МВнР с чувството на изпълнен дълг; че въпреки отклонението ми от научната работа изпитвам удовлетворение, че навлязох в съвременната тематика.

П. Младенов също съвършено кратко, тъй като сме говорили по-рано по този въпрос, каза, че Политбюро единодушно е убедено, че съм се

справил много добре със задачите. В това не се съмнявали, но оценката, която сега се давала, е, че съм надминал очакванията. Неговите планове за мен били други, но му доказали, че съм крайно нужен за БАН. Той обаче очаква, че пак ще се върна в МВнР, което е отворено и ме очаква.

Спомена за П.[етър] Славчев, че това е най-доброто решение в момента не с оглед на мен, а с оглед на другите предложения. Аз попитах: „Нима е имало толкова неподходящи кандидатури?", а П. Младенов отговори, че до последния момент е бил упражняван натиск за Ал.[ександър] Фол. Докладната записка на В.[енцеслав] Агаин за разговора ни в гръцкото МВнР, че били обезпокоени от сведенията, че Ал. Фол се готвел да бъде посланик в Гърция, не стигнала до него. Кой ли я е спрял, т. е. кой ли е бил толкова заинтересован той да иде?

След това вече поставих въпроса за СИБАЛ – открито и директно. Реакцията на П. Младенов бе крайно интересна. Той отрече по същество съпричастие, показа че основанията за неотпускане сградата на СИБАЛ са неоснователни, съобщи ми, че лично той предоставил достатъчно добри помещения в министерството на Л. Попов. Накрая ми каза, че той лично ще говори с Л. Попов да запазим още стаите на пл. „Славейков", които ни се отпускат. Щял да пререши въпроса.

Излязох доволен от резултата.

Във Варна се видях с майка си. Добре е, макар че слабее. Държи се на крака, главата ѝ е бистра, по-малко мърмори, но държи на своето.

Паруш [Тодоров] наистина е обичан. Хората го показват сега, когато се пенсионира, още повече. Станало дори нещо небивало. Тръгва да се качва на кораба, а паспортът му не се оказал наред. Имал разрешение за еднократно пътуване. Нито моряците, нито капитанът поискали да тръгнат. Цели 4 часа чакали да му се уредят документите.

Видяхме се с Бисер Кандиларов и с Кокото [Кириякос Сарандис]. Стори ми се, че сме много по-жалки от родителите си. И то е така, защото по него време те бяха по на около 40 години, а ние сега сме над 60.

12.VIII.1983 г. [петък]

Днес прекарах целия ден в БАН. Едва смогнах да се нахраня. Най-напред куп писма, заповеди за разписване. След това преглед на жалби и спорни въпроси.

Един от тях – как да се подредят трима автори, образувани от автор, чийто труд [Военна история] е бил приет, но след това по нареждане на [Ангел] Балевски били прибавени двама редактори. Те излезли с претенции и били признати. Пет години се съдили за хонорара, след това се прехвърлил спорът за авторското подреждане. Първият – починалият майор Кашев; останалите – Д.[имитър] Ангелов и Б.[орис] Чолпанов. Послед-

ните искат Кашев да бъде вписан накрая, наследниците му настояват той да бъде пръв. Попитах Д. Ангелов какво е останало от работата на Кашев непроменено. Неговият отговор: „90% е работа на Чолпанов, около 5% – на Кашев.“ Тогава го притиснах – защо настоява да бъде съавтор, след като той не е дал и толкова, колкото Кашев? Написал бил увода (но пък там се подписва отделно), прегледал бил и целия текст. Тъкмо да се напише „под редакцията на“. Но Дочка му вика – чуваше се ясно по телефона: „Само автор, само автор.“

Повиках юрисконсулта [Анета] Динева, прегледахме цялата документация и предложих да поискаме от авторите (тъй като те трябва да постигнат съгласие според закона) да сторят това в едноседмичен срок. Всяко забавяне ще се отрази на авторския хонорар. Да ги видя какво ще правят.

Дойдоха при мен:

– проф. Абдулрахман Абдулрахим – арабски извори за балканската история. Исках да стане член на AIESEE на мястото на Ел Месади.

– Михаил Коларов. Готви труд за гръцки историци за българите през XIX в. Иска да му помогнем да достави от СССР рецензията на В. Григорова за книгата на [Андреас] Пападопулос–Вретос.

М. Коларов ми призна, че съм успял да балансирам като посредник между двете служби, да спечеля сътрудниците, защото не съм ограничавал тяхните инициативи, докато [Петър] Славчев не щял да може да стори това. Коригирах го, че П. Славчев отива на разчистен терен – няма го Лука Драганов, нито Георги Колибаров, ще се сработи по-леко с другите, по-млади, с по-малки претенции. Не се съгласи с мен: „Очаквайте бури“, така завърши. Мисля, че тук играе роля съжалението, че П. Славчев, а не той е заминал за Атина.

– Траян Лялев – гледа да се върне в БАН.

– Александър Янков – да се командирова в Лондон.

– Братът на Л.[юбен] Георгиев – иска да заминава в чужбина.

– Кънчо Георгиев – да се ускори издаването на т. IV на „Помощни исторически дисциплини“.

Ако това е заниманието на зам.-председателя – аз съм свършен. Не остава време дори да се прочетат преписките, да се видят получените писма. А още не съм хванал сериозно проблемите. Например РИС – цял час В.[асил] Тодоров ми говори за задачите, но докладът, който беше представил, не бе намерен за удовлетворителен и с основание. Но без това да е основание да се отклонява ръководството на БАН от неговите отговорности. Уточнихме какво трябва да се направи със срок един месец.

13.VIII.1983 г. [събота]

Последна среща с П.[етър] Славчев. Първите клюки, несериозни. [Венцеслав] Агаин, на когото му тежи протоколната служба, прехвърлил върху мен отговорността за [Янис] Баняс. (За Я. Баняс – техническа грешка на секретарката. Поканата е до Алека Баня с мъжа си, но вината е на самия [Венцеслав] Агаин, който не благоволи да прегледа поканите. Изтърва и Георгиос Маврос, и др.); Ал.[ександър] Георгиев – зав.-секция при I политическо – че съм отказал да купя автобус за децата. (За автобуса – отказ от София, защото няма кой да го кара. Малките деца отпаднаха, а големите – ще се реши окончателно със строителството на блокове.); другите пък – че не съм поканил [Георги] Колибаров на вечеря при [Георги] Караманев. (За Г. Колибаров отказа Г. Караманев, подучен от [Севдал] Севдалов. Това важеше за всички съветници.)

Съобщи ми, че връщат Илия [Илиев], шофьора. Най-после. Но пак с аргумента, че най-после удовлетворили моето искане. След като обаче аз се върнах!!!

След обяд излязохме на разходка с [Джузепе] Дел Агата. Приятел, който те разтоварва, с невероятно чувство за хумор. Каза нещо интересно, което ние често забравяме – какво означава това „ние". „Ние", италианците – защо? Никой не се чувствува свързан или отговорен с действията на правителството, на отделни фактори, в най-добрия случай се чувстввуват заангажирани, и то частично, с линията на дадена партия. И това е забележително качество.

14–22.VIII.1983 г. [неделя–понеделник]

Цяла седмица в текуща работа.

С РИС – разговор с партийния секретар, с профпредседателя, със Стойко Божков и с В[асил] Тодоров. Разкриват се някои възможности за стабилизиране на работния колектив.

За „История на България" за САЩ и английскоговорящите страни. С Мито Исусов.

С Мария Захариева и балканската секция в МВнР.

Среща и разговор с ръководството на Института за балканистика. Събрахме се на малка почерпка. Постановлението за СИБАЛ предизвикало смущения. Наистина зададоха въпроси от рода на този – няма ли СИБАЛ, т. е. библиотеката и информационната служба, създадени в Института, някой ден да преминат към МВнР. Успокоих ги, че остават в БАН, но че се иска от Института да ги ръководи, а не да се дезинтересува.

Няколко пъти разговор с [Ангел] Балевски. При единия се случих, когато при председателя бяха акад. И.[ван] Костов и [Панайот] Хлебаров от

спецслужбата. Говореха за музея и за откупуване на кристалите от българина колекционер, който бе продал във Франция най-големите късове. Има възможност и у нас да се направи нещо. Но ето, че [Панайот] Хлебаров, ни в клин, ни в ръкав, заговори за Гърция, че е дошло времето да се постави въпросът за излаза на Бяло море. Виж, с Турция, въпросите били решени. Отговорих, та и А. Балевски също. Това е – не умеем да издържим на една линия. Докараме нещата донякъде, изправим положението и разрушителната стихия пак взема връх.

Втора среща с участници от Комитета по печата. За отношение. Оказва се, че изкуствено се затормозват някои въпроси, решението на които може да създаде благоприятен климат сред работниците. А това е нужно, за да се решат по-спокойно другите въпроси.

Обадиха ми се от издателството – реши се въпроса с Военната история. Спечелил Д. Ангелов, който е свършил най-малко работа, защото приели да се наредят по фамилните имена – Ангелов, Кашев, Б. Чолпанов.

Среща с акад. [Димитрие] Богданович. Приятен човек. И той е някакво расово смешение – сръбско, българско, гръцко. Потвърди ми за Коча Попович, че наистина има гръцка жилка, както писа в-к „Катимерини", подреждайки и него с още един английски министър сред „видните" кефалонийци, включително и мен, по повод заминаването ми.

Пратих писъмце до Стефан Богданов. Беше оставил вкъщи една закачка, по повод нареждането на въпроса за Загоричане и Димитър Благоев. Писах му, че не си дава сметка, както мнозина други, какво може и какво не, с конкретни аргументи.

И накрая – първият етап от ремонта почти приключи. Струва, особено на Ана, много морални усилия. Но и аз се изморих, защото трябваше да разчистим детската стая за втория етап.

За Атина – направихме равносметка на гостувалите в Атина поименно:

1. Поканени – 130 души, без домашни. Главно историци и приятели.
2. Официални гости – 60 души, пренощували със съответни задължения; освен това и други, без задължения и в наше отсъствие (по линия на министерството, ЦК, МВР и т.н.)
3. Не се включват гости, настанени в посолството, в хотели, които обаче са били поне веднъж поканени на обяд или вечеря, развеждани, или са устроени приеми за тях.
4. Не са отбелязани и официалните делегации – посещения на министри и зам.-министри.

5. Голям е броят и на еднодневните посещения, на минаващите транзит, вкл. и за Кипър, и особено за далекоизточните и африканските страни.

23.VIII.1983 г. [вторник]

За Москва. Всеки път се изненадвам, когато попадна на паспортния контролен пункт в Москва. На мен ми се случват било неопитни, било с детективски наклонности – по 15–20 мин. Гледат и оглеждат паспорта, и от време на време хвърлят остри многозначителни погледи. Съветският пътник пред мен се смути и обърка дотолкова, че не знаеше какво да отговаря. Мина някакъв началник, който даде право на пътника. Това обаче не ни помогна. Понеже не можахме да му кажем колко нощи и как ще пренощуваме въпреки уверенията на представителя на „Интурист", той ни държа сума време. Трудно се оправя една установена система. Настаниха ни в х-л „Белград" на Смоленския площад.

Вечерта излязохме с М.[иша] Пискотин. Той не е никак оптимист. На следващия ден се видяхме и с В.[италий] Зуев. Той е умерен оптимист, отдавайки трудностите на липсата на достатъчна поддръжка в ПБ.Но и той не констатира никаква новост – нито в идеологията, нито в политиката, освен начало на затягане в икономиката, точно това, което говореше и Миша.

25.VIII.1983 г. [четвъртък]

Прекарахме едно чудно утро. Като че ли за пръв път след аспирантурата така свободно шарех по улиците на Москва. Навярно защото бяхме отново заедно с Ана. И тя сподели същото. Дори каза, че ѝ било много тежко, когато оставала сама в Москва, щом си свършвала срещите и работата.

След малко разправии с фирмата „Интурист" можахме да си отпочинем, преди да тръгнем. Самолетът бе препълнен. В Хабаровск пристигнахме в 11.30 местно време (7 часа разлика с Москва, 8 със София). Легнахме и спахме около два часа.

След това разгледахме краеведческия музей (интересен), обиколихме парка покрай р. Амур и някои от улиците на града. Реката – величествена, особено там, където се слива с друга една река. Но Амур съвсем не е това, което си мислехме, особено под влияние и на валса. А на китайски значело „Черният дракон".

Вечеряхме в хотела, където се оказа още едно българско семейство. Отиват в Япония при сина си – инженер, който е на специализация там.

Така мина този ден – 25-и.

26.VIII.1983 г. [петък]

След дълго бодърствуване през нощта – събудихме се към 2.30 до 4.30 часа – заспахме отново и този път до 12 часа. Не вярвах на очите си. Изглежда наистина адаптацията на изток става по-бавно.

Вчера на летището в Хабаровск и се смяхме много. След като се измъкнахме от самолета, отправихме се към „Интурист". На руски ни обясниха, че трябва да почакаме в залата. Тук беше и групата японци, с които потеглихме от Москва. Седнахме чинно на пейката. По едно време се приближи един младеж и на хубав английски с произношение ни запита: „Are you individuals, or not?" Така се изненадахме, че отговорихме на английски в този смисъл. Професионализмът на „Интурист" дели хората на „индивидуали" и „групка". Където ядат едните, другите отправят в друга зала. Така е и в двата хотела – и в „Москва", и в „Белград".

27.VIII.1983 г. [събота]

Спахме лошо във влака. Към обяд природата се оживи – хълмове и планински вериги се появиха в далечината; а колкото се приближавахме към морето и към Находка, толкова по-често заискачаха някакви остри хълмове, по-нарязани и стърчащи от пелопонеските.

Находка се оказа един крайно интересен залив с разгърнато пристанище.

Пътуването с парахода е отмора. Оказа се в групата и [Едвард] Триарски. Той долетя направо от Варшава в Хабаровск и без прекъсване пое пътя за Находка и Йокохама.

Дано минем без вълнение, защото и обслужващият персонал гледа да ни успокои. Изглежда, че съвсем не е леко.

29.VIII.1983 г. [понеделник]

Оказа се, че да изкараме пътуването без произшествия съвсем не е лесно. Тайфуните били най-редовно явление. За този месец трябвало да бъдат 30 – минали 10-те, очакват останалите през следващите десетина дни. Това ни каза капитанът.

На нас ни бе оказана особена чест – да бъдем поканени на масата на капитана и след това отново на неговата маса по време на прощалното шоу. Поговорихме, пошегувахме се. Ана за пръв път се излъга във възрастта – даде на човека 40 год., а той е само на 30. Момчето преживя. Аз пък казах на Ана, че са ни избрали по таен конкурс – за най-хубава лейди и държелив мъж.

Вечерята бе богата – впрочем през цялото време добре ни храниха. Шоуто бе издържано – добри изпълнители с малък престой на сцената. Това ни създаде бойко настроение. Ана се особено вдъхнови, получи ос-

тър спазъм. И като експериментатор, най-напред провери дали вижда, сетне дали мърда устните и най-накрая краката.

Видяхме на няколко пъти – и през деня, и през нощта – много японски рибарски лодки, странни за нас по форма. Още по-странни се оказаха параходите им, особено тези, които пренасят автомобили.

Пристигнахме, прочели известна литература за Япония – един специален брой на сп. „Time“, излязъл в края на м. юли, който задържах от Атина, и книгата на унгареца Микеш, написана с голям хумор и интересни изводи.

Оказа се – Япония и японците – много сложно явление. Няма да отбелязвам нищо от прочетеното, то е толкова обемно и досега неизвестно за нас, че по-добре да запазим списанието и книгата. Прочетеното в Историческата енциклопедия даде само определен брой дати и факти, които не позволиха да разберем специфичното за Япония. А то е повече от общото. И сегашното общо със Запада не може да се разбере без типично японското, защото от всички не европейски страни единствено Япония усвои, настигна и надмина европейските страни.

На пристанището в Йокохама ни посрещнаха Огнян Митев и Иван Данчев. Ана се безпокоеше какво би станало, ако никой не дойдеше – общественият превоз би ни струвал не по-малко от 50–60 долара, а с такси – не по-малко от 120 долара. О. Митев се оказа син на Кабзата, участник в Септемврийското въстание и политзатворник в Плевен. Бяхме се сближили с него. А Иван – син на литератора Пенчо Данчев.

Настанихме се в резиденцията, в единствената стая, където имаше air-conditioner. В жилищния блок също има инсталация, но от съображение за икономия въпреки горещата вълна не я включват. Стаята ни се охлажда, но шумът е голям. Купих си запушалки за ушите.

30.VIII.1983 г. [вторник]

Пое ни Иван Данчев. От снощната ентусиазирана разходка получихме първите впечатления от Токио. Абсолютно модерен град с крайно интересна, не банална архитектура, сгради от всякакъв стил, но несвързани в сключен строеж и ред. До небостъргачите, разбира се не от величината на американските, макар че не са вече малко 50-етажните сгради, се пъчат ниски няколкоетажни кокетни сгради, красиво построени, раздвижени и добре украсени. Освен това правят силно впечатление пъстротата на рекламите и японските надписи. Зеленината също прави впечатление. И неочаквано, и противно на писаното – културното движение. Такситата пак избързват, но няма шум, нито дим, няма подвикване, няма неприятни жестове, колите като че ли се хлъзгат безшумно и леко.

В 4 часа ми определи среща проф. Т. Ямамото – академик, президент на конгреса. Оказа се, че ме знае от ЮНЕСКО, а също и от Комисията по

история на цивилизациите, той е избран за член на редколегията на II том. Предложи ми да стана член на Консултативния съвет, който е върховният орган по време на конгресите и определя мястото на следващия конгрес, измененията в статута и т.н. За разлика от всички други международни организации в случая цялата отговорност по провеждането на конгреса пада върху националния организационен комитет.

Хапнахме в японски ресторант. Много вкусно, но от лютата туршия ми пламна устата.

Разглеждахме до късно града.

31.VIII.1983 г. [сряда]

Тържествено откриване. Говориха представители на международните органи, принцът, министър-председателят. Откри бившата председателка на конгреса в Мексико – [Грасиела] де ла Лама – говори за значението на конгреса в сегашната напрегната международна обстановка. Хубаво слово произнесе Т. Ямамото. Интересни – и в научно, и в политическо отношение – бяха словата на принца Микадо, брат на императора, и министър-председателя [Ясухиро] Накасоне. Явно Япония отдава голямо значение на този конгрес. Оказа се, че два пъти ѝ било отказвано – в началото на века и между двете световни войни.

След това гледахме изпълнение на церемониални танци от X–XI в., заимствувани от китайци и корейци. Може да се гледа само веднъж. Ужасно мудно. И толкова символично, че губи смисъл за нас.

След обяд и вечерта продължихме обиколката на Токио, различни райони. Повече из съвременните квартали – сградите в европейски стил, но преработени към японските изисквания за естетика и хармония. Хубави сгради. Набелязахме и какво ще отнесем: един подвижен телевизионен апарат – от такъв имаме голяма нужда вкъщи. Двете семейства, които ще живеят още години с нас, нямат. И един фотоапарат.

Разгледахме и големия магазин за подаръци с ориенталски стоки. Много красиви неща – порцелан, метал, дърво, рисувани неща на коприна, дърво, метал. Големи и малки. Разгледахме всичко, набелязахме си някои работи и решихме да дойдем втори път, за да сме наясно с финансите. Япония съвсем не се оказва евтина страна.

1.IX.1983 г. [четвъртък]

Свършихме покупките. Само Ана се противи още за едно кимоно, което много ѝ отива. Отидохме до музеите.

Заседание на Международния комитет по ориенталистика. Избор на ново ръководство. Преизбрано бе старото с [Евгений] Примаков на мяс-

тото на [Бабаджан] Гафуров, понеже прозвуча малко странно, че не си подаде оставката нито един. [Луи] Базен и [Георг]Хазай ме помолиха да се изкажа пръв положително за дейността на Бюрото, та да повлека и останалите. Направих го.

Вечеряхме у О. Митеви, като преди това отидохме на японски филми. Гледахме филм за едно село, което работи като кооператив, стараейки се да запази традиционното с невероятна модернизация. Ето какви кооперативи и бригади са нужни на социализма. Плановост и дисциплина, колективни усилия и съзнателно отношение към труда, към общественото благо – това се нашите идеали. Напълнихме учрежденията, предприятията, улиците и вестниците с лозунги – заседавахме толкова години – резултатите са плачевни. Постигнахме много с невероятно напрежение, но дисциплината и съзнателното отношение към труда, преклонението пред общественото – в резултат – са върнати назад в сравнение със завареното положение на 9.IX.1944 г. Станахме крадлива нация, даден е простор на всички използвачески инстинкти, това се говори от всички отговорни фактори, признава се наляво и надясно и се примиряваме – в социалистически мащаб. И в СССР, и в другите социалистически страни почти без изключения.

Нещо, и то сериозно, куца. Капитализмът, даже когато се изгражда на полуфеодална основа, ни бие, какъвто е случаят с Япония. Да не говорим за другите страни с развита икономика. Докога ще губим съревнованието с тях, ще изоставаме и в производството и в културното развитие, и отношението към човека. На практика не използуваме просторните възможности, които социалистическото преустройство открива.

Съпругата на О. Митев, Таня, иначе симпатична рускиня, не можа да се въздържи да не погледне от високо на нациите, включени в състава на СССР. С грузинците могло все пак, но с никого другиго – всички били белязани – с лоша религия, с предателско отношение по време на Втората световна война, малокултурни, ограничени... Нахвърли се върху татарите, а забрави Власов. Трудно се преодоляват националистическите предубеждения.

2.IX.1983 г. [петък]

Разгледахме дворцовия парк. И остатъци от основите, където е имало укрепления, врати. Внушителни стени, от които са отстранени всички допълнителни елементи, които напомнят за тяхното предназначение. По този начин те се сливат изцяло с парка, с околната природа.

Отново в „ориенталския“ магазин. Този път Ана прие подаръка. Сетне разбрах, че се трогнала много от моите настоявания. И двете, които взе да пробва, ѝ отиваха много – червено и черно, с много цветя. Японките

също ѝ се възхищаваха. Дойде една от посетителките на магазина – мери премерва, караше Ана да облича и съблича кимоната и най-после каза – both. Накрая се спряхме на черното като „по-японско", според момичето и по-строго, може да се носи и пред хора. Казах на Ана, че прилича на японка и по вид, и по темперамент, и по грижовност, и по реда: „Навярно имаш някой заблуден японски ген." Измислих и няколко определения, на които ще поискам от Цветана Кръстева да им намери японско звучене. Най-ми хареса „Бликащата радост". Ще видим кое ще се поддаде на превод.

Този ден се състоя заседанието на Консултативния комитет. Това е най-странната международна организация, която предоставя цялата организация на конгресите на националните комитети. Международен контрол – никакъв. Това е цяла история, при която едва не се стигна до погребване на Международния съвет на ориенталистите. Китайците, а сетне и другите, отхвърлиха това пейоративно название, останало от колониалния период. Наложи се да изменим отчасти устава, приет в Париж през 1973 г., за да се намира по-лесно изход от кризите, като тази с Иран, където стана превратът и конгресът отпадна. Някой трябва да има правото да взема инициативи.

3.IX.1983 г. [събота]

Ана се разболя – генерално разстройство с многократни повръщания. Цял ден грижи около нея, за да я приповдигнем. На следващия ден ни предстои пътуване до Киото. Надвечер едва се поуспокои, разчитаме на нощта.

С И. Данчев отидохме до парка Мейджи. Видяхме и храма. Имаше някакво тържество – семейство с дете. Не можах да разбера какво е – тръгваха си.

4.IX.1983 г. [неделя]

Тръгнахме с рейс през Йокохама, по крайбрежието на Тихия океан. Видяхме тълпи от хора на невероятно мръсен и непривлекателен плаж. И отстрани много хубави хотели с басейни. Това бе първият и единствен сблъсък с мръсотия. Видя ми се невероятно.

В Камакура ни заведоха да видим най-голямата статуя на Буда, изложена навън. След това вече навлязохме в планински район, като пресякохме целия масив. Това е планината, която деляла Япония на две, вкл. и политически. Показаха ни и пътя, по който пеша и с кервани са се насочвали към Токио (тогава Едо). Тези посещения били налагани, за да се държат в подчинение провинциалните управители и едрите земевладелци. Семействата им били държани един вид като заложници в столицата. Пътят сега е може би по-импозантен с дървета, които имат столетия дав-

ност и го ограждат от двете страни. Зеленина, изобилна, разнообразна по форма и по оттенъци. Теренът е насечен с много остри и закръглени върхове, с отделни земни островчета. Красиво и неочаквано, дори и след като сме били в Пелопонес, където има много такива хълмове.

Стигнахме и до езерото Хаконе. Превозиха ни от единия до другия му край. Не се случихме обаче на типично японски кораб – червен, на няколко етажа, напомня пиратските кораби. Беше страшно влажно с много изпарения, така че не можахме да видим Фуджи-сен, освен посоката и крайно неясни контури.

Минахме край т. нар. „Кипяща долина". Надупчена планина, за да дадат път на газовете и намалят рисковете от експлозия. Излизащите газове също ще се използуват. Впрочем и сега са ги превърнали в туристическа атракция.

Малко остана да изтървем влака. Влязохме в гарата три минути преди пристигането му с престой само две или три минути. Със сетни сили се вмъкнахме вътре успешно, всички. Американци и англичани се разфучаха, и те не допущали чак такава акуратност на влаковете и автобусите до секундите, не до минутите. Пътувахме три часа. Хапнахме във влака – отидох до един от предните вагони и накупих сандвичи, риба, плодова салата – все вкусни работи.

5.IX.1983 г. [понеделник]

В хотела ни чакаше изненада. Не само много хубав, но ни предоставиха и нощници. Гледахме малко телевизия и станахме рано, за да се включим в екскурзия.

Душата ни се запълни от тази обиколка. Показаха ни два храма и императорския дворец. Храмът Ниши – действуващ, с много зали, добре запазени рисунки, особено в церемониалната зала – символични и китайски сцени (било задължително, тъй като от тях възприели културното влияние). Дъбът като символ на вечността, дълголетието е рисуван найчесто. В този храм е разположена вътре градинка, която е предназначена за съзерцание – представлява море с острови, след това суша, с планини, водопади, гори. И всичко това до голяма степен само условно се възприема като реалност, като „градина", когато е покрита само с чакъл. Златният павилион е също много красив. Там видяхме и едно дърво, така завъртяно, че образуваше последователни кръгове и пълзеше по специално поставени дървени скари като вълни. В двореца влязохме до входовете на някои зали и до централния вход, където и досега става коронясването и някои други церемонии.

Завършихме в Handicaft центъра, където няколко часа разглеждахме като в изложба чудни неща. Но не купихме нищо, защото ни възпря главната причина – паричната. Само две детски играчки – за Алик и Анюнка.

След обяд пешком обиколихме района на храмовете, разположен до нашия хотел „Мияко“. Това ще остане едно от най-хубавите ни преживявания. Какви къщички, спретнати, нестандартни, евтини като в Токио. Запазили очарованието на миналите форми. Чувствува се търсенето на красивото в архитектурата като цяло и в дреболиите, в съчетанията на къщите една до друга, в редуването на малки и по-голями и на храмовете между тях. Не можахме да се отбием в повечето храмове. Хвърляхме им само по един поглед. Не се спряхме пред нито едно от кокетните магазинчета. Всъщност тук бе празникът на многото подаръци, и евтини и скъпи, подобно на чаршиите в мюсюлманските страни.

Подробно разгледахме само храма Киомидзу – на няколко етажа – който доминира над града, имам предвид изгледа от него към града. Разположен е в полите на планина. Храм с много и най-различни пристройки, по-големи и по-малки. Като параклиси и кой знае с какво предназначение. Гледахме, разхождахме се, докато ни се запълни душата.

Прибрахме се, убити от умора. Но пак излязохме вечерта с [Цветана] Кръстева из центъра на града по малките улички. Надниквахме и тук, и там. Хапнахме в едно ресторантче. Едва сега почувствувахме истинско удовлетворение от идването си в Япония – от тези два дни – пътуването през Хаконе и Киото.

6.IX.1983 г. [вторник]

Този ден на мен не ми провървя с оглед на разглеждането на града. Сутринта имах среща с проф. Мори, японския турколог, който е посещавал нашия институт и е зам.-директор на тяхния Източен институт и на един център, създаден от ЮНЕСКО. Изтървахме обаче рейса за една минута, защото повече от 10 минути се въртяхме из етажите, без да намерим изход, и излязохме през пожарните стълби (вътрешни). Хотелът е врязан в хълм и всички етажи са различни по устройство, а асансьорите отиват донякъде, сетне се вземат други. Платихме доста на едно такси.

Срещата с Мори мина добре – уточнихме реални форми на сътрудничество – размяна главно на информация. Говорихме и за „Световната история на цивилизациите“ тъй като Т. Ямамото се оказа много зает, и се разбрахме с него да се уточним с Мори.

Изведнъж дойдоха при мен и ми казаха, че искал да ме види принцът Микадо. Такава чест не се отклонява. За 13.30 часа. Освен това проф. Т. Ямамото ме помоли да се изкажа на пленарното заседание, където бе предвидено да говорят председателите на международните организации – от двама до петима души. А в 6.30 часа бе предвидено заседанието на Консултативния съвет и след това вечеря бюфет. Така аз останах в Conference Hall, доста далеч, за да мога да ида в града, а Ана отиде да разглежда другите забележителности на Киото.

Разговорът с принца трая около половин час. Лесно излязохме от куртоазните любезности. Явно не му бе чужда България, макар у нас да не е бил. (След това узнах от нашите, че открил изложба.) Проявява научни интереси, затова бе почетен председател на конгреса. Участвувал на три или четири предишни конгреса. Извън научните интереси, с взаимно удовлетворяване на любопитството, стана разговор за това, което видях в Япония. Признах, че поради малкото време повече обикалях Токио, Киото, споменах и екскурзията, отколкото участвувах в заседанията.

Стана след това дума за Балканите. Казах му, че някога ни наричаха „японците на Балканите", но че сега се убедих, че съвсем не сме заслужавали това обръщение. Принцът пък се оплака, че икономическото издигане им струва голямо напрежение и е свързано с големи ограничения в удоволствията. Така в размяна на мисли в полушеговита форма, с доста живи реакции и от двете страни, мина тази среща. В посолството отдадоха голямо значение на срещата и решиха да пуснат грама.

Изказах се и на конференцията. Говорих на английски, защото това бе общото желание. Прие се добре, тъй като малцина знаеха за „Историята на световните цивилизации", а аз придружих разказа си с апел за сътрудничество с ориенталистите, ако искаме да избегнем европоцентризма в представянето ѝ. Освен това говорих и за Асоциацията за Югоизточна Европа, за Института за балканистика и за ролята на ЮНЕСКО за сближаване на учените от балканските срани. Представих Балканите като един от най-сложните райони в света в миналото, където и сега отношенията не са от най-леките, макар че районът не е вече огнище на конфликти, които водят до подпалването на войни. Показах им в какъв смисъл и защо ние се занимаваме с „ориенталистиката", взета в тесния ѝ смисъл като наша съдба в миналото и с определено въздействие и в настоящето: единственият район в Европа, където мюсюлманството продължава да е действуваща религия. И Турция, която, макар да е разположена само в едно крайче на Европа и се е ширнала в Мала Азия, се води за балканска страна и гласува със западните европейски страни в ООН и в ЮНЕСКО.

Останаха доволни от изказването. Поздрави ме Жан д'Омерсон, генералният секретар на CIPSH, който ми каза между другото, че той предложил кандидатурата ми на предишните избори, получил съм много гласове, но по-малко от другите. Щял да ме предложи пак било в 1984 г., било в 1986 г. Сега там е [Милутин] Гарашанин. Веднага си помислих колко целенасочено действуват югославяните – да имат навсякъде представител. А мен ме предлагат, без аз да знам и без някой да се сети да подкрепи организирано кандидатурата. Има и обратните случаи – кандидатурата ми се издига, но [Димитър] Косев не я подкрепя, заявявайки, че няма защо да бъдем избирани ние, България.

На заседание на Консултативния съвет бяха поставено три кандидатури за следващия конгрес – Банкок, Торонто, Хамбург. Торонто даде отлични материални условия, Банкок още от началото по технически причини отпадна. [Луи] Базен се изказа за Хамбург, Австралия и САЩ за Торонто. Аз подкрепих Хамбург с един силен аргумент, че не 10 години, както се твърди, а ще станат около 20 години без конгрес в Европа, тъй като конгресът в Париж бе провал и това се отразява отрицателно върху цели генерации ориенталисти. Помолих също представителя на ГФР да осъществят по-благоприятни материални условия, за което имат възможности. Проф. Рьомер веднага пое подадената ръка и обстойно говори за възможностите за настаняване и пр. Прие се с голямо, почти абсолютно мнозинство.

Последва приемът – вечеря-бюфет на участниците. Ана дойде в хотела, където беше заседанието, за да ме вземе. Но не пожела да дойде на приема, защото бе с разголена плажна рокля. Приглася̀ше ѝ Цв. Кръстева, макар че се бе облякла съвсем официално. Наложи се до поговоря с проф. Т. Ямамото, да ги покани настоятелно и с малко побутване да влязат в залата. Оттам нататък всичко бе естествено. Слязохме и в сладкарницата на хотела за едно парфе. Така завърши и този ден.

7.IX.1983 г. [сряда]

Тръгнахме с т. нар. Bullet Train с 210 км в час: Киото – Токио. За по-малко от три часа стигнахме. Бързината не ми подейства добре. В посолството починах малко, но надвечер заваля, така че не можахме да се разходим. В 7 часа ме изправиха да говоря пред колектива – за конгреса по ориенталистика и за Гърция.

8.IX.1983 г. [четвъртък]

Напуснахме Токио в дъжд. Изпрати ни И. Данчев. Симпатичен младеж, малко скован, със силно късогледство на едното око.

След напущане на Йокохама малко просветна. При раздялата и тук японците се проявиха. И заминаващи, и изпращачи си подхвърляха книжни ленти, които образуваха жива връзка между тях, преплетоха се и с пъстротата си освежиха мрачния ден. Настроението се върна у всички.

Едно само обстоятелство помрачи последните дни на престоя ни в Япония. Свалянето до Сахалин на корейски самолет с 269 души, след като бе летял около 2 часа над стратегически важна територия на СССР. В Япония се вдигна много шум с демонстрации, с три заседания на Министерския кабинет. Телевизията бе пълна с трогателни снимки на близките на загиналите, а вестниците най-подробно описваха международната реакция.

Съветският отговор не бе нито ясен, нито последователен, нито убедителен. Остана още неизяснен фактът, дали пилотът на съветския изтребител е знаел, че стреля по пасажерски самолет. На твърденията на американци и японци съветското опровержение звучи голословно, но може би те разполагат с още данни, които очакват да представят допълнително.

Няма съмнение, че се касае за провокация. Но никаква провокация не може да оправдае погубването на невинни хора. Нека СССР да намери съответните форми да „накаже" САЩ и нейната агентура, както направиха те с Афганистан. Осъдително е погубването на невинни хора и никакви оправдания не могат да бъдат взети под внимание. Все още случаят не е приключен, ще има развитие и някои последствия, но отражението му от чисто хуманитарна и морална гледна точка не е никак в полза на социализма.

9.IX.1983 г. [петък]

Цяла нощ се люшкахме порядъчно по вълните, но това още не е тайфун. По палубата не може да се върви, ако не се придържаш о перилата през цялото време. Ана се задържа на легло от снощи. Адаптирала се е към едното люшкане на място, не ѝ се иска да се подлага на рискове на второто. Нося ѝ храна, която поглъща с удоволствие.

Този ден поработих над изказването си на конференцията във Варна. Бях се отказал, но Симеон [Дамянов] настоя да кажа нещо, по което съм готов – например за национално-освободителните движения на Балканите. Взех някои материали от София и подготвих няколко страници.

Вечерта отново се състоя „шоу" на екипажа. Приятно изпълнение. Поздравиха ни с 9.IX. Сетне побъбрихме и се чукнахме с капитана. Догодина, каза, че ще идва в България. Дадохме му адреса си.

На масата сме с една българка, съпруга на проф. [Кольо] Троев от БАН (органична химия). Прекарала три и половина месеца при мъжа си, добре платен, което им позволило да обиколят и видят много нещо.

10.IX.1983 г. [събота]

Въпреки предупреждението, че времето ще се развали и ни очаква вълнение, за наш късмет бе слънчево, тихо. Постояхме и на палубата – пекох се около час. Закъсняхме около час и половина. Намерих в библиотеката на кораба Стендал на френски. Цял ден четох неговите новели за Италия от XVI в. и за крайно остроумните сравнения между французите и италианците. За него френското vanité, прераснало в galanterie по време на абсолютизма, убило всяка възможност за истински чувства у французите.

Забави се доста прехвърлянето ни във влака. Успокоиха ни, че самолетът ще ни чака. Във вагон-ресторанта се наложи да доказваме, че „мы тоже люди, хотя и индивидуалы“, за да ни разрешат да седнем. Всичко блокирали за една американска група. А когато дойдоха, имаше още свободни места за 15 души. И обиден, и формален подход. Много ни се оплака и капитанът на кораба. Много често ги оставят да пътуват полупразни, а обявяват, че няма места – работят с квоти и щом ги върнат в Москва, повече не ги интересува дали има желаещи, нито си давали труд своевременно да поискат допълнителни места.

11.IX.1983 г. [неделя]

Самолетът не ни дочака. Отлетя след като пристигнахме на летището, но багажът ни закъсня и оформянето на документите продължи 4 часа. Единият от куфарите ни се заблуди, но все пак дойде навреме. Необяснимо защо ни държаха на място, в самолета цели два часа. Тръгнахме по местно време в 7 часа след обяд, пристигнахме по същото време в Москва.

12.IX.1983 г. [понеделник]

Половин ден се разправяхме с билета на Ана. Посолството по своя инициатива – случайно на летището още на 23-ти се оказа съветникът на посолството – пое ангажимент да ѝ осигури връщането на 13-ти. Не направиха нищо. Свърши работа с усмивка и доброжелателство Таня от „Балкан“. Най-напред вмъкна Ана в списъка на чакащите, след това я вреди за половин час. Иди се оправи в тази действителност, където и „Интурист“ бе дигнал ръце.

Вечерта ни покани Сергей Л. Тихвински у тях. Мило посрещане. Побъбрихме си по нашите въпроси. И внезапно ми каза, че на групата професори разрешили отиването в Атон. Андреас Папандреу сдържа обещанието си. Но на С. Тихвинский не му бяха съобщили за моята интервенция.

Така вечерта завърши триумфално!

14.IX.1983 г. [сряда]

Имах две срещи: сутринта с [Семьон Романович] Микулински, директор на Института по история на естествознанието; след обяд с подпредседателя на САН – П.[ьотр] Н. Федосеев.

1. Срещата с Микулински стана след като предния ден имах вече среща с директора на Института за история З.[инаида] Вл. Удалцова с участието на групата за „История на световните цивилизации“ под ръковод-

ството на проф. [Юрий] Афанасиев, току-що прехвърлен и като редактор на сп. „Комунист“.

Пристъпили са към съставяне на списъци, подготвили са известни препоръки за CORE volume с положително отношение към материала на [Шарл] Моразе. Дадоха ми ги да ги прочета. Дадох им своя план за т. VI и им говорих за обстановката, която те не знаеха добре.

Микулински прие моя план. Разбрахме се той да развие частта за науката до моето заминаване. Направи ми приятно впечатление. Непосредствен човек, достатъчно обигран в отношенията си със западни учени, и работлив. Допаднахме си.

2. На срещата с акад. П. Федосеев присъствува и С.[ергей] Л. Тихвинский. П. Федосеев говори загрижено за усложнените отношения с нас в някои международни прояви. Имаше предвид лингвистическия атлас и етнографията. Настоява да се намери изход, което е възможно при наличие на стремеж и у двете страни. Очаквал среща с акад. П.[антелей] Зарев, която не се състояла, поради отсъствието му от конгреса на славистите. Искаше да знае защо П. Зарев не е дошъл. Какво можех да му кажа – всеки път когато се очертава някоя трудност и се налагат отговорни разговори или отпор, той отбягва да дойде. Във Варшава направи скандал, за да го изберат за член на Международния комитет на славистите, а в Загреб на следващия конгрес не дойде. Отказал да дойде и в Киев. Оставя на други откритата борба, за да води „прикритата“.

Напомни за ангажимента ни да организираме у нас срещата на зам.-председателите на социалистическите страни. Още не е отправена покана.

Изрази огорчеността си от поведението на румънските обществоведи – историци, литературоведи и философи.

Предложи по линия на многостранното сътрудничество да пристъпим към изучаване на опита на социалистическото строителство в отделните соц. страни. Изрази отношение към някои явления на идеологическия фронт у нас, като говори с определена симпатия за Ст.[оян] Михайлов. Интересуваше се какво става и по-горе, без да спомене имена. Спомена само, че се заангажира Политбюро с някои въпроси, което затруднява по-нататъшното им придвижване. Имаше предвид езикознанието и българистиката.

От конгреса на славистите бе доволен – от обръщението и от проявената славянска солидарност.

Вечерта отидохме с Акоп [Улунян] на театър в МХАТ – пиеса на Володарский – „Уходя, оглядись“. Силно ме развълнува, защото засяга съвременния живот в три разреза – 1947, 1952, 1960 г. Няколко семейства в комунална квартира. Едното – засегнато жестоко от войната. Положителна, трудова жена, която трябва да отгледа двете си деца и тъща си, след

като е загубила мъжа си във войната. Жертвува себе си, като се омъжва за явно неподходящ човек, който я обича, но не бива приет нито от децата, нито от тъщата. Лекар – писател, идеалист, с изморена жена от неговите литературни неуспехи, защото иска да бъде почтен. Еснафско семейство – третото. И един герой, полковник, който е влюбен във вдовицата, не смее да ѝ каже, пие, но е порядъчен човек. Такива страдания, че трябва да си ги видял отблизо, за да разбереш, че въпросът е и в материалното неблагополучие, и още повече в страшните душевни травми, които са оставили войната и Сталин.

Спах много лошо.

15.IX.1983 г. [четвъртък]

[Владилен] Виноградов поиска от мен да кажа няколко думи за интелигенцията у нас против фашизма – тематиката на конференцията с участие на представители от всички социалистически страни, от ГФР, Франция, Гърция. Без наш представител. От много мъдруване.

Станах рано и направих един план. Бях първият председател и като видях, че хората се наскучаха към обяд, изказах се около 25 минути. Изказването ми направи впечатление.

Ето въпросите, на които се спрях. За условията в България:

1. Партия – силна, идеологически революционна, класово непримирима, от края на XIX в. Дело на интелигенти и ръководена от интелигенти. Партийната интелигенция – водеща, защото включва най-добрите представители – адвокати, учители, лекари, журналисти.

2. Интелигенция – народна, от селски и дребнобуржоазен произход. Дори ако някой се самозабрави, то обкръжението знае и помни.

3. Фашизъм – за българите не е слово. [Александър] Стамболийски и БЗНС – жестока разправа. Защо? Буржоазията не бе уплашена от реформите. Социалдемократите на Запад правеха дори повече. А от това, че властта бе народна и зад БЗНС стоеше БКП. И имаше национализъм – против сближението с Югославия.

– Септемврийското въстание – и интелигенцията; споменът за него.

– 19 май 1934 г. – как да се охарактеризират Кимон Георгиев, ген. Владимир Заимов.

– Поляризацията – как я почувствувахме ние като младежи ремсисти. Варна. Новият курс.

4. Втората световна война – България всъщност е извън войната. Съпротивата е интернационализирана, солидарност със СССР. Няма немски комплекс в България.

5. Някои спомени – за след 9.IX.1944 г., свързани с въпроса за интелигенцията, конгреса на БОНСС и противопоставянето на Ана на Еле-

на Гаврилова, че БОНСС-истите били в дълг към работническата класа. Накрая споменах и за Трайчо Костов, жертва на „култа на личността“ и разказах за това, което ни бе говорил в затвора за гръцкото „Охи“. Противоречи на позицията на Коминтерна и на установените идеологически принципи, а, от друга страна, животът даде право на [Никос] Захариадис. „Изучавайте живота и мислете“ – такъв бе призивът му.

А акад. П.[анайотис] Зепос, който внимателно бе изслушал френския превод, се приближи до мен и ми каза: „Mais vous-êtes un vrai révolutionnaire!“ За него това изглеждаше като откритие, защото с гръцките революционери няма никакви вземания-давания. С. Тихвинский се впечатли пък от емоционалния тон.

16.IX.1983 г. [петък]

Бюрото на AIESEE. Имаше да се доуточняват доста въпроси. Загубихме няколко часа без придвижване. Уговорихме се с [Радован] Самарджич и [Милутин] Гарашанин да се съберем тримата предварително, което направихме. По повод на това Р. Самарджич подхвърли: „Ето ролята на партията – да подготви всичко, за да остане на другите само да ръкопляскат.“

17.IX.1983 г. [събота]

Отново – Бюрото. Думите на Р. Самарджич се оправдаха.

Обяд в хотела. Богат.

Д.[митрий] Ф. Марков е загрижен за чествуването на 70-годишнината му и за изхода на въпроса с атласа.

Среща със С.[игурд] О. Шмидт. СИБАЛ добре се представи в Киев.

18.IX.1983 г. [неделя]

Половин ден разходка с [Владимир] Волков. В района на Москва, една средна усадба, много красиви прудове, река, хубави поляни. Сградата се е запазила благодарение на това, че се използува за „дом отдыха“.

Обядвахме у Витя Зуев. Бяха [Ирина] Достян и Катя. Вечерта отпътувах.

Общото впечатление от водените разговори е, че се прави някакъв опит от [Юрий] Андропов да даде нова насока и да преосмисли досегашната линия, но съпротивата, която среща, е спънала неговия порив. Не се знае вече какво ще излезе от всичко това. Възрастта и болестта му са фактор, на който залагат противниците му и по всякакъв начин забавят

придвижването на по-глобални решения. И все пак, без да има оптимизъм, чувствува се надеждата, че може да се постави началото на някои положителни процеси.

19.IX.1983 г. [понеделник]

Във Варна. Пристигнахме към полунощ с [Жорж] Кастелан. Основната част от делегациите са пристигнали, останалите идват днес.

Сутринта прекарах с Паруш [Тодоров]. След обяд при майка ни. Крепи се още, но се е състарила много.

20.IX.1983 г. [вторник]

Приветствувах конференцията, изнесох и встъпителния доклад.

Конференцията върви успешно. Докладите са интересни. Стават и оживени изказвания. Зароди се дискусия по някои принципни въпроси.

След обяд отидохме до „Слънчев бряг“ – село Влас. Там вечеряхме. Завързаха се по-тесни контакти. Поотделно и съветските, и американските участници ме запитаха дали съм говорил за избягване на взаимни нападки, за налагане на такъв внимателен подход. Американците чакали да ги върнем от летището, съветските се безпокояли за самолета. А стана една такава конференция, на каквато отдавна не съм присъствувал – жива и интересна за всички.

21-22.IX.1983 г. [сряда-четвъртък]

Конференцията продължи – този ден също много успешно. Вечеряхме с президента на „Бруклинс Колидж“ [Роберт] Хес в „Трифон Зарезан“. Искаха по-домашна обстановка.

Разходих малко [Евангелос] Кофос и [Жорж] Кастелан из града.

На цялата група се устрои посещение в „Албена“ и Балчик, след като бяха приети в кметството и посетиха музея в Девическата гимназия.

На прощалната вечеря всички единодушно подчертаха големия успех на конференцията и публично, и интимно. Нарочницкий специално изрази благодарността си за добре организираната конференция и каза, че ще даде не само положителна оценка за нея, но ще препоръча съветската страна да участвува и във всички последващи конференции. Американците не можеха да скрият радостта си от първата проведена в социалистическа страна конференция, и то така успешно. Подчертаваха дебело нашата заслуга.

Уточнихме с проф. П.[итър] Шугар плана за „История на България“, която ще се издава в САЩ.

23.IX.1983 г. [петък]

Прибрах се настинал.

24–25.IX.1983 г. [събота–неделя]

В къщи през целия ден. Разтребваме. Не се вижда краят на ремонта. Още не е започнал вторият етап.

26.IX.1983 г. [понеделник]

В БАН – текущи въпроси.

27.IX.1983 г. [вторник]

Откриване на конференцията „Политиката на Великите сили на Балканите в ново и най-ново време" – посветена на Л.[юдмила] Живкова. Понеже не ще се публикува, ще го запиша.

„Дадена ми е думата за приветствие. Ще си позволя, приветствувайки всички участници от чужбина и от България, да кажа няколко думи за значението, което Институтът за балканистика отдава на тази конференция.

Конференцията е посветена на Л. Живкова, която започна своята научна дейност в нашия институт и остана неотлъчно в неговия състав, независимо от високите ѝ отговорни постове, които ѝ бяха поверени.

Нека припомня някои обстоятелства около развитието на Института за балканистика, които обясняват тематиката и характера на настоящата конференция. Когато преди 20 години бе създаден Институтът, в него се вля групата специалисти от Института за история по проблемите на османския феодализъм и неговото разложение, което образува основното ядро на Института за балканистика.

Уточнявайки централните насоки на своята дейност – непосредствена и дългосрочна – ръководството на Института определи като водещо направление подготовката на специалисти върху политическите взаимоотношения на Балканите и по-специално политиката на Великите сили към балканските страни в навечерието на Втората световна война.

Тук искам да изтъкна голямата заслуга на проф. Хр.[истина] Михова, която отдаде много сили и време, и целия си опит и знания, за да се оформи един екип от специалисти в тази област. Хр. Михова бе крайно взискателен човек и към себе си, и към младите, оформящи се специалисти. Тя спомогна много за издигането на авторитета на българската наука в областта на международните отношения. Хр. Михова стана научен ръководител на кандидатската дисертация на Л. Живкова. Те бяха свързани с взаимна обич и уважение през цялото време.

Искам да почертая, че лично аз не познавах Л. Живкова преди да постъпи в нашия институт, въпреки че тя е посещавала редовния курс по история на балканските народи, който водех в Историческия факултет, и съм я изпитвал (нямах обичая дори когато изпитвам да гледам студентските книжки, за да не се влияя от другите бележки). Когато тя по-късно изяви желание да постъпи на работа в нашия институт и се насочи към политическата история, аз ѝ препоръчах английската политика на Балканите. Имах предвид не толкова нейната сложност и противоречивост, колкото обстоятелството, че Англия предоставя наистина добре организирани архиви и сериозни възможности за задълбочена работа върху изворите. Л. Живкова, преди да премине да работи в Института, се зае сериозно с изучаването на английски език, посети Англия и дойде при нас в навечерието на Първия конгрес по балканистика през 1966 г.

Богатият изворов материал, внимателният му анализ и обоснованите изводи позволиха на Л. Живкова да защити отлично кандидатската си дисертация, а малко по-късно да издаде и монография върху политиката на Англия на Балканите – главно англо-турските отношения. Този труд, посрещнат с интерес от научната общественост у нас и в чужбина, бе преведен на няколко езика.

Тук искам да напомня високата оценка за този труд на официалния опонент на Л. Живкова, един от най-големите специалисти по история на Турция и на балканската политика на Великите сили – проф. А.[натолий] Филипович Милер, последния жив участник на конференцията в Монтрьо за Проливите.

В Института за балканистика Л. Живкова се прояви като съвестен работник, скромен и дисциплиниран научен сътрудник, който с еднакво усърдие извършваше и неизбежните за всеки един сътрудник тежки и понякога несвойствени задачи. Още като научен сътрудник в Института за балканистика у Л. Живкова се прояви стремежът да се занимава с въпросите на културата. Тя се зае методично с тази сложна материя, като се записа задочно да следва в СССР.

Дейността на Л. Живкова на културния фронт излиза извън рамките на дейността на Института за балканистика. На тази конференция за нея, както и за цялата ѝ научна дейност, ще говори проф. С.[имеон] Дамянов. Аз само ще отбележа, че имах възможност да посрещна Л. Живкова вече като председател на Координационния комитет в Атина, когато тя направи официално посещение в Гърция. Тя бе приета най-топло от президента Константинос Караманлис и от други официални лица, а нейното посещение бе предавано широко по гръцката телевизия и средства за масова информация, които я популяризираха сред гръцкия народ.

Конференцията, която провеждаме, е замислена като доказателство за напредъка на българската историческа наука в изследването на Великите сили в ново и най-ново време, значителен принос за което има и

самата Л. Живкова. Институтът за балканистика организира в миналото няколко конференции върху тази тематика, в които участвува и Л. Живкова. Затова поканихме и известен брой специалисти от чужбина, които са участвували в организираните преди конференции или имат пряко отношение към разглежданата тематика.“

Словото допадна на мислещите хора, поне на тия, които ми се обадиха. Дори Илчо Димитров го намери за умерено, добре балансирано, без риторика, одобри, че съм споменал Хр. Михова, но единствената му забележка бе, че съм бил я прехвалил. Не може да ѝ прости, че тя се отнасяше критично към него.

(В публикувания впоследствие том с материали от конференцията встъпителното ми думи се различават от това слово.)

28.IX.1983 г. [сряда]

Пленум на ЦК. Снощи късно ни дадоха да се запознаем с материалите за Ал.[ександър] Лилов. Цялото обвинение за идеологически отклонения се основава на изказването му на пленума на Комитета за култура при въвеждането на Г.[еорги] Йорданов, на доклада му за пленума по идеологическите въпроси, който не се състоя, на статия за Маркс и марксизма, която не бе отпечатана. В Политбюро не е бил викан. Предложението му е било или да бъде изваден, или да си подаде оставката от Политбюро и като секретар на ЦК. На пленума на ЦК също не бе викан. Изваждането му бе решено за по-малко от 3 минути.

В доклада на Т. Живков от името на Политбюро се казва, че Ал. Лилов е феномен, с огромни интелектуални възможности. Природата му е дала, без да се щади. Поради това Ал. Лилов е искал да бъде насочен към научна работа, но по лично настояване на Т. Живков той бил издигнат за секретар на ЦК и бил взет курс за неговото утвърждаване.

Другият аспект на този „феномен“ е, че бил съвършено неподготвен практически. Сам не проявявал желание към практическата дейност на партията. Затова говорело и обстоятелството, че по тези въпроси не се изказвал, не проявявал никакъв интерес и инициативи. Не бил шикалкавел, такава била неговата нагласа.

Подготвен бил теоретически, но не винаги прилагал класовия подход. Не можел да го почувствува, да го осъзнае. Проявявал снизходително отношение към нездрави явления в областта на изкуството и културата, изказвал мисли, които се различавали от линията на ПБ, даже били в разрез с тази линия.

Конкретно се посочват – изказването му, доклада му и статията – това, че смятал, че трябвало да се води борба срещу десния и левия ревизионизъм; проявил интелигентско самомнение, заемайки се да сочи слабости

на марксизма и социализма в настоящия етап, когато се води кръстоносен поход срещу комунизма, и без да се съветва.

Спря се и на научния му труд с критиката, че утвърждавал всички културни дейци, без да се съобразява, че някои са причинявали трудности на партията.

Напоследък се представял, че той – Ал. Лилов – отстоява априлската линия в областта на изкуството и културата, докато хора, настроени догматично, подвеждали Т. Живков.

Накрая, Т. Живков заявява, че го смята за честен, но иска да получи някои отговори, за да се убеди в това. Има предвид – оставката или поскоро преместването на Ст.[анко] Тодоров от поста министър-председател, за което най-вече настоявал Александър Лилов; и предложението на Ст. Тодоров за министър-председател да бъде избран Ал. Лилов. Всъщност имало друго предложение за човек, а не Гриша Филипов, но така станало и сега Ст. Тодоров едва ли не смята, че Т. Живков и Гр. Филипов са го сменили.

Ето същността на изложението. Не са изнесени деяния, няма опити за фракционна дейност, няма и дума за корупция, за нарушение на партийната дисциплина и морал.

Не мога да разбера, доколко Т. Живков сам е искал да се освободи от Ал. Лилов, доколко е манипулиран. И кой стои зад всичко това. Борба отсега за заемане на постове с оглед на бъдещото разпределение на властта?

Никой не коментира и не говори, но с отделни реплики дава да се разбере отношението му – имам предвид само някои. Всички мълчат с една иронична усмивка, като че ли нищо не става, не ги засяга. А всъщност ръководството на партията обеднява, лишавайки се от един добре подготвен политически и теоретически ръководител.

На пленума Дичо Атанасов ми каза, че ми се разминало едно изпращане в чужбина – единодушно се оформило мнение да бъда изпратен за посланик в Италия. Но Венелин Коцев, използувайки близостта си и роднинството си с Т. Живков, си изпросил оставането. Отдъхнах си.

30.IX.1983 г. [петък]

В БАН ме посети гръцкият посланик, за да ми връчи портрет с надпис от К.[онстантинос] Караманлис.

По обяд – в Плановата комисия по въпросите на СИБАЛ.

До късно – текущи въпроси.

1.X.1983 г. [събота]

Вкъщи – прибираме и подготвяме за втория етап на ремонта.

2.X.1983 г. [неделя]

Елито замина за Москва.

4.X.1983 г. [вторник]

Заминах за Атина. По покана на К.[онстантинос] Цацос, на Атинската академия и на Ш.[арл] Моразе. Ясно, че и по двете линии – Атина и Париж – ме смятат вече за необходим. Това не е малко.

Посрещна ме Бриго Аспарухов, любезно, топло. Мислех да ида веднага в посолството, но ме чакаше писмо в хотела да ида направо в академията.

Можах да отида едва следобяд. Видях се с [Васил] Митровски, който не скри радостта си, веднага дойде П.[аскал] Вангелов, след това се изредиха останалите от посолството. Мисля, че не се преструваха, нито аз – приятно ни беше да се видим. Митровски ми каза радостната новина, че излязла „Кратката история на България“.

След около един час пристигна П.[етър] Славчев. Излязохме в първото кафене по-спокойно да си побъбрим. Попита ме за Ал. Лилов. Изслуша ме внимателно, но веднага побърза да се разграничи от него, макар че по-рано посочваше близостта си с него като фактор.

Говори ми за начина, по който го приел Константинос Караманлис – мило, задържал го повече, поздравил го за гръцкия език. Отново повторил – приятелството си с Т. Живков, значението на сближението между Гърция и България, и завършил с апел да се уреди и последният въпрос за р. Места.

Вечерта бях у К. Цацос. Покани цялата група у дома си в Кифисия, със [Дионисиос] Закитинос, [Михаил] Сакелариу, [Манолис] Хадзидакис.

5.X.1983 г. [сряда]

Този ден отново бях за малко в посолството, разплатих се за разходите около транспорта на гумите, телефонни разговори и уговорихме една вечеря в резиденцията.

Обсъждането продължи – на томове II иIII. Станаха интересни разисквания, полезни за всички.

След обяд отидох у П.[анайотис] Канелопулос. Радостта ни бе взаимна. Той бе в отлично разположение на духа, бодър. Завършва 10-и том на „История на европейската мисъл и дух“. Говори ми за Парламента. И

каза една мисъл, която ми е много близка, защото и аз започнах да наблюдавам същото: времето лети безкрайно бързо. Два месеца изминаха, откак се разделихме. На него му се сторило, че не е минала повече от една седмица. И друг път са ме поразявали неговата работоспособност, съсредоточеност, сила на духа – в това мършаво тяло. Волята му за живот се справя с всички телесни недъзи. Вече е почти на 81 години. Докога ще бъде все такъв?

Вечерта у [Михаил] Сакелариу. Продължителен разговор с него – връчих му бележките си за тома. И със съпругата на Цацос – Йоана Кавафи – за история, литература, за България. Останала много доволна от книгата ми. Преполовила я.

6.X.1983 г. [четвъртък]

И този ден мина много интересно обсъждането. С Елени Арвайлер, която направи едно задълбочено изложение и представи план, приет на съвещание на специалисти от всички дисциплини и за всички региони. Става дума за т. IV – VII до XVI в. включително.

Резултатите от обсъждането, организирано от Е. Арвайлер, бяха изложени в един план, основното достойнство на който е, че открива път към всички цивилизации, без да се почувствува пренебрегната нито една. С пожелания от различен характер всички се изказахме положително за плана и го препоръчахме на всички останали редактори.

Обърнах внимание на една опасност – антропологическия подход, който се възприема, макар че не се назовава открито. Е. Арвайлер се съгласи, но смята, че ще ѝ се отдаде да преодолее опасността. За нея нямало друг изход, става въпрос за периода ѝ. Вярно е, че за нас е по-лесно да избегнем подводните камъни, защото нещата отдавна са наречени с истинските им имена – империализъм, колониализъм, революция, световни войни и т.н.

На обяд излязохме с Г.[еорги] Колибаров. Отидохме в стария Фалирон на марида, октоподи, калмари и мезета. Прекарахме славно. И на двамата ни беше приятно, че се видяхме, защото той се върна от София предния ден. Чувствувал се командирован, отпратил вече Катя, свикнал с мен като посланик, дори неволно го изразил пред П. Славчев (по повод извършеното разместване на креслата и начина на провеждане срещите с колектива в понеделник – „Какво сте прочели да видим“). Не отрича амбицията у П. Славчев и се надява, че ще работи добре. Но сам виждал, това схващали и другите, че чувствителните и самомнителни гърци трудно щяли да ме забравят.

Среща с Филипос Илиу и Спирос Асдрахас. За малко.

Среща с Януш Левандоски. За положението в Гърция. Всички, имал предвид гърците, съжалявали за моето отсъствие. И той самият – щял да изкара още една година, без да остане нито ден повече. Нямало с кого да дружи и да споделя. Впрочем [Петър] Славчев го оцени – каза ми, че с него наистина могло да се разговаря, докато дори с [Владимир] Пушкин и [Ищван] Добош, с които се знаел от по-рано – се отнесли високомерно. При това Я. Левандоски му казал, че единствен аз от социалистическите посланици, а по късно и той сме установили връзки с ПАСОК и вярвахме в тяхната победа.

За вътрешното положение – Андреас Папандреу отново съумя да излезе от наложеното му отстъпление с подписване споразумението за базите чрез активна външна политика. Застави ГКП, волю-неволю, въпреки уговорките, да поддържа общата линия на правителството.

Тежко е икономическото положение. А. Папандреу се оплакал на Я. Левандоски, че не получавал реална подкрепа от социалистическите страни. Дори толкова нашумелите преговори за алумина (тъкмо там се намираше съветската делегация) се оказват в известен смисъл неизгодни за Гърция, защото трябвало да се плащат дотации от бюджета – костуемата цена била по-висока от световната. Или съгласието на съветските хора да възложат на Гърция постройката на хотели, посрещнато с такъв ентусиазъм. Искат да бъдат построени на кредит от гръцка страна и изплащането да става с погасяване от постъпленията на туристи в хотелите. Щяли да продължат разговорите, за да подобрят условията.

Изглежда, че Константинос Караманлис и Андреас Папандреу взаимно са се разбрали – да останат и двамата. Съди по пресата и някои поверителни разговори, макар че последните обиколки на К. Караманлис са предизвикали реакцията на ПАСОК.

За Полша – икономическото положение се стабилизирало. Оформила се обаче силна опозиция, която не се борела вече срещу строя, но се стремяла да закрепи и разшири елементите на частно-собственическо начало в Полша. В самата партия се оформили вече ясно две тенденции, които са влезли в остра идеологическа борба помежду си: за възвръщане на предишната форма на политическо ръководство и за съобразяване с действителността и намиране на нови решения. В самия партиен печат и в периодиката се дискутирали открито тези въпроси.

Вечерта се събрахме на вечеря в резиденцията. П. Славчев беше много доволен – това бе първият му прием, и то успешен – К. Цацос, Д. Закитинос, М. Сакелариу, французите.

7.X.1983 г. [петък]

Заранта бях в посолството. Предупредих П. Славчев за изявленията на [Костас] Цолакис – за македонското малцинство. Крайно неудачно из-

казване, което предизвика остра реакция в правителствената преса, у [Георгиос] Гениматас и други. ГКП още не може да излезе с ясна постановка по този въпрос, макар че не ѝ се иска да влиза в противоречие с нас. Има и проюгославско течение.

Леко Савов ме закачи – да заколя яре. Някога бях казал, че когато подведат под отговорност [Тодор] Рибаров, ще черпя. Получил сведения от София, че вече го подвели под отговорност – може би под следствие. И нещо, което ме изненада – че Георги Евтимов, бившият председател на Комитета на туризма и сега посланик в ГФР, бил арестуван за „политически шпионаж".

(На 20 октомври вестниците съобщиха, че Г. Евтимов е връчил акредитивните си писма, че съпровожда един от министрите у нас. Какво излезе – че МВР е имало данни, за да ги разпространи, но или те са били неверни и недостатъчни, или пък покровителите на Г. Евтимов са се оказали по-силни.

По същото време. На уводната страница на в-к „Работническо дело" е пусната информация за приема от Т. Живков на Ал.[ександър] Фол. След като му изказал благодарност за извършеното досега – съобщава се, че му дал най-висока лична оценка. Това Т. Живков и да е правил за някой друг министър, правил го е толкова рядко, че аз не знам. Защо се ангажира с такива елементи, които по всеобщо признание са чужди на партията и тяхното издигане е плод на пълна случайност?)

В самолета се оказах с Лукия Друлия, която пътуваше за Москва.

С Ана се свързахме вечерта. Много е доволна от провеждането на конференцията във Варна.

8–9.X.1983 г. [събота–неделя]

В неделя излязохме с П.[антелей] Щерев и Варчо на разходка из Драгалевци.

10.X.1983 г. [понеделник]

При А.[нгел] Балевски – среща с президента [Яков] Сироткович – на Югославската академия в Загреб. И обяд. Иска сътрудничество в областта на енциклопедиите и икономическите науки. Спомнихме си за Божена [Перош–Ивканец]. Случаят със сестра ѝ им беше известен.

12.X.1983 г. [сряда]

Заседание на Главната редакция [на Многотомната история на България]. По спора между Д.[имитър] Косев и Кр.[умка] Шарова за БРЦК

в Букурещ. Д. Косев има право за В. Левски, да не се смалява неговото значение; Кр. Шарова – че БРЦК и Л. Каравелов започват дейност преди В. Левски в Букурещ. Не могат да решат проблема, защото го свеждат до фактологическия спор, а не по същество. Да изяснят съдържанието на революционността на двамата и различния стратегически подход към организирането на народа за революция. Забравят, че през 60-те години „революцията" загубва страшния си смисъл за определени управляващи среди в Европа, тъй като се въвежда „националното" съдържание в това понятие с Италия на Гарибалди и Мацини. Започва да се противопоставя „националната революция" на „социалната" – като катализатор на това деление става Парижката комуна и социалистическото движение с Интернационала. Това се проявява и на Балканите. Между другото Л. Каравелов стига до идеята за Швейцарски щати за балканските страни, докато В. Левски иска социално освобождение и за вече свободните балкански народи, както и за Млада Франция, и Русия.

Непримиримият е преди всичко Д. Косев. Дори обижда.

След обяд – заседание с пристигналите от Белград Радован Самарджич и Климе Джамбазовски. Дойдоха със сериозни предложения за сътрудничество. За кратко време уточнихме размяна, съвместни издания, конференции, подготвихме протокол и план за 1984 г.

Помогна ни много почти двадесетгодишното сътрудничество – участието на Р. Самарджич в конференциите за градовете, за Кючюк Кайнарджа и др. А се знаем с него от 1959 или 1960 г.

13.X.1983 г. [четвъртък]

Подготвих кратко изложение по въпроса за печатницата, след като посетих и разгледах цеховете. Предстоеше ни среща със Стоян Михайлов.

При него бяхме със Стойко Божков и В.[асил] Тодоров. Той изброи няколко случая на нередности, засилени и представени в изопачена светлина пред него. Но това по-скоро му послужи като повод да поиска да поставим цялостно въпроса за издателската дейност.

В този смисъл говорих и аз. С програма минимум – да осигурим материална база за нови 3.000 коли. При настоятелност и малко шанс – това може да стане.

14.X.1983 г. [петък]

Този ден имаше две събития. При председателя обсъдихме на първо четене един вид списъка на кандидатите за академици и член-кореспонденти. Интересни наблюдения – оказа се, че критериите са много нестабилни. Решително – хора, които нито в научно, нито в политическо

отношение имат качества – се предлагат само защото е изгодно, поради връзки, симпатии или семейственост. Някъде възразих открито. М.[ако] Даков зае, общо взето, верни позиции, но подкрепи и някои от неубедителните. Не се поколеба да възрази за З.[ахари] Младенов, [Александър] Гидиков и др.

Списъкът стана много голям, ще се преглежда, още преди да се изпрати.

Партийно събрание за перспективите за развитие на Института [за балканистика] и за отношенията институт–СИБАЛ. Поискаха от мен да говоря.

Дойде в института Т.[рендафил] Царидис. Янаки [Холевич] е ампутирал крака му – докрай. Но дал да се разбере, че идва късно. Рак. Помогна на Т. Царидис Институтът [по балканистика] – да бъде приет в болницата. Срещата бе трогателна... Изписа се, заминава за Солун. Колко ли му остава да живее... Не беше за научна работа. Герой, затова го взехме в института. Остана до края партиен човек. Колективът го обича.

15.X.1983 г. [събота]

Дойде [Димитриос] Тракидис – Такито. Доволен, че синът му е приет. Утре отива в Пловдив.

16.X.1983 г. [неделя]

В Банкя при Цв.[етан] Николов. За да подпише предложенията за Йоанис Караянопулос за чуждестранен член на БАН.

А.[лександър] Лилов имал разговори с М.[илко] Балев и с Т.[одор] Живков.

17.X.1983 г. [понеделник]

Продължихме обсъждането на местата за член-кореспонденти. Със [Благовест] Сендов и [Ангел] Балевски. Присъствува и К.[ирил] Василев. Включихме в списъка Д.[имитър] Шопов и социолозите – Н.[ико] Яхиел и Ст.[оян] Михайлов. След като председателят наложи Н.[икола] Стефанов, с когото горните двама са на нож, то не можеше тях да изключим. С голямата надежда, че всички ще се откажат.

След обяд открих паметната плоча пред дома на Кръстю Добрев.

18.X.1983 г. [вторник]

На конференцията, посветена на Кръстю Добрев, произнесох слово от името на ръководството на БАН. Кратко, като подчертах неговата

отзивчивост към партийната работа, към младите, към човечността му. Споменах и трудните проблеми, които е имал, но които споделяше с малко хора – любима жена, жертва на култа на личността, и всякакви други огорчения. (Жена му е полякиня, която в годините на репресиите на Сталин бива прибрана от месторботата ѝ и той, както и синът им, никога не можаха да разберат даже къде е загинала).

Тежко заседание на РИС. Д.[имитър] Косев на всяка цена искаше да наложи своето схващане, но срещна отпора на редакцията на тома. Аз му обърнах внимание, че се създава опасен прецедент. Веднъж вече в ущърб на Страшимир [Димитров] и мен, като дадоха изцяло право на Бистра Цветкова, която дори ни изхвърли от тома. В знак на протест аз отказах да чета материала и въпреки това главната редакция прие страната на редактора. Сега Д. Косев иска да наложи обратното. Накрая Д. Косев отстъпи.

Бюро на Президиума [на БАН]. Участвувам за пръв път. И то с няколко положително решени въпроса, посрещнати добре – „История на България" в САЩ и т.н. Но и един неприятен въпрос – Воин Божинов. Още веднъж да продължим освобождаването му. „Невероятен нахал" – това са думите на [Ангел] Балевски и общото мнение. Обаче приел заявлението му и му даде ход, без да има поддръжката на Единния център. Прати го на [Пантелей] Зарев, който също го поддържа. Отгоре на това [Димитър] Косев поставил резолюция на „този голям патриот". Реших, че не бива да започна дейността си с пълна конфронтация – с А. Балевски, П. Зарев и Д. Косев. Подкрепих с аргумента: „Етични съображения спрямо Д. Косев".

19.X.1983 г. [сряда]

Заранта – Президиум и Общо събрание на академиците за избиране на чуждестранни членове.

1. Центърът за българистика. В доклада бяха поставени правилно въпросите за материално-техническата база и някои други проблеми от организационно-техническо естество. Но заедно с това отчитат дейности, където те участвуват само със средства. В пожеланията, които прозират от отчитането и поисканите средства, центърът се превръща в координатор в дадена насока, във всеобхватен организатор и едва ли не в ръководител на дейността на институтите от хуманитарното направление. Не им стига едно или две списания, които практически те ръководят или най-малко излизат от тяхно име – искат и трето. Узнали, че ще възразя, подготвиха предварителна офанзива – Ст.[оян] Радев, П.[антелей] Зарев, та обработиха и председателя [Ангел Балевски]. Изказах се и убедих участвуващите в Президиума – по репликите и реакцията им личеше.

Председателят изманеврира – да остане по принцип като пожелание и се пристъпи, когато узреят условията. А един бюлетин спокойно може да извършва координационната работа.

2. Избрахме Я. [Йоанис] Караянопулос. [Благовест] Сендов прочете биографичната справка, която подготвих. Аз се изказах. [Ангел] Балевски веднага изпрати телеграма.

Снощи бях на вечеря при гръцкия посланик по случай посещението на К.[аролос] Папуляс. При влизането заварих вече там Ив.[ан] Ганев, Р.[айко] Николов и цялата гръцка секция. К. Папуляс пред всички ме прегърна и се целунахме. Каза, че предния ден много говорили за мен и не искал да замине преди да ме види. Ив. Ганев, комуто превеждаха думите на К. Папуляс, вметна забележка, че много ме търсили, но не ме намерили. Преди да кажа нещо, каквото и да било, гръцкият посланик също подхвърли, че той пък знаел как да ме намери и ето ме на вечерята.

Гледах тази глупава игра, която никак не ме засегна, защото си поех вече работата в БАН, погълна ме, виждам перспективите ѝ и мисля само как я овладея. Разбира се, Гърция не ми е безразлична, но вече като обект на наблюдение и като някакъв бъдещ труд. Затова именно не мога да разбера манталитета на хората от Министерството като Ив. Ганев, които би трябвало да ме използуват като капитал. Та един К. Папуляс би могъл в кулоарите да ми каже нещо, което сигурно не така лесно би се решил да сподели с другите.

20.X.1983 г. [четвъртък]

В печатницата. Реших да придвижа все още задържаните въпроси от ръководството на наборния цех. Води се някаква недостойна игра, която нямам време да разплитам. Повиках ги, поисках въпросите, накарах да ги напишат, обсъдихме ги, след това ми ги връчиха като председател на РИС. Представих ги на [Ангел] Балевски за решение. След това повиках началника на финансовия отдел и [Мария] Динева да поемат изпълнението им. Мисля, че това е пътят да се заздрави дисциплината и да се повиши производителността на труда. Т. е. да се преодолеят психологическите бариери.

Разговор с П.[антелей] Зарев – как да осъществим единодействие в случаите, когато проблемите са общи, а такива не са малко.

Чествуване 80-годишнината на Ал.[ександър] Обретенов. Видях Ал.[ександър] Лилов в салона. Отидох до него, ръкувахме се, посмяхме се. Казах му, че „по човешки“ – като повторих и натъртих на думите – се радвам на възможността да се занимава нормално с дадена дейност. Уговорихме се да се видим.

Чествуването мина спокойно. Подчертана бе дейността, както и заслугите на Ал. Обретенов, с голяма симпатия от всички поздравяващи го. Той говори в началото добре, но се отплесна по чисто пропагандистки начин към живота и задачите на учения и общественика. Хубаво беше само това, което каза за поколението, което вярваше при всички обстоятелства в революцията – и преди, и след 9 септември [1944 г.]. За тази борческа интелигенция е необходимо да се говори повече. Погазват се принципи, изтъкват се за добродетели тъкмо липсата на партийна етика, аморалността, лицеприятелството.

21.X.1983 г. [петък]

Тази заран се събрахме да уточним окончателно списъка на темите за конгреса по балканистика. Стана дума и за Директорския съвет на Института за балканистика, който с проведе в сряда. Взехме няколко добри решения и решихме и един хуманен въпрос – да привлечем по чл. 64 една аспирантка, която не можа да подготви своевременно дисертацията, но е отлично подготвена и годна за работа. Поради изключително тежките си материални условия и семейни проблеми (тежко болна майка, която почина), тя била започнала да пие, с което отблъснала колектива. Но когато поразровихме дълбоко въпроса, прояви се пълно разбиране от всички. Касае се за [Мария] Кискинова, латинистка.

Разгледахме и молбите на кандидатите за аспиранти. Сред тях е и дъщерята на Бистра Цветкова. Казах, че колегиалният дълг ни налага да я вземем на всяка цена. Затова не трябва да се създава паника нито у нея, нито у останалите. Да се проведе конкурссј напълно обективно, като ще осигурим две места, стига да има и втори подходящ кандидат.

Попаднах на второ юбилейно тържество на 80-годишнина – на Михаил Геновски. Порази ме неговата жизненост. Говори много, премного, но се слушаше. Построи си изказването на тема доверие и признателност. Като изброи всички възможни обективни и субективни фактори – от семейството до Георги Димитров и Тодор Живков. Най-много говори за БЗНС, за Александър Стамболийски, дори за Петър Танчев.

Предизвика смях, но и се замислиха, когато М. Геновски каза, че е признателен на обществената среда, която не допуснала той да стане престъпник: „И какъвто съм активен и не лош организатор, непременно щях да бъда и добър престъпник.“

22.X.1983 г. [събота]

Гледам, че все още продължавам, както в Атина – да фиксирам дейности, срещи. По-малко размисли, преживявания. Не че смятам, че литературните ми отстъпления ще имат някаква стойност. Но би било по-

добре, ако вписвам повече свои впечатления и оценки. Не мога обаче да намеря време сега, за да си наложа тази промяна. Връщам се като пребит. Отдавна не ме е боляло сърцето, както сега. Без да пия или да прекалявам с кафе, никакъв алкохол. Няколко вечери лягам в 8 часа, защото цяла седмица сънят ми е нарушен. А щом не спя добре, дигам налягане и съм като болен.

Ана току ми подхвърля, че ще съжалявам за Атина. А аз реално не само не съжалявам, но виждам, че се върнах навреме. Да бях останал един месец повече, щях да се чувствувам зле. А тук е Ана. Разходките вечер са най-големите ми разтоварвания. Също и Машка. Тя идва вечер, завъртва се малко с нас, играе, търси си порцията шоколад и все повече ни убеждава, че е личност. Държи се достойно, като голям човек. С винаги будно отношение.

Онзи ден всички гледат да я накарат да произнесе думата „кръгло", защото се получава нещо наистина смешно. Тя го разбира и се поддава на играта. Варчо, след като заговори за слънцето, ѝ каза, че и земята е кръгла. Бяхме в кухнята. Като го чу, тя се закова, наведе глава и огледа пода на кухнята, погледна Варчо и с жест и глава му отговори, че това не е така. Варчо не се предаде. Повика я към масата и начерта един кръг на покривката. Дръпна на другия край на масата една черта и категорично отряза: „Земята е дълга." Сладко детенце. Не отегчава.

Та ето тези всички неща – децата, Варчо, Мая, Ели, внучетата, Ана – внасят успокоение.

Нямаме спокойствие най-вече от проточилия се една година ремонт. Ужас. Идва ти да скърцаш със зъби за унизителното положение, в което е поставен обикновеният гражданин, жертва на всякакви изнудвания. И на една външна йерархия, лустро, персонална кола и други привилегии, които с нищо не могат да компенсират загубата на достойнство и нерви. И се питам защо е така? Класата ли е виновна, партията ли лошо ръководи, управниците ли не са на място? По-общи ли са проблемите и докъде системата е носител на вътрешни противоречия, които трябва да се преодоляват по съответния ред, а не да се прикриват, докъде пък вината е конкретна – на установените порядки. Ще се намерят ли сили, които да поставят на сериозно разглеждане тези проблеми? Защото, ако е за виждане и констатиране – всички ги виждат.

23.X.1983 г. [неделя]

Машка е прехвърлена при другите си баба и дядо за една седмица. Дими заминава за Одеса. Ще ми липсва. Но и аз тръгвам в сряда за Букурещ.

Имах дълъг разговор със С.[тойко] Божков. Трябва да не допусна да бъде обиден. Казах му, че съм говорил с председателя – да му устроим

тържествено изпращане. Ще искам да намерим подходяща формула за запазването му като „съветник“ или нещо подобно.

Ана се разболя – освен грипа, забра и пръстът ѝ. А пък и времето се влоши – влажно и хладно, засили се астмата ѝ. След като ѝ превързах пръста, днес се заех да я обличам. За пръв път. Копченца, закопчалки – не очаквах толкова джунджурии.

24.X.1983 г. [понеделник]

Отидохме до Правителствената болница. Искат от нас по-основен преглед. Пръста на Ана не е още за рязане, но лекарката намери гърдите ѝ не в добро положение – свиркания и от астмата, и от грипа. При мен също сърцето е претоварено – иска наблюдение над съдовете, за да се определи колко хапчета да вземам против налягането.

В БАН дойде Страшимир [Димитров], за да разискваме положението с том II на балканската история. Говорихме и за института, и по кадровите въпроси около туркологията у нас.

По същото време дойде и Л.[юбомир] Кабакчиев, за да му кажа мнението си за пиесата на П.[елин] Пелинов – реквием за убийството на Олимпий Панов от Стефан Стамболов. Изложих му критичните си бележки и мнението, че пиесата не реабилитира О. Панов, неговата личност не е представена с най-силните си черти, не е обоснована русофилската линия правилно като национална идея (тя не е национална идея, нито движение, нито народно течение, защото е просто политическа линия на определени среди както германофилството или англофилството, като се използуват било народни чувства, било политически или икономически интереси). По този начин симпатиите, които уж трябва да са на страната на Русия, биват отклонени в полза на Ст. Стамболов. А Ст. Стамболов въвежда в България турските ужаси, побоищата и политическите убийства. В България още не са изяснени нещата – и изнасянето на такава пиеса може да предизвика с основание реакцията на Русия, а и у нас да разпали националистически чувства. Не съм убеден, че и пълната реабилитация на О. Панов ще се посрещне добре от някои среди.

След обяд дойде при мен Стамат Стаматов. Пенсионирали са го, когато привършва докторската си дисертация. Страшно обезкуражен, потиснат. Очаквал е да обявят професура, а вместо това е пенсиониран. Иска да говоря с [Атанас] Малеев, да обявяват професурата – да не би да я съкратят.

25.X.1983 г. [вторник]

Поздравих в БАН срещата на икономистите от СИВ. След това отидох в телевизията по въпроса за филмите за българската цивилизация.

Поискаха им идеен план, направих го. Видя им се сложен за изпълнение. Спряха се на другия вариант – разработване на отделни теми.

Варчо завърши превода на статията за Месолонги. Станал е отличен преводач – добросъвестен и влага смисъл и чувство. Преведе и стиховете.

Вечеря в гръцкото посолство. Бях сам, защото Ана бе оперирана днес и не можеше да излезе. Тя и така нямаше да дойде. И на мен не ми се отиваше, но пусто гръцко посолство – не бива да прекъсвам контактите. Поискаха да съм със смокинг. Бяха доста посланици – между които френския, шведския, италианския шарже д'афер и т.н. От банална – по-банална вечеря.

26.X.1983 г. [сряда]

С кола за Букурещ. По пътя довърших книгата на [Панделис] Превелакис „Слънцето на смъртта". Отдавна не бях чел такава поетично написана книга. Вярно е, че аз отбягвам поезията, но този път авторът ме грабна и ме застави да чета и в колата, нещо което не съм правил никога. Със своята дълбоко човешка философия, извлечена от мъдростта на живота, с кратки сентенции, пословици; с големите проблеми, около които се върти разказът – за живота и смъртта, без да се опустоши животът и без да се наложи смъртта – приемаш ги като неизбежни, но животът не отстъпва своите права на смъртта, а човекът не се страхува от нея, макар че тя идва безсмислено; с повика си срещу насилието, войната – без да рисува ужаси, страхотии. Много ми хареса.

Аз познавам и лично П. Превелакис, и брат му. Силно впечатление ми направи и лекцията му, изнесена от него в Атинската академия върху [Никос] Казандзакис.

27.X.1983 г. [четвъртък]

Пристигнах вчера вечерта – но сварих заседанието на Комисията за микрокопия и дори след това успях да ида на вечеря. [Емил] Кондураки покани хората от Асоциацията [за Югоизточна Европа]. Оказах се в много трудно положение. Е. Кондураки искаше на всяка цена да поръча риба, и то моруна. Разхвали я така много, че увлече [Бекир] Байкал и [Стефанос] Пападопулос. [Панайотис] Зепос като по-опитен не се хвана на тази въдица. Аз се боях, че рибата е отглеждана в блатата около Дунав. Така и се оказа. Не можах да се откажа, тъй като Е. Кондураки потърси в мен потвърждение и аз от другарски съображения към домакина, потвърдих неговата оценка.

Сутринта, на 27-ми се състоя тържественото заседание. Говориха П. Зепос, заместник-министърът на външните работи, председателят на

Румънската академия и аз. Използувах случая, както беше пожелал и Е. Кондураки, да направя кратко изложение и за СИБАЛ. Всъщност тази съвместна проява бе взаимноизгодна и за двете организации. Асоциацията имаше нужда от по-широко обществено признание и от повече представители от чужбина за събранието. Ние имахме нужда от една демонстрация, че сме не само признати, но и решително подкрепени от двете балкански страни – Гърция и Румъния. За Гърция имаха вече доказателство след провеждането на съвместната сесия в Атина. Сега румънците разкриха своето отношение пред цялото Бюро на СИБАЛ. Програмата се организира от Държавния архив, който се ползува с голям авторитет в Румъния.

След обяд, след тричасово заседание завършихме с разглеждането на всички въпроси. Междувременно ми дойдоха наум две идеи – да проведем през 1986 г., а не през 1985 г. заседанието на Международния съвет, като го обявим за тържествено – по случай десетгодишнината от основаването на СИБАЛ. А втората идея се отнася до избора на председател – да изменим устава, за да избираме и представители на другите страни за председател. Това ще придаде още по-подчертан международен характер на СИБАЛ.

Видяхме се за малко с А.[нгел] Балевски. Отпадна моето участие като наблюдател на заседанието на Пъгуошката конференция, тъй като се оказа много неудобно отделянето ми от СИБАЛ. Поради същата причина не се настаних и в „Атене Палас", за да бъда с всички останали.

28.X.1983 г. [петък]

Екскурзия във Влашко по р. Олт. Най-напред в Драгашани, където е издигнат паметник на падналите гърци – на свещения легион от 1821 г. Оттам в един манастир, наречен „От едно дърво", защото от дънера и клоните на едно дърво е направена църквата още през XVII в. Тук обядвахме наистина вкусно, макар и постно. След това се отбихме в манастира Хорезу и стигнахме Римник-Вънча. Румънците явно поддържат добре манастирите, изглежда, намират в това и някакъв друг интерес, не само туристически, щом имат около 1.000 монахини.

Вечерта прекарахме в един ресторант – летен, явно вече закрит, специално за нас отворен. [Шарл] Кечкемети видя в това нещо ужасно. Смята, че са искали да скрият от населението, че ни се дава месо, когато то гладувало. Аз нямам това впечатление от малкото разговори. Трудностите в продоволствието наистина са големи, защото изнасят всичко. За месо има големи опашки. Но изглежда, че са му отпуснали края – на черната борса, на селото – държавата не е в състояние да осигури дажби. Нямаше с кого, пък и нямаше кога да поговоря или да обиколя, за да видя по-отблизо.

Ясно е обаче, че политическият режим не се нрави на хората. Не скриват раздразнението си и чувството на унижение, което изпитват.

29.X.1983 г. [събота]

Сутринта имах среща с един професор славист П.[антеле] Олтяну. Открил е славянски ръкописи – среднобългарски, с румънски превод, а някои и с други редакции. Уговорихме се да издадем някои у нас. Трябва, разбира се, да проверим научната им стойност. Остана с него Живко [Кабадаиев], който иска, ако е възможно, веднага да микрофилмира поне единия ръкопис, да не би да му попречат да дойде с него у нас.

Тръгнахме към 10 часа с Величка Филипова. Много е доволна и впечатлена от начина на посрещане и отношението на румънците към СИБАЛ и към нашата делегация. И италианците, и испанците са предложили прояви на СИБАЛ – едномесечен курс в Перуджа и заседание на Бюрото в Севиля през 1984 г.

30.X.1983 г. [неделя]

Разходихме се из градината и легнах рано. Имах нужда от сън.

31.X.1983 г. [понеделник]

Заранта още ме посети [Григорий Давидович] Вервес – член-кореспондент от Украйна. Припомни ми 1953 г., когато придружавах групата украинци и съветски гости до Пловдив, Шипка, В. Търново. С удоволствие си разказахме случки с Благой и други – единият беше задрямал настрана, подлагайки се на топлото още слънце; вечерта се надпреварваха да декламират стихове.

След обяд се състоя годишно-отчетното събрание на Института [по балканистика]. Здравка Мичева се опита да прикрие клюкарската си природа зад партийна принципност – поставя въпрос за изяснение, след като седмици наред създава настроение. И когато биде опровергана, заяви, че така тя, може би ограничено, видяла нещата, но ето, тя „искрено“ ги поставя на партийно събрание. Изтънчено клеветничество.

1.XI.1983 г. [вторник]

Имах лекция за Гърция в ЦДНА – пред офицерите от въздушните войски. Успях да направя разгърнат план, говорих, изглежда, увлекателно, и най-важното – убедително. Съдя по това, че защитих тезата за особената политика на Гърция, противно на това, което ми се внушаваше

– че там стават изменения само на повърхността, без да засягат съществено натовската природа на Гърция.

Изморих се и отидохме с Ана на два филма последователно в залата на ЦК. Отидохме за пръв път. Видяхме много познати.

2.XI.1983 г. [сряда]

При [Ангел] Балевски. Предложих да се състои среща на всички зам.-председатели за обсъждане на кандидатите. Още едно другарско разискване, което се посрещна добре от всички.

Обадих се на [Константин] Козмов от Министерството на външната търговия – за доставките от Пловдив. Искаме два композера от Пловдив. В печатницата. Въпреки нареждането и на председателя на БАН продължават да отлагат и да не решават елементарни въпроси. Вече на нищо не прилича. Заплаших ги с административни санкции.

Научен съвет в Института. Организационни въпроси.

При [Никола] Омайников – за ремонта.

В къщи сварих Мая с децата. С подобрено настроение. Играхме си. И на мен ми беше приятно да ги видя развеселени.

3.XI.1983 г. [четвъртък]

Заседание на Комисията по подготовка на конференцията за източните литератури, с представители от социалистическите страни. Измислили са я като форма за общуване и научен туризъм. У нас се провежда за пръв път, тъй като нашият институт не искаше да се ангажирва и с такова мероприятие. Пое я БАН, но я възложих за организиране на Катедрата за източни езици.

Събрание на активните борци и младежта с докладчик Живко Живков. Говори умно. За основните етапи в развитието на комунистическата младеж у нас – като наблегна на нравствения облик като нещо ново за нашето общество в началото на века, на класовото съзнание, на революционните добродетели – изтъквайки за всеки етап издигането и приспособяването към обществените изисквания на организациите на младежта. Вярни оценки с минимум спомени, по-скоро като констатации, отколкото като преживявания. Приятно бе за слушане. Поговорихме си за годините след 9. IX.1944 г., за БОНСС. Прати поздрави на Ана.

Каза и нещо, което сетне споделих и с Ана: „Не мога да си представя и дори да повярвам, че е имало такъв ентусиазъм. Какви времена.“ И въпреки стремежа да разкрие нови извори на ентусиазъм, не можа да

убеди аудиторията. Но в едно отношение бе прав – организацията не е за ограничен брой, за водещите, авангардна, а е обхванала всички. За да не се дели младежта отрано, да няма избрани.

4.XI.1983 г. [петък]

Най-после дойдоха майстори вкъщи – да рушат.

А в 11 часа – при председателя – да обсъдим основните положения на устава. Очертаха се две групи – по-радикалните ([Благовест] Сендов, [Димитър] Шопов и аз) и тези, които застанаха на консервативни позиции (Ив.[ан Василев] и З.[ахари] Младенов). М.[ако] Даков подкрепи нас, а [Ангел] Балевски – ту едните, ту другите. Централният въпрос бе този – да поеме ли БАН национални функции, с всички произтичащи от това права и задължения.

Малка разправия с [Димитър] Ляков. Вярва повече на бумажките, отколкото на проверката. Така стана и с поръчката на апаратура от Пловдив. Получил хвърчащи уверения, а всичко, което искаме, се оказа разпределено между ведомствата. Добре, че [Атанас] Михнев ме предупреди. Говорих с [Константин] Козмов отново, дано не се окаже късно.

Пристигна Донка [Петрова] от Солун. Донесе ми в-к „Елиникос Ворас“ със следното заглавие на една трета от страницата – „Ανδρέας καί Τοντώροφ – ένας δίδυμος οδηγός στο δρόμο πού χάραξε η 18 Οχτώβρη“ [„Андреас и Тодоров – един двоен водач по пътя, начертан от 18 октомври“]. Поляризацията е станала толкова остра, че вече открито обвиняват Андреас Папандреу, че е избрал пътя, който води към социалистически промени от български тип, че изменя на „демокрацията“. На две страници в този брой и на още две в следващия вестникът реагира остро срещу политиката на ПАСОК. Още не съм чел статията, а и от МВнР нищо не ми казват. Изглежда, че наистина от момента, от който напусне ведомството, човек става излишен или не си спомнят за него. Аз самият нямам време, но почвам да разбирам пенсионерите. И все пак ще трябва аз да взема инициативата, за да установим някаква форма на контакти. Толкова инициативи минават през мен, ще трябва да установим взаимното осведомяване. Могат да се допуснат и грешки.

5–6.XI.1983 г. [събота–неделя]

Два дни, през които Варчо, Енко, с приятели се заеха да изхвърлят материал от разбиването на стените. Касае се за строителен материал, който се измерва с тон или тонове. Дойдоха, хванаха се, пуснаха макара и го изнесоха – огромна купчина в двора. Освен това извършиха и една друга много полезна операция – изчистиха тухлите, така че спестиха много

– главно в труд – изхвърляне на годен строителен материал (добре изчистени тухли) и докарване на негоден (четворки тухли, на които не можеш да забиеш един гвоздей, рушат се, защото са кухи отвътре.)

Машка погледна вечерта разрушената кухня и горко, неутешно заплака: „А къде ще амам" – не можа да се примири с промяната на обстановката.

Дими обаче дойде, поработи само около два часа и си замина, без да се обади дори. След като изрично го бях помолил. Знам много добре, че това не е свойствена работа нито за мен, нито за тях – но такова е нивото на услугите. И държавата, вместо да потърси радикални решения, деморализирва целия народ, като праща административни работници, служители, асистенти и преподаватели, научни сътрудници, студенти и ученици със седмици и месеци в строителството – нито те работят като хората, нито ефектът им върху строителните работници е положителен. Взаимно се намразват и се губи доверието в способността на режима да се справи с икономическите проблеми.

И все пак бягството на Дими ме огорчи, защото говори за възпитание и за отношение. За тях го правим, а той е заел позиция на пълно безразличие, манкира, не поема никакво задължение. А на нас разчита да намерим и да плащаме на жена за детето, вкъщи се готви всеки ден за нея и детето, всяка вечер е у нас и тук се храни. Без да е отишъл нито веднъж да купи каквото и да било – хляб, мляко, плод – и без да попита дали сме могли през деня да приготвим всичко, което е нужно. Идва към 6 часа, сяда пред телевизора и чака да му сложим масата.

Приех го за невъзпитан – в края на краищата не аз ще живея с него. Обаче поведението му тези дни надмина всичко – просто ми изстина съвършено.

И аз самият, макар че не участвувах непосредствено във физическата работа, бях погълнат с домашни задължения. Пазарувах, слагах масата за изгладнелите момчета, разтребвах. Можах само да отделя няколко часа да си подредя чекмеджетата на нощното шкафче.

В събота вечер гледах последната серия на [Мигел де] Сервантес. И се замислих колко прехвалено е било нашето средно образование в миналото. Какво знаехме за Дон Кихот? Как ни се поднесе в училище и в марксистката литература, която четяхме упорито, главно съветска. Откъси в училището, литературен разбор, достъпно, преработено издание (цялостното лично прочетох с голямо удоволствие), но едва сега от филма разбрах, че книгата е писана в затвора, че Сервантес е бил преследван от инквизицията, че „Дон Кихот" е творение, забранено и забравено в Испания повече от два века и едва през XIX в. започва да става известно. А от марксистката литература, че отразява един отминал строй, залиняло рицарство, на което нанесла поразяващ удар. А Испания по това вре-

ме съвсем не е била по-малко фанатизирана, кладите са горели с пълна сила, жените са били на особено преследване, църквата и дворянството са господствували – искало се мъжество, скъпо заплатено при това, за да се противопоставиш на съществуващите порядки. Това не е било книга срещу отминали явления, а истински боен призив за отхвърляне на античовешкия режим, предизвикателство срещу силните на деня.

Колко е съвременна тази книга по своя смисъл, се вижда от поведението днес на това, което се казва авангард, партия, калени комунисти, които разглеждат като „донкихотовщина" всеки опит да се противопостави човек на наложените порядки – явно неразумни, неетични, пагубни за нашия идеал, за социализма. А говорим за нов подход към литература, за гражданското ѝ осмисляне.

Ана пък ми разказа съдържанието на една статия за Наталия Гончарова, съпругата на [Александър] Пушкин. Не само не е имала абсолютно никаква вина за случая с Дантес, но е обичала съпруга си, прекланяла се е пред неговото литературно дело. За 7 години брачен живот с Пушкин му е родила 4 деца, а след неговата смърт била принудена да се омъжи отново – отгледала е други 3 деца. При това съхранила паметта на бащата за първите си деца, а съпругът ѝ, въпреки материалните трудности, не посегнал на сумата на Пушкин от литературните му творби.

А ние от гимназията отнесохме само едно – че Пушкин е жертва на заговор, в който участвува неговата лекомислена жена. За нея – само презрение.

В неделя вечерта ни повикаха Светомир и Хелен [Иванчеви]. Взеха ни билети за „Васа Железнова". Филмът ни запълни душата, да употребя този най-банален израз – и с постановката, и най-вече с играта на Инна Чурикова. Сериозно е разкрито разорението на руската буржоазия през призмата на сложни и противоречиви личности. Образът на революционера и на положителното начало е дадено сгъстено в лицето на снахата Рашел, като е разкрит и антисемитизмът, насаждан в руската душа.

Разказах на Светомир [Иванчев], че ръководството на БАН – зам.-председателите – не можа да издигне кандидатури в областта на езикознанието и литературознанието, защото П.[антелей] Зарев отказа да направи предложения и изобщо да разисква въпроса. Освен ако има други съображения и е решил да действува, без да се съобразява с никого, отгоре.

7.XI.1983 г. [понеделник]

Днес е голям празник. Толкова се нуждаем от почивка, че ако бяхме използували тези три дни – успяхме малко да се възродим с Ана. А сме изтощени, с нисък праг на дразнимост, доста измъчени.

Пак сме вкъщи – чистенето продължава, макар че остана малко. Ще дойде архитектката, трябва да предупреждаваме съвета да не ни забравят утре – да дойдат зидари, да издигнат първите стени, за да оправим инсталациите и водопроводите, а сетне пак да рушат това, което е останало.

Аз не можах да спя спокойно. Събудих се в четири часа и станах, та седнах да пиша.

8.XI.1983 г. [вторник]

Маратонско бягане. Най-напред в РИС – още веднъж да раздвижа В.[асил] Тодоров и [Вера] Гьорева, че наистина висящите въпроси трябва да се решат в посочения срок, за да се внесе успокоение сред работниците и служителите на печатницата.

След това в МВнР. Трескава подготовка около посещението на А.[ндреас] Папандреу. От неофициално, приятелско, което даде основание на нашите да предложат формата на лов във Воден, А. Папандреу изведнъж обявил, че желае да посети Велико Търново и ще бъде придружаван от десетина журналисти и от телевизията.

Оттам при Мая – за около половин час. На основата на предишния материал, който приготвих за телевизията и който отпадна и на някои теми, предложени от Мая, съставихме списък на тридесетина теми. Разпределени са добре.

След обяд среща в Единния център за история. Обърнах им внимание върху международната обстановка, че се свърши с идиличния период на 1300-годишнината и създадената еуфория, че сме спечелили обществеността на повечето капиталистически страни. За пример се сочеха Италия, САЩ, Франция. А точно там се разгърна най-силната кампания срещу нас по случая [Сергей] Антонов, която обхвана широките слоеве. Говорих им за необходимостта от нови форми и инициативи, по-малко шумни, но по-ефективни.

Спрях се подробно на обстановката на Балканите, която позволява сега да преодолеем задръжките по Югославия. Пробивът, който направихме, да се последва от другите институти на БАН. Институтът по история на БКП също подписа споразумение. Само нашият Институт за история се спотайва и ръководството му отправя стрели срещу нас.

Изказаха се Мито [Исусов], Р.[умяна] Радкова, [Веселин] Трайков, Д.[елчо] Тодоров. Останаха доволни, че им се разкрива път за инициативи.

Вечерта на кино – два американски филма, от които излязох отегчен и дори раздразнен.

На връщане Мария Червендинева (директор на музея „Георги Димитров“) ми изказа изненадата и недоволството си от начина на провеждане на срещата с младите историци. Много и директно се разобличавал култът на личността. Срещу умряло куче – било лесно и излишно. Нямах възможност да разчопля какво всъщност я раздразни – че изобщо се говори за култа или че се говори за минали свършени работи. Мога да очаквам и двете от нея, като имам предвид как разсъждаваше преди около 8–10 години. Но знам ли как е еволюирала?

9.XI.1983 г. [сряда]

Среща с групата от телевизията. Стана интересен разговор, защото единият се опита да философства със заучени фрази. Другият и Мая следяха с живо участие дискусията – за прогреса, за формациите и за етапите, които са необходима предпоставка за постъпателно развитие, и за какво ли не още. Трябва сега да се намерят хора.

В отдел „Наука“ [към ЦК на БКП] при К.[онстантин] Косев. За изпълнението на решението за Добруджа.

След обяд срещи с Ж.[ивка] Въжарова, с [Пенко] Пунтев и изненадващо – с Юлия Василева. Представи ми се, защото аз не я познавах лично. Иска чрез мен да неутрализира евентуално противодействие на усилията ѝ да остане в БАН. Заяви, че не се оплаква от Ана, макар че тя я изключила от партията, нямало да се върне в Биологическото отделение, да я оставят обаче да работи в системата на БАН.

10.XI.1983 г. [четвъртък]

При Ц.[ветан] Николов.

При Н.[икола] Стефанов – в Кръглата зала. Обсъждане на състоянието на Икономическия институт след решението на Политбюро, решението за създаване на Координационен съвет, както и за преподавателите по марксизъм-ленинизъм. Материалът по втория пункт предизвика редица реакции по начало критични и остро критични. Отегчително говори акад. Сава Гановски – вярна мисъл, която предъвква около 40 минути.

Аз не се изказах. Направих само една реплика, че материалът не е за внасяне в Секретариата на ЦК и то, защото заобикаля съществения въпрос. Преди 9.IX.1944 г. без преподаватели по марксизъм-ленинизъм и без нито един професор марксист от 30 до 50% от студентите бяха под влияние на РМС и БОНСС и от тях излязоха убедени строители на социализма, след като достойно издържаха изпитанието на фашизма и войната. Сега се съмнявам, казах, дали достигаме този % на предани на социализма младежи. Следователно въпросът е комплексен и не може да се сведе

до едно преподаване. Това даде повод и на Н.[икола] Попов да се изкаже в този дух – че от целия преподавателски състав зависи до голяма степен нивото на възпитанието и че трябва да се види по-надълбоко.

Н. Стефанов на излизане ми изказа задоволството си от репликата и поиска да се видим.

Към обяд дойде при мен един грък, специализиращ у нас [Костас Нихоритис]. Докаран специално за подготовка за работа със славянските ръкописи в Атон, успял да се ожени и вече имал дете. Жена си обичал, филоложка, както се изрази „шопкиня" – визирайки родителите ѝ. За да не би да изтърват стаята на сина си, който отишъл войник, отказват да ги настанят в неговата стая и ги държали в сутерена. А било влажно, особено за детето. Ще трябва да му помогнем да бъдат настанени в общежитието за аспиранти.

11.XI.1983 г. [петък]

Разправии с майсторите. Наложи се да смъкнем едната стена – до средата на стаята. Натежа колоната. Ще направим стена с талашит.

Обяд с румънския професор [Пантеле] Олтяну. Иска да му отпечатаме тук някои ръкописи с монографична разработка – среднобългарски и румънски. Сериозна работа. Обемни са, но заслужават. Още един повод за разширяване на капацитета на печатницата.

Среща с проф. К.[ую] Куев и Ст.[оян] Радев. Разкритикувах плана им за 1984 г. Вписали са се като партньори на БАН и са поели несвойствени задачи – комплексни научни конференции и организиране на цялата пропаганда за 40 г. от 9.IX.1944 г. в чужбина, в това число и на БКП. А българистиката като такава остава на заден план. По това време влезе и [Григорий Давидович] Вервес – много доволен от пребиваването си. Предлага двустранно сътрудничество с Украйна. Обясних му причините, поради които това е било отклонявано. Смята, че нещата са променени вече.

12.XI.1983 г. [събота]

От сутринта до обяд разглеждахме музея в Съдебната палата. С.[имеон] Дамянов повика В.[еселин] Хаджиниколов, К.[онстантин] Косев, С.[трашимир] Димитров, [Мито] Исусов, В.[еселин] Трайков и мен. Констатирахме доста слабости. Но К. Косев и М. Исусов си заминаха рано. Основните забележки формулирах аз, като след това се разбрахме да напиша лично писмо до Г.[еорги] Йорданов, за да облекча работата на Симеон [Дамянов].

Написах на ръка бележките и в писмо до Г. Йорданов ги предадох на милиционера пред входа на дома му.

В събота и неделя отново Варчо и Енко изхвърляха купищата натрупан строителен материал в новото апартаментче, което се образува след събарянето на стените.

14.XI.1983 г. [понеделник]

Свиках отишлите в Плевен другари от ФСО. Доволни са от колектива, предлагат да се запази самостоятелността на печатницата. Нашите отново възразяват, не им се иска да има конкуренция. Подава се на тези настроения и В.[асил] Тодоров. Дадох на председателя да подпише предложението до Г.[еорги] Йорданов (МС) за прехвърлянето на печатницата от Плевен като поделение на БАН.

След обяд в Института за балканистика. Заседание на главната редакция на петтомната история. Поставих им по-широко въпроса – за допълване на проблемната част, която разработваме с достатъчно конкретен и познавателен материал, който липсва засега и в плана. Така читателят ще бъде задоволен, че имайки тази поредица, ще получи и нещо като енциклопедически справочник по най-търсените показатели за Балканите.

Мнението се раздвои, но повечето подкрепиха идеята. Остава да търсим формата. Решихме да се съберем втори път след обсъждане на материала на том първи.

15.XI.1983 г. [вторник]

Посещения, разговори. П.[антелей] Щерев – болен.

16.XI.1983 г. [сряда]

Сутринта при П.[етър] Младенов. Поставих му въпроса за сградата на ул. „Московска“, която Л.[юбомир] Попов и П.[етко] Илиев задържаха. Взе изцяло нашата страна и обеща да уреди въпроса.

След това с няколко думи изрази голямото си задоволство от посещението на Андреас Папандреу. И добави, че най-после са напълно преодоляни недоброжелателните внушения и от десните държавници, и от ръководството на ГКП срещу А. Папандреу. Но положението му е много тежко, блокиран е и отвън, и отвътре. На социалистическите страни Западът отпуща кредит, а на Гърция не е отпуснал нито един долар.

Показах на П. Младенов вестника със статията „Андреас – Тодоров...“. Направи му силно впечатление и поиска веднага да се направи ксероксово копие и да му се преведе. Оцени я правилно като доказателство за преориентация на А. Папандреу към нас, нещо, което вече реакцията в Гърция е доловила.

Може би в тази връзка той се обърна към мен и ми каза да не забравям, че съм пожизнен посланик, че трябва да имам дипломатически паспорт. Казах му, че вече съм бил един път посланик, но когато напуснах министерството, не само ми взеха паспорта, но и ме заличиха от всички списъци и не скриваха изненадата си, че ме виждат понякога на някой прием. Случи се така, че трябваше да откажа да ида в ЮНЕСКО – на заседание на Изпълнителния съвет, където бях регистриран като посланик, за да ми дадат отново паспорт „скрепя сердцем". Сега имам дипломатически паспорт, му казах, като зам.-председател на БАН, но на него не пише посланик. П. Младенов настоя да съм отишъл да се впише, подхвърляйки, че МВнР ме смятало за свой човек и разчитало на мен и за бъдеща дипломатическа работа. Аз пропуснах това без коментар и попитах П. Младенов дали ще дойде на честването на двадесетгодишнината на Института. Обеща.

Чел с удоволствие за Месолонги. Бях му пратил справката, която преведе от гръцки Върбан. Всъщност това се оказа цяла научна статия.

Директорски съвет в Института за балканистика. Оттам в Държавните архиви – разказах на В.[еличка] Филипова разговора си с П. Младенов, защото с постановлението СИБАЛ и Държавните архиви са задължени да открият читалня за архивни микрокопия.

17.XI.1983 г. [четвъртък]

В РИС – отново натиск, за да решат висящите въпроси. Разгледахме някои кадрови въпроси. Доволни са, че получиха още една офсетова машина. Сега проблемът е за композерите. Тук не ни провървя – нашите проспаха или по-скоро другите се оказаха по-пъргави.

Среща с представител на телевизията за филмите.

Борис Панов – донесе статия. Оплака се от Пеко Таков и Мако Даков, който попречил да се разкрие истината.

След обяд – НС. Реших да ида поне първия път. Стойко Колев иска да се видим.

18.XI.1983 г. [петък]

При Георги Йорданов – рано сутринта. Говорих му за сградата на ул. „Московска" и колебанието, а може би и готовността на Петър Младенов да ни я даде. Г. Йорданов не скри възмущението си от неоснователността на промяната на постановлението на МС. Обеща да говори с П. Младенов.

Иска да помогна на музея [Националния исторически]. Приема бележките, но бърза с откриването на музея.

Между 9 и 11 часа – разговор по радиото за Балканите. Аз бях с К.[остадин] Кюлюмов. А в радиото – [Иван] Гарелов и Г.[еорги] Стефанов. Искаше ми се да отговоря с примери за общобалкански прояви на борбата срещу османското господство. Посочих два примера – Хайдут Велко и Йоргаки Олимпиос и омъжването на Стана за двамата побратими и овдовяла два пъти с четири деца от двамата. Участието на гърци в Опълчението. Специално за [Георгиос] Караискакис.

На втория въпрос отговорих общо – защото развитието не позволи праволинейно продължение на проявения интернационализъм от годините на войната. Та между социалистическите страни, участвували активно в съпротивата, се развиха остри противоречия, а Гърция излезе от строя (Гражданската война). Изобщо, не добре формулиран въпрос. Казах, че между балканските страни, тръгнали по пътя на социалистическото развитие, е имало периоди на приближаване и на отдалечаване, и отбелязах, че у всички тях се проявява антиимпериализмът.

Третият въпрос бе за престижа на Института за балканистика. И тук посочих три примера след една обща постановка за връзките ни, форумите и изданията. За участието по наша покана на двама турски професори на сесията за Освобождението на България от турско господство (Ангел Балевски дори не пожела да изпрати поканите, та ги пратих аз). За конференцията за 1300-годишнината в Солун – първата международна проява за тази годишнина още през есента на 1980 г. (не ми беше удобно да кажа как едва не я провалиха, защото дълго време от София не искаха да изпратят два билета – за председателя на Австрийската академия и за един професор от ГФР). И третият пример – за избора на Алекс Буда, председателя на Албанската академия, за чуждестранен член на БАН.

В 14 часа [Иван] Гарелов ме повика в телевизията. Боян Трайков се отказал да говори за посещението на Андреас Папандреу. Уплашил се от обявяването на Кипърската турска република. Да не каже излишна дума за А. Папандреу – поне така ми даде да разбера Ив. Гарелов. Искаше да ида, за да може да излезе по-раздвижено – това посещение бе най-важното международно събитие у нас и премълчаването му можеше да предизвика превратни тълкувания.

Отидох неподготвен, т. е. нямах представа за какво ще ме пита. Помислих все пак, че за самата среща не мога да говоря, тъй като не съм бил във Велико Търново. И че трябва да кажа нещо по-общо.

Ив. Гарелов ме попита дали не е по-добре да говоря за двустранните отношения. Казах му, че не можем да избегнем безядрената зона. Каза, че ще ме пита каква е ползата им за Балканите. Първият му въпрос бе: „Доволен ли сте от разговорите за безядрената зона?“ Отговорих: „Как да не съм доволен, когато най-после тази идея излезе от абстрактните пожелания и стана предмет на международни разговори и дипломати-

чески преговори.“ И още едно изречение. Вторият въпрос: „Ползата за Балканите?“ Отговорих с едно сравнение на Европа и Балканите. Обременени от тяхното историческо и политическо минало, а Балканите се освобождават вече от печалната си слава, дори отпада значението на символа „балканизация“. В този дух говорих. Ив. Гарелов: „Смятате, че се извършва нещо съвършено ново, и че настъпилите промени са необратими?“ Моят отговор: „Да, необратими са. Като цел – безядрената зона зависи повече от общата конюнктура, отколкото от желанието на балканските народи. В това отношение не съм оптимист, нито краен песимист. Гледам и оценявам самото водене на разговори, което не може да не доведе до задълбочаване на взаимноизгодното сътрудничество.“ И последен въпрос: „Как бих оценил ролята на личността в този съвременен период и какво заглавие бих поставил на един труд?“ Отговорих: „Мъжество. Защото се е искало мъжество и голяма убеденост, за да се обявят балканските ръководители против течението, против наслоенията и да наложат една политика, изпълнена с рискове.“ И дадох за пример имена от Гърция, давайки да се разбере, че не изключвам другите. Споменах Г.[еоргиос] Папандреу, К.[онстантинос] Караманлис, А.[ндреас] Папандреу, като наблегнах на последния, който иска да издигне нашите отношения на нов етап при изключителни трудности и натиск – и вътрешен, и външен. Някъде споменах дори и Албания.

На Ив. Гарелов и останалите се хареса много. Казаха ми, че такова човешко участие не са имали.

19.XI.1983 г. [събота]

Гледахме „Панорама“ вкъщи всички. Дойдоха и децата. Хареса им. Говорих развълнувано, виждаше се, че съм дълбоко убеден в това, което казвам, дори Варчо подхвърли, че не оставям никого неубеден. Ана каза, че съм говорил умно, сетне насаме ми го повтори с по-разгърната аргументация. Няма съмнение, че появата ми мина успешно и се приема от хората. Обадиха се двама-трима души по телефона да ме поздравят.

Сутринта отидохме на разходка в Банки. Ана е с опънати до крайна степен нерви.

20.XI.1983 г. [неделя]

Дойде [Георги] Колибаров. Разходихме се. И на него много се хареса предаването. Мисълта му бе дано да се намери някой, който да съобщи това на А. Папандреу.

21.XI.1983 г. [понеделник]

Първият директорски съвет на СИБАЛ след реорганизацията. Библиографската група се изравнява по права със Секретариата на СИБАЛ. Говорих за единството, за новите изисквания, за това, че вече няма от кого да очакват нареждания, а трябва да развиват инициативи. Че по същество са вече цял институт от 30 души.

И все пак сблъсък се получи по повод инвентара за английските архиви. Евдокия Петрова влезе в конфликт с момичето, натоварено с тази задача, и го доведе до психическо разстройство. Но ловко се защити и обезсили предложението на Живко [Кабадаиев] за наказание на двете. Провокирах дискусия, през която колективът се нахвърли остро срещу подхода на Евдокия, без обаче да оспори работата, която предстоеше да се извърши от нея, за да се завърши тома.

Живко първоначално не можа да разбере това, което стана. Той искаше приемане на неговото предложение. Разговорът, който имахме, общо взето, го успокои. На заранта беше вече по-спокоен.

23.XI.1983 г. [сряда]

При [Валентин] Караманчев. Продължителен разговор за печатницата и издателството. Въпросите не ще се решат леко. Но разбира проблемите и може да помогне.

Главната редакция на многотомната история – организационно събрание.

При [Васил] Василев – директор на кооперация „Освобождение". Най-после попаднахме на човек, който реално иска да свърши работа. Дойде дори вкъщи. Спомнихме си, че пак същата кооперация ни беше направила преградната стена в хола.

Проф. [Пантеле] Олтяну – донесе ми книга, подаде заявление за издаване на книга, която резолирах и поехме задължение да издадем един среднобългарски ръкопис и други негови книги.

Бюро на Президиума – и аз дадох лепта в отпора на ръководството на БАН спрямо наистина клеветническите твърдения, излезли от поделения на ДКНТП.

Вечеря с бившите членове на профсъюзния комитет на БАН от времето, когато бях председател – В.[асил] Мръчков, [Иван] Кожухаров, [Румен] Катинчаров, Сашо, Цанко [Стойчев] и т.н. Разпитваха ме по какви ли не въпроси – за Балканите, за историята, вкл. до Ст. Стамболов.

24.XI.1983 г. [четвъртък]

Акад. [Ангел] Балевски и [Пантелей] Зарев ме повикаха, за да прочетем полученото решение на Политбюро за езиковедския институт. Много доволни. Решението разкрива възможности за придвижване нещата напред, но кой знае как ще се тълкува.

Посещение на виетнамска историческа делегация.

Съвещание на участниците в ТВ филма. Хората приеха с ентусиазъм участието.

25.XI.1983 г. [петък]

Всичкото си свободно време използувам за четене на ръкописа на том I от Историята [на балканските народи].

След обяд среща с генерал Л.[юбен] Анев – сега той отговаря при МС за държавната тайна. Н.[айден] Петров [Тайната] бе изненадан, когато ни видя да се прегръщаме – още в затвора между нас се създадоха много близки отношения.

Заседание на Националния комитет за балканистика – нашето участие на Конгреса по балканистика в Белград. Уточнихме брой на делегатите – по принцип 60 души, и редица други подробности около подготовката ни.

26.XI.1983 г. [събота]

Работен ден. Среща с Никола Стефанов. Около кандидатите за академици и член-кореспонденти. И по някои въпроси на БАН.

27.XI.1983 г. [неделя]

На гроба на майчето. Ана цял ден бе много разстроена. На обяд дойде Мая с децата.

28.XI.1983 г. [понеделник]

Обсъждане на ръкописа на първия том. Няколко часа. Конструктивно. Полезно. Ще стане том.

Среща с Благоевградската енциклопедия и другари от Благоевградски окръг.

При международниците от дружество „Георги Кирков“. Говорих за Гърция. Трая три часа. Дълго ми ръкопляскаха.

29.XI.1983 г. [вторник]

Отпътувах за Париж. Посрещна ме [Димитър] Вандов. Същата вечер ме заведе у дома си на вечеря. Беше убил и подготви на грил фазан. Наистина вкусно. С настроение хапнахме, пих и малко винце, и така, както си бях уморен, заспах, без да ми направи никакво впечатление шумът.

Преди това имах разговор с Мария Захариева. Много доволна от резултатите на Генералната конференция. Всички западни страни били против, между другото и поради съвпадението с чествуването на 40 години от основаването на ЮНЕСКО. Не всички социалистически страни подкрепили достатъчно енергично, а някои направо завиждали. За нас гласували всички балкански страни.

Г.[еорги] Йорданов не говорил за ЮНЕСКО нищо – кого имал предвид за постоянен представител, но според Мария [Захариева] „моите приятели“ не се били отказали да ме изпратят отново навън. Мисля, че го казва по инерция. Не че изключвам желанието им, но не е във възможностите им.

30.XI.1983 г. [сряда]

Обяд с [Жорж] Кастелан в посолството. Връчиха му медали за 1300-годишнината и на „Г. Димитров“. Поговорихме за двустранното сътрудничество и за положението във Франция.

Според Жорж антикомунизмът на [Франсоа] Митеран е даденост, но антисъветизмът е засилен именно за да принуди комунистите да напуснат правителството, като хвърли върху тях отговорността за провала на единодействието между социалисти и комунисти.

Може би има нещо вярно в това, но са по-дълбоки причините и за антикомунизма, и за антисъветизма.

След обяд отидох при Архивите. Използувах телефоните на [Шарл] Кечкемети, за да уредя с [Хосе Мануел] Мата и [Лоренцо] Манино срещите в Испания на Бюрото. Поставих пред Ш. Кечкемети въпроса за избор в Международния съвет на архивите на Дойно Дойнов. Разкри ми механизма. Шансовете са големи.

1–2.XII.1983 г. [четвъртък–петък]

Заседание. С Питър Матайас ще се разбираме. Спокоен е, стопански историк, подкрепи ме, когато бях атакуван от един от африканците, случайно привлечени. Всъщност на мен се наложи да отстоя приетите от Международната комисия части: първа – проблемна, и втора – регионална. Постепенно в хода на дискусията и обясненията спечелих за представения план присъствуващите. Прие се за база, реши се да се изпрати на

останалите членове на редакцията на т. VI, а на 4-ти февруари да се съберем отново тримата с [Семьон] Микулински и английския представител, за да изработим окончателно проекта за плана.

[Шарл] Моразе прие плана за изходно изказване при разглеждането на т. VII.

Единия обяд бях поканен от [Макаминан] Макагпансар с [Томас] Келер, съветския представител, началник-кабинет на [Амаду] М'Боу, в чест на [Милан] Миланов. Прекарахме весело. Дори се зароди идеята пак да се съберем шестимата в София или другаде у нас по време на Генералната конференция. Поканата отправих аз, че ще им устроя обяд или вечеря.

Втория обяд останах в кафетерия. Не ми се вярваше на очите – толкова е поскъпнало – само стекът струва 25 франка, когато тук преди няколко години се обядваше за не повече от 15 франка. И това, след като бях напуснал Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО.

[Шарл] Моразе устрои коктейл у дома си. Покани и няколко министри. [Жан-Пиер] Кот, син, ми каза, че баща му ни е защитавал за самолета на Израел, свален от нас.

3–4.XII.1983 г. [събота–неделя]

Прекарах със Захари [Захариев]. Отидохме до родното място на Александър Дюма. Разгледахме музейчето. Малко неща, но уредникът успя да оживи разказа с много пикантни истории.

Обиколихме селището, след това се отбихме в едно друго, където е запазен замък откъм XIV в. – реставриран, но все още средновековен. Захари ми каза, че нямали втори от този тип.

Първоначалната ни идея да преспим се оказа неосъществима – много студено в провинциалните хотели. Прибрахме се, като се навечеряхме богато в един китайски ресторант. На следния ден заранта обиколихме изложби – за асирийското изкуство и за Рафаело.

Вечерта с [Димитър] Вандов. Гледахме ръкописа му. Минахме и по Шан-з-Елизе – великолепно украсен, без да се спираме, а направо се бутнахме на филм. Джеймс Бонд. Приятно се гледа.

5–10.XII.1983 г. [понеделник–събота]

Цяла седмица – напрегната работа около VII том за XX в. Пристигнаха [Сергей] Тихвинский, [Е.] Менделсон, [Сарвепали] Гопал, [Е. К.] Братуейт, заместници на [Силвио] Завала и на Иба дер Тиам. Последните двама – интересни африканци, работещи в Париж, но не им бе лесно да се въведат в материята. Тези два века са повече от всички други европоцентристки, и то неизбежно. Но въпросът е да се намери подход да се избегне

едностранчивото им разглеждане, т. е. да се отстои обективният анализ на събитията – империализмът, колониалната система, унищожението на самобитните култури. Но, от друга страна – и социалистическата революция, и марксизмът се появиха в Европа. Наложи се една размяна на реплики – да го кажа, доста енергично. Дори по-късно на един обяд поспорихме и с [Алиун] Траоре, новия генерален секретар на Международната комисия. Брои ни всички за европейци. Възразих му решително, че представлявам социалистическата общност, че не съм тук по благоволението на западните страни и не ги представлявам, нито нося отговорност за техните представители.

Процесът на преодоляване на взаимното недоверие и установяване на критерии, които да ни позволят да обхванем в планетарни мащаби историята на културата и науката на фона на общественото развитие, ще бъде по-труден, отколкото самото писане.

В края на краищата излязох и от това съвещание с чест. Предложих план за анкети, който се одобри, получих поздравления от всички, вкл. и от Ш. Моразе, и от С. Тихвинский. На него пък му говорил ръководителят на църковната делегация, посетила Атон. Останал много доволен от срещата и разговора си с мен.

И този път цялото ми пребиваване мина много напрегнато. Никакво излизане. Трябваше да подготвя няколко материала – сам написах в три страници изводите от срещата за VI том, въпросника за анкетата и т.н.

А Георги Йовков, който току-що навлизаше в посланическата работа (няколко дена преди това бе приет от Ф. Митеран), използва моето идване за редица обяди, вечери и срещи – с [Жорж] Кастелан, [Елени] Арвайлер, Р.[оже] Бернар, има среща с албанския посланик, пред когото постави въпроса за готовността ми да привлека албанско участие в „Световната история на цивилизациите".

Този път се състоя среща за разширяване връзките ни с Центъра за научни изследвания на Франция – с [Морис] Годелие. Установили са тесни контакти главно с Унгария. Но са съгласни да сторят това и с НРБ. Нужно е да се проучи опитът им и да се разширят връзките ни в областта на обществените науки. Такова сътрудничество е възможно и с хората от Institut de l'homme. Потърсиха ме чрез [Шарл] Моразе. Казаха, че са установили форма на сътрудничество с Чавдар Кюранов, който е член на международното ръководство на социолозите. Съгласих се да подготвя условията в София, за да подпишем договор за сътрудничество.

Има поле за работа с французите.

Двете седмици до края на месеца минаха като един ден. Не успях да направя никакъв отчет, не можах да осмисля предложенията на французите, за да внеса искане за подписване на споразумение с двата големи

френски института; не ми остана време да напиша информация за „История на световните цивилизации".

1. Имахме няколко заседания на Президиума и на Бюрото на Президиума. Едното със Селскостопанската академия в института „Пушкаров" – за въпроса за продоволствието. Подготвиха обстоен план с по-общ характер и дългосрочен. Но мотивировката, с която го обоснова Ангел Балевски, не прозвуча убедително – че не е всъщност „продоволствие" и не е свързан с въпроса за нахранването, а с износа. А се оказа, че се изнася главно тютюн и вино. И тогава защо се нарича продоволствен план? От въпросите, които се зададоха от икономисти и други присъстващи проличаха някои сериозни аспекти – за земята, че тя все повече се отравя и в някои отношения непоправимо; че все по-лошо се храни нашият народ от гледна точка на необходимите елементи; че въпросът за торове, химизация е превишил всички възможни граници на санитарни изисквания – опасността за здравето е реална, дори водата е засегната.

Другото заседание бе съвместно с Академическия съвет – за съвместните фундаментални разработки. Внесе известно оживление акад. [Асен] Дацев. В точка разни се прие предложението ми за освобождаването и чествуването на Стойко Божков (на 28.XII.).

2. Проведено бе заседание на Координационния съвет по българистика. Отчет и план за следващата година (на 27.XII.). Хвалебствени слова, леко критични, с някои пожелания. В пожеланията ясно пролича несъгласие с водената линия, но така бяха поднесени, че останаха незабелязани.

Отново повдигнаха въпроса за списанието. Аз се изказах против. [Пантелей] Зарев ми възрази. [Димитър] Косев се солидаризира с него, но потърси примирителна формула – нека комисия провери възможността.

Взех втори път думата и казах, че всъщност и с отчета, и с плана Центърът за българистика се разминава с истинската българистична дейност. М.[ария] Захариева не взе думата по този въпрос, но казала на Живко [Кабадаиев], че единствен аз съм посмял да кажа истината, защото съм бил „комунист". А какво ѝ пречеше на нея? „Не било тук мястото за сериозен разговор." Ще видим – ще намери ли време и желание за такъв разговор.

3. Убеден, че Петър Младенов отново забавя отговора и че може би се е оставил да бъде успокоен или убеден, реших да депозирам и писмено изложение. Написах го убедително, като разкрих, че отново сме под натиска на ново югославско настъпление, но този път не открито против СИБАЛ, а за разделяне на компетенции. Първият пробив е вече направен в Москва на заседанието на Бюрото на AIESEE. Очаквам втория и решителен удар по време на конгреса в Белград (V конгрес по балканистика). Касае се за документацията – без разгърната библиотека и читалня, без разполагане в тях на получените микрофилми ние сме напълно уязвими. Снемам всякаква отговорност за последствията.

Очаквам сега да ме повика. Мисля, че му дадох всички възможни аргументи, за да направи избора между дребното себелюбие и интересите на страната. Зависи само от него.

4. Годишно-отчетна партийна конференция на БАН. Казаха ми да се изкажа. Помислих и се спрях на състоянието на издателската дейност и печатницата.

Прие се като най-доброто изказване. И познавателно, и обективно с точни оценки и ясни перспективи за излизане от тежкото положение. Някои други членове на РИС, с които се бях срещал на първото заседание, което ръководих през м. декември, дойдоха да ме поздравят, че така бързо съм схванал същността на въпросите. А то не е толкова трудно. Важното е как ще излезем от това състояние, когато срещаме съпротивата на редица инстанции, които ни таксуват като ведомствени и ни отхвърлят или пренебрегват години наред.

Останаха ми около 2 минути, които използувах, за да изтъкна, че трябва да пристъпим в областта на историята към изследване на по-глобални проблеми. Приведох за пример и срещата на румънски и български историци.

[Ангел] Балевски подхвърли реплика, която прозвуча двусмислено. Но в заключителната си реч, когато всички очакваха, че той ще ме нападне, той изцяло се солидаризира с мен, говори за необходимостта от сътрудничество със съседните народи и специално се спря на отношенията ни с Гърция и Румъния. Беше във форма и хубаво говори.

5. Трябва да кажа няколко думи и за начина, по който се проведе българо-румънската среща. Свиках предварително среща на българите – участници, и се убедих, че двама от тях – [Иван] Божилов и [Димитър] Овчаров – са застанали на крайни позиции, които не могат да защитят дори пред нас, а камо ли пред румънците. Внимателно, без да нараня честолюбието им, им дадох да разберат, че на тази среща никой не настоява да се стигне до консенсус, т. е. до общоприемливо решение, за да се изложат максимално ясно позициите, като не се отхвърлят a priori чуждите мнения, без да се вникне защо се отстояват, ако нямат никаква обосновка. Страх? Или утрешни претенции?

На самата среща първия полуден чух встъпителното слово и два румънски доклада. И в двата ни се подаваше ръка, и то по един категоричен начин. Имаше и опит да се заобиколи въпросът за характера на взаимоотношенията при Първата българска държава, или по-скоро да се отхвърлят археологическите аргументи. Но възможностите за спор бяха налице. Следобяд обаче атмосферата се нагорещила, стигнало се до взаимни нападки, заговорили за разрив. Румънците изказали пред [Веселин] Трайков опасенията си, че ако съобщят в Румъния за хода на разговорите си, то щели да бъдат отзовани. А сме в навечерието на посещението на румънския министър-председател.

На вечерята, която дадох, взех думата. И говорих за това, което е основно, което не подлежи на дискусия: за румънците – континюитета на тяхната народност (това ги беше засегнало, че И. Божилов отрекъл наличието на континюитет), без което не може да се обясни асимилацията на толкова славянска маса, превъзмогването на наложеното българско богослужение и писменост и т.н., и изграждането на румънска държава в пределите на българската държава. Да се отрича това е проява на невежество или на нечистоплътни намерения.

По същия начин – да се отрича присъствието на българска държава оттатък Дунава означава преднамереност и лоша воля, защото християнство е имало в румънските земи преди основаването на българската държава. И сигурно то не се е водило на славянски език. Как да се обясни налагането на българския език? Освен ако са съгласни да приемат другия възможен вариант – че възприемането на славянското богослужение е дошло не от България, а от Русия. Като се имат предвид нашите отношения с Русия, ние сме готови да отстъпим на тях приоритета, стига румънците чистосърдечно да ни помолят за това.

Започнаха оживени реплики, закачки, разговорът потръгна. Взе думата и Д.[имитър] Ангелов, който обяви, че всъщност основните съставки на българите и румънците са едни и същи, че сме братя. Говори и [Дину] Джуреску и така ледовете се стопиха.

На следващия ден с докладите си Д. Ангелов и В.[асилка] Тъпкова успокоиха атмосферата. В. Трайков изпрати доклад до ЦК, че всичко е наред, румънската делегация говори и се хвали пред румънския посланик, че е намерен общ език.

Преодоляхме още една трудна задача.

6. Нищо не става с [Валентин] Караманчев. Обещава, но на думи, че ще намери човек за издателството; че ще осигури печатница за поемане на нашите коли; че ще търси форма за обединение на енциклопедиите. Не придвижва нито един въпрос. Без да го дочакам, пуснах за назначаване Смилян Тонков – инженер, когото Полиграфията беше подгонила и не му даваха работа. Блокираха плевенската печатница – не може да поеме повече от 350–400 коли – това бе отговорът на [Валентин] Караманчев. С доставения офсетов апарат ние сме добре, но нямаме композери. Обещават да ни доставят в най-скоро време. Ако намерим един – ще излезем от батака. За енциклопедията – ще трябва да преустроим службата, да получи авторитетно ръководство. Така ще можем да излезем насреща на разните дребни комбинации.

1984 г.

8.I.1984 г. [неделя]

До Нова година стигнахме в крайно тежко състояние. Ана направи депресия – и това беше неизбежно. Ремонтът, въпреки всички обещания, замря. Не бе завършена дори грубата работа – недостроена стена, непоставена врата и прозорци в хола (външна стена), незамазана баня, за да може да се работи вътре в нея, само водата бе прокарана, другите инсталации чакат. Отвлякоха работниците по недовършени обекти. И както разбрах – някъде отиват, без да свършат нищо конкретно, но са изсипани там, защото отчитат дали всички са на обектите. За това ми каза техническият отговорник на дърводелницата, където от 6 месеца правят вратата и след като ни лъгаха и я завършиха в началото на декември, сбъркали нещо, което изискваше половин ден работа и нов цял месец не я предадоха. Трябваше да ида, да се афектираме, защото са свикнали да издевателстват, вероятно за подкуп. Работникът ми показа бележка, че работели три прозореца на Милко Балев: „Може би не го знаете кой е, но ето, спуснаха ни го отгоре." Всъщност, това ми даде възможност да ги притисна, като им казах, че ще направя изложение до него, че заради неговата поръчка предприятието половин година не ми прави моята, като лъже непрекъснато – не отказва, а само подвежда. И си тръгнах. Достигнахме до изхода, за да обещаят, че след един ден ще го получим. Каква полза, когато това стана на 28 декември.

С такова скверно настроение, изтощени и изнервени, заминахме за Велинград. И пристигнахме на 29.XII. вечерта [четвъртък].

30-ти и 31-ви [петък–събота] се случиха прекрасни дни. Топли и слънчеви. По няколко часа излизахме на разходка. Обиколихме по всички посоки градчето, изкачихме се по околните хълмове. Аз пък се зачетох освен това в една чудесна книга, за която много бих могъл да пиша, но ще се огранича да отбележа, че е завладяваща и навежда на много размисъл. „Шогун" на Джеймс Клавел. Ние наскоро бяхме в Япония и това в още по-голяма степен ни увлече.

На 31 декември [събота] по обяд пристигнаха Йордан Йотов и Славка Петрова. Веднага излязохме заедно. Данчо ми се оплака от отношението

на Илчо Димитров към неговия доклад за Илинденско-Преображенското въстание, външен израз на което дал К. [онстантин] Косев, а също и към Славка Петрова. За него това е най-опасният националист и защитник на буржоазията и нейната политика в миналото. Съжалява много, че толкова влияят на Георги Атанасов.

Вечерта прекарахме на една маса с [Йордан] Йотови и В.[енелин] Коцеви. Той беше дошъл с тъща си, която по би му подхождала за съпруга, макар че и тя е значително по-млада от него. Но трябва да призная, че малките дечица, на около 5 и 7 годинки, го заставят да младее, да се занимава със себе си, да спортува. Впрочем, това той е правил винаги. При разменените любезности, признахме му, че в няколко случаи той прояви кураж и се противопостави било на долни интриги (срещу мен и Данчо [Йотов]), било прояви характер, за да се решат не със скандали някои открити въпроси със съветските историци (за конгреса в Атина, за мисията ни с [Димитър] Косев в Москва, докато [Христо] Христов настояваше да се оставят нещата да загният и стигнат до сблъсък). Покрай това вечерята мина весело, в шеги, танци. Най-после съвсем се разтоварихме. За пръв път прекарахме Нова година не в домашна обстановка и не с традиционните приятели.

На 1 януари [неделя] излязохме из балкана. Повече от три часа обикаляхме из гората. Говорихме [с Й. Йотов] открито за балканистиката, за пораженията на национализма, който отново се възражда, за отчуждението към Съветския съюз, което се насажда, за което и оттам допринасят конкретни хора. Той ми донесе новината за предстоящия пленум. От В. Коцев взех материала и го прочетох, та го коментирахме. За възможните резултати от тези изменения, доколко са ефективни и ще могат ли да открият път към преодоляване на бюрокрацията, на която толкова се набляга в документа. Той се показа не много убеден в ефикасността на набелязаните мерки. Могат да доведат до известно съкращаване на набъбналия апарат и нищо повече. Централизацията остава в сила. За себе си смяташе, че могат да го направят ректор на АОНСУ, ако не засилят там Д.[имитър] Станишев. В редколегията подхвърляли, че могат да го направят и секретар на ЦК.

На 3 януари [вторник] заранта се състоя пленум на ЦК. Той трая около един час. Говори [Тодор] Живков кратко за докладната си записка и след това предложи структурни промени. За членове на ПБ – Йордан Йотов и Чудомир Александров, за кандидат-членове – Григор Стоичков, Георги Атанасов, Станиш Бонев и Димитър Стоянов. Бомбата бе Йордан Йотов. Никой не очакваше такъв ход. Обяснението, което веднага се даде, че се засилва землическата група – правешко-ботевградската и „чавдарци“ – не се оспори, но и не се прие за задоволително. Нямах време да коментирам, защото веднага се върнах във Велинград.

На следващия ден имахме разговор с Георги Петров–Гец. С него бяхме в едно столче в затвора. Той ни разкри някои подробности и охарактеризира някои от действуващите фигури на партийния фронт. Приятел е с Милко Балев, който го е подкрепял винаги. Разбирали се. Но напоследък Милко се изменил. И то не само по посока на властта. Така, според тях, било логично за външния човек Милко Балев да говори по този начин за Людмила [Живкова]. Но до нейната смърт Милко Балев бил в немилост пред нея, тя го отстранила от всякакво участие в нейното издигане и работа, подчертавала незачитането си. Той не смеел да реагира, но се чувствувал притиснат и никак не бил във възторг от нейното издигане и нейното обкръжение. Точно затова [Георги Петров] Гец вижда само най-низка демагогия в поведението на Милко Балев, недостойна за човек, който е издигнат на второ място в партията с претенциите да поеме ръководството ѝ.

В станалите промени той вижда опит да се вкарат хора не блестящи, които да не изпъкват и да не са в състояние да играят роля срещу опитите да се заграби постепенно властта. Изрази се положително за Григор Стоичков, който имал винаги негативно отношение към Тодор Божинов, което му коствувало забавяне на неговото издигане. Но Т. Живков се убедил, че е направил грешка. Същото било и с Огнян Дойнов, крайно безотговорен човек, защото бил незнаещ и можел лесно да причини големи пакости. Не бе никак ласкав към Чудомир Александров. Признава изпълнителните качества на Г. Атанасов, но го смята за недостоен за поста. Изобщо за него цялата тази история е плитка маневра за прокарване на някои хора и за разместванията с оглед на бъдещото ръководство.

На 5 януари [четвъртък] се върнахме в София. Почти направо за заседанието или по-скоро за юбилейното чествуване на акад. Димитър Косев. Предварително се събрахме в кабинета на [Ангел] Балевски. Дойде Георги Йорданов. Държа се хладно.

От събранието се прие много добре моят доклад. Ръкопляскаха продължително и след това ме поздравяваха – особено за някои положения, между които и това за осъждането на администрирането в науката. Аз наблегнах на класово-партийния принцип и на някои други положения, които засилих у Д. Косев. Безсъмнено той е положителна фигура, но от известно време насам (в писмен вид – не, но в изказвания, особено на четири очи) той заставаше на крайни националистически позиции. Принуди се обаче пред събранието да заяви, както бях посочил, че в борбата срещу фалшификациите на нашето минало ние не сме отишли на националистически позиции, а историческата наука съдействува за сближението на нашия народ с неговите съседи и с другите народи. А насаме е говорил, че няма партия, щом се касае до нацията.

Вечерта по телевизията показаха Ана – за мозъка. Говори хубаво, но много бавно и много отвлечено.

И ето, че се разболяхме с Ана. Два дни – събота и неделя – не можахме да мръднем от легло. В по-тежко положение бе Ана – с пълно разстройство, включително и понеделник. Аз не получих такова, но затова пък бях като смазан, с прималяване, болки навсякъде, безсилен. Но трябва да стана в понеделник, защото устроихме честване на Стойко Божков.

9.I.1984 г. [понеделник]

Заранта продиктувах плана на доклада по случай 20-годишнината на Института по балканистика и след това в заседателната зала проведохме честването на Стойко Божков. [Ангел] Балевски го награди с орден „НРБ“ I степен, аз прочетох писмата на Т.[одор] Живков и на Президиума на БАН, подписано от А. Балевски. След това се изказа П.[антелей] Зарев, аз, каза няколко думи и З.[ахари] Младенов.

Аз изтъкнах това, че той е единственият жив служител в БАН от преди 9 септември 1944 г. Посочих какви ли не работи е вършил – партиен секретар при голямото преустройство на БАН, сътрудник в отдела, научен секретар и зам.-главен научен секретар, директор на институт, председател на РИС, и на този фон подчертах някои негови лични качества – никакъв стремеж към постове, никакво използуване на служебно положение за собствена реализация (казах, че не познавам нито един друг, който да не е правил това), скрупульозен и скромен, въпреки че е подел инициативи и издания, които впечатляват, не е завистлив и не е злепоставил никого, предан на българо-съветската дружба. Бях си направил бележки, но говорих изцяло. Продиктувах след това текста.

Тържеството мина хубаво. Човекът напълно заслужаваше това внимание. След обяд проведохме тържество и горе в издателството. Но тук, изглежда, че наистина нещата са отишли много далеч. Вместо долу в залата, събраха се горе в заличката, която събира приблизително 30, наймного 40 души. Хората от печатницата отказали да присъствуват и почти нямаше представители от 300 и повече работници. А [Вера] Гьорева сетне ми призна, че насила заставила хората от издателството да дойдат.

Колко е трудно да спечелиш доверието на хората. Едната група, преминала в настъпление, си е служила с партийните лозунги и е използувала редица нарушения на отделни лица като кражби и пр., за да обвини във вредителство хората от ръководството на печатницата. Те пък, почувствували това отношение, решили да се борят за автономия от издателството. Уволнили цялото ръководство и на двете звена, но пострадали повече [Кръстьо] Кръстев, когото изключили от партията, и [Кирил] Манов – като безпартиен, син на фашист, а всички сближени с тях били подложени на морален натиск. Мнозина след това доброволно напуснали. Ст. Божков бил за умерени мерки, но нямал сили нито да се наложи, нито да се бори – не е по природата му. Даже Васил Тодоров не се съобразявал в нужната степен с него.

10.I.1984 г. [вторник]

Рядко тежък ден. Бях поискал в петък среща при Петър Младенов. Секретарката на [Ангел] Балевски, чрез която искам срещите, ми поиска въпросите. Казах ѝ – по проблемите на балканистиката и безядрената зона. Срещата ми бе насрочена за вторник, 10-и, в 11 часа.

Спах тревожно – питах се каква позиция да застъпя, ако откаже да даде сградата на СИБАЛ. Почти изключвах такава възможност – виждаше ми се толкова алогична и антидържавна, противоречаща на цялата логика на министерството. Но все пак безсилието да се отреагира ме задушава. За безпокойствието ми и лошата нощ съдейства и познатото ми състояние. Вече няколко дни не мога да се освободя от слабостта.

П. Младенов ме посрещна крайно любезно, поръча два чая. И постави, както нарече, „своя" въпрос, преди да говорим по моите. Все още не могли да намерят подходящ кандидат за ЮНЕСКО. Работата била крайно отговорна, политическа. Отново говорили по този въпрос с Т. Живков преди два дни. „Идеалният" случай съм бил аз – познавам ЮНЕСКО, имам и дипломатически опит, политически съм проверен във всяко отношение. Т. Живков го попитал какво мисля аз. П. Младенов отговорил, че вероятно имам съображения да възразя. Казва ми това, за да знам, че се използува името ми като бариера срещу неподходящи кандидати, а не за да упражнява натиск върху мен. Но ако се съглася, щяло да бъде най-доброто решение и Министерството [на външните работи] щяло да ме посрещне с разтворени обятия.

Отговорих му съвсем кратко, че не възразявам да се използува името ми като бариера, че моите познания за кандидати се изчерпаха. Желаещи обаче могат да се намерят – един от тях е проф. Симеон Дамянов, знае много добре френски език. Но бих желал сега да поставя въпросите, за които поисках среща. Как стои въпросът със сградата на СИБАЛ?

И тук П. Младенов наистина ме срази с отговора си – усмихнато, с лека едва ли не ирония ми каза, че моят приятел Л.[юбомир] Попов се настанил вече там, че бил направен ремонт и че му отговорили да се простя най-после с тази идея. Почувствувах усмивката, с която бе казано това, като издевателство. Развълнувах се силно. За да се овладея, глътнах малко от чая. Огорчението бе изписано по лицето ми и нямаше нужда да казвам, че съм огорчен и разтревожен. Започнах направо, че за сетен път се убеждавам, че МВнР наистина не проявява интерес към каквато и да било научна разработка, че не се интересува от звената, които биха могли да бъдат полезни за външната политика, че хората, които са се опитали да се поставят в услуга на министерството, са били унижавани и преследвани. И взех за пример себе си. Още при [Иван] Башев, при негово най-добро лично отношение – предлагал ми е да остана в министерството, да стана посланик – а Института [за външна политика] разгони, като

най-добрите кадри бяха подложени на гонене. Евгени Александров едва бе спасен от П. Младенов – и той се намеси, че е много добър специалист, сега е в Ню Йорк. Но колко време го обследваха? И.[ван] Анастасов отиде съветник при А.[ндрей] Луканов. На мен ми бе отнет паспорта, дипломатическия, веднага щом напуснах министерството, макар че скоро бях нотифициран като посланик в ЮНЕСКО, член на Изпълнителния съвет (ИС). На два пъти съм отказвал да замина за Париж по тази причина. М.[ария] Захариева го е уреждала.

Напомних му, че ме уволниха като директор на ЕЦИ [Единния център за история] в деня, в който МВнР отчиташе успешното завършване на посещението на ИС на ЮНЕСКО с прием, а на приема Начо Папазов и Мария Захариева „приятелски" ме предупредиха. Дадох му няколко примера за битността ми на посланик, за отношението на някои служби на министерството към мен, за условията в посолството, където само за мен не бяха предвидили къде да пиша грами и така ме държаха цяла година, за телевизора – може би съм единственият посланик без телевизор и когато купих с докладна записка от министъра, пак ми поискаха обяснение няколко пъти, за протезата – че ми правиха остра забележка. Не му споменах последните истории с посрещането и трудовата книжка.

Както виждате, му казах, имал съм много основания да се оплача, но не съм дошъл да ви безпокоя. Нито да ви занимавам с Института [по балканистика], макар че за 4–5 години нито един сътрудник на Института не бе изпратен в Гърция, нито другаде по линия на командировки или по линия на културните конвенции. Не бяха отпечатани трудовете на нашите хора. И стискахме зъби. А с това решение ясно се вижда, че МВнР не е заинтересовано от балканистиката. То вдига ръце и от СИБАЛ, за който е поел конкретна отговорност, за да удовлетвори капризите на един зам.-министър да има втори кабинет и трима чиновници, и да даде израз на зложелателството, проявявано системно към мен от П.[етко] Илиев.

Разминават се държавни интереси и лични, и министерството дава предпочитание на вторите, като предоставя на мен, без никакви аргументи, да отстоявам националните интереси на България. Аз снемам всякаква отговорност от себе си по този въпрос.

П. Младенов не ме прекъсна освен на едно място с реплика, че имал винаги най-високо мнение и топло отношение към мен и че не знаел нищо от това. И без да ми даде възможност да кажа нещо като извод или заключение, или да стана, отряза, че сградата ще ни се даде, да не мисля повече за това, да смятам, че въпросът е решен, и запита дали това ще стигне за библиотеката, не се ли нуждаем от допълнителни работи.

След това говорихме за някои стратегически проблеми, които биха могли да се разработят в нашия Институт. Посочих му два-три, които му направиха впечатление – за БЗНС и ролята му на Балканите. Не се ли наблюдава ново явление – социалистически и социалдемократически партии

в Гърция и Турция – и как да действуваме с тези партии. За развитието на националния въпрос и доколко се отразява днес върху взаимоотношенията между балканските страни? За исляма – каква роля може да играе в Турция и на Балканите; за албанците в Югославия; за бъдещето на югославската федерация; за отношението ни към „македонците“ като пагубно. П. Младенов настоя колкото се може по-бързо да подготвим за разглеждане в Колегиума на документ за взаимовръзка с Института за балканистика.

За безядрената зона каза, че станало недоразумение, източникът на който бил [Каролос] Папуляс. П. Младенов говорил за това, че Варшавските страни не могат да останат безразлични, в това число и България, към настояванията за „Першинг“. А гръцките вестници пуснали коментар, че България също се готви да отговори на настаняваните в Италия ракети с бази у нас. П. Младенов опроверга това и каза, че никой не е поискал от нас такова нещо. Само ако се измени коренно обстановката на самите Балкани, ако се настанят на Балканите ракети, тогава може и ние да предприемем нещо в ответ.

Така се разделихме, с покана пак да го посетя.

От министерството отидох при Ана, смъртно уморен и веднага се прибрах и легнах. Толкова ли леко се оставя да бъде подвеждан [П. Младенов]?

Щях да пропусна. Каза ми, че докладната записка, която му дадох за музея, я изпратил чрез Милко Балев до Тодор Живков. Видяла му се крайно интересна и важна, поставяла принципни въпроси. Била посрещната добре. Това проличало от посещението на отговорни партийни функционери в музея и от начина, по който се говорело за докладната ми записка. Аз му обърнах внимание, че му дадох тази записка за лично ползуване и че сега обкръжението на Г.[еорги] Йорданов я използувало, за да му внуши, че и тя изиграла роля, за да не бъде избран в Политбюро! „Долни интриги са това“ – бе отговорът на П. Младенов. А изпратил записката, защото се убедил, че се поставят съществени въпроси и искрено бил загрижен за характера на музея, при това със съпроводителна записка.

11.I.1984 г. [сряда]

Бюро на Президиума [на БАН]. Реши се разглеждането на дейността на Института по теория и история на градоустройството. Опитват се да унищожат едно звено, за да сведат института до история само. Противопоставих се.

12–13.I.1984 г. [четвъртък–петък]

Разболях се, този път по-сериозно – грип. Не отидох в Плевен, но пък използувах времето да продължа работата върху доклада и почти да го подготвя.

14.I.1984 г. [събота]

Кореспондент на в-к „Елевтеротипия“ поиска да говори с мен за безядрената зона на Балканите. Предадох ѝ текст, който написах за нея и го дадох и на в-к „Sofia News“ – Венцел Райчев много настояваше. Но с кореспондентката говорихме повече от час – за Франция, за САЩ, за Турция и т.н.

Разказах на Живко [Кабадаиев] за СИБАЛ. Поисках да се намесят и от другото министерство, за да парират по някакъв начин П.[етко] Илиев. В края на краищата не е мой каприз.

15.I.1984 г. [неделя]

Посъветвали Живко да ида при [Стоян] Савов. Поисках веднага среща и го посетихме. Отнесе се изцяло със съчувствие към цялата история и обеща да говори със [Александър] Стрезов, за да предаде той на П. Младенов позицията и на МВР.

ДС [Директорски съвет] в Института за балканистика – за честването.

17.I.1984 г. [вторник]

В 11 часа бях при Г.[еорги] Йорданов. Поисках среща след разговора с П. Младенов. Още при влизането си му казах, че съм поискал среща, защото изникнаха някои обстоятелства, които налагаха да се чуем. Най-напред му изразих недоумението си и недоволството си от реакцията спрямо докладната ми записка. Той я прие за конструктивна, а след това веднага [Пейо] Бербенлиев организира кампания срещу мен – скандал с обидни думи пред С.[имеон] Дамянов, кампания пред творческата интелигенция, подработване на отделите, които се бяха произнесли вече положително за музея и неговата подредба, и никакво обаждане и придвижване на някои от поставените въпроси – т. е. война по всички правила. Тъй като не се чувствувам пряко ангажиран с концепцията на музея и не нося отговорност, аз сметнах под своето достойнство да отговоря под каквато и да било форма на това отношение. И ако поисках среща, то сторих това, защото ми станаха известни някои нови обстоятелства, когато докладната ми записка е отишла нагоре без мое знание. И разказах това, което ми каза П. Младенов.

Г. Йорданов отговори, че сега си обяснил много неща, че имало противници изобщо на откриването на музея и че все още музеят стои закрит, когато е могло да се изправят бързо някои недостатъци. Той смята, че в моите бележки има много полезни неща, но с някои акценти не бил съгласен. В моята концепция изпъквала Византия, а той смятал, че тук

трябвало да бъдем внимателни, защото зад византийската култура имало и държава...

Отговорих му веднага, че аз не съм излизал с концепция и че не е този начинът да се отхвърли критиката върху „концепцията“ на музея. Там има концепция, която смятам за порочна. И му оголих същността ѝ – да се „изправи“ историята, като се докаже, че България е принадлежала на Запада, като се откъсне от своето минало на източноевропейска страна. „Да продължа ли какво означава това? – попитах Йорданов. – Та Емилиян Станев черно на бяло го е написал – колко жалко, че не възприехме католицизма, днес щяхме да бъдем страна със западна култура.“ И в музея изкуствено се отрязват всички връзки със славянските страни и с Влашко и Молдова – това за средновековието; нищо не се казва за гръцката градска цивилизация, за Александър Велики; изоставени са такива образци като стелата с Анаксимандър и пр.; никакъв надпис не напомня елинистичната цивилизация – какво е например Панагюрското съкровище с неговите ритони и негърски глави – написан е само векът. А защо на десетки места се фиксира „римско“, „римска“, когато би могло също да мине само с век. Тенденцията е налице именно в музея, касае се за концепция, която не мога да приема и я смятам за невярна.

Г. Йорданов заяви, че и той не споделя тази концепция. Пуснали два филма за покръстването. И се впусна да ми говори какво е значението за източноправославието, за България. „Съгласен съм, но музеят със своята експозиция опровергава тази идея“ – забелязах накрая.

Така се разделихме с думите от негова страна да смятаме, че недоразуменията са изгладени.

18.I.1984 г. [сряда]

При председателя [на БАН] – посети го посланикът на ГФР. След това зам.-председателите решихме някои въпроси около пенсионираните. Отмениха се всички решения за продължения на пенсионираните.

19.I.1984 г. [четвъртък]

Срещи с:

– Ж.[ивка] Въжарова – за генерално загниване на Института по археология и за отстраняване на [Димитър] Ангелов като директор;

– Ж.[оржета] Григорова – за конференцията в Москва. Предлага и Г.[еорги] Стефанов.

– Дойдоха от Варна – Недялко Милушев и племенницата му. Не може да влезе в университета.

Изпратих Смилян Тонков да поеме работата си на директор на печатницата. Да видим какво ще даде този експеримент.

20.I.1984 г. [петък]

Целия преди обяд – в издателството [на БАН]. Прецених, че трябва да ида, за да предотвратя усложнения – [Стойко] Божков напусна, но още се върти там – сам му предложих, за да запази самочувствие. Но колективът може да помисли, че нищо не се е променило. А има и нов директор на печатницата, което не се посреща добре от Кирев, който де факто вършеше тази работа, и от [Вера] Гьорева. Пък не знам какво мисли и В.[асил] Тодоров.

Вечерта – при Й.[ордан] Йотов. Говорихме дълго – за Института [по балканистика], за историята около музея (поиска ми докладната записка – той бил в групата, посетила музея, М.[илко] Балев говорил за мен, но в положителен смисъл). Посъветва ме да поканя и М. Балев на чествуването.

В Секретариата [на ЦК] обсъждали нови идеи за прегрупирване на отделите, затова всички си стоят по местата.

21.I.1984 г. [събота]

Рожденият ден на Анюнка – а тя, горкичката, е болна. Ана готви тиквеник. Енко помага за изхвърляне на боклука – Варчо снема плочките. Ремонтът след дълго забавяне напредва. Много му се иска на Варчо да бъде готово до 16 февруари – ден, определил за сватбата си. Дано могат да влязат. Но се съмнявам. Дори стъкла не можем да намерим.

Вечерта у Мая с всички внучета. Семейно тържество.

22.I.1984 г. [неделя]

На обяд при Мавроди и Лушка [Петрови]. Прекарахме чудесно. И двамата с Ана полуболни, без сили, отпуснахме се и няколко часа не можем да се надигнем. Разбира се, тегнеше на атмосферата отначало, пък и често се връщахме на това, загубата на внучето им. Наистина слънчево дете, което загина преди 6 месеца в Панчаревското езеро. Баща му, Росен, го оставил на брега, докато той влязъл навътре с лодка, междувременно детето се подхлъзнало и затънало в тинята, без да може да излезе. Страшно нещастие.

Стана дума за военните. Изглежда, че е имало опити за по-големи размествания, които засягали и [Добри] Джуров, а [Велко] Палин ставало въпрос да стане министър на вътрешните работи. Това навява на много мисли и разкрива упоритата борба още отсега за следващата ера. Ако е вярно, че „белият лъв“ е бил в дъното на това, какво може то да означава – че е вече с такова самочувствие, че прави или си въобразява, че може да прави всичко каквото си иска? Или че му е внушено, за да създаде об-

становка на още по-силно взаимно недоверие? Не е случайна историята и с Г.[еорги] Йорданов. До последния момент се разнася упорито мълвата, изглежда и уверенията, че ще стане член на Политбюро, а избират други. На следващия ден посещават музея с уверение, че скоро ще го открият, а повече от половин година го държат закрит. А сега научавам, че съпругата му е извадена от работа за злоупотреба с името на мъжа си. Както върви, изглежда, че някои размествания ще станат още преди конгреса, за да бъде пътят чист.

23.I.1984 г. [понеделник]

В издателството [на БАН] – започнах редовните събирания в понеделник заран на ръководството. Придвижваме въпросите с редакциите.

Много текуща работа – заместващ и [Благовест] Сендов.

Научен съвет за чествуването на Института [по балканистика].

Посети ме [Димитриос] Фатурос, ректор на Солунския университет – евродепутат. Поговорихме си сърдечно с него. Беше и [Фотини] Томаи. Повиках и [Пантелей] Щерев.

24.I.1984 г. [вторник]

Л.[юбомир] Попов ми звънна заранта под предлог, че иска да се уточним нещо около една книга, излязла в Югославия за Екзархията. Но това беше само повод, защото веднага поиска да прехвърли разговора върху сградата. Аз отказах да разговарям с него по този въпрос. Той настоя и подхвърли, че все едно нищо не ще направя, на което му отговорих, че въпросът ще отнеса в Политбюро, преди да се предаде СИБАЛ на Югославия, и му затворих телефона.

Говорих по петолъчката с Милко Балев. Беше любезен. За среща и разговор бил готов, но за това, кой ще дойде – щял да реши отделът. Прави на всички впечатление, че името на Л.[юдмила] Живкова бе прикачено към Института [по балканистика] едва ли не случайно, щом единствено на същия този институт не е било обърнато по никакъв повод никакво внимание – дори покани не ни се изпращат за други аналогични, свързани с името на Л. Живкова, тържества. Два пъти П.[антелей] Щерев е отправял запитване по някои въпроси до М. Балев. Даже не са му отговорили, че са получили писмата. Институтът организира конференция, посветена на Л. Живкова – пълно безразличие отгоре. П. Щерев, Страшимир [Димитров], че и С.[имеон] Дамянов по едно време ме запитаха – не е ли това отношение отгоре? Успокоих ги, че така е по-добре.

Едва вчера научих, че С. Дамянов бил отправил писмо до [Тодор] Живков, че щял да посвети остатъка от силите и живота си, за да се увековечи делото на Людмила. Дали е така, не зная, навярно утрират, но нещо от

този род той непременно е писал. Първоначално това е било посрещнато с недоверие, но след това обърнали внимание и пръв П.[антелей] Зарев лансирал С. Дамянов в БАН за директор на „Демографските изследвания", та го предложи и за научен секретар на БАН. Не е случайно.

Отбих се в ЦК при Дичо Атанасов за едно ходатайство на Лушка [Петрова] – относно Алжир. Поговорихме малко. Каза ми само, че Й.[ордан] Йотов ще се издига все повече – щял да поеме идеологическата работа и ще става и секретар на ЦК, но постепенно. Попита ме за Ал.[ександър] Лилов – вярно ли е, че на чествуването на [Димитър] Косев му ръкопляскали много, спонтанно е било, нали, и той бил побързал да излезе. Че му ръкопляскаха много е факт, но аз бях в последния ред на Президиума и не можах да видя дали отново седна или излезе.

Отбих се и при К.[онстантин] Косев също. Описа ми пълното разстройство на работата на отдела. От няколко дена Н.[икола] Стефанов отново се „даврандисал".

Говорело се за нови комбинации, спрягали и неговото име.

25.I.1984 г. [сряда]

Срещи с [Христо] Крушев – за реорганизация на службата „Енциклопедия"; с Фред Чери за „История на България", издание в САЩ – по молба на [Питър] Шугар трябва да уточним отсега глави и параграфи, за да можем да привлечем автори американци. Василка [Тъпкова] направи това, също и аз. Остана Мито [Исусов].

Дойде от Сливен съпругът на една историчка циганка – станала е учителка, а той е юрист. Издирили са цигани – културни дейци от национален мащаб, устройват тържества и се е уплашил, да не би да го обявяват в национализъм, та моли за подкрепа. Разбира се, обещах му. Сега провежда сесия за Атанас Димитров – журналист, общественик, мислител от началото на века, от цигански произход. Поздравих го за откриването и за инициативата. Това е пътят, за да се преодолее и ниското им самочувствие, и високомерието, проявявано към възможностите на циганите.

Отидох и до болницата. Вече трета седмица влача грипа. Там ме подплашиха, че ако не остана най-малко три-четири дни в къщи, ще са сигурни усложненията – синузит и бронхопневмония. Този път ще се подчиня.

Не отидох на Бюро на Президиума [на БАН]. Мако Даков, както се разбрахме, прокара „временно" прехвърляне на групата на Зарков „Екология" от ИТИГА, като ги подплаши, че предстои разглеждането на цялостната им дейност и тогава ще се реши какво ще остане от цялата им група. Обади ми е по телефона, за да се похвали.

26–29.I.1984 г. [четвъртък–неделя]

През цялото това време – никакво излизане. Това не ми помогна особено и Ана отиде и взе антибиотици. Едва тогава ми мина. Излязох единединствен път през тези дни – в неделя за около един час, и пак ми се затрудни дишането и пресипнах.

Съкратих доклада за събранието; подготвих различни писма; съдържанието на тома за САЩ и т.н.

Разстрои ме разговорът с [Салих] Бакладжиев. Основната причина за изострянето на отношенията с турците, според него, е забраната да изучават и ползуват своя език, посягането върху турските имена и опитът да се отрече произходът, потеклото им. Касае се за натиск отгоре, който се предава на населението и се създава напрежение не само между турците и администрацията, но вече и между турци и българи.

В резултат – преди 20 години около 50% от турците били за нас, за комунистите, за строя и за България, 25% – против, останалите – колебаещи се; сега – 80% са открито против нас и 20% – прикрито. Само отделни единици, завербувани от специални органи, споделят нашата политика. Не и всички турски комунисти.

Най-страшното е, че турците са ориентирани към Анкара. Там им е съзнанието, душата. Слушат непрекъснато по радиото, гледат телевизия по Черноморското крайбрежие. Оттам черпят новини, така си поддържат и езика. Вместо да им дадем на турски социалистическа пропаганда и култура, оставяме ги без нищо и те вече са спечелени от Анкара. Живеят в напрежение, с постоянна мисъл за изселване. С това спекулирали и МВР, и Турция, всеки за свои користни цели.

Даде доста силни примери за дълбокото отчуждение, за създаденото дълбоко недоверие както у българи, така и у турци.

При неговия случай – на прекъсване на отпуската и на прибиране на книгите му – [Стефан] Чапкънов от МВР го обвинил, че се поддавал на чуждата пропаганда, обкръжавайки се с буржоазна литература. На това С. Бакладжиев отговорил със запитване – защо не прибрали корана и някои други религиозни книги. Отговорили му, защото го знаели, че е атеист. Защо тогава не му вярват като на комунист, интернационалист? За него наистина и турският национализъм, и турската буржоазия са по-близки, отколкото възраждащият се български национализъм, но той е против и двете, защото е интернационалист. „Българщината“ е тази, която е заставила турците да се почувствуват турци.

Разказа за изолацията и натиска върху Али Рафиев. Искал да става направо строителен работник. Но С. Бакладжиев го спрял, защото щяло да се изтълкува като демонстрация.

Смята, че турците са вече около 1.5 милиона.

Задигнали са му и ръкописа от РИС [Редакционно-издателски съвет].

30.I.1984 г. [понеделник]

Зам.–председателите обсъдихме сборника „40 години социалистическа наука". Включили ме допълнително с тема, която не се знаеше какво да включва – за 9 септември, но така, че да се видело какво е бил българският народ за света. Казах им, че се говори за наука и всеки от предвидените докладчици е взел определен клон, например, [Пантелей] Зарев за обществените науки, а директорите на Единните центрове поотделно за история, изкуство, литература и език, така че там ще се види какво сме „дали на света". Приеха доводите ми, но настояха да остана, като ми оставиха свобода на трактовката. Като помислих, предложих им накрая да напиша за марксистката ни историография и извеждането на проблемите на българското развитие в регионален и общоевропейски контекст, доколкото сме могли да сторим това.

Вечерта с музика при посланика на Франция. Беше и [Александър] Стрезов. Седнах, така се падна на жребия, на масата на посланичката, а до мен бе съпругата на турския посланик. От Сашо разбрах, че [Петър] Младенов държал твърдо да бъдем удовлетворени, а сам той приготвил вече стаи. Но още не съм сигурен, че сме успели.

31.I.1984 г. [вторник]

Съобщиха ми, че съм включен като personnalité в делегацията за Конференцията на движенията за мир в Атина. Съвпада с Париж, но приех.

1.II.1984 г. [сряда]

Събранието по случай 20-годишнината на Института [по балканистика]. Присъстваха много хора. Само първият и отчасти вторият ред бяха оставени празни, а се тълпяха отстрани и отзад. На сцената дойдоха главно научни работници. Поради некръглата годишнина били решили все пак да присъствува секретар на ЦК – Димитър Станишев (Стоян Михайлов отсъствувал), но и той не успя да дойде, тъй като по същото време [Алвару] Кунял решил да полага венец пред мавзолея на Г. Димитров. Заранта му връчиха лауреатството. Но дойде Й.[ордан] Йотов. Бяха [Ангел] Балевски, [Пантелей] Зарев, [Георги] Джагаров, Вл.[адимир] Георгиев, който председателствува и директорите на институти. Вл. Георгиев дойде с подута буза, през нощта му извадили зъб.

От самочувствието на хората вадя заключение, че честването мина успешно. Впрочем те не скриваха задоволството си. И Василка [Тъпкова] и Радослав [Попов], и по-старите, и по-младите явно изразяваха задоволството си от доклада, от приветствията, от общото протичане на събранието. Страшимир [Димитров] на вечерята вдигна тост за мен, как-

то се изрази: „За Николай". Но и аз се постарах в доклада да посоча заслугите на всички, поименно споменах авторите на монографии, за себе си не казах нито дума повече, отколкото за другите.

Излязохме с Йотови малко по-рано. Чувствувахме се изморени.

2.II.1984 г. [четвъртък]

Събрание на актива в печатницата и издателството [на БАН]. Показах им двете анонимки – срещу Ст. Божков и срещу изменението на работното време на редакторите, нещо, към което отдавна се стремяха и което въведохме предната седмица. Единият от авторите се изобличи сам, но аз не го изложих. Помислих си, че може би ще се оправи.

След това РИС. Сам дадох пример на критично отношение, което се подхвана и от останалите.

3–5.II.1984 г. [петък–неделя]

За Париж. По пътя нахвърлих план и дори написах две-три странички за изказване в Атина. Посрещна ме [Димитър] Вандов. Настаних се в хотел, тъй като предстоеше там да разискваме със съветските и с английския съредактори. За съжаление те закъсняха. Вместо в петък вечерта пристигнаха към събота на обяд. Така че трябваше да се работи стегнато, под напрежение. Все пак можах да прегледам заедно с [Кийт] Томас неговите бележки, да им намерим съответното място и да ги включа в своя текст. Усложни се работата и с идването на [Шарл] Моразе и [Алиун] Траоре. Но ги оставих само като присъствуващи, без да се месят, докато ние вече като колектив приехме два основни текста – моя и поправките на К. Томас. Предложенията на съветските оставих за по-късно. Пред групата докладвах новите документи, изработени от [Шарл] Моразе, специално за увода и за ускоряване на работата чрез набелязване на автори.

[Семьон] Микулински е разбран човек, работил е с чужденци, но и той прояви неочаквана за мен упоритост в отстояване на текстове обемни, с излишни детайли, и то само за първата тематична част. А тя, за XIX в., неизбежно е предимно европейска в социално-икономическата, в културната и в научната част, и е негативна за останалите континенти. Всяко засилване на европейските събития с конкретни факти ще предизвика реакцията на останалите, че отново изпадаме в европоцентризъм. Отстоях своето, общо взето, като съкратих, изхвърлих повече от половината, а на места и две трети текстове. Помислих, че ме разбраха. И въпреки това, след като се завърнах от Атина, връчен ми бе цял свитък изписани страници от Микулински, с болка отстояващи включването на факти от социалната история – чартизъм, лионските тъкачи и т.н., или за клонове на науката, които бяха отпаднали. Аз пък взех и допълнително сък-

ратих цели абзаци. Не можем да прекаляваме. Пък и атаката срещу мен бе насочена именно в тази насока – че въвеждам за редактори и автори представители на социалистическите страни. Това бе написано може би в най-острата по тона си статия срещу ЮНЕСКО и [Амаду] М'Боу, откак американците подеха кампания срещу ЮНЕСКО. Тази статия в сп. „Point" ми бе изпратена от посолството и аз я дадох да се преведе за Бюрото на Президиума [на БАН]. Исках с това да покажа, че работата в ЮНЕСКО не е разходка и че провеждането на Генерална конференция у нас ще бъде съпроводено с невероятни трудности.

Ако все пак се справих с общата тематична част, то никак не ще бъде лека регионалната. Тя се прие от всички като оригинален подход и дори Ш. Моразе я въведе като задължителна за всички томове. Подходът ми пък, с поставянето в центъра на човека, бе препоръчан и за том VII. Но съветските представители отстояха засега само едно – Русия да фигурира като отделна тема и в XIX в.. Аз им развих мисълта, че това води до откъсване на Русия от европейския контекст. Бях убедил [Зинаида] Удалцова и [Юрий] Афанасиев, но впоследствие изглежда, че си променили мнението. Въвеждането на Русия обаче доведе до разчленяването и на останалите части на Европа по региони и по страни. Англия и Франция или Германия не играят по-малка роля в развитието не само на науката и културата, но и на обществото, отколкото Русия през XIX в. Друг е въпросът за XX в. с Октомврийската революция.

А за социалистическото движение – то се разглежда като отделна тема и ще бъде неправилно да се изтъкват отделните национални отряди в един труд, където нещата се поднасят глобално.

Не ще ми бъде лека задачата.

След като работихме до 1 часа през нощта в събота, аз започнах от 6 заранта да подреждам текстовете за втората среща, която продължи до 11 часа.

След това заминах за Атина.

5.II.1984 г. [неделя]

Пристигнах надвечер в неделя. Позвъних на В.[асилиос] Панайотопулос. Излязохме заедно и влязохме в една таверна на Плаката, на няколко крачки от хотела, където се бяхме установили през 1964 г. с децата. Говорихме за много неща. Той е на път да получи удовлетворение – предлагат му да ръководи един нов институт към една банка със значителни средства и доста голям колектив за гръцките условия, който той сам ще подбере.

6.II.1984 г. [понеделник]

Започна Конференцията на движенията за мир. Наистина много силна реч произнесе [Андреас] Папандреу – логична, добре построена, не мно-

го полемична, но ясна в изводите – така или иначе американците започват първи, съветите ги настигат; започва съревнованието, за да се стигне до такова натрупване на ядрено оръжие, че всякакъв опит да се оправдае надпреварването на лудото превъоръжаване е лишено от каквото и да било разумно основание. Не е достатъчно обаче да се спре, нито да се намали така просто, защото логиката на превъоръжаването предполага години напред упорита изследователска работа, сетне експериментиране и производство. А свърши ли този път, тогава неизбежно толкова оръжие трябва да намери, макар и временно, приложение. Производството на „Першинг“ е започнало през 1978 г. А сега навярно е заложено по-модерно ядрено оръжие, което се намира кой знае в какъв напреднал стадий на подготовка. Така А. Папандреу постави на много широка основа въпроса за разоръжаването и борбата срещу ядреното оръжие.

След това дадоха пауза. Видях се с А. Папандреу. Посрещна ме много любезно. Представи ме на бившия министър-председател на Дания и председател на датската социалдемократическа партия като „приятел“. Разпита ме какво правя, позирахме за снимки. На нашите, пък и на публиката, направи силно впечатление продължителния ни разговор.

Хубаво изказване направи един бивш американски адмирал Ларок, който обяви, че няма „защитно“ оръжие, че всеки военен иска победа, че реално застрашена е Европа и само тя може да се освободи от заплахата да бъде унищожена, ако наложи на двете свръхсили да поведат сериозни преговори. Отношенията между тях днес са такива, че не са в състояние сами да си наложат взаимни отстъпки.

Крайно разочароващо се изказаха французите – депутатът от Социалистическата партия Деворн и [Антоан] Сангинети. При завършване на изказването на първия, откъм масата на журналистите се чу едно звучно „merde“, което накара депутата да се смали и да излезе от залата смутен. Изказа се и [Георги Димитров] Гошкин – нелошо, умерено.

7.II.1984 г. [вторник]

Във вторник напуснах по-рано, за да доработя изказването си. Направих го. Вечерта имаше прием в хотел „Grande Bretagne“. Говорих с Х.[арилаос] Флоракис. Той също е доволен от А. Папандреу. От известно време отношенията се развивали добре, между двамата се провеждали периодични срещи, постигнато било съгласие по профсъюзите, одобрява външната политика на А. Папандреу.

8.II.1984 г. [сряда]

Дойде и моят ред за изказване на пленарно заседание. Преди мен пак говори един французин, също не много удачно. Напомни за съветския

ултиматум по време на войната срещу Египет през 1956 г. и заяви, че [Никита] Хрушчов бил заплашил Франция и Англия с атомно бомбардиране на Париж и Лондон. Този шантаж накарал Франция да се въоръжи с ядрено оръжие. Тя никога повече не щяла да допусне Мюнхен, визирайки СССР. Накрая му отговори съветският представител, като отхвърли всеки намек за сравнение на съветската политика с Мюнхен, т. е. с хитлеристкия натиск и шантаж. Но не опроверга конкретното обвинение и не отхвърли употребения израз за заплаха на Париж.

Отлично се изказа една италианка – Глориозо, която, отбелязвайки успеха на движението за мир, се спря на слабия политически ефект – даже говори за политически провал. Имаше предвид това, че движението не постигна конкретни резултати никъде. Позова се на два примера – на предложението на [Юрий] Андропов за едностранно снемане на ядрените ракети и на предложението на А. Папандреу за продължаване на срока на преговорите в Москва. И в двата случая тези предложения не бяха обсъдени, а движението за мир не успя да направи нищо. Изводът ѝ бе, че трябва да се измени тактиката на движението за мир.

Обядвахме с [Димитриос] Андрулакис. Смята, че Х. Флоракис е заздравил позициите си, благодарение на подобрението на отношенията с ПАСОК. Връчи ми книгата си за социализма, където атакува бюрократизма и някои други недъзи.

Вечерта ни водиха на вечеря в Плаката. Беше дошъл да ме види [Кириякос] Сарандис, та го взехме и него. Той забавлява [Милена] Стамболийска.

9.II.1984 г. [четвъртък]

В Центъра за научни изследвания. Уговорихме със [Никос] Зворонос увеличение на квотата и първите размени. Видях се и с [Лукия] Друлия.

[Петър] Славчев ме покани на обяд в „Герофиникас“ – плати 3.000 драхми. Такова нещо аз не съм си позволил. Бил съм два-три пъти в този ресторант, но винаги поканен. Дали са му увеличили бюджета? Нищо чудно, като имам предвид отношението към мен.

Интересуваше се за София. Имаше предвид това, че Г. Йорданов не стана член на Политбюро, след като сам е говорил за сигурно и предстоящо избиране. Също и за П. Младенов. [Ангел] Балевски му казал, че положението на П. Младенов не е, както преди. Изказах предположение, че се създава настроение. Дадох му за пример, че някои другари настоявали да се постави кандидатурата на Т. Живков за Нобелова награда. „Да – бе репликата на П. Славчев. – Той напълно заслужава.“ Но, добавих, това предложение е неправилно, защото наградата е вече компрометирана и всъщност би изложила Т. Живков. П. Славчев не се предаде веднага, но

след малко обмисляне се съгласи. „Чух – му казах, – че П. Младенов застъпвал тази позиция. И не изключвам някой да е отреагирал, както ти стори това“ – т. е. да се внуши, че играят роля и други мотиви.

П. Славчев ми разказа за някои трудности, например за електроенергията – нашите му наредили да съобщи на гръцката страна, че ако не се съгласят на 6% увеличение на цената, щели да спрат предаването на ток. Реакцията била остра, възприето било като шантаж. Славчев се учудва, че не е бил намерен начин за по-уместно поставяне на този въпрос.

Попита ме дали съм пращал грами за всяка среща. Отговорих му, че не – обобщавал съм ги по проблеми. „Мисля си – добави П. Славчев – да не смятат, че се докарвам – всички, с които се срещам говорят ласкаво за др. Живков и аз го пиша.“ Изглежда, някой му е подшушнал и това се бе разпространило, че аз, по думите на шифровача Валери, не съм пращал нито толкова, нито такива хвалебствени грами.

След обяд в Атинската академия. Посрещнат бях от всички много любезно. След това вечеряхме с [Леандрос и Ера] Вранусис.

10.II.1984 г. [петък]

Обядвахме с [Васил] Митровски. Убедих го да се заеме с написването на кандидатска дисертация.

След обяд при Гръцко-българското дружество. [Павлос] Сакеларидис е вече признат за академик.

Щях да пропусна срещата с [Панайотис] Канелопулос в петък заранта. Както винаги, прехвърлихме много теми. Изведнъж той ми каза, че написал предговор към една румънска книга за териториалното единство на страната. Попитах го дали все пак е държал сметка за унгарците. Поговорихме по този въпрос, без да влизам в спор. Но бях критичен, когато ми каза, че в уводните си бележки включил цитати на [Николае] Чаушеску, които му дал съветникът при посолството. Очевидно старецът след моето заминаване, което го постави в неизгодна светлина, тъй като го лиши от една солидна връзка със социалистическа балканска страна, потърси компенсация в Румъния. Казах му, че целта, която плащаq е висока и ще урони неговия собствен престиж. Той помисли, но скри вътрешната борба и неудоволствието си, че се е поддал на натиска. Звънна пред мен на румънското посолство, че иска още веднъж да прегледа текста си. На изпращане ми каза: „Vous avez toujours droit“, след това помисли малко и се коригира: „Presque toujours“.

Среща с [Януш] Левандоски. Разказа ми интересни работи за Полша – и за синдикатите и за новия избирателен закон, и за [Войчех] Ярузелски.

11.II.1984 г. [събота]

Отпътувах за Париж. Настанен бях в посолството. С [Димитър] Вандов и Захари [Захариев] отидохме на кино – „Prénom Carmen“ на Жан Люк Годар. Дигна шум, многопланов, доволно скучен.

12.II.1984 г. [неделя]

През целия ден работих текста, за да го подготвя за печат. Завърших първата част. Остана малко за вторник.

Вечерях с [Жорж] Кастелан.

13.II.1984 г. [понеделник]

Сутринта в ЮНЕСКО, а в 11 часа при [Елени] Арвайлер в Сорбоната. Връчих ѝ поканата на [Ангел] Балевски.

Обяд с [Морис] Годелие от CNRS. Уточнихме тематиката за сътрудничество. След това при Е. Хелер в „Maison de l'Homme“. И тук се разбрахме. Видях се и с [Жак] Дюпакие.

Вкъщи нахвърлих писмата, които оставих като оторизиран от ръководството на БАН в двата института. Ще изчакаме отговора им.

14.II.1984 г. [вторник]

Написах остатъка от текста. Комплектувах екземпляр, който изпратих до [Шарл] Моразе.

15.II.1984 г. [сряда]

Продължителен разговор с [Алиун] Траоре. Той обвини Ш. Моразе в расизъм и пренебрежение към африканците и недоверие към социалистическите представители. Отказал да отговори на нападките срещу „Историята на човечеството“ и срещу мен.

Вечеря в дома на Ш. Моразе. Той пък се оплака от невежеството и примитивизма на [Алиун] Траоре. Обвинява го в трибализъм. Не написал отговор, защото му отказали да го поместят, а и не искал да влиза в полемика с американците.

В общия разговор ме разпитваха за СССР. Трябваше доста продължително да им доказвам, че там има много мислещи хора. Използувах и аргумента „Андропов“. Докато по-рано се отнасяха с недоверие към него, сега Ш. Моразе изрази съжаление, че не му се е гласувало повече доверие. „Та той е излязъл от страшното КГБ, нима дори в това министерство той е единствен?“

Ш. Моразе определи като грешка и изострянето на обстановката около ракетите в Куба, с което Дж. Кенеди унижи Н. Хрушчов и съдейства за неговото отстраняване. На репликата на жена си, че Кенеди се е страхувал от близостта на ракетите, Ш. Моразе отговори, че големите никога не се страхуват, те са в центъра на циклона и не чувстват нищо от това, което става малко извън центъра. Даде и личен пример с Алжир, където управниците – губернатор и прочие – не чувствували, че наоколо кипи.

16.II.1984 г. [четвъртък]

В София – сняг. Всички са здрави, а Машка развеселява цялата къща. Ремонтът не се е придвижил, нито дори боклукът е изхвърлен.

17.II.1984 г. [петък]

Написах отчет за Атина и Париж. Депозираха за зам.-председателите превода на статията на сп. „Point“. Поискаха ми статия за Освобождението на България за в-к „Поглед“. Не можах да се откопча.

18–19.II.1984 г. [събота–неделя]

Разходка, написах статията, подготвих и някои и други материали.

20.II.1984 г. [понеделник]

В 11 часа – среща със зам.-директора на Залцбургския семинар. Американец, по всяка вероятност човек на ЦРУ. Използувах случая, за да му изразя officieusement разочарованието си от американското отношение към мен лично и към българите изобщо, ако е вярно това, което се каза от редакцията на сп. „Point“, че американски дипломати са представили материала.

Директорски съвет в Института [по балканистика].

Авария в печатницата. Спряха 4 машини.

21.II.1984 г. [вторник]

Турският посланик дойде на посещение в БАН. Поиска среща с мен. Говорихме цял час.

Разговори с Радой Кръстев, Нико Ников, Рашел Ангелова, Хенриета Тодорова.

22.II.1984 г. [сряда]

Бюро на Президиума [на БАН]. По въпросите на книгоразпространението. Слаби тиражи над 50 екземпляра на редица списания и поредици. Остър спор с М.[ако] Даков.

23.II.1984 г. [четвъртък]

За Варна – в Дружба". Няколко души от Главната редакция [на многотомната история], начело с [Димитър] Косев са вече там за четене на том VII. След като изтървах първия самолет по чиста разсеяност от моя страна, стигнах около обяд. Там се оказаха [Димитър] Косев, [Христо] Христов, [Веселин] Хаджиниколов, [Воин] Божинов, [Васил] Василев.

Започнах да чета още същия ден и прочетох около 700 страници до неделя. Това ми даде възможност да си тръгна обратно още в неделя.

Въпреки усилията да се придаде външна обективност, начинът на представяне на материала подсилва убеждението, че виновни за всичко са не само руските дипломати, но и стремежът на Русия да подчини България, като посегне на нейната независимост. Това се получава между другото от многото позовавания на отделни извадки от изказвания на дипломати, на министри, без да се разкрива сложната игра, която се води, и ясната позиция на Русия, че е против разваляното на Съединението, но е за изгонването на Ал. Батенберг. За Русия той става олицетворение, и то не от датата на Съединението, на владетел, който иска да противопостави България на Русия. Объркаността как обаче да действуват срещу Ал. Батенберг, противоречивите позиции внасят противоречивост и в провежданата политика към България и създават условия за спекулиране с нея. От друга страна, твърде обобщените оценки за Ст. Стамболов, без да се разкрие конкретно отрицателната му роля във вътрешнополитическия живот на страната, го представят едва ли не като национален герой с диктаторски замажки, които биха могли да се приемат и за неизбежни.

Взех си бележки и в София ще подготвя отношение.

Видях майка си. Вече гасне. Отминаха бурните ѝ реакции. Два месеца не е излизала от къщи. Живее при Паруш. Просълзи се и тихо заплака, когато разбра, че Паруш заминава за няколко месеца с параход. Не вижда добре, а четенето и телевизията са единствената ѝ утеха. Поиска да ѝ доставя каталин – японско лекарство. Аз бях доставил доста пакети на няколко души. Дано намеря да ѝ пратя веднага. От Атина ще ми доставят бързо.

С Паруш се разходихме из града до пристанището. След обяд той отплува за Куба. Видях се и със Стамат [Стаматов].

27.II.1984 г. [понеделник]

В издателството – до обяд. Поставих като основна задача да подготвят структурни промени с оглед модернизация на работата и да ускорят въпроса за оборудването – какъв тип печатница трябва да имаме.

28.II.1984 г. [вторник]

Обяд с [Георгиос] Курнутос. Вечеря с дошлите гости за работна среща по въпроса на изданията на СИБАЛ.

Директорски съвет на Института за балканистика.

Объркване с поканите за срещата на националните комитети на историците. Уж дублирахме с телеграми за точните дати, а постъпват запитвания или направо съобщения, че идват на първата, на отменената дата.

29.II.1984 г. [сряда]

Заседание в СИБАЛ.

Среща с телевизията – за цивилизациите.

Научен съвет на Института.

Казаха ми, че Ана е останала в списъка.

1.III.1984 г. [четвъртък]

Много писма, срещи, разговор с Москва – с [Семьон] Микулински по „История на цивилизациите". Разбра, че не могат да се поставят крайни цели.

Обяд с Алексис Политис и Надя [Данова]. Предложих му разширение на сътрудничеството – имах предвид и включването му в дейността на комисията по социално-икономическа история на Асоциацията – новата програма, която искам да лансирам.

След обяд в Комитета за култура – оказа се, че наистина съм член на Координационния съвет на ведомствата, представляващ БАН. Разглеждаха се въпроси, подготвени добре, но все пак не минаха без дискусии, надхвърлящи компетенцията на Координационния съвет. Например, по въпроса за строителството и ползуването на сградите със смесени инвеститори и един разпореждащ се собственик; по закона за читалищата. Аз също поставих един въпрос по повод на разгърнатата програма за Фридрих Енгелс – „хармонично развита личност". Наистина за 1985 г. станаха толкова много националните програми с участието на чужденци, и то по линия на историята, че става невъзможно да осигурим и качествено представяне на чужденци и не е по силите на историците. Поисках да се

степенуват – за да знаем кое все пак трябва да бъде на първо място и кое да остане на по-заден план.

След това потеглихме за Смолян.

2.III.1984 г. [петък]

Две срещи в ОК на БКП с др. Атанасов и в ОНС с др. Романов. Говорихме за разширяване и задълбочаване на сътрудничеството по линия на хуманитарните науки и на балканистиката. Представих им план на мероприятия, изработен от П.[антелей] Щерев.

Разгледахме новия музей. Води ни една интелигентна екскурзоводка – Мариана, която много добре ни обясни спецификата в развитието на този край: и по отношение на славянското наследство, и по отношение на влиянията, проникнали от Гърция, Албания и пр.

Трябваше да напуснем хотела, защото премръзнахме. Спряло парното. И не съобщават на живущите. И ние щяхме да се заблудим, защото бе слънчево и стаите се затоплиха. Но нямаше топла вода, а Ана настина силно през нощта. Обяснихме си го, че е от останалия притворен прозорец (повреден), а то изобщо не работело парното. Отидохме в обсерваторията на БАН, след като вечеряхме у [Димитър] Малашинов.

Убедих се, че провинцията е място, където човек може много да научи, особено в по-отдалечени места, където хората се по-оголват и разкриват своите страсти и алчност. А Д. Малашинов се оказа човек с доста остра наблюдателност и свойство да поднася остроти така, че да не можеш веднага да разбереш дали се подиграва, дали се поднася, или се прави на глупак. Но когато два-три пъти поставя пред едно име „непрежалимата" и той ококорва очи, става ясно какво иска да каже. И сетне се отпуска на директно възмущение от [Александър] Фол, от някои артисти, поети, които най-цинично използуват и грабят, и се излагат с оргии. Станали са вече нарицателни сред местните дейци, разказват се за тях не вицове, а истински случаи, някои толкова неприятни, че се питам дали пък не са измислени. Ето как се подрива авторитетът и на партията, и на властта.

3.III.1984 г. [събота]

Разгледахме обсерваторията, показаха ни апаратурата, запознаха ни с проблемите. И се разходихме по снега – по-скоро из пътеките и по пътя. Това ни бе и почивката.

4.III.1984 г. [неделя]

Обратно, с отбиване около два часа в Пловдив, в старинния град. Едва сега видяхме театъра. Наистина внушителен. Та тук може да се дава цялата антична класика и всякакви други пиеси. Могат да се правят какви ли не фестивали.

У дома се събраха всички – и по-големи, и по-малки. Малките подлудяха. Самата Машка, щом видя Алик и Анюнка, ги подканя към лудории, а те само това чакат. Пристигна и Такито [Димитриос Тракидис] – задържаха се малко. Но видяха нашата менажерия.

5.III.1984 г. [понеделник]

Имахме разговор със Симеон Дамянов. Разказа ми как е минало откриването на изложбата [националния музей]. Най-напред я посетил Пр.[одан] Стоянов от деловодството на ЦК. Уточнили кои зали да се пропуснат от Т.[одор] Живков – между тях и праисторията – „защото били известни, като в другите музеи." Симеон му обърнал внимание на съществуването на различни „концепции". Продан нищо не казал, но на другия ден по обяд му внушил да махнат римската глава от входа. Симеон позвънил у Светлин Русев да търси [Пейо] Бербенлиев. И Светлин, и П. Бербенлиев казали, че не признават никакъв академик (т. е. мен), че главата е уникално явление и трябвало да остане. И едва когато им казали, че внушението е „отгоре", престанали да възразяват. Махането на главата се приело от музейните работници като тържество на историците.

Т. Живков след разглеждането казал няколко думи за това, че музейната сбирка трябва да се усъвършенствува, че липсва народът, че трябвало да се спазва класово-партийния принцип. И по-нататък в разговора по повод на недовършената сграда на бъдещия музей на картини от Запада, подхвърлил, че е нужно да се допущат демонстрации на населението срещу негативните ръководители. На което Гр.[иша] Филипов забелязал: „Да, само не и срещу Държавния съвет и ЦК."

Симеон [Дамянов], от една страна, е доволен от протичането на откриването, а, от друга – разочарован от първите си контакти, толкова отблизо с ръководещите дейци на страната.

6.III.1984 г. [вторник]

Преди обяд отново [имах] текуща работа плюс едно интервю. След това обед в гръцкото посолство – Καθαρή Δευτέρα – краят на карнавала и започването на постите. Бяха докарали от Гърция лакомства в голямо изобилие. Чуваше се смехът на Ана – тя предложила на своята маса това да стане редовен празник.

7.III.1984 г. [сряда]

Посещение на американския посланик [Роберт] Бари). Първа среща с него. Дойде със съветника си. Нямаше никакво съмнение, че е предизвикано от разговора ми и оплакването пред зам.-директора на американския семинар в Залцбург за статията в сп. „Point".

Но посланикът около един час „кругом да около" говори по какви ли не въпроси. Виждаше се вече, че дневният ред е отдавна изчерпан, но по поставения от мен въпрос мълчи, а не става. Ясно, че се налагаше пак да го поставя. Тук започна една сложна игра, при която той искаше да се измъкне с празни уговорки – че САЩ по начало не визирали „Световната история на човечеството", че не било тяхна работа да се провеждат анкети откъде даден журналист е получил сведения. Трябваше ми много самообладание и упоритост, за да го накарам най-напред да разбере, че въпросът е поставен от мен не случайно и че не търся да правя анкети, но си изработвам и аз отношение.

[Румяна] Радева, която присъствува на разговора, направи подробна докладна записка, от която прилагам копие. За мен бе важно, че изтръгнах от него правото да заявя в Париж, че САЩ не са против историята, нито визират отрицателно някого от участвуващите в Международната комисия. За пръв път ми се случи да използувам посланическия си опит, и то срещу един не особено приятен събеседник – циничен и арогантен. В един момент, за да го поставя на мястото, му казах, че ако се убедя, че към мен – и то не като учен, а както е писано като представител на една нация и страна – е проявено отношение, официално от американска страна, то няма да приема американски посланик, дори и министърът да ми нареди и ще се отнасям към всички официални американски представители по същия съответен начин, отговарящ на славата, която американците са си спечелили. Оставаше само да спомена на убийци, но не го казах. Между нас казано, това бе преломният момент, когато посланикът смени тона и тръгна по линията на обясненията и уверенията.

11.III.1984 г. [неделя]

Отидохме до Драгалевци. Сняг, но приятно време. Измерихме стъклата, за да ги поръчаме, помръзнахме доста и се отбихме у [Иван] Гърбучев, за да доуточним предложението, което му направих. Когато узнах, по случай 60-годишнината му, че го държат изцяло в сянка, попитах го дали би приел да стане директор на печатницата и издателството [на БАН]. Той поиска да си помисли, постави някои общи условия, но явно бе поблазнен от възможността да излезе на по-широк мегдан, да се заговори за него. Като амбициозен човек, с определени заслуги, които го издигат над неговите колеги, той иска да си опита късмета още веднъж. С други думи прие.

Прочетох и двете части на Илчо Димитров за [Богдан] Филов. Отбелязах в текста пунктовете, които са погрешни или противоречиви. Ще ги оформя за себе си, защото някъде все ще стане дума, а искам да бъда обективен. Но не мога да се освободя от неприятното чувство, че това е опит по същество за реабилитация на българската буржоазия, и то на най-крайното ѝ националистическо крило. Също и на царя. И един апотеоз на „неангажираните" професори, какъвто уж бил [Богдан] Филов. Докато се отдават на политическа дейност или се политизират и се затриват като учени и като личности. А истината не беше такава. Най-добрите професори от всички факултети бяха политически определени, ние като студенти не пропущахме лекциите на [Димитър] Михалчев, Методи Попов, [Димитър] Ораховац, [Кр.] Балабанов – кой не искаше поне един-два пъти да не ги чуе? И от хуманитарните, и от природните науки. Засега не искам да се простирам повече, ще дочакам и завършека.

12.III.1984 г. [понеделник]

Предупредих В.[асил] Тодоров за [Иван] Гърбучев. Предложих му да остане зам.-председател на РИС. В края на краищата той пое върху себе си отговорности, които не бяха по силите му, но едва ли и някой друг щеше да може да се оправи при хаоса, който бе оставен след генералното прочистване и на виновни, и на невинни.

След обяд отидох и в кадровата комисия, за да ускоря минаването. З.[ахари] Младенов ми се обади вечерта (след като В. Тодоров го уведомил), че съм направил възможно най-добрия избор. Тук вече действува и факторът – професионална принадлежност. За селскостопанските дейци Ив. Гърбучев е свой.

Вечеря при японския посланик по случай заминаването на Цветан Цанев за Токио. Да изследва „качеството" – термин на мода. По този повод японският посланик разказа за японските усилия в тази насока един виц, че рецептата за качество е била въведена в САЩ от Япония и американците били толкова отегчени, че един предпочел да се затрие, но да не чува повече „качество, качество".

Вечерята беше наистина японска. Бяхме настанени на отделни маси – аз бях с [Александър] Дайнов, журналиста, и [Иванка] Гръбчева, режисьорката. Взех накрая думата, за да разкрия и аз една „тайна". Япония, която държи толкова на традициите и на своя император, може да бъде ощастливена с посещението на Цв. Цанев, който с голяма гордост носи прозвището „Рекс", удостоен с него от най-ранна възраст.

14.III.1984 г. [сряда]

Годишна конференция на градския комитет. Т. Живков говори в духа на пленума – за необходимостта от промени в политическата структура. „Аз и вие сме днеска пречката. Всяка реформа се разбива като в стена, защото сме се хванали за властта" – тези думи бяха посрещнати с бурни ръкопляскания, със смях и задоволство, защото всички разбраха, че именно поради това властта си остава „в наши ръце". Е, че ще има някои промени, тях винаги ги е имало, на някои ще провърви повече, на други по-малко. Но системата и съществуващата взаимна обвързаност няма да се нарушат.

Изпратих бележките си за том VII на Многотомната история [на България] – Стамболовия режим. Трябва да се изправи доста нещо и по външната, и по вътрешната политика. Гледах да не бъда остър, за да не предизвикам a priori реакция, още повече, че имаше старание за обективност. Но истината, след като е била напълно опорочена, не може да се възстанови с палиатив – някъде по средата. А това се е получило. [Стефан] Стамболов си остава герой, а жертвите – жертви. Без да се изтъкне достатъчно ролята им, приносът им, например за Петко Каравелов, пък и характерът на извършеното престъпление. Не можем да поставяме един до друг палача и неговата жертва, и да смятаме, че сме решили справедливо въпроса.

15.III.1984 г. [четвъртък]

Това бе най-краткият пленум и изобщо събиране от този род, на което съм участвувал. Свърши за по-малко от десет минути. Т. Живков попита дали има някой да се изкаже и понеже не бяха подготвени никакви изказвания (това съзнателно, а които е трябвало да го знаят, са го научили), никой не вдигна ръка и пленумът бе закрит.

На излизане казах няколко думи на Андрей Луканов, че водят за носа П.[етър] Младенов по въпроса за СИБАЛ, както и това, че са възложили на Т.[одор] Добриянов да събере всички негови изказвания. С каква цел – не зная. Малко преди това имах кратък разговор с П. Младенов – бях му поискал от десетина дни среща. Искането ми съвпадна с посещението на Т. Живков и П. Младенов в Либия, с други срещи. П. Младенов ми предложи да се видим след партийната конференция, което отлагаше за началото на април срещата. Затова се обадих на А. Луканов – да го предупреди и напомни за СИБАЛ. Делегацията от ЮНЕСКО ще идва към 20 април и дотогава ние не можем без ясен отговор – ще има ли библиотека с читалня или не.

Ц.[ветан] Николов ми каза, че в Москва имали твърда позиция за запазването на Ал.[ександър] Лилов, която е трябвало да бъде изложена с

идването на [Юрий] Андропов, но болестта му попречила и нашият изпреварил. Мненията там са, че процесите, започнали в СССР, ще продължат, колелото е завъртяно, макари да могат да бъдат забавени.

16–19.III.1984 г. [петък–понеделник]

Конфликт с М.[ихаил] Бъчваров. Беше ми казано официално, че срещата на зам.-председателите от социалистическите страни ще се осъществи в началото на м. юни. С оглед на това аз насрочих заседанието на Бюрото на СИБАЛ в Испания в средата на май. Изведнъж, и то случайно, разбрах, че срещата на зам.-председателите се провежда от 13 до 16 май. Повиках веднага М. Бъчваров, научния секретар, който се държа доста нахално. Разкритикувах го за безотговорно отношение. Той най-цинично ми отговори, че не можел да знае международните ми задължения. Отговорих му, че е негово задължение не да знае, а да ме предупреди и държи в течение. Това е и признак на елементарно възпитание. Изводите си ги запазвам засега. Имах предвид, че отсъствието ми не може да не стане повод за различни тълкувания – за едни неоправдано отсъствие, за други – вероятно плод на отношения между зам.-председателите по обществените науки. Та само у нас и в Полша има по двама за обществените науки. Знаейки М. Бъчваров и дребната му душица, аз му отправих критиката в присъствието на Стоян Радев.

В понеделник отидох рано в БАН. Едва съм 12 часа отидох при председателя Ангел Балевски. Изведнъж той ми каза, че съм бил нагрубил М. Бъчваров, че съм го бил обидил. И заключи, че тук, в БАН, трябвало да запазваме академически обноски.

Този път възразих остро на А Балевски, че не само не съм нагрубил М. Бъчваров, но се задоволих наистина с остра забележка, която заслужаваше, без да давам повече ход на недоволството си. За това говори фактът, че аз не дойдох да се оплаквам от него. Но се чувствувам дълбоко огорчен и затова така реагирам, че той, председателят, веднага се присъединява към казаното срещу мен, без дори да ме изслуша. Тук А. Балевски изманеврира. Най-напред ми каза: “Нали те виждам как реагираш, представям си какво си наговорил на Мишо.“ И продължи: „Налага се да преглътваме. Колко пъти ми се е случвало. А БАН и аз сме били зад теб – спомни си, изпълних всичко, което обещах – и академик, и зам.-председател, и член-кореспондент за Ана.“

Тук не пожелах да му разваля изцяло настроението, затова премълчах факта, че за академик той ме бе изключил и ме вмъкнаха от ЦК, след като ме назначиха за посланик; че за зам.-председател той не ме бе предложил, тъй като са искали да оставят евентуално още [Димитър] Косев, но горе предложили освобождаването му, за да направят Илчо Димитров преди да се завърна, и пак при обсъждането пред [Тодор] Живков въпросът е

бил предрешен. А за Ана, въпреки че му бях толкова говорил, той не я бе включил в своя първи списък и ако не беше моето присъствие, едва ли щеше да мине, а нагоре пък се погрижих да не стане авария. Така че не се чувствувам ни най-малко задължен на А. Балевски по отношение на себе си.

Но, както казах, премълчах това, но затова пък му припомних някои други истини. Дръпнах стола, седнах срещу него и го попитах: „Застанахте ли БАН и ти зад мен, когато само ти подхвърлиха, че трябва да ме освободиш? А взе, че подписа освобождаването ми на два пъти. Така не се е постъпвало с машинописки, а не с директор на Единен център. И ме върнаха не защото ръководството се застъпи за мен. Напомням това, защото има неща и случаи, които не се забравят. А отношение като днешното само ги изкарва отново."

Обърнах се и излязох. Отидох при [Пантелей] Зарев, защото секретарката ми каза, че именно П. Зарев с М. Бъчваров са били заранта при председателя. П. Зарев не обели нито една дума в защита на М. Бъчваров. Изказа само съжаление, че така е станало, че няма как да се промени датата. Останах дори учуден от тази негова реакция. Пое ангажимент да се заглади моето отсъствие.

Не мога все пак да разбера поведението на М. Бъчваров – съзнателно ли е било желанието да бъда по някакъв начин отстранен от участие в срещата и да бъда злепоставен, или просто е стечение на обстоятелства, което се използува, разбира се, срещу мен.

След обяд в Института – Директорски съвет и Научен съвет. Все пак ми се отрази, защото бях възбуден. Решихме въпроса със създаването на работна група за историята на евреите, възложихме я на Салватор Израел. Остана да се направи предложение и за проблемна група по етнолингвистични проблеми.

Интересно, че хората на НС доста остро реагираха срещу предложението ми да подновим предложението за конкурс за ст. н. с. I ст. на Надежда Драгова.

20.III.1984 г. [вторник]

Вчера бях и при [Георги Димитров] Гошкин. Съобщи ми, че сме определени с Ал.[ександър] Янков и Й.[ордан] Пеев за Париж, за конференцията, организирана от 100-те френски интелектуалци.

Годишно-отчетно събрание на Националната комисия при ЮНЕСКО. Присъствува и Г.[еорги] Йорданов. Казах му, на него и на М.[ария] Захариева, че ще напусна по-рано събранието, тъй като внезапно ми съобщиха, че ме викат при [Петър] Младенов. Препоръката и на двамата бе да бъда твърд пред П. Младенов за сградата.

Не стана нужда. П. Младенов бе рядко внимателен. Каза ми, че е убеден, че трябва да ни се даде и че се опитал да направи това, но Любомир Попов развил истерика на заседанието. Затова ми препоръча да направя изложение до Секретариата на ЦК, като той ще даде съгласие. Между другото ми каза, че са се спрели на [Едуард] Сафиров за постоянен представител в ЮНЕСКО и че много го занимава въпросът за организацията на работата тук. Разчитал на мен.

Спомена и за председателството на Генералната конференция. Попита какви хора се избират. Отговорих му, като добавих, че може би у нас въпросът ще се реши политически. Той веднага реагира отрицателно, имайки предвид Г.[еорги] Йорданов. Спомена, че моята кандидатура може би ще е най-подходяща. Аз пак повторих, че не бих възразявал, но само ако въпросът наистина престане да се третира като престижен и политически.

П. Младенов ми каза, че прочел статията ми „Освобождението". Харесал я много. Критиката на Вл.[адимир] Костов показала колко е навременна и бие там, където трябва. Прочел и докладната записка за разговора ми с американския посланик. Поздрави ме, че съм го поставил на място. Бил неприятен тип.

21.III.1984 г. [сряда]

При Д.[имитър] Станишев. Той поиска да му представя веднага текста, за да действува. След обяд му го занесох.

22.III.1984 г. [четвъртък]

Партийната конференция. Изслушах доклада на Т. Живков и излязох. Все пак трябваше да подготвя нещо за Париж.

23–25.III.1984 г. [петък–неделя]

Конференцията в Париж. Дадохме материали на Йордан Пеев да напише доклад. Нямам какво да кажа в повече. На французите им бе нужна тази конференция преди всичко за вътрешна консумация, за получаване на международна подкрепа.

26–27.III.1984 г. [понеделник–вторник]

Видях се с [Алиун] Траоре и [Шарл] Моразе. И двамата останаха доволни от информацията, която им дадох за разговора си с американския посланик. Планът за VI том е вече разпратен. Само една неприятност – фиксирали са заседанието на Бюрото на Съвета за история за 12–13 септември. Моето писмо не бяха го получили – нещо нашата поща страшно бави кореспонденцията от и за чужбина. А по това време се провежда

Конгресът па балканистика. Казах им, че не мога да присъствувам. При това ги бях предупредил предварително.

Нещастен случай със съпругата на [Димитър] Вандов. Препънала се в ЮНЕСКО, счупила си жестоко крака, получила емболия, едва я спасили.

Нямах късмет да ида до някои музеи. Оказаха се затворени едни в понеделник, други във вторник. Но около половин ден се разходих из парка, покрай езерата в Булонския лес.

28–30.III.1984 г. [сряда–петък]

Върнах се и веднага попаднах на заседание на Президиума [на БАН]. Вечерта не ми се прибираше вкъщи. Няма я Ана. Заминала е в Москва. Спах много лошо. Добре, че ми се обади заранта във вторник. Съкратила е престоя си и ще се върне в събота.

В БАН се пуснал слух, че сме се скарали със [Пантелей]Зарев. Стигнало до МВР. Каза ми го този, който поддържа връзки с БАН, както и Н.[айден] Петров („Тайната", както го наричат сега). Шопа [Димитър Шопов] също ме попита.

На заседанието на зам.-председателите [Георги] Близнаков, който прочел писмото, изработено от Стойко Божков за СССР, попита защо председателят представил съвършено черногледо нещата, а работата се оказала по-сложна и съветската позиция е противоречива. Аз обясних, че тя е именно такава. П. Зарев каза, че е възложил на П.[етър] Динеков да провери всички текстове. Аз добавих, че съм много доволен, че най-после се включват специалистите, които вдигнаха шум, а отговорът е възложен на мен, който съм изобщо далеч от този период, и на Стойко Божков, който поне знае цялата история на въпроса. Освен това той разполага с оригинала. Така че, отговорът му е наистина точен. Но като всеки опит за отговор той търпи редакции, допълнения. Предложих да се съберат П. Динеков и Ст. Божков и да уточнят със П Зарев. Той пък поиска да присъствувам и аз.

31.III.1984 г. [събота]

Пристигна Ана. Светна у нас. Все повече не можем един без друг. И тя е с големи трудности, капнала, съкрати престоя си, дори не е спала, за да се прибере един ден по-рано.

2.IV.1984 г. [понеделник]

Обядвах в „Рила". Там беше Георги Петров [Гигата] – бившият кърджалийски секретар, от едно столче в затвора бяхме с него и в един во-

лейболен тим „6-те хали". Приятел и мислещ човек. Разказа ми крайно разтревожен за развитието на национализма у нас, който доведе до нарушения в отношенията ни с турското население. Многократно е обръщал вниманието на ЦК, бил е викан в Политбюро и там навикан от П.[енчо] Кубадински. Към него се присъединил и Иван Михайлов. За да парира поне него, Гигата [Г. Петров] му казал как биха се отнесли, ако на българите бяха наредили да престанат да говорят български и да се отнемат имената им... За съжаление сега той е напълно елиминиран от тези проблеми, заобикалят го. Смята, че поетият път може да има най-тежки последици.

Директорски съвет в Института [за балканистика]. Взехме решение за създаване на проблемна група по етнокултурни и етнолингвистични въпроси, начело с М.[аксим] Младенов. Ще разширим и задълбочим работата на културната секция. Вл.[адимир] Георгиев подкрепи идеята.

3.IV.1984 г. [вторник]

Приехме текста, предложен от Ст. Божков. Малко съкратихме по предложение на П. Динеков.

4.IV.1984 г. [сряда]

Бюро на Президиума – за програма „Родопи", за Центъра за демографски изследвания. Основен въпрос – помещенията. Предложих на председателя да се обърне лично към Т. Живков, като поиска съседната сграда. Наистина няма вече институт или ведомство от ранга на БАН с така наблъскано ръководство, където и секретарките са по две и по три.

5.IV.1984 г. [четвъртък]

Този път върнахме някои книги и сборници, неподготвени добре – и тома за Добруджа, приет набързо. Говорих за това, че с некачествени издания не ще изпълним важни национални и партийни решения.

6.IV.1984 г. [петък]

Посещение на новия румънски съветник при председателя. Повика ни, за да ни прочете подготвеното от София проекторешение за МС от Шопа [Димитър Шопов]. Нещо не го удовлетворяваше текстът. Ив.[ан] Василев се обяви против, М.[ако] Даков иронизира, [Георги] Близнаков се колебаеше. Застъпих се силно, [Любомир] Желязков също подкрепи. Шопа не умее добре да се защитава словесно. Настроението се измени.

Разстроени от внезапната и ненавременна смърт на Борис Арабов, отидохме на неговото погребение с Ана. Никакво съобщение във вестни-

ците или телевизията, а той бе един от талантливите ни артисти. Инфаркт на излизане от посещение на грузински гостуващ театър. Без видимо напрежение. Първата помощ закъсняла с около половин час. Намерили го свършен, а кой знае, биха могли и да му помогнат.

Аз се разстроих много. Само преди няколко дни бяхме заедно. Как ще живее Бека, която не можа да пробие обръча около себе си.

8–9.IV.1984 г. [неделя–понеделник]

Отпътувах за Търново. Разчитахме на хубаво време, а се оказа дъжделиво. Настаниха ни в Арбанаси. Имах среща в ОК на партията и в ОНС – с Националния комитет. Направихме общ план за цялото чествуване, при което ударението поставихме на културно-историческата роля на Търново с предимство на търновските докладчици. Сляхме двете мероприятия, като поисках да се поканят всички досегашни участници в Търновската школа, наши и чужденци, да бъдат поканени за участие със статия в сборник и независимо от това да присъствуват на тържествата.

Опознахме се и мисля, че се сближихме с [Мара] Манева и [Маргарита] Кемалова. Първата наистина е енергична жена, от Елена, оказа се близка на Мичето Баждарова и на Митко. А с тях ни свързваше голямо приятелство още отпреди 9.IX.1944 г. С М. Кемалова ни сближи негативното отношение към националистически изхвърляния и крайности. Тя даде да се разбере, че не одобрява превръщането на [Стефан] Стамболов в национален герой, изрази съмнение в необходимостта да се печата сега изследване за [Богдан] Филов. Имаше предвид отпечатаното от Илчо Димитров в сп. „Пламък", а в брой 3 и статия от К.[онстантин] Косев.

Наистина вече се касае за акция – та двама зам.–завеждащи отдели на ЦК по същество реабилитират буржоазията. От една страна, се оправдават политически – такава е била обстановката – буржоазни лидери, изиграли фатална роля за развитието на България, а от друга – под форма на изключителни заслуги (каквито всъщност има, но ограничени за Ст. Стамболов) – биват амнистирани всички негови престъпления. И най-вече, че той въвежда в България системата на политическите убийства, при това за запазване на политическата си власт. За Б. Филов не се стига дотам, но прозрачна е целта да се реабилитира и той, и царят най-вече, и българската буржоазия, като жертва едва ли не на английската политика, която не направила нищо да ги привлече със задоволяване на националните идеали.

Наистина не си дават сметка – или обратно – дават си много добре сметка за това, което правят. Те дават най-добрия аргумент на тези, които използуват властта за користни цели, че историята не ще им потърси отговорност. Щом за престъпления, които могат да отвратят и трябва да отблъснат всеки нормално мислещ човек, вместо критика се раздава възхвала, и то на буржоазни дейци, то какво остава за нашето време – на

дълбоки революционни преобразувания. Всичко може да се подведе като неизбежна грешка на епохата, в която живеем, а престъпленията ще се прикрият и омаловажат в името на ненакърнимостта на революцията. Демагогията още повече ще се развихри.

Впрочем тя е в ход. Цялата акция по реабилитация на буржоазията и възвеличаване на нейните лидери, по разгръщане на националистическа пропаганда се представя като разгръщане на демократизацията. Заели официалните партийни постове, оттам те пишат и разпространяват след това слухове, че били „рискували“, че именно те казвали истината, че съдействували за демократизацията на нашето общество. Характерно е, че след като дигнаха за пред хората такава пушилка – Илчо Димитров и Александър Фол – сега се обединиха в името на Б. Филов.

Наистина странно впечатление прави това, че марксистката истина не се ползува с подкрепата и доверието на официалните инстанции. За съжаление така е не само у нас, но и в другите социалистически страни. Много бързо се поддадохме на национализма, ние, които имахме и трябва да имаме за знаме и верую интернационализма.

10.IV.1984 г. [вторник]

В София – заседание за уточняване на честването на 40 години от 9.IX.1944 г. Ще се прави научна конференция с неуточнен характер и с покани на чужденци. Събрах Единния център по история (ЕЦИ), Института за БКП и хора от българистиката. Набелязахме разумни неща, но трябва да ги утвърди Бюрото на Президиума, за да няма разногласия след това. От една страна, решението на НС е да се възложи на ЕЦИ и т.н., а, от друга, се касае за юбилейна сесия. А да се поканят чуждестранни членове на БАН и председателите на смесените комисии, което предложих, може да направи само Бюрото на Президиума.

Среща с Ал.[ександър] Лилов. Повиках го, за да уговорим сътрудничество между нашите два института по съвременната балканска проблематика. Набелязахме как да направим това, така че чрез взаимно допълване да стигнем до разработки, които са на ниво и да подпомагат реално нашето партийно и държавно ръководство.

Съвещание в РИС с директорите на ЕЦ и някои институти за периодиката. Останаха доволни от подетия разговор. Ще внесем въпроса в Президиума.

11.IV.1984 г. [сряда]

От 11 часа в Клуба на активните борци – смъртните. Помолиха ме да им осигуря фотограф. Позвъних в ГУА, Дойно [Дойнов] изпрати. Прекарахме в разговори докъм 2 часа.

Националната комисия за ЮНЕСКО – задачи по програмата С/4 и С/5. М.[ария] Захариева ми каза, че е говорила с [Петър] Младенов, след като узнали от Ст.[оян] Радев, че ще бъда в Италия, на мен да се възложи да оглавя делегацията за 24 май в Рим. П. Младенов веднага се съгласил, макар че Л.[юбомир] Попов казал: „На никаква цена."

13.IV.1984 г. [петък]

Планът за филма е приет от представителите на телевизията. Направен е по периоди с някои общи теми. Остана да набележим конкретните автори и да се договорим официално с телевизията. Може пък да излезе нещо.

Вечеря, интимна, при румънския посланик. Приятни хора. За пръв път е посланик – той – инженер, тя – лекарка. Учили в СССР; без превземки. Жената, както призна, до 7 часа готвела.

Разделихме се като отдавнашни познати.

14–15.IV.1984 г. [събота–неделя]

Времето пак се развали. Едва можахме да се поразходим малко в парка. Срещнахме се с [Христо] Йонкови, видяхме и Р.[умен] Чолаков. Той ми каза, че [Александър] Фол много похвалил изследването на Илчо Димитров за Б. Филов. Не ме учуди, защото винаги съм смятал, че е показно разногласието, което демонстрираха, особено от Илчова страна. Тях ги свързва общност на концепциите и подчертана амбиция за слава и власт. И пълна безпардонност в това отношение.

16.IV.1984 г. [понеделник]

В ЦК при Ц.[ветан] Николов. Заявил, че иска да напусне. Преуморен е. Пък и едва ли влиза в комбинациите на тези, които сега са се устремили към върховната власт.

При Дичо [Атанасов] – смята, че в най-скоро време Й.[ордан] Йотов ще стане секретар и ще поеме отдел „Идеология". Препоръчах му [Стилиян] Данов за Италия.

От 11 часа в Института [за балканистика] – ДС и НС [Директорски и Научен съвет]. Разглеждахме много въпроси – и за изданията, и за споразумението за Англия, издигнахме кандидатурите на В.[еселин] Хаджиниколов и на М.[ито] Исусов и т.н.

17.IV.1984 г. [вторник]

Ревизионната комисия на фондацията [„Л. Живкова"]. От чуждите дойде само хамбургския ректор [Фишер] Апелт, теолог. Свързан с Бълга-

рия. Иска да развива дейност. Обядвахме заедно. Договорихме се за съвместна дейност.

Вечерта – на филма „Саламандър“. Бяхме чели романа. Изобщо Морис Уест е приятен автор.

18.IV.1984 г. [сряда]

Уморително е да стои човек в БАН. Понеже другите зам.-председатели не идват, то по всички възникващи въпроси се обръщат към мен. От личен и друг характер. Щом си устроя кабинета, ще преставам да идвам до обяд, за да свърша някаква полезна работа. Трябва да се подготвя за „История на цивилизациите“ и да започна най-после книгата за Гърция.

Обяд с новия директор на Чешкия институт за история на социалистическите страни и с [Паулик] Аморт. Присъствува и В.[асил] Василев. Намерихме общ език по много въпроси. Убедих се още веднъж, че въпросът с федерацията, такава, каквато я знаем, досега не дава най-доброто решение, макар че е крачка напред. И двамата изтъкнаха появата на силен национализъм, бюрократизъм и формализъм в Чехословакия, въпреки изравняването на условията между различните националности (в случая не само чехи и словаци, но и за малцинство като унгарското). Федерацията не е спомогнала, но е развила този национализъм, който се подклажда от несъвършенството на системата. Трябват ни реформи – това бе общият ни извод.

В. Василев, който присъствува за пръв път на такъв разговор (имам предвид с мен), беше много доволен.

В Бюрото на Президиума докладвах за ЮНЕСКО, лектория на академици и член-кореспонденти, и за 40-годишнината. Лека престрелка с акад. П.[антелей] Зарев, който след това се ориентира и потърси да заглади впечатлението. Поласка ме, че съм бил честен човек. Това ме учуди, защото не очаквах, че така ще се издаде – за какъв ме е смятал досега. Макар че той не криеше отношението си към мен и го изрази открито – не съм му устроил представяне на неговата „Панорама“ в Атина.

А [Ангел] Балевски, на когото разказах след това разговора ни с П. Зарев, за да не остане с впечатление, че след случая с М. Бъчваров аз пък сега чрез [Коста] Палешутски постъпвам по същия начин, бе категоричен. Всички разбрали, че той има предвид само себе си. Извън неговата особа нищо друго не го интересувало. За да прокара себе си, предложил и на А. Балевски да излезе с доклад.

Обясних му, че нямам нищо против, но НС трябва да ревизира становището, защото е възложил на ЕЦИ сесията и е смъкнал нейното ниво – прави я толкова юбилейна, колкото научна. А. Балевски веднага се съгласи, че така е по-разумно.

Чувствувам, че пиша за дреболии, но нека се знае в каква обстановка работим и колко дребнави са твърде често разискванията в Бюрото и в ръководните органи на БАН.

19.IV.1984 г. [четвъртък]

Със Симеон [Дамянов], Василка [Тъпкова] и [Румяна] Михнева уточнихме списъка за Белград. Не можем да вместим докладчиците в 50 бройки. Ще изпратим в ЦК около 70 имена, пък след това ще съкращаваме.

С [Кръстю] Манчев уговорихме свикването на Главната редакция на тома.

Със Страшимир [Димитров] – да започне редактирането на том I отсега, след като се забавя заминаването им за СФРЮ.

Пристигна Илия [Петров]. Той донесе черепа на Самуил. Беше дошъл при мен най-напред да се консултира. Казах му, че на [Николаос] Муцопулос може да се вярва и трябва и да му помогнем и да му подадем ръка. Той е направил много за нас и ще направи още. Говорил с Н. Муцопулос, пратил грама и получил съгласие да вземе черепа за една седмица, за да направят копие и опит за реставрация тук или в СССР. Свързах го с Г.[еорги] Йорданов. Той остана много доволен и го задържал за по-дълъг разговор.

С [Любен] Беров и [Владимир] Георгиев доуточнихме евентуалните автори на телевизионния филм и набелязахме отговорници за всеки филм.

Повика ме [Ангел] Балевски – за помещения. Обадил му се Начо [Папазов], че имало свободни на ул. „Оборище". Предлага я на нас за СИБАЛ. Ние отказахме. БАН би могъл да опита – има възможности и за ремонт. Но аз окончателно убедих А. Балевски да опита пред Т. Живков за сградата срещу Президиума. Той прие. Помолих [Божидар] Динков да подготви изложението с [Димитър] Ляков, тъй като утре заминаваме за Хасково.

Събрах актива на БАН за ЮНЕСКО. Трая около час и половина.

Ето как мина и този ден.

20.IV.1984 г. [петък]

Озовах се в Хасково. Темата – Желязко своеволно поставил такава, каквато ще привлече тукашния интерес, на много силна група изселници от Беломорието и Македония – „Българският национален въпрос". Чул ме навремето, когато пред лекторите на дружество „Георги Кирков" изнесох доклад по македонския въпрос и по някои други аспекти на националния въпрос.

Направих набързо план с три точки – обща постановка с решението на този въпрос в Европа; исторически преглед на развитието на българския

национален въпрос; съвременно състояние и някои стратегически решения на балканската ни политика (примери с Гърция). Точно един час.

И отговори на зададени въпроси – още един час. Главно за различни страни на нашите претенции, обоснованост и нереалност, за малцинствения въпрос, много за турците и циганите, срещу принизеното и даже обидно отношение към българите, че били единствени, които се отказвали от род и пр. Приеха ме.

Най-интересното е, че Наска Андреева, секретарка на ОК, изцяло подкрепи изказаните от мен мисли. След това на вечерята говори за развитието на национализма напоследък у нас. Спря се на статията на Илчо [Димитров], сравни я с опит за реставрация на фашист, равносилна на опит за оневиняване на Хитлер. Каза ми, че Филю Христов, редактор на тома за Хасково, изпратил писмо до ОК, че се отказва от редакцията, ако в нея остане Илчо. Същата позиция взе и завеждащ-отдела, по-колеблив се показа председателят на д-во „Г. Кирков". Той не може да търпи само [Александър] Фол.

Не очаквах такава ясна позиция.

21.IV.1984 г. [събота]

Вечерта излязохме късно на разходка. В парка срещнахме Димитър Стоянов със сина си. Говорихме за В. Търново и сетне се прехвърлихме на балканска тематика. В Албания се извършвали процеси, при които е възможна ориентацията било на ръководството към Италия, било към нас. Към първата клонял министър-председателят, към втората – един от най-приближените на Енвер Ходжа, поддържан от жена му, който е на отговорен пост в Държавния съвет. Повече от всякога ни са нужни контакти. А тук се запънали търговските преговори, та се наложила намеса.

Обясних му какви са моите възможности – да пратя писмо за „История на цивилизациите" и да предложа нова работна среща като тази в Атина. Да подновя, този път лично, а не чрез Г.[еорги] Йовков, разговор с албанския посланик в Париж за евентуално посещение в Албания.

23.IV.1984 г. [понеделник]

Върна се Мая от Виена. Много е доволна от „женската" си активност. Наистина в Австрия сега започва движение за реални права на жените – в университета се броят на пръсти жени професори и доценти.

Елито написа кандидатската си дисертация. Прочетохме една глава – много добро изложение, и най-важното – интересно. Ще се справи отлично, още до заминаването си. Попаднала е на тема, която ѝ харесва, ще се утвърди. Способно ни е детето. И не тежи. Работи при най-тежки условия. Няма къде да се свърти, да седне на маса. Нито горе, нито тук. Без да се оплаква или натяква, без да даде да се разбере, че е притеснена, мести

от едно на друго място фишове, хартия, машина и подготви дисертация. Тези дни ще я предаде в секцията.

Пристигна проф. А.[ндреас] Тице от Виена. Обядвахме заедно. Случи се и първомайското тържество на катедрата на [Николай] Купенов в същия ресторант „Кристал“. Прегърнахме се. А. Тице горещо поддържа СИБАЛ. Дошъл е за проверка – по линия на ЮНЕСКО.

[Ангел] Балевски още се колебае да напише писмо до Т. Живков за помещения. Поиска да се включа и аз в акцията.

24.IV.1984 г. [вторник]

В НДК – среща на Т. Живков с актива на Техническия съюз и Съюза на научните работници. Говори. Една основна мисъл – трябва да революционизираме мисленето си и подхода към проблемите. По останалите въпроси – изложи тезите от общ характер, по които бе говорил вече в лекциите, на градската конференция и на партийната.

Подписване на сътрудничество с Royal Society. Вечеря с тях.

25.IV.1984 г. [сряда]

Президиум. Мина много добре за списанията. Помогна общият климат, създаден след обсъждането в издателството. Изказаха се положително Вл. Георгиев, Ст. Радев и редица останали.

След това разговор с К.[онстантин] Косев и [Коста] Палешутски заедно с [Иван] Гърбучев за т. I на „История на Добруджа“.

26.IV.1984 г. [четвъртък]

В МВнР – при Л.[юбен] Гоцев. Определен съм за ръководител на групата за Рим по случай 24 май. Л.[юбомир] Попов се опитал да се противопостави, но не успял.

В Института – главната редакция на историята [балканските народи] – обсъдихме въпроса за приложението.

С [Коста] Палешутски. Разказа ми как го обвинили, че постъпило оплакване от Хасково, че изнесъл лекция, която се разминавала с партийната линия. Отишъл в отдел „Пропаганда“ и там установили, че той изобщо не е ходил, а са били Илчо Димитров и К.[онстантин] Косев.

27.IV.1984 г. [петък]

Проверих с Нико Яхиел как да се постави въпросът пред Т. Живков за Президиума на БАН. На всички нива говорят за науката и БАН, а няма не

министерство, а дирекция, която да е в такова плачевно положение. Става дума за сградата срещу Президиума, която се отстъпва на списания, а нас винаги забравят и подминават. Говорих с Нико, той обеща да провери. Оказа се, че [Ангел] Балевски е подписал писмо за сградата на бившето монголско посолство – сграда, която искаха да я дадат на СИБАЛ – а сега я продават на аржентинското посолство. Ето и повод за реакция в повече, че все ни пращат в глуха линия. Докато човек не направи скандал, не му обръщат внимание – толкова наболели въпроси има.

Казах на А. Балевски, че моментът е благоприятен. Той веднага поиска среща и отиде при Т. Живков. Връчил му текста, без обаче да наблегне достатъчно. Все пак казал, че много рядко се е обръщал към него и че положението е нетърпимо, но всичко било казано в текста.

Обяд с Д.[авид] Мелцер от Минск. И той говори за национализма, но той прозвуча по иначе в неговата уста. След като на четирима един от белорусите е бил ликвидиран от немците, създал се е един вид държавен национализъм. И живущите в Белорусия от други националности – руси, поляци (или покатоличени белоруси) и други – се обединяват в едно чувство за своята република. Но белоруският език губи терен. 80% от населението не говорело белоруски. Писателите се оплаквали, че в скоро време тяхните книги щели да се четат и изучават само в университетите и училищата.

Уточнихме плана за пропагандата. Нали са ме сложили председател на един Съвет за пропаганда, с неизяснени функции. Накарах да се направи конкретен план с няколко точки. Опростих го още малко.

Пристигна решение на Секретариата на ЦК да водя делегацията по случай 24 май в Рим. Обстановката е много сложна. Папата се е срещал с [Али] Агджа. Какво ли се готви срещу нас? Според Л.[юбен] Гоцев натискът върху папата се осъществява на най-високо държавно равнище.

[Оля] Николчева донесе билетите. На Ана билетът струва 1.930 лв. Аз я излъгах, че цената е само 1.000. Иначе нямаше да тръгне – така сме се оголили с ремонта. Реших да ѝ кажа, че с отиването до Виена се е покачил до 1.400. И пак ми мърмори, но изкушението да отиде отново във Виена, където не е била от 1958 г., се оказа голямо. Не знаем вече докога ще можем да се придвижваме, годините започват да натежават.

28.IV.1984 г. [събота]

Работен ден. Внезапно пристигна Георгиос Дарданос. Току-що ми донесоха и книгата „Балкански измерения на гръцкото въстание. Приносът на българите". Предговорът е на П.[анайотис] Канелопулос. Хубаво издание. Обядвахме заедно. Разговорът бързо мина на политическа тема

– отхвърля се ПАСОК. Трябваше да му доказвам, че не може да се издигне в единствен критерий липсата на вътрешни революционни преобразувания, когато самата партия приема, че няма условия за революция. Попитах го какво би направил той или ГКП, ако се окаже на власт при същите условия – с [Константинос] Караманлис, конституция, съюзи. Искат от ПАСОК програма-минимум, а каква програма-минимум му се предлага, освен лозунгите „Вън от НАТО“, „Вън от ЕИО“, „Вън американските бази“.

Разговор с Мако Даков за БАН и за Ана. Говорили му за събранието на активните борци, другарите останали доволни. Той повтори резервите си към [Благовест] Сендов.

Нова среща с [Ангел] Балевски. Разсеях подозренията му, че реакцията на Славчо [Ярослав] Радев на Президиума е била реакция на отричане на неговия принос в БАН. Славчо по-скоро се е вманиачил и иска всички да му ръкопляскат и вслушват във всяка негова дума. А тук, в Президиума, нещата вървят с друг темп и самочувствието на всички е високо.

Вечерта [Елена] Лагадинова ни покани с Ана на вечеря с двама норвежци – един професор историк и жена му, ръководител на женското движение, комунисти. Потърсили ме по препоръка на [Робер] Барбо, с когото бяхме членове на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО.

Горе сняг, студено. Но пък се развеселихме. За ужас първоначално на Лагадинова картината за положението на жената се оказа не така розова, както я рисуваше тя. Но се адаптира към обстановката и сама изнесе данни от непубликувани анкети – че търсят работа по икономически причини, но не искат да бъдат обречени да стоят у дома, че не се издигат на ръководна работа, срещу абортите и т.н.

29.IV.1984 г. [неделя]

В БАН – мислех да отхвърля много от работата – преглед на устава на БАН, получени материали от института, ЕЦИ, българистиката и т.н. – но не успях. Взех ги вкъщи. Можах да уточня решението на Президиума за списанията, някои други преписки. И да разпиша книги за другарите от ЦК и МС.

В ЦК се срещнах с Д.[имитър] Станишев. Разказа ми, че ЦК на КПСС решил да го награди с орден „Дружба народов“ и че Т. Живков се съгласил. Останал да ръководи и ПБ и Секретариата, което било добър признак, защото вече ограничавал апетитите на Милко [Балев]. Но за сега силата е в негови ръце – успял да привлече Г.[еорги] Атанасов, а покрай него и други, така че най-силното ядро е на Милко.

При личен разговор с Т. Живков, който се оплакал, че А.[нгел] Балевски се е застоял много на вицовете и като че ли разчитал само на тях, Митко [Д. Станишев] му казал, че имало и други в БАН. На това Т. Живков

отговорил, че започнал да се разочарова и от [Благовест] Сендов. Тогава Д. Станишев споменал и моето име, на което Т. Живков, след като помислил, подхвърлил, че тук могло да се помисли.

Казах на Д. Станишев, че нямам никакви аспирации за президентството на БАН и че няма да приема в никакъв случай. По принцип БАН трябва да се ръководи от човек с отношение към природните науки.

30.IV.1984 г. [понеделник]

Разходихме се с Мито Исусов. Мито ми каза, че Илчо [Димитров] е проиграл много с писаното за [Богдан] Филов.

През останалото време работих по малко, гледах как боядисват оттатък – Варчо, Анти, Борьо. Забавлявах се с Машка, която ми каза, че ѝ било „тъжно“...

1.V.1984 г. [вторник]

Отново се събрахме цялото семейство – децата, че и внучетата. Ще трябва на всяка цена да продължим тези срещи. Щом издържахме при тези условия на ремонт и пълна бъркотия вкъщи, това означава, че при нормални условия бихме могли да имаме малки тържества.

2.V.1984 г. [сряда]

Пристигна делегация от Гърция – [Константинос] Зволопулос с майка си и В.[асилики] Папуля. Поканих ги на вечеря. Говорихме общи въпроси и накрая за положението в Гърция. Без да са убедени, че Нова демокрация ще дойде на власт при следващите избори, не се съмняват, че тя ще бъде водещата партия. ПАСОК сам си подривал авторитета.

3.V.1984 г. [четвъртък]

Сутринта в Института [по балканистика]– уговорихме тематиката на следващата среща, вкл. и съвременна. Отложихме срещата за пролетта на следващата година. Предложих Смолян, те предпочетоха Търново.

В два часа проведох заседание на РИС – информирах за списанията, обсъждането и решенията на Президиума [на БАН], както и разискванията с представители на ЦК. Приехме нови трудове. Върнахме „Гетика“ за несъответствие между заглавие и съдържание. Под това събирателно название включват изучаването на проблеми, свързани с населението, вкл. и в Русия и на днешна Румъния, обхванато в клещи между нас и СССР до най-ново време. Казах им, че такъв прецедент може да се използва сполучливо срещу нас и от Турция, и от Румъния. Да обявят, че

пишат за Дунавския вилает или за някакъв санджак, и да проследяват връзките на турците през вековете до наши дни. И колко още примери могат да се дадат.

В пет часа имах лекция в БАН – новата лектория на академици и членове-кореспонденти. Говорих един час и още един отговарях на въпроси. Не гъкнаха. Изредиха се да ме поздравяват. От Института за история, от ИМОСИ, вкл. [Христо] Христов, Й.[ордан] Симеонов и какви ли не, за чувствата на които към мен нямам никакви колебания. Ана също остана доволна. [Коста] Палешутски изрази съмнение, че ще може да се запази това ниво през следващите лекции.

4.V.1984 г. [петък]

Откриване на изложбата на чехословашката книга.

Събрание с делегатите за Рим. Уточнихме програмата. За разлика от друг път делегацията ще осъществи повечето мероприятия предварително, тъй като тръгва в понеделник и трябва да се връща в петък – 24 май е четвъртък. Този път, за по-голяма тежест, се предвижда прием на 23-ти.

При председателя – да се подсили самочувствието му при отстояване интересите на БАН за помещения.

Дойде В.[асил] Гюзелев. Желанието му да стане директор на Археологическия институт е толкова силно, че преодоля неудобството да говори с мен, след като толкова много бе наговорил срещу Института [по балканистика], срещу работата ми, и то все горе – при Людмила [Живкова], в ЦК и където му падне.

Прием в японското посолство. Обърнах внимание на Ал.[ександър] Фол за „Гетика“. Прие доводите ми.

5.V.1984 г. [събота]

Подписване на протокол на срещата със [Константинос] Зволопулос – прощална среща. Останали са много доволни от посещението в Копривщица.

Уточняване някои проблеми на издателството и печатницата с [Иван] Гърбучев и [Вера] Гьорева.

Ж.[ивка] Въжарова ми разказа, че [Димитър] Овчаров ме заплашвал за връщането на т. I – „Добруджа“. Аз искам Д.[имитър] Ангелов – като директор – да се ангажира по-определено със съдържанието на този том.

Последни приготовления за заминаването – в СИБАЛ, билети и т.н. Ана е доволна, че ще се разсее от напрежението. В медицинските среди

се извършва голям ажиотаж около изборите. Пък и вкъщи последните седмици от ремонта съвсем ни изнервиха. Гледам и Варчо не издържа вече. Фиксира сватбата за 15 юли. Дано не си провали сесията, ако така продължи през целия май.

Добре, че Машка ни развеселява и ни утешава. Подиграват ми се, че съм се влюбил в нея. Но тя наистина е невероятно забавна. В детската градина ѝ викали „хей, малкуту“. Тя го приела вече с хумор.

7.V.1984 г. [понеделник]

Цялата ни група от 5-има души – В.[еличка] Филипова, Живко [Кабадаиев], [Оля] Николчева и ние с Ана, потеглихме за Мадрид. С нас е и С.[игурд] Отович Шмидт. Настанени бяхме в един централен хотел – „Grand Vie“ – от предишните величия, на името на главната улица. Оказахме се през една улица до предишния хотел – „Ароса“, в който бяхме отседнали през 1978 г.

Вечерта Хр.[исто] Малеев ни покани на вечеря. Бяхме изморени за дълъг разговор, но [Хосе Мануел] Мата пристигна с около един час закъснение и толкова се отпусна с вицовете за тяхния министър на външните работи или на културата, че трябваше в нарушение на протокола аз да стана малко преди 12 часа, за да си тръгнем.

8.V.1984 г. [вторник]

Отпуснаха ни две коли, с които отидохме до Толедо. Къщата и музеят „Ел Греко“ ни се бяха врязали в паметта. Но отделни неща ни се губеха. Бях отишъл в Толедо с температура след стомашно заболяване. Силно впечатление ни направи синагогата, която бях забравил как изглежда, спомних си само, че се бутнахме тогава в нея няколко минути преди да я затворят. Случихме се на гид, който обясняваше с голяма любов – оказа се от покръстените евреи, останали и след Реконкистата в Толедо.

На връщане разгледахме и летния дворец на папските крале, превърнат днес в резиденция за високи гости.

Вечерта прекарахме у Х. Мата. Тук бяха и италианците. Разказах случая с Ана – двойно платеното капучино в римския музей – за „belissima dona“.

9.V.1984 г. [сряда]

Съкратих пребиваването в Барселона, така че се увеличи престоят ни в Севиля. Преди обяд прекарахме в Прадо. Разглеждахме подборно. Най-много време отделихме на Гоя – на неговите зали и това, което имаше отделно от него. И пак Ел Греко. Обядвахме там.

Накупихме подаръци за децата – бански костюми. Ана се зае да ме облече и мен с летен костюм и с едно пардесю.

Надвечер потеглихме за Севиля. Вече всички членове на Бюрото [на СИБАЛ]. Настаниха ни в хотел „Кристобал Колон", т. е. Христофор Колумб. Току-що бях прочел някои от вестниците, че се доказал италианският произход на Хр. Колумб.

10.V.1984 г. [четвъртък]

Заседание в хотела. Делово. Предложих [Фаусто] Пуседу за зам.-председател предварително. Оттам в дома на културата – тържествена обстановка, с поздравления от местните власти. Целодневно заседание със спокойно, но по същество разглеждане на въпросите. Всички бяха доволни от представената документация и извършената работа. Вечеря – коктейл.

11.V.1984 г. [петък]

Екскурзия до Кордова. Какво забележително изкуство е това на маврите – и величествено, и красиво, и грандиозно. Втори път разглеждахме храма – още по-силно впечатление ни направи.

Обядът също бе великолепен. Постараха се. Но и ние не останахме длъжни. Отпуснах се и аз, започнахме смешки, спомени – стана една италианска гюрултия, на която всички испанци от съседните маси и стаи ни завидяха. Идваха да поглеждат за какво толкова се смеем. Малко по-късно италианците ни разказаха, че чули шумно приказване, разправия на висок глас, звънък смях след това (в Севиля) и си рекли, че е дошло още едно италианско семейство. Излезли в коридора, за да констатират, че това сме ние с Ана.

След такъв обяд неизбежно пропадна вечерята в най-хубавия ресторант в Севиля за риба – зарада ни бяха приготвили. Огромна риба, печена в сол, за да поеме тлъстината. И много рибни и всякакви други морски лакомства за мезета. Не се яде, като си преситен. Интересно как са се справяли римляните – не технически, а с апетита и настроението за ядене.

12.V.1984 г. [събота]

Разглеждане на Алказар – наистина величествен. Така се бяха врязали в паметта ни стаите, забележителностите, като че ли сме били вчера в Севиля. Какво изкуство – всеки поглед към стените и таваните доставя наслада.

След обяд гледахме корида. Тъжно. Вижда се единоборството, но се иска силен бик, опитен тореадор. А това, което видяхме, особено първият случай, бе истинско клане.

13.V.1984 г. [неделя]

Отново обиколка – музея, къщата на Пилат, до парка. И умора, и отмора.

14.V.1984 г. [понеделник]

Мадрид ни посрещна и изпрати в дъжд. В Рим успяхме да предадем багажа си и потеглихме направо за Палермо. Там ни посрещна Джиуфрида Ромуалда, приятен събеседник, настани ни в много хубав хотел, но ни предупреди да не излизаме в неговите околности – било опасно – и ни остави до следния ден.

15–20.V.1984 г. [вторник–неделя]

Една седмица на голямо спокойствие, незабравими преживявания в Сицилия. Или по-скоро само в западната ѝ част. И заедно с нас почиваха и се забавляваха служителите и асистентите на Джиуфрида [Ромуалда]. Където и да ни води – в музей, в катедрала, извън града – целият екип бе също налице.

Колко е нужно да се види, за да разбере човек собствената си страна. Рим и Италия. А се оказва, че Сицилия хилядолетие и повече е стояла извън тяхната сфера на влияние, противостояла им е. И ако се запитаме кое е послужило като обединително звено в изграждането на съвременна Италия, то ще излезе, че Сицилия е била по-скоро чужда и в опозиция на тази идея, защото така или иначе римската традиция стои в основата на обединяването на Италия, както и на италианския национализъм. Националното съзнание възниква късно и не са етническите процеси, които са го определили. Самата Сицилия е пример за това. Гръко-пуническото население и цивилизации, което не изключва вътрешните борби между тях и между чисто гръцките градове и население. В Палермо ми казаха, че Източна Сицилия и днес се отличава коренно от Западната, защото там е останала жива и културната, и расовата гръцка традиция. А това, което видяхме ние в Западната и Централната част като паметници, съперничи на всичко, което е останало в Гърция. Един Партенон не може да изкупи всички разрушения.

Арабското влияние е повече от осезаемо. И в паметниците, и в архивите – на арабски или на гръцки са голям брой документи, които свидетелстват за население, останало извън, да го наречем, италианското средновековно явление. И наистина, тук до XI в. е било Византия и два века арабско господство. Когато говорят за добри земеделци – споменават задържалото се арабско население (дали е било наистина арабско по произход?). Във всеки случай са били мюсюлмани, които са ползвали арабско писмо и не са били в никакъв случай нито гърци, нито италианци.

Биват завладяни от норманите. Те отново възвеличават християнската религия, издигат великолепни паметници – катедрали и дворци. Храмовете са с византийски мозайки, гръцки надписи наполовина и наполовина латински. И се появяват документи с латински, гръцки и арабски текст. Ето ти наслояване и взаимно проникване на цивилизации и култури, съжителство на най-различни раси.

И така в отличие на другата част на Италия и в опозиция на Неаполитанското кралство продължава историята на Сицилия.

Хората бяха наистина любезни и интересни. Джиуфрида [Ромуалда] – оригинал – нито се е къпал в море, нито яде риба, след като е роден и цял живот е останал на остров. Оглежда ни с голям интерес, за да разбере що за птици сме и косвено даде да почувствуваме неговото одобрение. Телефонирал му от Рим новият генерален директор на архивите [Ренато] Гриспо да го пита що за хора сме. Отговорил му, че сме с хумор, забавни, с които могло да се говори. Навсякъде ни представяше „амбасадора“ и сетне всичко останало. Попитах го защо така. Отговорът му говори наистина за нравите в Италия – защото професори, академици, колкото щеш (имало в Сицилия Академия за пияници и т.н.). Докато посланиците са рядко нещо. Така ме представиха и във вестниците.

Неговият асистент [Алдо] Спарти е зет на Джунта, председателят на Академията, на която Джиуфрида е секретар. Посетихме дома му – видяхме малките му деца, тъст му, цялото семейство. Тъстът е установил контакт с турските учени и желае сътрудничество и с нас. Това са хората, с които се налага да установим сътрудничество, защото разработват проблеми на социално-икономическото развитие на Сицилия и търсят паралели.

Бяхме и в Рени – малко средновековно селище на хълм – прохладно лете, където се е установил център за провеждане на конференции и други курсове във всички области на знанието. Особено силно са застъпени природните науки. Видях дори покана до наши физици. Обзаведен е отлично. Ето нещо такова ни е нужно и у нас. Не само „Жолио Кюри“ – там е някак си свързано и с летуването, и това му придава по-друг характер.

На въпроса, как се чувствуват – отговарят „италианци“ с иронична усмивка и винаги добавят – „от Сицилия“. Но не пропускат да кажат, че са било от Палермо, било от Трапани, било от Сиракуза, защото били толкова различни, че не би трябвало да се забравя разликата и да се внася заблуда. Но са любопитни, мили, с чувство на своя гордост и същевременно малоценност. Смятат се за онеправдани от богатия Север, имат амбиция да станат нещо повече, но не виждат как да намерят средства. Създали са си свой собствен мир и психология. Живеят.

Контактът със Сицилия поражда много мисли, но времето бе малко, за да се задълбочи човек в наблюдения.

Отпътувахме с приключения – африканският вятър сироко – с пясък направи невъзможно отлитането от Палермо. С бясно гонене хванахме

автобуса за Катания на другия край на Сицилия, за да хванем самолет за Рим след обяд. На другия ден вече нямаше никакви полети.

21–25.V.1984 г. [понеделник–петък]

В Рим се настанихме в хотел „Риц“, където дочакахме на другия ден делегацията. Цялото пребиваване беше подчинено на тържествата. Описах всичко това в докладната си записка до П.[етър] Младенов, още по-подробно са разказани работите в доклада на църковната делегация.

Впечатлението на Р.[айко] Николов, на другарите от посолството е, че си свършихме добре работата. Разчитат доста на папата, даже ми се струва повече, отколкото са неговите възможности. Може би аз мисля, че у него надделява антикомунизмът, макар че реакцията му при нашата среща показва, че по-скоро аз греша. Но въпреки това не мисля, че той има сила да се противопостави на антикомунистическата акция, която ще се разгърне около процеса. Може би дори да я иска.

В посолството някои другари смятат, че всички, т. е. и двете страни – и ние, а и италианците – имаме интерес да приключи всичко без дело, т. е. едва ли не да умре [Сергей] Антонов преди това. Не виждам логиката във всичко това. С. Антонов е толкова неспособен да се защити, че е удобна стръв и не случайно са го подбрали. Така лесно да се откажат от процеса – когато биха могли да му дадат лека присъда дори или дори да го оправдаят по недоказаност и пак да си свършат работата. Процес ще има и никой не знае как ще се развие. Един от посолството – представителят на БТА – който познавал С. Антонов от близко, го определи като по-лош от Ван дер Любе.

Интересен факт бе появата в Рим на Тома Мурзаку, директора на албанските архиви. Отбил се за един ден, той пожелал да се срещне с мен, след като узнал, че съм в Рим. Среща не можа да се състои, но той се обади по телефона от Неапол. И по този въпрос написах докладна записка до П.[етър] Младенов. А на бюрото си сварих съобщение да поздравя [Алекс] Буда за преизбирането му за председател на Албанската академия на науките. Било трудно. Не пратих поздравление поради обстоятелството, че не е правилно да съм в течение така отблизо на вътрешните събития (както впрочем и не съм) и по всеки повод да откликвам.

Посетихме Етруския музей с гид – великолепно ни представи сбирката. След това обядвахме с [Лоренцо] Манино и дъщерята на Фаусто Пуседу. Момичето се оказа много симпатично, говорихме да почне да учи български, тя прие.

26–28.V.1984 г. [събота–понеделник]

Във Виена – настаниха ни в хотел „Захер“. Деловата част мина бързо. Но и времето не беше много. Можахме все пак да се разхождаме – главно

по „Кертнер“ щрасе, околните улици, посетихме и [Рихард Георг] Плашка у дома му. Това бе допълнителна почивка за Ана, която бе крайно изтощена от напрегнатата обстановка вкъщи с ремонта и от тежката зима с астматични пристъпи.

Бяхме и на опера – с Николай Гяуров – след едно сблъскване с протокола на Г.[еорги] Йорданов. Не знае човек какво става и кой решава.

29–31.V.1984 г. [вторник–четвъртък]

Москва – конференцията за европейската сигурност. Поканени бяха доста чужденци от Европа, с някои от които говорихме за Щутгарт. Ако потвърдят окончателно участието си, ще организираме прилична дискусия.

Поканен бях у С.[ергей] Л. Тихвинский.

4–8.VI.1984 г. [понеделник–петък]

София – конференция на председателите на Националните комитети на историците. Дойдоха всички, само чехите поради технически (самолетни) причини не пристигнаха. Устроихме им екскурзия до Петрич – паметника на Самуил – и до Мелник.

Запознах ги с подготовката на „История на световната цивилизация“.

Не беше нашият ред, но [Димитър] Ангелов с лека ръка пое ангажимент, което много разсърди [Димитър] Косев.

Бюрото на Президиума утвърди всички кандидати за член-кореспонденти и академици.

Проведохме продължително заседание за петгодишните планове.

Партийно събрание – бях докладчик – заключителна лекция върху лекциите на Т. Живков, по-специално за партийната конференция.

По време на нашето отсъствие почина Милчо [Михаил] Балабанов. Дойде Цеца, разказа ни за последните му мъчителни дни. Жалко – човек с такива възможности.

От ЦК ми заръчаха да изведа Френсиз Коен – щял да пише за България, бил близък на Жорж Марше. Прекарахме цяла вечер с него на Витоша.

Имахме обяд с В.[енелин] Коцев. Поканих го – интересуваше се за папата.

8–16.VI.1984 г. [петък–събота]

Много текуща работа:

– списък за конгреса с К.[онстантин] Косев;

– доклад за [Петер] Юхас в Бюрото на Президиума – да се напише критичен отговор;

– срещи в издателството [на БАН] – с Андреев, [Смилян] Тонков, с партийния секретар. Отново възел на противоречия;

– интервю за папата във в-к „Поглед“;

– разговор с Й.[ордан] Йотов и Н.[ико] Яхиел;

– в Благоевград – сесия на БАН и на ОК на БКП;

– Научен съвет – освободихме Й. Йотов и приехме К.[оста] Палешутски за ръководител на проблемната група.

17–21.VI.1984 г. [неделя–четвъртък]

В Ирландия. Посрещна ме на летището историчката Смит, която се оказа германка от Рощок. Преди около 20 години се залюбила със сегашния си съпруг, понастоящем професор по математика. Покани ме на обяд, отклоних поканата, но приех предложението ѝ да ме заведе на ферма у тяхни познати – да видя как живеят типичните ирландци. По пътя тя ми обясни, че в Ирландия и досега няма села в истинския смисъл на думата, а натрупани къщи покрай улицата или пътя, една от които е църквата (в смисъл, че не заема централно място).

Направи ми впечатление не толкова зеленината, може би бях подготвен от литературата и от няколкото филма, които гледах, но сивото небе. Сивият цвят преобладава, но с толкова нюанси и така се променя през деня, че оживява и в никакъв случай не се възприема както сивият цвят у нас.

Отначало ми се видяха много скучни къщите и изобщо архитектурата на Дъблин. Но като се вгледах по-внимателно в освежените с ярки цветове врати и градинките отпред, почнах да ги приемам, без да ми се иска обаче да живея в тях.

Фермата се оказа наистина ферма – няколкостотин хектара, среден за тях размер, смесена – за добитък и за земеделски култури.Оградена с високи стени – и за защита от хора, но и от ветрове. На двора ни посрещнаха цяла купчина огромни кучета от различни породи, обиколени от дечица. Какво ли не правеха тези дечица с тях – дърпаха ги за ушите, за опашките, газеха по тях, а кучетата ги оставят. Наистина са „човечни“ животни.

Гостите бяха най-напред семейните – дъщери, синове, дошли от града при родителите си, и тези, останали да работят във фермата. И познати семейства – художник, професор, други двама, които не разбрах какви са. Но единият знаеше доста за Балканите – за балканските войни, за Фердинанд, за това, какво произвеждаме, даже ми направи забележка, че не съм донесъл цигари да ги почерпя. Художникът пък, който току-що се бил завърнал от САЩ, бе много критичен към тяхната действителност.

Домакините ни поразходиха из фермата и ме разпитаха за земеделското производство. След това сервираха чай с мляко и няколко вида местни сладки и кекс, от тъмните.

След като се прибрах, около два часа се разхождах по центъра на града, което окончателно ме накара да си променя мнението за Дъблин. При по-внимателно вглеждане стилът се оказа не така еднообразен, многото малки магазини, различно оцветени, въпреки отсъствието на викториански стил (пак са от типа на срещаните в Англия, но от XVIII и началото на XIX в.) са по-строги и по-семпли.

На другия ден до обяд обиколих отново центъра до МВнР да взема виза, оттам в библиотеката на техния най-голям College – Trinity, където се проведоха и заседанията ни. Настаниха ни в общежитията на колежа.

Още първото запознанство със старинните ръкописи – християнски, с начина на тяхното представяне, опашките, които се образуват, за да бъдат видени – цялото това поклонение на ранносредновековната им история и култура до идването на норманите – показа упоритият стремеж чрез възстановяване на историческата памет и езика да се разграничат колкото се може повече от англичаните. Този въпрос висеше пред мен още от първия ден – защо толкова много се оставиха да бъдат асимилирани, след като противоречията с англичаните са били и са толкова големи. Заминах за Ирландия, без да прочета дори това, което има в Историческата енциклопедия. Купих си някои книги с илюстрации на културното им наследство и една за основните им проблеми – лекции на проф. Е. Лайънс, изнесени в Оксфорд. Не ми остана време там да ги прочета, освен в самолета на връщане, и то около тридесетина страници. Но ще ги прочета от любопитство.

От разговора с [Джеароид] МакНиокайл, от отделни реплики с други ирландци, от това, което ни показаха като археологически разкопки, се убедих, че към норманите имат положително отношение, независимо че това са първите завоеватели на Ирландия. Изглежда, че и тук се сливат или най-малко се свързват тясно с местното население, както другаде по Европа и в самата Англия. Във всеки случай те въвеждат градския живот, замъците в Ирландия. И Дъблин е основан от тях. Сега хвърлят огромни средства да разкрият това, което още може да се намери от епохата на викингите. Водиха ни и до Калкени. Чудесен замък с френски надписи при входа и на надгробните плочи, с кръгли кули. Интересни са и няколкото катедрали, които видяхме – внушителни с кръглите си кули и квадратно кубе по средата им – като отбранително съоръжение.

Но към англичаните имат неприязнено отношение, макар че говорят английски език. Всъщност английският език им е матерен. В Trinity Hall, където бяхме настанени, една заран станах много рано и тръгнах да се разхождам из парка и пред сградата. Една студентка бе повикана да помогне и през заранта за закуската, както и вечерта за приема. Завари обаче вратите затворени и около един час се разхождахме заедно. Каза ми,

че учи ирландски фолклор и изкуство. Когато я попитах знаела ли е народния и литературния ирландски език от родителите си, тя ми отговори отрицателно. Те самите знаели само няколко израза. Така че тя научила езика в училище, но и досега се затруднявала да почувствува и разбере ирландската поезия на ирландски. Най-напред четяла поезията в превод на английски, за да я разбере добре и едва тогава могла да я почувствува и на ирландски. В Дъблин, където живее, почти една трета от населението говорело само на английски, или английският език му е първият. Така дълбоко е бил изкоренен ирландският. Интересни ми са тази странна съдба и това чувство на обреченост.

Разпитах по-подробно [Джеароид] МакНиокайл, професора–член на нашата комисия по история на градовете. Зададох му въпроса така: „Как при тази омраза към английския гнет, нетърпимост към всичко английско, особено през XIX в., са се оставили английската култура и език да ги завладее?“ Случиха се до нас двама англичани от комисията, които тъкмо в този момент се приближиха. Казах му на френски, че можем да продължим разговора по-късно. Той обаче ми отговори пред англичаните. С натиск, който граничел с издевателство – спря се специално на големия глад през 40-те години на XIX в., когато емигрирали няколко милиона души. За да им разрешат да емигрират или да могат да продадат нещо в града, те заставяли ирландците да говорят английски и да пращат децата си в английски училища. Ирландските били закрити. Католическата църква първа приела тази мярка, за да запази поне католическото вероизповедание и своите позиции. Така за по-малко от век се стигнало до това плачевно състояние. Разбира се, англичаните успели преди това да увлекат в своите среди – аристократически, военни, интелигенция – не малко ирландци. За поетите бях чувал, но не знаех, че Уелингтън, победителят на Наполеон, е ирландец. Попитах какво представлява един голям обелиск – паметник в негова чест. Но не съм убеден, че победата му много ги е зарадвала. Наполеон, ако беше успял да направи десант в Ирландия и оттам да нахлуе в Англия, можел е да разчита наистина на голяма поддръжка, както на поляците в Европа.

За Дж. МакНиокайл Англия и до днес си остава колониална страна, най-малко по манталитет. Когато го попитах дали разчитат на ирландците в САЩ, той ми отговори, че те са преди всичко американци.

Заседанията на комисията се водиха доста разводнено от [Сергий] Вилфан, но без съмнение изборът му бе най-удачен. [Филип] Волф искаше да направи [Томас] Рийс за председател, но отстъпи, като разбра, че по-възрастните ще се обединят около други по-неподходящи кандидатури. Аз подкрепих Вилфан. Той е от Любляна.

Обобщителният доклад на Т. Рийс бе слаб. Разбира се, не е леко да се говори общо за Европа, но още по-малко може да прави това човек, кой-

то не е написал нито една монография. Изказах се по доклада на Т. Рийс. Направих и някои конкретни предложения за следващото ни заседание в Щутгарт. Приеха се.

Италианците се активизират отново, идва нова смяна, предлагат да поместват статиите ни в списание. Попитаха ме за [Сергей] Антонов – казах им, че не е герой, нито терорист, по-скоро un imbecile, както е писал за него един италианец (имах предвид [Раул] Гуезе). Приеха обяснението.

Видях се с [Николай] Носов и с [Виктор] Рутенбург. Обиколихме с тях града през половиния свободен ден. Посетихме художествената галерия. Оказа се неочаквано богата – хубави италианци: Тинторето, Тициан, имаше и от Гоя няколко платна, един Ел Греко, няколко Рембранд, френски от XVII и XVIII в.

[Василики] Папуля този път се показа капризна. Веднъж си счупи токчето, заведох я до обущар, докато другите пиеха кафе при една спирка на рейса. Пътувахме из страната. Но малко по-късно поиска да зарежа групата, защото ѝ станало студено и да идем в ресторанта, където ни се даваше вечеря. Отказах ѝ. Но се оправя сама. В това отношение е наистина еманципирана.

Вечеряхме в дома на вещицата на Калкени – град с дворец, великолепна катедрала, няколко много интересни къщи от XVI в. Разбира се, вещицата не е била „вещица“, но подмамила и уморила трима мъже, направила състояние, отворила кръчма и, изглежда, публичен дом. Обвинена и осъдена, тя била все пак измъкната от своите мъжки приятели. Не излезли така щастливи нейните близки. Сега се използува за туристически цели. Реномирано заведение.

В Дъблин имах среща със заместник-председателя [Джордж Леонард] Хъксли, византолог. Знае нашите трудове, издава сборник за Бачковския манастир, но не е бил в България. Мисля да го поканя за Търновската конференция. Направи ми впечатление, че дори отдалечената Ирландия поддържа връзки от социалистическите страни, като оставим настрана СССР, само с Унгария. Ето какво се казва координация. Спомням си, че във Франция правителството заговори за установяване на привилегировани отношения с Унгария още през 1975–1976 г. Зная го от [Елени] Арвайлер, която получи тогава указания от Жискар д’Естен да установи широки връзки с унгарските университети. CNRS вече работи с тях, а с нас не благоволява да се заеме сериозно – караме всички на всичко с няколко месеца за всичко. Ето как работи капиталистическата пропаганда.

22–23.VI.1984 г. [петък–събота]

Отбих се в Париж. Уговорихме среща с [Алиун] Траоре. Оказа се, че през м. септември се свиква само Бюрото. С [Шарл] Моразе отношенията им се изострили. По всичко изглежда, че има пълната подкрепа на М’Боу. Иска да

ускорим томовете. Прие вече предложението ми за комисия с регионални задачи и възложи да се направи договор. Аз му представих списъка.

Организирал е отговор на американските нападки срещу М'Боу, защитили са ме и мен. През м. септември аз не ще мога да ида, ще бъда в Белград на конгреса.

Видях се и с [Шарл] Кечкемети, с [Василиос] Панайотопулос. Приех да ме включи в програмата в Атина. Може пък и да идем за два-три дни в Атина. Пада се петък – неделя.

Говорих и с албанското посолство. Изглежда, че не е получило разрешение за среща с мен. Но по телефона се състоя приятелски разговор.

Единственото удоволствие – американският филм на Сержо Леоне „Някога в Америка" – за 20-те години. Сантиментално направена история, но се гледа с голямо удоволствие – цели три часа и половина. Взех със себе си и Павел, шофьора – за пръв път влиза в кино. То пък беше в голямата зала на Шан-з-Елизе, билети по 45 франка (6 долара).

На връщане пътувахме заедно с В.[асил] Коларов и [Иван] Драгневски – директори на Националната и Външнотърговската банка, и [Йовчо] Русев, бивш търговки представител в Белгия и Париж. Припомнихме си Мишо [Михаил] Балабанов, с когото са учили.

Поговорихме, посмяхме се отгоре на всичко. Неусетно мина времето.

Тук записвам от едно интервю на Джоан Бейз:

„Le nationalisme est la réligion préférée des dirigeants et la maladie mondiale. Les jeunes américains sont trèz bloqués. L'Aerobic, la bouffe, les vêtements... Pas de guerre sur leur territoire, pas de racines. Ils flottent. Ils n'ont rien trouvé contre quoi se battre."

Колко точно!!!

1.VII. – 12.VIII.1984 г.

Този месец [юли] се оказа страшно претоварен. Събития разни – семейни, академични, гости. Заангажираха не само време и съзнание, но се почувствувахме с Ана като никога така омаломощени. Дори пролуките от някой и друг час не бяха отмора. Или нервното напрежение не ни отпущаше, или пък гледахме да направим една малка обиколка из градината, за да притурим физическа умора, та дано тя да ни приспи.

Пиша във Варна, след като се посъвзехме. Вече пети ден, откакто сме тук. А днес няма и слънце.

1. Най-напред семейните истории. Върбан фиксира деня на сватбата за неделя, 15 юли. Уж се вижда краят на ремонта, но Иван не е довършил терасата, а трябва да се вика майстор да цикли паркета. Бравите ги няма никакви. Още има да минава майсторът за външните инсталации. Лам-

пи, поправка на канапето. Варчо не иска да спи на легло – пружината се е извила, а няма време за поръчка. Той сам е пребледнял, че ни се свива сърцето. Не може да спи от умора и възбуда. А имаше да взима и няколко тежки последни изпита. Хаосът вкъщи е нетърпим. Не можем да оставим всичко така – трябва да се доизчисти и неговата стая, та и аз да мога да седна на маса и да напиша едно писмо. Цяла година издържах, а последните дни се оказват най-трудни. Може би защото и на мен ми се събраха задачи, а в БАН съм разкъсан от дреболии. Трябва и аз да бягам оттам, ако искам да свърша нещо.

Колко съм се изморил, пролича и от това – отидохме да видим черешата в Драгалевци, и то пак да пренесем нещо. Качих се на стълбата, причерня ми пред очите и се свестих, като тупнах на гръб. Имах късмет, че не счупих нищо.

Затова пък сватбата мина весело. Варчо бе явно щастлив. Радваха се и приятелите му. И ние бяхме доволни. Машка пък се залепи у Антито – с безкрайна сериозност ѝ придържаше роклята. Хората наоколо на нея и на племенницата на Антито правиха снимки. На следния ден в настроение, макар и изморени, двамата заминаха за Варна. Останахме доволни и малко опустошени вкъщи, но и щастливи, че Върбан е щастлив. Във Варна ги заварихме отпочинали, бодри. Спали часове наред през деня. Заминаха за Несебър и по Южното крайбрежие.

2. Продължи историята със СИБАЛ. След като [Петър] Младенов обеща, но забави предоставянето на другата сграда, изведнъж [Петър] Междуречки решил да прави улица – музей, изобщо някакво преустройство, за което му били нужни и двете сгради – и нашата, и на министерството.

На 2 март бях при него [П. Младенов]. Каза ми, че предупредил П. Междуречки, но той си настоявал на своето. Посъветва ме да направя изложение до Т. Живков и лично да му го връча. Говори ми за необходимостта от засилване на контактите с албанците. Разпита ме за мисията при папата. Интересно, че не бе обърнал внимание на думите на папата: „Ех, тия турци, турци и мюсюлмани!“ Като че ли за пръв път ги чу. Допущам да не е прочел моето изложение, но нима Р.[айко] Николов не ги бе отразил? Та това бе недвусмислено разграничение от негова страна и открит намек, че не вярва на наша намеса. П. Младенов посъветва непременно да кажа това на Т. Живков.

Говори ми за необходимостта от въвеждане на някакви стимули за дипломатите, но не „заслужил дипломат“ – всички са заслужили, щом са си изкарали мандата – а нещо по-различно. Възложил на [Александър] Стрезов да проучи френския опит – посланици, които не са към някаква държава, около 15 души. Мислел и мен да ме обяви за такъв. Приех го като още един пореден комплимент, може би и благодарност, че се справям с възложените мисии без усложнения.

Написах изложение за СИБАЛ до Т. Живков, но той отсъстваше десетина дена – на лечение в Чехословакия.

Междувременно посетих Д.[имитър] Стоянов. Той изцяло подкрепи СИБАЛ и обеща да говори с П. Междуречки, като ми каза, че е готов дори да подпише изложението до Т. Живков. Отново ми говори колко изоставаме във връзките си с албанците. Всички съседи полагат всякакви усилия да установят и развиват контактите, особено икономическите. А югославяните полуофициално заявили (без да дадат широка гласност), че не ще допуснат в Албания развитие, неблагоприятно за тях.

Изпратих му изложението за подпис. В продължение на една седмица не получих отговор. Не можейки повече да чакам, реших да си съставя собствено впечатление чрез среща с П. Междуречки.

На 18 [юли, сряда] бях при него. Заговори ме за Гърция, току-що се бе завърнал от Атина. На деловия ми въпрос отговори, че са му говорили и от двете министерства на най-високо равнище и че ни оставя и в двете сгради. Предложи за трайно решение да ни отпусне терен за строителство на сграда за СИБАЛ. Аз вмъкнах и за Института за балканистика.

Веднъж с министерско постановление се реши този въпрос, но не ни отпуснаха терен. Като знам каква е отново кризата за места, много се съмнявам дали ще излезе нещо, но може и да опитаме.

Олекна ми за СИБАЛ. Имаше реална опасност да загубим постигнатото с толкова усилия. А и никаква сериозна балканистична дейност не може да се развива без библиотека и читалня. Огорчава ме обаче това, че за очевидни неща, по които няма никакви разногласия, с две решения, все положителни, на Секретариата на ЦК, могат отново и отново да се появяват шикании. Ето това пилеене на нерви и време за няма нищо безкрайно отегчава и убива желанието за работа и особено за някаква нова инициатива.

[Петър] Младенов отново ми говори за необходимостта от намиране на някаква форма на изучаване на съвременните балкански проблеми. И по-рано ми беше подсказал това, но как да се хвана отново след толкова горчив опит? Създадох Институт [за външна политика], подбрах такива симпатични хора в него – повечето от тях се наложиха и заеха отговорни постове в дипломацията или се проявиха като пишещи, но бяха прогонени до един от Института – Бойко Димитров, Евгени Александров, Иван Недев, Жоржета Григорова, Йордан Пеев, Иво Тодоров и още десетина. Кой ще ми даде право да заангажирам усилията на колектива отново за обречени инициативи? Възложих на [Пантелей] Щерев и Жоржета [Григорова] да подготвят условията, при които бихме могли да приемем сътрудничество с МВнР. Досега отлагат, а при разговор и отказват.

И ето, че и Ал.[ександър] Лилов поиска също да организираме съвместно издание – „Ситуационен анализ на Балканите“ – още за тази година. Не можех да му откажа по принцип, но когато дадох съгласие, съвсем

не ставаше дума да започнем веднага. Но той се посъветвал, както разбрах, в отдела на ЦК, там му казали, че имат реален смисъл разработките за Балканите, където наистина можем да бъдем водещи и естествено се насочи към нас. Ние можем да дадем научен облик на такава разработка. Проведохме две срещи с участието и на П. Щерев, и на Велин Боев. Преработихме тяхния проект, особено участниците. Но след това се сблъсках със съпротивата и на П. Щерев, и на Жоржета [Григорова]. Оказва се – и на колектива на ИССТ, които пък смятат, че това е техен терен.

Трябва да се направи нещо и можем да постигнем голям успех – искат се 15 души и достъп до литература, периодика. Кой може да ме убеди, че има разбиране горе и че няма да заиграят отново лични сметки, та да загубя само време и да похабя нерви?

3. РИС – заболя [Иван] Гърбучев. Изглежда, микроинфаркт, прибраха го веднага в болница. См.[илян] Тонков не успя да се сработи с колектива, а Ив. Гърбучев и [Вера] Гьорева поискаха да го уволня. Аз отказах да сторя това, макар че виждам, че за директор го не бива, но уволня ли го, той повече няма да намери работа. Намерихме компромисна формула – началник на офсетовия цех. Успяхме да пуснем заявката за два композера и резервни части след пълен престой на офсетовия цех. Издействувах още два композера. Последното обстоятелство изигра роля, за да убедя См. Тонков да приеме положението – че се касае за цех – бъдещо ядро на печатницата. Дава му се още една възможност да докаже годността си на ръководител, и то чрез най-перспективния цех.

Всичко това изглежда ясно, но това са отивания, връщания, разговори, проучвания.

Междувременно проведохме едно заседание на РИС, проведох разговор за [Петер] Юхас ([Веселин] Бешевлиев е категоричен, че трудът му не струва), а се обаждали от Комитета за култура да се ускори отпечатването му. Сърдим се на другите, а ние също не си поплюваме да пуснем неприемливи работи за тях, щом в някой пункт ни отърва.

По искане на редакторката прочетох една беседа на [Ангел] Балевски пред журналисти. В края на краищата всеки може да говори каквото си иска, понякога е неизбежно засилването на едни аспекти за сметка на пълното игнориране на други. Но когато се печата, се предполага, че още веднъж е минало пред очите ти, тогава отговорността е друга – допуща се съзнателно отношение. А Балевски, за да възвеличае българския дух и да подсили някои явления от миналото, така ги е казал, че не само са неверни, но оскърбяват достойнството на другите народи. Написах на няколко страници критични бележки, показах ги на [Божидар] Динков. Алтернатива – или А. Балевски да подпише текста, че иска да излезе непипнато, което нееднократно бе декларирал, или въз основа на моите бележки да

го изправи. А. Балевски възвеличава феодалния строй, за да покаже, че най-голямото злощастие не е, че България и българският народ са паднали под турско робство, а че турците унищожили феодалната класа с нейните замъци и добродетели. Оплюва наистина хулигански Френската революция – че нищо не направила, освен дето изпращала емисари в Америка, за да убиват наследниците на именията и да ги присвоява държавата. Такива бисери – колкото щеш. И спрямо народи, и спрямо събития. Б. Динков разбра, че така не може, и се зае да препише въпросните статии и пасажи, като махне тези моменти.

А. Балевски е в чужбина – да видим как ще реагира. Оставих му и писмо, да не бъде Б. Динков сам, защото бележките му са остри.

Преди да замине, устрои в тесен кръг среща по случай 50-годишнината от инженерната си дейност. Беше поканил само инженери – дойдоха Огнян Дойнов, Никола Тодориев, зам.-министри и други. Освен тях присъствуваха от зам.-председателите М.[ако] Даков, Бл.[аговест] Сендов и аз. Казах също няколко думи от името на хуманитарите. Тържеството беше мило.

4. Подготви се от Бл. Сендов и [Димитър] Ляков, с одобрението на А. Балевски, един документ за Политбюро за управленческата система на БАН. Съобщиха ми, че М. Даков е отишъл да го внася и ни вика след това да го конкретизираме. Заседание на зам.-председателите. Първи се изказа Ив.[ан] Василев с редица критични бележки. След него взех думата и го отхвърлих [документа] като необоснован – всъщност всички въпроси се поемат от главния научен секретар с помощник-председателя, а заместник-председателите остават само за декорация. Пълно игнориране на дейността на съществуващите институти, като цялото внимание е хвърлено върху проблемни съвети, които играят някаква роля само в отделни случаи.

Най-странното бе, че всички ме подкрепиха. И председателствуващият Мако Даков. Д. Ляков се опита да отложи работата върху документа, но М. Даков я пое с [Божидар] Динков и успяха да подготвят нов вариант, съвършено различен. Изглежда, че се бе разнесло, че съм направил някои подхвърляния по-остри, та на следващото заседание пристигна К.[онстантин] Косев да бъде груб на Бл. Сендов (отлагайки пътуването си за Варна). Но бележките продължиха в същия дух, та К. Косев изрично поиска да се определят функциите на всеки зам.-председател, за да имало санкция отгоре.

Наистина няма вече министерство с 10 зам.-министри, а зам.-председателите със [Бл.] Сендов (който е главен научен секретар) и с новоизбрания Илчо Димитров са 9 + [Христо] Кортенски = 10. Това бе последната игра – отстраниха от ЦК Илчо Димитров, след като активните борци реагираха с писмо до ЦК, но Г.[еорги] Атанасов прокара решение да бъде

избран за зам.-председател и да отговаря за българистиката. Това говори колко държат на идеологията горе, колко зачитат Академията и каква насока в областта на българистиката и историята се прокарва. Националистическа до реабилитация на фашистката буржоазия и на нейните лидери.

5. През този месец подготвихме списъка на участниците на конгреса по балканистика – над 80 души, с няколко технически лица. Проведох съвещание с тях. Уточнявахме въпроси около начина на заплащането, за паспортите и т.н.

Приехме новата книжка [на сп.] „Etudes Balkaniques“ и подготвихме другата. Проведохме конкурс за кореспондент и преводач. Попаднахме, изглежда, на подходящ човек.

Разширихме сътрудничеството с Британската академия. Те направиха предложения, видоизмених нещо, [Румяна] Радева го отнесе в Лондон. Дойде и представител на CNRS, проф. Жан Пол Демул, археолог. С него водих открит разговор за сътрудничеството ни. Поиска да разширим съвместните проучвания и разкопки, и то в най-ниския район. Отговорих му, че на всичко можем да се съгласим, но само след като получим писмено предложение от френска страна и отговор на нашето предложение, депозирано там още през м. февруари.

Обади ми се отново съветникът на френското посолство по повод изземването от френския щанд на книгата на [Жорж] Кастелан. Пътувания из Германия. Не знам по чие искане е станало. Но скоро той пак бе викан в ГДР. Дали това не е косвен натиск върху него?

Върнаха се от СССР хората на Ана. Експериментът минал отлично. Отдали му голямо значение – този път са влезли на дълбочина или колкото, а, изглежда, и по-дълбоки от тези на западните страни. Присъствували и официални лица – зам.-министри. Ана е поканена от съветска страна да участвува в експерименти за космоса. Още едно признание, и то във важен момент за нея – предстои изборът ѝ за член-кореспондентство.

Един ден преди да тръгнем за Варна, посетих Г.[еорги] Йорданов. Говорихме за Илия Петров и за дъщеря му; за [Николаос] Муцопулос, с когото имахме среща – човекът донесе черепа на Самуил и обеща да предаде скиците, за да възпроизведем гроба на Самуил край паметника, издигнат в местността Ключ. Въпросът е сложен, защото ред чака [Георгиос] Лянис [за чуждестранен член на БАН]. Поискахме му мнението, а той още не отговаря.

При излизането Г. Йорданов ме спря, запита ме за Ана, направи ѝ комплимент и сетне малко на шега ми каза, че съм си печелел врагове, но пък чест ми правило, че си казвам и отстоявам мнението си. Това опит за помирение ли беше – че е приключен въпросът с моята докладна записка до него за музея? И ме помоли да му предложа човек за директор

на културно-историческото минало при Комитета за култура (главен директор). Съпроводи тези думи с благодарност, че съм му предложил С.[имеон] Дамянов, който отлично се справял с работата си. Напомних му, че срещу него доста са роптали и като че ли и сам той се поколебал. Възрази ми, че не се поддал.

Не е лесно да се намери подходящ човек. Пратих му бележка с три имена – Румяна Радкова, Иван Кисьов, Добрин Мичев.

6. На 19-и [юли, четвъртък] тръгнахме от София [за Варна]. Преспахме в Арбанаси. Вечеряхме с [Мара] Манева, която ни представи свой близък – Димитър Василев, философ, неконвенционален, но с малко объркани понятия. В конфликт с другите философи по въпроса на психологията. Иска съдействие да отпечата труда си.

На другия ден А.[танас] Попов ни разведе и разгледахме разкопките и реставрацията на Царевец и около Голямата Лавра. Направено е наистина много нещо. Виждат се и увлеченията. Дано не продължат и с издигането на двореца.

Във Варна най-напред се отбих да видя майка си. Сварих я по-добре, отколкото очаквах. Основните ѝ оплаквания са от протезата ѝ. Некачествена, играе, пък и зъби са ѝ извадили. Водих я на зъболекар – поправи протезата, но се налага да се разбие и мостът. Оставихме го за по-късно.

Същата вечер се видяхме у Паруш (той остава за още два месеца на парахода) с всички – там беше и Варчо с Анти. Наистина отморени, бодри, с хубаво настроение, щастливи. Зарадвахме се и ние. Дойдоха ни и горе, на плаж малко, останахме и в барчето с тях и с Тошко. Обещаха да се завърнат, след като прекарат около една седмица на юг. Искат да бъдат с нас, пък и ние искаме. Но да живеем разделено.

7. В почивната станция – смесица от хора. До нас в стола са [Александър] Лилов, [Константин] Косев, Ст.[ефан] Ангелов. По-настрани Живко Живков, Мария Захариева, Нинко Стефанов, Георги Павлов. Те, изглежда, се уговарят да бъдат заедно.

Живко [Живков], с когото винаги учтиво се поздравяваме, най-после се реши да прояви допълнителна любезност – спря ме и поговорихме най-напред за лекцията му в БАН, след това за сина му Пламен (посочих някои положителни черти у него, които му харесаха). След два-три дена Живко ни спря двамата с Ана, за да ѝ направи комплимент – че била нежна и се промъквала през една цепка на вратата; и за баща ѝ – че бил рядък комунист, мислещ и критичен. Това личало и от спомените му. Помислих си все пак, до каква степен той сам гонеше кариера, щом не се опита да задържи или приобщи към организационна дейност Ана, която показа за онова време наистина блестящи качества. Но тя бе „мислеща“ – на първата легална конференция на БОНСС издигна глас и протестира живо сре-

щу изказването на Елена Гаврилова от името на ЦК на РМС, че студентите са в дълг пред трудещата се младеж в нелегалната борба. И не само това. Тъкмо това „мислене“ се отхвърляше още тогава и едни от първите, които се нагодиха към него, бяха „интелигенти“ като Живко Живков и Елена Гаврилова. Те прибягваха до нас само като имаха нужда, готови да ни захвърлят на следващия момент и да ни забравят изобщо.

Така се случи и по тезисите за ЕМОС. Елена [Гаврилова] ме накара да ги напиша и когато Васил Коларов поиска да ги види, тя не взе мен, а Гроздан Векилов, който нямаше никакво отношение към тях. Остана ми моралната награда, че В. Коларов не намери за нужно нищо да промени и така бяха публикувани, а [Александър] Бурмов след години ми призна, че ги взел за основа на своя курс лекции, смятайки, че са на ЦК на БКП.

И ако сега се обръщат към нас, то е защото разбират, че нещата в живата памет имат различни стойности – не непременно избраният от тях път, който им дава власт и публично признание, може да монополизира и моралните ценности, моралното признание, пък и чисто човешкото самочувствие и щастие.

Тук са Л.[юбомир] Кабакчиев и Л.[юбомир] Павлов от културния сектор, редица посланици, Дичо [Атанасов] и Бойко [Димитров] от отдела, Д.[авид] Елазар, Г.[еорги] Петров (Гец) и Г.[еорги] Петров (Гигата) от Плевенския затвор. С последните двама имахме крайно интересни разговори – и двамата са напълно наясно и са загрижени от развитието на нещата: по линия на реставрация на авторитета на буржоазията с непозволени компромиси – кадрови и идеологически, и по стратегията по националния въпрос, по-специално и по турския.

Изчетох на М.[арко] Семов книгата „Япония като за Япония“. Казаха ми, че я критикували за сравненията с българската действителност. Мен пък това ми хареса, защото всичко останало може да се вземе от книгите и при малко опитност да се поднесе културно. А несъмнено М. Семов пише леко.

Имах продължителен и интересен разговор с Давид Елазар. Той бе търсен и от двама ни първоначално спонтанно, след това съзнателно, тъй като няколко дена не можахме да се срещнем. Д. Елазар е смутен от ръста на национализма, който нанася сериозни удари върху цялостното възпитание и застрашава някои основни наши идеологически завоевания. Плаши го специално състоянието с „Многотомната история на България“. Неговите хора му докладвали, че се налагала все повече линията да се изкара БКП виновна за националните катастрофи на България. К.[онстантин] Косев не се противопоставял вече на тази линия. Принизявала се речта на Г. Димитров и му приписват отговорности, каквито нямал. Всичко това, ако излезе в „Многотомната история“, щяло да нанесе непоправима беда на цялата идеологическа работа на партията. Иска сътрудничество, бдителност от мен и да осъзная голямата отговорност на

момента. Смущава го и развитието на антисъветски настроения. Освен това намира, че е крайно време да си подадем ръка, за да парираме организираната и подмолната дейност на националистите.

За най-опасен намира Н.[иколай] Генчев, смята го до значителна степен обезвреден. И.[лчо] Димитров също е опасен, но е по-умен, лавира и няма лесно да се лансира в крайности. И за Б.[огдан] Филов накрая замотал нещата.

Казах му, че за съжаление той самият замотава нещата. Вече са налице две концепции. Живее с илюзии, ако смята, че имаме една единна господствуваща идеология. На равни начала и дори вече с предимство, благодарение на официалната протекция, се състезават националистическата с класово-партийната. Ако смята, че с далечни, обходни само, действия може да се спре национализмът при така добре организирана и окопала се група (използувах и термина „мафия“), то дълбоко се лъже.

Давид оспори не позицията и силата на националистическата група, но нейното единство. [Александър] Фол например, Илчо [Димитров] също можели да се нагодят. Освен това той намира, че смъртта на Людмила Живкова и разобличаването на нейното обкръжение, към което спадали и те, ги лишило от мощна подкрепа. Г.[еорги] Атанасов ги поддържал не от името на споделяне на националистическите им позиции, но от емоционални съображения, техен състудент и приятел. Затова Д. Елазар възприел тактиката да не ги разглежда като едно цяло, за да не създаде допълнителни предпоставки за тяхното сцепление, но да им възлага дори задачи, да ги ангажира, така че да отслаби линията им. Опитвал се сега да привлече Добрин Мичев.

Но това не било достатъчно. Нужно е по-често да се срещаме, да се информираме взаимно, да съгласуваме действията си. Имал предвид моите решителни позиции още на конгреса на БИД [Българско историческо дружество], на съвещанието пред [Александър] Лилов и на други места. Припомни и своите изказвания. Това, че той лично и институтът се ползували с авторитет пред Политбюро, въпреки немалкото трудности (общи и лични – обвинения в липса на патриотизъм и дори в нихилизъм) са гаранция за успех.

Не му възразих за необходимостта от разширяване на личните контакти, взаимна информация и съдействие. Аз съм действувал така и без да имам външна подкрепа. Защото не мога да бъда друг. И нямам намерение да се променям. Що се отнася до предупреждението на Д. Елазар – да бъдем внимателни, защото лесно могат да ни сменят – отговорих му, че няма за кога да се пазя. Нито имам какво да загубя.

Тук той в доверителен тон, без обаче да ми даде конкретни данни, ми каза, че един много голям националистически натиск на най-високо равнище е преодолян. Сам [Тодор] Живков отклонил действия?, внушения?, намеса на съветски хора? (Давид спомена в по-горния контекст тяхни ре-

акции). Очевидно, за да ми говори така, Д. Елазар е окуражен от нещо, но същевременно е и разтревожен. Като имам предвид, че той се крепи само на личните си връзки с Т. Живков – какво става в главата му?

8. Мина П.[антелей] Щерев – остава един ден във Варна, преди да отиде в Бяла. Разказа ми за работите – от Югославия не се е получила покана за американската среща, пратил телеграма до [Бела] Кирали. Пуснали се слухове из София за големи промени на високо равнище през м. септември. (Потвърждава се изводът на Ц.[ветан] Николов по повод задържането на отзоваване на посланици) и че Вл.[адимир] Живков ще стане министър на културата. Няма наистина кой да попречи на тази глупост, която само ще ни дискредитира окончателно и като партия, и като страна. Все пак трябва да има някаква мярка.)

И две новини от варненци, които ми подействуваха като студен душ – че в Ротердам уловили два контейнера в наш параход с наркотици. Като прибавим към това злополучния ни разузнавач в САЩ, когото показвали по телевизията de visu – ето ти материал за разнасяне по всички канали.

Втората пък – страшна. Наш голям параход плувал към Мурманск и изведнъж забелязал атомна гъба като след взрив. Помислил капитанът, че са експлодирали складовете в Мурманск. Взел всички необходими мерки и с колебание продължил нататък. В Мурманск разбрали, че се възпламенило горивото за ракетите по невнимание, което създало същата видимост. А редом били и складовете с бойните заряди. Въпреки голямата температура, а може би и успяли да ги изтеглят, но не последвала авария.

Докарахме я дотам, че човечеството да бъде реално застрашено от унищожение. Вестниците са пълни с анализи за „ядрената зима“ след първия взрив. Отново апели на учени, срещи на движенията за мир. Американците не искат да започнат за космоса, преди да проведат нова серия изпитания на антибалистично унищожително оръжие, въпреки признанията на самите им служби, че те са наваксали напълно изоставането и са излезли напред. Съветите отказват да възобновят разговорите за ракетите със среден радиус на действие, ако американците не оттеглят вече настанените „Пършинг“ и „Круз“, въпреки че са взети вече съответните контрамерки с увеличение на нашите ракети в ГДР и ЧССР. [Андрей] Громико заплашва ГФР, а [Ерих] Хонекер се готви да посети ГФР и заявява, че въпреки всичко отношенията между двете Германии се развиват. Повърхността е крайно противоречива, опасна, отношенията са крайно изострени. Дали в дълбочина не са се появили някои течения, които, макар и бавно и много трудно, търсят някакъв изход?

Гледах снощи „Вокзал на двоих“ – „Гара за двама“. Разтърси ме – оставям настрана художествените достойнства, играта на артистите. Но каква действителност създаде зрелият социализъм – на най-низкото, поквареното, което се поддържа от властта, вкл. и от милицията, на безпросветен

и изнурителен труд, в който няма перспективи и надежди. И колко малко човещина е нужна, няколко благи думи, за да бликнат чувства. Такова огледало, което те кара да виеш от болка, като се видиш такъв, какъвто си станал и съдействуваш и останалите да станат. Защото е дадена крива насока на упражняването на властта.

9. Говорих с Вълка Горанова. Стана дума за [Богдан] Филов и за фашизма. В книгата си тя го разобличава като ректор, който му открил отново вратите на Университета. Възмущава се от усилията за неговата реабилитация от страна на Илчо Димитров. Впрочем, несъгласието си с неговата концепция изрази и Борис Попов пред акад. Димитър Косев, както и няколко души от ръководството на АБПФК.

Думите на В. Горанова, или както народът перифразира името ѝ – „Звяр и природа" – ме заинтересуваха и реших да прочета книгата ѝ. Намерих я. Останах доволен от прочетеното – дава картина на левосектантския курс, на героизма и слабостите, на условията на борба в селото и в София. Казаното е убедително и разкрива размаха на комунистическото движение. Посочила е много имена, не се впуща в разкриване на дейности, на които не е била свидетелка.

Припомни ми и периода до 1941 г., когато линията продължаваше да бъде, че враг №1 са Англия и Франция. И това, въпреки раздалите се трезви гласове за временния характер на германо-съветския пакт за ненападение. Тук Вълка Горанова, без да се спира на пакта, се опитва да оправдае позицията на комунистическите партии, преувеличавайки ролята на англо-френските сили и опасност за СССР в Близкия Изток.

Същото отношение към фашизма и към Б. Филов прояви [Елена] Лагадинова. Нещо повече – тя дойде да ме агитира да гласувам против Никола Стефанов като неискрен, непартиен човек, обкръжил се и даващ гръб на мошеници и чужди на нашата действителност хора. В този дух тя говори и за Г.[еорги] Джагаров, който пожела да се осведоми и от мен.

10. Този път имах неколкократни разговори с Г.[еорги] Джагаров. Той дойде няколко дена по-късно. Темите на разговора бяха най-различни. Заинтересува се от работите на Ана, прочете нейни документи, разпитва я за смисъла на изследванията. Одобри начина, по който тя бе изложила приноса си. Прояви голям реализъм по отношение балканската ни политика, включително и по македонския въпрос. Доста подробно му говорих за необходимостта от стратегически подход към Македонската съюзна република, като не унищожим всички мостове, които утре биха евентуално ни позволили да използуваме лозунга за федерация в наша полза. Самите югославяни ще трябва да маневрират по албанския въпрос, което разкрива перспективи и за наша стратегическа и тактическа намеса.

Но най-ясен и категоричен бе по въпросите на фашизма и Б. Филов. Смята, че сме отишли много далеч в отъждествяване на българския

народ с фашизма и в премълчаване на неговите революционни борби. Спомняме си за тях само от време на време по повод на някои кръгли годишнини.

По международните въпроси, за САЩ, се обърна към [Димитър] Жулев, който ни говори около час и половина. Картината, изнесена от него не бе никак успокоителна. Той смята, че ако САЩ преодолеят и следващата депресия и криза благодарение на милитаристичната линия, провеждана от военнопромишления комплекс, то САЩ ще поемат пътя на фашизма. Беше критичен и към различни прояви на нашата действителност. Но колко дълбоко е убеждението у него или това е само поза, а може и някакъв отглас на съвестта – не мога да кажа.

Поиска да се срещаме по-често.

11. При П.[етър] Младенов. Поисках среща, за да разчистим въпроса за сградата за СИБАЛ. Доволен от резултата с [Петър] Междуречки, той заяви, че ще предупреди веднага М.[арий] Иванов за предаване на сградата. След това проведохме разговор по различни въпроси около час и половина.

За ЮНЕСКО още настоява да бъда активен, макар че не съм приел да ида представител там въпреки настояванията на Т. Живков. Младенов го разубедил, имайки предвид предварителния разговор с мен.

Но веднага след това постави въпроса за Института [за външна политика]. Попита ме – не бих ли се съгласил отново да му стана директор. Говорихме за Ал.[ександър] Янков (бил говорил негативно за Людмила Живкова и проявил големи амбиции, които не отговаряли на неговите възможности; бил се свързал с нашите служби и се раздвоил; нямал дори трудове за член-кореспондент); за Л.[юбен] Георгиев – нямал качества на ръководител. Спомена Илчо Димитров като една възможност, но веднага би отбой, имайки предвид опита му да омаловажи ролята на фашистката буржоазия у нас и специално Богдан Филов. Та неговите родители [на П. Младенов] били убити именно от българските фашисти.

Говори ми за балканската ни политика. За СФРЮ – говорил с Т. Живков по македонския въпрос в духа на един от предишните ни разговори. Посрещнато било добре от Живков. Попита ме как гледам на Югославската федерация. Развих му своето виждане. Поиска да направя всичко възможно, за да активизирам контактите си с Албания. Доволен е от отношенията ни с Румъния. Тревожи се по развитието на ГДР и изобщо по въпроса за социализма и социалистическата революция в Европа.

Аз вече имах разговор по този въпрос с Д.[имитър] Станишев. Направиха ми впечатление статиите и информацията във в. „Monde“ за напредъка на отношенията между ГДР и ГФР (заем, разрешения за посещения и дори емиграция, отиване на Ерих Хонекер, и то в най-изострения етап на отношенията между САЩ и СССР). А след два дена излезе предупре-

дителна статия във в. „Правда“. А Д. Станишев, когато го запитах какво става – той ми говори за социалното сближение между Румъния и ГДР.

В петък се състоя Национално съвещание по селското стопанство. Инструктивно по характер, но докладът не беше достатъчно задълбочен, нищо особено. Т. Живков не бе във форма, не каза нищо ново, повтаряше се много.

12. Пристигнаха най-после Мая с Елка и с децата. Добре, че дойдоха. Бяхме склонни да си тръгнем преди да изтече срокът. Приятно, възбудително. И Машка, и Алик. Но Машка със здравия си вид, почерняла, винаги в настроение и както Алик казва: „Тя не се бои от нищо“, и размаха юмрук до носа ѝ без тя да мигне – печели симпатиите. Ана ги разведе из „резервата“. Те влизат за пръв път. Наистина е удобно тук, особено за малки деца.

И Мая, и Елка имаха нужда от почивка. Видяхме се с Поля и Славчо – внучето им си счупило ръката и я оставили да зарасне накриво – цяла дъга. Ще трябва да се чупи отново.

Още веднъж преди тръгване обиколихме Лена, Тошко, Евгени. Ходихме и при майка ми. Тя се чувствува самотна. Добре че наемателите са ѝ оставили едно кученце, което я забавлява. Пак ще я вземат в апартамента, но там се оплаква, че ѝ липсва въздух и простор. Като излязла напролет долу, в двора, живнала.

На връщане минахме през Бяла. Срещнахме се с Пандо [Щерев] и Димо [Трендафилов]. Обядвахме и поехме за София заедно с Димо. Той ни изведе по един пряк път до Айтос.

13.VIII.1984 г. [понеделник]

В София. Преписки, писма. Положителни отговори за темата в Щутгарт и от Канада, и от ГФР. Ще проведем предварителна среща през м. февруари.

Среща с Марий Иванов за сградата. Изрази недоумение от упорството на Л.[юбомир] Попов.

14.VIII.1984 г. [вторник]

Обяд с [Фаусто] Пуседу, дъщеря му и [Джузепе] Дел Агата. Ще проведем заседанието на Бюрото на СИБАЛ в Сардиния в началото на м. юни. Не е убеден, че няма нищо около [Сергей] Антонов, защото, според него, това е дело на италианците, а не на американците. Последните по-късно се намесили и сполучливо използвали случая.

Устроихме му екскурзия по Черноморието с Живко [Кабадаиев], а сетне с него и Диди за два дни също заедно с дъщеря му – за Велико Търново и Пловдив.

Потърси ме по телефона Марий Иванов. Обяви, че операция „Х“ се провежда. Приели са срока от една седмица, но щели да останат някои неща – каса, бюро, до идването на Л.[юбомир] Попов. Радостта бе голяма. Една цяла година ни беше нужна, за да преодолеем капризите на един човек. Това задържа работата на цяла институция.

15–16.VIII.1984 г. [сряда–четвъртък]

Дадох вечеря на [Хосе Мануел] Мата със съпругата му. Стояхме дълго, защото и разговаряхме дълго. Х. Мата ни разкрива отлични възможности за сътрудничество – по линия на архивите, а освен това иска да му помогнем за чествуването на 1492 г. И следващият ден мина под знака на посещението на Х. Мата. Обядвахме във вилата на [Величка] Филипова – истински парк. Величка съумя да придаде непосредственост на разговора и на цялото посещение у тях. Оттам посетихме музея, а вечерта бяхме в техния апартамент на ул. „Московска“. Тук приключихме бързо, за да могат гостите да тръгнат рано за няколкодневна обиколка из страната.

Имахме разговор с Л.[юбомир] Желязков. Вижда много добре слабостите на ръководството на БАН, лекия му подход към по-горни инстанции с необосновани искания, които подронват авторитета ни и пречат да удовлетворим реални и насъщни нужди. Посочи конкретни примери от последните месеци.

Дойде при мен на посещение и разговор швейцарският журналист – Stoeli или нещо подобно. Постави ми редица въпроси, все свързани с привързаността ни към Русия, с национализма, свързан с богатото ни историческо минало и с интернационализма, който ни превръща в сателит на СССР, защо нямаме дисиденти, за случая Антонов – не е ли монтиран, за да се удари всъщност СССР, не сме ли ние само le mouton noir.

Говорих не шаблонно. За национализма и интернационализма – че те са изпитани от нашата партия и народ много преди създаването на СССР, че именно интернационализмът откри пътя за просперитета на България; че революционността е характерна черта, която съпътствува българската история векове наред, за да прерасне в съзнателна дейност и на БКП, и на БЗНС. За отношението ни към СССР – че не се основават отношенията ни на расова принадлежност или само на признателност. Говорих за отношенията ни, защо не сме сателит, какво представлява нашият модел. За С. Антонов му казах какви са съображенията на американците да ни бият.

Попита ме защо няма български дисиденти. Отговорих му, защото целият български народ е дисидентски. Критикува. И като малка страна може лесно да се напипат и настроението, и нуждите. И партията съумява да наложи завой, да се върне назад, да пусне отдушниците, за да се намали напрежението. За пример му дадох как член на Политбюро се опита да раз-

формирова Академията [на науките] и как отстояхме в края на краищата, а той бе изваден от състава на Политбюро и като председател на КНТП.

17.VIII.1984 г. [петък]

Вечеря, официална, в чест на швейцарския министър на външните работи. Изненадан бях от постигнатото между двете страни и от думите на швейцарския министър [Пиер] Обер, че НРБ излиза вече на първо място от социалистическите страни във взаимоотношенията с Швейцария, особено икономическите.

Седящият до мен първи секретар на швейцарското посолство ми каза, че пресата започнала да го критикува. Ясна е глобалната стратегия на Запада, която гледа да не изключи нито една социалистическа страна от полезрението си и контактите. И понеже НРБ е под мушката на САЩ, оттам НАТО и големите западни държави засилват към нас други, по-незаангажирани в кампанията срещу нас страни.

П. Младенов иска да развием по-бързо читалнята, за да насочва натам и идващите чужденци.

19.VIII.1984 г. [неделя]

Вкъщи – разпределение на книгите, които ще предам на библиотеката в СИБАЛ.

20.VIII.1984 г. [понеделник]

Разгледах новия имот. Ще позволи най-сетне да се оформи читалня и да се разгърне библиотеката.

Посрещнах Примаков, Е.[вгени] М.[ихайлович] – гост на Държавния съвет, с П.[етър] Танчев, Л.[юбен] Георгиев. Замина за Варна, но поиска да остане един ден за среща и разговор в БАН.

Последна среща с [Фаусто] Пуседу. Доволен от пътуването, въодушевен от видяното. „България е най-малко София, човек дори бива излъган от столицата“ – ето неговият извод.

21.VIII.1984 г. [вторник]

Много преписки, отговори от различен характер. Заседание със [Благовест] Сендов, [Любомир] Желязков. Разговор с [Анета] Динева, [Станка] Минчева.

Проф. Имре Тот представи хубав труд за издаване у нас. Св.[етомир] Иванчев му подсказа тази идея. Даже заглавието е симптоматично. Древноруски редакции на древнобългарски език.

Дойде Такис Адаму, член на ЦК на ГКП и евродепутат, със жена си. Заведох ги на обяд. Говори ми за положението в Гърция. Повсеместен натиск върху ПАСОК, за да завие надясно, т. е. към центъра, и да се изключи възможността за по-тясно единодействие и сближение с ГКП. Същевременно се оформя център, или крило, на членове на ПАСОК, които гравитират наляво. Министър [Апостолос] Лазарис му споделил (след като отново е вкаран в играта от [Андреас]Папандреу), че основната трагедия е, че А. Папандреу не знае каква вътрешна политика да следва. А правителството е блокирано икономически – празни каси, открит саботаж от десницата и буржоазията, икономически натиск отвън.

Десницата е в разложение. Очаквало се през м. септември да бъде изхвърлен [Евангелос] Авероф и дори да се раздели партията на две, за да се оформи и по-умерено крило, та ПАСОК при всички случаи да има други партньори в парламента извън ГКП.

Проф. Й.[оанис] Песмазоглу не е бил избран в Европарламента. Когато му казах, че това е окончателната присъда на социалдемокрацията в Гърция, за която изобщо няма база на Балканите, той ми съобщи, че Й. Песмазоглу обявил, че се отказва повече от политическа дейност.

[Коста] Палешутски разказа, че в Белград пуснали карикатура – във в-к „Политика". Двама сърби говорят: „Помниш ли фашизма?" „Как не – насилия, жестокости, убийства..." „О не – отговорил другият. – Прочети новата книга на българския историк Илчо Димитров за българския фашизъм, как го е докарал."

22.VIII.1984 г. [сряда]

Този ден проведох две срещи – с Бойко Димитров и с Жоржета Григорова, по въпроса за Института по външна политика. Общият извод е да се осъществи уния с нашия, но не сливане, не преливане на кадровия състав, а само общ план и приближаване на ръководството, евентуално един и същ ръководител на балканското направление.

Среща с П.[етър] Славчев. Обстановката около манастира Зограф се натегнала. Бели правел и Порфирий.

А. Папандреу се боял от изостряне на обстановката и дори от правителствена криза (чрез отцепване) през есента на тази година. В културен и политически план отношенията се задълбочавали. Увеличен е потокът на гостувания.

За чуждестранни членове на БАН предлага на първо място Павлос Сакеларидис, председателя на българо-гръцкото дружество, утвърден за академик. Безспорно заслужава и обществеността ще приеме естествено този избор. На второ място и с много резерви – министър [Георгиос]

Лянис, въпреки неговия произход (баща му е българин) и това, че е в лявото крило на ПАСОК, въпреки че искрено разгръща сътрудничеството с България. Основен аргумент – че научната общественост не щяла да приеме положително неговия избор. Има право и все пак трябва да се помисли, защото досега никакъв жест към ПАСОК не сме направили в областта на науката и културата.

Чествуване на националния празник на Румъния. Бях в деловия президиум. Поговорихме малко със Сава Гановски и Пеко Таков – за [Богдан] Филов. Разказах им, че като председател на Академията той е направил Борис III почетен член на Академията и прокарал крайно реакционен закон за БАНИ.

Много силно впечатление ми направи полския филм „Полски пътища" – дълбок, многопосочен, с очертаване на характери и човечен.

23.VIII.1984 г. [четвъртък]

В кабинета ми дойде [Георги] Близнаков и остана около час и половина. Говорихме по политически и научни въпроси. Македонският въпрос – сега почти напълно съвпадат позициите – да разширяваме контактите, да не воюваме с наложилото се название „македонци", а да търсим сближение на основата на това, което са постигнали, дори да мислим за някаква форма на федерация.

Стана дума за компютеризацията – той иска да започнем в СИБАЛ изграждането на модел. Готов е да помогне с хора. Спряхме се на Боян Пенков, комуто да възложим изработване на концепцията.

Дойде Кр. Лазаров – трябваше да му обясня съвсем открито какви могат да бъдат последствията от отиването му за пет месеца в неподходящ университет, на ниско равнище. Разбра.

Прием в хотел „София". Този път дойде цялото Политбюро начело с Т. Живков.

Видях се с П.[енчо] Кубадински – говорихме за Търново; с Й.[ордан] Йотов – за новия филм за [Митка] Гръбчева [„В името на живота"] – не одобрява линията на поляризацията на борбата – БКП и ген. [Христо] Луков – когато основната насока е била срещу монархията и управляващата буржоазия. А.[ндрей] Луканов току-що се е върнал от Гърция, много доволен, искал да се видим.

Недоволен от филма е и Давид Елазар. Той ме подкрепи да изпратим в СССР Д.[имитър] Косев и Д.[имитър] Сирков. А Н.[ико] Яхиел иронизира, че на историческия фронт вече се разгръщат идеологически отклонения. Казах му, че те се разгърнаха, когато дадените лица заеха отговорни постове в ЦК.

24.VIII.1984 г. [петък]

За конгреса в Белград – повиках отговорниците по техническата работа. Прегледах и книгите за изложбата. Привлякох Н.[ансен] Бехар за Щутгарт.

След обяд пренасях книги в СИБАЛ. Ще подаря по-голямата част от книгите още сега. Дано увлека и други.

25.VIII.1984 г. [събота]

Вечеряхме у Величко Николов, покани ни и да си поговорим. Отидохме по-рано, така беше нагласил, за да гледаме по-спокойно серията „В името на живота".

Величко ни разказа редица обстоятелства около фактическата страна на събитията, които подсилиха отрицателните моменти във филма. В спора им с [Митка] Гръбчева е стоял не само въпросът за убийството на [Атанас] Пантев, което в книгата си изцяло тя си приписва. Всъщност, то е извършено от Величко, а тя е била при вратата – външната, и не е могла да се приближи, дори за да даде само изстрел. Тук се поставя по-широкият въпрос за подготовката и провеждането на акциите. За ролята на центъра, т. е. на партийното ръководство. Както бойните групи, така и решението за ликвидирането на определени лица – кои и кога, винаги е идвало отгоре. Така убийството на А. Пантев е било възложено от самото начало, подготвяно е било с внимателна разработка, но изпълнено около 4–5 месеца по-късно. Решението се е взело с оглед на цялостната обстановка, вътрешна и международна.

В тази връзка Величко силно възрази срещу филма, че това е направено, за да не се разкрие пред знаещите, че Митка [Гръбчева] с нещо отстъпва от писаното. Той и Славчо Радомирски, и други другари доказали, че писаното от нея за бойните акции, които уж изпреварили решението на ЦК, е невярно. Въпреки това във филма е прекарана същата линия. Но отмъщението е засегнало този път и Славчо, и Величко съзнателно. Славчо е показан слаб, нерешителен, който е настрана от двете акции – убийството на [Никола Христов] Кутуза и на ген. [Христо] Луков. И тръгва към акция, след като е обвинен в празнодумство и изведен от нетърпение, заявява на убиеца на ген. Хр. Луков: „Ще те застрелям за неподчинение." Нищо подобно е нямало, заяви Величко. А самият Величко е изключен от участие дори в убийството на [Атанас] Пантев. Там пък действува Славчо. Но Митка дава един, само един, по-скоро символичен личен изстрел, – Пантев е в асансьор.

Но по-неубедителна е другата линия – че партията пристъпва към убийства, за да разтърси общественото мнение и докаже, че съществува въпреки извършените погроми – това проличава от инструкцията на представителя на ЦК. А впоследствие от самия филм насочването към ген. Хр. Луков се представя като спасителна акция за България, защото

се готви преврат срещу едно мекушаво и не дотам предано правителство на Германия – това на [Богдан] Филов, и един цар, който води собствена лична политика. Повтаря се един вид случаят с [Лавър] Корнилов – [Александър] Керенски. Този път БКП дава гръб на своето правителство срещу по-голямото зло.

Нямам впечатление как се възприема филмът от младежта, което е най-важното. Синът на [Пантелей] Щерев му казал: „Чакай да видя 'вашите убийци'." Подхвърлят още, че не го разбират.

26.VIII.1984 г. [неделя]

Стоян Заимов ни покани – прекарахме цял ден у дома му и във вилата му на Драгалевци. Той прочел в спомени на [Джон Фостър] Дълес следния завет. В борбата срещу комунизма хвърляли милиарди. Но по-голям резултат срещу комунизма щял да се получи от целенасочена дейност главно върху младежта; за ръководствата и функционерите било достатъчно да се обучат и насочат към тях любовници. Младежта и любовниците – това било оръжието срещу комунизма.

И жената на [Богдан] Филов, когато била задържана и Ст. Заимов я освободил, му изрекла думите: „Вас няма да ви разберат и да ви простят децата, те ще се опълчат срещу вас, защото нямате възпитание и не ще можете да го създадете." Разправи ни след това как е попаднал на дневника на Б. Филов. Предали куфари най-напред на турския, сетне на швейцарския посланик. След натиска той изхвърлил на улицата през прозореца на IV етаж, през нощта, всички куфари. Така открили и дневника. Ст. Заимов го предал на Т.[одор] Живков. Евдокия също имала дневник, писан през последните дни.

Разказа ни и как гонил влака, в който се предполагало, че може би се намира [Никола] Гешев. Настигнал го близо до Хасково, предал да дойдат съветски части, които обкръжили влака. Докато се разправяли с предните вагони, от по-задните се смъкнали три камиона и потеглили бързо. Той успял обаче да ги догони с колата, с която дошъл от София (имал трима войника), качил на първите два камиона, по един за връщане, и в това време от последния камион изскочил човек с мотор. Ст. Заимов оставил за камиона и третия войник и хукнал да догонва мотора. Не успял. Намерили покрай границата само мотора. Предполага, че това е бил Н. Гешев. В бръснарския несесер открил шифрован дневник на базата на стихове, който изпратили в СССР. Оттам дошло съобщение, че го разшифровали, но не знаел съдържанието. А Г.[еорги] Димитров предал поръчение да търсят дневници. Така именно той се сетил за Б. Филов и за другите.

Съветският посланик му казал, че М.[илко] Балев се пошегувал по следния начин: „Ще ви кажат, че аз съм най-големият антисъветчик тук, не им вярвайте."

Много подробно разказа още веднъж случая с Павел Павлов, бившия директор на полицията, който се съгласил да съобщи имена на сътрудници на полицията, но нашите провалили тази акция. Наредили му той да поиска сведенията и ги прати с шифрограма. П. Павлов отказал, между другото и с аргумента, че щяли да ликвидират и самия Ст. Заимов. (А той се отнасял към него с големи симпатии заради баща му.) Поискал да дойде делегация, партийна, поне от двама души. Нашите предложили срещата да стане в Югославия, а не в Швейцария, където бил Ст. Заимов. Когато Ст. Заимов се оплакал на Трайчо Костов, той без да го гледа в очите, смутолевил нещо, без да придвижи въпроса. За Ст. Заимов Тр. Костов по някакъв начин е бил зависим, държали го.

И досега не може да си обясни – как така Трайчо Костов, секретар на ЦК, става гарант на [Евгени] Чемширов за член на БКП наред със Стефан Богданов, след като са знаели точно, че той е агент на Гестапо и е предал [Владимир] Заимов. И направили всичко да го освободят и от съветските хора.

Припомни ни за унищожението на няколко десетки сътрудници на РО (военното разузнаване), които дошли след обещанието, че не ще бъдат преследвани, ако съобщят връзките си. Самият той бил арестуван и пуснат едва към три часа след полунощ, когато не можел нищо да направи. Мирчо Спасов водел акцията, а в Дирекцията му се смяли и Стефан Богданов, и Дичо Дичев и т.н.

Припомни отново за случая със свиждането на Стефан Богданов с Петър Богданов при съдействието на известния инквизитор и убиец [Димитър] Радев.

Видя ми се просто невероятно, че сестра му Ана (както той се изрази – съзнателно обработвана и манипулирана) е тръгнала да доказва, че баща ѝ не е бил просъветски човек, а прозападен, срещала се е и с [Ото Вагнер] Делиус, казали му, че била и при Симеон, а пуснали в София фалшивка – уж панихида от Стефан, владиката, още тогава, за да се види колко е бил ценен от английската агентура в България. Забранили майка му да бъде погребана в Плевен при баща му. Болезнено е приел този отказ.

За Каприелова е убеден, че е бутната от прозореца – даде доста убедителни аргументи.

Не приема версията на Илчо [Димитров] за [Богдан] Филов. Той лично знаел, че блокадата в София е била прокарана по негова инициатива.

Спомена за М.[етоди] Попов като немски, дори гестаповски, агент – писано е в книга на [Василий] Ардаматский, прибрана у нас.

Говори ни още за много други неща и лица – за Евдокия, за смъртта на Борис (и двете версии били пуснати веднага от англичаните и от немците); [Александър] Станишев, когато съобщили медицинската експертиза, под натиска на немците я опровергал или коригирал, за да не изглежда двусмислена.

27.VIII.1984 г. [понеделник]

Започнах с неприятности – [Димитър] Косев ми прати нареждане чрез [Коста] Палешутски да спра Фани Милкова [за конгреса в Белград]. Поговорих и по телефона с него, възразявах, но той не отстъпи – Славчо [Ярослав] Радев забранил на Фани да излиза в чужбина. Поемал цялата морална и партийна отговорност. Казах на Фани. Тя се примири този път.

28.VIII.1984 г. [вторник]

Пристигна Илия Петров. Препоръчах му да отиде при Георги Йорданов. Послуша ме – получи carte blanche за много въпроси. От мен поиска да уредя за [Николаос] Муцопулос участие в разкопки в България и да отправя покана до [Антоан–Емил] Тахиаос. Направих и двете. Загрижен е за Атон. Този път самата Атонска църковна община е взела решение за премахване на печата с упоменаване – български. Дойде и [Димитриос] Тракидис. Искат отлагане на вземането на обявените груби мерки срещу манастира за неподчинение под предлог, че монасите искат да се запознаят по-добре с решението. Не знаят гръцки. Дали им две седмици, искат да увеличат на два-три месеца, за да разширят натиска.

30.VIII.1984 г. [четвъртък]

Повика ме П.[енчо] Кубадински. Дойдоха и [Стоян] Савов, Вл.[адо] Тодоров и [Георги] Авджиев от МВР и М.[ария] Захариева от МВнР. Паунка Гочева, както я нарекоха другарите ѝ от МВР „вродено зло“, направила рецензия и представила крайно отрицателно една новоизлязла книга в Турция – един вид енциклопедия за НРБ и българо-турските отношения [Парс Тугладжъ, „Булгаристан ве Тюрк-Булгар илишкилери“]. Подпомогната от нас, т. е. от някои научни работници, главно с материали и парично за издаването, най-вече за пребиваването на издателя у нас. П. Кубадински преценил, че това е подходящ случай за ново самоизтъкване в Политбюро, намислил да постави остро въпроса за наказване и изкупуване на книгата в Турция. Опънахме се – с реплики още при изказването му от моя страна и сетне с изказвания на Ст. Савов и В. Тодоров. Г. Авджиев и М. Захариева мълчаха. Повикана бе и П. Гочева, която прочете рецензията. Реагирахме, но П. Кубадински не пожела да продължи дискусията, разбирайки, че прекалява, но запази настъпателната си позиция.

31.VIII.1984 г. [петък]

Рано-рано, пак дойдоха този път при мен Владо Тодоров и [Георги] Авджиев. По молба на Д.[имитър] Стоянов. П. Кубадински не си сменил

тона в разговора и без да заплашва, не смекчил характеристиката. Та, те поискаха и аз да дам писмена рецензия.

1–2.IX.1984 г. [събота–неделя]

Рецензия на книгата подготвихме и подписахме със Страшимир [Димитров]. Той още веднъж прегледа книгата и подготви предварителни бележки, дадох му и своите, уточнихме позициите и той я написа. После ми я предаде за още едно оглеждане. Пратихме я на Д.[имитър] Стоянов.

Подготвих си словото за конференцията на научната сесия по случай 40-годишнината [от 9.IX.1944 г.]. Едва преди един ден [Ангел] Балевски заяви, че ще отсъствува и възложи на мен да поднеса приветствие. Цялата организация пое М.[ито] Исусов, но не направиха програма, не дигнаха нивото на международното участие.

Разходихме се из градината. Срещнахме Л.[юбомир] Попов. Не знаеше как да се държи. Ръкувахме се и аз го попитах за Атон. Около 15 минути ми разказа за нововъзникналите усложнения. За [къщата] на ул. „Московска" не стана дума.

3.IX.1984 г. [понеделник]

Посрещнах съветската делегация. Води се от акад. [Георгий] Степанов, секретар на Отделението за език и литература. Оказа се, че идва за пръв път в България. Романист, бил е интербригадист в Испания.

След обяд говорих пред колектива, който заминава за Белград. Бях се осведомил за хода на разговорите на Милка Планинц с [Тодор] Живков и [Гриша] Филипов. По-подробно за обстановката в Югославия говори Йордан Величков от МВнР. Като разкриваше възможни провокации, той спомена, че е имало задържани за това, че са казали хубава дума за България. Това доста стресна колектива и аз взех повторно думата, като им казах да не се плашат, та да кажат, че не е добре в България, и тогава тук да ги арестуват.

4.IX.1984 г. [вторник]

Сесия, посветена на 40-годишнината от 9.IX.1944 г. А. Балевски замина за ГФР и остави на мен да поздравя и открия сесията. Използувах случая да развия някои мисли около 9-септемврийската революция и да изобличa българската буржоазия. Казах го и с конкретен пример, който подействува като шок. Това ми каза и [Александър] Лилов, който присъствува и изрази пълно одобрение на встъпителното ми слово. От разговорите, които имах, впечатлението било изцяло в моя полза. Особено на фона

на Илчо [Димитров], който отгоре на всичко наложи да бъде включен в програмата на сесията с доклад „Тодор Живков за 9 септември“.

Отлично поздравление и трогателно по форма произнесе Я. [Йоанис] Караянопулос.

Вечерта имахме коктейл. Водихме продължителен разговор с Й.[ордан] Йотов. Той е разтревожен от официалната подкрепа на националистическите концепции в историята.

5.IX.1984 г. [сряда]

Обяд с Я. [Йоанис] Караянопулос.

След обяд – събрание в Института [по балканистика]. Поискаха да им говоря спомени. Казах им първоначално, че на спомени се отдава човек, който се е откъснал вече от настоящето и живее само с миналото. Или пък търси опора – политическа, морална – в дейността си, когато не може да излезе на глава с трудностите. В този дух продължих и се прехвърлих на съвременна тема – на филма „В името на живота“ от [Иванка] Гръбчева и вече не можех да не говоря поне малко и за себе си – в леко ироничен и критичен тон. Не си спомням какво точно съм им говорил. Вечерта Мая ми позвъни, всички били развълнувани. Надя [Данова] ѝ го казала. А Пандо [Пантелей Щерев] ми призна на следващия ден, че съм го разчувствувал до сълзи на моменти.

Аз се прибрах обаче разстроен, разбит, легнах си веднага и сам си поплаках, така, без причина. Какво значи „минало“ – когато то ти е станало съдба и е предопределило цялото ти развитие.

6.IX.1984 г. [четвъртък]

Връчих в БАН медалите по случай 40-годишнината. Стана мило тържество. Разцелувахме се с Венко Марковски. И други се развълнуваха.

Обядвах с акад. [Георгий] Степанов, който водеше съветската делегация. Секретар на Отделението за език и литература при АН СССР. Романист. Като такъв е бил година и половина интербригадист в Испания. Веднага ни привлече взаимна симпатия още от летището. Говорих с Дора Мирчева – отказа дори да се срещне с него, нямала време. Вл.[адимир] Георгиев заболя. [Иван] Дуриданов пък е зает с лекции пред задочници, дойде само на обяда.

Разговорът ни засегна, покрай многото въпроси, и взаимоотношенията между нашите и съветските езиковеди. Степанов се обяви за спокойно излагане на тезите и търсене чрез убеждение да се въздействува на специалистите. Ив. Дуриданов навлезе в разговора и намериха общ език. Жалко, че не се използува идването на Степанов за задълбочаване на разговорите от страна на специалистите.

7.IX.1984 г. [петък]

Потърси ме К.[онстантин] Косев на „неутрално място“ – в СИБАЛ. Говори ми за Илчо [Димитров], за единение. Напомних му някои обстоятелства, че не от мен трябва да се търси разбиране, тъй като срещу мен насочвани удари, и то без никакъв повод. Тогава моментът бил друг, нека да забравя – бяха думите на Косьо. Имал съм голям авторитет, сега Илчо искрено искал да си сътрудничим, както преди. Той щял да бъде лоялен. Важното било да се заеме позиция, затова предложили Илчо. Остана и „осадка“ от този разговор.

8.IX.1984 г. [събота]

Сутринта посетихме Мавзолея на Г. Димитров – ЦК, министри. Сетне разпределени на групи – едни пред паметника на Съветската армия, други в Парка. Аз се изтеглих пешком за Университета, където бе пожелал да ме види проф. [Фишер] Апелт от Хамбург.

Вечерта имаше концерт за 40-годишнината след словото на Т. Живков. За НДК отидохме с Руси Божанов. Срещу него продължава хайката. Оплака ми се от доста хора, но с най-голямо презрение говори за Л.[юбомир] Левчев.

9.IX.1984 г. [неделя]

На приема се видяхме с много хора. Наистина бе представителен и многолюден. С кого не се видяхме – с Андрей [Луканов] се целунахме, с [Петър] Младенов – специално ме изчака да се ръкуваме и поговорим, Стоян Михайлов пък ме хвана да разговаряме за съветския отговор на писмото на Ангел Балевски, Георги Йорданов се държа от мило по-мило и т.н. Видяхме се с много другари, включително и с Величко [Николов]. Извозихме жена му, която едва ходеше. Най-интересното бе признанието на Владо Тодоров, зам.–началник на I политическо управление, че благодарение на мен им се разминали неприятностите около книгата на [Парс] Тугладжъ. Забелязали уважението на П.[енчо] Кубадински, но ги трогнала най-вече категоричността на рецензията, която представихме със Страшимир [Димитров]. Същото ми каза и В.[енелин] Коцев, който дълго време се отнасяше с не особени симпатии към мен, да не кажа по-силна дума, между другото и под влияние на Ал.[ександър] Фол, на когото бил кум.

10–17.IX.1984 г. [понеделник–понеделник]

В Белград – V конгрес по балканистика. Тук не ще отбележа нищо особено, тъй като написах общата първа част на доклада за конгреса, както и

докладна записка за разговорите ми с албанците. За албанците – Д.[имитър] Стоянов ми каза, че веднага я препратили до Москва. За Белград – пратих и грама от посолството, която обиколила всички инстанции.

Неслучайно САЩ прилагат диференциран подход. Дори не малко от македонските историци този път се държаха съвсем прилично, когато разбраха, че и ние, отстоявайки своите позиции, не ще търсим да изостряме обстановката или да ги отхвърляме с пренебрежение. Отсъствието на хървати и словенци до пълен бойкот, страхът от албанците – бяха две други черти на конгреса. Не очаквах такава болезнена реакция към албанските изказвания с най-незначителен натиск върху миналото население на Косово.

Имах ползотворна среща в югославската национална комисия на ЮНЕСКО. Мисля, че преодолях недоверието, плод на неясност и неизвестност, както и на предубеждението, което се насаждаше към мен.

Поради скоропостижната смърт на председателя на AIESEE акад. П.[анайотис] Зепос, [Милутин] Гарашанин настоя пред целия Управителен съвет на конгреса аз да поздравя участниците. Имах на разположение само вечерта да се подготвя.

17–20.IX.1984 г. [понеделник–четвъртък]

В Бон – на конгреса на архивите. Градът ми направи хубаво впечатление, чист. Настанени бяхме в центъра, така че имахме възможност да го разгледаме. Не можах да ида на екскурзията по Рейн, защото се разболях. Била уморителна.

На нашия ден – за СИБАЛ – присъстваха от всички балкански страни: дойдоха югославяни, албанци, включително и един професор турчин, специално дошъл само за нас от Анкара, от западните страни, вкл. и от САЩ. Уточнихме програмата, мисля, че ще можем да организираме добра конференция.

Съкратих с един ден престоя си в Бон и се върнах.

23.IX.1984 г. [неделя]

Тържество по случай 40-годишнината от излизането от Варненския затвор. Пристигнах заранта, след като се бяха вече събрали и поклонили пред паметника в Морската градина и пред бюста на Г. Димитров.

Посетихме затвора след кратък митинг. Повикаха и мен на трибуната. В Затвора не ми се влизаше в килиите. Самосъхранение ли е вече?

След това си тръгнахме с Патрика [Петър Савов]. Отбихме се у тях, поговорихме си и за миналото, и за настоящето. Той продължава да се поддържа с активна обществена работа, както и Марина.

Отидохме и на приема, но аз останах малко. Същата вечер се прибрах [в София].

27.IX.1984 г. [четвъртък]

След обяд потеглихме за Атина. Преспахме в Сандански в новия хотел. Скъпичко за нас. Но изглежда, че не е за чужденците, защото се посещава, ако особено са оставили за тях същата цена, дори и в долари.

Отбихме се в Солун, обядвахме шкембе чорба и към 7.30 часа пристигнахме в резиденцията [в Атина]. Звъннахме отвън – никаква реакция. Открих вратата – знаех как – не беше заключена, но трябваше повече от 5 минути да звъним на външната врата, за да се появи жената на шофьора, която ни въведе долу в общото помещение, където е телефонът и се затвори в стаята си. Никаква заинтересованост, внимание. Нито да съобщи на посланичката, че са дошли все пак бившият посланик със съпругата си. Позвъних в посолството за хотела. Въпреки уверенията на гръцката страна стая не ни бе запазена. Не ни провървя и в другите хотели – цели два часа търсиха, докато откриха подходяща стая.

А през това време ни видя посланичката, без да реагира – очаквала съпруга си. Дойде [Захари] Бахаров – та той ни предложи да пием по чаша вода и вино. Към 1 часа, тъкмо когато щяхме да излизаме, пристигна и [Петър] Славчев. Не се опита да ни задържи.

28.IX.1984 г. [петък]

Участие в конференцията, посветена на развитието на гръцкия град и по-специално на Ермуполис. Събраха ни чужденците и трима гърци на трибуната – един вид Кръгла маса. Аз пожелах да бъда по-назад, за да се въведа. Започна [Жан] Бувие – който обяви за класик своя учител [Фернан] Бродел по въпроса за генезиса на капитализма. Нищо лошо нямаше в това, ако не беше споменал К.[арл] Маркс. Касаеше се за нещо друго, но неудачното сравнение и обстоятелството, че и Ф. Бродел, както повечето западноевропейски автори, не разбират и пренебрегват Източното Средиземноморие и Балканите, ме накара да взема думата и да разкритикувам това самочувствие. Проявих мярка – бях кратък и казах някои неизвестни неща, за не повече от десетина минути. Това допадна на публиката.

29.IX.1984 г. [събота]

Отплувахме за Ермуполи на остров Сирос. Бях изненадан от града. Ето пример за развитие на град под въздействие на новите условия след освобождението на Гърция, издигнал се като първи търговски център на Гърция до началото на XX в., когато вече се налага Пирея. Интересна е и архитектурата – класически, псевдокласически стил – въведен, за

да се разграничат от всичко, дори и гръцко, от времето на османското господство. Интересни големи къщи, в десетина от които ни разведоха.

Тук узнах, че подемът се дължал на хиоски преселници. И си спомних за турския регистър в Ориенталския отдел [на НБКМ]. Бях започнал да го превеждам, но Василиос [Панайотопулос] ми каза да не продължавам. Но сега настоя с оглед на новосъздадената обстановка. Всъщност, цялата история се завъртяла от няколко специалисти и от префекта на Цикладите. [Елисавет] Папазои – крайно симпатична жена, учила във Франция.

Прекарахме чудесно двата дни – на кораба и в Сирос, в гръцка и чужда компания – французите [Жан] Бувие и Андре Реймон (специалист по история на арабския град), една зъболекарка Доминик, с която Ана се надпреварваше в остроумие (голям смях бе с билетите – 000 на Ана), имаше още две семейства, включително и [Жозе Жентил] да Силва с нова изгора. Обичал да сменя жените, за да си поддържа тонуса.

1.X.1984 г. [понеделник]

При [Андонис] Ливанис. Не му се обадих аз, а [Георгиос] Дарданос и той веднага ми определи среща за понеделник. Оказа се, че е след водосвета в Парламента. Говорихме много интересни неща, задържа ме, поискал да ме види и А.[ндреас] Папандреу. Наистина той дойде. Беше приятно възбуден. Току-що се бе върнал от срещата си с [Муамар] Кадафи. Разговорът бе толкова интересен, че веднага го скицирах и го написах във форма на докладна записка, преди да впиша тези бележки след завръщането си. Не казах на никого за срещата си с А. Папандреу.

(Виж докладната записка, която П. Младенов препрати до Т. Живков, без да я съобщи в Министерството.)

2.X.1984 г. [вторник]

Устроих среща с [Димитриос] Андрулакис. Исках да си изясня някои от констатациите на А. Папандреу. Становищата му включих за сравнение в докладната записка.

Обядвахме с [Васил] Митровски в Рафина. Чудесно време, хубави закуски, прекарахме прекрасно до вечерта. Накупихме някои дреболии.

3.X.1984 г. [сряда]

Видях се с академиците [Константинос] Цацос и [Михаил] Сакелариу. Срещнах се и с Панайотис Канелопулос. С първите уговорихме втора среща на балкански представители. Със стария Канелопулос не можехме да се разделим. Прехвърляхме въпроси за обстановката в Гърция и света, лични теми, за отношенията между нашите две страни. Наистина светъл ум. Изкарал бе тежка операция (простата) и въпреки това бе невероятно бодър.

4.X.1984 г. [четвъртък]

[Петър] Славчев ни покани на обяд, след което тръгнахме за София. Преспахме в Камена Вурла. Изкъпахме се чудесно, въобразихме си, че отново сме млади и доброто настроение не ни напусна до София.

Тук ме чакаше съобщение, че трябва в понеделник да замина за Букурещ за срещата на балканските национални комисии. [Мария] Захариева е в Латинска Америка, а [Едуард] Сафиров е в Париж. Добре, че не е нужно да се готвя.

8–10.X.1984 г. [понеделник–сряда]

Дадох обяд на [Гайе] Оймак, генерален секретар на турската национална комисия за ЮНЕСКО, симпатична жена, с която се знаем отдавна, и на другия член на турската делегация – зам.-министър. Пътувахме заедно до Букурещ.

Изказах се на срещата, председателствувах, предложих да се приеме пункт в резолюцията за оказване на съдействие на Асоциацията за Югоизточна Европа и на СИБАЛ. Прие се без никакво възражение. Югославската страна си промени коренно отношението към СИБАЛ и към мен.

11.X.1984 г. [четвъртък]

РИС – отложихме заседанието за днес, за да дадем възможност на членовете на РИС да се запознаят с новия директор на печатницата и с плановете за преустройство.

12.X.1984 г. [петък]

Тържествено събрание по случай деня на БАН. [Ангел] Балевски този път съумя не само с лекота, но и много свързано и логично да се спре на съществените страни от научната политика на БАН.

Вечерта се събрахме академичния състав – почти всички академици и доста член-кореспонденти. Всички са благодарни за това внимание и за обявяване на такъв ден.

15.X.1984 г. [понеделник]

Работим в ЦК материал за ПАСОК вече няколко дена въз основа на събрани материали. Наложи се обаче да превъзмогнем доста трудности главно заради нежеланието нещата да се нарекат такива, каквито са: ПАСОК, социалистическа партия и правителство и реална оценка за А.[ндреас] Папандреу. Като че ли доставя удоволствие на някои хора да подсилват отрицателните страни само защото не могат да приемат свободните оценки по някои отрицателни явления в нашата система.

16.X.1984 г. [вторник]

Сериозен разговор в Института [по балканистика] за известно преустройство на ръководството, за привличане на нови хора, за освобождаване на някои новопостъпили специалисти и за оправяне на канцеларията.

17.X.1984 г. [сряда]

Дойде при мен Г.[еорги] Вълчев, ст. н. с. от Института за литература. Единственият специалист у нас по фински език, допринесъл най-много за запознаването и популяризирането на финландската литература у нас и нашата във Финландия. Не му разрешават години наред да иде във Финландия. Без обяснение. Заех се да узная. Отговориха ми уклончиво, че бил хомосексуалист. А е от добро семейство, активни борци, сам той прави впечатление на културен и чувствителен човек, доведен до невротично състояние. Ходатайството ми не свърши работа. Посъветвах го да направи изложение до министъра на вътрешните работи.

Бюро на Президиума – разгледаха се и се приеха редица мерки за разпространението на списанията.

Посещение на съветските литературоведи по източна литература. Хубав разговор.

18.X.1984 г. [четвъртък]

А.[нгел] Джонев – печат на Паисий? Не ми се вижда сериозна работата, но я възложих на Центъра – да изпратят все пак човек до Ниш. Не чрез МВнР, а чрез директни контакти с научните работници от Сръбската академия.

Разговор с П.[етър] Динеков по съветската позиция.

През Научния съвет на Центъра минаха [Веселин] Хаджиниколов и М.[ито] Исусов. Изказах се за В. Хаджиниколов, бях рецензент на Мито.

19.X.1984 г. [петък]

Едно не особено сполучливо профсъбрание в печатницата. Явно [Смилян] Тонков не го бива за ръководител, дори и на едно звено.

22.X.1984 г. [понеделник]

При К.[онстантин] Косев – разговор за някои проблеми на историческата наука.

Срещи в БАН.

На откриването на гръцкия плакат в Народната библиотека.

23.X.1984 г. [вторник]

Още веднъж по материала за ПАСОК в ЦК.

След обяд – партийно събрание с ръководствата на институтите. З.[ахари] Младенов говори. Мина вяло.

24.X.1984 г. [сряда]

[Едуард] Сафиров поиска да се видим. Чувствува се напрегнат.

Много успешна защита на докторската дисертация на Стойко Колев. Историографска работа с големи достойнства.

25.X.1984 г. [четвъртък]

Среща с поляците – участници в писателската среща. За предстоящата среща във връзка с провеждането на конгрес на научната и културната общественост във Варшава през м. май 1985 г. Искат да дадат нов тласък на движението на интелектуалците срещу войната и изострянето на международната обстановка. Сред участниците са и познати от ЮНЕСКО и Токио (Конгреса на ориенталистите).

26.X.1984 г. [петък]

Илчо Димитров дойде на разговор. Със самокритика за държането си на избора ми и с опит да ме неутрализира с думите, че научил, че съм недоволствувал от идването му като заместник-председател на БАН. Бил съм знаел, че всъщност го извадили от ЦК и просто му търсели къде да го изпратят.

Казах му, че наистина съм възразявал по принцип – инфлация от зам.-председатели, което свежда до нула ръководството на БАН. Сега няма зам.-председател като такъв. Но също така не крия и безпокойството си от сблъсквания и затруднения в работата ми, ако се създадат два центъра с идването му. И му изброих десетина случая, които разкриват нелоялното му отношение към мен в миналото. Помръкна, каза, че ще си припомни дали всичко е било така, ще попита някои, например Стойко Колев.

Среща с Ролан Десне по въпросите на Френската революция.

29.X.1984 г. [понеделник]

Пристигна К.[остас] Кирис за подписване на договор за сътрудничество. Обядвахме. Прие програмата, която направихме, особено с нашия институт, с икономическия и някои други теми.

30.X.1984 г. [вторник]

Юбилейна сесия на СНР [Съюз на научните работници] по случай 40-годишнината от основаването. [Кирил] Братанов настоя аз да изнеса доклад, който се посрещна много добре от публиката, но останал недоволен К.[онстантин] Косев, защото не съм говорил изобщо за обществените науки и съвременността, а съм конкретизирал само върху съвременното състояние на Балканите. Но [Иван] Захариев и много други дойдоха да ме поздравят.

1.XI.1984 г. [четвъртък]

Заседание в КК [Комитета за култура] – Иван Милушев. Интересен проект представи издателство „Хемус" – оказва се, че най-приходоносна е продажбата на книги и периодика – над половината от всички постъпления в социалистическа валута и по-голямата част от капиталистическа, която изобщо не е голяма. А от литературата – периодиката, и то на БАН. Ще трябва да вземем сериозни мерки за тези списания, които намират приложение навън – да ги подобрим още повече.

2.XI.1984 г. [петък]

Натоварен ден. Заранта по своя инициатива дойде Димо Велев, за да ми каже, че ще гласува за Ана. Познавал отблизо баща ѝ, който често се отбивал у тях при неговия тъст – юрист. Ето колко са незнайни пътищата на приятелите и, разбира се, и на враговете. [Александър] Гидиков развивал невероятна кампания и се хвалел, че на събранието в Центъра [по биология] щял да получи от 10 до 30 гласа (най-вероятно), но при академиците щял вече съвсем сигурно да мине. Това ни накара и ние да направим свой тактически план за срещи.

Съвещание в ЦК по предстоящите юбилейни чествувания. С няколко доклада. За 40-годишнината от разгрома, за Съединението, за Методий, за Търновското въстание.

Подписване на протокола с [Костас] Кирис.

Официална вечеря.

6.XI.1984 г. [вторник]

Заседание на българската част от Смесената българо-съветска комисия за определяне на тематиката на срещата у нас през м. май. Бяхме само 4-ма, но свършихме работа. Звъннах същата вечер на Акоп [Улунян]. Съобщих му темите за бърз отговор. Оказа се, че предстои идването му.

7.XI.1984 г. [сряда]

Събрахме се всички вкъщи по случай Октомврийската революция. Децата лудуваха и ние се повеселихме.

8–9.XI.1984 г. [четвъртък–петък]

Пленум на ЦК. Няколко интересни идеи за ролята на научно-техническата революция и на начина на планиране. Опит да се скъса с шаблона. Дълго изложение по международното положение с особено ударение на отношенията ни с Третия свят, Балканите и САЩ. Т. Живков говори отначало вяло, но се окопити.

Изказвания – най-интересно бе на П.[етър] Младенов. Взех си бележки. Тезите са ясни, но нюансите и някои уточнения бяха крайно полезни. Жалко, че в началото бе излишно раболепен, като никой друг от говорещите.

Нямаше никакви промени, за които толкова много се говори.

Седях до [Панка] Бабукова. Не може да понася Ал.[ександър] Фол – надут, готованец, използвач, въжеиграч, и то опасен. Ето определенията ѝ. Казах ѝ, че той е чужд и на идеологията ни, и на манталитета ни на комунисти.

12–16.XI.1984 г. [понеделник–петък]

Цяла седмица – избори. Би могло доста да се напише. Ще отбележа само, че Ана мина чудесно. Нейният опонент получи само 6 гласа срещу 30 нейни, докато в Центъра [по биология] [Александър] Гидиков беше получил 9 гласа.

Наложи се и аз да се намеся, за да мине Ботьо Ботев. Мария Цонева намери силна поддръжка у [Алексей] Шелудко и някои други, дори и [Георги] Джагаров се намеси. Но изглежда, че това не изигра роля, защото мина с много добър резултат.

Интересно, че безспорни кандидати като [Константин] Лютов и Кръстьо Горанов получиха по-малко гласове. За К. Лютов навярно заради Славчо [Ярослав Радев], а Кр. Горанов поради обработката на [Пантелей] Зарев (по думите на [Николай] Ирибаджаков), но изглежда, че работата е била по-дълбока. Без да имам предвид това, изказах се след [Петър] Динеков. Мина само с няколко гласа над минимума.

Въпреки усилията да се провали един математик, когото пробута [Благовест] Сендов и за когото самият рецензент Любомир Илиев искаше да пропадне, но не смееше да го направи открито, той мина с един глас.

19.XI.1984 г. [понеделник]

Още не мога да си наложа откъсване от БАН, за да поработя вкъщи. Случиха се подготовка на различни документи до МС, до ЦК, работени в повечето случаи некомпетентно, та трябваше няколко пъти да се намесваме и да ги до оправяме. И това само по същество, доколкото можем да преценим от чисто наша гледна точка. А какви са законите и реалните възможности да разрешим един или друг въпрос, ние не знаем, нямаме компетентни лица и така други се възползуват от нашата некомпетентност и ни изместват. Така се утвърждава мнението, че Академията е изостанало учреждение.

В СИБАЛ – технически преглед на сградата и уточняване на предстоящия ремонт с хората на Д.[ойно] Дойнов. Те имат възможности и средства и обещават да помогнат, за да направим подходяща читалня.

Голямо нещастие. Съобщиха ни, че Дими [Димитър Йовев] е катастрофирал с кола в Делхи. Със счупен крак и ръка, но жив. Имало обаче смъртен случай. Никакви други подробности. (Допълнително узнахме, пък и от него, докаран на носилка след около една седмица, че жената на консула поискала да пътува с него именно, защото не е пил. Но седнала с кръстосани под себе си крака и при един остър завой загубила равновесие, ударила с главата си Дими в слепоочието, той загубил съзнание и след около стотина метра колата се блъскала в едно дърво. Сега въпросът е да се оправи той, че тазът му е разбит там, където е ябълката на крака.)

20.XI.1984 г. [вторник]

Сесия за Л.[юбен] Каравелов. Пристигна съветска делегация – приятелите Нина [Зуева], Катя [Екатерина Шатохина], Акоп [Улунян], Виталий [Злыднев]. Тук е и [Генадий] Литаврин, който чакал да го приеме Тодор Живков – връчен му е орден „Кирил и Методий“.

При Л. Василева, зам.-председател на Съвета за жилищната кооперация. Никакъв успех.

21.XI.1984 г. [сряда]

С Н.[ансен] Бехар уточнявахме програмата на конференцията за Щутгарт през м. февруари.

Пристигна [Жозе Жентил] да Силва – устроихме му посещение из провинцията, срещи в СИБАЛ и с Й.[ордан] Пеев. Ще подпишем споразумение за сътрудничество.

Обяд със съветската делегация. Всички съжаляват за новия мразовит полъх, обезкуражени са. Гледат с истинска завист към нас.

Научен съвет – за сътрудничеството със СССР – феодализма. Приемане на трудове.

22.XI.1984 г. [четвъртък]

При Г.[еорги] Атанасов. Разговаряхме около час за бъдещето на балканистиката. Става дума за развитието на направление „Съвременни Балкани". Г. Атанасов смята, че такова направление може и трябва да се развие само в Института за балканистика. Възложи ми да подготвя предложение до Политбюро.

Накрая го попитах дали би могъл да помогне да намеря двустайно жилище за Ели и Дими. Сега, когато цяла година ще се лекува, не може да се свие в таванското помещение, където няма възможност да се постави един стол и няма изобщо маса. Г. Атанасов каза да напиша една молба до Секретариата на ЦК.

След обяд – годишно-отчетно събрание. Изказах се за общото състояние на Института и за перспективата му, без обаче да говоря за срещата си с Г. Атанасов и без да наблягам много на съвременната тематика.

Вечеря на рецензентите на Ана – [Кирил] Братанов, В.[еселин] Петков и Ив.[ан] Василев, и Цанко [Стойчев] с Душка. Много усилия хвърли Ана с тази вечеря. Но пък бе нещо изискано. Пък и хубаво настроение се създаде.

23.XI.1984 г. [петък]

За Толбухин. Съвещание по въпросите на „История на Добруджа" и българо-румънските отношения. Има решение на Секретариата на ЦК. Подготвиха ми от ЕЦИ справка за направеното. Прочете я обаче К.[онстантин] Косев.

Затова, когато Ст.[оян] Михайлов ми даде думата, аз обърнах внимание на необходимостта да се избягват изкуствени усложнения с румънската страна и в някои случаи да се стараем да разберем и техните позиции, когато те търсят обяснение на някои нерешени въпроси. Посочих, че названието „Добруджа" на V том, който не покрива цялата Добруджа, не е удачно, защото придава на цялото ни издание характер на претенции и към Северна Добруджа.

На репликата на председателя на Окръжния съвет, че така правели румънците, отговорих, че те са издали три тома, но само до XII в., и в такъв случай по какво ще се отличаваме от тях? Продължих за опитите у нас да се отрече континюитетът на румънската народност.

Тук пък ми подхвърли реплика И.[лчо] Димитров, че сме се събрали да изясняваме нашите позиции, а не румънските. Отговорих му, че три

дни преди посещението на румънския министър-председател, на Смесената българо-румънска комисия наш участник тропнал по масата и заявил, че нямало румънска народност до XIII в. И румънците станали, за да прекъснат преговорите. Така че не всичко у нас е ясно и вината не е само у румънците.

Страшимир [Димитров] ми каза, че съм хвърлил бомба, но за мое удовлетворение изказалите се [Христо] Христов, [Веселин] Трайков, [Ненчо] Димов, самият Страшимир подкрепиха моето изказване и дори [Иван] Божилов смекчи, за мое учудване, тона си.

След заседанието някои се нахвърлиха върху [Христо] Христов, че изменил на патриотичната линия.

24.XI.1984 г. [събота]

Вече няколко недели ходим редовно на Витоша и се смъкваме пешком. Много добре ни действува. Вървим по пътеките, по които сме се изкачвали и спущали млади. Няма вече багри, но пък е много хубаво с шумата.

Вечерта посетихме В.[ладимир] Георгиев в болницата. Ще го уморят при тези условия, с катетър през корема и постоянни температури.

25.XI.1984 г. [неделя]

Вечеря от полския посланик в чест на полския професор [Богдан] Суходолски, председател на КК [Комитет за култура]. Беше и Г.[еорги] Йорданов. Та използувах случая да поставя въпроса за Вл. Георгиев и пред [Ангел] Балевски, и пред Г. Йорданов. Г. Йорданов ми възложи да действувам от негово име.

26.XI.1984 г. [понеделник]

Дръннах по всички телефони – ще замине [Владимир] Георгиев. Имах и среща със Суходолски в БАН.

След обяд тръгнах за Париж.

27–30.XI.1984 г. [вторник–петък]

[Шарл] Моразе се чувствува пренебрегнат. Не иска да се оплаче формално, но не крие опасенията си от отслабване на интелектуалното начало, представлявано от Международната комисия, за сметка на засилващата се административна намеса. Намира, че автори не ще се намерят лесно. Във Франция вече отбягват. Предложих му да напише предговора към тома за XIX в. Остана много доволен.

[Елени] Арвайлер – бои се от Историята [на световните цивилизации]. Потърси повод, за да не иде в Кувейт. Дали ще издържи? Мисля, че

се опасява повече от работата, отколкото от други усложнения. Смята, че ще придружи [Франсоа] Митеран в София. Пита дали не може да се направи нещо за нея.

[Морис] Годелие – този път любезен. Показа ми, че писмено е подкрепил нашите предложения и обеща да удвои размера на седмиците, специално за тематиката по обществените науки.

Среща с [Жан] Кнап – първи зам.-генерален директор. Много сърдечен разговор – за ЮНЕСКО, за СИБАЛ, за среща извън София по време на Генералната конференция. Приема шегите и е за ЮНЕСКО, без оглед на евентуалните промени по върховете.

Изненада бе срещата с [Мохамед] Брахими ел Мили, постоянния алжирски представител при ЮНЕСКО, с когото бяхме едновременно посланици в Атина. Неговото мнение е, че [Франсоа] Митеран е генерално въведен в заблуждение от американците. Това започнало с Мароко и след това неудържимо е продължило с Либия и Сирия. От тази работа печелят другите, в това число и А.[ндреас] Папандреу. Ще се опита Ф. Митеран да извлече някоя изгода, но почти е сигурно, че социалистическата партия ще загуби изборите.

С [Жорж] Кастелан уточнихме конкретното сътрудничество по линия на Френската революция. Прие да дойде през м. февруари в София за конференцията за сигурността.

1.XII.1984 г. [събота]

Среща с [Жозе Жентил] да Силва у дома, в София. Дойде сам, не се реши да доведе придружаващата го Доминик, която освежаваше съществуването му с жизненото си отношение към околния свят. С нея обиколили Родопите – след посещение в Пловдив. Невероятно доволни и впечатлени, между другото и от музейните работници, които наистина работят с голям ентусиазъм (сам се убедих в това).

С Ж. Да Силва окончателно уточнихме двете теми, по които ще работим. Остава да подготвя текста и да го изпратя за съгласуване и подпис.

2.XII.1984 г. [неделя]

Отново на Витоша. Все по-добре се чувствувам. Жалко, че няма още сняг.

4.XII.1984 г. [вторник]

Посланикът на Франция изпрати при мен съветника си [Жак] Верже, за да провери какво се работи по линия на Френската революция.

5.XII.1984 г. [сряда]

Пристигна [Антоан–Емил] Тахиаос от Солун с жена си. Беше се оплакал, че не съм го поканил или срещнал като посланик. Всъщност той две-три години боледува – правиха му операция, сърдечна. Но явно някой е правил интрига, че съзнателно съм го отбягвал, докато истината е друга – дори аз го въведох в МАИРСК. Затова го поканих. На обяда бе и Кр.[асимир] Станчев. Заговорихме за честването на Методий. Поиска едно условие – да не излязат нашите представители с твърдението, че солунските братя са българи. Казах му това, което е становище на [Петър] Динеков – че от възможните хипотези най-правдоподобна е тази за гръцкия им произход. Но не това е определящо, а делото им, което намери творческо развитие за пръв път в България. Тук А. Тахиаос заяви, че гръцката позиция е недвусмислена по този въпрос.

След обяд – Бюро на Президиума. Приеха се отчетите ми за Конгреса по балканистика, за СИБАЛ и няколкото докладни записки – устна за срещата в Толбухин по решението за тома „Добруджа" и други.

6.XII.1984 г. [четвъртък]

РИС – продължително заседание. Малко трудове, но приехме няколко документа и разисквахме съкращението на плана.

7.XII.1984 г. [петък]

При [Ангел] Балевски – иска да дадем урок на [Атанас] Малеев. Съвестта го мъчела, когато минал [Александър] Герчев за член-кореспондент – „обикновен занаятчия". Но не искал да оскърби „семейството", затова нищо не направил, само лично гласувал с бяла бюлетина. Сега искал да направим нещо, без да се дига шум. Не възразява да използувам и неговото име, но внимателно. Бяхме двамата. Запознах след това и [Благовест] Сендов, да действува и той.

Иначе се почерпихме по случай Никулден. Пуснаха се доста шеги, имаше и вицове.

В 6 часа – събрание в квартала. Говорих им за отношенията ни с балканските страни и по-специално с Гърция. Имаше много въпроси и поискаха пак да ида да говоря. Обещах им. С букета цветя се прибрах вкъщи, където вече се бяха събрали гостите.

Ана почти цяла седмица съвсем сама подготви вечеря на самообслужване и с топли яденета за 25 души. Цялата медицинска група приятели – Мавродия и Лушка [Петрови], Душка [Станева] (Цанко [Стойчев] беше в Канада), Сашо с Ягода [Манови], Маргарита [Хлебарова] и Пас-

кал [Димитър Паскалев], Ичко [Христо] Христозов с Фани, Кольо Гаргов, Красен [Красномир Кирияков] с Бистра (след известни колебания ги поканихме – той винаги се е отнасял със завист към нас и когато му се е удавало, пущал е кал и създавал пречки било на мен, било на Ана – дори напоследък), Хелен [Елена Иванчева] със Светомир [Иванчеви]. Поканихме [Веньо] Кавракирови и [Янаки и Елена] Холевич, обикновено когато сме се събрали у нас сме ги канили, както и Милка и Ваньо [Янчеви], [Пантелей] Щерев с Виктория.

Отдавна не бяхме се събирали и това създаде много хубаво настроение. Проявиха се Краси, Мавродия, Ичко, който все повече ни търси.

Най-смешното, че бяхме лишени от вода. Та събрахме всякаква посуда, за да има най-вече за клозета. Оставихме прибирането и миенето, докато потече водата – едва в събота след обяд.

9–10.XII.1984 г. [неделя–понеделник]

Този ден само се разходихме из парка. Не почувствувах никаква умора. Но след обяд се опитах да поработя малко и не можах да се задържа на бюрото седнал от болка в гръдния кош, отляво. Полегнах, дори поспах. Вместо болката да намалее, още по-зле се почувствувах. Легнах си с приспивателно. Сутринта отново болки. Ана ме накара да ида в правителствена болница. Направиха ми електрокардиограма – никакви промени, но ги смути крайно забавения пулс. Кардиоложката реши, че имам стенокардични пристъпи и ми нареди да легна. Но се съгласи да остана вкъщи. Вечерта пристигна д-р Рафаилова за контролен преглед.

Във вторник (11-и) отново в болницата, оттам при проф. [Йонко] Белоев за консултация. Преумора, може да има и нещо по-сериозно, затова искат допълнителни изследвания. Но ме изпращат най-напред да си почина за две седмици във Велинград от 25-и т. м.

12.XII.1984 г. [сряда]

Заседание на преустроения съвет за пропаганда в чужбина с председател М.[илко] Балев. Включен съм и аз. Информация за задачите с кратък преглед на материалите за юбилейните тържества през 1985 г.

13.XII.1984 г. [четвъртък]

Продължителен разговор с [Иван] Божилов за Асеневци и Търново. И с [Петър] Динеков. За нашата пропаганда и дейност със съседите Ив. Божилов показа умереност.

14.XII.1984 г. [петък]

Чествуване на 40-годишнината от основаването на сп. „Исторически преглед“. Поднесох приветствие от името на Президиума на БАН. Ръководеше Христо Христов. Мито Исусов не дойде.

15–16.XII.1984 г. [събота–неделя]

Този път леки разходки из парка. Единият път с Машка, с която напоследък се разбираме. Дойдоха Ст.[ойко] Колев и Татяна, та се разходихме и с тях.

Дойде ни на гости [Владимир] Волков. Останахме няколко часа заедно. Пристигна и Мая и Върбан. Стана оживена дискусия по въпросите на революцията и нейната еволюция. Задържахме го и на вечеря.

Интересна еволюция изживява мислещата съветска интелигенция. Рови се далеч в миналото, стига до крайно интересни изводи, но и да пълен негативизъм, който не позволява никакъв конструктивен изход от създалото се положение. Не е ли това до известна степен и оправдание за пасивността или дори обяснение защо не би била възможна промяна? А повече отвсякога Съветският съюз се нуждае от радикални решения. Интересен бе и вицът – Попитали чукчата: „Колко години съществува съветската власт?“ Той отговорил: „7.“ „Не знаеш ли да смяташ?“ „Защо, ето ти – 6 при Ленин и 1 при Андропов“ – бил неговият отговор.

18.XII.1984 г. [вторник]

Последният тур от изборите за член-кореспонденти. Известни трудности се появиха около Иван Илиев, въпреки ясната позиция на рецензентите – Евг.[ени] Матеев и Вес.[елин] Никифоров. Наложиха се допълнителни изказвания на [Николай] Ирибаджаков и от мен.

Но по-интересно протече изборът по неврология. Въпреки намесата – енергична, категорична, дори предизвикателна по отношение на третия кандидат Райчо Койнов, че изобщо нямало защо да се съобразяват с него. Двама били кандидатите, но първият е единственият и т.н. Резултатите се оказаха плачевни, и то след упорита дискусия, която елиминира именно първия. Спечели Р. Койнов, третият, със 17 гласа срещу 7 за първия и 9 за втория, но не му достигнаха 3 гласа. Такъв блам, по думите на М.[ако] Даков, рядко е имало и за институцията, и за рецензентите.

19.XII.1984 г. [сряда]

Със свито сърце се бях наканил да пътувам за Москва – налагаше се да посетя Института на [Георгий] Арбатов, [Евгени] Примаков, [Олег] Богомилов, но самолетът не отлетя. Вкараха ни в него, държаха ни три

часа вътре, навечеряха ни и ни натириха заради мъглата. Вкъщи ми се зарадваха, защото и Ана, пък и децата не искаха да ме пуснат.

20.XII.1984 г. [четвъртък]

Ана бе интронизирана като подпредседател на националната програма на мозъка, а за председател е назначен [Христо] Христозов (за общо удоволствие), като махнаха човека на [Атанас] Малеев.

Бях в Института, прегледах списанието, оформихме книжката, ще подготвим съдържанието за годината на нова среща в понеделник. Обадих се и на Страшимир [Димитров] да дойде.

С.[имеон] Дамянов е решил да подаде оставка от сп. „Исторически преглед".

Иван Василев ме запозна с въпросите, разгледани в редакцията на в-к „Работническо дело", където предложих да иде вместо мен.

Подписах сума картички.

Пристигат 11 испански професори. Понеже се обърнаха към мен, поех ги. Съставихме и подходяща програма. Обадих се на Йордан Пеев, когото по-активно ангажирах в Института в Проблемната група за Балканите и Средиземноморието.

21.XII.1984 г. [петък]

Вчера попаднах на крайно интересна ситуация. Имаше пленум на КК [Комитета за култура] съвместно с ЦК на Комсомола и висшето образование – за „Знаме на мира". Не отидох.

Към 11.30 часа [Ангел] Балевски ни събра – всички зам.-председатели. Бл.[аговест] Сендов извади една папка и заяви, че е бил злепоставен в ЦК като некомпетентен и като причина за проваляне на решението на Президиума [на БАН] за излизане на „Славянския атлас". Първият том е бил отпечатан с българските материали. От ЦК поискали обяснение и предложение как да се постъпи. А. Балевски поиска веднага крути мерки, съд дори. [Пантелей] Зарев го подкрепи, но заедно с това се издаде, че той е бил в ЦК, но дали неправилно тълкуване на думите му. Разгърна се дискусия, от която се видя, че Бл. Сендов само е препращал със своя подпис предложенията на П. Зарев. И че П. Зарев не пожелал да съобщи решението на Президиума в СССР и тогава се заел с тази задача Бл. Сендов. Не прозвуча никак хубаво за П. Зарев тази негова постъпка – при първия труден момент да „натопява" други. А ако Бл. Сендов нямаше „свои" хора, които да го предупредят веднага?

Обърнах внимание, че е нужно да се проверят всички изходни данни, да се потърси обяснение и от автора, който е участвувал в първия том, да се проведе консултация с юрист, да се прецени и политически, преди да се отиде на открита конфронтация. Прие се предложението – ще разискваме този въпрос в понеделник.

Мако Даков насаме след това изрази голямото си неудоволствие от изострянето на отношенията със Съветската академия. Убеден е, че с открита конфронтация нищо не ще се постигне, само озлобление – говореше от опит. А Бл. Сендов ми разказа редица подробности около ролята на [Константин] Косев, когото смята едва ли не за платен агент.

Ана устрои тържество на своя институт по случай избирането си за член-кореспондент в стола на издателството. За малко преди свършване се отбих и аз. Обичат я, веселбата бе искрена, поднесоха ѝ албум със снимки, които тя нямаше и един много приятен шарж – тя и най-близките ѝ хора от ръководството на института.

22.XII.1984 г. [събота]

Мая е избрана за доцент. Изказали са се много ласкаво за нея И.[лчо] Димитров и Н.[иколай] Генчев. Тази година се оказа плодоносна – Ана, Мая, пък и Елка, секцията обсъди и прие труда ѝ за защита на кандидатска дисертация.

Обади се Райчо [Койнов]. Преодолял е кризата за своя относителен неуспех – че не му достигнаха три гласа, за да бъде избран. Имал вчера научен съвет, негова аспирантка защитила кандидатска дисертация единодушно. За пръв път му се случва. [Димитър] Хаджиев се писал болен, [Йордан] Йорданов ходел и се държал като див звяр, а [Атанас] Малеев, по думите му, „избягал“ да лекува моралното си поражение във Велинград. Всички се интересували какви връзки е намерил, за да провали официалния кандидат, и то при пълно всеоръжение – срещу министъра, председателя на Медицинската академия, двамата рецензенти, които също с пяна на уста отстояваха първия кандидат. Това толкова покачило самочувствието му, че по телефона говореше вече иначе – с настроение за работа и т.н.

Наистина нямало е такъв случай в БАН, на такова напрежение, след като в изказванията си и [Атанас] Малеев, и [Радой] Попиванов говореха, че имало само „двама“ кандидати, нежелаейки дори да включат между тях Райчо Койнов. А той получи повече гласове, отколкото двамата взети заедно, докато [Йордан] Йорданов – първия – само 6 гласа!

24.XII.1984 г. [понеделник]

Заранта проведох среща с Л.[юдмила] Стефанова и М.[илен] Семков за изработване на план за Френската революция. Уточнихме обсега и об-

щите положения, като окончателен детайлен план ще внесе в комисията, създадена при БАН. Поканих и [Панто] Колев и Л. Йорданов – по искането на [Александър] Стрезов за извадки за отношенията между двете страни (във връзка с идването на [Франсоа] Митеран). Това са най-добрите издирвачи, нали те намериха, че и [Пиер] Ронсар има български произход. Но извън Ветрен и Пловдив, евентуално Велико Търново (те го подсказаха, но аз се обявих против, заради многото бутафория) няма други селища, които да имат някакъв непосредствен българо-френски контакт. Може би Ф. Митеран, който е бил веднъж в България и е посетил Пловдив, да поиска просто да види страната.

При пътуването на Ф. Митеран се случих в същия самолет. Качих се в Париж. Случи се и Е.[лена] Гаврилова и си спомням, че имахме дълъг спор по въпроса за отношенията между комунисти и социалисти (не само социалдемократи), което постави въпроса по-широко извън традиционното ни разбиране за несъвместимостта на две партии на работническата класа. Колебанията и непоследователността на самата ФКП съвсем не даде достатъчно опорни пунктове, така че се разделихме всеки със собственото си мнение.

Втора среща по атласа [Славянския] този път с участието на Б.[орис] Спасов и Ал.[ександър] Янков. [Ангел] Балевски не присъствува, но [Пантелей] Зарев, който председателствуваше, покани Д.[ора] Мирчева и Н.[иколай] Кочев. Въпросът се оплете още повече, тъй като Н. Кочев декларира, че нищо не знае, никъде не е ходил, с никого не се е срещал, на което [Благовест] Сендов справедливо забеляза – откъде знаят неговия адрес и му изпращат кореспонденция и защо фигурира в редколегията. Д. Мирчева пък обвини, че имало два центъра, че истинските компетентни (именно те) не били държани в течение. На въпроса, кои са тези два центъра, тя отговори – Институтът за езикознание и ръководството на БАН. Това даде повод да се кажат някои горчиви истини, включително и от мен, за бъркотията, която породи Институтът за български език и въвеждането на ръководството в несвойствени дейности. Бл. Сендов очевидно се засегна от тази постановка, та П. Зарев се опита да заглади, че Д. Мирчева била имала предвид не дейността на ръководството, а опитите на странични лица да внесат колебание в избраната линия.

Разбра се, че все повече се изолират нашите езиковеди от езиковедите на социалистическите страни, че се въвличат в открита конфронтация инстанции, които нямат пряко отношение към езиковите проблеми, и с това изолацията ни става още по-голяма. [Михаил] Храпченко, когото сочат като едва ли не наш пръв враг, е награден с държавната награда на СССР – току-що прочетох във в-к „Правда“ – и им показах, че се пристъпва и към написване на нова обща история на славянските култури (пак го обявиха във в-к „Правда“ в две колони). А отправеното предложение да участвуваме е замразено у нас. Попитах [Пантелей] Зарев докъде ще стигнем с това самоизолирване? Ще напуснем ли и МАИРСК?

П. Зарев приключи срещата с предложение да ни се представи писмено изложение от езиковедите за „Славянски атлас“, за да се видят условията за нашето участие (по искане на юристите) и пожелание да се проучи въпросът за МАИРСК и за историята на славянските култури и да се докладва в недалечно бъдеще. Обърна се към И.[лчо] Димитров, той нещо измърмори, така че не се разбра кой ще подготви изложение по втория въпрос.

Вечерта – среща на другари от Централното ръководство на БОНСС, XII и VIII Районен комитет на БКП – студенския и общия, ОСНС. Инициатори И.[лия] Белоконски и Н.[ачо] Папазов. Организираха го за кратко време, но събраха повече от 100 души със съпругите.

Начо говори добре, припомни условията и обстоятелствата, при които работихме, без натяжки и демагогия, без лозунги. Бяхме във Военномедицинската академия. Изпълниха ни кратка програма, която ни развълнува, защото имаше и революционни песни, умело вплетени в стихотворно предаване. Ана ми подхвърли, че едва не се разревала. Сетне дадоха думата на няколко души. На Данаил Даскалов – най-старшия, от първото партийно ръководство в Университета, който уреди и приемането на първомайския набор на БОНСС, където бяхме и ние двамата с Ана и всички членове на централното ръководство, включително и Начо [Папазов] (той обаче по незнайни или по-скоро по знайни пътища след години се обяви за член на партията от 1942 г.).

Даскала [Д. Даскалов] произнесе наистина вълнуваща със своята искреност и далечен прицел реч – „По-рано се събирахме на събрания без президиуми, без подготвени изказвания и набелязани оратори“, „Тогава бяхме бедни, слаби, идеалисти, работехме без заплати“ и т.н., като даде и антитезата – вили, коли, работим и партийна работа с високи заплати, но нямаме нравствената чистота. След това премина към спомени. Останалите подхванаха някои от мислите на Даскала и се отдадоха на спомени, като разкриваха наистина безкористната ни дейност, идеализма, ентусиазма. Имаше и припомняне на смешни ситуации. Говориха Куно, Н.[иколай] Кукушев от „Звено“, Ана – за първата конференция на БОНСС, Шопа [Димитър Шопов], Минчо от Политехниката – създаде се една непринудена, приятна, другарска атмосфера. Останахме доволни, мисля всички. Върнахме се с Начо, който имаше кола, а Ана беше с тънки обувки, беше започнало да вали.

Дойде при мен [Николай] Купенов, страшно му се иска да стане член-кореспондент. Казах му, че сме избрали вече един хирург само защото е военен. Той веднага запротестира, че хирургът бил човек на еди-кой си ([Атанас] Малеев), че не бил издигнат от военните и отгоре на това бил племенник на Славейко Василев. Той бил отишъл и в ЦК, оттам само го успокоили, че следващият път ще бъде именно той избран. Съмнява ме това.

25–29.XII.1984 г. [вторник–събота]

Тръгнахме за Велинград. Пристигнаха първите гости от София за посрещане на Нова година. Спряха и неволите с тока, защото оправиха тукашната уредба, която бяха оставили да прегори.

Вечерта се разходихме с Гигата [Георги Петров], който повече от две десетилетия бе окръжен секретар в Кърджали. Беше силно разтревожен от съобщенията за вълнения в неговия край поради решението за смяна на имената и побългаряване на турците. Той присъствувал на инструкцията на Ст.[оян] Михайлов, която била умерена, в смисъл че изключвала административния натиск и целяла да обхване само ограничен кръг от роднини при вече сключени бракове – смесени. Но се оказало, че това са бракове между българо-мохамедани и турци, което не е съвсем същото.

Не били посочени нито цифри, нито обхватът. Обаче турци се надигнали на демонстрации, на стачки, хвърлена била бомба в църква. И тогава се намесили милиция, гранични войски и били дадени указания да не се отстъпи...

Това именно вече съвсем го разтревожило – докъде ще иде процесът? И какви могат да бъдат последствията. Влизаме в разрез с всички принципи, които сме усвоили и отстоявали.

30.XII.1984 г. [неделя]

Направихме първата по-голяма разходка из планината с Гец [Георги Петров], Гигата [Георги Петров] и Дража Вълчева. Отблизо се прояви по иначе – и в разговор с Ана, и с другите. По-трезво мислеща, не превзета. Изглежда, че е най-трудно човек да прецени за какво място е годен и докъде му е таванът, та да не измъчва и себе си, и останалите.

31.XII.1984 г. [понеделник]

Този ден към групата се присъедини и Йордан Йотов със Славка [Петрова] – сложиха ги на една маса с нас. Но излязохме на разходка заедно. Обаче ние с Ана изостанахме и се прибрахме сами.

За Нова година – посрещането – предложих да направим обща маса с [Георги Петров] Гец и другите. Данчо [Йотов] прие.

Не дочакахме определения час – 9 часа, а се събрахме още откъм 6 часа на чаша вино и мезе. Това пък ни помогна, защото бяхме сами, без никой наоколо, та започнахме с шеги и закачки. Отпуснах се и аз. Смяхме се много по различни поводи, случки. То винаги е интересно и забавно, когато човек погледне на себе си с хумор и насмешка.

Хубавото настроение продължи и на вечерята. Но там музиката не позволяваше общ разговор. Затова пък оркестърът бе добър и се отдадохме от сърце на вихъра на танците. Наистина приятно проведена вечер, която не се забравя.

1985 г.

1.I.1985 г. [вторник]

Тази заран излязохме сами. По нов път, неутъпкан, сред самата гора, но от време на време с чудесен изглед към полето. Като че ли само като деца сме се разхождали по този начин, по такъв сняг. Ана си спомни, че веднъж така хубаво е било и на Витоша – над Фонфоните, към Кумата, преди смърчът да унищожи гората. Заехме се да облекчаваме боровете от притисналия ги сняг. Камари сняг се стоварваха върху нас, стана ни още по-весело. Прибрахме се поизморени, но неизказано щастливи от този хубав ден.

Обядвахме пак заедно всички и се наговорихме да се съберем в София.

2.I.1985 г. [сряда]

Пристигна Николай Ирибаджаков с четирите си внучета. Хванахме се на разговор от обяд до вечерта. Присъедини се към нас и Давид Елазар, той остана докъм 4 часа.

Не беше оптимистичен разговорът – за това, какви проблеми поставя нашата действителност, социалистическото ни общество, какви трудности възникват и как се прави опит да не се „видят фактите", т. е. обявени са за табу, не се приказва за тях, а оттам и не се позволява да се търсят причините, които ги пораждат, да се намерят обяснения и набележат решения. По думите на Н. Ирибаджаков няма да има резултат, преди „боздуганът на историята да разтърси основно или разбие главите ни". Обществените науки в социалистическите страни са в най-плачевно състояние, защото другите – природните – се оказаха нужни за отбраната. А обществените науки насочват вниманието към системата, към отговорностите, към властта и стават опасни и неудобни. Изходът – всеки в рамките на своите възможности и чувство на дълг да се стреми „да прави наука", „да преоткрива завесата", колкото и палиативно да звучи всичко това. Много предразсъдъци са се натрупали и е създадена система, при която всичко се очаква отгоре, от „едната личност", а това е толкова несигурно, както

го показа вече развитието на нещата в редица социалистически страни и особено в ЧССР.

Интересен бе разговорът, защото прехвърлихме много и много неща. В повечето случаи констатациите ни бяха идентични, изводите също, но по отношение на някои оценки имахме различия. Във всеки случай нямаше различие по това, до каква степен се е свило влиянието на комунистическата идеология в световен мащаб, че силата и влиянието на комунистическите партии е спаднало до невероятно ниска степен не само в капиталистическите страни, но и в страните на социализма. А пропагандата голословно твърди, че никога по-рано не сме имали такова влияние. Каква самоизмама.

3.I.1985 г. [четвъртък]

Взех със себе си десетина броя на в-к „Monde". Наистина дават информация, която позволява да се ориентираш в събитията. Информацията е манипулирана, подвежда, но е информация, от която можеш да разбереш за какво става дума. Например посещението на [Михаил] Горбачов в Англия. За какво става дума; къде има интереси, които се покриват; доколко и от какво естество са разногласията на Англия със САЩ. Сравнявах с нашата информация – нищо не можеш да разбереш. Даже изглежда толкова нелогична тази взаимна вежливост след всичко, което се пишеше до вчера и се съобщава за положението в Англия, че непросветеният читател почва да намира за абсолютно необяснимо и неприемливо това посещение, отнася го към липсата у нас на всякакви принципи и последователност. По същия начин за много други неща от глобалната стратегия на империализма и от специфичните интереси на различните страни. Както и за отношенията между двете Германии. Също и по вътрешното положение на Франция. Много интересна статия на Р. [оже] Гароди за кризата на ФКП, върху която заслужва да се помисли.

За България имаше два материала. „Trois visages" – Ст.[оян] Михайлов, Ч.[удомир] Александров и Б.[оян] Трайков – явен опит да смекчат очернянето, на което систематически бяха подложили България месеци наред, да не кажа, години. Но пак с високомерни подхвърляния, които ме ядосаха и за които ще намеря начин да ги върна на някои от французите. В сравнение с румънците едва ли не биха ни приели за рай, но за Запада положението ни било médiocre. Като че ли там всички са на едно ниво – същото не би ли могло да се каже за една Франция в сравнение с ГФР и особено със САЩ?

Но така или иначе и цялата страница за [Сергей] Антонов се отличаваше благоприятно на писаното досега.

Прочетох освен това две книги. За съветския разузнавач Н.[иколай] Кузнецов от сръбски автор (много сполучливо написана). Каква изключителна личност. Два дни нищо не ни се четеше с Ана, все за него разговаряхме.

Прочетох и книгата на Юрий Бондарев за Сталинград – „Огненият сняг". Впечатляваща – с разкриването на характерите и с някои описания на Сталин и за системата на недоверие и следене, изграждана около хората, особено около по-отговорните.

4.I.1985 г. [петък]

Продължава да ми играе налягането – ту е 110 долната граница, ту е под 90 горната. Пречи ми да се разхождаме. Говорихме с Ана – ще спра лекарствата.

М.[инчо] Драганов се изказа много ласкаво за Елка. Отначало се отнесъл с недоверие като към „шефско дете", но като прегледал работата ѝ, намира, че е написана с голяма ерудиция и настоява да се издаде.

5.I.1985 г. [събота]

Стана нов колективен разговор – [Николай] Ирибаджаков, [Давид] Елазар и аз, към които се присъедини и [Георги] Стоилов (архитекта), и [Стефан] Николов от сп. „Ново време". Разговорът подхвана Н. Ирибаджаков за това, какви хора специалисти, истински представители на добрата руска интелигенция имат руснаците и как обаче са им прекъснали контактите с външния свят, а пък по-младите ги гледат от високо, макар че им отстъпват във всяко отношение. Даде редица конкретни примери. Сетне Д. Елазар, пък и аз разказах за „Световната история на цивилизациите", какви максималисти на дребно се показват в Москва, без да се съобразяват нито с реалностите на науката, нито със съотношението на силите. Поискаха от мен, въпреки неоснователността на подхода и личното убеждение на [Семьон] Микулински, да въведа деление „Русия" за XX в. (което направих с цената на въвеждането и на главните западни страни) и как през м. септември при председателство на [Сергей] Тихвинский от плана бе изхвърлена Русия, и то за XX в., когато се касаеше за СССР.

Стана след това разговор за „прогреса", за европоцентризма, получи се съвпадение на възгледите ни. Само Г. Стоилов изведнъж го хвана високият патриотизъм що се отнася до златното варненско съкровище – разправя, че това било първата златна цивилизация с държавна организация

на планетата. Заявява, че ние сме траки и от преди появяването им, независимо че по въпросите на архитектурата явно разви мисли на специалист, който си разбира занаята. Докъде се индуцира само „патриотизмът" или се преструват на наивници, за да се докарат?

6.I.1985 г. [неделя]

Духна топъл вятър и смъкна всичкия сняг от дърветата. Вече не е приятно за разходка. Въпреки това походихме доста. Заминаха си доста хора. Ние си тръгваме във вторник.

Обади ми се един Ковачев, сега съветник при А.[ндрей] Луканов. Преподавал съм му и съм го изпитвал. Превел роман на Азис Несин и ми разказа, че не стигат гоненията, на които е подложен в Турция, но и тук нашите служби му лепнали етикета сътрудник на ЦРУ и му създават трудности. Във всекиго почват да се съмняват, а толкова провали стават по тяхна линия. Човек да се пита наистина къде е проникнал врагът.

7.I.1985 г. [понеделник]

Времето се затопли. Очарованието на снега мина, колкото да не съжаляваме, че заминаваме. Започнах да чета японските разкази по препоръка на Ана. Невероятни наблюдения, тънка психология и остър социален заряд, граничещ до песимизъм.

Гледахме и един съветски филм, уж водевил, но с тежко съдържание – за проблема за женитбата. Едно женско общежитие, свързано с голям текстилен комбинат, където също работят почти само жени. И една от тях организира бюро за женитба.

8.I.1985 г. [вторник]

Пак заваля сняг, и то такъв, че да ти е жално да напуснеш. В София се прибрахме рано, отбихме се дори в БАН, а вечерта цялата фамилия се събра вкъщи.

9.I.1985 г. [сряда]

Сутринта в 9.30 часа ни събраха представителите главно на историческата наука. Говори Т.[одор] Ганчев, зам.-зав. пропагандата в идеологическия отдел [на ЦК]. Присъствува К.[онстантин] Косев, както и директорите на институти, на архиви и т.н. Информацията му бе кратка – че е взето решение да се сменят имената на българските турци и да се върнат в лоното на българския народ. По този начин се възстановява една историческа истина, единството на българския народ, ликвидирва се изселническият въпрос и се прекъсва влиянието на Турция, която вече е и

все повече ще бъде главната империалистическа опора. В Кърджалийски окръг въпросът е приключен, като е обхванал 180.000 души от около 210–220.000. Този успех е дал основание да се пристъпи и към действия в другите окръзи. В някои от тях процесът е завършен, в другите още се работи. С други думи се касае не за бавен, мъчителен, просветителски процес, а е решено да се действува решително и открито. [Борис] Аврамов дори смята, че ние трябва широко да обявим какво сме постигнали, докато [Тодор] Ганчев настоя все пак да не се говори много, тъй като все още процесът се изучава, а вероятно ще има отражение в Северна България. Какъв и кога ще се започне там, още не се знаело.

От нас се иска да актуализираме научните си планове и да хвърлим усилия за издирване на документи, че турците у нас са били насилствено помюсюлманчени българи.

Не се искаха изказвания, но [Христо] Христов взе думата и говори около половин час колко навременна е тази акция, изпъстряйки своите думи с какви ли не единични случаи. Дори Косьо [Косев] го прекъсна. Но и редица други взеха отношение с по няколко думи. [Веселин] Хаджиниколов внимателно постави въпроса за необходимостта от етнографски разработки, които да позволят по-безболезнено приобщаване на населението. Д.[ора] Мирчева говори за това, че трябва да се запази диалектната форма на говор, за да свикнат по-лесно с българския език. Аз обърнах внимание, че по линия на науката се изнесли достатъчно данни, че турската колонизация не е била значителна и че се касае за помюсюлманчвания както насилствени, така и доброволни, но вече се касае за утвърдено съзнание. В такива случаи са нужни съвкупност от мерки, които да доведат до реално приобщаване, защото иначе може да се получи не по-малко отчуждение. Напомних случая с евреите и с поведението на милиони хора в Съветския съюз, които открито предателствуваха, и то в условията на хитлеристко настъпление. Само ако убедим хората в преимуществата на тази смяна, ще можем да ги спечелим. И ако в Родопския край е силен споменът за помюсюлманчванията и завършилият процес на смяната на имената с българите мохамедани способствува за увличане на турците, то не се знае каква би била реакцията в другите райони, ако не се подготвим за всеотдайно въздействие. Казах още, че цялата пропаганда за прабългарския характер на държавата и филмите, които се показаха, не благоприятствуват за повишаване на самочувствието на турците. Не ми възразиха.

Среща на зам.-председателите в кабинета на А.[нгел] Балевски. Без да влиза в подробности, той ни каза, че предстои пленум за науката, че се подготвя асоциация, която ще обхване всички научни институции, като се запази тяхната автономност и се ликвидира Комитетът за наука и технически прогрес. М.[ако] Даков подхвърли, че той щял да остане само

като шапка. Никой не знае нищо определено или ако някой знае, не иска да говори.

В разпределението на задълженията на зам.-председателите ми прехвърлиха службата „Енциклопедия“. Поставих въпроса за CNRS, за да се придвижат отношенията с Франция, без да настоявам да се даде на мен Франция, тъй като [Пантелей] Зарев много държи. Прие се наред с ЮНЕСКО да отговарям и за CNRS.

В 5 часа организирахме юбилейно чествуване на Христо Христов. Връчиха му орден „Георги Димитров“. Председателствувах събранието. Посланието на Т. Живков и връчването на ордена извърши Г.[еорги] Атанасов. Мина и с малък комичен ефект. Ел.[ена] Грозданова и Ечка Дамянова връчиха адресите, а Институтът по тракология не обяви кой. И аз, подканвайки, казах, че навярно [Александър] Фол е избрал най-голямата красавица. Оказа се известна грозница, макар и умна. Добре, че има чувство за хумор и навярно не се е засегнала. А [Димитър] Косев представих като ръководителя на българската историческа наука и му дадох веднага думата след поздравленията на Президиума. Бяха го сложили съвсем назад.

Вечерта чествувахме рождения ден на Анюнка. Пораснала е и е с повишено самочувствие. Отразило ѝ се е добре пребиваването в Дубна.

10.I.1985 г. [четвъртък]

Разправии около заминаването. Гръцката страна не е изпратила своевременно поканите или пък това е претекст за югославяните. Разменихме си две телеграми. Пък и тукашните забавиха и издаването на паспортите, и даването на визи.

Съвещание за 1300-годишнината. Създаден е нов комитет, който би могъл да играе някаква роля, и то положителна, сред този бесен напор на юбилейни чествувания.

11.I.1985 г. [петък]

При [Благовест] Сендов с Ана – за „изкуствения интелект“.

П.[етър] Танчев ме повика, за да ми съобщи, че отново са ме вкарали във външната комисия с Д.[ичо] Атанасов, [Петър] Башикаров и Иван Ганев. Там бе и [Христо] Малеев – мек, решили за [Димитриос] Тракидис... Аз знам как.

С Коста [Тодоров], брат ми, се видяхме за малко. Изглежда, че ще го оставят за още една година [в Белград], макар че [Христо] Христов го искал за отговорен секретар на Министерството [на външната търговия].

12–19.I.1985 г. [събота–събота]

В Атина – среща на представителите на балканската научна общественост за „Световната история на цивилизациите". По подготовката – забавянето и колебанията у [Михаил] Сакелариу кому и как да изпратят поканите доведе до не уреждането на идването поне на една от делегациите, ако не и на двете. Имам предвид румънската, тъй като поканата изпратили до проф. [Александър] Дуцу, безсъмнено добър специалист, и до Националната комисия на ЮНЕСКО, а не директно до [Щефан] Щефанеску. Оттук не могли да не възникнат усложнения, още повече, че оттам не са съгласни да пускат лесно хора навън. А в Югославия най-трудното е да се определят лица, които да представляват цялата страна. Поканени бяха двама, но безименно, не се вслушаха в предложението, оформено предварително в Белград за [Фран] Цвитер и [Павле] Янкович. А в Турция били определили човек, но той се оказал по това време другаде, а [Халил] Иналджък звънял по телефона и като разбрал, че никой не ще дойде от Анкара, напълно основателно не се яви.

Така че останахме три делегации, което никак не ни попречи на хубавата работа: албанци – Ст.[ефанак] Поло и Дому; гърци – [Манолис] Хадзидакис и [Михаил] Сакелариу; и ние – [Петър] Динеков и аз. Изяснихме много неща, подготвихме един проект от тематиката за т. V и решихме да излезем с предложение за написване на още един голям том в три части с национални материали.

Имах отделен разговор със Стефанак Поло – никакво политическо придвижване засега след разговорите ни в Белград. Стана дума отново за гръцките ръкописи, вкл. една журналистка искаше от мен отговор по този въпрос. (Вж. докладната записка до П.[етър] Младенов.)

Пренесох от Солун макета и чертежите на гроба на Самуил. Това вече ще реши въпроса за избора на [Николаос] Муцопулос за чуждестранен член на БАН.

Избягнах каквито и да било политически срещи. То и времето не благоприятствуваше – проливен дъжд с намаляване от време на време. Само един след обяд изгря слънце и използувахме това време за обиколка из Пирея и Фалирон.

П. Славчев ни покани на приема в резиденцията по случай пребиваването на делегацията на Софийския университет начело с [Георги] Близнаков и подписването на договор с Атинския. Г. Близнаков прегърна Ана, държа се много сърдечно. В групата се оказа и синът на Драгомир Матеев. Разговор водих с [Георгиос] Вудурис и [Георгиос] Лянис – и с двамата много топло.

В Солун се видях и на отиване, и на връщане с Коста и Таки [Тракидис]. Вечеряхме с [Йоанис] Караянопулос и [Антоан-Емил] Тахиаос. Беше и Илия Петров. Уговорихме подробности около дейността на СИБАЛ,

честването на Методий. Й. Караянопулос прие да влезе в комитета за втория конгрес по българистика, както и да участвува в почетния комитет за 1300-годишнината.

По телефона се разбрахме със [Константинос] Зволопулос за провеждането на българо-гръцкия семинар. Ще дойдат директно във Велико Търново.

В Атина [Михаил] Сакелариу ни покани у дома си. Тук видяхме Леандрос [Вранусис] – операцията е излязла успешна. Хубав апартамент е този на М. Сакелариу. Около 20 души бяхме и не се чувствуваше присъствието им – само в хола и в трапезарията. И този човек с леви убеждения е бил принуден да се отказва от направление и да се нагажда, за да пробие. Сближил се с [Панайотис] Канелопулос и най-вече с [Константинос] Цацос, който именно го наложи за академик. Но това му се отрази, старае се да играе ролята на прекалено оглеждащ се и премислящ, с което отегчава хората.

Освен резултатите, които са положителни, най-хубавото на това посещение бе пътуването с П.[етър] Динеков. Той се оказа изключително забавен, пълен със случаи, които неуморно ни разправяше – за хора и събития от 20-те години до днес. С Ана намериха общ език, защото той е бил учител и се е движел в среда, която Ана също знаеше. Разказа ни спомени за [Александър] Бурмов, [Димитър] Косев, [Христо] Гандев – когото не обича, намира го за самомнителен и подъл – и много случки за самия себе си от следването и преподавателската му работа. Извор на анекдоти. Много ни хареса това, което разказа за [Александър] Балан – стария. Срещнал го, когато бил на 92 години, на бул. „Руски“ и тръгнали да се разхождат двамата. Като отминали една част от пътя, Ал. Балан се оплакал, че не вижда нито един свой връстник. Повървели още малко, Ал. Балан поспрял и се обърнал към П. Динеков: „Затова пък съм доволен, че всички мои врагове са измрели.“

П. Динеков разкритикува книгата на Илчо [Димитров] за [Богдан] Филов, колкото политическата страна, толкова и самия него. Познавал го отблизо. Бил един от крайно затворените хора, завършен егоист, вманиачен и реакционер до крайност. Възмутен е от подхода на Илчо, защото се идеализирва уж учения, за да се даде всъщност образ на политика, който случайно се оказал на този пост и работел за благото на страната си, макар и според неговите разбирания. Естествено било хората да се увлекат само по първата част и да не се вгледат и замислят по втората. Дори някаква студентка публично заявила, че ѝ била достатъчна първата част, за да се убеди в гениалността на Б. Филов и несправедливостта на неговата съдба.

П. Динеков го знаех за честно мислещ човек, издигнал се самостоятелно, със свои виждания, не особено борческа личност. Но всъщност се оказа, че оставайки така външно по-незаангажиран, имал брат, убит във

фашистки концлагер, и активно се бе включвал във всички наши акции след 9.IX.[1944 г.] Аз си го спомням от 1945 г., но го възприемах повече през призмата на [Александър] Бурмов. С него те бяха приятели, но П. Динеков има критично отношение към проявите му преди 9.IX. и след това.

По въпросите на езикознанието той застана на спокойни позиции, без да изпадне в патриотарство. Такъв го знам и от участието му на славистичните и балканистичните конгреси.

20.I.1985 г. [неделя]

Вкъщи всичко е нормално. Ели преболедува до заминаването ни, само Машка е била затворена през цялото време – лека форма на рубиола. Събрахме се около масата – весело и шумно. Без да издържаме, както преди години, оставаме си шумно семейство.

Пристигна и Коста [Тодоров]. Видяхме се. Дошъл е за редовната среща на комисията. Б.[оян] Трайков му казал, че пак искали да ме включат в някаква комисия по предложение на П. Младенов „като човек, който хване ли се за нещо, изкарва го докрай“. Нещо около [Сергей] Антонов.

21.I.1985 г. [понеделник]

В отдел „Идеологически“ ни събраха отново, за да ни информират за хода на смяната на имената. Т.[одор] Ганчев говори за ентусиазма, с който е осъществена тази акция. В Южна България процесът е почти приключил, с незначителни инциденти. Иска се научно покритие на този процес, но пожеланието бе отправено неопределено. От реакциите на присъстващите се разбра, че сме свикани, за да ни се даде насока на това, което трябва да казваме, и то с уговорката, ако бъде крайно необходимо. Потърсената помощ явно бе само прикритие, защото екипи са съставени и обикалят окръзите – П.[етър] Петров, И.[лчо] Димитров и някои други. Лично аз, но и [Христо] Христов, [Веселин] Хаджиниколов, Стр.[ашимир] Димитров и т.н. сме извън играта. Основният лайтмотив е, че се възстановява една историческа неправда и заставените да се помюсюлманчат се завръщат сега отново в лоното на българския народ.

Направиха се предпазливи изказвания, че не може да се действува еднопосочно; че се касае за съзнание, за преобръщането на което не е достатъчна само смяна на имената; че е нужно продължително приобщаване (Хаджиниколов, аз, Страшимир). Отговори ни се, че се взима всичко това предвид; че сега вече процесът продължава по инициатива отдолу в Северна България; и че най-оптимистичните очаквания били надминати – първоначално се имало предвид няколко десетки хиляди души – да се направи пробив, а сега едва ли толкова ще останат.

На другия ден тези обяснения бяха допълнени пред ръководството на БАН – зам.-председателите – от Ст.[оян] Михайлов. Той също започна от историческия аспект, че с преименуването се поставя край на последствията от турското господство, но ударението постави на стратегическото значение на този факт за цялата социалистическа общност – Турция е главна опора на НАТО и САЩ, нашият район е с особено значение, тъй като се кръстосват няколко посоки на възможни удари от империалистическа страна. НРБ е единствената сигурна опора и трябваше да ликвидира вътрешната опасност.

Освен това, ако бъдем запитвани и от чужденци, да наблягаме на доброволността на тази акция. Инициативата е излязла отдолу. Даде за пример Разград, където изобщо, когато се обмислял въпросът, се смятало да не се предприема нищо. По собствена инициатива там процесът бил на привършване. Сами, с песни, единично и масово, хората се настъпвали към общината и искали да си сменят имената.

Попитах дали, ако наистина има такъв процес отдолу, той наистина е предизвикан от така внезапно бликнали чувства у турците, осъзнали се като българи, или се дължи на продължителна работа на местните партийни и други дейци и на общите успехи на социализма? Не е ли по-скоро израз на желание да се прекатегоризират докрай социално така, както са правели българите в миналото? И не следва ли много внимателно да подхванем въпроса за отношението към тях у самите българи?

[Ангел] Балевски подхвана въпроса, че се страхувал повече от българите, отколкото от турците; че трябва да се проведе широка разяснителна работа, за да бъдат обкръжени с топлота, внимание, грижи. Да се пресече чувството на надменност.

Ст. Михайлов говори за мерките, които се взимат в тази насока.

Следобяд имахме пак среща с него [Ст. Михайлов]. По въпроса за „Съвременни Балкани". Той ми даде да разбера, че не съм от кръга на близките на Г.[еорги] Атанасов, но да направя всичко необходимо, за да изведа тази задача. И доста неочаквано за мен охарактеризира като пълен егоист и кариерист Н.[икола] Стефанов. Аз знаех добре какви са отношенията между двамата и борбата, която се водеше, за да се затрие Ст. Михайлов, но не очаквах такова директно изказване в неговия кабинет.

Проверих при Г.[еорги] Петров [Гигата] дали е придвижен въпросът за жилище. Говорил с Г. Атанасов, който казал, че е предал изложението ми, но му дал да разбере, че въпросът щял да се реши бавно. Гигата ми каза, че неговото впечатление е, че не е взел присърце и не натиска по този въпрос. А Живко [Кабадаиев], който се видял с К.[онстантин] Косев, ми съобщи доверително, че Г. Атанасов останал недоволен, че съм бил казал не генерален секретар, а първи секретар за Т. Живков на събранието за Хр.[исто] Христов. Изводът е ясен.

23.I.1985 г. [сряда]

Всяка сряда се събират зам.-председателите, за да придвижваме някои въпроси. Това е нововъведение след като говорихме, че не съществува всъщност общо ръководство. Присъствува и [Димитър] Ляков, партийният секретар, така че се взимат и решения. [Димитър] Шопов и М.[ако] Даков докладваха въпроси, свързани с цифри и констатации. Предложих да се внасят писмено материалите. Прие се. П.[антелей] Зарев говори за В.[иктор] Юго, явно доволен, че съм го предложил за председател на комисията по чествуването, като съобщи за разговора си с френския посланик. Аз докладвах за гробницата на Самуил и за [Николаос] Муцопулос. Този път мина и [Ангел] Балевски се съгласи да подпише писмото до ЦК за окончателно потвърждение.

24.I.1985 г. [четвъртък]

И този ден мина с много срещи. В 11 часа в Държавния съвет ни свика П.[етър] Танчев – новия състав на комисията по външните работи. Присъствуваха всички: П.[етър] Танчев, М.[илко] Балев, Л.[юбен] Георгиев, В.[ъло] Маринов от тия, които бяха останали, и новоутвърдените – Д.[ичо] Атанасов, Ив.[ан] Ганев, [Петър] Башикаров и аз. Обръщайки се към всички, П. Танчев и М. Балев напомниха, че съм от основаването на комисията.

П. Танчев говори около един час за постигнатите резултати – приети около 50 материала. Най-голямо значение отдаде на Балканите и на успехите на външната политика на България. Признати от социалистическата общност, специално за Гърция. Всички усилия на общността на север не са успели. Това привлякло вниманието и на САЩ. След като изброи въпросите, по които вече има резултат в смисъл на положителна разработка, набеляза някои теми и насоки на работа. М. Балев поиска плана за 1985/86 г. да се отложи, докато мине пленумът на ЦК за науката. Тогава по-добре ще се изясни и характерът на работата на комисията, за да не се превърне тя в институт.

Останах за малко с М. Балев насаме. Исках да разбера дали наистина се държи на балканистичното направление, или това е само опит, така между другото. Каза ми, че у него се намира предложението за институт за международни отношения. Поддържал идеята за балканския институт – т. е. за неговото разширение и укрепване. Предаде ми поздрави, лични, от [Георгий] Арбатов.

Това все пак ме задължава да се хвана сериозно с тази задача, ако не искам да се провали, както досега. Ето че вече и във външния отдел [на МВнР] се създава група и вземат К.[оста] Палешутски да я възглави за националния въпрос и националните отношения на Балканите на съвременния етап. Групата – на обществени начала, хора пак от нашия Институт [по балканистика], както беше и с Института за социални теории.

След обяд прегледахме илюстрования материал за „История на Добруджа“ със Стр.[ашимир] Димитров и отидохме на отчетно събрание на НС на ЕЦИ. Докладът разкри наистина и извършената работа и възможностите на колектива ни. Изказвания нямаше – някои фактически поправки. М.[ито] Исусов се опита още веднъж да заеме позата на борец срещу „налагания“ отгоре, като избра за жертва най-беззащитния случай – М.[ария] Жекова, след като на останалите, както сам той бе признал, нямало да реагира, за да не попречи на избора си. Обадих се от място – кое е заставяло председателя да предприема такива действия и че те не са в дисхармония с това, което става по центрове и институти. Хората разбраха, че отхвърлих демагогския похват на М. Исусов. Той има комплекс, понеже се ангажирва с някои задачи, които явно засягат съвестта му и търси другаде отдушник.

Поставих пред В.[еселин] Хаджиниколов въпроса за прехвърлянето на М.[аксим] Младенов при нас. Той не иска, но разбира съображенията ми.

25.I.1985 г. [петък]

При Г.[еорги] Йорданов. Запознах го с докладната си записка до П.[етър] Младенов по въпроса за гръцките ръкописи. Той иска да се опитаме да не обвързваме Самуил с гръцките ръкописи, както предлага и Ил.[ия] Петров, а да действуваме самостоятелно. Много ми е благодарен. Ще направи отделни зали за Кирил и Методий и за Самуил.

Отново при [Ангел] Балевски. Този път ни отегчи с известни вицове. Всички имахме работа, но останахме до 13 часа, защото бе в някакво приповдигнато настроение и не даде никому думата. Но не може да му се отрече, че умее да поднесе и най-баналния виц така, че да се разсмее човек искрено.

След обяд се запознах обстойно с проблемите на службата „Българска енциклопедия“. Подробен разговор за работата, възможностите, за неотложните проблеми. Разбрахме се.

Прехвърлиха от „Пирогов“ Дими. Сварихме се на вратата, така че му помогнахме да се добере до горе. Отслабнал. Боли го екстензията дори повече. Няколко месеца ще са му нужни, докато се нормализира и докато свикне да се движи най-напред с патерици, а сетне и без тях.

26–27.I.1985 г. [събота–неделя]

Тази събота и неделя направихме малки разходки из парка. В неделя с Машка. Не се опитах да работя. Бях отпаднал. Гледахме два филма по телевизията, които ни допаднаха. Типично немски филм по съдържание,

но с общочовешко звучене – за старите хора. „Късна любов". И един английски по роман на Агата Кристи. Добър, даже много добър. Бях гледал други три филма, но не ми допаднаха.

Посетихме Светомир [Иванчев] – втори инфаркт.

28.I.1985 г. [понеделник]

Прегледах демографския преглед в т.V. Не става нужда нищо да променям. Указания – да не се пречи на сегашната политика, без тълкувания. Ще пишем, че е нямало турци?

Останах още известно време в РИС, за да придвижа някои други въпроси.Отново се пораждат противоречия.

След обяд времето ми отиде да подготвя отговора за Френската революция. Людмила [Стефанова] предложи текст по въпросника, но пак няколко часа отидоха да уточняваме.

29.I.1985 г. [вторник]

В БАН – случаят с Мария Жекова има доста прецеденти, така че още веднъж трябва да се обсъди.

Стоян Шарланджиев – насочен е към въпросите на Балканите (националния въпрос и настъпилите промени). Бил е ремсов отговорник на дошлите от Македония след присъединяването ѝ към България. Свързах го с [Коста] Палешутски.

Възложих задачата по формирането на румънската нация с нейните особености – език, етнос (съставките му не следват закономерното развитие на другите нации), липса на държава дълго време, територия – на В.[еселин] Трайков и М.[аксим] Младенов. Да се изхожда от официалната теза, а не от крайните схващания, излагани от отделни учени (такива тези да се отбележат). Иска ми се да подготвим един доклад, който реално да подпомогне изработването на стратегия, а не да се поддаваме на емоционални реакции с всяка книга, която донякъде ни настъпва.

Научен съвет в Института. Организационни въпроси.

Вечерта Мая събра Факултетния съвет и секцията към Института [по балканистика] на почерпка по случай избора си.

30.I.1985 г. [сряда]

Заранта Мая, която остана да спи у нас, разказа за своя прием. Минал добре, доволна е. Дошли малко по-късно от института и хората от секцията, Страшимир [Димитров], Надя [Данова], Нина [Желязкова], [Ибрахим] Татарлъ и т.н. Н. Генчев се напил и започнал да издевателствува,

че не се намерил нито един интелигент да протестира срещу „покръстването“ на турците и насочил острието на критиката си срещу Страшимир, че той едва ли не е виновен за провеждането на тази акция и срещу И. Татарлъ, че проявявал малодушие. Мая обаче се застъпила и хвърлила отговорността върху него и тия, които развихрили национализма и не позволили на нормалното приобщаване да се развие в нужната степен.

В Комитета за култура – междуведомствената комисия – делово заседание, проведено от [Иван] Милушев.

Изглежда, че ще си имаме разправии със Захари Младенов. УПК [Учрежденски партиен комитет] не иска да се пенсионира В.[асил] Тодоров, знаейки много добре, че цяла година получава заплата, без да върши никаква работа. Повиках организационния секретар и поисках ново разглеждане в мое присъствие.

31.I.1985 г. [четвъртък]

От заранта в РИС. Проведох разговори с хората. Отново някакво размърдване – настъпление срещу най-добрия редактор [Росица] Мелнишка, съюз на партийния секретар [Лиляна] Генчева с Васил Тодоров и заобикаляне на [Иван] Гърбучев. Нещо повече, Л. Генчева се изказала на заседанието на УПК да се остави В. Тодоров (интересно, че М.[ихаил] Бъчваров и З.[ахари] Младенов най-активно го поддържали, т. е. влагат личен елемент), провежда се кампания срещу всички стари служители, в това число и срещу [Маргарита] Зайчарова (съпругата на [Азаря] Поликаров). Дори и тя дойде със страх при мен само защото положението на няколко от редакторите станало нетърпимо. Полицейски анкети, дебнене. Едно просветване – все пак разбират, че съотношението на силите не е същото и действуват повече с подвеждане на по-ниско ниво.

Говорих по телефона с В.[асил] Тодоров. Обвини ме в неискреност, но щял да си подаде молба за пенсиониране, защото не съм можел да работя с него. Казах му, че му е пределно ясно, че съзнателно трансформирах мястото, за да го задържа още една година от уважение за работата, която е извършил. Но за сегашната работа той не е нужен. Защо той сам като директор на издателството и печатницата да е можел да бъде и зам.-председател на РИС, а отрича това право на Ив. Гърбучев. Казах му, че съм категоричен, а ако не желае да се пенсионира и смята, че трябва да остане – не възразявам да иде в института, откъдето е дошъл.

Заседанието мина добре. Решихме няколко принципни въпроса – за повишаване хонорара на списанията; за залежалата продукция. Освен това [Вера] Гьорева докладва, че по-голямата част от продукцията за 1986 г., която мислехме, че ще изостане, е поета от издателствата (около 700 дори и повече коли).

Гледахме филма „Жуков“ в съветското посолство. Направен е човечен, въпреки суровостта на маршала. Малко излишно бе съсредоточаването върху образа на Сталин, показан в разни пози. В текста не бяха премълчани негативните последствия от едноличното съсредоточаване на властта у Сталин, както и високомерното, дори грубо отношение, проявявано от него дори към [Георгий] Жуков.

1.II.1985 г. [петък]

Останах вкъщи. Не мога да се освободя от възпалителния процес, който се спуща към гърлото. А в понеделник пътувам за Москва. Всяко излизане влошава състоянието ми.

Това не ми попречи да имам всякакви посещения. Най-напред [Младен] Младенов от МВР, който поддържа връзките с БАН. Не се бяхме виждали доста дълго време. Говорихме за института, за нашите турци, осведомих го за възможността да се създаде съвременно балканско направление, за издателството. През това време пристигна [Пантелей] Щерев с дадените му ясни инструкции – до понеделник доброволно да си сменят имената [Ибрахим] Татарлъ, [Дженгиз] Хаков, [Салих] Бакладжиев. След понеделник щяли да ги викат за обработка. Дженгиз е в Чехия, а на Пандо [Щерев] не му беше удобно да се обажда, та аз позвъних на И. Татарлъ. От съвета му позвънили да си помисли за личното и бащиното име, оставят фамилното. Може би да са изиграли някаква роля обажданията, в това число и моето, че след като оставяме, дето се казва, на всеки три имена на българи едното турско, то защо в редица случаи на доказателство за проявено съзнание при това да не се задоволим с побългареното окончание. М. Младенов не вярваше, че ще оставят фамилното име на Татарлъ. С. Бакладжиев обаче е арестуван, но, изглежда, за някакви други истории, искал да замине за Пловдив, а може и да е по старите му работи.

Дойдоха по-късно И. Татарлиев (така е в телефонния указател) с жена си. Тя е разстроена не от простата смяна, а от начина, от насилието. Сама премазана и едва оживяла от фашистите, както и цялото ѝ семейство – партизанско, платили скъпо и прескъпо, тя смята, че всяко насилие оставя такива следи, че нищо не може да ги заличи. И. Татарлъ беше поспокоен, но смята, че се касае само до едно начало. То е било прието заради социализма у нас, за доверието към партията, но ексцесиите могат да ни коствват много. Например, забраната да се говори турски при толкова възрастни, незнаещи български, ако се спази стриктно, може да увлече българското население в крайности, които, вместо да приобщят, ще отблъснат турското по произход население. Ако се приеме освен това, че голямата маса сменя имената си доброволно, макар и под натиск, то защо трябва да се убеждават всички, че са били българи, когато знаят кога и откъде са дошли.

Изобщо пречупването на такава маса без солидни мерки за приобщаване ще ни създаде втори фронт, който рано или късно ще намери начин да се прояви.

Дойдоха Живко [Кабадаиев] с [Оля] Николчева, а сетне и Бойка [Соколова], която донесе речник за Акоп [Улунян]. Поговорихме за СИБАЛ.

Посети ме и Фани Милкова. Ще ликвидират тази жена. Оказа се голям звяр Славчо [Ярослав] Радев. Тя ми каза, че в-к „Отечествен фронт" пуснал статия на [Иван] Пауновски, автора на „Възмездието" и зет на Жак Натан, в която говори, че е писал за престъпника Б. Филов и не се интересувал за археолога, както никой не се интересувал дали Хитлер е бил вегетарианец. На въпроса, дали пак така би писал книгата си, той отговаря, че не би се поддал на модата, която сега се разпространява.

3.II.1985 г. [неделя]

Хубава е и статията във в-к „Работническо дело" за Народния съд в неделния брой. Четох с удоволствие разобличителните страници за генерал [Никола] Михов – извадки от дневника му. Невероятен цинизъм и жестокост през лятото на 1944 г. от страна на всички, включително и от Б. Филов.

Събрание в кооперацията за разпределение на таванските помещения. Присъстваха Ана и Върбан. Цяла заран след снощи звънят по телефона, за да споделят нови мисли на Ана. Избрали са я за член на комисията.

Говорих и със Стойко Божков за справочника на БАН. Неговото становище е отрицателно. Негативното му мнение личи и от рецензията, но там не е посмял да не го препоръча за печат.

Чудни са японските новели. Разтърсват те с дълбочината си и още подобре човек може да си обясни някои черти на техния характер – самоубийствата например. Но са майстори на обобщенията зад привидния единичен случай.

Дойдоха П.[антелей] Щерев и Хелен [Елена Иванчева] един след друг. С Пандо дълго разсъждавахме за турския случай. Твърде сложен и не търпи едностранен подход. Липсата на очевидни резултати по приобщаването, изглежда, са дали основание да се форсира административният натиск. Нямаме данни, за да съдим за реалния му характер, доколко широко е било употребено насилие. Но за да стане „начало", трябва да има яснота по продължението. Ще се промени ли отношението към сменилите имената си турци, или ще се излее в злорадство? От това зависи целият успех на акцията. А неуспехът ѝ ще означава пораждане на омраза към

комунистическата власт и социализма, благоприятна почва за всякакви диверсии.

4–9.II.1985 г. [понеделник–събота]

За Москва, този път с Ана. Отлагането на моето заминаване ни позволи да бъдем заедно, макар че тя пътува по свои дела, а аз по мои. Престояхме до събота. Срещите и разговорите, които имах с академиците Е.[вгени] М. Примаков, Г.[еоргий] Арбатов, О.[лег] Т. Богомолов и със зам. – директора Вл.[адимир] А. Мартинов резюмирах в няколко точки на отделни листчета. Прилагам ги, защото ги използувах вече, за да допълня изложението за преустройство на Института [по балканистика].

Впечатленията ми са, че Олег Богомолов се е заел най-издълбоко и може би с най-трудните въпроси – основните тенденции в развитието на социалистическото общество, проблеми на управлението, социалистическа демокрация, теория на етапите, противоречия и кризисни ситуации.

Много топло ме прие Е. Примаков. Разведе ме из целия институт. Направили са модел на японската икономика на компютър. Така се работи само в още един институт – ИМЭМО, другите са на път да въведат съвременна апаратура.

Г. Арбатов ми се видя по-самонадеян от другите, обръщащ по-голямо внимание на публицистичните изявления, дори привлича в института си и журналисти.

Обядвахме с Д.[митрий] Ф. Марков. Доволен е, че е избран за академик. Смята, че [Ангел] Балевски и [Пантелей] Зарев са искали да попречат на избора му. Отбелязах, че може би тяхното отношение е помогнало по-скоро за избора – имайки предвид отношението на [Михаил] Храпченко към П. Зарев. Повечето от Института за славяноведение смятат, че е избран просто защото е безопасен. По тази причина е бил избран и [Дмитрий] Писарев, докато седем други места на историци пропаднали. Създало се настроение срещу [Сергей] Тихвинский, подклаждано от [Юрий] Бромлей.

Вечеряхме у [Семьон] Микулински. Бързо завършихме деловата работа по „История на световните цивилизации". След това приказвахме по много въпроси – до среднощ. Оказа се много мил, мислещ човек.

Последната вечеря прекарахме у Акоп [Улунян]. Бяха и [Виталий и Нина] Зуеви, [Владимир] Волков. Дойдоха и Енко с Анюнка. Посрещнахме ги на гарата. Докато чаках влака, премръзнаха ми ушите и носът. Дори рамките на очилата ми се изкривиха. Анюнка е вече със самочувствие, държи се естествено, отговаря на въпросите дори на руски. Когато я похвалиха, че знае два езика – български и руски – тя отговори, че знае и английски. Отговорът ѝ бе на руски. Акоп реши да се пошегува и я запита: „Do you speak English?" Тя не се ориентира в първия момент и отреагира с едно диалектно: „Чаго?", което разсмя всички.

За съветската действителност констатирахме дълбока потиснатост у всички, че не може ръководството да намери сили да излезе от кризата със старците, полуболни, полуумрели, които оставят държавата без ръководител. Да няма кой да приеме идващите държавни ръководители. Да се отлага по тази причина заседанието на Варшавския договор и т. н. Казват, че [Константин] Черненко получил мозъчен удар и очакват ако не умре в скоро време, то да си подаде оставката.

12–13.II.1985 г. [вторник–сряда]

Пленум на ЦК по въпросите на науката. Встъпителното слово внесе известно допълнение за ролята на общността и СССР, постави въпроса за политическата система отново. Изказванията бяха неравностойни. Изказването на [Ангел] Балевски не беше на висота.

По време на почивката Т. Живков се разходи из залата. Видя ме, аз бях с гръб към него. След като се ръкувахме, ми каза, че ще се видим скоро. Аз подхванах въпроса за балканските изследвания. Той ми каза, че сега се отърсва от другите задачи и иска да започнем отново балканската проблематика, за което мисли, но иска да се направи нещо сериозно. Сега си обясних откъде идва интересът на хората от неговото обкръжение. Вероятно се е изказвал в този смисъл.

14.II.1985 г. [четвъртък]

Посещение от турското посолство на секретарката по настояване на посланика и искане от Анкара. Интересуваше се от Асоциацията за Югоизточна Европа и за участието на турците в конгреса, който ще се провежда у нас. Нито дума за другите въпроси – за смяната на имената. Направих докладна записка до III отдел.

15.II.1985 г. [петък]

При председателя Илчо [Димитров] информира за подготовката по честването на Методий. Определили [Ангел] Балевски за Регенсбург, а мен за Амстердам, доколкото получих покана от холандска страна. Зарадвали се, че така българското участие ставало високо представително.

16.II.1985 г. [събота]

При Вл.[адимир] Топенчаров – 40 дни от смъртта на съпругата му. Имаше малко хора – [Георги Димитров] Гошкин, Е.[лена] Савова, Арманд Барух, лекарите и от дома му – Г.[еорги] Йорданов, Л.[юбомир] Левчев. Дойде и Ф.[илип] Панайотов.

Когато си припомни как се запознали, заплака. Тя го видяла на процес през 1929 г. и след това му дошла на свиждане с букет цветя – рози, и постоянно му носела рози. Дружбата им продължила след като излязъл след три години, а се оженили в 1934 г. Не можа да издържи и изхлопа така горко, че всички се просълзиха.

Отклонихме му вниманието с разговор за миналото и настоящето. Филип обясни с няколко думи кое го накарало да пише за Екатерина Каравелова. Г. Йорданов зае позиция, че тя не може да се включи в пантеона на националните герои като Ботев, Левски, и остави недоказано отношението си. Аз забелязах, че въпросът със заяждането има по-дълбоки корени – касае се за [Стефан] Стамболов и за ролята му след Освобождението, и особено за неговите жертви, между които е и П.[етко] Каравелов. Филип каза, че това е мотивировката на Веселин Йосифов и че най-много са раздразнени от разобличителните думи на Е. Каравелова за Ст. Стамболов, а не от реакцията ѝ към [Пейо] Яворов.

18.II.1985 г. [понеделник]

Среща с Борис Аврамов, Илчо Димитров и Стр.[ашимир] Димитров. Председателят [на БАН] поиска от мен да организирам поредица от брошури за масова консумация – за българския произход на всички мюсюлмани у нас. Възложи ми го публично. Събрах горните, знаейки предварително, че популярната литература е възложена, а повечето данни едва ли могат да се намерят ударно, така за няколко седмици. Б. Аврамов, който е в курса на цялата работа, каза направо, че това не е работа на БАН. Той даже не бе краен – не иска да се изключи колонизацията и наличието на турци, защото вече се появиха редица недомислия с изискванията по издателствата. Каза и една тежка мисъл, че цялата акция зависи от това, дали сменилите имената си ще получат някоя придобивка, за да компенсират психологически смяната на имената си. В противен случай ще се затворят в себе си и би могло да стане по-лошо от по-рано.

Интересно – Илчо се показа по-краен и непреклонен към турците. Това още веднъж потвърди у мен убеждението, че той е не само един от идеолозите на тази акция, но играе активна роля в нея, оставяйки на други да излизат на повърхността. Поискаха да се направи специална програма. Ще предложа на председателя да му я възложи.

19.II.1985 г. [вторник]

Посети ме Маси Пу, китаецът българист, който стана балканист. Иска да го поканим на няколкомесечна специализация догодина.

Председателствувах годишно-отчетната конференция на БАН-ската профсъюзна организация. Приветствува П.[етър] Дюлгеров. Той остана

много доволен от събранието и обеща да ни помогне. Имах възможност да поговоря насаме с него, да му разкрия някои недостатъци у нас и трудности, с които се сблъскваме поради неразбиране и незачитане.

20.II.1985 г. [сряда]

Бюджетът – при зам.-председателите. Обсъдихме издателството в отделен параграф.

Директорски съвет в Института.

Лекция в музея. За изненада салонът беше пълен. Похвалиха лекцията и тези, които бяха присъствували в БАН. Говорих главно пак за Гърция, но този път засегнах и някои въпроси от по-общ характер. Имаше въпроси. Р.[адослав] Попов, Ж.[оржета] Григорова, Ив.[ан] Драев – по-специално.

21.II.1985 г. [четвъртък]

Пристигна съобщение от Румъния. [Емил] Кондураки ме злепоставил пред [Николае] Чаушеску, че щял съм да хваля Т.[одор] Живков и българската теза за безядрена зона, затова предложил план за контрамерки с издания и други форми. Аз пък в доклада си избягнах този момент именно, за да не предизвикам тъкмо в Германия дискусии за приоритет. Споменах само, че първи са лансирали идеята съветските ръководители. Изпратих копие от материала, който се публикува в Щутгарт до Щефан Щефанеску с най-любезно писмо и предложение да ми дадат един румънски докладчик, за да го включа в списъка на участвуващите в Кръглата маса.

С М.[ито] Исусов направихме още един път преглед на възможните участници въз основа на реалните нужди от активна намеса и наше участие по тематики. Поиграх си с програмата, за да няма неясноти. Знам, че пак ще има мъртви души, но да не се внася предварително заблуждение.

Обядвахме с Ана и Мая в „Рила“. Ана реши да събира вече новогодишната група на боб. Та купихме за тях карначета и останахме да обядваме. Мая си пукна костта, удари си лакътя и е с шина. Още повече ѝ се развали настроението – от студа не може да стои у тях си и вече няколко нощи спи с Алик у нас.

При Д.[имитър] Станишев. Прегледа много внимателно доклада, проекторешението и примерната тематика. Имаше, и то добри, бележки по тематиката. Одобри материала. Каза ми, че е бил на вечеря при съветския посланик с П.[етър] Младенов. Поискали съдействие във връзка с енергийната криза. Редица материали, които давал на Т.[одор] Живков и които намирали пълно одобрение от него, потъвали след това без резултат.

Цв.[етан] Николов ми каза, че отново се заговорило, че ще го пращат (Д. Станишев) за ректор на АОНСУ, но на него лично не му се вярва. Л.[юбомир] Павлов пък му казал, че по дълбокото му убеждение мен щели да правят председател на БАН, но не разкрил източника си. Не знам как да отбия и слуховете, и всяка идея за такова нещо. Дано вземат връх враговете ми, та да не стане нужда да отказвам открито. Имам желание да запазя това си право за други случаи, които, както разбирам, не ще закъснеят.

Цветан ми говори специално за необходимостта от решение на Политбюро по някои въпроси, по които спорят самите учени. За Димитровското наследство по националния въпрос. Погрешно е да се противопоставя на Априлския пленум. Това се иска от югославяните. Г. Димитров активно защитава и интернационализма на България и не изневерява на класов-партийния принцип. За разрива имат интерес да говорят други, за да се измести било националният въпрос към национализъм, било да се заличи класово-партийното съдържание.

22.II.1985 г. [петък]

Съвещание при ЦК. Председателствувано от Г.[еорги] Атанасов, говори Ст.[оян] Михайлов. Ст. Михайлов говори оптимистично, за укрепване на нацията, за утвърждаване на морално-политическото единство, за велико доверие към партията, за напълно доброволния характер, за липсата на какъвто и да бил елемент на асимилация. Но заедно с това допусна появата на трудности – по линия на слуховете, по линия на външния натиск след окопитването, което се забелязва. Даде и редица указания за твърдо пресичане на вражеските дейности, сред които отнесе обрязването, използуването на джамиите за политически цели, слуховете. Говори и за опасността от обидно и пренебрежително отношение към „осъзналите“ се българи.

Г. Атанасов бе кратък, но по-остър, защото изостри международния отзвук и натиск. Той говори не така оптимистично, а за „битка за това население“, за „противодействуващи сили, които не се спират пред нищо“, за твърди действия.

Оставам с впечатление, че цялата акция не е била основателно обмислена и подготвена. Вярно е, че Турция е изолирана и за нея моментът не е подходящ за действия. Но възможностите за международна акция срещу нас са благоприятни. А това ще се отрази върху населението, което не е било подготвено за такова развитие. Основната част от българите не приемат по този начин решението на демографските и другите национални проблеми.

След обяд – заседание на редколегията на [списание] „Etudes Balkaniques“; партийно събрание; Научен съвет.

Антонина Желязкова и Ив.[анка] Недева, деца на активни борци, отказаха да влязат в партията. Смутени и от последните събития. Това даде повод за интересен разговор. Изказах се и аз. Не може да се отрече, че партийната ни организация е зряла. Не се поддава лесно на крайности, проявява разбиране, толерантна е, но със здраво класово-партийно съзнание.

23.II.1985 г. [събота]

Липсата на ток във Варна не позволява да проведем срещата по темата за Щутгарт в „Жолио Кюри". Преустроихме се за София. А сега ми съобщиха, че спират тока и в БАН. Въобще се наредихме, след като проглушихме света, че сме единствената страна, която не познава кризисни състояния, и по телевизия и радио се отричаше до преди няколко дена, че изобщо се въвежда режим; след като се знаеше, че цели предприятия не работят и в София квартали тънат в мрак. Ето и антипропаганда, и отблъскване на населението поради липса на доверие и вяра в неговото съзнание.

24.II.1985 г. [неделя]

Излязохме на разходка и решихме да идем да видим [Георги] Колибаров. Не се решавахме дълго да предприемем такова посещение. Срещнахме се пред вратата, връщаха се от гробищата. Искрено ни се зарадваха. Още не могат да излязат от тежкия удар, но животът си казва своето, искат да нормализират контактите си с хората, а не знаят как. Няколко часа престояхме у тях с разговори за Атина, за тук. Оказа се, че и те имали нужда от нас – дъщеря им не е на подходяща работа, би ѝ се искало да премине на издателска. Ще видя какво мога да направя за нея.

25.II.1985 г. [понеделник]

Обяд с [Ем. Юка] Невакиви. Интересен човек с 16 години дипломатическа дейност, с участие в много конференции по европейската сигурност, а сега директор на Института по история на политиката в Хелзинки. Взел е интересна тема за „финландизацията" и разкрива отношението на общественото мнение, което е било „за", и то водено от консервативните среди. Поисках от него да се подготви и увлече в тези работи и проф. [Бо] Хулдт от Швеция – да дискутираме въпроса за безядрената зона в сравнителен аспект – на юг и на север.

След обяд в издателството – среща с ревизорите. Констатирали са доста дребни нередности и една едра – не са оформили за две години отпущането на средства по чл. 20. По тази причина [Вера] Гьорева трябва

да връща около 1.400 лв., тъй като се води зам.-директор и следователно, трябвало да знае. Критични са към В.[асил] Тодоров и новия счетоводител. Но последните двама са слабо засегнати материално.

Грешката е очевидна, но и основанията за получаване на сумата от В. Гьорева не се оспорват. Не може да не се оправи. Трябва да говоря с по-опитни ревизори да подскажат изход.

26.II.1985 г. [вторник]

Започнахме конференцията и я завършихме за един ден. Работихме напрегнато, дискутирахме упорито, набелязахме кръг от въпроси, по които да протече дискусията и по-нататък. Немецът [Герхард] Кайдерлинг много добре познаваше своя въпрос, добър е и [Димитър] Филипов. Нужно беше да извлечем тези въпроси, които имат методологически характер и същевременно не биха ни отвлекли по нескончаемите спорове между нас и Запада, без перспектива да постигнем съгласие. Така например, по въпроса за „над националността“ и критиката на Д. Филипов към Леон Блум, когато се е разисквал въпросът за създаване на нови общности в Европа. Той се беше поддал на тогавашната критика, като изпусна предвид факта на съществуването на ЕИО и постигнатия напредък, въпреки очевидните трудности за намиране на форми на сътрудничество. Ние едва ли сме отишли по-напред. При това имаме свои проблеми, които западната критика ще ни блъсне веднага – за „ограничената“ национална независимост и случая с Чехословакия. Имаше още няколко такива въпроса, които решихме да отстраним от дискусията, за да протече срещата и делово, и полезно.

27.II.1985 г. [сряда]

Сутринта устроихме среща на участниците на срещата с двадесетина души, които се интересуват от тези проблеми от нашия Институт, ИМОСИ, ИСТТ, Института по БКП. Аз пък дооформих протокола, подготвен от Нансен Бехар. Проведохме заключителната среща. Прие се протоколът, преведен междувременно на английски език.

Вечерта се събрахме всички, които бяхме на Нова година, на боб. Ана го подготви великолепно. Понадухме се. Останаха доволни.

28.II.1985 г. [четвъртък]

Заминах за Варна за лекция в ОК на БКП от името на СНР [Съюз на научните работници], Дружество „Г. Кирков“ и ОК – „Трибуна на учения“ – нова тяхна инициатива.

До обяд се разходихме с Паруш из [Морската] градината, покрай морето, из града. Беше с него [Владимир] Чобанов, на „Интерфлот". Синът му е сега в Солун.

Майка е съвсем старица, но пак я сварих над една дебела книга. Събрали са се всички у Паруш – оттатък и водата е замръзнала. Доста птици са намерени с премръзнали крака в градината. А патиците и лебедите издържаха на студовете – даже бе красиво да се гледат как са си напъхали човките и шиите във водата, а над нея стърчи само едно кълбо бял пух.

Грандиозно строителство се прави покрай брега. Винаги съм преживявал, че Варна като град някак си беше отдалечена от морето. Крайбрежният булевард се простираше съвсем малко – до самото пристанище, а сега целият бряг се опасва с асфалтиран път (вече почти до спирка „Почивка") и към станцията на БАН. Построени са няколко буни, ще се увеличи плажната ивица, ще има и зелени площи, ще стане и Варна град с крайбрежие.

Лекцията мина триумфално. Много хора – препълнена зала и другите няколко по-малки зали, които бяха озвучени. Наложило се да озвучат целия дом – за тия, които били още на работа и се заинтересували от лекцията. Говорих около един час и час и половина отговарях на въпроси. Зададоха ми много въпроси, професори главно и познати. Кого ли не видях? Много поздравления след това, голям букет и бързо тръгване, за да не изпусна самолета.

1.III.1985 г. [петък]

Накичиха ме с мартеници – вкъщи и в БАН. С Нончев уредихме въпроса за [Вера] Гьорева и ревизията, а с него и председателя – и за [Румяна] Радева. Прехвърляме я в СИБАЛ, а оттам тя ще поеме международните задачи, свързани с моята работа. Дано това ме облекчи, тъй като Боряна не е нищо повече от технически сътрудник, макар и да стои по-високо от мнозина в международния отдел.

Пристигна и третият том за честването на Търновското въстание, подготвен от А.[танас] Попов.

2.III.1985 г. [събота]

За пръв път се качихме на Витоша с Ана по лифта на Симеоново. Случихме и хубаво време. Беше ни приятно – наоколо сняг, уютни кабини. Спомнихме си първото изкачване с подобни кабини в Австрия. Мина доста време оттогава наистина, но наваксваме. Устроено е и горе – народ, млади и деца, пък и възрастни. Наемат се ски, облекло, има бар, кафетерия, но първоначално ни направи впечатление, че повечето хора държат и ядат сандвичи, и то не купешки, а приготвени вкъщи. След като обяд-

вахме с Ана едно ядене, салата кисели краставички, кафе и една малка бутилка вода (от тези в самолетите) и платихме към 15 лева, разбрахме защо е малка клиентелата. Но пак се трупаха, може би защото е безусловно приветливо и чисто.

4–5.III.1985 г. [понеделник–вторник]

[Ангел] Балевски се съгласи да ми даде една бройка за [Румяна] Радева пред [Благовест] Сендов. Аз пред него заръчах на [Любомир] Нончев, който след обяд щеше да му представи документ за прехвърляне на бройката. Бл. Сендов, изглежда, беше чул и вече имаше заместник.

След обяд обаче А. Балевски отказал на Нончев. С кого е говорил, кой и защо му е повлиял – не знам. Но ясно, че това е акция по-малко срещу Р. Радева – в края на краищата все му е едно дали тя ще остане; мисля, че тук се проявява, ако не друго, то елемент на завист. Не искам да мисля за нещо повече, макар че имам данни, които не виждам как да се обяснят. В същия ден са се събрали с Бл. Сендов и са разглеждали предложенията за заслужили деятели. Предложих [Иван] Гърбучев, който заслужава повече от повечето предложени и за своята научна, и за своята научно-организаторска дейност. А. Балевски го отхвърлил и не го включиха в списъка, който ни се предложи за разглеждане. Въпреки моите настоявания А. Балевски упорито възрази и не пожела да си промени мнението. Освен това на следващия ден той отпусна бройка на ЕЦИ за дъщерята на Я.[чко] Иванов, научен секретар на БАН. А на мен – когато го попитах защо е отказал – ми отговори с усмивка, че нямал бройка.

Разбира се, не му направих скандал, нито настоях – за мен беше важно отношението. Една бройка в края на краищата винаги можех да намеря. Прехвърлих от института бройката на [Салих] Бакладжиев, който се пенсионира.

Получиха се две покани почти едновременно – едната от Холандия, връчена в посолството, в която се настоява да водя делегацията за честването на Методий; другата от ректора на Ватикана – кани ме като личен гост на конференцията на Ватикана за Методий. В програмата е включен само [Иван] Дуйчев.

6–8.III.1985 г. [сряда–петък]

Нова игра, този път на П.[антелей] Зарев. Получил покана от СССР за 40-годишнината от разгрома на фашизма. 4-ма души от НРБ – БАН, армията, Института по БКП, АОНСУ. Ще говори един. Пита ме кой да иде и предложи Христо Христов. Възразих му, като посочих М.[ито] Исусов. Той прие, но даде указания на М.[ихаил] Бъчваров да попита [Пьотр] Федосеев дали би приел Ст.[ефан] Ангелов. Това разбрах случайно, когато

говорих със [Пантелей] Зарев дали не би бил подходящ В.[еселин] Хаджиниколов. Тогава ми призна, че той пък се спрял на Ст. Ангелов. В петък се върна М. Бъчваров от Москва, където бе за един ден. П. Федосеев бил напълно удовлетворен от Ст. Ангелов.

Но по същото време на среща на секретарите по идеологическите въпроси е бил в Москва и Ст.[оян] Михайлов. Той се върнал оттам със съвсем други указания. Не приеха и предложения от мен за ръководител Давид Елазар. В петък след обяд вкъщи ми звънна К.[онстантин] Косев, за да ми каже, че аз трябва да водя делегацията. Всъщност, аз се бях опитал да убедя ген. [Атанас] Семерджиев преди това да изнесе той доклада, но той се определил за срещата на Варшавския договор. Себе си бях изключил, но допълнително се замислих защо все пак П. Зарев не се сети да ме предложи или да ме попита дали не бих се съгласил? Няма съмнение, че е сключена веригата – [Ангел] Балевски, [Пантелей] Зарев, И.[лчо] Димитров, [Благовест] Сендов – движени всеки от свои и общи съображения да не ме, както те смятат, „пущат напред“.

9–11.III.1985 г. [събота–понеделник]

Заминахме за Банки в дома на журналистите – главната редакция на „История на Балканите“. Обсъдихме том трети. Има доста да се работи върху него, главно редакторска работа, но събран е материал, намерен е подход. Предложих известни структурни промени, които се приеха след продължително обсъждане. Има и някои тези, които отразяват възраждането на национализма у нас – по въпроса за характера на войните, стремежа да се докаже абсолютната правота на българската теза и на нейните крайни проводници.

Събраните рецензии и критични бележки ще помогнат, мисля, навреме да се отредактира този том, а това ще тласне работата и на другите томове.

12.III.1985 г. [вторник]

Президиум – кратко заседание за възлагане на задачи по Февруарския пленум и утвърждаване предложенията за чуждестранни членове.

Веднага след това отидохме с А. Балевски в съветското посолство за поклонение – почина [Константин] Черненко. Изборът на [Михаил] Горбачов се посрещна добре у младите и мислещите, с известно колебание у някои, за което се пуснаха веднага слухове.

След това бях при Д.[ичо] Атанасов, който лично се познавал с М. Горбачов и закусвал тук с него. Отдалеч го подпитал как гледа на различията между възрастите, а М. Горбачов бодро и настъпателно отговорил, че

възрастните са инертни, застойни и ретроградни, и дори когато мислят добре, не са в състояние, поради годините си, да действуват по-иначе.

След обяд се видях с Милан Миланов. Предаде ми текста на своята книга за ЮНЕСКО. Иска да я рецензирам и да напиша кратък предговор. Същевременно използува случая, за да ми каже, че е за това аз да стана председател на Генералната конференция, а на него му се иска да му помогна да стане член на Изпълнителния съвет.

14.III.1985 г. [четвъртък]

Повика ме Цв.[етан] Николов, за да ми каже, че отказват да вземат К.[оста] Палешутски, понеже бил проявявал колебания по македонския въпрос. Старите интриги, които така жестоко бяха използувани срещу него, за да не го допуснат да стане асистент. А той има най-добри постижения в съвременното изясняване на този въпрос. Иска се от мен да представя работата, че аз съм го изтеглил. Казах, че К. Палешутски не е толкова наивен.

15.III.1985 г. [петък]

При председателя [на БАН]. Отново разисквания за заплатите – този път всички бяха категорични – да се дадат, пък нека и по-късно бъдат коригирани отпуснатите средства. Голямо е брожението сред научния състав.

Дойде при мен Крум Милушев за една езиковедка, която била подгонена от нашите фолклористи, изключена от партията, а всичко се оказало невярно. Сега я възстановяват и искат отново да я пратят в Чехословакия да завърши започнатата работа с един чешки славист по македонския въпрос. На това мнение е и МВнР – показа ми документация. Поиска да говоря с [Ангел] Балевски. Но той е категорично против, нарече я „курва“, че развалила семейния живот на един чех. Две противоречиви виждания, но нямам време и не е в моя ресор, за да проуча въпроса. Предадох на Кр. Милушев отговора на А. Балевски, за да го съобщи на Стоян Караджов, от чието име той ме бе потърсил.

При ревизорите в РИС. Отново „по анонимка“. Главната нередност, която установиха, че не били преподписани заповедите да отпущаните средства по чл. 20. Искат да накажат [Вера] Гьорева, В.[асил] Тодоров, а се оказва, че това не е било нужно. В. Тодоров ги е подписвал като зам.-председател на РИС. И да има нарушение, то е „добросъвестно“, защото нищо незаконно не е било присвоявано. Но трябваше много усилия, разговори, уточнявания, за да се установи това. Ето как се създават огорченията от тия, които искат непременно да разстроят работата на издателството.

16.III.1985 г. [събота]

Разходка из парка. Срещнахме Кирил Петров. Разказа ни само първата част от своята одисея преди осъждането. Покъртителна. Всичко е основано на засилени и произволно интерпретирани постъпки, за да се оправдае снемането му, а сетне и интернирането. Придружено с морални издевателства.

Самият Киро явно е издържал благодарение на изключителното си здраве и на упоритостта си, с която винаги се е отличавал. Не можах да се освободя от чувството си, че той наистина се бе увлякъл по левичарски настроения, макар че по-рано настроенията му бяха обратните. С него се разделихме по идейни съображения може би година, ако не и повече, преди да го преследват, след като беше дошъл вкъщи и цял час пред градината ме убеждаваше да му помогна да разгромим Кирил Василев, професор в Историко-филологическия факултет, като чужд човек, убиец и едва ли не провокатор. Разбира се, му отказах.

Остана при друг случай да ми разкаже и втората част, по-жестоката, за осъждането. Тогава ще си направя цялостни изводи.

17–19.III.1985 г. [неделя–вторник]

В Пловдив – пленум на ЦК по селското стопанство. На отиване бяхме с Радой Попиванов. Говори ми много за Методи Попов, когото възвеличи като антифашист, макар и германофил (а някой беше казал, че съветски автор го бил описал като немски агент и книгата, когато дошла в България, била откупена от негови близки и унищожена. Струва ми се [Стоян] Заимов.)

Понеделник – разглеждане на обектите. Интересно и убедително – за възможностите и на науката, и на практиката, стига да им се обърне внимание да се отделят не особено големи средства. Говорих с няколко специалисти и секретари на окръжни комитети, които се оказаха много реалисти. Мнението им е, че по чисто субективни причини изоставаме, след като сме могли преди десетина години да усвоим без много инвестиции всичко това и вече да сме се освободили от вируси, от заразени плодове и зеленчуци и т.н. Намират, че това пак ще може да стане. Но е почти късно за почвата – 15 млн дка опустошена земя, т. е. 1/3 от обработваемата площ.

Няма да влизам в подробности за пленума – вестниците ще публикуват и доклада, и изказванията. Имаше само две-три хубави, другите бяха лоши и средни. Заключението също не бе на висота. Всички очакваха някакъв отговор – критика, ако не санкции, на причинилите кризата в енергийната система (което [Тодор] Живков обобщено изрази в „по-обща криза“), но за тях не се каза нито дума. За социалните условия също

не се говори, за стратегическите цели – много, за тактическите – неясно, с наблягане само на това, че средства няма и трябва да се работи повече, за да се изпълни на всяка цена планът.

Видях се с Пенчо Кубадински, крайно любезен. Покани ме в стаята си. Доволен бе от завоя на А.[ндреас] Папандреу и искаше да сподели с мен радостта си, че му е гласувал доверие. Поздрави и мен, че не съм се поддал на господстващите настроения срещу А. Папандреу, а тъкмо обратното, помогнал съм за задълбочаване на сближението.

Седнах на обяд с [Александър] Лилов. Той вече се отпуща и свиква с мисълта, че не е това, което е бил в йерархията, успокоен за себе си, по-естествено се държи с хората. И те с него. Макар че мнозина го отбягват. Стана дума за няколко наши познати, които плащат много висока цена, за да си запазят местата.

Говорих за [Коста] Палешутски със [Владимир] Сандев и Дичо Атанасов. Ще го оправят, надявам се.

20.III.1985 г. [сряда]

Посети ме една американка, поканена от българистите, която не може да се оправи. И тя има, и нашите имат вина. Отпратих я.

Срещи, разговори.

Написах и предадох рецензията си за тома, обсъден в Банки.

21.III.1985 г. [четвъртък]

Инструктаж в ЦК – за срещата на идеологическите секретари в Москва и честването на 40-годишнината от разгрома на фашизма (докладва Ст.[оян] Михайлов). За възродителния процес докладва Т.[одор] Ганчев.

Т.[одор] Попов иска да развие глобалистиката в БАН. Не разчита само на М.[ако] Даков, обикаля и мен. Дадох съгласието си. И ето днес се събрахме на първа среща, за да направим нещо. Доста неясна постановка от М. Даков. Предложих най-напред ние да се запознаем с проблемите от двамата специалисти Т.[одор] Попов и Н.[ансен] Бехар и тогава да се произнесем. Беше и Иван Василев.

22.III.1985 г. [петък]

При председателите. Докладвах им това, което постигнах след срещата си с ръководителите на звената, за които отговарям – по точките на ЦК и Президиума за Февруарския пленум. [Киряк] Киряков възложи на четири колектива именно въпросите на организацията. Получиха се интересни резултати, които налагат сериозно обмисляне.

Научен съвет при Института за балканистика.

Един час и 15 минутен разговор при П.[етър] Младенов. Най-напред по общи въпроси. Попита какво мисля за смяната на имената и за събитията в Гърция. Отговорих му точно какво ми е разбирането.

За Института [по балканистика] – развиване на направление за изследване на съвременните проблеми на Балканите, одобри изцяло. Прие да включи в състава на мисиите наши хора и да ни даде 50 хиляди валутни лева. За помещение не може да ни помогне, което впрочем не му и исках. Обеща да говори с Т. Живков, че е съгласен с доклада ми.

След това ми каза да се готвя за председател на Генералната конференция. Казал на Георги Йорданов директно, че не могло да има друго предложение освен едно. Г. Йорданов нищо не отговорил. Казах му, че М.[илан] Миланов иска да стане член на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО.

23.III.1985 г. [събота]

На Витоша – този път на Златните мостове.

24.III.1985 г. [неделя]

Готвих доклада за Москва.

25.III.1985 г. [понеделник]

Запис – интервю по повод на моята книга от Мая Вапцарова. Снела преди това П.[анайотис] Канелопулос и кмета на Месолонги – [Константинос] Андониу.

Лекция пред варненци в София. Хубав букет.

26.III.1985 г. [вторник]

При К.[онстантин] Косев. Отказ за Кр.[ъстьо] Горанов за РИС. Й.[оно] Митев се оплаква от Д.[имитър] Косев.

Партийно събрание – говорих за пленумите. Преди това ни посети група студенти от Янина, водена от Мария [Нистозопулу] Пелекиду и [Димитриос] Лулес. Обиколили България, много са доволни.

Завърши сериала за Щирлиц [„17 мига на пролетта“]. Втори път го гледах и пак ме вълнува. Даже ми стана много тежко за годините на войната.

27.III.1985 г. [сряда]

Посети ме без предварително обаждане албанският шарже д'афер. Донесе ми две бутилки коняк, забравил да ми ги поднесе на обяда. Интересува се за документите. Смята, че не е достатъчна само смяната на личностите, за да се изменят отношенията между Албания и СССР. [Андреас] Папандреу е най-подходящият вариант за Гърция. Търси ме, защото бил убеден, както и всички в Албания, че съм проверен албански приятел.

След обяд работихме с Давид Елазар у нас текста на доклада. Аз самият заранта почти през цялото време пак това правих. Според мен стана.

28.III.1985 г. [четвъртък]

Среща с [Валентин] Караманчев и ръководството на книгоразпространението. Тонът, по признанието на [Иван] Гърбучев и [Вера] Гьорева, бил много смекчен. Но кризата е всеобща. Дори там, където има техника, няма кадри. А вносът на хартия, резервни части и тъкмо това, което трябва се ограничава неимоверно. Или по-скоро, решава се не държавнически, а който е по-нахален. Интересуват се от енциклопедиите. Идеята, която лансираха за издателство, е съблазнителна.

Повикахме [Захари] Младенов по настояване на Ив. Гърбучев. Става дума за един от работниците в печатницата – техник [Славейко] Романов. Роднина на Ат.[анас] Романов. Работел е много години в БАН. Но нещо злоупотребявал с поведението си, прикривал бил криминални истории с плашене, че бил човек на органите на ДС. Бил предупреден за това, но продължавал. Сега намесил Ив. Гърбучев, че бил „негов човек", защото му „строял вилата".

По-късно дойде Найден „Тайната" [Петров] да ми каже, че се носели слухове за човека, когото аз привлякох. Явно се създава настроение, но Ив. Гърбучев също е дал повод.

29.III.1985 г. [петък]

Повиках рано Ив. Гърбучев. Предупредих го за това, което се говори. Той ползувал дърводелеца, но с поръчка у дома му. Нищо не е работел в работилницата си в БАН, нито е излизал в служебно време. Все пак си взе бележка, защото стана дума, че [Славейко] Романов се показвал невероятно услужлив и ходил да търси и да води хора и пр.

При Ст.[оян] Михайлов. Исках да му кажа няколко думи за Ф.[илип] Панайотов и разгорялата се отново атака срещу него. Но той имаше хора. Затова му оставих бележка – какво се крие зад всичко това. Настъпление срещу всеки, който мисли иначе, и защита на [Стефан] Стамболов, възвеличен от буржоазията и поддържан от определени заинтересовани среди днес.

Здр.[авка] Мичева. От една страна, хвалят партийната организация, а, от друга – потърсили обяснение за някои изказвания. Успокоих я. Казах ѝ за сигнала от комсомолците, постъпил при Габровски за църковния брак на Пламен Цветков с Рая [Заимова].

След обяд дойде Кр.[ъстьо] Горанов. Съобщих му за отказа. Той пак ми разказа за Н.[ико] Яхиел, за състоянието на социологическия фронт, за опита му да разбие колектива, за да го командува. Както се изрази – като излязохме от века на директната физическа експлоатация, влязохме в периода на умствената, защото неподходящи и лишени от творчески идеи хора заемат постове, несъответствуващи на техните възможности. Разкри ми как са го махнали от директорството на Института за култура. Механизмът – предложиш, реализираш една идея в програма, обявяват я за недобра и сетне я присвоят с леко или по-голямо разводняване. Доста сблъсъци и натиск изпитва. В това сам се убедих, като видях на каква организирана съпротива се натъква неговият избор. Устроена му е била провокация и във Франция.

Говори образно и леко. Часовете се изнизаха, без да се забележат.

30.III.1985 г. [събота]

Днес пътувам за Амстердам. По покана на холандското Министерство на образованието, което ми поема изцяло разноските. Това са връзките главно по линия на СИБАЛ, която създадохме още с изграждането му. И желанието да вдигнат нивото на конференцията за Методий.

Материалът, който подготвих и предложих на в-к „Работническо дело" се прие с голяма радост. Ще го печатат, изглежда през април, на самия ден.

В Холандия.

Посрещна ни дъжд в Амстердам, но остана да ръми само в Лейден (по холандски). Това ни позволи да се разходим няколко часа из града и да видим основните му забележителности – музея, крепостта, църкви, университета, отделни сгради, каналите. Вечеря ни дадоха лейденските слависти Хари и Петър.

Посланикът [Христо] Даренков се оказа много любезен човек, който със сдържаната си усмивка и с коректно държане предразполага. Съставът е малък, подпомагат се от доброволци – някои българи, както и благодарение на отзивчивостта на холандците. Според [Христо] Даренков кампанията срещу България, предприета от САЩ във връзка с [Сергей] Антонов не се е отразила в Холандия. Правителството е декларирало, че ще изчака процеса, за да вземе отношение. А балансът в пресата през 1985 г. е изцяло положителен. Над 200 материала за България, от които двадесетина неблагоприятни, и то без отношение, с информативен характер.

На 31-ви [март] посетихме Амстердам и прекарахме целия ден там. Въпреки дъжда направихме обиколка с лодка из каналите. Сетих се за един филм – борба срещу наркотиците с гонене из каналите и жестоки убийства, и ми стана тежко. „Кукла на верига" – убиват и възпроизвеждат образа на кукла. Но постепенно архитектурата, пък и самото приключение, завладя всички ни. Когато слязохме от лодката, и времето се оправи.

Посетихме националния музей, където обядвахме. Хубав, богат музей. Оттам се прехвърлихме в музея на Ван Гог. Бяха изложени само около сто от неговите картини – т. е. около половината, за да отворят място за изложба на съвременното изкуство. Дълго ги разглеждахме, защото само някои знаех от репродукции в албуми. А последната му картина е нещо невероятно силно. Купих си репродукция.

Излязохме на припек на поляната пред музея. Една трета бе изпълнена с минзухари. Истински килим. Седяхме и гледахме около час.

Вечерта отидохме на китайски ресторант.

На 1-ви [април] дойде посланикът да ме вземе за среща и обяд с ръководството на Холандската академия. Разговаряхме за евентуално сътрудничество.

След обяд – среща с де Минк, директор на издателска къща за микрофиши. Красимир Станчев е способен младеж, но не може да разграничи още интереса на западните от доброжелателството. И се поставя в положение на зависимост. Отправи ми реплика: „Ние имаме нужда да публикуваме", на което трябваше да му отговоря, че не за това сме дошли, а да констатираме имат ли реален интерес да издават славянски и други ръкописи и при какви условия може да се уреди взаимоизгодно сътрудничество. Уточнихме принципите, които остана де Минк да оформи в протокол.

Заведе ни на вечеря във френски тип ресторант „La cloche".

Симпозиумът мина успешно. Дойдоха слависти от цяла Холандия и дори от Антверпен. Съпроводен бе с две изложби – на книгата и на фотопортрети на български писатели от [Иво] Хаджимишев.

На официалната част присъстваха посланиците на социалистическите страни, ректорът на ректорите, зам.-председателят на Кралската академия, представители на Министерството на образованието. Пред тях изнесох своя доклад. Поднесох и символично книга на ректора. Правиха снимки.

Изнесе концерт хорът „Ангелогласни". Вечерта отидох на кино – „Амадеус", т. е. Моцарт и Салиери. Много хубав филм.

На 3-ти, сряда, прекарахме в Неймехен. Запознахме се с програмата на [Уилиям] Федер за въвеждане в компютрите на ръкописите. Прегледахме и преподписахме подписаното преди три години споразумение с БАН. Не го ратифицирали нашите, някъде залежало.

Отново вечеряхме в китайски ресторант.

В четвъртък вече бяхме в Хага. Аз се отбих обаче в резиденцията на [Салах] Стетие, посланика на Ливан, който ни помогна много при учредяването на СИБАЛ. Поканих го за десетгодишнината на СИБАЛ догодина.

В Хага посетихме архива и се срещнахме със [Бен] Слот, който бе дошъл и в Лайден. Наистина грандиозен и напълно модерен архив. Едва ли някога ще имаме нещо подобно. У нас на тези институции не се обръща внимание.

Петък – последен ден. Прекарахме го заранта до след обяд в Ротердам. Разгледахме музея и пристанището. След обяд говорих в посолството – за чествуването на Методий и някои проблеми и за положението в Гърция. С въпросите станаха два часа. След това се разходихме из града. Накупих само шоколадени изделия за всички – много и различни бонбони. Дадоха коктейл в посолството.

От делегацията – останах със смесени чувства. К.[ую] Куев вижда много неща, казва си понякога мнението, отървава се с дребни хитрости да изрази ясно и категорично отношение по въпросите на българистиката у нас и някои непорядки. [Васил] Илчев от българистиката няма необходимата култура за тази работа. Пита дори за такива неща – какво означава „Anno“ на къщите, когато до тази дума е и цифрата на годината, коя е Минерва и т.н. Кр.[асимир] Станчев много позира и се принизява в отделни случаи, макар че е схватлив. С Живко [Кабадаиев] може да се говори. Вижда и разбира нещата. Пречи му липсата на знание на език, което създава у него комплекси.

В самолета пътувахме с Иван Илиев, новия член-кореспондент. Връщаше се от Лисабон и Женева и се присъедини към нас във Виена.

Посрещна ме Ана. Отпечатали статията ми, която много се харесала на публиката.

Машка се спуснала от Черни връх при всеобщи овации. Най-малкият скиор. Наградили я. Черна като циганче от открития въздух и със самочувствие.

Малко почивка и разходка в неделя заедно със Светомир [Иванчев]. След това отидохме при Цеца Балабанова.

Утре пътувам за Москва.

8–10.IV.1985 г. [понеделник–сряда]

Москва. На летището никой не ме посрещна от академията. Даже се получи нещо нередно. Дойде директорът на Института по философия да търси Стефан Ангелов, имали някакво друго съвещание, но получил съобщение, че идва и за Общата конференция по случай 40-годишнина-

та от победата. Като разбра, че го няма – тръгна си, без да спаси честта на академията (след това дойде да се извинява). Това даде повод на акад. [Анатолий] Егоров да се нахвърли злобно срещу порядките в академията, че за нищо не ги бивало, че само матрос Железняк с голямата метла можел да въведе порядък. Не ми казаха, че всъщност имало общо решение всички, независимо от направлението, да бъдат настанени в новия хотел на ЦК. Самият [Анатолий] Егоров беше се настанил на летището и посрещаше от името на организаторите всички делегации. Естествено като директор на Института по марксизъм-ленинизъм той си знаеше хората, с които непосредствено работи, и им оказваше внимание като на стари познати. Но проличаха дълбоките противоречия между отделните институции. Струва ми се неестествено това изкуствено противопоставяне по линия на съсловното групиране в рамките на една категория по произход и професия лица (научни работници). С известни привилегии – изтъкване на едни институти и като по-важни, първостепенни, а други оставяни и в йерархично отношение по-назад – се създава взаимно недоверие, сблъсъци, което води до отслабване на съвместното сътрудничество и общите изяви (а може би това се търси?). Един от последните резултати бе провалянето на толкова много места тъкмо на идеологическия фронт в САН [Съветска академия на науките]. И сега, уж честването се организирва от четири институции, делегациите бяха поставени в един хотел, но веднага ги обособиха на отделни маси – академията, обществените науки, марксистко-ленинския институт.

Вечерта дойде [Пьотр] Федосеев, който страшно се ядоса на това, дори изруга, но не можа нищо да промени. Седна на академичната маса с десетина души, докато на другите се бяха насъбрали по 20–30 души. Покани до себе си мен и [Давид] Елазар, с когото се знаят отдавна. Д. Елазар, разбира се, беше поласкан, но едва издържа докрая. И пак се прехвърли на своята маса да изглади „бягството“.

Защо ли се спирам толкова подробно на това? Защото си дадох още веднъж сметка колко дълбоко се е бюрократизирал животът в Москва и колко трудна е всяка промяна.

Това се потвърди и от разговорите, които имах. Всички очакват промени. Дълбоко е залегнало убеждението, че ако в кратко време не се осъществи прелом, това може да има най-неочаквани последствия за самата система. Обвеяни са с критицизъм – икономика, бюрокрация, корупция, пиянство, социални отношения. Говорят и хора, с които за пръв път се срещам. Включително и военни. Разчитат на [Михаил] Горбачов, съжаляват за [Юрий] Андропов. По-добре знаел хората, имал информация за всичко. Признават обаче желанието и енергията, с които започва М. Горбачов. Смятат обаче, че ще срещне голяма съпротива. Говориха за това, че до издигането му са били правени опити за неговото компрометиране, включително се стигнало и до забележка в Политбюро, че не съдейству-

вал за утвърждаване авторитета на първия секретар [Константин] Черненко. Освен случаите на освобождаване на секретари на обкоми, със силни оценки (за корупция, злоупотреба с властта) и това, че забранил на помощниците си да участвуват при неговите срещи, като неизбрани лица, още нямало признаци за по-генерални стъпки нито в политическата, нито в икономическата област. Декларациите са много общи. Говорело се, че искал да обнови ПБ, но срещал упорита съпротива. Набелязаха ми няколко имена, по които да съдя накъде върви процесът.

Конференцията не даде нещо особено ново. Но беше стегната. Докладите на пленарните заседания бяха добре разчленени, на не еднакво ниво обаче. След това протече по секции. Почти всички делегации бяха в секцията за антифашистката борба и освободителната мисия на съветската армия. Югославският представител говори добре, не ни нападна, напротив, спомена за участието на българската армия и само веднъж при големите офанзиви срещу Й. Тито каза, че са участвували войски и на фашистка България, и на Унгария. Изложи се румънският докладчик, който обяви, че благодарение на румънското участие се съкратили с 200 дни военните действия. Изложи се и унгарският, който не спомена нито дума за участието на унгарците на Източния фронт. В това отношение много по-убедителен бе австрийският представител.

На такъв фон много добре прозвуча нашият доклад. Обявих, че е съвместно дело на Д. Елазар с мое участие, споменах между другото, че сме участници в съпротивата и прочетох най-силните пасажи за класово-революционния характер на съпротивата у нас, за участието във въоръжената борба на партийния и ремсовия актив и на съмишленици, че сме единствената сателитна държава с организирана и призната съпротивителна сила (оформена като бригади, батальони). Прие се добре. Бях поздравен и от непознати за „единствения класов и интернационален доклад".

На приема П. Федосеев произнесе кратко слово, след него зам.-началникът на Генщаба, и дадоха на мен думата от името на всички присъствуващи чужденци. Казах думи на благодарност, за сътрудничеството ни и дигнах тост за съветската армия.

Вечерта прекарах пак при Акоп [Улунян], дойде и [Владимир] Волков. Пристигна и Артьом [Улунян], който съпровождаше гръцкия генерал [Георгиос] Куманакос. Той често идваше на нашите приеми [в Атина]. Беше и американският адмирал Ларок на конференцията. Артьом готви дисертация.

При Акоп говорихме повече общи неща за академията, за обстановката. Явно не прониква информация или още няма прояви. Оказа се, че родителите на Акоп са били католици.

В самолета пътувахме с ген. [Михаил] Монин и Павел Матев. Разговорът беше открит и приятелски. Смущава ги развитието на антируски и антисъветски настроения у нас. Стана дума за Ст. Стамболов, за Б. Филов.

Впрочем това бе единственият въпрос, който ми се постави от отговорни хора – от [Василий] Кузнецов от отдела при ЦК: за възраждането на русофобството. За турците – нищо.

10.IV.1985 г. [сряда]

На 10-ти направо от летището отидох в БАН, където вече ме чакаше проф. П.[итър] Матайас. Той беше пристигнал преди 2 дни, устроиха му посещение до Велико Търново и обратно през Шипка. Трябваше да уточним с него работата по дооформяването на плана за т. VI [на „История на световните цивилизации"] и дневния ред за срещата в Дакар – кого да поканим и кого да предложим за съавтор на отделните глави. След обяд продължихме разговора, направихме уточненията и вечерта с чиста съвест и в добро настроение се отправихме за Витоша.

При хубава музика, шегите (и Ана, и Р.[умяна] Радева, пък и аз бяхме във форма) увлякоха и П. Матайас. Развесели се и дори се спусна да танцува. Както призна, това му се случвало за първи път от петнадесет години.

11.IV.1985 г. [четвъртък]

На 11-ти прегледахме протокола, уточнихме евентуалните автори, уговорихме още една среща в Оксфорд преди конгреса в Щутгарт, така че ще сме готови за Бюрото към края на годината. Есента не ще съм в състояние да направя нещо – Търновското въстание и Генералната конференция на ЮНЕСКО ми стигат.

12.IV.1985 г. [петък]

При председателя [на БАН]. Срещите ни се превърнаха всъщност в заседания на Бюрото на Президиума. Това е и добре, разглеждаме някои въпроси, и зле, защото не можем да се подготвим за сериозно обсъждане.

13.IV.1985 г. [събота]

Чудесно време. Отидохме на Люлин. Изкачихме се до горе. Всред първите минзухари. Снегът почти изчезна, но още не е зелено. Обаче на места има поляни, които отдалеч зеленеят като че ли тревата никак не е изсъхвала. Обядвахме долу срещу „Черния кос" на ресторанта на къмпинга. Прилична обстановка, нелоша храна, припек. Чувствувахме се ободрени, да не кажа, подмладени. Все повече имаме нужда един от друг и имам впечатление, че любовта ни се усилва. И като внимание, и като взаимно ухажване.

14.IV.1985 г. [неделя]

Времето отново се развали. Тази година и пролетта трудно си пробива път.

15.IV.1985 г. [понеделник]

Рано заминахме със стария Косев [Димитър] и Виржиния [Паскалева] за Прага. Посрещна ни [Карел] Херман. Хотелът на академията се оказа отдалечен от центъра. Но ни остана време да обиколим центъра на града (старата част, Карловия мост, църквата на [Ян] Хус – за пръв път я посетих). Не можахме да обядваме – изгасна токът в ресторанта, а след това стана късно. Останахме само със супата.

В 3 часа имах среща с акад. [Иржи] Пурш. Прие да напише една от главите на историята, но не може да дойде в Дакар.

16.IV.1985 г. [вторник]

Заседание на председателите на Националните комитети на историците от европейските социалистически страни. Конгресът в Щутгарт ще бъде без съмнение един от трудните конгреси – фашизъм и победата над него – и то в ГФР, където [Роналд] Рейгън с посещението си на гробището, където са погребани и нацисти, амнистира техните действия. Поляризацията на силите става все по-дълбока. Докога Западът ще издържи на този натиск. Нима е вече така изцяло зависим от САЩ?

На вечерята – разговорът някак си се завъртя около предишни посещения. И аз си спомних за една конференция по линия на международните институти (тогава бях директор и на Института по външна политика). Наложи се да спя в една стая в общежитие със [Алтиеро] Спинели, който така хъркаше, че го събудих и няколко часа през нощта се разхождахме. Тогава той ми разказа своя наистина сложен живот, многогодишен затвор, еволюция от анархист до социалист и дори комунист, за да се отдръпне и си остане, както той се изрази, независим социалист. На другия ден почти сам отстоявах срещу комбинираните настоявания да включим и САЩ като европейска страна при бъдещите ни срещи. Срещу мен бяха не само западните представители, но и [Антонин] Шнейдарек, който по-късно избяга от Чехословакия. Помагаше ми първоначално [Алтиеро] Спинели, но към обяд и той капитулира. Удържах, докато дойдоха Н.[иколай] Иноземцев и Л. Кручковский. Не си спомням как завърши спорът, но добре се е врязала в паметта ми разходката из Малиенски Лазни (Мариенбад) с Н. Иноземцев. Това беше началото на нашето сближение. След това на станалите периодични срещи винаги се търсехме и дълго се разхождахме.

17.IV.1985 г. [сряда]

Не останах повече, върнах се заранта рано на следния ден. Сбърках часа и станах вместо в 6 един час по-рано, но затова пък се раздвижих добре.

18.IV.1985 г. [четвъртък]

Безобразие. Партийното бюро и секретарката Л.[иляна] Генчева убедени, че ме няма, и подучени от УПК [Учрежденски партиен комитет], са насрочили за днес събрание за изключването на Р.[осица] Мелнишка. Абсолютно необосновано. Опитах се да говоря с Б.[орис] Попов – или се е подал напълно, или наистина не му достига опит.

Събранието продължило до 11 часа вечерта. Както [Иван] Гърбучев се изрази, протекло по типа на най-лошите от култовския период. Едва успели да предотвратят да изключат Р. Мелнишка, и то защото била писала при встъпването си в партията, че произхожда от прогресивно семейство. А баща ѝ е включен в Българската енциклопедия, в „Бележити българи" и т.н. А на 9.IX.1944 г. е била на 6 години. [Любен] Мелнишки е безпартиен, редактор на географско списание, пуснал, а и писал и прогермански статии. Но помагал на ремсисти. Такива сведения ми дадоха за него Ангел Солаков, Владо Калайджиев, Любен Анев и други ученици, както и колеги на Р. Мелнишка. Говореха с възмущение за предприетата акция. Ще се наложи да реагирам, защото целта е да се разстрои колективът. Поучени от миналото, смятат, че всичко им е позволено. Това са именно тия, които прогониха най-квалифицираните хора. Такова е общото мнение.

А защо УПК подглася? З.[ахари] Младенов е дребна душа, изтъкана от завист. Бои се от утвърждаване на моя авторитет. Воюва срещу Ана. Прави систематически доноси пред председателя срещу РИС и издателството. Той подведе председателя [Ангел] Балевски срещу Ив. Гърбучев, той отиде да говори и срещу мен. Какво да се прави, такава е действителността. Трябва да се борим.

Сутринта ни вика А. Балевски, за да възложи срочно подготовката на стратегическите цели, срок една седмица.

В 11 часа отново ни събра по текущи въпроси.

В 16 часа при [Георги] Джагаров – международната кирило-методиевска награда. Спряли се бяха на двама души – [Петер] Кирай и [Волфганг] Геземан. Не много силни. Един Константин Велики решително ги превъзхожда по продукция. Това бе и наше предложение – К. Велики и [Петер] Кирай. Решили да има един западен, приех.

19.IV.1985 г. [петък]

Директорски съвет в Института за балканистика. Цял ден преди това отхвърлях преписки.

20.IV.1985 г. [събота]

С Надя [Данова], Мая и Варчо за Велико Търново. Пристигат довечера гърците за симпозиума.

21–24.IV.1985 г. [неделя–сряда]

Във В. Търново. Търновските власти съумяват и емоционално, и делово да ни посрещнат. Още заранта в неделя, на Самоводската чаршия ни посрещна фолклорно-музикална група с хляб и сол. Сетне обикаляхме из чаршията, музея, по улиците. Посетихме и Сарафската къща, забележителна във всяко отношение. За пръв път влязох в нея. След обяд аз останах да си подготвя изказването, а гостите бяха разведени по Царевец, разкопките на А.[танас] Попов – Голямата Лавра и крепостните стени, и Арбанаси.

Вечерта ни устроиха чудесна вечеря с музика в Арбанаси. Всички се отпуснаха, развълнуваха, завърнаха се доволни и предоволни – и гости, и нашенци.

Симпозиумът също мина много добре. Най-оживени разисквания имаше по съвременната тема. Поради естеството на въпросите, добрата ерудиция на участвуващите, пък и моето посланическо пребиваване ми позволи да оспоря някои книжни тези. Нашите искаха да ме носят на ръце.

В сряда преди обяд в ОК се проведе съвещание за Търновското въстание. По това време симпозиумът продължи.

След обяд с групата минахме през Дряновския манастир и се отбихме в Етъра. Оттам се разделихме, ние потеглихме за София.

25.IV.1985 г. [четвъртък]

Сутринта в ДС [Държавния съвет] – за [Иван] Гърбучев – исках среща при М.[итко] Григоров и П.[еко] Таков. Реших да се преборя с недостойната игра.

В 11 часа – заседание на Българо-съветската комисия. Приехме отчетите и плана за петилетката.

В 15 часа – президиум, посветен на издателството и печатницата и на енциклопедията. И двата въпроса минаха отлично. Приети бяха всички наши предложения. Отправих благодарствени думи към Ив. Гърбучев и

[Вера] Гьорева – бяха вписани в протокола като общи по предложение на [Пантелей] Зарев.

В 17 часа – заседание на идеологическата комисия. Този път взех думата два пъти – за произволното вписване на книги, само защото се издават на чужди езици като пропагандни (бяха посочили 2–3 строго научни с тираж до 500 екземпляра); и за плана, предвиждащ издаването на голям брой литература за Генералната конференция на ЮНЕСКО. Казах им, че по време на Генералната конференция не се чете, освен книжнината на ЮНЕСКО и са нужни само диплянки, туристически материали и добре организирани забавления за почивните дни.

В 19 часа – прощален прием на австрийската посланичка.

26.IV.1985 г. [петък]

В Държавния съвет – отидох при П.[еко] Таков и М.[итко] Григоров за Ал.[ександър] Тошков. Няколко пъти, след като го предлагат на първо място, го пренебрегват. Отново е включен в списъка. Обещаха да не допуснат неговото отстраняване. Но още по-настоятелно поставих въпроса за [Иван] Гърбучев. Тук проявих и упоритост, и стремеж да предотвратя несправедливост към него.

В 11 часа имаше заседание на 1300-годишния комитет. За Търново и Пловдив (Съединението). Докладваха секретарите по идеологическите въпроси на двата окръга. Отворих дума за изданията, а имах повод и от обаждането и на румънското посолство (колко и кои да бъдат румънците). Оказах се единствен, който взе думата.

В 12.30 часа дойде при мен съветникът [Жак] Верже от френското посолство. Депозира искане за разкопки на френски археолози по р. Струма. Ал.[ександър] Фол е водил разговори в Париж. Преди известно време анкетирах по едно изложение за зачестилите привличания на археолози от чужбина; спазени ли са условията; невинаги е допитван Археологическият институт; едностранно само към праисторията са насочвани усилията. Но такъв е интересът. Така че нямаме причина да отказваме на французи, след като сме допуснали ГФР, Холандия, Австрия, а е бил подписан договор с французите по линия на CNRS.

Обядвах с италианския журналист Мота, установен в Белград. Жив, с италиански темперамент, прехвърлихме какви ли не въпроси. Случайно се срещнах с А.[лександър] Стрезов и той поиска да му пратя докладна записка.

П.[еко] Таков говори за антифашистката борба и разгрома на хитлеристка Германия. Запазил е ораторските си дарби. Прояви голямо внимание към мен.

Вечеряхме със съветската част на ългаро-съветската комисия. Този път не се вдигаха празни тостове, а се поведе разговор за мъжествеността на редица съветски историци. [Павел] Сохан говори за [Иван] Кулинич, който ослепява и след възстановяване на 30% от зрението, успява да напише и докторска дисертация. А е завършил факултет сляп. Говори и за [Степав] Сидельников, който остава без крака и написва отново кандидатска дисертация, смятайки че подготвената от него в навечерието на войната е унищожена. Негов приятел обаче я извлича от пламъците и я запазва, вярвайки, че ще остане жив и ще се върне [от фронта]. Жена му обаче го напуснала, когато разбрала, че е тежко ранен, и Сидельников не се върнал в родния си град. Едва при защитата на ново написаната (при изключително тежки условия, битови и чисто човешки, при които е трябвало години да работи) приятелят му прочита случайно известието и поднася запазения ръкопис на самата защита.

А [Максим] Ким дигна тостове за [Димитър] Косев и за мен. Говорихме и ние за годините на войната, за следвоенната дружба със съветските историци, припомнихме си [Любомир] Валев, [Василий] Конобеев, [Владимир] Королюк, [Игор] Шептунов, [Сергей] Никитин, [Александър] Бурмов, Жак Натан.

Мина сърдечно и тъжно.

27.IV.1985 г. [събота]

Приехме стратегическите цели. На обществените науки бяха одобрени без промени. Поиграх си аз, върнах ги един-два пъти, на историците ги уточних, а някъде ги обединих. Добре ги направиха икономистите, юристите, пък и останалите.

В издателството – изразих недоволството си от поведението на партийния секретар Л.[иляна] Генчева и ѝ казах, че ще правя изложение по случая [Росица] Мелнишка.

28.IV.1985 г. [неделя]

В Драгалевци. Отидохме с Ана. Като че ли за нас времето светна, слънчево, приятно. Цял ден из двора. Дойде и [Иван] Гърбучев. Кастри дървета, а ние рязахме и скубахме дивото. Разчистихме и книгите.

30.IV.1985 г. [вторник]

Насрочих заседание на РИС. Хората дойдоха. Бяха трогателни, защото навсякъде ги разпуснаха заради 1 май. А аз се подведох, когато ми казаха, че четвъртък е празник и ми предложиха вторник. Благодарих им за доверието и за старанието. Запознах ги с постигнатото досега, с решенията на Президиума за енциклопедията, набелязахме някои бъдещи дейности.

1.V.1985 г. [сряда]

Обядвахме при Коста [Тодоров], който дойде за няколко дена от Белград. Министърът на търговията е получил указания от [Андрей] Луканов да внуши на своя колега от Белград, че Югославия е прекалила в свята атака срещу България. Да му напомни, че ние държахме изцяло коректен тон при събитията в Косово. [Христо] Христов казал всичко това на колегата си в Пирот, където отишли, като помолил югославския посланик да ги остави насаме.

Наистина кампанията от страна на Югославия взима несъответстващи размери на отношенията между нас – по-враждебна от турската.

2.V.1985 г. [четвъртък]

Днес пък събрахме децата у нас. Всъщност без малките, които бяха пласирани у другите баби.

3–4.V.1985 г. [петък–събота]

Прегледах цялата първа половина от тома за Добруджа. Написан е добре от Страшимир [Димитров]. Предадох му бележките си. Остават ми още толкова – на [Николай] Жечев и [Велко] Тонев.

6.V.1985 г. [понеделник]

Дойде албанецът [Дед] Прека. Поканих го на обяд. Явно търси контакт. Направих докладна записка до Министерството [на външните работи].

7.V.1985 г. [вторник]

Конференция, посветена на 40-годишнината от разгрома [на фашизма]. Дойдоха Й.[ордан] Йотов, Г.[еорги] Атанасов, зам.-министър М.[ирчо] Асенов, генерали. Открих конференцията с встъпително слово. Цивилните бяха достатъчно, но военните – малко. Докладите, които се изнесоха, бяха добри.

Заключителното ми слово също се прие. Направи ми само една справедлива забележка присъстващият съветски генерал, че е трябвало още веднъж накрая да отдам почит на загиналите. Често забравяме своя дълг към загиналите.

8.V.1985 г. [сряда]

Използувах краткото тържество в Института [за балканистика] по случай 40-годишнината, за да изляза от стереотипа и да политизирам въпроса – какво ново даде в емоционално отношение, в интерпретация

– на Запад и у нас, и припомних починалите. След това поговорихме с Р.[адослав] Попов. Напоследък се сближихме с него. Поздравих го за книгата му за Русия. Каза ми, че нарочно я е написал, за да покаже българо-руските отношения. При това не е бил нито веднъж в СССР. Поляризацията у нас става все по-голяма, което принуждава да заемат позиция хора, стояли настрана в досегашните разграничения.

Цветя ми поднесе Нина [Антонина] Желязкова.

9.V.1985 г. [четвъртък]

Полагане на венци пред Съветската армия, пред паметника на загиналите партизани в Парка – един от най-хубавите паметници. Вълнуващи моменти – друг път не съм участвувал, но по-скоро ми подейства самата годишнина.

И два неприятни факта. [Панка] Бабукова ми каза, че едно турче, войниче, подразнено от своите другарчета, излязло пред строя и се самоубило, за да покаже на „гяурите“ как се мре. Безпокои се за сина си, който е войник, и изобщо за развитието на процеса у нас, сред младите. И Ж.[елязко] Колев – който поиска от Я.[рослав] Радев да се измени закона с наказанията, тъй като българчета помачета смъкнали знаме, смачкали го, плюли го и го хвърлили в сметта.

Интересно мина събранието в чест на 40-годишнината. Говори Д.[обри] Джуров, спомена Сталин, при което залата бурно аплодира. Аз не ръкоплясках и до мен двама също се въздържаха. Тази заран прегледах внимателно речта на [Михаил] Горбачов. Той също спомена Сталин, но в друг контекст, не като маршал и генералисимус с личен принос, а като генерален секретар на партията, която мобилизира народа и на фронта, и в тила.

10.V.1985 г. [петък]

Поканих [Лукия] Друлия и [Бен] Слот на обяд, преди това вкъщи. Поговорихме си по работата, уточнихме задълбочаване на сътрудничеството и по линия на Центъра, СИБАЛ и острова, и по линия на компютеризацията на документите (догодина ще проведем в Холандия конференция по ориенталистика и османистика на СИБАЛ.)

Вечерта с голяма група отидохме на „Воденицата“. Вечерята я даде [Дойно] Дойнов от името на архива.

11–12.V.1985 г. [събота–неделя]

Единият ден прекарахме в Драгалевци – да боядисваме. Вторият ден останахме вкъщи. Стягах се за път.

13.V.1985 г. [понеделник]

Кратък президиум. Приехме документите по стратегията и някои други решения.

Посещение на Марко Семов – иска да прави филм за българския характер.

14–22.V.1985 г. [вторник–сряда]

За Париж. По повод на многото получени сведения за създадени настроения срещу България. Била е вече Л.[еда] Милева. Всъщност, впечатлението е, че остротата е преминала. Гръцкият представител заплашил турския, че ако постави въпроса в Изпълнителния съвет (ИС) [на ЮНЕСКО], то щял да направи скандал и да повдигне всички истории около гръцко-турските разногласия в миналото и днес, вкл. и кипърските. Някои от арабските страни също посъветвали турския делегат да бъде сдържан. Такава обстановка сварих. През целия престой от девет дни при срещи с повече от десетина души, продължителни, с разговори по същество, само двама души ми поставиха въпроса за смяната на имената. Арабски представители, и то с известно недоумение, но по-скоро доброжелателно. Търсеха политическите мотиви. Което за мен бе лесно да обясня.

Що се отнася до обстановката в ЮНЕСКО – тя се оказа по-сложна. След срещата и разговора си с [Амаду] М'Боу пратих обстойна грама. Не си взех бележки, нито ще се опитам да възпроизведа основните положения. Ще фиксирам само някои общи изводи, за да си припомня по-късно как са се развивали позициите на различните страни.

1. М'Боу е с установени позиции, избрал е своята линия, има намерение да я следва. Въпреки заплашванията, включително и лични. Няма намерение да отстъпва. Смята, че само така ще се отстоят принципите на равноправното международно сътрудничество.

2. Обстановката със Запада, засега поне, не се развива по линия на задълбочаване на различията. Солидарността между тях в някои случаи е по-силно изразена, отколкото между нас. Те само извеждат наяве и полемизират по много дребни и незначителни въпроси, не скриват и различията си по големите, което им позволява по-лесно да ги преодоляват. Т. е. критиката и самокритиката у нас престана да бъде обществен лост в услуга на режима, а у тях се използува много добре. Имах интересни разговори с [Елени] Арвайлер, [Шарл] Моразе, [Шарл] Юмел и, между другото, с мъжа на Арвайлер по въпроса за ФКП, която губи позиции и не давала никаква по-добра алтернатива на Франция. Десницата печели поради липсата на левица във Франция.

3. Третият свят е засега зад ЮНЕСКО и М'Боу. Арабските страни, пък и африканските, поддържат твърдо с резолюции и изказвания антиимпе-

риалистическа линия, но се появяват колебания, и то доста силни, с оглед на две обстоятелства – а/ докога и доколко социалистическите страни ще поддържат ЮНЕСКО, в кой момент ще направят компромис и кой в крайна сметка ще плати за това; б/ ако цената на компромиса трябва да бъде М'Боу, за което ми говори впрочем ливанският представител (спомена и министър-председателя на Тунис), то африканските лидери, подразбрали това, се замислят вече дали те да не изпреварят с един глобален компромис със САЩ (признаване например на Израел). По този въпрос ми говориха направо представители на африканските интелектуалци.

Това общо за ЮНЕСКО. (Като се завърнах, обадих се на М. Захариева. Тя настоя да направя докладна записка до Министерството [на външните работи] и до ЦК. Написах я – излезе 9 стр. Изпратих я на посочените 5–6 имена.)

Иначе проведох срещи с Каюнда, украинец, дошъл на мястото на [Лев] Мирошников. Симпатичен е, подвижен, ще върши работа. За малко видях и Гелеква. За СИБАЛ – финансовият въпрос се уреди.

Обядвах с [Ахмед] Дераджи и [Камий] Абусуан – у дома им. Срещнах се с [Елени] Арвайлер и [Шарл] Моразе.

Захари [Захариев] ни покани с ръководството на НДК. Без да искам, станах център на разговора, защото току-що се бях върнал от срещата с М'Боу. Изглежда, че М'Боу очакваше, че ще искам нещо от него. Аз директно го поздравих и му казах мнението си за причините, поради които САЩ настъпват. И завърших с думите – те не искат да се разсъждава, но често главите, които им позволяват това, биват отсичани. И той проведе наистина откровен разговор. И за общо учудване, след като бе отказал писмено да се приобщи към изложбата, дойде сам, естествено дойде и цялото ръководство на Секретариата, ИС, председателя на Генералната конференция и на ИС. Съобщили на заседанието на ИС, че ще откривам изложбата. Това явно бе една демонстрация в полза на България, като използуваха подходящия случай.

Срещнах Герта [Луканова] и Гергин [Гергинов]. Обядвахме веднъж у тях на хотел, втори път ги поканих на китайски ресторант, след което отидохме на кино – за Индия.

Време за разходка, за купуване на подаръци не ми остана никакво. Още повече, че два полудни уточнявахме програмата на срещата в Дакар с [Алиун] Траоре. Помогнах и да се осъществят различни снимания и на дошлата група от София, между които и дъщерята на акад. П.[антелей] Зарев. Взеха и от мен интервю.

22–24.V.1985 г. [сряда–петък]

В Мадрид. Посрещнаха ме на летището и веднага ми устроиха интервю на живо по радиото. Програмата предвиждаше симпозиум в една ху-

бава зала за тези цели – „Атенео", в две последователни вечери. Трима българи – с [Димитър] Ангелов, А.[ксиния] Джурова и трима испанци.

На 24 май бяха предвидили и обяд – коктейл, с откриване на изложба при ректора на университета. Това съвпадна с моето заминаване за Лисабон, а и сам си устроих среща с испанските историци (Националния комитет), за да установим по-тясно единодействие. Въпросът за 500-годишнината от географските открития и еврейската диаспора ще се чествуват международно, а ние само по втория въпрос и отчасти за Източното Средиземноморие можем да дадем някакъв принос. Разговорите бяха полезни. Задълбочаваме сътрудничеството – получихме вече 6.000 долара, уговорих нови 5.000, ще ни направят микрофилми и т.н.

Единственото развлечение – още един път посещение в Прадо. Този път целият Гоя бе преаранжиран и по-добре представен. Това засегна повече графиките и рисунките от първия етаж. Пак се любувах на Ел Греко. И купих по една пола и плат за една рокля на Ана – от най-модерните. Подсказа ми го Аксиния [Джурова].

(Допълнително записване в София. Аксиния ми звънна в София, че посланикът бил недоволен, че не съм отишъл на вечерята и в университета. Как да отида, когато той я насрочва от 10 до 14 ч., през нощта. Отгоре на това за двата първи дни не бяха съобщили на историците, та трябваше аз сам да си устройвам срещите.)

24–30.V.1985 г. [петък–четвъртък]

Лисабон. Събота и неделя можах да обиколя района на север и на юг от Лисабон, както и града. Настаних се в хотел в центъра на града, което ми позволи да обиколя още първата вечер, а след това и другите вечери, живописните квартали на града. Чувствува се миналото величие, което прозира още повече на фона на относителната изостаналост и особено на липсата на обществени средства за поддържане на външния вид на обществени сгради, улици и т.н. Малко са паметниците в Лисабон от ранния период, когато градът се е славел като най-красивия град в Европа. През 1755 г. земетресение разрушава почти всичко. Възстановено било бързо, придаден нов блясък, но в друг стил. XVIII в. не е така пищен, както в останалите западни страни. Но е приятен. Пък и градът с реката и океана, с хълмовете, площадите и голямото улично оживление привлича. Но не за дълго. Изглежда, че и португалците са виновни, че не са натрупали в страната си достатъчно ценности, нямат музеите, нито културните сгради на други страни. Посетих фондацията „Кулбегиан". Забележителна сграда, парк, музей. Заедно с другите могат бързо да се обхванат.

[Владимир] Филипов, водейки ме да видим двореца в Синтра и околностите, ми показа къщата, в която прекарва последните години от жи-

вота си Йоанна, бившата царица. Има надпис – „Янтра". Замислих се за съдбата на Симеон. Играе ли си още на владетел? Какво съзнание има сега? След като няма в него капка българска кръв, запазило ли се е някакво чувство към България? Интересно е да се знае какво все пак е определящо, за да се обяви един човек за член на дадена нация.

Посещенията, които направих в научните институти, се оказаха първите контакти. И тук в още по-голяма степен, отколкото в Испания, се интересуват от Запада. Но около евреите има интерес, както и за арабския свят.

Най-голямото ми приключение бе вечерята с морски лакомства, които по разнообразие няколкократно надхвърляха гръцките. Разположиха ме пред едно огромно плато с всякакъв вид раци и няколко вида инструменти, включително и чукове. Без указания, практиката ме ориентира да подбера това, което трябваше за отделните случаи.

Останаха ми силните впечатления от обиколката из старите квартали на Лисабон, огромните улици, крепостта горе. И големият въпрос – какъв бе този тласък, който изведе за известен период португалците на гребена на големите преобразувания в света, предизвиквайки всеобщо възхищение и признание, и защо след това те останаха изцяло в сянката на икономическия прогрес, вкл. и до днес.

Колко е важно да се откажем от еднопосочността на изследванията и изобщо на подхода ни – не само по линия на „чистата" дисциплина, а като все повече засилваме историко-икономическите, историко-културните, историко-социологическите и другите изследвания. Това е бъдещето на историческата наука, ако иска да бъде съвременна и интересна. Нужно е в интерес на обективното изследване да скъсаме с изключителността в историческата съдба, постижения, настояще и бъдеще на своята нация. Страшни пакости нанася национализмът, осакатявайки младежта, правейки я негодна да възприеме най-елементарни истини от социален и граждански характер. Национализмът се оказва най-лекият начин за манипулиране на населението, за притъпяване на неговата борбеност и за подвеждането му по най-ирационални пътища.

31.V.1985 г. [петък]

В БАН нямаше никой. Само Ив.[ан] Василев, който не посмя да ходатайствува за дъщеря си, но ми се обади веднага жена му. Оплака ми се от порядките в БАН.

1–2.VI.1985 г. [събота–неделя]

Събота и неделя реално почивах. Отидохме и до Драгалевци. Почиствахме.

3.VI.1985 г. [понеделник]

М.[ария] Захариева поиска да направя писмен доклад за Париж и да го изпратя на М.[илко] Балев, Д.[имитър] Станишев, Г.[еорги] Йорданов и до Министерството [на външните работи] – няколко екземпляра. Това ми отне целия следващ ден.

4.VI.1985 г. [вторник]

Имах разговор с К.[онстантин] Косев. Попитах го директно защо отпаднах от списъка за 24 май (бях предложен от БАН). Отговори ми, че [списъкът] за научните работници не е минавал през идеологическия отдел, а само през кадровия. Картината ми стана ясна. Натискът започва. Впрочем той никога не бе отпаднал.

5.VI.1985 г. [сряда]

Партийно събрание [на Института за балканистика]. Второ, защото на едно предишно се дигнала олелия по повод на църковния брак на Рая Заимова с Пламен Цветков; изкарали отпреди 5–6 години кръщавка на детето на [Валентина] Лапатова; дигнали шум за Михаела Стайнова, намесвайки органи – държавни и партийни. Мисля, че поставих нещата на място. Направиха ми хубаво впечатление изказванията на младите – Ив.[анка] Недева, Р.[умяна] Михнева и още двама.

Партийният комитет, т. е. Здравка Мичева главно, беше подготвил едно проекторешение, лишено от всякаква политическа грамотност. Добре, че се състоя предварително заседание на Бюрото, което не бе трудно да се убеди, че такъв документ не може да се приеме. На партийното събрание бе допълнително коригиран.

6.VI.1985 г. [четвъртък]

Повикаха ни срочно при [Георги] Джагаров за срещата с австрийската част на Смесената културна комисия.

След това РИС; докторска защита на В.[итка] Тошкова.

7.VI.1985 г. [петък]

Уредих смяната на Боряна. Изпратих я в издателството, а при мен взех Нели Хаджикръстева – сериозен човек.

10–17.VI.1985 г. [понеделник–понеделник]

Заминахме за Сардиния. На летището дойде Р.[айко] Николов да посрещне [Величка] Филипова. Ние не го бяхме предупредили, че пътуваме,

понеже минавахме транзит. Той изведе на разходка В. Филипова, ние пък отидохме с [Лоренцо] Манино, който дойде да ни посрещне и да пътува с нас за Алгеро.

Разискванията и деловата работа минаха добре. Материалите бяха подготвени задълбочено; предшествува заседанието на Комисията за архивите, което се състоя в София извънредно успешно, така че имахме само да приемем доклада и да се произнесем по решението; набелязахме и бъдещата програма, както и начина на провеждане на конференцията (по случай десетгодишнината от основаването на СИБАЛ догодина).

Най-сложен е въпросът за бъдещия председател. Да потрети Гърция? Макар и с [Йоанис] Караянопулос – удобно ли е? Никой друг от балканските страни не е пригоден. От Западните [Хосе Мануел] Мата е най-подходящ, но е страшно зает.

Сардиния се оказа невероятно привлекателно място. Без много туристи, т. е. не се чувствуваш смазан от тяхното присъствие и няма външната видимост на страна, която живее от туризма и е заляна с плакати и реклами. Останала е като резерват в една Италия, където хората – туристи и местни – се движат като в мравуняк. За наше учудване това не се оказа само външно впечатление. Наистина Сардиния като природа, със своята флора и фауна, е уникат за Европа. Малък континент, защото е събрал субтропическата растителност, видове птици и дори зверове, които другаде не се срещат. Някои от тях са се запазили отпреди откъсването на Сардиния от материка, други са били довлечени от прелитащите птици. Имахме забележителен гид, който ни разведе по най-хубавите места и ни показа изобилие на растения от Африка, неизвестно как се появили и запазили тук.

Уникална е и културата на сардинците. Видяхме техните първобитни селища, светилища, датирани отпреди гръцките. Интересна цивилизация. Но и по-късо развитието на Сардиния не следва това на другите части на Италия, макар че Пиза е оказала голямо внимание през няколко столетия. Странно съчетание на население, култури, което е породило особено самочувствие и желание за автономия, по-силно от други части на днешна Италия. Впрочем, с нещо подобно се сблъскахме и в Сицилия. Но тук политически като че ли е изявено по-силно, а и централната власт се стреми да потисне развитието му. Доколкото разбрах – благодарение на осъщественото единство между комунисти и социалисти борбата за утвърждаване на местното самоуправление отбелязва успехи. [Ернесто] Берлингуер, а сега и [Франческо] Косига (между другото братовчеди) са от Сардиния. Във всеки случай всички, с които се срещаме, държаха да подчертаят, че са сарди, за неудоволствие на дошлите от Рим, някои от които се опитваха да им отвърнат с пренебрежение, понякога грубо.

Видяхме много неща като прекосихме на юг до средата на Сардиния и на запад до остров Магдалена, където е погребан Джузепе Гарибалди. Дори направихме и четири бани. Не мога да не нахваля и с храната. Такава риба и толкова много fruti di mare, че си отядохме за цял живот. Поне не съм отнесъл такъв спомен от Гърция. Там в количествено отношение безсъмнено съм изконсумирал риба, калмари, октоподи, гаридес несравнимо повече, отколкото в Сардиния. Но домакините в Сардиния, разбрали нашата слабост към морето, ни сервираха на обяд и на вечеря в продължение на една седмица отбрано морско меню, което няма да забравим.

В Рим не успяхме да уредим Ана да остане поне една вечер. Беше ми тежко, но тя замина с другите. Аз останах за 18-ти, за следващия ден, за да отпътувам за Дакар. Видяхме се с Шопа [Димитър Шопов], който беше дошъл за двадесетина дни с няколко души.

18–20.VI.1985 г. [вторник–четвъртък]

Дакар. В самолета пътувахме с Х.[алил] Иналджък, с когото се добрахме и до хотела. Зададе ми само веднъж въпрос – защо прибягнахме до такава мярка – смяна на имената, когато основната маса турци са били приобщени към нас. Отговорих му, както в Париж – политически съображения. Отговорът му бе показателен: „Аз говорих с редица отговорни фактори, в това число и министри, за крайностите, които се допускат напоследък. Те не могат да не предизвикат опасения.“ Не се уточни какво имаше предвид, но отговорът му бе ясен.

[Алиун] Траоре беше докарал доста африкански историци, но повечето бяха сенегалци. Съвпадна и с Рамазана, а се оказа, че религиозни различия ги карат да чествуват два дни вместо един. Това се отрази на заседанията. Сбихме ги наистина, но останахме сами първите дни без контакти с местните хора и не можахме да оползотворим добре пребиваването си. Аз самият съкратих с един ден престоя си.

Успяхме все пак с [Питър] Матайас да идем до остров Горе, откъдето са били отпращани робите за Америка. Тягостно и тъжно става на човек, когато се сблъска на място с горчивата истина. Бил е остров, населен с бели – хубави къщи и досега. Затворът, разбира се, е нехигиеничен, били са наблъсквани, но и карцерите, колкото и да са зловещи, в съвременните затвори не им отстъпват по нищо. Нямам, разбира се, предвид удобствата, които навярно има и се показват във филми.

Ужасът е в друго. Всяка къща е имала маза, в която са били затваряни хора – мъже, жени, деца. Никой не ги е признавал за хора. Семейства са били разделяни пред очите на бели семейства, на техните деца. Какво безсърдечие и каква трагедия за отхвърлените, на които не са били признавани човешките чувства. Не си спомням кой, може би Мориак или някои друг френски интелектуалец, беше написал в почетната книга, че тук

именно почувствувал, че черният е бял отвътре, а белият – черен отвътре. През целия ден не можах да дойда на себе си.

Бях се подготвил добре за заседанието. Така нашият том се прие без критиките, отправени към предишния том. Нещо повече. Дойдоха при мен двама африкански историци, преподаватели в университета, и ме поканиха на еднодневен излет из вътрешността на страната.

Проф. Иба дер Тиам, който е член на редколегията на тома, министър, бивш член на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО и отново кандидат за ИС, откри тържествено срещата. Докато гласяха телевизионните камери и т.н., поговорихме за колониализма. Той има определени възгледи по този въпрос, който впрочем изложи много интелигентно и във встъпителното си слово. С две думи само, без да се спирам на всичко останало, той даде да се разбере какво е значението на прогреса в Африка. Избра за тема картографията, безусловно полезно и нужно за цивилизацията дело, телефона и телеграфа (в обратен ред), които позволиха точно да се локализират центровете, силите на африканските племена и народи, и в минимален срок да се концентрират срещу тях преобладаващи сили, и със силата на пушката и картечницата да разгромят съществуващите политически структури и да се превърнат африканците в роби. Как ще се пише историята, без да се отрича развитието, но и без да се идеализират едностранно и абстрактно постижения, обляни с кръв и сълзи. Той говори цветисто, но това бе смисълът.

Трябва да констатирам, че като цяло африканските историци, които първоначално не бяха много наясно по това, което може да се направи за избягване на европоцентризма в новото издание, бързо се ориентираха, снеха максималистичните си искания и направиха много разумни предложения. Приеха да подготвят общ текст за цяла Африка, като подчертаят особеностите на регионалното развитие.

На обяд бях поканен от шефа на Историческия департамент, който се оказа, че участвува в партията, представена ми като комунистическа, под друго название. Симпатичен. И жена му също. Единствено историческият отдел се е освободил от французите преподаватели. Навсякъде другаде те съставлявали повече от половината и държели ключовите позиции. При това повечето били от консервативните френски среди и обективно пречели на всяко по-радикално движение. Говори ми и за все по-голямото американско проникване в Сенегал. Икономическо. Но се чувствували политическите последствия – все по-засилваща се еволюция надясно.

Същото ми говориха двамата историци, които ме изведоха извън Дакар на около 250–300 км покрай настъпващата пустиня. Беше жалко да се видят подути крави, умрели край пътя от глад. Към морето ивицата е залесена, селцата прилични, хората приветливи.

Стигнахме до крайно интересни в научно отношение обекти. До селища, развили се на места, откъдето морето се е оттеглило, оставяйки

в изобилие малки рачета. На тази основа се развило значително производство на храна, включително и рибна, изсушавана и изнасяна във вътрешността. Образувани са цели хълмове от остатъците на черупките на миди, стриди и други морски животни. Досега сушат риби. Някои от селата бяха християнски – отглеждат свине. А как играят дечицата в морето – на едно място беше лагуна, свързана със сушата с дълъг мост от около един км. Децата бяха около своя остров – валят се по моста, във водата; родителите им перат и ги поглеждат с едно око. Другите седяха на групи, да си говорят, да плетат косите на момиченцата. Попитах – едно изплитане трае около един час за по-неопитни, но се задържа към два месеца тази наистина необичайна прическа.

Заставя да се мисли повече – за нашата роля, за пътя на развитието на тези общества, за това, кое е добро, кое е лошо за тях. Без идеализация. Изпитах го и аз – Бригите Шрьодер и [Халил] Иналджък ме помолиха да ги придружа до пазара. Тя купува рокли за подарък. Нападнати бяхме от продавачите – Бригите се справи отлично, купи си няколко рокли „бубу“; до мен обаче се залепи един младеж, поиска да му купя една бирла, т. е. да му дам 500 сенегалски лири, но ми измъкна банкнотата от 10.000, която исках да разменя. С думите „voleur“ от моя страна и „menteur“ от негова страна се разделихме, т. е. той избяга. Нямаше как да го гоня из тая тълпа. Повече нищо не пазарувах, то нямаше и време за това. Прекупих само една рокля за Ана от сътрудничката на комисията. Беше любезна да ми я предложи от няколкото, които си беше купила.

Доволен съм от срещата. По-добре почувствувахме каква не трябва да бъде новата културна история на човечеството.

На връщане минах през Париж. В ЮНЕСКО отказаха да ми платят билета – изпратили го бяха късно, освен това аз съчетах пътуването до Италия с това за Дакар. Предложих СИБАЛ да ми купи билета и на тях да се възстанови сумата. Написах остро писмо, като им казах, че както те извеждат свои правила, не могат да искат аз да влизам в противоречие със законите на своята страна. При това изрично ги предупредих за маршрута и те ми казаха да си купя билет. Навярно и [Питър] Матайас, който се намираше в Найроби, не би се съгласил да дойде в Дакар, ако трябваше да дойде там през Лондон. Така и аз не бих отишъл в Дакар, ако трябваше от Рим да се връщам в София и отново да минавам през Рим за Дакар. Оплаках се и на [Макаминан] Макагпансар, заместник-генерален директор.

Ч.[авдар] Дамянов ми каза, че Г.[еорги] Йорданов се срещнал с [Амаду] М’Боу, за да го пита има ли предпочитания за председател на Генералната конференция, споменавайки му две имена – моето и на Ал.[ександър] Фол. А. М’Боу не се ангажирал открито. Пред съветския посланик съобщил само моето име.

[дописано по-късно, без дата]

(М.[илан] Миланов и Н.[ико] Яхиел ми разказаха, че един ден Т.[одор] Живков влязъл в кабинета си, където го чакали помощниците му и казал, че трябвало да се реши въпроса с ЮНЕСКО. За М. Миланов било ясно, имало нужда да се издигне кандидатурата за нещо временно и била поставена кандидатурата на Ал. Фол. Тук и двамата (М. Миланов и Н. Яхиел) реагирали, всеки твърди, че е бил пръв, но признават, че били категорични за мен. Н. Яхиел смята, че Ал. Фол сам си поставил искането, а според Милан действували и други. Т. Живков се съгласил с тях с думите: „Да, той се оказа много способен дипломат. Нали Н. Тодоров, който бе в Гърция?"

Развитието на въпроса узнах на 10 юли, когато Г.[еорги] Йорданов ми каза, че бил предложил в Политбюро да бъда председател на Генералната конференция, след съгласуване с Т. Живков. Малко преди да се завърна от Варна Д.[имитър] Станишев ми съобщи, че решението било подписано.)

22–23.VI.1985 г. [събота–неделя]

В София пристигнах на 22-ри. На 23-ти вече имаше заседание на Президиума.

Получих писмо, че ми е възложено от Секретариата [на ЦК] да изнеса доклада за Съединението в Пловдив.

Знаейки желанието на някои, дори с ранг като Илчо [Димитров], да говорят по тази тема, без да изключвам Христо Христов, комуто всъщност предоставиха пълната отговорност по това чествуване, останах озадачен. Дали не се касаеше за опит да ме накарат да вадя кестени от огъня, като ме компрометират (напоследък забелязах да се прилага умело тази тактика по т.н. „възродителен процес") или пък да ме изложат, че не отстоявам възприетите позиции по националния въпрос? Или пък е надделял страхът, че може да се прояви нежелателно изхвърляне, и разбирането, че ще намеря най-подходящия тон? Нали в два случая ми се възложи такава мисия – чествуването на Гоце Делчев (когато ми забраниха в ЦК да спомена, че е българин, и когато направих това, публиката в театъра ме посрещна с бурни ръкопляскания, а Т.[одор] Павлов ме наруга); и за Кресненско-Разложкото въстание (когато в Плевен, Бузлуджа и навсякъде другаде бяха натоварени [Димитър] Косев, [Христо] Христов, а на мен с усмивка ми се каза, че ми се дава случаят да проявя „дипломатическото си изкуство").

К.[онстантин] Косев само ми каза, че отделът разсъждавал върху двама – между Илчо [Димитров] и мен. Спрели се на мен като по-авторитетен. Все още не са ми ясни истинските мотиви. Но мнозина ахнаха, когато узнаха за това решение.

25.VI.1985 г. [вторник]

Интересен е [Ангел] Балевски. По същество ми отказа да отпусне бройка за назначаването на Върбан. Ясно, че е подработен срещу мен. А е дал бройки на кого ли не, включително и на научни секретари. Поставих въпроса пред заседанието на председателството и там се реши, в отсъствието на А. Балевски.

26.VI.1985 г. [сряда]

Отпуснаха жилище на Ели в „Хаджи Димитър". Остават технически подробности.

27.VI.1985 г. [четвъртък]

Ана имаше неприятности с националната програма. [Димитър] Хаджиев с подкрепата на [Атанас] Малеев се опитаха да погълнат всички отпуснати валутни средства. Ана свика заседание на Националния комитет, прие се решение, намери връзки с плановия отдел и отби този подмолен ход.

Освен това я научиха как да постави отново въпроса пред Министерския съвет за превръщането на ЦЛИМ в институт. След като подготвиха документите, занесох ги при [Иван] Шпатов с подписа на [Ангел] Балевски (посетихме го във Владая, където почива). Шпатов обеща да направи всичко възможно, въпреки забраната да се правят структурни промени в науката.

28–29.VI.1985 г. [петък–събота]

Най-после след основно почистване на вилата можахме да преспим. Тишината беше най-хубавото. Разбира се, и въздухът. Брахме череши, та дори и срязахме най-високия клон – връх, претрупан с плод, докъдето и със стълба не можеше да се достигне. Чудни череши. Отдавна не си спомням да съм се насищал така на череши.

2.VII.1985 г. [вторник]

От отдела взеха решение да изпратят [Вера] Гьорева за директор на издателство „Петър Берон". Едно недомислие се поддържа с изкуствени средства. Трябваше да стане провал, да разгонят цялото ръководство и пак не го закриват. Аргументът под ухо – било едно от малкото решения в Политбюро или внесено, или прието с поддръжката на Людмила Живкова.

Изпратих писмен протест до Ст.[оян] Михайлов, него го нямаше. Говорих, поставили са го на второ разглеждане и потвърдили решението си.

5.VII.1985 г. [петък]

Статията във в-к „Правда", в която има насоченост „към нас", се посреща със смесени чувства. Прави се опит да се омаловажи. Нямала нищо ново, гони задачите и проблемите с административен подход.

Видяхме се с Р.[уси] Божанов. Той иначе гледа на нещата. Но не е сигурен дали [Михаил] Горбачов ще успее да се пребори с партийната бюрокрация, която според него е основната задържаща сила на развитието и в СССР и в останалите социалистически страни.

[Милан] Миланов си създаде секция към Института по култура и свика заседание. Събра много дейци на културата, средствата за масова информация, ЮНЕСКО. Изказах се по кризата в ЮНЕСКО и затова, че ние още нямаме изработена нито стратегия, нито тактика (става дума за соц. страните); не знаем ще правим ли компромис и какъв, ще отстояваме ли сегашното ЮНЕСКО, или ще искаме промени и докъде? Изказаха се, интересно, и други.

8.VII.1985 г. [понеделник]

Фондацията „Л. Живкова". Ревизионната комисия проведе заседание. Отново с Ангел [Петров] изнесохме отчета и направихме дискусията.

9.VII.1985 г. [вторник]

Заседание на Асамблеята цял ден. Изказах се пред Бюрото и след това на общото заседание. Съгласно дневния ред. Неочаквано Бл.[аговест] Сендов отправи похвала за работата на ревизионната комисия, привеждайки думите на Ангел, които той споделил с него.

12.VII.1985 г. [петък]

Тръгнахме с Ана и Машка на почивка във Варна. [Мара] Манева ни даде вечеря у дома си и ни настани в Арбанаси. Показахме през мъглата приказните замъци на Търново (наистина така изглеждаха) и Машка дълго им се любува и отдалеч, и отблизо.

Преспахме [във Варна] у Паруш [Тодоров]. Майка ни се е съвзела физически. Но възрастта си казва своето – още повече, че тя от млади години е била с високо кръвно налягане и с едното око фактически е сляпа. Запазила е обаче интелектуалните си възможности. Чете и това е най-голямото ѝ удоволствие. Но ѝ липсват контактите – малко са приятелките ѝ, пък и не чува. Нов източник на раздразнение у нея. Ако ѝ се говори високо, смята го за обидно. Много ѝ се иска да иде в дом за старци, смятайки, че там ще има среда. Аз пък не съм убеден, защото никой няма да

се грижи, както Паруш и Лена, при най-малкото неразположение. А щом времето е хубаво, слиза за ден-два вкъщи, на двора, където е прекарала 50 години, където сме израсли всички. Старостта има и своите неудобства, ние започваме да го чувствуваме с Ана. Децата поеха своя живот, внимателни са, но щом останем – било тя, било аз – сами, нищо не ни спасява от чувството на самота.

В станцията.

Няколко дена, докато дойдат Ели с Дими, Машка бе при нас. Детето е наистина леко, адаптивно и с изключителна логика. Играе, плува, разказва приказки и стихотворения. Как хубаво предаде онова стихотворение за „баба" – че и тя била мъничка. И не искаше да го повтори, защото видя, че баба ѝ се развълнува.

При нас се събраха всички деца и внучета. Още една възможност, за да се сближат и да се търсят. Енко, който пристигна от Дубна като скелет, се посъвзе и успокои.

Настаниха ни във втори дом, където приемат и чужди делегации. Тук бяха [Васил] Зикулов и [Александър] Лилов. Поговорихме си доста. В. Зикулов е човек със строги принципи – и политически, и морални. Стана дума за корупцията – той се ужасява от падението, до което достигат хора на най-високо обществено стъпало в нашата система и от това, че нито те, нито околните правят съответните изводи, когато деянието стане обществено достояние. Той приведе случая с [Димитър] Романов, с П.[еко] Таков и А.[танас] Малеев, които сами би трябвало да си дадат оставките, за да запазят авторитета на партията.

Изнесе редица данни за подвеждане на [Тодор] Живков. Припомни ми и случай, когато след Хелзинки Т. Живков заявил, че „войната оставала вече само за учебниците". А данните показвали засилен процес на превъоръжаване на Запада. В. Зикулов направил в този смисъл доклад, но бил повикан на обяснение от [Константин] Телалов. Заплашен бил, че ще се направят партийни изводи. Повикан от [Добри] Джуров, В. Зикулов дал обяснение и данни и така въпросът бил изчерпан. Но изглежда, че било създадено настроение у Т. Живков, защото при връчването на ордена „Герой на социалистическия труд" Т. Живков казал на В. Зикулов, че не го виждал често около себе си. На това В. Зикулов отговорил, че не се въртял около него, за да не го подвежда и да не му пречи.

Защо търпи такова най-често некомпетентно обкръжение – само защото създава култ около личността му. А младежта ние изтървахме. Колкото и парадоксално да изглежда, Западът напредва в увличането на младежта, а комунистическите партии остават все по-назад и в капиталистическите, и в социалистическите страни.

Ал. Лилов смята, че Ст.[оян] Михайлов е заплатил много скъпо оставането си. Учудва се на липсата на всякаква идеологическа подготовка

за чужбина и за страната на акцията на смяната на имената; смята, че обективно тази акция ще забави приобщаването на това население по същество, а не само на думи.

Интересуваше се по много въпроси из областта на историята, културата – разпитва и децата. Погледът му е обърнат към Съветския съюз. Надява се започналият процес там да не бъде спрян от партийната бюрокрация. Каза ми (след като дойдоха Славчо [Ярослав] Радев и А.[танас] Малеев), че Ж.[елязко] Колев е бил съден за обвиненията му срещу К.[остадин] Лютов и самия Я. Радев – по повод на тяхното издигане.

Разпитах след това Ж. Колев, той потвърди, като каза, че Ал. Лилов председателствувал заседанието и на излизане подхвърлил: „Пожелавам и към вас да се отнесат по същия начин". Ж. Колев е крайно интересен събеседник. Върна ме към събитията около 9.IX.1944 г., обследванията след това на партийния актив, в това число и него, с неизменния въпрос: „Защо си жив?".

Имахме и сблъсък със Славчо [Ярослав] Радев. За раждаемостта и административните мерки. Той е загубил всякаква представа за реалността или си закрива очите, но освен това се държи арогантно. Това накара Ана да му запуши устата с думите, че най-малко той има право да натяква на хората, след като при неговите възможности е отгледал само едно дете. С груби думи към нас той искаше да оспори правото ни да смятаме, че битовите и финансовите условия, при които са поставени младите, са основната причина за спадането на раждаемостта.

В тесен семеен кръг чествувахме годишнината на Ана. Поканихме само [Пантелей] Щерев и Цанко [Стойчев] с Душка. Дадоха ни една зала и там се веселихме с децата заедно.

Чествувахме също семейно и годишнината на Паруш [Тодоров]. По този повод майка ни припомни събитията около 1925 г. Тъкмо беше излязла брошура за Благой Касабов, където се описваше как се е криел у баба ми, как са арестували вуйчо ми Жеко, как след това Бл. Касабов напуснал къщата ни. Майка внесе известни уточнения, тъй като единственият свидетел е била тя, когато дошла полицията да прави обиск. Тя стояла пред вратата на стаята, където е бил Благой с Пенка. Бременна и с мен – четиригодишен, тя плачела и викала: „Оставете ни", а вуйчо ми бил задържан и отвлечен. Другата наемателка, еврейка, се нахвърлила върху полицаите с думите, че могат да уморят бременна жена и че затворената стая е на бояджии, които отсъствуват от Варна. Така те се оттеглили.

Аз не си спомням точно това. Но са се врязали в паметта ми викове и ровенето на полицаите долу, дори в клозета. Баба ми ме заведе един-два пъти в затвора – стария, където видях вуйчо си. Майка ми каза, че вуйчо ми бил спасен от Венедикт Попов, който влязъл в ареста и накарал да го развържат – бил пребит, вързан за един кол. Баба ми го преоблякла и увила в кожи. Иначе можел да умре.

Така мина това лято. В наистина хубава почивка с всички деца. С приятна среда. Можах да направя и доклада си за Съединението, както и да извлека статия от него за в-к „Работническо дело“.

Изненадан бях в София, когато ми се каза, че не се иска доклад, а слово за митинг. Но и това не бе вече трудно, след като имах готов текст.

4.VIII.1985 г. [неделя]

Върнахме се в София. Очакваше ни приятна изненада. Решението за превръщането на ЦЛИМ в Институт за мозъка е подписано. Ангел [Ангелов] се обади по телефона във Варна, но сега вече цялата академия знаеше.

Повика ме Г.[еорги] Йорданов, за да ми съобщи официално, че излязло решение на Политбюро да бъда предложен за председател на Генералната конференция [на ЮНЕСКО]. Същевременно препоръча да ида в Париж за десетина дни по време на Изпълнителния съвет.

Устроих кабинета си. Взех Нели Кръстева при мен. С Румяна Радева те ще сложат ред. Освободихме предната стая, така че най-после не ще се влиза направо при мен и ще мога да поработвам. Но нищо не получих от ръководството, всичко трябваше да устройвам сам.

12–22.VIII.1985 г. [понеделник–четвъртък]

В Англия. Отпътувахме за Лондон. Посрещна ни проф. [Джефри] Мартин, сега ръководител в архивите. Уточнихме с него датите на бъдещите срещи, участието му в конференциите в Мюнхен и София, както и въпроса за микрофилмиране на документи.

В академията ни пое [Питър] Матайас. Тръгнахме веднага за Оксфорд. Настаниха ни в хотела „Рандолф“ – най-добрия хотел, но по принципите на английската традиция – с два отделни чучура за топлата и студената вода. Имаше обаче душ и, разбира се, никакво биде – в нито един от хотелите, където бяхме, нито в Йорк, нито в Единбург, нито в Лондон. Може би за американци или в супермодерните да е иначе.

В Оксфорд. Два дни заседавахме с П. Матайас. Но заедно с това той се оказа така гостоприемен, че спечели сърцата ни. Не става дума за това, че ни покани у дома си, че устрои и вечеря с още няколко негови приятели и общи познати. Но цялата атмосфера, с която ни обкръжи, желанието му да ни покаже колкото се може повече, ни впечатли. Заведоха ни с кола до Стратфорд. По пътя се отбихме във вилата му.

Гледахме „Както ви се харесва“. Модерна постановка, при която едни и същи артисти изпълняват ролите на придворните и на прогонените в гората, с една голяма покривка, която, увиснала в средата, се използува за всичко – да покрие земята като в дълбока зима или да покрие голяма

маса, или да послужи за параван в двореца. За достоверност на епохата използуваха отделни елементи – ливреи, свещници, буре с вода, а основните елементи бяха многократно използувани по различен начин: платно – снежна покривка, намятана от отделни артисти, завеса и т.н. От езика достигаха до нас отделни фрази. Но, изглежда, че и англоговорящите трудно се ориентирваха по шекспировия език.

Връщането от Стратфорд бе приказно при светлината на фаровете на колата – през един фееричен зелен тунел от дървета. Остана ни и споменът от разходката по страната – интересно движение към селата се забелязва днес. Зарязват се стадата и се пристъпва към отглеждане на житни култури. Освен това масово се купуват селски къщи или запазените сгради на местните gentry. В такава селска къща от XVII в. с пристроена част от XVIII в. се е настанил отскоро и П. Матайас. Отиват обикновено в петък, връщат се в неделя. Канят приятели в неделя на обяд.

В самия Оксфорд разгледахме няколко колежа. Най-вече St. Souls, единствения без студенти, в който работи и П. Матайас.

Водиха ни на вечеря в местна кръчма – на самата река, и у тях. Говорихме си за живота. Въпреки всички улеснения скъпо им е – да си позволят пътувания заедно, децата им струват скъпо. Понеже той има по-голям доход, то дъщеря им плаща пълна такса, без да я освободят от нищо. Синът му се отказал и получавал помощ на безработен, но пък му създава грижи за бъдещето си.

В град Bath. Изглежда, ни поведоха, за да видим Централна Англия и един от градовете, основани в римско време и получили разцвет през XVIII в. Но същевременно П. Матайас е изхождал и от сантиментални настроения, защото тук са се оженили – посетихме катедралата, направихме и една разходка из града, погледнахме праговете на реката, влязохме и в римските бани, които и днес преустроени, са любимото място за посещение.

Оттам с влак се върнахме в Лондон. Направихме първата разходка. Ана не е била от 1968 г., когато за пръв път на връщане от САЩ, престояхме десетина дни. Много е застроено, особено около гара Виктория, където е изникнал напълно нов район с високи сгради, банки, хотели.

Колкото любезни се оказаха научните работници и администрацията на академията, толкова по-странен ми се видя опитът да прехвърлят някои разноски на посолството от страна на служителката. Казах им, че не съм дошъл по линия на посланическото ми минало и не мога да настоявам за каквато и да било услуга – шофьорска става дума – особено лятно време.

Посетихме Йорк. Най-после чудесно време, което приехме като подарък. Ето един изключителен град, недокоснат, както сами казват, от индустриалната революция. Малко са къщите от XV в., имаше една-две от XVI в., повечето са от XVII и XVIII в., но всички, включително и най-старите, досега се използуват като магазини, ресторанти, дори за живеене.

Така са съхранени. Два дена обикаляхме улица по улица, минавайки повторно, за да уловим детайли. Влязохме навсякъде. В музея се загубихме с Ана. Преживях го тежко. Но накрая се намерихме. Вечерта времето се развали, но пак излязохме на разходка под дъжда. Летните гръцки обувки подгизнаха и се пробиха. В хотела с удоволствие гледахме една от сериите на „Шогун".

От Йорк се отправихме за Единбург. Отново слънчево време. Влак с невероятна за нашите условия бързина. Крайно любезна шотландка полюбопитствува и ни даде някои полезни съвети, но бе изненадана, както ѝ се видя, от наивните въпроси на Ана. Дали се къпят в морето? Разбира се, че не.

Отново разходка в крепостта и замъка, по главната улица, парка. Невероятно интересен град с хубави паметници и разположение. Случихме се и в празнични дни – на музиката, фестивално настроение, хиляди младежи.

Посетихме архива. Шефът – приятен човек. Но щом се отпусна, в полушеговита форма, но дълбоко засегнат от несправедливата съдба, намери начин да възроптае срещу англичаните и срещу продажната шотландска аристокрация: „We were sold and bought to the English God". Обяснява го с трудността да се организира обща акция. Уж демокрация, но са обкръжени с такава стена от предохранителни мерки, най-важните от които са разтягането във времето до преизбиране в Парламента на подходящи и отхвърляне на ярките противници.

Тук бяхме в един от най-шикарните хотели, от по-старомодните – „Caledonian".

Този път купихме на всички по нещо вълнено. Това стана бързо, защото всички магазини са концентрирани на една улица. Пак заваля, та си купих и едни зимни обувки за дъжд. Удивиха ме цените – костюм кашмирен е над 500 лири, обикновен, нелош – от 50 до 100 лири. Купих си една шапка, но ми дожаля да я мокря, та си взех найлона от банята за предпазване косата при къпане. Ана излезе с чадър, но силният вятър я принуди да го затвори. Дадох на нея найлона. Заприлича малко на финландските есперантисти. И в този момент ме задърпа яко и се закова пред вратата на един магазин да гледа продавача с поличка. Разбира се, всичко това с нейния звучен смях и шум. Отдръпнах я с думите, че тя е по-голям експонат за любуване. Смяхме се през цялото време. Шотландия, поне Единбург, ни завладя с усмихнатите хора, шумните деца, пък и честото слънчево време. Загадъчността остана в алпийския колорит на самия център на града, разделен на две от дълбока долина, сега парк, и базалтова крепост с многоетажен замък, като изваян от приказките.

Тръгнахме си предоволни.

Последното ни посещение бе в Кентърбъри. Стана разходка на влюбени. Най-топлият ден. Пъстра тълпа с хубаво настроение. Градчето е още

по-събрано от Йорк. Разгледахме паметниците. Влязохме и в най-старата сладкарница. Поръчахме си топъл шоколад и хубави сладкиши.

Тръгнахме си рано. Попитахме за Лондон, насочиха ни, даже просто ни бутнаха, защото влакът тръгна почти веднага. Но скоро спря на една гара. Заслушахме се и разбрахме, че има друг, по-бърз влак като този, с който дойдохме. Разлика около час. Ето англичаните – точни, много точни в отговора си. Но отговарят на въпроса. Имахме и друг случай. Не обичат да съветват, да отклоняват, да предлагат варианти.

Това беше и последната ни вечер в Лондон. Разходихме се, за да намерим хотела на Ана. Тя остана за конгреса, а аз пък на следния ден рано отпътувах за Щутгарт.

23.VIII. – 2.IX.1985 г. [петък–понеделник]

Щутгарт. Световен конгрес на историците. Пътуването мина без напрежение. По обяд бях в хотела. Това ми позволи да разгледам града – много магазини, добре разположени, показно богатство, не се чувстваш обаче потиснат, защото са поставени пейки, има барчета, закусвални, да вземеш сладолед, чаша бира, сок. При това има много фонтани, които и разкрасяват, и охлаждат, и успокояват.

В хотела по телевизията попаднах на „Златната треска". Нищо по-хубаво не можех да искам. Толкова пъти съм гледал този филм и все откривам нещо, което като че ли виждам за пръв път. Пък и допадна на настроението ми.

Мислих си за града. Успели са да го направят търсен туристически център. Летището е далеч. Но затова пък гарата е в центъра на града. А тя поема и нормалния жп транспорт, и колите на метрото, и на градската трамвайна мрежа. До гарата е дворецът. Оттам започва парк с много вода, класически, фонтани, басейни, водоскоци с най-причудливи форми, пейки, хубава трева. Също в паркова обстановка е разположен университетът. Така центърът, обкръжен с хълмове и жилищни квартали, дава всичко – и за покупки, и за културни развлечения.

На заседанието на Международния комитет отидох. Допущах, че източногерманците не случайно, въпреки решението на социалистическите страни, са поставили свой кандидат за Бюрото. Така и се оказа. Те подработили комисията за назначенията и изобщо на заседанието не споменали, че е имало и други кандидатури. Дори японският представител възразил, че е включен в листата японец, когото никой не познава в Япония и неговата кандидатура не е издигната от тях. Впрочем, така беше и на предишния конгрес с избора на [Георги] Ранки, издигнат от САЩ. Сега по същия начин те го предлагали за председател, но други се възпротивили, та останал подпредседател. Не разпитвах за подробности.

[Елени] Арвайлер и [Сергей] Тихвинский развиха пред мен две версии, които не си схождат, но аз махнах с ръка. [Димитър] Косев, старият, бе много ядосан в началото.

Посрещнахме цялата делегация. Взех Мая с мен в хотела.

Няма да описвам работата на конгреса. Вероятно ще се подготви общ доклад. Аз написах в няколко страници срещите и разговорите с [Мурад] Чъзакча, икономист, с Яшар Юджел и с Б.[екир] С. Байкал.

[добавено по-късно, без дата]

(Оказа се, че тази докладна записка е била изпратена до всички членове на ПБ и до Т.[одор] Живков.)

По останалата програма – първото ми изказване бе за съпротивата. Разбрахме се с Д.[авид] Елазар да отстоим нашата позиция, тъй като френският координатор не допусна български говорител. Посрещна се добре, защото бе кратко и ясно. Между другото, отбелязах, че ние сме един от редките случаи в Европа, където не съществува неприязън към немците, защото сме били съюзници с тях и борбата се водеше срещу българските фашисти, и съществува любов към руснаците с историческа давност и под влияние на Великата октомврийска революция.

Много добре мина денят на AIESEE, където раздадохме отпечатаните доклади. Разви се оживена дискусия, която доведе до логичния извод за втора конференция. Бяхме се вече договорили с турската делегация това да стане в Измир. Обявих го публично и предложението бе прието с акламации.

Набелязахме и евентуалната тематика.

Участвувах и в заседанието на Комисията по история на градовете. Изкараха ме първи. Импровизирах, но мина много оживено. [Сергий] Вилфан специално ми благодари. Представих и публикувания най-после том от съвместното заседание на Комисията по морска история на градовете.

Имах още една, последна изява – координационната работа и председателството по темата „Политически партии, обществено мнение и сигурността след 1945 г.“. И темата сложна и докладчиците – от четири континента, и много желаещи за изказване. Направих встъпително и заключително изложение – не големи, като не се спрях на своя доклад, тъй като бе публикувано голямо резюме.

Посетихме с Мая Тюбинген. Останахме много доволни. Наистина университетски град с традиции, откъдето започва Реформацията с нейното хуманистично направление. Имахме и гид, който ни показа всички забележителности. С това посещение почна като че ли да се отваря Германия и за мен. Бил съм в няколко града, кръстосвал съм я два пъти с кола. Но ми отбягваше. Остана ми чужда и отдалечена. Този път Щутгарт и Тюбинген, и следващото посещение в Хайделберг с цяла наша група извършиха някакъв прелом.

Хайделберг пленява не толкова с университета – имам предвид туристическото отношение – а със своя полуразрушен романтичен дворец. И с „философската пътека“ по отсрещния хълм, от който се разкрива прекрасен изглед върху града. Улиците също са приятни.

И този път имахме много приятни разговори с албанците. Дори последната вечер прекарахме заедно в една винарска къща: [Алекс] Буда, [Стефанак] Поло, [Арбен] Путо, Мая и аз. Този път разговорите бях приятелски върху миналото, настоящето, проблеми и удачи – чисто човешки. С много смях и носталгия. А. Буда поиска да говорим по руски. А. Путо, който каза, че не го бил говорил повече от 20 години, също се отпусна. Договорихме се за бъдещи срещи.

Може би ще трябва да напиша докладна записка и за срещите с тях. Все пак имаше и такива моменти – че се създават вече няколко генерации, които са изцяло откъснати от нас и при липсата на такива лични контакти процесът на преодоляване отчуждението ще бъде много труден.

(Написах отделна докладна записка за разговорите с албанците.)

Разбрахме се с румънци и албанци да ускорят написването на материала за „История на световните цивилизации“. Интересно – не били получили никакво писмо, нито текста на споразумението в Атина – имам предвид Щефан Щефанеску, който не можал да дойде в Атина само заради блокирането на летището от поледица. Защо са спрели писмото на [Константинос] Цацос? При това той е, който направи толкова много и за двамата Чаушеску [Николае и Елена].

Впечатлението ми е (общ извод), че делегацията ни бе голяма за участието ни по програмата (бяхме вписани само трима души с имената и в комисиите – още десетина). Едва ли са се изказали повече от 10 души. А бяхме около 40 – от които десетина на немски разноски. И все пак не беше излишно да дойдат повечко хора, и то млади, за да видят характера на един голям международен конгрес, да се срещнат с хора, да свикнат с имена, които знаят само от литературата. Но за да вкараме повече млади, което и направихме, трябваше да командироваме една не малка група от заемащите сега ръководни длъжности в Центъра, от отделите на ЦК и от Института за история. Ако са разбрали, че идва нова генерация, далеч по-подготвена от тях, за да им дават повече път – това ще бъде една от големите ползи.

В организационно отношение – въведох на опит и отговорност десетина души, на останалите казах, че са свободни да слушат и да извличат полза. Нямах време да проверя, доколко са сторили това, видях някои да обикалят аудиториите и това бяха за моя радост предимно младите. По-възрастните не знаят езици. В Хайделберг отидохме повече от десет

души, те изразиха задоволството си от протичането на работата, от начина на ръководство, успели да чуят и видят много неща. Самата организация на конгреса способствуваше, защото ударението беше поставено върху разискванията.

Доволен съм и от това, че бяхме с Мая. Това ми помогна да я опозная по-добре и да се сближим. Последните години прекара дълго в Дубна, сетне се отдели от нас и редките срещи с всички вкъщи около масата не бяха от естество да ни помогнат да се разберем. Винаги изникваше някой спорен политически въпрос, около който пламваше дискусия и вместо почивка или разговор по вътрешни въпроси, ставаше уморително събрание.

3.IX.–7.IX.1985 г. [вторник–събота]

София. Няколко дни, колкото да разчистя документацията, да подготвя докладни записки, писма – благодарствени и делови. Да предам окончателно текста на словото [за Съединението]. В Отдела ми бяха приготвили страница и половина за съвременната обстановка, които с малка поправка направо свързах с моя текст. Така одобрен и преписан, докладът щял да бъде предаден в отдел „Деловодство". Идеологическият отдел бил много доволен, защото само с мен „се случвало така, че не ми пишели доклада". Дадоха ми за пример доклада на [Ангел] Балевски за Кирил и Методий, който бил основно преправен. (То си и личеше!)

Г.[еорги] Йорданов ме повика, за да уточним някои подробности около престоя ми в Париж – отново са се получили сведения за активизиране на турската дипломация с пълна подкрепа на САЩ. Натискали и арабските страни.

7.IX.–17.IX.1985 г. [събота–вторник]

ЮНЕСКО. Проведох много срещи. Донесох бележки от разговорите си с тях. Ще ги оформя допълнително, защото сега нямам време. Ще отбележа само, че имах тричасов разговор с [Али] Оба, зам.-постоянен представител на Турция. Това бе наистина напрегнат двубой.

Десетте дни бяха така напрегнати, че се върнах изморен.

18.IX.1985 г. [сряда]

Първата ми работа бе да ида в ЦК, да видя какво става с доклада ми. Но бях задължен преди това да ида да поздравя конференцията на МАИРСК по нареждане на председателя [на БАН]. [Пантелей] Зарев предпочел да иде на откриването на конференцията за Съединението, повличайки със себе си и Илчо Димитров. Макар че по-скоро тук трябваше да

бъде един от двамата – МАИРСК е под прякото наблюдение на П. Зарев и на българистиката.

Докладът ми е бил изпратен в БАН с още една страница допълнение. Аз го получих в три часа. Можах да го погледна едва вечерта, тъй като трябваше да ида при М.[ария] Захариева. Разисквахме какво би трябвало да се направи, за да се парира предварително предприетата турска акция. Дадох ѝ последните сведения, че засега следните страни са се съгласили да подкрепят Турция – Пакистан, Катар и може би някои други емирства от Персийския залив, под натиска на Саудитска Арабия. Опитът да се увлекат и други арабски страни не е успял. Такива са сведенията от Париж. Подготвят материали. Ще се постараем да въведем индивидуален подход още с идването на делегациите.

По доклада имам бележки. Въвели са изрази и пасажи, неуместни в случая и за мен. Ще направя, както и по-рано – ще съкратя тази допълнителна част при четенето.

По пътя съкратих около 2 стр. Оставих два пъти споменаване името на Т. Живков – единия път с цитат от в-к „Та Неа“ за безядрената зона (от първото осъвременяване) и втория път за партията и нейния пръв ръководител (от второто осъвременяване). Останалата част махнах. Казаха ми след това, че това било приетият минимум – два пъти споменаване името и няколко пъти априлската линия.

До площада отидохме с Ана пешком. Съпровождаше ни една приятна другарка от Пловдив – Росневска. Там бяха вече Г.[еорги] Йорданов, И.[лчо] Димитров, Сл.[Ярослав] Радев, Хр.[исто] Нейков с други скулптори и авторът на паметника, забулен в платно. Но най-отгоре бяха кацнали два гълъба върху вдигнатите ръце, като че ли по поръчка. Скоро дойдоха и другите и ни насочиха към трибуната. След като заехме места – от ПБ бяха М.[илко] Балев, Д.[обри] Джуров и вече М.[итко] Григоров, П.[етър] Танчев и т.н. – пристигна Т.[одор] Живков, комуто оказаха военни почести като президент. Откри [Иван] Панев и ми даде думата. Адаптирах се към микрофоните, но за публиката на площада имало няколко секунди мълчание, докато търсех място да не отеква гласът. Не бързах. Изглежда съм го чел добре, защото още на място ме поздравиха сърдечно, а и Ана ми направи знак, че минало много добре. Сетне ми каза, че никога не съм бил по-добър, прозвучало артистично. Беше дълбоко удовлетворена. До нея Илчо [Димитров] правел кисели физиономии. Г. Йорданов ликуваше, защото той отговаряше за това тържество. А, както ми каза, имало мнозина, които съветвали Т. Живков да не идва. И той се решил едва в последния момент. Изказа ми много похвали в неговия стил: 1, 2, 3, завършвайки с думите: „Беше достойно за събитието.“ Повтори го два пъти. Д. Джуров дойде специално да ме поздрави, слагайки ръка на сърцето: „Напълнихте ми душата.“

Отидохме на концерт – за пръв път в Античния театър. Чудесен декор зад сцената – Родопският масив с една луна като че ли се пренасяш наистина в друга епоха и в друго време.

Умората от напрежението почувствувах вкъщи.

23.IX.1985 г. [понеделник]

Мнозина ми се обадиха нарочно или при случайни срещи. Също и на Ана. Допаднало им съдържанието и начина на изнасяне, раздвижеността и яснотата в тезите. Руси Божанов, Величко Николов, Чавдар Кюранов и от името на Искра [Панова], Леда Милева и т.н. изказаха одобрение с различни комплименти, но на мен най ми допаднаха думите на Руси, че прочел всичко, което пуснах във в-к „Работническо дело“ и в „Поглед“, и доклада в Пловдив – харесал му класовият подход, че се въвеждал народът и всички останали сили, личности с положителните и отрицателните аспекти, но справедливо.

Само К.[онстантин] Косев не намери сили да каже поне една дума за Пловдив или нещо поне. Затова пък надълго и нашироко се зае да споделя за работата около асоциацията и нейния устав, който се работел, че се говорело и това било и негово предложение, че щял да я възглави Йордан Йотов.

В петък [20.IX.] преди обяд в зала „Универсиада“ се проведе национално съвещание със стопанския, държавния и партийния актив. Говори Т.[одор] Живков за икономическото състояние, уравновесявайки критиката с положителните констатации, за да направи един общ извод, че наред с някои обективни условия от международен характер и неблагоприятно стечение на обстоятелствата вина за създаденото положение имат субективните слабости. Но тук се задоволи с общи констатации, прехвърляйки отговорността върху слабото гражданско съзнание. Изводът, конкретният, бе, че е нужен прелом, че набелязаните решения от пленумите на ЦК не се провеждат и с оглед на това трябва да се шкартират плановете за 1986 г. и за следващата петилетка.

Предизвика недоумение защо това не се направи своевременно и в делови порядък, а се свиква такъв широк актив. За да се противопостави Т. Живков на всички останали, че недомислят нещата, че не искат да скъсат с един начин на планиране. В този смисъл имаше загатване в самото изказване на Т. Живков. Но според мен нещата са по-сложни и са замесени много сили, може би и с противоположни интереси. Вече се готви поемането на наследството и това не остава незабелязано.

Л.[юбомир] Желязков смята, че освен тези съображения и неизбежните противоречия, които те пораждат, Т. Живков наистина искал да преодолее съпротивата на някои министри и кадри, свързани с досегаш-

ния начин на планиране въз основа на изцяло или предимно на количествени показатели.

24.IX.1985 г. [вторник]

Събра ни Стоян Михайлов, за да ни инструктира по повод докладната записка на Д.[имитър] Косев за разкриване на слабостите и грешките в партийните постановки по националния въпрос. Ст. Михайлов набеляза няколко пункта: 1) в духа на историческата истина да се отхвърлят погрешните схващания; 2) но не спекулативна оценка, а строго научен анализ; 3) да се даде цялата съвкупност на обективни и субективни причини, довели до едностранните позиции; 4) да се доказва принципната приемственост между Д.[имитър] Благоев, Г.[еорги] Димитров и Т.[одор] Живков; 5) да се стигне до стабилни научни изводи, които в основите си да не бъдат преоценявани.

Илчо Димитров взе пръв думата и каза, че е изцяло съгласен с изводите, приема ги. Д. Косев напомни съдържанието на докладната записка и се спря на „федерацията", за да докаже, че социалистите, в случая Д. Благоев, отстъпили от идеите на революционните демократи отпреди Освобождението. Аз наблегнах на необходимостта да се вмъкне още един пункт към изложението на Ст. Михайлов – за реалните отговорности на управници, класи за състоянието, в което се намира България; да се постави критиката на партията в точно съответствие с отговорностите, които тя е носела в дадения исторически период и изобщо, за да не се получи и узакони това, което си позволяват днес някои крайни националисти да казват: „Видяхте ли, че ние имахме право".

В.[еселин] Хаджиниколов говори за това, което историците са направили до днес и какво може да даде етнографията. Д.[авид] Елазар ме подкрепи, но постави и още един въпрос – да не се иска от тесняците да надхвърлят ръста на международното комунистическо движение, щом В. Ленин едва през 1915 г. издига тезиса за революцията по нов начин; след като господствува разбирането, че социалистическата революция може да избухне само в напредналите капиталистически страни, то естествено е да излезе на преден план именно класовата интернационална солидарност. Хр.[исто] Христов постави въпроса за образуването на македонската нация, за отхвърляне на тезиса на „не българска основа" – да се каже направо, че във Вардарска Македония се извършва денационализация. В.[асил] Василев предложи да се свика една закрита конференция. Прие се.

След обяд заседание на УПК [Учрежденски партиен комитет] за [Росица] Мелнишка. Прилагам бележките си, защото не ми се пише. Такава низост и отмъстителност в ущърб на обществените и партийните интереси не очаквах от страна на ръководството на партийна организация, в БАН при това.

(По тези бележки говорих.

I. Принципна постановка.

Защо УПК при БАН създава такъв прецедент, който в никакъв случай не може да остане изолирано явление. Какво значи да се вземе на мушка обществен деятел, получил заслужено признание от нашата власт за дейността си, влязъл в Енциклопедия „България“ в т. 4, който е подписан за печат на 30.XII.1983 г. Неговите основни трудове са излезли след 9.IX.1944 г. Те не са иззети от обръщение, напротив, ползуват се широко. Той е написал първата история и география на България, излязла в десетки хиляди екземпляра на чужди езици от „София прес“, в съавторство с Н.[иколай] Тодоров – сина на Пею Тодоров. Тази година посмъртно се чествува 80-годишнината от неговото рождение. Органът на партията в Радомир „Димитровска правда“ пусна обстойна статия за своя именит съгражданин. С други думи [Любен] Мелнишки е тачен от нашата общественост.

Естествено е това лице, учител, без да е член на партията или неин съмишленик, като много други да има националистически и прогермански прояви. Искам да напомня, че на тази психоза се бяха поддали мнозина, не само учители, но дори и минаващи за леви и прогресивни лица преди 9.IX.1944 г., станали след това активни членове на БКП и творци в нашия културен и обществен живот. Ако е нужно, мога да посоча още сега имена, мнозина от които са член-кореспонденти и академици, живи и покойници. Л. Мелнишки е един от тях, както го опознах от някои от трудовете му, от дейността му, за което се говореше и от разговорите, които имах с редица отговорни другари, негови ученици.

Лично не съм го познавал. Но затова пък познавам добре цялата обстановка сред научните среди. В София съм от 1945 г. – в Централното ръководство на БОНСС, в XIII ПК на БКП, а сетне един от секретарите на новооснования VII РК на БКП начело с Начо Папазов. Бях натоварен с обследването на преподавателското тяло в Историко-филологическия факултет, проучвал съм основно досиетата и дейността на Хр.[исто] Гандев, А.[лександър] Бурмов, Д.[имитър] Димитров, проучвах също и Е.[мил] Георгиев, А.[нгел] Бънков. Наложи се да отблъсквам злостната кампания срещу А.[сен] Киселинчев, да не говоря за Ив.[ан] Дуйчев, В.[еселин] Бешевлиев и др. Завършил съм медицина и познавам много добре [Димитър] Ораховац, М.[етоди] Попов и др. Споменавам тези имена само за да напомня, че знам много добре следваната партийна линия и отношението към интелигенцията по онова време.

А в БАН съм от 1949 г. Така че поставям с нужната отговорност въпроса – каква партийна необходимост наложи да се пристъпи към развенчаване на една личност като Л. Мелнишки? Защо именно той? И тогава, защо не и други?

II. Принципен въпрос.

Може ли да се вини дъщеря и въобще дете затова, че е посочило баща си за прогресивен, след като цялото общество го приема за такъв? Ще се спра отделно на облика на дъщерята, ако е нужно. Сега искам да поставя въпроса по принцип – ако е било толкова засегнато чувството на партийното бюро, което се е заело да обследва миналото на един общественик, а УПК е дало път на това обследване на един покойник за минали дейния, защо не изпратиха резултатите и изводите на обследването до съответните обществени органи, които именно са оторизирани да се произнесат дали трябва да се ревизира оформилата се официална оценка?

Нима не е аморално да се иска от дъщерята да оплюе баща си и да се отрече от него? Запазвам си правото да повдигна въпроси, които пряко засягат състава на БАН, много по-фрапантни случаи, където в още по-голяма степен са засегнати и съответни лица, и техни синове и дъщери, някои от които също в системата на БАН. Обмислило ли е партийното бюро и УПК, че създава прецедент и отваря врата, която трудно се затваря?

Аз лично смятам, че не е нормално, дете, което е било на 6 години на 9.IX.1944 г. и на около 30 г., когато умира баща му, обкръжен с внимание и признание, да не се гордее с баща си, да може да заличи образа, създаден в условията на нашето социалистическо общество. Кому и защо е нужно да разруши по този начин едно от най-големите достижения на нашата власт – това, че приобщи почти цялата интелигенция в строителството на социализма. И това днес – когато честваме 40-годишнина. Без да се впущам в повече подробности, смятам, че е допусната грешка с една процедура, която противоречи на цялата ни политика и предлагам Бюрото и УПК да намери сили в себе си да вземе най-правилното решение – да отмени наложеното наказание.)

Изказването ми разколеба членовете на Бюрото, самият З.[ахари] Младенов отмени формулировката, но запази размера на наказанието, наложено при това неправомерно, след като се води война, за да се изключи Р.[осица] Мелнишка. Ясно, че много ги е занимавало моето изложение, но надделя в РК [Районния комитет] обратната теза, защото там е Ч.[авдар] Стоименов, един от тези, които разсипаха издателството. Присъствуваха двама представители от РК, което никога не е било друг път – така ми казаха на другия ден членове на Бюрото. Отсъствуваха трима души от Бюрото – В.[асил] Христов, Ж.[елю] Желев, Д.[обрин] Мичев (последният излезе), които знаеха случая и биха могли да повлияят. След излизането трима се изказали за намаляване, но Захари Младенов снел формулировката за бащата, позовавайки се, че това би могло да има неприятни последствия, и потвърдил наказанието. Другите не възразили. Някои смятат, че така то увисвало във въздуха. Всъщност решението е неправилно. То говори само, че УПК се води за носа и е в плен на личните настроения на всекиго, който стои по-високо или е близък със З. Младенов. А той доказа, че е нищожество политическо.

Конкретно. Матей Геров казал: „Глави ще падат". Партийното събрание – подработено. С предварително ангажирана позиция на партийното бюро. Ръководещият апострофира всички изказващи се в полза на Р. Мелнишка или искащи да се внесат известни уточнения, докато Ив.[ан] Гърбучев му обръща внимание, че такава саморазправа не помни дори след 9.IX.1944 г. Ив. Гърбучев е АБПФК. [Яблена] Лишева се изказва в полза на разделяне на партийната организация. В резултат – отново обезверяване, разделяне на коректива, анонимките, които спряха, отново зачестиха, и то в две посоки. Това ли е помощта на партийното бюро за създаване на здрав климат?

Изморих се съвсем от напрежението, а ми предстои толкова работа.

25.IX.1985 г. [сряда]

Друга неприятност. Машка издържа конкурса първа след момиченцата. Получи се телеграма. И когато я завели, обявили на Елка, че е приета проходяща. А това е невъзможно. Нямат кола, с обществен транспорт е три часа дневно. Искали момчета, нарушен им бил балансът. Защо тогава не са обявили конкурс само за момчета? Не могло. И за да минат момчетата, дигнали бала на две момчета, колкото имало места за спане, и приели двете първи момичета за проходящи и три други момчета с по-нисък бал от следващите момичета. Това е убеждението на Елка, но то е напълно вероятно, защото навярно е имало повече места за спане, когато са обявявали конкурса, т. е. приемали са заявления още през м. юни. След това са запълнили свободните места и от немай къде са оставили две места свободни, но пак са прокарали своите деца. Директорката явно е гузна, защото казала, че когато имали остра нужда да остане детето, тя щяла да намери начин. Отидох при [Иван] Милушев, той нареди да се провери, но засега с отрицателен резултат. Ще трябва още веднъж да поговоря и да си вземем детето. Жалко, че то е разбрало, че става нещо и току подпитва: „Защо не ме искат, когато си отговорих на всичко?"

26.IX.1985 г. [четвъртък]

При Г.[еорги] Йорданов заранта, при М.[ария] Захариева – след обяд. При Г. Йорданов – един вид щаба на конференцията за ЮНЕСКО – разгледаха се различни въпроси и накрая (това бе поводът) докладната ни записка със [Едуард] Сафиров по повод някои изводи на [Томас] Келер. Келер поиска да се види с мен в Националната комисия в петък след обяд. Съобщи ми, че [Амаду] М'Боу предоставя изцяло на Улд Али. Останалото време посвети на оплакване за това, че има разминаване в категориите – „готово". Тук не значи „готово", както се очаква, т. е. изисква се допълнителна работа, а сроковете са почти изчерпани. Позволи си да каже, че за ръководители

са поставени политически лица, а не мениижъри. Е. Сафиров спокойно му отговори и защити нашите позиции на основата на направеното досега и вярата, че ще се направи всичко до края. Попита все пак какво точно иска. Отговорът бе да се доведе до знанието на Г. Йорданов – да се постегнат работите, защото сега от детайлите зависи общото впечатление.

Написах докладната записка внимателно, защото такъв е редът. Но това разлюти Гюров и Пашев, които са в пълен конфликт със Е. Сафиров. И последва реакция. Взех първи думата и обясних, че началото ѝ идва от Париж, че донесох списъка на изоставанията, че го връчих на Гюров, а не на М. Захариева и Е. Сафиров. Че Е. Сафиров отстоя, но не можехме да не доведем до знанието какво става. Пък нека се правят изводи – дали има умисъл и какво. Успокои се атмосферата.

27.IX.1985 г. [петък]

При председателя [на БАН]. П.[антелей] Зарев докладва за резултатите от проведената среща по разменените писма между [Ангел] Балевски и президента на Съветската академия по въпроса за Симеоновия сборник и изобщо за старобългарския език. Постигнат е голям успех. Подписаният протокол от П. Зарев и Д.[митрий] Марков съдържа изцяло благоприятни и удовлетворяващи ни пунктове. Спорният въпрос за „старославянския език“ се оставя за уточнение, но така е записана съветската позиция, че тя буди недоумение. И нашата не е изложена много добре.

След обяд – в Националната комисия на ЮНЕСКО и заседание на Бюрото. Продължение на заседанието в МВнР с експертите, пред които говориха Л.[юбен] Петров, [Любомир] Шопов, К.[онстантин] Григоров. В министерството централен въпрос – смяната на имената, нашата позиция и възможни аргументи. В Националната комисия – разпределение на работата между българската делегация. Изказах се и на двете места – на първото, да не очакват, че ще им се иска да обосноват научно и политически станалата промяна или цялостно да отбият отправените нападки, а да се въоръжат с чисто човешки аргументи, за разговор в кулоарите; на второто – да се уважат тия, които ще се определят да бъдат постоянно в заседателната зала, а не на йерархията на дошли за два часа да блеснат. Трудните моменти и критиката се отправят обикновено в най-неочаквани моменти. Аз сам приложих тази тактика, за да не дам на турския делегат да отговори – дадох думата на кипъреца, когато турският делегат напусна за малко залата.

28.IX.1985 г. [събота]

Работих вкъщи: докладна записка за разговорите в Щутгарт с албанците; докладна записка до ЦК за балканската енциклопедия; мнение за

процеса на интеграция на сменилите имената си по искане на Т.[одор] Ганчев (отдел „Идеологически“).

29.IX.1985 г. [неделя]

Откъснах се, защото се заех да боядисвам в Драгалевци перилата на стълбите. Най-после намерихме човек, който, макар и бавно, придвижва работите.

30.IX.1985 г. [понеделник]

В НДК – заех стаята. Вече се прехвърлям там.

1.X.1985 г. [вторник]

В НДК – целия преди обяд. В 13 часа приехме работите за сп. „Балканистика“. В 14.30 часа среща с Джон Лампе, сетне с М.[ихаил] Бирман. В 16 часа ДС [Директорски съвет]. И днес се прибрах изморен.

2.X.1985 г. [сряда]

В НДК – пристигна [Томас] Келер и ми донесе изказване от Улд Али. Това ми позволи вечерта в продължение на няколко часа да комбинирам своето с донесеното изказване. Стана наситено и същевременно на хубав език. Ще имам още малко работа след като се препише.

Бюро на Президиума. Сетне при секретаря на Градския комитет – Рашко Рашков. Говорих му за нуждата да намерят подходящ партиен секретар, а не баба като З.[ахари] Младенов, с констатацията в повече, че никога партийната организация не е падала толкова низко. Той се съгласи с мен, имал същото впечатление. Попита ме имам ли някого предвид – посочих му Цанко Стойчев. Той каза, че го имали и по-рано предвид и си го записа в тефтерчето.

Отбих се на чествуването на Стефан Ангелов – получи орден „Г. Димитров“ за 60-годишнината му. Поздравих го, но не останах на тържеството, защото трябваше да подготвя изказването си. Там срещнах Й.[ордан] Йотов, току-що завърнал се от Гърция. Много доволен от видяното и преживяното. Говорили му много хубави работи за мен, включително българите. Това направило впечатление. Сега се съсредоточава върху доклада за конгреса на партията. Напреднал много. Щял да ме потърси по-късно.

Р.[адослав] Велев ми благодари за статията в „Работническо дело“. Имало предложение за друга, но те я отклонили. Моли ме обаче да не говоря за това.

Отидох до Правителствената болница да взема лекарства. Между другото – за успокояване. Ставам раздразнителен, а е нужно да бъда спокоен.

3.X.1985 г. [четвъртък]

Сутринта в СИБАЛ – последни уточнения около конференцията в Мюнхен.

В 10 часа заседание на Секретариата на ЦК за ЮНЕСКО. Председателствува М.[илко] Балев, присъствуваха всички без Д.[имитър] Станишев. Бяха поканили и външни. Говориха Г.[еорги] Йорданов, Д.[имитър] Стоянов, взе думата и [Петър] Междуречки. Около техническата подготовка най-вече. Поставиха се много въпроси, особено за бул. „Витоша". П. Междуречки прехвърли отговорността върху окръзите, че не изпратили строители и че всичко било по план. Не бе убедителен, но освен Г. Йорданов никой не му отправи критика. Стана дума за електроенергията, за обслужването.

Вторият кръг от въпроси бяха около обстановката, която може да създаде турският опит да злепостави България – с резолюция и изказвания. Дадоха се сведения какво се прави, за да се парира. Казах само няколко думи, че нашата тактика не трябва да бъде само отбранителна, а настъпателна. Само така можем да обединим страните, заинтересовани от запазване на ЮНЕСКО от излишна политизация.

В един часа пък Г. Йорданов събра българската делегация. За последни уточнения. Пожела той да се изкаже в първата половина на първия ден. Имах обяд с [Томас] Келер и уредих този въпрос. Беше натоварен [Едуард] Сафиров и започна да прави уговорки, че било трудно. Наистина натискът е голям, но ние сме страна домакин и е естествено да ни се даде по-рано думата.

Обади ми се Стоян Заимов. Върнал се от Москва, където намерил в секретния отдел на архивите преписка за Балканските войни – руската подготовка, доклади и телеграми от всички основни столици. Частично са били публикувани някои данни, според него около 20% от материала, в Красный архив. Посъветвах го да подготви публикация.

4.X.1985 г. [петък]

Посрещнахме [Амаду] М'Боу. Пристигна с цяла група. Докато чакахме самолета, връчих телеграмата, с която Машка се приема, на Г.[еорги] Йорданов, като му казах, че за голямо наше съжаление ще я изтеглим, защото не може нито тя, нито родителите ѝ да издържат да я водят всеки ден по три часа с обществен транспорт. Той взе телеграмата и я сложи с рязък жест в джоба си, измърморвайки, че смята, че въпросът е уреден.

Поговорих с [Александър] Фол за неговата резолюция, като му казах, че съм дал писмено мнение. Не са му го показали. Обясних му защо. Не можа да ми оспори мнението.

Захари [Захариев] прочете изказването ми и направи няколко стилни бележки. Хареса му. Дадох го да се препише.

При Цветан Николов. Направихме още един преглед на положението. Съветската страна оттеглила от програмата на [Михаил] Горбачов в България посещението в Правец, след като първоначално настоявала. Изглежда, че се готви нещо срещу Гр.[иша] Филипов и Ст.[аниш] Бонев, имало недвусмислено насочена критика в една от уводните статии на в-к „Работническо дело“ напоследък, макар че имената им не се упоменават. Говорело се за пленум на ЦК, но с крайно противоречиви указания. Констатирали много използуване на обществено положение за лично облагодетелствуване, вкл. и вила, за която не платил нито лев, с единствено в България особено отопление и т.н. – от страна на О.[гнян] Дойнов. Довели до знанието на Т.[одор] Живков. Неговата реакция била: „Да не се черни този човек“. Изглежда, че разчита на него. Но що за постановка е това – значи отгоре ще се определя „кой ще се очерня“, а няма да отговарят за делата, които са натворили истински виновните. Ето деморализацията откъде идва.

5.X.1985 г. [събота]

Днес Г. Йорданов тържествуваше. Въпреки гафа на телевизията, която уж засне идването на [Амаду] М’Боу, взе интервю, а то се оказали случайни посетители, които се възползуваха от идването (изпращали хората на А.[ндрей] Луканов за срещата Изток–Запад). Но убедили А. М’Боу още веднъж да позира, да даде интервю, изкараха и [Едуард] Сафиров със снимки от НДК, та направиха тази вечер наистина дълго предаване. А тържеството се дължеше на това, че М’Боу заяви, че НДК е станал по-представителен и по-подходящ, отколкото главната квартира в Париж. Освен това М’Боу по собствена инициатива заговорил за това, че бил взел някои мерки срещу евентуални турски провокации.

И аз обиколих новата сграда, печатната база – наистина вече София се сдоби с напълно европейско, и то на голямо ниво, място за провеждане на международни конгреси.

Срещнах случайно канадеца, който се припозна, помисли ме за външен човек и ми каза, че се чувствувал „заложник“, „очаквал от всеки ъгъл да стрелят срещу него“. Казах му, че вероятността да отвлекат самолет (и това загатна) или да стрелят тук е по-малка, отколкото в повечето западни страни. Каква само представа не получават за нас под влияние на пропагандата!

6.Х.1985 г. [неделя]

Предложих на Г.[еорги] Йорданов да привлече за по-тясно сътрудничество Леда Милева като опитен и увличащ събеседник и добър дипломат. Имах я предвид за Комисията за разглеждане на спорните резолюции. Той си записа.

На съвещанието Ив.[ан] Милушев ми отговори, че нищо не ставало с Машка. Нищо не му казах, но написах на бележка няколко пункта в този дух – че ще спрем Машка, но смятам, че е допусната несправедливост и не спазване на резултатите от конкурса, и че не се наемам да разубедя в това нито децата си, нито внучката. Дадох му и няколко аргументи – 1) че не се обявява конкурс, основаващ се само на резултата от успеха, като се правят два отделни списъка за момчета и момичета. Когато има два списъка, то състезанието става между участниците поотделно и съответно се допущат първите издържали от двете групи. Делението се прави именно за да не се допусне феминизирането, нещо известно много добре на всички. Ако са искали само момчета, то е трябвало да изключат приемането на заявления за момичета. Да оставят да се състезават 30 момичета, без да им се даде нито едно място; 2) съмнителен е резултатът – само две момчета, и то толкова, колкото са били решили да приемат (и то в последния момент, защото иначе биха процедирали по-иначе), получават бележки с по една единица по-високи от тези на момичетата и веднага след това ги следват момчета с 10 единици по-ниски, докато при момичетата стълбицата се спуща с по една единица; 3) показах им и други нарушения.

На излизане той ме спря, за да ми каже, че отново ще помисли. Аз обаче този път написах и на Г. Йорданов писмо, в което изложих горните аргументи и завърших с думите, че за мен няма съмнение, че се извърши несправедливост и че ако искахме да влезе детето, то е, за да може Елка при сегашните тежки условия и с мъжа си да бъде облекчена. А не защото съм убеден, че от 20-те приети ще излязат талантите на България.

8.Х.1985 г. [вторник]

Откриването. Словото на [Тодор] Живков се прие добре. Не предизвика след делегатите никакви неблагоприятни коментари. Оцениха желанието ни да съдействуваме за преодоляване на създадените напрежения.

Изложи се председателят на Генералната конференция [Саид] Тел от Йордания, който заради едно предишно свое остро изказване срещу САЩ този път бе подчертано любезен към тях, дори неговите думи прозвучаха унизително.

Концертът беше отличен, направи силно впечатление.

По стълбите ме срещна полк. [Георги] Златинов. Бил с ген. [Атанас] Семерджиев с хеликоптер около Пловдив, но се задържали и останали

да гледат митинга по телевизията. Останали изключително доволни от словото ми. А. Семерджиев бил във възторг за това, как съм представил войната и изобщо Съединението.

9.X.1985 г. [сряда]

Мина и моят избор. Словото ми се прие добре. Това, че напомних за предишния избор на Генералния директор и съпътстващия го период на промени, започнали с въвеждането на нова система на програмиране и нарастване ролята на Третия свят; за силата на ЮНЕСКО, че се корени в свързването си (épouser) с големи световни движения, оставяйки вярна на принципите си; за необходимостта от различен подход, от различни позиции и мнения, от които да се изведе солидарната линия – всичко това се посрещна благоприятно. Казаха ми го не само приятели – от западни и други страни.

При поемане на чукчето съм се усмихнал и това също направило впечатление (каза ми го Захари [Захариев]) и последвали коментари. И една процедурна разправия – когато въпреки мнението на Т. Келер поисках пред всички юрисконсултът да даде становище и тогава взех решение – допадна на хората.

Голям прием в Бояна. Кратко поздравително слово на [Тодор] Живков в хумористичен тон, който на места звучеше не особено подходящо (опит да оправдае разрушителната стихия на [Петър] Междуречки).

Впрочем, направиха ми впечатление едни реплики, разменени между [Тодор] Живков и Гр.[иша] Филипов, докато, събрани долу, чакахме да дойде времето за среща с поканените. Гр. Филипов му докладва за заседание на МС и за получени други информации, че въпреки всички негови обяснения и позовавания на доводите, които Т. Живков му дал, там не приемали, че имало разхищение на електроенергията. Назова и името Бахнев, поне така ми се счу, че обществеността искала да се разкрият отговорниците. На това Живков отговори, че разхищението е факт, че населението трябва да се научи на ред. Отпуснало се е. Така ли го информират?

Не мога вече да пиша по дни. Оставям, когато мога, защото от първия ден съм на пленарни заседания от 9 до 19–20 часа, а имам и да се готвя за всяко заседание. Натрупали са се много материали, които сега трябва да проучвам, тъй като много късно ме уведомиха. Помага ми това, че знам за какво се касае, механизмите на организацията, пък и от всички страни ме приемат с предварителна положителна нагласа.

Ще отбележа вече някои отминали събития:

– Награждаването ми от [Жан Пиер] Шевенеман, френския министър, с „Palmes Académiques“ – Commandeur.

– Срещата ми с акад. [Олег] Газенко, дошъл по покана на Ана, крайно симпатичен и умен човек.
– Вечерята в посолството на САЩ.
– Обядът – първа покана на холандския министър.
– [Алиун] Траоре и исканията на африканската група.
– Срещата с [Мария–Луиза] Паронето–Валие – у дома;
– За настроенията около идването на [Михаил] Горбачов.
– Търновското честване.
– XXIII Генерална конференция на ЮНЕСКО.

13.XI.1985 г. [сряда]

Награждаването.

Отминаха първите две седмици, които не ми позволиха да отделя време за писане. Тези няколко дни съм без пленарно заседание, затова ще се спра на няколко събития, които разкриват климата в ЮНЕСКО и около него.

Най-напред историята с награждаването с ордена „Palmes Académiques" – Commandeur. Бях получил предварителна покана за вечеря при французите, още в първите два дни, мисля, на 9-ти. По една случайност Леда Милева ми каза няколко часа преди това, че и тя е поканена, и щели да ѝ връчват „Palmes Académiques", както и на мен. Накарала да ѝ подготвят кратък благодарствен текст на френски. Водех заседанието и докато делегатите се изреждаха и аз си написах кратко слово – grand honneur, haute décoration, non seulement comme un signe de reconnaissance de la fait du Gouvernement Français de mes activités dans la vulgarisation des richesses spirituelles et de réalisation de la culture française, mais aussi comme un estime qui au-delà de ma personne va surtout à la science et à la culture bulgare.

И след това за взаимното опознаване и разбирателство като гаранция за по-добро бъдеще на човечеството и като ангажимент да продължа дейността си.

След това вече импровизирах на събраните – защото в посолството стана цяло тържество – бяха поканени [Любомир] Левчев, Д.[ечко] Узунов и още десетина души, между които И.[ван] Милушев, не си спомням кой беше от МВнР, май [Александър] Стрезов.

Говорих за това как сме учили френски в кръжока, ръководен от Чобанов, върху единствената френска книга разкази на Мопасан. Спомням си още разказа за Сена, описанието на една утрин, когато се дига мъглата, рибарят, който случайно закача един труп, многото най-различни епитети, богатството на езика, търпението на Чобанов, който искаше да почувствуваме силата на френския език. И колко беше трудно на един от политзатворниците Керемидаров, попаднал там преди 8–10 години, почти на наша възраст. Той бе научил целия френско-български речник наизуст, знаеше за всяка дума няколко значения и превод.

[Жизел] Халими и ролята ѝ.

С [Жан Пиер] Шевенеман и [Жизел] Халими дълго разговаряхме след това на масата за миналото. И двамата са по-млади с 10–15 години от мен, но образуват лявото крило на социалистите. Ж. Халими се е проявявала със защитата на алжирците, преследвана и измъчвана от французите. Автор е и на книга за „Джалима", която ми подари, на корицата с рисунка от Пикасо. А [Жан Пиер] Шевенеман е бил войник в Алжир, който, макар и в последния момент, взел открита позиция против френските власти.

От този ход на французите – да ни наградят с Леда [Милева] при самото откриване на ЮНЕСКО – ми стана ясно, че Ж. Халими и французите ще се борят да наваксат загубеното доверие и роля в ЮНЕСКО сред европейските страни и Третия свят.

Ще продължа с французите, защото те наистина се заеха бързо и драстично да възстановяват ролята си в ЮНЕСКО. Западните изключиха Франция от участие в комисията по преговорите около представените резолюции. Въпреки това Ж. Халими наложи поставянето на кандидатурата на Франция (фигурират само имената на страните) и в хода на гласуването отпаднаха Холандия и Турция. Гласуване имаше само за тази група. В последния момент примерът на Франция бе последван от латиноамериканската група, за да балансира настъплението на англосаксонските караибски страни.

Ж. Халими наложи и промяна в отношението и на пресата. Написа опровержение във в-к „Monde", както и цялостно изложение в полза на ЮНЕСКО, подписано от най-изтъкнати френски интелектуалци, носители на Нобелова награда – главно лекари и други. Тя докара още един министър – [Жан-Мишел] Бейле, на планирането, изобщо в икономическата сфера. Този, който води в Албания – бях в Париж, когато вестниците дигнаха много шум за този пробив.

По случай идването на министъра бе устроен прием в посолството на обяд и там ме помолиха да задържа по някакъв начин обсъждането, за да може да се изкаже. Нашите власти му устроили среща на държавно ниво в 15.30 часа. Това никак не бе лесно, а се оказа и почти невъзможно.

Заседанието трябваше да се открие в 15.00 часа, както обикновено. Обаче желаещи да се изкажат предварително имаше само двама. Това ме наведе на опасни мисли – че бюджетът на ЮНЕСКО може да бъде приет за рекордно кратко време. И зачаках, като помолих [Томас] Келер да предупреди французите да раздвижат залата. Записаха се още няколко души. Въпреки това изчаках до 15.30 часа и закрих заседанието, отправяйки апел да се обявят тия, които ще се изкажат. Никакъв отговор. Тогава подхвърлих, че за пръв път в историята на ЮНЕСКО няма желаещи да се изкажат по бюджета, тема, която минаваше за най-трудна за гласуване. Тази ми бележка беше след това подхваната и в пресата. Въпреки това с

големи усилия удължихме разискванията, за да дочакаме министъра. За голямо неудоволствие на Т. Келер повиках министъра на трибуната. Въпрос на куртоазия, дошъл бе от Франция само за един ден за тази цел. А Т. Келер изрично настояваше да го накарам да говори от мястото си. Стана ми ясно колко са „дълбоки" немско-френските, и обратно, „симпатии". Имах и по-късно случаи да се убедя в това.

Акад. [Олег Григориевич] Газенко.

Началото на конференцията съвпадна с пристигането на акад. [Олег] Газенко, отговорника за медицинските изследвания и обслужването на космоса. Канен многократно, той прие да се отзове на поканата на Ана във връзка с отчитането на съвместните резултати между съветските и българските специалисти от Института за мозъка. Всъщност, това е от малкото, ако не единственият случай, когато на български екип бе възложено изцяло осъществяването на цикъл изследвания. [Кирил] Серафимов се бе опитвал да покани О. Газенко, но последният се изказа много неласкаво за него, за неговите възможности.

С О. Газенко се видяхме вкъщи, където Ана устрои вечеря и още веднъж, когато го изпратихме. Заедно обиколихме и НДК по време на концерта. Крайно симпатичен човек с чувство за хумор, политически определен. Той разказал на Ана за [Никита] Хрушчов, за неговите усилия да разкрепости обществото от партийния бюрократизъм, за това, как отменил „папките" и как това го провалило. Надява се много на [Михаил] Горбачов. Можахме и ние да поговорим. Симпатията бе взаимна. Ана го води из Родопите, Пловдив, Шипка, Габрово. Пожела пак да дойде.

Междувременно Ана получи писмо от един американец от НАСА, който много я ухажвал в Лондон. Явно бил запознат с работите ѝ и изявява желание да дойде в София. Съобщава ѝ, че отивал във Вашингтон, „за да се види с Газенко". А на О. Газенко съкратиха престоя в София, за да участвува в Москва на срещите с американските сенатори и космонавти. О. Газенко дал висока оценка на института на Ана и на работата, която вършат.

Вечеря в американското посолство.

Още през първата седмица бях поканен на вечеря в американското посолство. Оказа се вечеря, посветена на американската група от наблюдатели, но бяха поканени само българи – М.[ария] Захариева, Л.[юбен] Гоцев, двамата с Ана, Е.[вгени] Кирилов, [Петър] Шопов като преводач и още един непознат за мен българин. От американска страна двамата наблюдатели Л.[еонард] Маркс и Р.[ичард] Ахерн със съпругите си, водещата групата г-жа Хършън Чаленър и посланикът със съпругата си. Води се достатъчно банален разговор за взаимно опознаване, но с доста обиколни въпроси, за да разберат докъде ни се простират знанията и силата. Докато стигнем до тостовете. По силата на старшинството след посла-

ника трябваше да вземе думата Л. Гоцев. Това той направи, но вместо да отговори на тоста, той предложи направо аз да говоря за ЮНЕСКО като тема на деня, която ни е събрала.

Говорих на български, превеждаше [Петър] Шопов. Казах им, че политическите дебати вървят под знака на конструктивния подход, включително и изказванията на германския ръководител, на холандския, на люксембургския, който говори от името на 10-те. Че организацията е изляза от състоянието на шока, предизвикан от напускането на САЩ, и че все повече се приспособява към отсъствието им. Че бихме желали да продължим сътрудничеството с американските интелектуалци, но и излизането на Великобритания не ще е в състояние да разбие ЮНЕСКО. Организацията е нужна и тя ще преживее наложената отвън криза, като осъществи и неизбежната адаптация към променените условия, както това стана вече два пъти – при Рене Майо и при неговия приемник. Бил съм свидетел.

Изглежда съм бил доста ясен, убедителен, коректен и твърд, та Ана вкъщи изрази голямото си задоволство, като ме разцелува „за случая". На другия ден пък М. Захариева ме разхвалила в МВнР и пред съвещанието, което се свиква всяка заран от Г.[еорги] Йорданов в КК [Комитет за култура]. Дойде да ми го каже тя самата, но ми го каза и Чавдар Кюранов.

<u>Турското участие.</u>

Още в първите дни срещнах турската делегация – [Ердоган] Саналан (запознаха ме с него от МВнР), [Суат] Синаноглу, председател на турската Национална комисия за ЮНЕСКО, г-жа [Гайе] Оймак, секретарката им, с които отдавна се знаем, както и Али Оба, от постоянното представителство в Париж, с когото изкарах няколкочасов спор през м. септември. Бяха много учтиви, не загатнаха с нищо за намеренията си. Но още първия ден А. Оба отиде със запечатан плик и го предаде на трибуната на Генералния директор. Главата на делегацията им пристигна по-късно. Изказа се в началото на втората седмица.

Предупредиха ме за неговото идване и за отправената му покана от Ал.[ександър] Фол – да присъствува на приема, устроен в университета в чест на присъствуващите министри на сесията. Намерих го веднага и около 20 минути разговаряхме. Основната му теза бе, че България и Турция трябва да запазят добрите си отношения. С никоя друга балканска страна Турция е нямала толкова близки отношения през нашия век. Изрази съжаление, че са го изпратили, тъй като едва от 20 дни е бил назначен за министър. Възразявал, но не му оставили избор. Никакъв намек за съдържанието на изказването. Когато обаче изнесе доклада си, в раздела за културата постави въпроса за насилническите методи, с които българското правителство отнело правото на използуване на езика, религията,

културните традиции и накрая наложило смяна и на имената на турското малцинство.

Предупредих нашите, че при отговора си да имат предвид, че ще последва отговор от турска страна, но ще им дам да се възползуват от правото си на „отговор на отговора". Тази процедура бе при изказването на кипъреца, когато турчинът отговори и след това кипърецът поиска да отговори. Дадох отново думата на турците, но те не се възползуваха от правото си.

Отговори [Благовест] Сендов, т. е. прочете написания текст. Не беше лош, но можеше по-добре да отхвърли турските нападки и намеци. Но направи впечатление, защото не беше толкова оправдателен, а имаше и силна настъпателна част – за кюрди, арменци, гърци. Турците отговориха силно и настъпателно, но нашите приеха, че е по-разумно да не задълбочават дебата. Това се прие добре от залата.

Имах малка разправия с [Томас] Келер, който прие искането на турците да се изкажат и срещу кипърците, тъй като предния ден не били подготвени. Аз решително му отказах. Като упорит немец той се опита да ме обори и с правилника, но му оспорих аргументите. Предупредих за всеки случай кипърците, но му дадох изрично да разбере, че ще отклоня турското искане. Какво направи Т. Келер, не знам, но след половин час ми съобщи, че турците се отказали да повдигат въпроса.

Впрочем, единственият от западноевропейците, който поздрави турското изказване бе западногерманският делегат, който веднага спря, когато бе смъмрен от съседа си, грък.

Казаха ми, че и в една от комисиите отново бил повдигнат въпроса за турското малцинство в България. Отговорила Леда Милева без да се съобразява с текста, който ѝ представили, а с аргументи, които тя намерила за по-пригодни в една такава аудитория като ЮНЕСКО.

<u>В. Търново – научна сесия и Изпълнителният съвет.</u>

Още при планирането на великотърновските чествувания – научната конференция за 800 години от въстанието и Търновската школа (редовния симпозиум) – бях предвидил това да съвпадне с Генералната конференция. Свикването на политическото съвещание на Варшавския договор в София наложи отлагането им за по-късно, за средата на м. ноември. Това се оказа благоприятно за подготовката на паметника и завършването на другите съоръжения, но нямахме възможност да отменим самата сесия. Затова се договорихме с местните ръководители да я проведем на 16-ти и 17-ти, както беше уговорено.

Наложи се обаче да ида поне аз, тъй като никое друго официално лице не искаше да ходи два пъти във В. Търново. Потеглих от София към 11 часа вечерта (не исках да пропусна „Норма" с Гена Димитрова) и пристигнах в 2 часа след полунощ. Сутринта се видях за малко с участвуващи-

те, открих конференцията, останах на пленарните доклади и се върнах. Прие се положително от участвуващите начинът, по който процедирахме – предварително публикуване на докладите, пленарно заседание в полуден с четири доклада и след това запознаване на участниците със забележителностите на града и последните научни резултати – с доклади, филми и разглеждане на място от великотърновските научни работници.

Я.[Йоанис] Караянопулос ми даде изрезка от вестник и ми разказа цялата история около доклада на В.[еселин] Трайков и други, публикуван в актовете на конгреса в Щутгарт. Явно проявяват голяма чувствителност, подхранвана и от някои техни специалисти като Ст.[ефанос] Пападопулос. Той има достъп до всички наши среди и той бил този, който повдигнал въпроса и в Щутгарт, и в гръцкото МВнР. Но тези специалисти са констатирали и едно възраждане на националистическите настроения у нас, и то отгоре, което не е от естество да разсее възникващи подозрения от позовавания на миналото. Дори и сега [Екатерина] Драганова, дъщерята на Лука Драганов, който бе първият съветник и резидент при мен в Атина, пред [Амаду] М'Боу и Г.[еорги] Йорданов заяви, че чакаме времето, когато ще си възвърнем Тракия от Гърция. (Говорехме за миграциите и за това, къде е имало българи). А. М'Боу дипломатично говори за усилията, които африканците положили, за да избягнат „балканизацията" у тях.

Още веднъж посетихме В. Търново с Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО. Устроихме им екскурзия – през събота и неделя. Но ние пътувахме с хеликоптера, ангажиран от Г. Йорданов за А. М'Боу. Стигнахме в Габрово, разгледахме музея на хумора, обядвахме в Етъра и след това преспахме в Търново.

Този път видяхме новия паметник на Асеневци, влязохме в Патриаршията – хареса ни вътрешното оформление. Художникът [Теофан] Сокеров явно е намерил нужното вдъхновение, за да даде нещо интересно и внушително. Гледахме и нощното осветление. Добре изпъква крепостта. Успели са да я обхванат изцяло. Ще могат да създадат интересни програми.

<u>Протоколът. Някои констатации.</u>

Тук се сблъскахме с протокола. Споменавам това, защото през цялото време отбягвах да се изтъквам, но имаше случаи, когато бях поставян в крайно неудобно положение. За В. Търново тръгнах с Г. Йорданов, защото той и А. М'Боу настояха. А. М'Боу искаше да останем насаме малко. (Затова ще пиша по-надолу.) Но въпреки нареждането на Г. Йорданов и съобщението откъде да тръгнем, не бяха съобщили, че и ние ще пътуваме. И габровските ръководители бяха смутени, както и търновските. ([Мара] Манева ми каза, че не им било съобщено за нас). Това нямаше особено значение за нас, защото се вместихме в колите, а от подаръци не се нуждаехме.

Но ето че във В. Търново на официалната вечеря пропуснаха да поставят достатъчно столове и аз веднага отстъпих мястото си на председателя на Изпълнителния съвет [Патрик] Седо. А. М'Боу веднага забелязал и поискал да се оправи масата, а след това, когато се разхождахме, ми заяви, че имал намерение да стане и той. Направило му впечатление, че всички се отнасяли с голямо уважение към мен, но външните белези не съответствували на това уважение. Не ми беше приятна тази констатация, защото ми е известно как нашите се престарават пред чужденци и как спазват една вътрешна йерархия, която е оскърбителна за всеки, който е запазил елементарно чувство на достойнство. Имах случая да се сблъскам с такива явления като посланик и съм протестирал, когато това е уронвало престижа ми на посланик. Иначе отбягвам максимално контактите на такова ниво, което може да ми поднесе неприятни изненади.

В случая като председател на Генералната конференция чужденците ми оказваха съответното полагаемо се протоколно уважение, което нашите доста време не съблюдаваха. Трябваше на няколко пъти да им обърна внимание, и то по прозаични неща. Охраната няколко дена ме спираше, за да ми иска пропуск. Обърнах се най-накрая към началството им, след като ги попитах: „Спирате ли А. М'Боу за пропуск? Вдигнаха вежди от изненада: „Как така?“ Казах на началството им да ги сменят, щом не могат да запомнят една физиономия. При това аз наистина нямам пропуск – не мога да окача на ревера си „член на българската делегация“, след като към избран на даден пост. Взеха мерки. И наистина момчетата се държаха след това възпитано. Поставиха ги на постоянно дежурство, без да ги сменят по различните входове.

Но що се отнася до други мероприятия, там нито се обадих, нито се възползувах от услугите на протокола. На два пъти си купих билети за операта – „Норма“ и „Аида“. Първият път на последния ред на балкона, вторият – на първия ред, защото бях от първите, поръчали билет. И ето, че Г.[еорги] Йорданов ни покани с А. М'Боу. Казах, че имам билети, той ми каза да ги продам. До мен беше [Милан] Миланов, той ми ги поиска, но Г. Йорданов чу, покани и него. Тогава аз ги дадох на Хелен [Елена Иванчева] и Стоянка Мутафова. Когато отидохме в операта, единият от протокола дойде при нас да се оплаква, че Стоянка Мутафова заела „нашите места“ и не искала да мръдне. Ние му казахме, че сме ѝ ги дали и не е удобно да я оскърбяваме. И понечихме да си тръгнем. Но той ни задържа, като каза, че съседните места били свободни, трябвало само да се преместят. Ана отиде първа, те се преместиха малко, отидох и аз, заговорихме най-сърдечно. Г. Йорданов и А. М'Боу дойдоха за второто действие. Но едва завърши първото, при мен дойде служителка, изпратена от някого – да ни се кара, че сме заели не наши места, да ни иска билетите да ѝ ги покажем. А наоколо само хора от ЮНЕСКО. Разстроих се, излязох и тръгнах да си търся шлифера, за да си замина. Ана реши все пак да остане.

Но ме прихванаха пред вратата, спряха ме. Бях зачервен, ядосан, но за да се избягнат повече усложнения, върнах се. На другия ден протоколът ми поднесе два билета, купени за театъра на Ленсъвета. Отказах ги с думите, както Ана беше казала: „За пръв и последен път идвам на неплатени от мен места."

Наистина, създава се някакво особено самочувствие на кастова затвореност, на самочувствие за изключително разпореждане с всичко, въпреки или над законите, което отблъсква народа не само от ръководството, но и от цялата партия. От народовластие към единовластие, подсигурено с всички методи, онаследени от предишните формации, подсилено с възможностите за охрана на властта, които създава и нашият строй.

Как спечелих доверието на конференцията.

Без съмнение обстоятелството, че съм бил в Изпълнителния съвет и че редица западноевропейски представители оттогава, които активно участват в ЮНЕСКО, и днес ме приеха с доверие, изигра голяма роля за възприемането ми от останалите също. Помогна много и популярността ми от конференцията в Найроби.

Но колко силна е била пропагандата срещу България, личи от следните факти. Първият ми сблъсък със създаденото настроение срещу нас се случи един ден преди откриването на конференцията. Вече писах за случая с канадеца. Едва след като отмина половината време, редица западни делегати ми признаха, че дошли с големи предубеждения. Някои отидоха по-нататък – заявиха ми, че са преосмислили своето отношение към провеждането на Генерална конференция извън седалището в Париж. А не бяха малко делегатите като западногерманския, френския, бразилския, хора от Секретариата, без да споменавам хората от Третия свят, които открито декларираха, че условията, създадени тук, са по-добри от тези в Париж – по линия на удобствата, на техническото обслужване, на атмосферата. А за гостоприемството, за отвореността на нашия народ, за желанието да услужат, за това, че без ограничения са могли да се придвижват, където пожелаят и са дълбоко впечатлени от развитието на страната – нямали думи за да изкажат възторга си.

Всичко това, разбира се, бе важна предпоставка и условие за успешно провеждане на конференцията.

Но тук искам да отбележа как успях, или по-скоро какво направи възможно, да ме приеме конференцията. Най-напред словото. Прие се много добре, посочено бе във вестниците, като се наблегна на онази част, че диалогът, дискусиите, различията са тези, които придават облик на ЮНЕСКО. Това, което исках – да се дедраматизира обстановката – бе почувствувано от залата. Ръкопляскаха ми продължително. Но това не бе достатъчно.

На първото заседание на Бюрото се изказаха няколко души, които ме познаваха, интимно и ласкаво. Това придаде домашен характер – приеха

ме като свой. И веднага след обяд се завърза първият възел – от процедурен характер и по същество. Последваха два point d'ordre един след друг [процедура – спиране на работата дори в хода на изказване]. По първия би трябвало да прекъсна разискванията и да поставя на гласуване предложението, без да дам никому думата. Но по втория? Заеха се да ме съветват Т. Келер, подхвърли нещо и А. М'Боу. Аз се обърнах към юридическия съветник, като го помолих гласно да даде становище, пред всички, за да се ориентирам, тъй като не мога да си припомня всички детайли от правилника. Тя (юридическият съветник) погледна към Т. Келер и не пожела веднага да отговори, явно предпочиташе да даде мнение на ухо или да се солидаризира с Т. Келер. Но аз настоях на висок глас по микрофона и тя се подчини. Като я изслушах, взех решение, дадох и своето тълкуване по повод изказването. И с това приключих разногласията. Неочаквано за самия мен залата започна да ръкопляска. Помислих, че е затова, че съм излязъл от едно трудно положение в процедурно отношение. Оказа се, както ми обясниха след това няколко души, че останали доволни от самостоятелността ми – „разбрали, че имали председател, а не лице, блокирано от Секретариата, което сляпо следва неговите указания". Приели с удоволствие и усмивката, с която подходих. Защото при една от репликите съм се засмял искрено и съм пуснал реплика, която се приела с удоволствие. За тази усмивка, за лекотата в подхода, за проявеното търпение и същевременно делово придвижване на въпросите много се говори в кулоарите, в интервютата по радиото и телевизията, по обядите. За кратко време станах много популярен.

Много ми помогна и обстоятелството, че след като в Бюрото се изредиха всички почти страни, позициите се изясниха и аз накратко резюмирах възможните решения, то китайският зам.-председател на Бюрото поиска отново думата. Без да му откажа направо да говори втори път, обясних му, че му давам думата пак само ако има да съобщи нещо ново, т. е. че променя или допълва позицията си. Той загуби самообладание, започна да вика и чука по масата. Оставих го да се доизкаже, от което никой нищо не разбра. Само аз подхвърлих тихичко, но се чу наоколо, че за пръв път виждам un chinois en colère – „един разгневен китаец". Това тръгна по делегатите. И тъй като бележка от подобен род – да не се повтаря – бях отправил и към чехословашкия делегат, който я прие с усмивка, това вдъхна увереност, че аз няма да действувам в полза на социалистическите страни и в ущърб на представители на западните страни. (Ръководителят на китайската делегация, който преди това ме бе поканил само мен на обяд, ми връчи хубав подарък след инцидента. Без да говори за него, поздрави ме за общото ръководство и за решителната подкрепа на исканията на Третия свят. Говори ми много за Г.[еорги] Димитров и ме покани в Китай.)

На два пъти ми се наложи да отбия намеци било за пререждане, било за прикриване на собствена вина от страна на делегати. Това се случи с Хектор Уинтер, с когото имаме отдавна връзки, но той използува привилегированото положение, което си бе извоювал, за да отправи нападки към Т. Келер; както и с председателя на юридическата комисия. Третият случай ще опиша по-надолу. Това показа на събранието, че не съм беззащитен.

Мисля, че за сближението ни с Бюрото помогна и поканата за традиционната вечеря – да стане вместо в някакъв ресторант в София – в Пловдив. Отидохме с автобуси и се върнахме късно вечерта. Всички останаха доволни – приятна музика, кратък спектакъл, пък и хвърлиха по един поглед на града.

Publicity.

Аз не можах да се видя по телевизията освен един път и накрая, когато дадох интервю. Но ми разказаха други, че редица делегати са говорили много топло и похвално за мен. Това намери място и в различните бюлетини. Каза ми го и Г.[еорги] Йорданов, като добави и думите, че „началството“ било много доволно. Убедих се в тези думи при две от срещите, които имах с ръководството. По случай приемите на всички делегати и след това на Изпълнителния съвет Т.[одор] Живков ме поздрави с думите: „Поздравявам ви, поздравявам ви, всички ви хвалят, ето че намерихме най-добрия председател, а, какво ще кажете?“ П.[етър] Младенов първи откликна: „Единствено Н. Тодоров и никой друг не можеше подобре да се справи“; Ст.[анко] Тодоров: „Това беше най-сполучливият избор.“ Д.[имитър] Станишев, Гр.[иша] Филипов също се изказаха. Мълча М.[илко] Балев.

И при втория случай отново се повториха поздравления, и то специални, за чудесния завършек на конференцията. Вестниците бяха публикували извадки от речите, но на тържественото заседание присъствуваха П.[етър] Младенов, Г.[еорги] Джагаров, Д.[имитър] Станишев, Ст.[оян] Михайлов, така че те изразиха и личното си впечатление от конференцията. На масата А. М'Боу доста силно ме хвали, а в заключителния си доклад на два пъти ме цитира. По нареждане на [Тодор] Живков всички вестници публикуваха и благодарствената резолюция на конференцията, съставена от ръководителя на френската делегация – Ж. Халими, където след думите за Т. Живков има и отделен пункт за мен.

Както се изразиха някои приятели, станал съм „знаменитост“. И това, защото ЮНЕСКО бе у нас и средствата за масова информация даваха пълна информация за сесиите. Но помогнаха и такива оценки, които бяха изнасяни публично, от нашите делегати, като Л.[юбомир] Драмалиев, който каза, че съм ръководил „с академична виртуозност“. Това лично го чух, защото се бях прибрал да се преоблека след едно от най-тежките

заседания, преди вечеря. Впрочем, за да издържа, два пъти на ден идвах за по няколко минути вкъщи да се преоблека след горещ, освежителен душ.

Най-тежките заседания. Административната комисия, юридическата група.

Първото тежко заседание бе приемането на пленарно заседание, още във втората седмица, на доклада на административната комисия с председател украинецът [Юрий] Кочубей. Тук именно се разглеждаше въпросът за Секретариата и персонала, за начина на съкращаване, за отношението към американците в Секретариата. Комисията беше подработила добре въпросите, но въпреки това бяха останали въпроси, които предизвикаха реакцията на западноевропейците.

Работата обаче не бе в същността на приетите постановки, те бяха приемливи, но възприетата в последния момент тактика бе да не се допусне завършване на приемането на доклада. Това можеше да доведе до блокиране на конференцията. Тон дадоха англичаните, които внесоха и една резолюция за разстройване не само на административната комисия, но и на 5-те програмни комисии. На заседание на Бюрото на конференцията, с две удължени заседания и благодарение на трезвия подход на всички членове, намерихме принципно решение. То се проведе в комисиите. Обаче на пленарното заседание западните дадоха отбой под натиска на англичаните. С много усилия, с такт, с търпение и твърдост успях да докарам нещата дотам, че всяко продължение и протакане стана безсмислено. Това бе почувствувано и когато накрая предложих да пристъпим към приемане на решение всички се съгласиха да обявя единодушно решение, за което продължително ръкопляскаха. И аз по човешки благодарих, дори въздъхнах с облекчение, което също се прие добре. Именно от този ден окончателно се наложих с това, че дедраматизирам нещата (тази дума не зная дали сам не я споменах, но тя обиколи залата и извън нея). М'Боу и някои други заговориха, че към най-сложни и трудни случаи съм се отнасял „с лекота", която завладявала и останалите.

Почнаха усилено да ме канят на обяди, на приеми. Заговориха за „усмивката ми". Вярно е, че не губех случай да се засмея, когато имах повод за това, но иначе не стоях със замръзнала усмивка на лицето си. Но не бях и скован от сложната процедура. Дори веднъж съветският представител поиска point d'ordre, което означава спиране на дебата, дори в хода на изказване. Но аз тъкмо изказвах благодарност на представителя на Шри Ланка. И когато Т. Келер настоя, аз гласно възразих, че имам право да изразя признателността си на един делегат за уместно поставения въпрос.

Ако все пак в комисията по административните въпроси бе постигнато съгласие компромисно – като се избягнаха крайните тези (за освобождаване постепенно от американските служители пред всяко друго съ-

кращаване и тяхното оставане на работа), а се изходи и от хуманитарни съображения (само да не се продължава подновяването на договорите за назначаване на гражданите на напусналата страна, щом изтекат сроковете; да останат тези, които са с постоянни договори и да имат право в изключителни случаи да бъдат назначавани, което е все пак отстъпка), то в юридическата комисия нещата приеха по-драматичен характер.

Както в Бюрото, така и на пленарното заседание се състоя изнурителен дебат по въпроса за статута на наблюдателя – т. е. напусналата страна има право на такъв статут, но той трябва да бъде по-различен от този на държава, която не е членувала преди това в ЮНЕСКО (както Ватиканът и някои други страни имат такъв статут). Целта бе да се предотврати неоправдана намеса в работата на организацията от бивши нейни членове и се ограничи оказването на натиск в процеса на приемане на решения. В този дух се изказаха много страни. И по другия важен въпрос – за финансовите задължения на САЩ – да се отнесе въпросът до Международния съд в Хага или самата Генерална конференция да приеме решение (и в двата случая те можеха да имат само морален характер, но със силно въздействие) също бяха изнесени крайни позиции.

Създадена бе група под ръководството на [Шейла] Коул (Индия), която се зае да търси решение. Дадохме срок от няколко дена и на Бюрото бе докладвано, че е постигнат консенсус по този въпрос. Насрочихме разглеждането му в петък. Беше сряда.

Едва завърших заседанието на Бюрото и поискаха среща при мен – английският зам.-министър на външните работи заедно с английската делегация. Дойдоха веднага с ултимативно искане – да отложа разглеждането на въпроса sine die [без да се определи ден], докато получат инструкции от Англия. Зам.-министърът ми заяви, че навярно си давам сметка, че за да ме потърси, е имал сериозни основания за това. Благодарих му за честта, казах му, че с много министри съм имал вече срещи по различни поводи, но му обясних, че спазването на процедурните правила и отбягването да се създаде прецедент е нещо, за което най-много държат англичаните и от тях този принцип се е наложил в света. Изтъкнах му защо не би ми се искало да нарушавам нормалния ход на конференцията, че е направена вече сериозна отстъпка, приета с консенсус. Нека английската страна изложи съображенията си направо на пленарното заседание, може би там ще получи удовлетворение. Министърът ме изслуша и поиска от мен да свикам екстрено заседание на Бюрото на следващия ден, което е мое право, те щели да подготвят западни делегати, които ще настояват да се преразгледа взетото решение на Бюрото за поставянето на въпроса в петък.

Тогава му казах, че той иска от мен и от Бюрото голяма жертва, но може ли да ми отговори дали това ще повлияе в някаква степен на решението на английското правителство да напусне ЮНЕСКО? Отговорът бе отрицателен. И от моя страна последва отрицателен отговор. Разделихме

се, без да се ръкуваме. Английският постоянен представител на излизане ми връчи текст и поиска да бъде раздаден като документ на английската делегация за пленарното заседание. Веднага го изпратих на Т. Келер за размножаване. Когато обаче на обяд проверих, оказа се, че документът не е бил подписан, т. е. не може да се третира като официално връчен документ. Ясно ми стана, че играта продължава.

Повиках вечерта [Шейлаа] Коул, той дойде с [Инам] Рахман, председателя на групата за преговори (група, която поема спорните резолюции докато постигне съгласие или притъпи острието им). Разказах им всичко, Коул ми благодари за позицията. Оказа се, че е бил запитан от зам.-министъра дали е съгласувал своята позиция с правителството си и че това щяло да бъде доведено до знанието му. Такава бележка приел като оскърбителна, като израз на английското самочувствие на имперска сила, каквато не е повече. Повиках и проф. [Алфонс] Благе от ЦАР (Централноафриканската република) да подготви изказване – това той направи отлично.

Първи се изказа английският представител [Джон] Гордън, внимателно изложи позицията на своето правителство, очакванията от Генералната конференция и исканията по внесения доклад. Спомена, че по някакви технически причини техните възражения не били своевременно взети под внимание. Тук не беше ясен.

Изказаха се индийският делегат, мисля, че и алжирецът, които много тактично отстояха своите позиции и отстъпките, които приеха. Взе думата А. Благе, убедителен и емоционален. Малко след него и представителят на Камерун. Той се помъчи да лавира. И между другото спомена, че имало нещо obscur в отношението към английските предложения за поправки на резолюцията.

Това ми даде повод да взема думата и да заявя, че ако в частния си живот проявявам често нетърпеливост, то при изпълнение на обществени задължения съм търпелив и отхвърлих всеки намек срещу прибързано или неуважително отношение към английските позиции. И разказах за посещението на английския зам.-министър на външните работи и за причините, които не ми позволиха да удовлетворя неговата молба. Казах и за документа, който ми бе връчен неподписан.

Взе думата западногерманският представител, който най-напред се обърна към мен, за да ме поздрави за проявеното търпение досега и изказа пожелание така да постъпя и занапред. Но поиска да се направи всичко възможно да се удовлетвори английската страна. Изказаха се след него много оратори. Китайският формулира искане за предаване на въпроса на комисията за редактиране и преговаряне, подкрепено от други страни също. Т. Келер до мен се хвана на тази идея, явно тя е била приета от повечето от западните като морално удовлетворение на англичаните.

Аз резюмирах позициите, като отхвърлих тази идея, настоявайки за неофициални контакти. Още повече, че вече имахме готов текст, който би

могъл да бъде гласуван, ако не се намери приемливо съгласие за възприемане на някои от английските препоръки. Оставих да се изкажат всички записали се и накрая предложих да отложим вземането на решение до понеделник заран. Но изключих не само вечерното заседание, както някои искаха, за да приключим въпроса още същата вечер, а изключих всякакво заседание на каквато и да било група по време на уикенда. Поисках обаче в понеделник да ми представят било консенсус по видоизменения текст, било текст с известни резерви, или ще поставя на гласуване съществуващия текст по приетия ред без дебати повече.

Сигурно по някаква вътрешна интуиция (след като бях успокоил англичанина, който беше дошъл при мен по време на заседанието, че ще отложа окончателното решение още същия ден за по-късно) се обърнах към [Джон] Гордън на самото заседание да се присъедини към членовете на Изпълнителния съвет, за които беше предвидена двудневна екскурзия до В. Търново и Габрово. Направих същото и до канадеца [Дейвид] Уилсън, за да имат възможност да говорят и доуточнят позициите си с останалите делегати.

Пак ми ръкопляскаха. Вдигнах заседанието и отидох при Гордън, поговорихме с него, той прие да се включи в екскурзията и заедно убедихме и Д. Уилсън.

В понеделник заран имаше постигнат консенсус. Доуточниха се още някои подробности, отложих приемането, докато се напише изцяло и се прие единодушно, включително и от англичаните. Дава се мандат на Изпълнителния съвет да определи група за преговори със САЩ с обсъждане на постигнатите резултати на пролетната му сесия през 1986 г. Тогава ИС ще реши да изпрати или не искане до Хага – Международния съд – за мнение по финансовите задължения. И представяне на доклад по въпроса от ИС на XXIV сесия на Генералната конференция през 1987 г.

Отчетено бе от всички като голям успех, който не позволи да се разбие очертаващото се единство на Генералната конференция срещу натиска отвън. Така обвиненията срещу ЮНЕСКО за политизация се обърнаха в бумеранг срещу авторите им, които трудно биха могли вече да намерят аргументи в самата дейност на ЮНЕСКО. Сега те именно са принудени да действуват по чисто политически подбуди, без да могат да прикрият мотивите си.

<u>Последния ден. Заключително заседание.</u>

Неочаквано нови затруднения се появиха в последния ден. След като се видя, че докладите на комисиите са готови и тяхното приемане е рутинно, т. е. избягнаха се усложненията с английската резолюция, която целеше тяхното блокиране, Секретариатът предложи да завърши конференцията в събота вместо във вторник. Бюрото прие, съобщихме на всички. Това ме затрудни, защото дните станаха по-напрегнати, с удължено начало, а трябваше да готвя и заключително слово.

Но ето, че резолюциите по глобалните проблеми – за мира и разоръжаването, за апартейда, расизма, по някои други подобни въпроси – предизвикаха засечка при тяхното обсъждане. Идеята бе да се обединят в една голяма декларация, но след цяла нощ дискусии това се оказало невъзможно и отново се върнаха към няколко резолюции. Тук имаше и резолюция за прекратяване на войната между Иран и Ирак. С големи усилия уж всичко бе готово за събота заран. И изведнъж отново засечка – английският делегат, подкрепен от някои западни, се обяви против упоменаването на „нов икономически ред". Дадох им половин-един час да постигнат съгласие – безуспешно. Отстъпиха от икономическия ред, заговориха за справедливи икономически отношения, но англичанинът се възпротиви на думата „нови". Тогава алжирският представител поиска номинално гласуване. Ясно ми бе, че това е форма на натиск, защото Англия, пък и тия, които я поддържаха, щяха да бъдат притиснати до стената от Третия свят. Отново разбиване на очерталото се единство, което можеше да се раздуе от враждебната преса. Разбраха го и други – сенегалецът Иба дер Тиам, крайно енергичен, предложи още едно прекъсване.

Приех, но дадох само половин час, за да завършим до обяд. Следобедното тържествено заключително заседание не можеше да бъде отложено.

Отново разговори – безуспешни. При мен дойдоха да ми докладват – казах им, че това никак не ме тревожи, ще гласуваме. И ето, този път помогна мексиканецът, професор по история, дипломат. Той изключи от разпоредителната част „новият икономически ред" и го замени с други думи, но го включи във въвеждащата част. Всъщност, стана по-силно от по-рано, но даваше формално удовлетворение на англичаните.

Докато се подготвяхме за приемането на друга точка по дневния ред, дойде на трибуната [Джон] Гордън. Станах, защото си помислих, че иска да ми говори нещо насаме, но той най-демонстративно ми стисна ръката, благодари ми за отношението и ми каза, че по славянски би трябвало да се прегърнем. Казах му, че това ще бъде много голяма демонстрация, която е по-добре да оставим за друг път. Още веднъж се ръкувахме пред всички и се разделихме.

На заключителното заседание дойдоха П. Младенов, Д. Станишев, Ст. Михайлов, Г. Джагаров. Пуснаха много българи с покани, които запълниха горните трибуни. Дойде и Ана. Впрочем тя беше и на сутрешното заседание.

А. М'Боу отегчи – почти два часа чете доклад с излишно разводняване по въпроси, по които той сам се бе произнесъл вече във встъпителния си доклад.

Говориха представителите на всички избирателни групи. Всички ми изказаха поздравления, особено топло бе това на западната група – фин-

ландецът. От името на Бюрото говори Ж. Халими. Тя ме развълнува, както впрочем подействува и на цялата зала. И по съдържание, и по форма, и по тон, и по начин на произнасяне това бе нещо уникално. Отказвам да го коментирам. Прилагам текста, от който тя многократно излезе. Поръчах си запис, който ще ми бъде изпратен. Пусна се и дума, че това било „любовно обяснение от трибуната“.

Прочетох и своето заключително слово. Изглежда и моето вълнение се предаде на залата, защото много и продължително ми ръкопляскаха. А Мария Захариева (както впрочем и Ана, и Леда [Милева] – всички сърдечно ме поздравиха) каза: „Разплака ни.“

Последният церемониал бе връчването на чукчето от Генералния директор. Ценен подарък – направено от слонова кост. Тук, може би и за да разредя атмосферата, отговорих с шега и за пожеланията за почивка, а също напомних, че може би са забелязали, че отбягвах колкото се може да прибягвам до чукчето – този символ на властта. Боях се да свикна. Ако все пак това вършех в една почти изцяло мъжка аудитория, от която бе изхвърлена почти другата половина на човечеството, то не бих посмял да се върна у дома с такъв навик, където ще бъда изправен сам лице с лице с онеправданата половинка. Прие се добре и тази шега, като Любчо Драмалиев ѝ придаде по-голям философски смисъл – „у дома“.

Поздравиха ме и от Секретариата, като някой отидоха дотам да кажат, че нямало досега по-добър председател на Генерална конференция... Оставям го, както го чух.

Бях страшно развълнуван, изтощен, едва издържах на заключителния концерт. По-скоро той дойде добре – Бетховен – отклони вниманието на всички, прикова и моето, макар че често се пренасях другаде.

<u>За Изпълнителния съвет.</u>

Ще отбележа само едно обстоятелство. А. М'Боу явно не искаше [Иво] Марган за председател на ИС, но се зае да го проваля много късно. Първа жена му ми говори, след това направо той. Работите обаче бяха напреднали. При това, предаде го най-близкият му приятел – Иба дер Тиам – в името на принципа за консенсус на всяка цена той разви огромна дейност по сплотяване на колектива на африканците, а след това и на Третия свят. Аз съобщих за това на [Милан] Миланов и на [Юрий] Хилчевски. Те получиха указания, че ако И. Марган не мине още на първия тур, то дава им се право да действуват според обстановката. Но единствените три кандидатури, които можеха да се противопоставят успешно, отпаднаха предварително – канадецът отказал по лични съображения, също и латиноамериканецът от Бразилия, а на австралиеца му се наложи да замине по-рано. Франция или Италия, които можеха да успеят, се отдръпнаха по различни съображения. Така А. М'Боу трябваше да преглътне Иво Марган. А той не го искаше не толкова за личните му качества, колкото

заради позицията на Югославия. Пред Г.[еорги] Йорданов и мен по време на една от екскурзиите той изнесе много данни за двусмисленото отношение на Югославия към ЮНЕСКО във връзка с натиска на САЩ. Спря се на дейността на [Драголюб] Найман и други югославски функционери в Секретариата. Позова се и на позицията на югославски външнополитически лидери.

Това е така, но Иво Марган излезе като представител на социалистическата група, а това не само ни задължаваше да подкрепяме неговата кандидатура, но има и своето положително политическо значение. Югославските представители обикновено игнорирваха това си качество в международните организации. Поне в ЮНЕСКО, докато бях член на ИС.

Пресконференцията.

В понеделник бе устроена пресконференция. Заседанието за избора на председател на ИС бе оставено за след обяд. Естествено въпросите бяха отправени към Генералния директор. Но имаше и към мен. Отговорих сбито. „Какво ме е удовлетворило?“ – „Че не допуснах крайности, натиск.“ Разбира се, доразвих мисълта си на въпроси като „Имало ли е трудности?“, „Как виждам бъдещето?“ и пр.

Но се намесих два пъти, когато въпроси бяха отправяни към него. Единият път – запитан бе какво възнамерява да направи, за да подобри впечатлението, което оставил в средствата за масова информация. А. М’Боу отговори, че е чист и т.н. Аз казах, че не е по силите на нито един човек да излезе на глава, когато го погнат чрез средствата за масова информация. Това е доказано в миналото и днес с примери във всяка страна. Наш дълг, на всички, които познават нещата отблизо, е да се намесят решително и открито.

Вторият път бе за „духа на София“, от името на град София – мъдрост. Казах, че приемам това само като символично, защото не може всеки път за всяка Генерална конференция да се локализират по този начин проявената политическа зрялост, присъща на участвуващите представители на толкова страни... [Анри] Лопес, зам.-генерален директор, ме поздрави за тези думи, като каза, че с това издигам не само себе си, но и своята страна.

В събота заранта пък дойде [Иван] Гарелов със своя екип – да снеме интервю за „Панорама“ преди заседанието. Около 12–14 минути. Както и друг път, но този повече, излязох изцяло от шаблона. Това много е допаднало, защото всички, вкл. и официално, ми се каза, че съм говорил ясно, изчерпателно убедително и не шаблонно. А нея вечер мнозина са стояли пред телевизорите, защото и вестниците, и радиото били съобщили за заключителното заседание.

Обяди, приеми.

Всички делегации дадоха обяди, вечери, приеми. Специално бях поканен от холандския министър, още преди да започне конференцията. Там бяха западногерманецът – министър, и повечето шефове на делегации от западноевропейските страни – няколко министри, отговорни политически лица. Тук произнесох първия си тост. Вмъкнах спомен за [Джоузеф] Лунс и така излязох от положението. Поканен бях от финландеца – и там припомних случая с италианския професор, който остана във Финландия заради една хубава финландка и заряза конгреса. Говорих и за [Ева–Кристина] Макелайнен. Каниха ме белгиецът, китаецът, от латиноамериканците, Индия, във френското посолство отново, в съветското посолство по случай 7 ноември. На маси. Бяхме с Ана до масата на [Тодор] Живков. Той ни поздрави. А. М'Боу закъсня, но свари още официалните лица и се ръкува с Т. Живков. Превеждах им.

А на прощалната вечеря с Бюрото, когато пак започнаха да ме поздравяват, за да не се изреждат всички, аз прекъснах след първите двамата-трима и казах, че остават спомените. И стигаме до възраст, когато много неща ни се налага да помним, отпреди войната, войната, пък и след това други няколко десетилетия. И затова сега гледаме да си създадем само добри преживявания, а от спомените – само приятните извеждаме. И им разказах, че най-приятният и хубав спомен, който съм запазил от времето на ИС, когато бях негов член, бе целувката, която изненадващо за мен ми подари африканската Нефертити. Беше наистина голяма красавица. А имам и още един вълнуващ спомен, но щеше да бъде дълго да го разкажа. В Найроби бяха приели, че съм загинал при жп катастрофа. И когато се явих в залата на трибуната на Генералната конференция, всички, вкл. и нашата делегация, дойдоха да ме поздравят. А [Мария–Луиза] Паронето–Валие (Италия) ме прегърна и ми каза: „Eh, on vous aime, cher Todorov!"

Нея единствено поканихме на кафе у нас, сетне отидохме на ресторант (пак с премеждия, защото протоколът не беше осигурил маса) и се върнахме вкъщи. Прекарахме най-мило до среднощ. На другия ден тя разправяше, че това било най-хубавата вечер, която прекарала в България.

Трябва да свърша, че натискът продължава. Задачи, а се чувствувам изморен.

13–16.XI.1985 г. [сряда–събота]

Във Варна. Този път аз се присъединих към Ана. Отидох в „Жолио Кюри" на почивка няколко дена, но и нейното участие в конференцията за космоса трая само ден и половина. Така че се поразходихме и отморихме.

Хвалиха много Ана за доброто ѝ ръководство. Успя да се пребори и със създаваното от Иван Николов настроение срещу нейния институт и самата нея.

Майка ми психува. Тежи ѝ самотата. И става агресивна. А умее да бъде злъчна. Беше извела Паруш от нерви. А той никак не е добре нито с налягането, нито с пълнотата си. Говорих ѝ. Но трудно се поддава. Има си идея фикс – гарсониера. Но какво ще прави именно тогава съвсем сама, не иска да си представи. Тръгнахме си, като я видяхме поуспокоена. Изглежда се беше „разредила", както се изрази Тошко, за един–два месеца.

19.XI.1985 г. [вторник]

Обяд с [Олег] Богомолов, водач на съветската делегация за срещата със зам.-председателите от социалистическите страни. Беседвахме много приятелски. Разказа ми, че бавно и трудно се извършва преустройството в СССР. Освобождават се доста хора, но невинаги се назначават подходящи. Не им искат да имат програма за дейност, да знаят какво ще следват като линия. Показателно е, че все още не са привлечени икономисти на отговорна работа. Трудно си пробиват път материали с ново отношение. Не се приемат все още схващания, които противоречат на общоприети норми, даже когато се знае, че те нанасят вреда.

Говори ми за военния паритет като за неразумно поставена задача, която не е по силите на съветската и на цялата ни социалистическа икономика, защото съотношението е 1 към 4 на икономиките на напредналите западни страни спрямо социалистическите в наша вреда. Най-разумно е да се действува за осигуряване на минималния ущърб, който ще обезмисли надпреварата. Изказвали в този смисъл в ЦК и в Политбюро, но военните не са съгласни.

Говори за икономическото развитие на социалистическите страни. Никоя не може да осигури рязък прелом със значителен напредък. Опитали се поляците чрез използуване на социалния фактор – чрез стимулиране със заплати. Стигнало се до инфлация и вследствие на прекомерни необосновани инвестиции и до известна криза. В ГДР навремето се опитали да извършат пробиви чрез даване преднина на някои сектори – най-перспективните, но не осигурили инфраструктури за съпътствуващите отрасли. Няколкогодишният първоначален успех завършил неудачно, за което заплатил В.[алтер] Улбрихт. Унгарците тръгвали на по-широк фронт, по-бавно, имали успехи, но и те се задъхали. Засега само китайците стегнали до 20% увеличение на националния доход само със социални преобразования и морална и психологическа мобилизация, благодарение на преустройството на партийната линия и политическата система. Без инвестиции. Китай се превръща във важен фактор в международния живот и в социалистическото развитие. Една от причините е, че там не унищожили кадрите си при културната революция, както станало в СССР при Сталин. В тази връзка той определи [Никита] Хрушчов като голям ръководител, който с риск на живота си смъкна [Лаврентий]

Берия, и с исторически заслуги за разкрепостяване на политическия режим в Съветския съюз.

За нас също се изрази, че сме затънали в криза, която ще се усилва, защото много неразумно сме се разпилявали по много насоки и сме нямали ясно виждане за това, което искаме.

ДС [Директорски съвет] в Института [по балканистика]. Предложиха ми да говоря пред целия колектив за ЮНЕСКО.

20.XI.1985 г. [сряда]

При Д.[имитър] Станишев. Поздрави ме за ЮНЕСКО. Оценката, която ми била дадена, била много висока. Устата на неприятелите ми била запушена. По-трудно биха могли да ме злепоставят.

Какво ще става, не знае. Т. Живков щял да предприеме нещо. Изчакват, имало смущение, защото не могат да разберат накъде ще избие. Внушават му да се изтегли от активна отговорност, като обаче запази позиция на контрол и влияние. Дали и кому щял да повярва? Засега всичко е предоставил на М.[илко] Балев, който задържал информацията. Т. Живков дори казал, че откак е станал член на Политбюро, вече не го информирал, както преди. Но доколко сериозно е това, може само да се гадае и да се очаква развитието на събитията.

М. Горбачов пред първите секретари наблегнал много на национализма, като главна опасност на този етап.

21.XI.1985 г. [четвъртък]

Повика ме председателят [на БАН] на среща при него. Почувствувах се зле и излязох, отидох в болницата. Решиха да ме изпратят в Банки. Отложих за понеделник [срещата].

Бюро на Президиума. Текущи въпроси. Беше и Г.[еорги] Близнаков. Повиках го в кабинета си на разговор. Исках да си уясня защо го махнаха като ректор. В понеделник ни свикаха всички в голямата аудитория. Н.[икола] Стефанов говори по текст, без да изложи ясно конкретните мотиви. Близнаков ми каза, че всички обвинения били отхвърлени, че в ГК [Градския комитет на БКП] се решило да не се дига излишен шум, но внезапно се намесил Т.[одор] Живков. Казали му, че студентското изложение било връчено на А. М'Боу и той го предал на Т. Живков. Вярно ли е или не? Може би е реакция срещу тази колективна форма на оплакване и протест. В БАН смятат, че вина има Г. Близнаков, който се отнасял повърхностно към много задачи, но че истинската причина е да бъде изваден от потенциалните кандидати за председател на БАН.

23.XI.1985 г. [събота]

В събота заранта отидох в радиото. Записаха ми разговор за това как съм се развил като младеж, като историк, като комунист. За Златния фонд. Нещо щяли да пуснат през следващата седмица пак в събота заран.

24.XI.1985 г. [неделя]

Прибирах и разтребвах вкъщи, за да подготвя малката стая за гости. Играх си малко и с Машка, която е болна. Разсъждава и се държи с невероятен такт, разумно дете.

25.XI.1985 г. [понеделник]

В Банки. Цял ден подготвях информацията за Генералната конференция. Обещах да говоря пред колектива на Института [по балканистика] във вторник.

26.XI.1985 г. [вторник]

Отидох по-рано, още заранта. Очаквах посещение на френския посланик и културния аташе, който заминава. Връчиха ми два кашона с дипломатически преписки, публикация на френското МВнР. Според посланика главният печеливш е България. По този въпрос всички дипломатически среди са единни. Чужденците дошли с предубеждение, заминали са си впечатлени от страната, от народа.

Обядвахме с Ана в „Рила“. Дойде [Димитър] Косев да ме поздрави. А Мария Захариева ме повика на поверителен разговор. Иска и аз да отида на среща с [Петър] Младенов. Водила с него разговор да бъде сменен Ч.[авдар] Дамянов, като го изпратят посланик в Белгия, а в Париж да бъде отправен [Едуард] Сафиров. На негово място предлага Ив.[ан] Кирилов от Комитета за култура. Разумен кадрил.

В Института говорих точно два часа. Останаха доволни, защото се опитах да им изясня и какво е ЮНЕСКО и какви са трудностите, които изживява: как се зародиха, какво стана в София, какви са перспективите.

28.XI.1985 г. [четвъртък]

Отново слязох в София за РИС и за информация пред Президиума на Съюза на научните работници в аулата на академичния съвет. Беше препълнено. Бях във форма. Изслушан бях с интерес, изразиха задоволството си.

Мислех да се прибера в Банки, но Ана се разболя, а в петък отгоре на това трябваше да идвам рано. В БАН при [Ангел] Балевски беше фиксирана среща с Иван Илиев, председател на Плановия комитет, и със Стоян Марков, новия председател на Комитета за наука.

29.XI.1985 г. [петък]

Срещата протече с разговор за финансирането на науката и на БАН. Показаха широта и двамата, но Ст. Марков ми се видя неадекватен, смее се не на място, подхвърля шеги и вицове, когато разглежданите въпроси са крайно сложни за решаване. Не ме задоволи, видя ми се лековат. А. Балевски ни задържа още малко. Не може да ръководи, отплесва се постоянно по странични въпроси.

Останахме насаме. Подписа предложение за [Любомир] Прахов, директор на „Международно сътрудничество и връзки" на БАН. Това е успех. Добре, че го познава лично, пък и [Благовест] Сендов, та предложението излезе един вид от тях, за да не помислят, че привличам „свои хора". Всъщност за пръв път го оцених.

30.XI.1985 г. [събота]

В събота заранта пуснали по радиото на два пъти предаване не по линия на автобиографията от детските и младежките години, а за това, как и защо станах балканист. Това бе въпрос, който ми бе зададен след като бях говорил вече час и половина. Но реших да отговоря, защото разбрах, че казаното не е за пущане сега. Бях достатъчно откровен, и може би и във форма, защото получих много поздрави от хората от Института и други познати. А Цанко Стойчев казал на Ана, след като декларира, че изцяло споделял казаното от мен за национализма – не съм ли се боял, че ще пострадам, защото не било в духа на господстващата сега линия.

На сватба на Крум, сина на Коста [Тодоров]. От Варна дойдоха Паруш [Тодоров] и Евгени. Събрахме се всички – в съвета и в клуба на външната търговия. Само роднини по всички линии. Дядо Крум прояви своя характер – игра хора, весели се добре. Играхме и ние и дори потанцувахме. Анюнка беше този път в стихията си – танцува, и то много добре, с татко си. Явно излезе от потиснатото си настроение, благодарение на Дубна. Хвалили я и като добра математичка в училище.

Снахата е симпатична, естествено се дължи, от добро семейство, Сега е студентка като Крум и се обичат с него от пет години.

Коста [Тодоров] ми разправи за Белград, за посещението на Гриша Филипов. Бил и [Андрей] Луканов. Доволни са от неговата работа. Доволни са и от постигнатите резултати с Югославия. Това вървяло в уни-

сон с общата линия на социалистическите страни и на СССР. От това, което Коста узнал в София, щяло да има значителни промени, особено в икономическия сектор Аз не можех да изчакам втора среща за повече новини, защото веднага потеглих за Банки. Остава ми възможност още два дена да почина или по-скоро да подготвя някои текущи работи, тъй като във вторник трябва да се върна, а не се знае и в понеделник дали няма да ме повикат.

1.XII.1985 г. [неделя]

Цял ден писах в тетрадката и на два пъти се разхождах из Банки.

2.XII.1985 г. [понеделник]

Писах атестационни характеристики за Ж.[оржета] Григорова и В.[асилка] Тъпкова; рецензия за П.[антелей] Щерев; почнах да редактирам статията на И.[брахим] Татарлиев. Посети ме [Петко] Божиков.

И почивах.

3.XII.1985 г. [вторник]

В Института. С.[имеон] Дамянов ще бъде опериран. Рак? Ечка [Дамянова] запазва самообладание, но ходи като сянка. Трагедия.

От друг род и с Афродита [Алексиева]. Майка ѝ починала и хазяинът ѝ я изгонил. Няма къде да спи. А е безпомощна. Много големи трудности с отоплението у тия, които са извън сферата на централното отопление. Не са никак доволни от изявленията на [Никола] Тодориев.

4.XII.1985 г. [сряда]

Президиум на БАН и Бюро на Президиума. Текущи въпроси.

Взе думата З.[ахари] Младенов, за да обясни историята с внесения вирус на новото заболяване в Западна Европа, което проникна и на Балканите – SIDA [СПИН]. Не предупредили хората, оставили го в термус в помещение, където имало постоянен достъп (там се плащал и членският внос), някой заболял и веднага пламнала паника – поискали да бъдат прегледани и уверени, че няма нещо по-сериозно. И З. Младенов се изплашил от възмущението на хората, отказал да говори пред тях, свил се и възложил други да сторят това. И има наглостта пред Бюрото да твърди, че се отказал да успокоява хората, защото били възбудени – чакал да се успокоят и тогава щял да се яви пред тях. Всички го изгледаха така изненадано, че няколко минути никой не знаеше какво да каже. Пръв Ив.[ан] Василев го разкритикува за липсата на предохранителни мерки,

[Димитър] Шопов постави въпроса за вредата, която се нанася на БАН от разграничението на слуховете из цяла София. [Благовест] Сендов поиска да се депозира при него писмен текст, за да опровергава слуховете. Взех думата и аз – за сериозността на явлението и отговорността на БАН, ако се свърже неизбежната поява и на това заболяване с името на БАН.

Още веднъж се убедих какво нищожество – политическо и морално – е Захари Младенов.

На среща с Пенчо Кубадински. Поисках да се срещнем, защото той няколко пъти ме търси – да ида във В. Търново и след това. Говори ми за личните заслуги, които специално били изтъкнати на всички нива, за успеха на конференцията. Никога България не се нуждаела толкова от международно признание. Поздрави ме за отбиването на турското настъпление, за организирането на арабското посещение из страната. И изведнъж ме запита колко езици зная и почна да ги изброява. Заключи, че съм ценен кадър, трябвало да ме пазят и ме увери в дълбокото приятелство, което ни свързва. Искал много да поговорим по „преобразуванията" във връзка със смяната на имената. Това щели сме да направим у тях.

5.XII.1985 г. [четвъртък]

Прегледах още веднъж текста си в т. V на Многотомната история [на България]. Съкратиха го много. Не се наложи обаче нищо да променя, освен да добавя на едно място „българи-християни". Нали сега имаме нараснала група „българи-мюсюлмани"!?

Уточнихме някои неща около СИБАЛ.

Запознах се с обвинителния акт срещу Дими [Димитър Йовев]. Видях се и с адвоката. Следователят, а и прокурорът явно са се поддали на натиска на родителите на момичето. Бащата заплашвал, че ще убие Дими. Разбирам мъката им, но от постъпките на мъжа и жената оставам с впечатление, че гонят други материални цели, щом правят всичко възможно да изкарат, че жената седяла на коленете на Дими, т. е. любовните им отношения били причина за отклоняване на колата. Тази именно версия е възприета от обвинението, макар че е изказано от тях по-внимателно.

Случаят обаче е тежък и не може да мине без присъда. Тук нашите се бяха поуспокоили и даже стигнахме до сблъсъци, особено с Елка, която едва ли не очакваше изобщо да няма дело. Има вина и адвокатът, който също погледна по-леко на случая, може би защото е бил зает с текущи дела. Потърсихме вече допълнителни свидетели, експертизи, набелязах разговори с юристи, с Върховния съд и т.н. Но ще трябва да се дочака решението за намеса.

Вечеря в чест на Каролос Папуляс, дадена от П.[етър] Младенов. Повикани бяха предишните посланици в Гърция. К. Папуляс ме прегърна

и се целунахме. Винаги сме имали с него най-топли отношения. Той е за решително сближение със социалистическите страни.

6.XII.1985 г. [петък]

В 9 часа – съвещание при Ст.[оян] Михайлов за издателската дейност. Отстоях идеята за създаване на издателство „Енциклопедия“ на национално ниво при двойно подчинение. [Валентин] Караманчев се опита да отклони решението на този етап по неизвестни за мен причини.

В 11 часа – при П.[етър] Младенов. Отново благодарности и хвалби. Новото бе, че Т. Живков споменал на срещата в Прага за провеждането на Генералната конференция на ЮНЕСКО в София и бил поздравен за нейния успех. П. Младенов ми каза, че си записал в тефтерчето името ми, щял да ме повика. Казах му, че вече почти година чакам тази среща за създаването на направление „Съвременни Балкани“ към Института [по балканистика].

Говорихме за оттеглянето на Англия от ЮНЕСКО. Мнението на П. Младенов е, че това е било неизбежно. Показа ми телеграма от Швейцария, която осъжда излизането на Англия. Смята, че това е благодарение на нашия успех. Съобщи ми, че завърналите се делегации в много страни са изразили пред българските посолства задоволството си от провеждането на Генералната конференция у нас, от проявеното гостоприемство и твърде често споменавали и моето име.

През една от следващите седмици ще посети СИБАЛ.

Говорихме и за линията, която трябва да следваме за А. М’Боу.

При Г.[еорги] Йорданов – продължихме разговора за А. М’Боу. Ще го поддържаме докрай. Уточнихме някои и други въпроси, свързани с ЮНЕСКО. Изглежда, че назрява идеята да сменят Ч.[авдар] Дамянов с Едуард Сафиров и да намерят нов подходящ човек за генерален секретар на Националната комисия. Не Иван Тодоров – отдръпнали се от него и двамата – и П. Младенов, и Г. Йорданов.

Г. Йорданов ми поиска мнението, което бях приготвил за „идеологическия отдел“ по повод на сегашните трудности около приобщаването на сменилите имената си.

Приехме в Института материали за сп. „Etudes Balkaniques“. Поработих доста върху статията на [Ибрахим] Татарлиев, повиках го. Сблъсках се малко с Йоно Митев, защото му отхвърлихме статията за Съединението.

Поговорих с В.[асил] Мръчков за Дими.

Среща при [Чудомир] Големинов с [Георги Димитров] Гошкин за конференцията във Варшава през м. януари.

И вкъщи: оказа се днес Никулден. Дойде Енко [Стоян Тошков] с децата, останаха Ели и Дими. Децата писаха писма на Мая, играха. Енко раз-

каза как се скарал с една от приятелките на семейството с пострадавшата от автомобилната катастрофа. Така в приятни и не особено приятни разговори премина времето. Но Елито и Дими, които през деня бяха много напрегнати, се отпуснаха.

7.XII.1985 г. [събота]

Пътуваме за Париж с Ана. Получих грама, съобщение от А. М'Боу за оттеглянето на Англия и неговият отговор. Честването ще стане на 12-ти. Искат да произнеса слово.

7–12.XII.1985 г. [събота–четвъртък]

Още с пристигането задържахме колата, за да се разходим по Champs Elysees. Приказно осветление. Веднъж се бях случил и запомних красотата. Не се излъгах. И Ана, и Мая останаха възхитени. Походихме малко, прибрахме се късно.

На следния ден [неделя, 8-и] посетихме музея на град Париж, обядвахме у [Чавдар] Дамянови. И това бе цялото ни развлечение в Париж. Не можахме нито веднъж да излезем нито на разходка, нито на кино. Прекарахме приятно в дома на Улд Али едната вечер, следващата у [Томас] Келер, третата у [Жорж] Кастелан. Но все около масата, макар и във весело настроение.

Една само вечер бяхме извън домашна среда – в Сорбоната. Заключителното заседание на честването на Ришельо. Покани ни Елени Арвайлер и добре направи, защото видяхме нещо оригинално и крайно интересно. Най-напред програмата. Прочетоха ни от пиеса на Виктор Юго извадки, от които пролича ясно неговото не особено ласкаво отношение към Ришельо. Но не по-малко интересен бе психологическия портрет на Луи XIII.

Разбира се, публиката посрещна възторжено [Рудолф] Нуреев, който игра продължително в една пиеса, показваща танц на епохата, но съчинена сега, и във втора – символична, „танц на скитника". И си помислих – защо да не можем с такава добре подбрана, неутежнена програма, и ние да провеждаме по оригинален начин някои от нашите тържества?

Но това, което ни направи най-силно впечатление, бе деловата част. Е. Арвайлер се възползува умело от една идея, която обаче ѝ била подсказана от присъствуващия журналист и артистка, защото видели в нея човека, който може да я осъществи. Изпратили на всички живи премиер-министри „Завещанието на Ришельо", което според специалистите не било истинско, но все пак е документ на епохата, защото е било публикувано 40 години след смъртта на Ришельо. Поискали им да отделят пасажа, който най-много им допада. На призива отговорили всички бивши премиери включително и сегашният [Лоран] Фабиус. И дойдоха на тържеството.

С кратко, крайно оригинално слово събранието откри Е. Арвайлер. След това един известен журналист, запознат основно с делото на Ришельо, прочете заедно с една артистка изказванията, представяйки премиерите. Създаде се крайно непринудена обстановка с реплики, с уточнявания закачки, остроумни и хапливи дори. След което Е.[дгар] Фор и [Морис] Дюверже коментираха извадките, произнесоха се по двойката Луи XIII и Ришельо, и под въпросите на журналиста и Е. Арвайлер дискутираха и актуалния, а не само историческия аспект на съжителството между двамата (монарха и министъра), (президента и премиера). Получиха се крайно интересни паралели с политически намеци, които правят чест на политическата мисъл, в случая на Франция, но са необходимост и за всички цивилизовани страни.

Доволни бяха всички, не само ние.

Останалото време прекарах в срещи. Натрупах впечатления, съставих си по-ясно представа и можах да стигна до някои изводи, които оформих в докладна записка. Там съм отразил това, което в много по-съкратен вид бих написал тук. Информацията представих в ЦК, в МВнР, на Г.[еорги] Йорданов и т.н. Прилагам я и тук.

Ана остана разочарована от това пътуване, защото не можахме да останем сами. Бяхме заедно – на обяд, вечерта – но все на продължителни заседания около ядене. И понеже всеки се стараеше да ни предложи вкусно, т. е. не можехме да се откажем и от любопитство – остана ни в съзнанието един Париж – ресторантски и гастрономически, претоварен с много срещи.

Прибрахме се в петък [13-и]. В събота [14-и] събрахме децата. В неделя [15-и] отидохме на Витоша с Лили [Трифонова] и Димчо [Кръстев].

16.XII.1985 г. [понеделник]

В Научния съвет на Института за култура. Избор на М.[илан] Миланов за ст. н. с. Бях рецензент.

По обяд – заседание на Председателството [на БАН]. Обмисляне на новия начин на планиране и финансиране с повече права и отговорности на ръководещите органи на БАН.

17.XII.1985 г. [вторник]

При Г.[еорги] Йорданов. Искаше да знае как е минало в Париж. Тук някои се опитали да внесат разколебание относно положителния резултат на Генералната конференция поради оттеглянето на Англия. Поиска да ускоря представянето на доклада.

След обяд – в Института. Диктувах доклада.

18.XII.1985 г. [сряда]

Продължих с диктуването на доклада. Подготвих и две малки статии, които ми поискаха от вестници.

По обяд – посещение на П.[етър] Младенов с М.[ария] Захариева и [Иван] Шпатов в СИБАЛ. Показахме му читалнята и библиотеката. Седя час и половина. Одобри изцяло идеята да настъпим сега към Средиземноморието. Г.[еорги] Йорданов посрещал китайския вицепрезидент и изпрати Л.[юбомир] Павлов. Ще се реши и прехвърлянето на собствеността и на втората сграда. Беше и [Ангел] Балевски. Беше впечатлен от направеното и оценката.

19.XII.1985 г. [четвъртък]

Заседание на 1300-годишнина. Стана дума за опита за реабилитация на предателството [на поп Кръстю]. Казах, че това, което е направено е достатъчно в научен план и дори сред масовия читател, пряко заинтересован от тези проблеми. Да се превръща в шлагер, както искат някои, означава да възпеем предателството, защото ще излезе, че Левски е виновен, защото излъгал поп Кръстю. По този начин може да се заличи границата на предателството. Толкова, колкото е трябвало, за да се разкрие конкретната вина на поп Кръстю, това е направено вече, дори и пиеса има. Аз лично отказах да печатам ръкописния сборник с всички издадени документи и статии по този въпрос и смятам за неправилна подетата кампания на [Николай] Хайтов, която на нищо ново не се основава. Прие се това от присъстващите.

20.XII.1985 г. [петък]

Процесът. И доволни бяха младите, че самият прокурор поиска условна присъда и изреди смекчаващи обстоятелства, и уплашени (според мен дори недостатъчно), че съдията решил 2 години ефективна присъда. Сега вече ще трябва да напрегнем усилия, защото наказанието е крайно и цели да унищожи и социално, и морално Дими. Навярно съдията е бил обработен.

Сложен е един край – на мъчителна агония на очакването, на неизвестността. Но известността не вещае много добро.

Вечерта ме разтресе с позиви за повръщане. Събота и неделя се лекувах и правех доклада за Париж.

23–24.XII.1985 г. [понеделник–вторник]

В понеделник заранта ми прилоша. Напрегнах се много около прегледа на летописа на Л.[юдмила] Живкова. Наложих да се съкратят редица излишни неща, които само ще изложат съставители и издатели. По обяд вече дигнах 120 долна граница налягане. Прибрах се, нагълтах се с лекарства, защото трябваше да ида и да говоря при физиците.

Във вторник обаче бях като смъртник. Явих се в БАН, всички ме гледаха със съжаление. Изкарах заседанието на Президиума и се прибрах.

Успях да връча изложение за оправяне положението на АБПФК на председателя за разглеждане в Бюрото на Президиума. По този начин спрях една процедура, наистина унизителна. Отново се създава кампания срещу АБПФК, които са 120 души в БАН и продължаването на срока се отнася само за около 60 души, завършили пенсионна възраст, които продължават да работят. Направих това изложение, защото ме избраха за председател на секцията на АБПФК. Но аз още на предното заседание възразих срещу едногодишната процедура и предложих единен срок за всички АБПФК.

Направих постъпки за отпущане на две аспирантски места допълнително за отлични кандидатки.

Вечерта дойде у нас Виктор Атанасов. Говори ни за съмнителния характер на дружбата между двамата ръководители на НРБ и СССР. Каза ми че Елена Чаушеску и съпругата на [Ричард] Никсън били втори братовчедки.

Спомена и за известни обстоятелства около бригадата „Чавдар“ и нейния ръководител. Върна се към плевенци, троянци. Показа феноменална памет за събития, факти. Не малко неща знаех по друга линия. Но ме изненада и с нови – за Стефан Петров (от разкаялите се ремсисти по времето на Дочо Христов), за [Борис] Новански – комуниста и за наследниците на другия Новански, убиец и полицай, които сега са толерирани главно от Стамо Керезов. От дълг пред убития Новански или за прикритие, както твърди В. Атанасов, а може би и още по-лошо, пак по негово мнение. За наполеоните на Шимон Ниньо и тяхната съдба. За убийството под форма на самоубийство на Живко Попов, след като по предложение на Съветите се искало разкриване на „британската следа“ (ако е вярно, че е убит) и т.н.

25.XII.1985 г. [сряда]

Общо събрание на БАН.

Тържество по случай Нова година в издателството и печатницата.

26.XII.1985 г. [четвъртък]

Общогодишно събрание на УПО [Учрежденска партийна организация] Включиха ни няколко души в Президиума. Най-неинтересното, банално, скучно събрание в историята на БАН.

Не издържах и след почивката поисках думата, която дълго се колеба да ми даде Вранчев. Наложих се и се обърнах към събранието с думите: „УПК издигна такава многостепенна защитна система, че нито една критична дума към УПК и ръководството на БАН не можа да я прехвърли. При това положение явно е безсмислено да продължим разискванията, тъй като тя е непреодолима, всичко вече ни е ясно и предлагам да се даде думата само на двама от записалите се и да прекратим разискванията."

Избухнаха ръкопляскания в цялата зала и Вранчев бе принуден да приеме да прекъсне. Така завърши това събрание. До мен бе Рашко Рашков от Градския комитет, който също ми призна, че единственият актив на З.[ахари] Младенов бил поводът, който дал да се напишат цяла купчина анонимни писма за закачки на жени, изобщо за женски истории.

27.XII.1985 г. [петък]

В ЦК – разговор с Дичо Атанасов. Обстоен и конкретен по някои перспективи на нашето развитие.

В 11 часа – при председателя [Ангел Балевски]. Бл.[аговест] Сендов не издържа един тест на принципност. Общото събрание му даде право да се съкрати броя на научните секретари и по същество да се ликвидира научния секретариат. Пред мен се съгласи пред научните секретари, които стават зам.-главни секретари, да бъдат представени основните стратегически направления. Той изключи биологическите науки и ги остави без представител, за да угоди на [Пантелей] Зарев, може би и на някои други, като запази при 4 души двама от обществените науки. А сред заместник-председателите има трима от обществените науки, които изцяло си поемат своята дейност. При това самият П. Зарев, когато поставих въпроса по принцип, подаде ръка, защото не можеше да постъпи иначе. Но Бл. Сендов не я подхвана.

При Ярослав Радев – за Дими [Димитър Йовев]. Прие да помогне за Дими, устрои ми срещи.

Тежък НС – две монографии, един сборник. Дж.[енгиз] Хаков представи недобре оформена, недостатъчно обмислена монография и посрещна на нож, когато му се каза, че така не може да се изпраща за печат. Военните режими в съвременна Турция, с половината въвеждаща част за младотурската революция и по-късно кемалистката.

Върнах се безкрайно изморен. Преди два дни направих криза с налягането, още не мога да дойда на себе си. Ще ми стигне ли една седмица да се съвзема?

1986 г.

30.XII.1985 г. – 8.I.1986 г. [понеделник–сряда]

Заминахме все пак малко отпочинали – събота и неделя. Събрахме целия народ вкъщи – беше весело. Раздадохме подаръците на децата. Суровакаха ни. Поуспокоиха се Ели и Дими.

Във Велинград – топло, слънчево. Приятно за разходка. Още първия ден няколко часа обикаляхме из гората. Това правехме всеки ден. Този път се прехвърлихме и на отсрещните хълмове, като навлязохме навътре в гората до връх Острец. Отидохме и до Каменица, разгледахме къщата-музей на Вела Пеева. Богато семейство. Изобщо впечатлението от трите села не е обезкуражаващо за материалното им състояние и за съществуващата поляризация преди 9.IX.1944 г. Поговорих и с местни хора – потвърдиха ми напълно това с много конкретни примери.

Нова година посрещнахме със Славка и с Данчо [Йотови] и с Дража Вълчева, както се бяхме уговорили. На нашата маса поканихме и [Димитриос] Андрулакис (Мими) с жена си, дошъл да се лекува, и то доста успешно (вече беше почнал да движи врата си). Имаше шеги, поздравления, закачки, спомени – и накрая танци. На съседни маси бяха дошли Илчо [Димитров] с Косьо [Косев] и много други от апарата на ЦК. След Нова година пристигна и Н.[иколай] Ирибаджаков с четирите си внучета.

И този път имахме много разговори. Казаха ми, че се готви преустройство на държавното ръководство с окрупняване на министерства в по-големи единици (ешелони), с ликвидиране на комисиите в Държавния съвет – групата, подготвяща предложението се ръководела от Н.[икола] Стефанов. Й. Йотов постави въпроса за „доверието" – имаше предвид партийното доверие в ръководството. Взех случая с предложенията за преустройството на научния фронт, внесени от Т.[одор] Живков (пак подработени от Н. Стефанов), приети с акламации от ПБ, след това от пленум на ЦК с решение, които биват отменени вече без никакво допитване до ЦК, дори без уведомление. И доколкото и в двата случая никаква съгласуваност няма, обсъждане не е било направено предварително с научните работници, то въпросът за „доверието" придобива съвсем обратен характер. Кой подвежда генералния секретар и върховните органи на партията, та да става нужда да се вземат решения, мъртвородени и докога ще се

вярва едностранно на Н. Стефанов по въпросите на ръководството и управлението на науката и техническия прогрес. Не мога да кажа, доколко се възприе направеният намек, макар че бях изслушан крайно внимателно.

Затова пък ми казаха интересни неща за начина, по който се обвързвали всички членове на ПБ и ръководни другари със строителство на вили, с „натапяне“ на противозаконни действия или несъвместими с комунистическия морал, поне такъв, какъвто го проповядваме, дори с изказвания публично в ПБ, за да бъдат заангажирани с одобряване на някои позиции, дори в отделни случаи с осъждане на действия, свързани с политиката на СССР спрямо нас – като стил и метод на работа, с намека, че никакво сериозно преустройство не е възможно нито у нас, нито в СССР. Й. Йотов вярва, че Т. Живков е в състояние да разчисти терена у нас още отсега за най-голямо преустройство в бъдеще. Дража Вълчева изключва тази възможност. Също и Н. Ирибаджаков, който е песимист и по отношение възможностите това да стане и в СССР. Без да изключва известно преодоляване на икономическата изостаналост, доколкото е осъзната от всички.

Д. Андрулакис също е разтревожен от развитието на ГКП, която не може да се адаптира към условията, и от разложението на международното комунистическо движение. Неговите неуспехи той свързва с проявените слабости, кризи и т.н. на страните от социалистическата общност.

Прекараната седмица във Велинград беше плодотворна за укрепване на физиката и духа, без да ни върне оптимизма, който отправихме миналата година в очакване на една наистина Нова година.

10–12.I.1986 г. [петък–неделя]

Отхвърляне на текущата преписка.

При [Ангел] Балевски. Стана дума за книгата на [Николай] Хайтов. Казах му мнението си. Поиска да се запозная с материалите от обсъжданията в АИМ и да взема отношение. Взех цялата папка.

Събота и неделя само с това се занимавах. Наистина занимателно като роман – психологически, смешно-тъжен. Такова плитко единомислие след археолозите пред очебийните нарушения на Ст.[амен] Михайлов и защита на всяка цена на честта на „безчестието“, че ако се публикуват материалите от обсъждането, ще се нанесе тежък удар на авторитета на Археологическия институт, а и на БАН, защото е засегнат и от [Петър] Боев, този архимошеник в случая, но не само в този случай.

13.I.1986 г. [понеделник]

Написаните две страници по случая с гроба на В. Левски връчих на [Ангел] Балевски и изпратих на Г.[еорги] Йорданов и Ст.[оян] Михайлов. Позицията ми е от ясно по-ясна.

Говорих с Дичо [Атанасов] за [Любомир] Прахов. Отказали да го допуснат в БАН. [Константин] Косев съобщил на [Благовест] Сендов. Според Дичо на него пък му казали, че нямало никакво основание да му се пречи. Ще изясни.

Разговор с [Пантелей] Щерев за изменения в структурата на Института [по балканистика]. Ще проведем през една от следващите седмици заседание на Директорския съвет.

Писма от [Питър] Матайас – ругае [Маргарет] Тачър, ще продължи работата по историята, има положителни отговори от САЩ и другаде. Имам писмо и от Китай. Също много хубаво.

Изглежда, че Варчо ще може да си купи кола – като семеен иска за самочувствие.

Прочетох на Н.[иколай] Хайтов текста, който подготвих. По телефона. Остана много доволен, защото досега никой от научния фронт не му е подавал ръка. Напротив, отвсякъде го обвинявали в дилетантство, кариеризъм. Едва днес, към 5 часа, при Г. Йорданов му казали, че са готови да сложат плоча на църквата. Но той не бил съгласен с мисълта, че това ставало по народно предание, защото такова нямало. Допадна му много идеята за комисия, която обективно да изследва всички аргументи „за" и „против".

14.I.1986 г. [вторник]

[Ангел] Балевски резюлира да се заема с въпроса около гроба на Левски на писмо от Държавен контрол.

Посети ме съветският културен аташе по въпроса за препращане на книги за Албания.

[Димитър] Тишев отново се безпокои за утвърждаването си. Разказа ми първите слухове около готвените промени и предстоящия пленум.

Не отидох на заседание на Президиума, за да не се чувствувам морално обвързан с утвърждаването на зам.-главните научни секретари.

К.[оста] Палешутски ми каза, че по точни сведения след проучвания на 130 души съветските хора стигнали до извода, че корупцията обхванала цялата ни партийна и държавна върхушка с единични само изключения.

Дълъг спор с Диана Гергова, която не иска да проумее как се излагат археолозите с липсата на сериозно научно отношение към археологическите разкопки и голословно прикриване зад негативното отричане на [Николай] Хайтов.

Радой Ралин при Ана. По повод шума, вдигнат от едно нейно интервю във в-к „Труд". Подхванал го ТАНЮГ и след това ВВС. Създал се Институт за изследване на българския мозък, за да го развият, че бил изостанал, с няколко версии (които не можахме да удостоверим). Р. Ралин си спомнял как се разхождахме из Витоша, тъкмо когато го бяха жестоко погнали. Припомнил на Ана най-големи подробности от разговора ни.

16–20.I.1986 г. [четвъртък–понеделник]

Делегацията за участие на конгреса на интелектуалците, съставена от акад. [Ангел] Балевски, Д.[имитър] Методиев, [Георги Димитров] Гошкин, Г.[еорги] Стоилов, Й.[ордан] Радичков, Ана Лилова и мен, замина за Варшава.

В сравнение с другите делегации на социалистическите страни нашата се оказа най-авторитетна по състав – председател на БАН, отговорни лица и разнообразни професионално, няколко представители на международни организации – правителствена, ЮНЕСКО и неправителствени – на архитектите, на преводачите, Световната федерация на учените (К.[ирил] Серафимов). На това обстоятелство се дължеше фактът, че единствени на нас дадоха правото да се изкажем двама на пленарно заседание (при откриването първия ден – Балевски, при закриването – на мен). Освен това взеха около 20 интервюта – най-много от Радичков – 7–8, от Методиев – 3–4, от Гошкин – 2, от Балевски – 3, от мен – 3. Поляците неколкократно изказаха голямото си задоволство от нашето участие.

Ефектна роля изигра и апелът на българските деца, връчен на проф. [Богдан] Суходолски, главата на организацията, който се позова на него, за да прокара своя апел, за да се приеме от Общото събрание без възражения.

Беше интересно да попадна в тази среда, предимно непозната за мен. Западните не блестяха, както и на първата конференция на интелектуалците през 1948 г. във Вроцлав. Но дойдоха повече, отколкото самите поляци се надяваха, и получиха доста поздравления от изтъкнати личности.

От политическите лица – прочетоха пожеланието на [Михаил] Горбачов, на [Андреас] Папандреу, на аржентинския президент. Останалите, почти изцяло от социалистическите лидери, се включиха направо към материалите на конгреса, за да не се подчертае още по-очевидно западното отсъствие. В-к „Монд" атакува конгреса. Но при дадените условия може да се приеме като успешен. Все пак този конгрес откри годината на мира.

Делегацията ни действуваше задружно. Сближихме се. Стигнахме и до известна интимност. За мен най-интересно бе поведението на А. Балевски. Той ми се оплака, че се чувствува подценен, унижен дори от отношението на горните ръководства към него като председател на БАН.

Не е викан при подработването на нито един сериозен въпрос на науката, нито при последните решения и сега подготвяния пленум. Смята, че по този начин се подценява науката, а се изразява и страх от нея. Но призна, че сам не е от тези, които се натрапват и противопоставят.

Изрази обаче нещо интересно, че [Тодор] Живков не е това, което е бил. И камъкът се поддава, когато върху него дълго време само капе вода, а 30 години непрекъснати хвалби са се отразили крайно неблагоприятно. Той е изолиран от народа, не си давал сметка за това, а и тия, които сега са около него, водели двойна игра – ласкаели и му копаели гроба. Визира много остро М.[илко] Балев. Не скривам, че бях безкрайно учуден от думите на А. Балевски.

Направи ми впечатление също, че и Д. Методиев бе също внимателен, в смисъл да не се заангажирва с нито една дума, която би го представила като „доверен“ човек, който вижда света само през очите „на началството“. Каза ми дори, че най-много го измъчвала мисълта, че ще трябва да приеме да останат в доклада на [Тодор] Живков думите, че се е повдигнал жизненият уровен на народа, когато всеизвестно е обратното. Подчертаваше необходимостта от смяна, от борба с равнодушието.

Най-категоричен бе Й. Радичков, който смята, че е смачкано човешкото достойнство на народа, защото е превърнат в ратаи, лишени от собствено самочувствие. Съществуващите привилегии само поддържат рязкото разграничение и господстващото самочувствие на ограничена група, която също се раздира от душевни противоречия и амбиции за постове.

Поотделно всички мислят, като цяло всичко се прокарва. Типичният белег на тиранията, когато откровеността е само на четири очи, а публично се шири ласкателството.

Срещнахме се с [Януш] Левандоски в ЦК, повече от два часа разговаряхме. Даде ми една обстойна характеристика на положението в Полша. В икономическо отношение – реформата, макар и не съвършена, трябва да се проведе, за да предостави една по-солидна база за по-нататъшното развитие. Редица кризисни явления вече били преодолени. Но цялата акция по въвеждането на реформата се саботира от апарата. Атаките идват и отдясно, и отляво. Промишлеността се стабилизирва, но още търсят, експериментират. Пробвали и унгарския опит – смята, че те отиват надалеч (напр. разрешението след изтичане на работното време да работят в завода за своя сметка – според него и полският опит, това ставало за сметка на нормалното производство).

В селското стопанство имат големи трудности по увличане отново на селячеството към колективните форми. Държавният сектор е относително стабилен, но и частният не му отстъпва. Затова той излязъл с предложение да се засилват кооперативните форми на частните стопани

във всички области – потребителска, производителна, битова, за да се облекчи следващата стъпка.

В политическо отношение успокояващо било това, че [Войчех] Ярузелски твърдо държи на линията на демократизиране, без отклонения, с ясна перспектива за социалистическо развитие, освободено от култовщината. Засега обаче реални придобивки имало на две места – съдопроизводството. Съдиите действували независимо, съобразно законите, а следствените органи и милицията започнали вече да се съобразяват. Десетки дела били върнати в редица случаи с наказания на държавните органи. И на второ място – Парламентът. Там се дискутирало и се отхвърляли предложения на министри, дори се отправяли искания за подаване на оставки. В социално отношение църквата е станала мощен фактор, с който не могат да не се съобразяват. Но и тя внимавала. Трябвало да се устои, да се спечелят хората, да се преодолее апатията.

Радвали се на [Михаил] Горбачов, искали само едно – да удържи. Отношенията решително се подобрили. Най-много В. Ярузелски се доверявал на [Тодор] Живков, благодарни са и на България, че им се даде отрано политическа подкрепа. Китай единствен им предоставил валута, и то в значително количество (имали свободен резерв, от който продължавали да теглят и сега). Смята, че там нещата се развивали добре.

Водиха ни във възстановения дворец. Беше чудно снежно време, малко студено, но предпочетох да се разходя малко. Прие ни В. Ярузелски в двореца на МС. Водиха ни на концерт – Шопен и двама модерни – Берда и Киларик: първият като чех, създал музика за филми на ужаси, но отговаряше на понятието съвременност с нейните стресове; вторият използува и народни мотиви, но така, че да се получи една особена ритмичност – масова, настъпателна, приглушена, с рязко шумни прекъсвания на чинели, духови инструменти. Можеш да фантазираш и за селски въстания, и за Атила, и за война. Останахме доволни, разбира се, най-вече от Шопен и една хубава мазурка.

[Ана] Лилова очаква удар на конгреса или преди него за Сашо Лилов.

21.I.1986 г. [вторник]

Среща с Н.[иколай] Хайтов – убедих го да спре процесите срещу археолози за обида на [Димитър] Бучински и да почака организирането на една научна експертиза на всички данни и среща на двете страни.

Обсъждане в Института на секцията XV–XIX в. Интересно протече.

Три часа преглеждах и уточнявах с Катя [Сарафова] съдържанието на новата поредица „Проблеми на балканистиката“.

22.I.1986 г. [сряда]

Какъв ден! С Венко Марковски един час разговор – ходатайство от негова страна плюс за македонския въпрос и в тази връзка остри нападки от него срещу [Христофор] Дзавела.

Дамян Бърняков – доведе ми Стоилов от Геоложкия институт. Явно тормозен от своите шефове, защото ги надминавал по продукция. Дали обаче е така? Трябва да проверя.

Магдалина Станчева и Диана [Гергова] – един час инструктаж за това как да работят в Института [по археология] и подготвят критичен анализ на цялата документация [за Левски].

Съветски кандидат на науките, историк – как да му намерим място. Оженил се за българка, най-после му разрешили да дойде у нас. Накарах го да подаде заявление.

По полско-българския сборник – във Варшава не пожелаха да дойдат да говорят с мен, явно разчитат на шума, дигнат пред нашите инстанции. И наистина, след отдела на ЦК сега М.[ария] Захариева иска обяснение. Че Ангел Наков е голям глупак, убедих се окончателно – да подпише такъв неразумен договор!

Г.[еорги] Йорданов ни достави бюлетина с материала за Аниното интервю. Не е така лошо, както го представиха. Разбира се, опитват се да се подиграват, но недодялано.

На вечеря за том V – редакторите с хората от издателството.

23.I.1986 г. [четвъртък]

М.[ито] Исусов и В.[иржиния] Паскалева – уточнихме международните прояви през годината. Мито иска да преодолеем задръжката в нашите отношения. Беше направил аванси пред Светомир [Иванчев], [Коста] Палешутски, а и сега – че се чувствувал в оставка, че би желал да избягваме недоразумения помежду ни. В същия тон му отговорих и аз.

Дойде и Илчо Димитров, тъй като П.[антелей] Зарев на никаква цена не искал да ми говори по участието ми в Конгреса по българистика. Това ме развесели, значи вече му вдъхнах съответен респект. Не искали балканистична тема, предлагат ми съвременна, чисто българистична, за външната политика на НРБ. Казах им, че това не е сериозно, защото именно външната политика не може да бъде „чисто българистична" – или ще бъде нашата балканска външна политика или отношенията със социалистическите страни, или против империализма и т.н. Общата им постановка да не се разглежда българската история в регионален и меж-

дународен контекст изключва моето участие. Нямам нищо против да не изляза с доклад на този конгрес.

Това се посрещна с облекчение от Илчо, защото това бе явно желанието на организаторите. Предложи ми да председателствувам първото заседание. Не му отказах.

Уточнихме тематиката на национално равнище на историците до края на века. Успели са в ЕЦИ да отстранят темата „Българска нация и народ“, предложена от Христо Христов и неговото обкръжение – като още недостатъчно подработена и разкриваща възможността за едностранно насочване на историческата наука. (М.[ито] Исусов, В.[еселин] Трайков).

Отговорих на Атинската академия, че приемам на 18 февруари да произнеса слово във връзка с официалното ми приемане за чуждестранен член на Атинската академия.

Получих касетки с изказванията на Жизел Халими и моите.

След обяд четох доклада и встъпителното слово на Т.[одор] Живков за пленума. Н.[икола] Стефанов си е оставил ръката – всичко, което още на времето не беше успял да наложи и се провали, го вмъкна отново като мисъл и като текст. Тази „наукообразна“ форма обезсилва основните идеи за реконструкция, защото всеки може да ги разтълкува, както си иска, или да не ги разбере и се скрие зад пустите думи.

24–25.I.1986 г. [петък–събота]

Пленум на ЦК на БКП.

Общото ми впечатление от доклада не е добро. По форма, стил, Н.[икола] Стефанов и екипът, който е участвувал в оформянето на доклада, са оставили такива обрати в изложението, наукообразни изрази, „черни кутии“, които са неприсъщи за езика на държавен ръководител и още повече на социалистическа страна. Внесени са корекции от различните специалисти в различните области; разбира се, че се касае за крайно сериозни решения, които трябва да проправят път към дълбоки преобразувания – в планирането, във взаимоотношенията между държава и самоуправляващи производствени системи, институции, начин на заплащане, начин на контрол и т.н. Но много от формулировките са неясни, критериите са неуточнени или усложнени, вместо да са опростени. Как ще се поеме всичко това и от кого, и как ще се прокара – това са големи въпроси, на които не може да се гледа с голям оптимизъм при сегашната ситуация на нашето държавно и партийно ръководство.

Повечето от изказванията бяха шаблонни. Направиха впечатление Чудомир Александров и Васил Коларов – директор на Националната банка – с въздържаното си отношение към някои страни от предложения-

та. Добре се изказа директорът на „Изот“. Намери мярката и [Благовест] Сендов. [Николай] Ирибаджаков подхвана добра мисъл за научно-техническата революция като обществен процес, но след това разводни много изказването си.

Въвеждането на Ч. Александров като секретар на ЦК дава повод за някои тълкувания. Ще трябва да се почака малко, ще стане ясно. Един извод сигурно може да се направи на този етап. [Тодор] Живков не иска да върви по съветския път – т.е. той няма да се съгласи да се заговори за криза, за решителни кадрови промени, за големи недостатъци. Такива бяха и изказванията – нов етап на основата на постигнатите успехи, без да се говори за слабости.

Един разговор с [Пенка] Астаджова, зам.-председател на Държавен контрол. Потърси ме по история на монети, задържани от хора на Националния музей, от хора на Археологическия институт. И ми говори за корупцията горе с голяма болка. Приведе ми няколко примера, един от които бе този – Огнян Дойнов поръчал 90 врати за вилата си (най-напред самата цифра!). Но има и продължение – направени били специално, прехвърлени с обществен транспорт, разтоварени. Видяла ги обаче др. Дойнова и не ги харесала. Върнали ги и направили нови.

Как да се съчетае напредъкът с такива прояви, които разлагат морала, дисциплината, защото се знаят, и то нашироко.

27.I.1986 г. [понеделник]

Отпътувах за Русе, ще участвувам в годишно-отчетна конференция в един от най-младите градове на България – Борово, център на селищна система. Обиколих за няколко часа крайбрежието, центъра на града. Винаги Русе ми е харесвал.

Завеждащият орг.-отдела се оказа мислещ човек, смущават го сковаността и страхът на ръководствата от елементарни прояви на демокрация. Съобщи ми данни за тежките условия, създадени в Русе от изграждането край Гюргево на „Долина на тежката химия“ от румънците. В Русе имало необичайно много мъртвородени.

28.I.1986 г. [вторник]

Борово. Конференцията се проведе в читалището. Както изнесеният доклад, така и направените изказвания бяха аналитични, критични. Това придаде делова и ведра атмосфера на конференцията. Поставиха се конкретни въпроси – най-вече кадрови, как да запазят младите, как да повишат образованието и квалификацията на кадрите и т.н., все от компетенцията на местните и на окръга власти.

Поискаха ми да се изкажа. Говорих им за външната политика, няколко думи за ЮНЕСКО (това ми бе внушено от председателя на Общинския съвет), казах им как да разбираме научно-техническата революция като обществен процес. Искаха да ме задържат за вечерта. Останах малко на почерпка и все пак си тръгнах, за да спестя от пътуване следващия ден.

29.I.1986 г. [сряда]

Цял ден работих изказването си за Атина. На 18 февруари е определен денят в Академията. Искам да тръгна на 14-ти или 15-ти най-късно. Ще го дам за превод на гръцки език.

В 5 часа отидох на честване на Атанас Лютов. Доклад изнесе Ив.[ан] Василев, по собствена инициатива приветствие от ръководството на БАН поднесе Д.[имитър] Шопов. Бяха М.[итко] Григоров – връчи му орден „Г. Димитров" – и Г.[еорги] Караманев, който прочете писмо от Т.[одор] Живков. Казах и аз няколко думи – за затвора. С повече хумор – за килията, която се отваряше отвътре и това ни даваше възможност да обикаляме като лектори, как ни хванаха по чорапи и направо ни карцираха. За режима на Тано – сливи в буркан вода, по една всяка сутрин, по две на обяд; за почесване по гърба, като си присвиваше корема и го залепваше на гръбначния стълб. Пожелах му, както се е мумифицирал, такъв да си остане.

Ръкопляскаха ми много, прегърнахме се с него и със Стоянка. Чувствували сме се с него винаги като братя.

30.I.1986 г. [четвъртък]

В Института – обсъждане на секцията на Василка Тъпкова.

Директорски съвет – Среща с албанския шарже д'афер – поставих му въпроса за посещение в Албания на връщане от Атина.

В Държавния съвет – при Славчо [Ярослав] Радев за Дими. Задържа ме, докато говори. Разказа ми интересни неща за [Ангел] Балевски, [Благовест] Сендов.

Срещи и посещения в БАН – справки, отговори и т.н.

31.I.1986 г. [петък]

В президиума на отчетно събрание на Медицинската академия. Присъствува и Г.[еорги] Йорданов. Разпитва ме за човек от обществените науки. За философ му препоръчах Кр.[ъстьо] Горанов. Той ме попита за И.[лчо] Димитров. Казах му, че е способен, хитър, годен за работа. Основен недостатък – мафиозни хватки, може би явление на неговата генерация. Той ми отговори, че би могъл да го държи изкъсо.

Когато го попитах за впечатлението му от пленума, като не скрих собственото си мнение, той се изказа много критично за доклада.

[Атанас] Малеев беше много любезен, но като напущах президиума ми подхвърли нещо, което не можах да разбера, но Ана ми даде тълкуванието, което се разпространявало в Биологическия център. А. Малеев ми каза: „Нали ме приемате в БАН", на което отговорих: „Та ти си в БАН". Изглежда, че той излязъл с нова концепция за функционално обединение на голям брой институти от БАН, Медицинската академия и Селскостопанската.

При председателя [на БАН] на разговор по общи въпроси. [Кирил] Серафимов се снема от всички постове, включително и от Института, за непредпазливост, а може би и за по-сериозни въпроси. С военните не е леко да се работи, но и той се беше самозабравил.

Със СИБАЛ – уточнихме поканата за експерти от Израел и Белгия, за банка данни. Дано ни помогнат. Уточнихме всички обстоятелства около конференцията в Мюнхен.

Уточнихме и делегацията за конференцията по социално-икономическата история в Мюнхен с отдела – искат голяма делегация. Турците били издали двадесетина тома, но не съм ги виждал. Какво по-точно можем да издадем ние освен за ограничената колонизация и ислямизацията по българските земи. И тук голямата част от нашите материали са използувани. По-важно е да се публикуват материали за съвременните условия, за да се разкрие, че се касае за процес на приобщаване. Ако можем.

1.II.1986 г. [събота]

Занимавах се с редакторска работа на статиите по сборника „Проблеми по балканистика". Наложи се да хвърлим много усилия, за да го дадем напълно готов, за да излезе за Конгреса по българистика.

Доoправих изказването–доклад за Атина и го дадох за превод на Н.[иколай] Костов.

Поиграх си с децата малко.

2.II.1986 г. [неделя]

При Цеца Балабанова в болницата. Държи се бодро, но е претърпяла най-тежка операция – изрязали са ѝ всичко, след като е постъпила уж за два дни изследвания, а тъй като имала три бъбрека, с три уретера, то и операцията на два етапа траяла цял ден.

3.II.1986 г. [понеделник]

Археолози; аспиранти; [Румен] Катинчаров.

Издателството – [Иван] Гърбучев.

СИБАЛ – разглеждане на дейността – издателска и предстоящи конференции.

4.II.1986 г. [вторник]

Обсъждахме секцията на Н.[адежда] Драгова. Хубаво обсъждане – добри изводи. Все пак се постави едно солидно начало с постигнати резултати – остава да се стигне до по-големи теоретични обобщения.

При зам.-министъра на правосъдието Евтим Стоименов. Синът му е в ЮНЕСКО – от него го узнах. Дано помогне на Дими.

При А.[нгел] Балевски – срочно ме повика, за да му подготвя отговори на немската телевизия. Правят филм. Но и въпроси – ролята на Кобургската династия за сближението с България, за Борис, за Ал. Стамболийски и Г. Димитров, за войните и тяхната роля за сближение между немци и българи. Представих му около 15 страници – заедно с Кр.[ъстю] Манчев.

Бюро на Националната комисия на ЮНЕСКО. Отчетът – малко формален, вместо да се отчете конкретно дейността на Националната комисия, и то поименно, както правят другите ведомства.

Научен съвет в Института. Отпуснаха ни допълнителните аспиранти.

До късно – работа в СИБАЛ – за конференцията; за експертите.

5.II.1986 г. [сряда]

Годишно-отчетна конференция на Ленински район.

След обяд – заседание в Комитета за култура на Междуведомствената комисия по работата във въоръжените сили и милицията.

За военните се изказах в смисъл да се явяват повече по телевизията, да се ангажират по глобалните въпроси за мира и разоръжаването.

За МВР – във връзка с филма на Богомил Райнов в контекста на идеологическата борба: ЦРУ – главна централа срещу нас, дирижира и турците – косвено и директно. А филмът?

1. В морално отношение – агентурата на ЦРУ не стои по-ниско от нашите разузнавачи. Дано в професионално отношение поне да ги превъзхождат. Но в морално – нашият герой отстъпва.

2. Професионалното сближение и изпълнение на възложените задачи между ЦРУ и нашите заличава значението на класовата принадлежност, на принадлежността на два свята.

3. На преден план излизат чисто човешки отношения, при което обаче агентът на ЦРУ еволюира положително и става дори симпатичен, а нашият губи, защото остава един пасивен резоньор. Той се възползува от обстоятелствата, и то не винаги адекватно.

4. Щом на такова ниво са отношенията между разузнавачите на ЦРУ и нашите – отношения на близост, която прераства в доверие, на интимни разговори със споделяне, на спане с първите срещнати – то защо да не правят същото хилядите командировани? Та хубавите жени и интересните мъже не са само сред разузнавачите! Как да възпитаваме и какво да искаме, пък и да очакваме от тях след такива филми – да издигнем психологическа бариера, каквато не съществува дори там, където се води най-остра война днес?

Зам.-министърът [Ангел] Карлов си записваше. И заяви, че носят отговорност за този филм. Спряли някакъв друг.

6.II.1986 г. [четвъртък]

Съвещание при председателя [А. Балевски] – по плановете и отчетите. Има някакво раздвижване, но нещата не се подхващат задълбочено.

Повиках заинтересованите – от АИМ [Археологически институт и музей] и от групата на [Николай] Хайтов. Да депозират събраната документация, материали, да се запознаят с всички аргументи и се подготвят за предстоящото обсъждане по въпроса за погребението в църквата „Св. Петка Самарджийска". Двете докладни записки, които изпратих до АИМ, и няколкото обаждания изиграха отчасти своята роля – обсъжда се позицията, подготвя се колективен отговор, оценка на съществуващата документация и се избират значителен брой снимки.

7.II.1986 г. [петък]

Съвещание по идеологическите въпроси в ЦК. Докладваха Д.[имитър] Станишев и Ст.[оян] Михайлов.

След това заседание на Координационния съвет за задгранична пропаганда. Този път за Балканите. Много добре подготвен материал, нюансиран. Подкрепих го.

8–9.II.1986 г. [събота–неделя]

С Ив.[ан] Бояджиев подготвихме нов доклад за МВнР от името на М.[ария] Захариева, на Милан [Миланов] и мое. Вариантът на М.[ирчо]

Арсов бе добър, но на информативна плоскост. А е нужен политически – затова се съгласих. Извлякох основните оценки за обстановката до Генералната конференция от моите докладни записки, добавих и няколко извода за хода на конференцията, а от доклада на М. Арсов взехме заключителната част за изводи с оглед на бъдещата ни работа.

10.II.1986 г. [понеделник]

Цял ден заседание по въпросите на разкопките в църквата „Св. Петка Самарджийска". Поставих конкретно въпроса за скелет №95 и за датировката на погребенията.

Заседанието бе бурно – в смисъл че позициите са така поляризирани, че дори не се възприемат и разумните съмнения. Но все пак се изслушват, а това е прогрес, макар че държат ушите си затворени. Направи впечатление солидната подготовка на Хайтовата група – [Михаил] Бенчев, [Никола] Мушанов.

11.II.1986 г. [вторник]

При Т.[одор] Живков. Попита ме кога заминавам за Гърция и за какво. Поздрави ме още веднъж за ЮНЕСКО. Отговорих му и изложих причината, която ме накара да поискам среща още преди няколко месеца – за развитието на съвременното балканско направление. Изложих аргументите (носех и изложението, което отново депозирах).

Т. Живков изрази съгласие с необходимостта от развиване на това направление, щял да види какво може да се предприеме, (т.е. ще зависи каква ориентация ще дадат на този въпрос тия, които ще бъдат допитвани).

За Гърция говорихме малко. Попита ме за Турция. Какво да се предприеме? Отговорих: „Настъпление." „Настъпление? Хм!" – и извади тефтерчето. Записа си нещо.

Аз продължих по това и поставих също въпроса за някои слабости в идеологическата работа по смяната на имената. Казах, че е нямало никаква подготовка сред българите. Бариерата стои, те не подават ръка. Добавих, че едностранният подход, който се провежда – да се доказва българският произход на всички – ще доведе до вътрешно разслоение и противоречия. Дори българите не могат да докажат българския си произход по извори няколко столетия назад с изключение на отделни единици.

Ще се докаже произходът на отделни единици, ще се вдигне шум, ще се прояви дори възможност за кариеристични прояви, а останалите още повече ще се свият. Основният път е този на приобщаването им в нашето ново общество благодарение на изменените условия, на фактора социална прекатегоризация, която е изиграла и в миналото главна роля за поя-

вата на мюсюлмани сред балканските народи. Не е непременно сатърът, който е накарал толкова албанци, босненци да станат мюсюлмани, пък и гърци, и българи. Дадох и примера с българи, участвували на страната на турците при обсадата на Цариград.

На няколко пъти Т. Живков изразяваше съгласие с казаното, отбелязваше си нещо.

Така протече срещата.

12.II.1986 г. [сряда]

Продължи обсъждането за Левски. Този път [Михаил] Бенчев бе приготвил и един макет на скелета и веднага това опрости възможността нагледно да се проверяват всички данни и възможни ситуации.

Завършихме към 14 часа. Предложих да подготвят за следващата заключителна среща писмени изложения с аргументи и контрааргументи по датировката.

На Бюрото на Президиума съобщих накратко докъде сме стигнали, като казах, че тук повече се изморих, отколкото на Генералната конференция на ЮНЕСКО – там хората се стремят да доловят и най-малкия отенък на съгласие или несъгласие, а при нас държат ушите си затворени.

13.II.1986 г. [четвъртък]

Заседание на РИС.

Преди това изпратих докладите, които връчих на Т.[одор] Живков, на Г.[еорги] Йорданов с писъмце, че Т. Живков е посрещнал положително идеята, приел е материалите и казал, че ще помисли. Същевременно му благодарих за оказаното голямо внимание към мен – в доклада на Г. Йорданов до Политбюро наистина той бе посочил само моето име. Аз бях приел думите му за дружески шарж. (Щом и в доклада на Националната комисия за ЮНЕСКО нямаше дума за това, което е станало, а само че се откриват перспективи, след като двама с Милан [Миланов] ще участваме в ИС).

14.II.1986 г. [петък]

Атина – 14–22 февруари.

С Ана, Върбан потеглихме за Атина. Кара ни Борис [Янчев]. Излязох без таке и настинах в Солун. Вечеряхме при Таки [Димитриос Тракидис].

На следващия ден пристигнахме в Атина. Настанихме се в хотел при пл. „Синтагма“ – ние в „Астор“, а Борис и Върбан в „Аретуса“, през една улица.

В неделя [16-ти] отидохме на разходка покрай морето. Беше слънчево, но имаше вятър. Донастинах. Обядвахме богато в рибарницата, която често посещавахме. Вечерта прекарахме в Плака и вечеряхме в един ресторант на площадчето, където често се отбивахме. С нас бе В.[асилиос] Панайотопулос.

В понеделник [17-ти] бях в посолството и при П.[анайотис] Канелопулос в Академията. Мумифицирал се е, бодър, разговаряхме сърдечно.

Купихме си обуща.

18.II.1986 г. [вторник]

Събрание в Академията. Въведен бях от [Константинос] Трипанис, който произнесе словото, което се полага в такива случаи. След това ми дадоха думата. Благодарих на френски, като припомних обстоятелствата около първото и последващите посещения. (Ще приложа текста.)

След това изнесох доклад „Историческите корени на българо-гръцкото сближение". Прие се с интерес. Присъствуваха почти всички академици и доста хора от познатите, пък и непознати. Не му бе дадена гласност в пресата – това Академията предоставя на заинтересованите, а посолството не се сети.

Вечеряхме в Атинския клуб. Дойде и Върбан, който бе приет с интерес. Присъствуваха К. Трипанис, [Дионисиос] Закитинос, [Манусос] Манусакас, [Михаил] Сакелариу. [Манолис] Хадзидакис се възстановявал от инфаркт.

19–20.II.1986 г. [сряда–четвъртък]

Двата дни в Атина прекарах трудно. Схвана ми се кръстът – не е от типа дископатия, а като че ли възпаление по цялата полоса – лумбаго? Въпреки това трябваше да се движа, макар и с труд, защото имах срещи, пък и трябваше да походим малко из града.

Кафето пихме на пл. „Колонаки". Приятни възпоминания. Оттам слязохме на бул. „Вас. Софияс", на главния път за Парламента и погледахме шествие на „евзони" с духова музика. Голяма група, с къси и дълги фустанели. С особеното си маршируване – провлачване на обувката по настилката и почукване – вдигат странен шум. Вървяхме и ние с тях до площада „Синтагма". Наблюдавахме цялата процедура по смяната на караула. Признавам си, че за пръв път видях това нещо, макар че отдалеч съм виждал как сменят караула. Сега беше изключителен церемониал. По какъв повод – не разбрах.

В дома на [Михаил] Сакелариу. Разказа ми, че [Армандо] Момилияно и [Константинос] Цацос са подали оставка от втория том на „Световната история" [на цивилизациите]. Поздрави ме за доклада. Бил с неизвестни

за тях неща. Направило им впечатление участието и на гърци съвместно с българи в хода на Руско-турските войни, и особено в българското опълчение; че църковният въпрос започнал така рано и се осъществявал под прякото гръцко влияние на тяхните най-изтъкнати представители; че значи не се касаело само за пропаганда в Македония за спечелване за българската кауза на още неопределените славяни!

Вечерта у [Георгиос] Курнутос пък трябваше да отбиваме изобилното ядене.

Посетих и [Андонис] Ливанис в Парламента. Имахме интересен разговор. Основните моменти ще ги отразя в докладна записка. Тъй като [Георгиос] Ралис в Солун на конгреса на Нова демокрация въвлече и Тракия като нововъзникващ застрашителен проблем за Гърция, та си поставих за задача да си изясня какво означава това.

Посетих и Е.[вангелос] Кофос в МВнР – имахме два часа разговор по широк кръг балкански въпроси.

Успяхме да се видим с [Димитриос] Андрулакис, а в хотела дойдоха Д.[еспина] Катифори с Нико [Катифори] и Алека Баня. Та и оттам събрах доста интересни сведения за обстановката в Гърция.

Срещнах се с [Георгиос] Дарданос – издателство „Гутенберг". Ще издава вестник. Не ми беше ясен смисълът и го попитах – че има смисъл само, ако се подготвя политическо движение? Той ми отговори, че именно това имали предвид. И между първите, които се ангажирали, бил проф. [Василиос] Филяс. Веднага си спомних, че Х.[арилаос] Флоракис ме беше помолил да говоря с В. Филяс – дали би се съгласил да поеме ръководството на едно движение лявоцентристко, със силен демократичен характер, за да се вмести между ГКП и ПАСОК и помогне за намиране на общ език помежду им. Аз говорих с В. Филяс на една дискретна среща и той прие. Съобщих на [Антониос] Амбатиелос. И ето, планът, изглежда, се осъществява.

На срещата с Д. Андрулакис споменах между другото, че издателят Г. Дарданос ще издава вестник. „Не само той, и други с него. Ние сме зад всичко това" – бе отговорът му.

21–22.II.1986 г. [петък–събота]

На 21-ви тръгнахме обратно от Атина за Солун. Пътуването бе много мъчително, особено когато трябваше да се измъквам от колата.

В Солун починах малко, но трябваше да приемем поканата да вечеряме с [Йоанис] Караянопулос. Заведе ни в един от хубавите ресторанти. Прекарахме добре, отпусна ме болката. Спах също дълбоко. Така изкарах по-леко и обратния път до София в събота.

23.II.1986 г. [неделя]

Коста [Тодоров] ми се обади, излязохме на разходка. Каза ми някои работи по изграждане на Стопанския съвет при Министерския съвет, начело с О.[гнян] Дойнов. Информация от варненския Д.[имитър] Попов. Там именно Т.[одор] Живков се оплакал, че било лошо нещо властта, всеки гледал да награби повече. А в тесен кръг казал как отрязал подготвения документ за правата на Стопанския съвет. Останали само обединените министерства, занимаващи се с промишленост, слети в едно, по същество, Министерство на индустрията с някои още не дотам изяснени функции по дейности, с които се занимават и други министерства.

Разходихме се добре, но отново настинах.

24–25.II.1986 г. [понеделник–вторник]

Останах вкъщи. Първия ден само спах непрекъснато. Втория почнах да ставам и да вписвам в тази тетрадка, да преглеждам пощата и да проучвам материалите от АИМ и [Николай] Хайтов за заключителното заседание.

26.II.1986 г. [сряда]

Заключително заседание по Левски. Този път направих аз самият разбор на получената документация, като посочих положителните страни и слабостите както на колективните изложения, така и на индивидуалните – на Ст.[амен] Михайлов и на Д.[имитър] Овчаров.

След това дадох думата на [Михаил] Бенчев, на [Николай] Хайтов, на [Никола] Мушанов. И след това на Ст.[амен] Михайлов, на Ст.[ефан] Бояджиев и на Г.[еорги] Джингов. Поиска думата и С.[пас] Разбойников. Накрая се изказаха [Румен] Катинчаров и Д.[имитър] Ангелов.

Заключих с кратко изложение. Но доста се месих в хода на разискванията, за да не допусна нервната обстановка, която се беше създала на предишното [заседание].

Всички бяха единодушни, че вече е събрана богата документална база, че са възможни още по-определени изводи, но всеки запази и защити упорито своята теза. Оказва се обаче възможно да се направят допълнителни експертизи, които да дават аргументи за положението на костите – и на известните кости, а и на още един скелет. По него се появи спор, тъй като сега се разкриха снимки, но ако излезе, че не е извън олтара, и се датира като късно погребение, би могло да бъде на В. Левски. Това и облекчава, и усложнява работата, защото не са намерени самите кости, черепът, та да има не само косвени, но и преки доказателства.

27.II.1986 г. [четвъртък]

Отидохме до болницата. Не само аз, но още повече Ана имаше нужда от помощ. Задушава я страшно. Дига налягане, с нарушения в пулса, аритмии.

Вечерта – в съветското посолство – вечеря. Бяха поканили всички, които работят по албанска линия, начело с Иван Ганев и [Петър] Башикаров.

28.II.1986 г. [петък]

Отново вкъщи. Прибраха Дими в Пловдив (вероятно в Сопот). Присъдата стана ефективна, макар и очистена от всякакви странични обстоятелства. Наистина всичко се върши, за да се смачка той. Даже не е и за просто назидание. Разговорите със Славчо [Ярослав] Радев и със зам.-министъра Е.[втим] Стоименов не помогнаха. Тежко ни бе и на двамата през целия ден.

1.III.1986 г. [събота]

Раздаде Ана мартеници на всички деца, големи и малки, които нахлуха вкъщи надвечер, на връщане от Витоша. Малките карат ски.

Ние им се радваме, но все още не можем да оздравеем. Цяла седмица се тъпчем с лекарства безуспешно.

2.III.1986 г. [неделя]

Пак дойдоха децата и възрастните без Дими и Анти, която постъпи в болница. Бременна е и има смущения. Върбан страшно се е разнежил и се е вживял напълно в ролята си на бъдещ баща.

3.III.1986 г. [понеделник]

При Сл. [Ярослав] Радев. Оказва се, че [Иван] Велинов направо го е излъгал и въобще нищо не е сторил. Изглежда, че при създадената обстановка е трудно, защото всеки бяга от отговорност.

Преди обяд диктувах текста за разговорите, които имах в Атина по повод изказването на Г.[еоргиос] Ралис за Тракия. Написах го вчера, но диктуването и изправянето ми отне няколко часа.

След обяд имах срещи с Ив.[ан] Костов, Ж.[ивка] Въжарова, Л.[юбомир] Панайотов, Н.[иколай] Хайтов, преди да вляза на заседание в Президиума. Президиум за отчета. Общ извод – че дейност е свършена, но много сурово, не добре систематизирано и несъразмерно се внася в Общото събрание.

СИБАЛ – уточнихме детайли около провеждането на конференцията в Мюнхен.

Потвърждава се това, което ми съобщи в събота Кръстьо Горанов – че за да направят нов директор на Социологическия институт на БАН разчистват сегашното ръководство. Това е било искането на Нико Яхиел. На ухото ми подшушна М.[ихаил] Бъчваров, че имало решение на Секретариата [на ЦК]. Наистина странен начин да се назначава ръководство на един научен институт, без да се проведе ни най-малка консултация с научното ръководство на самата Академия.

4.III.1986 г. [вторник]

Предадох в ЦК докладната записка за Г.[еоргиос] Ралис на Дичо [Атанасов]. Между другото той ми разказа за обстановката в Дългопол – във връзка със смяната на имената искали да премахнат паметник на убити партизани – турци. Той се противопоставил с аргумента, че ако биха били живи, сигурно те първи биха си сменили имената, но след като са убити и нямат възможност да изявят това си желание, не бива да им се сменят имената. Оставили паметника.

До обяд обсъждахме проблемната лингвистична група. Трябва да я укрепим.

В издателството – редактирахме останали висящи въпроси в статията на Иванка Недева.

Говорих с Валери Караджинов, директор на печатницата, и с [Иван] Гърбучев по повод някои възникнали проблеми с изложенията, в случая на една уволнена. Това винаги дава повод за донаждане на обвинения за щяло и нещяло.

Със [Благовест] Сендов също се видях за малко. За уреждане на положението на [Коста] Палешутски. Предаде ми поздрави от [Амаду] М'Боу. Американският представител директно запитал Бл. Сендов какво е отношението ни към трети мандат на [Амаду] М'Боу и подхвърлил колко било добре да се издигне кандидатурата на един българин.

В контекста на хвалбите, които ми изрече, като мнение на другите, аз пресякох всякакви тълкувания. Казах му, че вече са ми подхвърлили тази идея с преки внушения, но аз ги отхвърлих, без дори да съобщя в София. Първо, защото не искам ние да влизаме в конфликт с А. М'Боу и с Третия свят; второ – защото ще се използува този сблъсък, за да се отклони вниманието и се прокара след това по-леко кандидатът, който са си избрали западните; трето – защото се чувствувам достатъчно възрастен за експерименти от този род. Тук се иска по-млад човек, но като го погледнах, добавих, който е запознат много добре с ЮНЕСКО. Дали у него не са с зародили такива амбиции?

5.III.1986 г. [сряда]

Много посещения. С.[имеон] Дамянов – дигнал се е вече, ще пътува за Москва за втора операция; Л.[юбомир] Панайотов.

След това ме посети унгарският посланик – бивш директор на Института за международни отношения. Оказа се, че сме вървели по едни стъпки, били сме заедно в Белгия и Париж – Реймс, а преди в СССР. Допаднахме си.

Той смята, че в Унгария през 1958 г. се извърши трета революция (първата – 1918 г., втората – 1945 г.). За Янош Кадар – че е роден талантлив политик с най-много качества – търпение, умее да разграничи задачите, които се нуждаят от бързо решение, от тези, които изискват дълго време, умее да чака, не само не е придирчив към грешките и слабостите, но проявява разбиране, окуражава и с пример въздейства. Успял е и в още едно отношение – да примири и постави в синхронно действие интересите на държавата с интересите на колектива и с интересите на индивида. Винаги е казвал, че са законни и трите интереса и те трябва да се допълват взаимно. Ако се прояви противоречие, то се дава преднина на държавните интереси.

Сега основната задача на Я. Кадар била да създаде такива стабилизиращи лостове, които да не допуснат повече разтърсване, спиране или връщане назад на производството от политически промени. А това означава, че трябва и политическата структура да се предпази от груби нарушения, защото тя не може да издържи на още един трус.

Дълъг разговор с главния художник, с главния редактор и с юрисконсулта. Имат много проблеми в издателството [на БАН], нуждаят се от помощ. Смутени са от подхода на Комисията за обследване по повод жалбата на уволнената М.[ария] Йорданова (ТРЗ). Целият колектив е срещу нея, но са допуснали формална грешка. Дори ДС [Държавна сигурност] се меси, разпитвали – отново намеса по лични мотиви. Дали защото съпругът на тази жена е свързан или е сътрудник на МВР?

Вечерта у дома ми се обади Дед Прека, албанският секретар. Иска да обядваме заедно.

6.III.1986 г. [четвъртък]

Написах благодарствени писма на [Константинос] Трипанис, [Дионисиос] Закитинос; покана за В.[асилис] Панайотопулос. Уточних какво да искаме от [Питър] Матайас, който не може да дойде в Париж на заседанието на Бюрото на Международната комисия. Подготвих за внасяне в Бюрото на Президиума на задълженията на БАН по решенията на Секретариата на ЦК и т.н. – до обяд.

След обяд – беседа на Андрей Луканов за многостранната програма на СИВ по научно-техническата революция. Говори умно. За това, което наложило нуждата – нерешените противоречия, неблагоприятните тенденции в развитието на социализма, които ограничили възможностите му за самоусъвършенстване. Както и нарастването на опасността от глобален сблъсък с империализма. За исторически по мащаб решения и за тяхния характер – дълбоко интернационален. Всъщност, за пръв път на такова ниво и размах, с преодоляване на комерсиализацията в отношенията. И за НРБ – приносът на ръководството, което изведе страната на по-предни позиции от по-развити страни в самия лагер.

Проф. М.[ихаил] Савов, с когото седяхме един до друг, ми припомни, че преди няколко години в ЦК Г.[еорги] Атанасов, при минаване край него, ми подхвърли: „Бързай да се върнеш, че ще ти изстине постът.“ Аз му отговорих: „Знаеш много добре, че не постовете ме правят, аз правя постовете.“ Това било първото запознаване на М. Савов с мен. Случаят си го спомням много добре. Касае се за избора ми за зам.-председател [на БАН], докато бях още в Атина.

Събрание на СНР [Съюза на научните работници]. Наред с няколко души – изказване по международната дейност на БКП и НРБ. Спрях се на един въпрос – за конфронтацията и продължаващия натиск срещу нас. Причините, последствията, къде пък успяхме.

Ана ми показа писаното в английското списание „Nature“ за нея като директор и ръководител на Националната програма за мозъка. Но този път е цялостна акция срещу БАН и средствата за масова информация по националния облик и расовите черти на българина във връзка със смяната на имената. Та дори и това, че не сме признавали македонска нация. Ясен е първоизточникът.

7.III.1986 г. [петък]

Подготвих докладната си записка за проведеното обсъждане по дискусията за Левски. Остана заключението. Дадох я да се преписва.

Със Стойне Кръстев уточнихме начина на честване на акад. Вл.[адимир] Топенчаров.

В 11 часа – при председателя [А. Балевски]. И.[лчо] Димитров докладва за „народни“ и „заслужили“ деятели на науката. Фигурираше и моето име. Направих си отвод, като им казах, че нито ми се е отразило на самочувствието, нито на работата това, че два пъти са ме отхвърляли. Не искам трети път да доставям това удоволствие. И им разказах, че все пак имам някакво самочувствие с вписания по-горе пример, за който ме

подсети М.[ихаил] Савов. Не споменах само името на Г.[еорги] Атанасов. Отводът ми не се прие.

А. Балевски ме задържа, за да ми се оплаче, че му съкратили два абзаца от статия – че интелектуалците (тяхният брой и роля) са белег за нивото на дадено общество (от в-к „Литературная газета“) и казаното от [Михаил] Горбачов за значението на инвестициите в науката.

При А.[ндрей] Луканов. Казах му за положението в БАН, за боричканията за постове, за опасността от неудачен избор на председател. Той бе наясно за възможностите на главния претендент [Благовест] Сендов. Изрази учудване, че изобщо е могло да се мисли за такъв вариант.

Същевременно говори с голям песимизъм за перспективите у нас – самодоволство, зад което се крие мафиозно завземане на властта и опасен провинциален национализъм. Определихме си да се видим отново. Ана го запозна с историята около мозъка – и ролята на Н.[икола] Стефанов и западната пропаганда.

Спомена за [Николай] Рижков – железен министър-председател, без всякакви емоции. Ще ни бъде трудно с него, ако не подобрим качеството. Изрази безпокойство и с цените на петрола. На него се дължат основните постъпления от валута на СССР. А ни се продава по 200 долара за тон при международни цени 120 долара. Това не би могло да продължи. Но колкото те имат нужда от стоки, още повече ние, пък и останалите социалистически страни, имат нужда от пазара на СССР. Очертават се сложни взаимоотношения и дори пукнатини в икономическите връзки, които, общо взето, досега са били най-гладки. И тук ще възникнат проблеми, и то много трудни.

Кратко изказване за радиото по случай завършека на конгреса на КПСС. Не исках да говоря, но кореспондентката много настоя, и то не професионално (за да изпълни задачата си), а началникът ѝ казал да вземе само от мен интервю. Но понеже разбира съображенията ми (аз бях откровен пред нея), тя си оттегля искането, макар че съжалява. Нахвърлих няколко мисли и говорих по тях с известни отклонения.

Обядвах (всъщност стана почти на крак, защото отложих срещата от 12 за 13 ч. заради [Андрей] Луканов), а в 14.30 ч. имах среща с Комисията по разглеждането на оплакването срещу [Иван] Гърбучев); с Дед Према.

Д. Према ми каза, че туристически визи не се давали, но въпреки това решили да си затворят очите, като оставили на [Ксенофон] Нуши да ме пусне от Атина. Съжалява, че не ме предупредил. Но все пак било подобре да ида по покана. И понеже на всички нива ме смятали за доказан албански приятел, то той щял да се погрижи да ми уреди посещението по време на отпуската си през м. април.

Очаквали жест от СССР, интересувало ги как щял да се реши въпросът с Китай, как ще се развият отношенията с Югославия. Една първа пречка била все още неанулираната оценка за Албания в документите от онова време. Казах му, че това не е сериозно, и той се засмя.

Прие да му връча съветските книги в понеделник. Него ден пък аз го поканих на обяд.

Комисията ме зарадва. Направиха изводи, които доказаха абсолютната несъстоятелност на всички обвинения срещу [Иван] Гърбучев. Обещаха да представят колкото се може по-бързо доклада и да въздействуват на проявената „особена заинтересованост" от някои инстанции. Убедили са се, че наред с неоснователността на оплакването има и определено желание да се изкара виновен Ив. Гърбучев и за неблагополучното положение в печатницата и издателството.

Дадох им също примери от проявеното пристрастие от страна на УПК, от по-горни инстанции, от хора на ДС, от самия А.[нгел] Балевски, който под влияние именно на такъв род документи два пъти отлага предложение за заслужил деятел на Ив. Гърбучев.

Научен съвет в Института за балканистика. Приехме трудовете на Б.[оби] Бобев и Ив.[анка] Недева. Израстват младите.

Върнахме се с П.[антелей] Щерев. И той е песимист по отношение на нашето близко бъдеще.

8.III.1986 г. [събота]

Никъде не излязох. Дойде ни на гости Иван Бояджиев. Говори ни за миналото, за предателствата. Донесе публикация в „Еврейски вести" за Петър Семерджиев. Отказали да я печатат в други вестници. Според него той винаги се е ползувал с голямо покровителство. Въпреки доказаните предателства, причинили смъртта на другари, осъждат го само на 15 години, след 2 години го освобождават, назначават го на прилична работа и му разрешават да замине за чужбина с Ема Герон. Ние пък си спомняме нейното поведение след 9.IX.1944 г. – нахално и неприятно. Кой ги е покровителствувал? Самият Ив. Бояджиев е от пострадалите, защото обвинил навремето П. Семерджиев, когато е бил зав.-отдел „Пропаганда" при ЦК на БКП.

Ив. Бояджиев е написал книга за юристите. Наистина прекрасни революционни кадри са дали през целия период, незаслужено пренебрегвани след 9.IX.1944 г., когато можеха да бъдат най-полезни.

Децата бяха на Витоша. Дойдоха с голям шум, в отлично настроение. Малките лудуваха много. Гледах ги с удоволствие. Вечеряхме заедно. Без да си дадем сметка предварително, оказа се, че на 7 март са се изпълнили 40 години от сключването на брака ни. Почерпихме се по този случай.

9.III.1986 г. [неделя]

Този път решихме да излезем на дълга разходка, за да се отърсим най-после от грипа. Пък и времето се случи много хубаво. Два часа се разхождахме сами, като си говорихме за много неща, включително и за прочетени книги. Ана тъкмо довършваше един американски роман за група млади, изпратени на фронта през 1944 г. Много я впечатли с психологичните си достойнства, в духа на романите на [Ерих–Мария] Ремарк. Ще го прочета и аз.

На връщане ни спряха много хора. П.[етър] Аврамов сподели клюките за БАН, за АОНСУ (беше с Т.[ончо] Трендафилов). [Димитър] Шойлев ми разправи за изказването ми – харесало му много – за дребнавото опекунство на партията, за нравствената чистота. А малко след това ни настигнаха [Николай] Хайтови. Разхождахме се и накрая стигнахме до къщи, почерпихме се, поговорихме и за Левски, и по други въпроси.

Късно вечерта ми съобщиха, че е починал от инфаркт Салватор Израел. След [Ашер] Хананел и [Ели] Ешкенази, които бяха вече в пенсия, макар че се водеха към нашия институт, Салватор е първият, който почина. Толкова години работихме заедно. Той допринесе много за създаване на морално сцепление със своя хумор и неподражаемо декламиране на „Спи градът“. Дойде като доцент, но не успя да стане ст. н. с. [I ст.] Исках да мине, но той сам не успя да представи монографичен труд, дори да се приближи към него. Възможностите му на журналист не му помогнаха. Написа статии, но представеният ръкопис бе по-скоро очерк. Изискванията, които се въведоха тогава и важат и до сега при нас, бяха, че никой не може да стане ст. н. с. без самостоятелен монографичен труд, дори да е кандидат на науките.

Той се примири и продължи да работи с извори, след това се прехвърли изцяло (след пенсионирането си) към еврейската синагога. Но пак поддържаше връзки с нас. От известно време го привлякох по договор при нас, помоли ме, не можах да му откажа. Но поисках от него да събере, които младежи знаят иврит или ладино и желаят да работят, макар и не изцяло при нас. Така възродих група за изучаване на историята на евреите на Балканите. За съжаление Израел само ги събра, без да може да ги ръководи. Но ще намерим ли човек сега и това да прави?

10.III.1986 г. [понеделник]

Позвъниха ми от издателството [на БАН] – главният художник и [Валери] Караджинов си подават оставката. В петък имало Директорски съвет, [Иван] Гърбучев ги притиснал, че уж се оплаквали, обвинил ги в разни грехове и те не издържали. Веднага отидох, срещнах се и с двамата, попитах ги защо не допущат, че и нервите на Ив. Гърбучев не са издържа-

ли. Говорихме спокойно, изложиха това, което ги безпокои, оказва се, че това са предимно въпроси за стила на ръководство, изправими. Разбрахме се и те си оттеглиха заявленията.

Дойде и [Вера] Гьорева, която още се чувствува здраво свързана с БАН.

В кабинета ме чакаха Йоно Митев, Венелин Кръстев, Иванка Недева и Дед Прека. Йоно иска да стане народен деятел, а не да получи орден по случай 70-годишнината си. Освен това иска да приема да посвети труда си за Априлското въстание на сина му. Казах му, че това не се прие от РИС и не виждам никакво основание да си изменя позицията. Добавих и още няколко думи, съгласи се.

В. Кръстев иска да включи група от института му за конференцията на СИБАЛ и да поканим лица от чужбина.

Иванка Недева иска да възстановим текстове от направените съкращения на статията ѝ.

Дед Прека прие съветските книги за [Андрокли] Косталари, които получих от Москва. След това обядвахме с него. Разговорът засегна два въпроса – XXVII конгрес на КПСС и българо-югославските отношения. По първия – не вярва на възможност за намиране на общ език за разоръжаване между СССР и САЩ. Империализмът не се разоръжава. Намира за положителна динамичната политика на М.[ихаил] Горбачов, смята, че може да даде резултати във вътрешната политика и също по-бавно и във външната. По втория – искаше да се убеди, че не е възможно сближението между СФРЮ и България.

На погребението на Салватор Израел. Нещо хубаво видях – саркофагът е затворен. Така че всеки отнася образа на починалия такъв, какъвто го знае или си го припомня от окачения портрет.

11.III.1986 г. [вторник]

Това, че прехвърлих за 11 ч. отиването си в БАН, ми позволява да поработя вкъщи макар все още по оперативни задачи. Написах писмо на [Панайотис] Канелопулос, Варчо подготви апарата за доклада ми, изнесен в Атинската академия, отредактира превода на [Николай] Костов, който не беше разбрал текста или бе дал неточен превод, написа на гръцки бележките, а аз написах съпроводително писмо. И това стана.

В БАН ме чакаше Радой Кръстев – уреди се неговото отиване в Париж – да установи контакт с Кюрдския институт. Не биваше аз да се ангажирам пряко с връзките с този институт, макар че оттам се обърнаха към мен.

Говорих с Т.[одор] Ганчев да съкратят групата за Мюнхен, макар че тя бе увеличена по внушение на неговия сътрудник.

Говорих с Елена Савова да ми даде предложения за настаняване на библиотеката на 4-ти километър. Тя веднага тръгна да оглежда мястото.

Обядвахме с Ели. Чудесен характер – с изключително самообладание и жизнена.

Видях Илчо Димитров и го повиках на масата. Оказа се, че са изпратили предложенията за „народните деятели", така че вече нищо не може да се направи. А Мито Исусов е имал право да предлага Йоно Митев, а не да се оправдава формално с Хр.[исто] Христов. Обърнах внимание на Илчо, че трябва този път да издигнем за директор на АИМ археолог, а не историк. Попита ме за В.[елизар] Велков. Казах му, че за мен той е вече изхабен. Но не бих се съгласил да бъде Ал.[ександър] Фол. Илчо също възрази срещу негова евентуална кандидатура.

В Института [по балканистика]. Пристигна [Емил] Кондураки в понеделник. Прегледах писма, говорих с хора. Дойде Илия Петров, иска да ми представи работата на жена си евентуално за печат.

Пристигна и [Ненко] Чендов. Завърза се един разговор за Васил Коларов, за Трайчо Костов, за Иван Башев. Съгласи се да напише нещо за бащата на Ана. Били са в лагер, знае много нещо, или по-скоро това, което са му казвали за дипломатическата му дейност.

За Ив. Башев той се изказа много похвално – като честен и чист човек. За Васил Коларов е написал почти 30 страници в спомените си [за работата си] в МВнР. На нас каза, че констатирал обидно отношение към него, проявявано от Цола Драгойчева в ЦК. Смята, че това е било отражение на отношението на Трайчо Костов и дори на Георги Димитров. Но В. Коларов не допуснал да се отрони една дума не против, а дори с най-малък оттенък на несъгласие с Г. Димитров.

Разказах му и аз за оценката на Тр. Костов за В. Коларов като дребнобуржоазен интелигент, позовавайки се на Сталин. За нареждането никой да не го посрещне при завръщането му от Москва и за партийното наказание на Георги Костов, който все пак си позволил да отиде на летището. Споменах и за изказването на Георги Чанков в Министерския съвет за В. Коларов: „Всяка жаба да си знае гьола", думи, повторени от самия него пред татко [Върбан Ангелов], когато той се оплаквал за отношението към него в Турция. Периодът, когато се водеше кампания срещу заслужилата партийна интелигенция.

Стана дума и за Гърция. Жалко, че [Ненко] Чендов не е стигнал до там. Написал е около 400 маш. стр. за първия период. Сега се готви да продължи. Понесъл е тежък удар. Починала е другарката му преди 9 месеца. Внезапно. Но и той ми се видя нездрав, макар че разговаряше бодро.

12.III.1986 г. [сряда]

През нощта ме разтресе и тази заран дигнах температура. Останах вкъщи, макар че ми се отиваше на градската конференция. Интересно как ще я проведат. Цялата документация е от името на Георги Георгиев и на състав на ГК, чието бюро бе изцяло сменено онзи ден, а вчера го съобщиха по вестниците. Това се знаеше, но проведено по този начин, какво означава – че ще се засили или отслаби критиката? Или отново Deus ex machine!

Ще подготвя някои статии, които ми искат (в-к „Отечествен фронт“, „Орбита“, „Народна култура“).

13.III.1986 г. [четвъртък]

Заранта диктувах отговорите на в-к „Орбита“, дадох да се препише статията за [Владимир] Топенчаров – поискаха от в-к „Отечествен фронт“, и прегледах още веднъж статията за балканистиката за в-к „Народна култура“.

В БАН – окончателно уредихме чествуването на [Владимир] Топенчаров с представителите на Гр.[адския] комитет и СБЖ.

Други текущи.

След обяд – Бюрото на Националната комисия за ЮНЕСКО.

Кр.[ъстьо] Горанов е доволен, че отива в Института за изкуствознание. Бил е при Н.[ико] Яхиел, той отрича смяната да е негово дело и заявил, че отказва да стане директор на Института за социология. Не му вярва.

След това – заседание по приемане на фундаменталните изследвания. Отстоях тематиката на ЕЦ. Бяха я шкартирали [Пантелей] Зарев и [Михаил] Бъчваров.

Поисках среща с Г.[еорги] Йорданов. Той ме повика веднага. Най-напред му благодарих за албума – наистина много хубав. Липсваше ми нещо за самата конференция на ЮНЕСКО – освен чукчето нямах нито една снимка.

Говорих му за Илия Петров – да го използува, наистина може да бъде много полезен за пропаганда и организиране на културна дейност в чужбина. Знае какво се търси, няма нужда да се докарва или кланя никому, няма да се продаде за една командировка.

Говорих му и за Д.[имитър] Тишев – честно.

Той пък ме разпита за хора за съвета си. На първо място му препоръчах Кр.[ъстьо] Горанов. Той го знае, разбира се, и понеже втори път му говорих, вслуша се. За другите обещах да си помисля и тогава да му

представя имена. Попита доста подробно за БАН – за Илчо [Димитров], [Благовест] Сендов, [Димитър] Шопов. Говорих му по убеждение, открито. Казах му, че не съм кандидат за председател. Късно е за мен. Отново се спрях на [Георги] Близнаков.

Г. Йорданов ми каза, че излязло решение на Политбюро, където в констативната част се сочи заслугата на председателя на Генералната конференция. Обеща да ми даде копие.

[Ангел] Балевски ме задържа около час. Оплака се от градската конференция, от окръжението на [Тодор] Живков, което все повече го злепоставяло. Как обаче да говори с него? Ще бъде ли изслушан – ето какво го смущавало. „Но ще трябва да се реша“ – така завърши, с нотка на съмнение още при изричането на тези думи.

14.III.1986 г. [петък]

В 10 ч. – пресконференция. Говори [Ангел] Балевски – добре. Отпусна се и защити Академията [на науките]. Не премълча и решението на Гр.[адския] комитет да се преместят редица институти на БАН от София.

След това ни покани при себе си. Искаше да се разговори. Започна с вицове. Подхвана и М.[ако] Даков. Върнах ги малко към реалността, като предложих да излезем пред правителството с аргументирано изложение против съвместния българо-румънски проект за дига на Дунава. Мако подкрепи с аргумента, че новите изследвания показвали, че водата на Дунав не става за напояване, толкова е замърсена.

След това разговорът се пренесе към миналото, националния въпрос и М. Даков напомни за една карикатура на Сталин – размахва „дубинката“ и летят във въздуха естонци, литовци, поляци: „Ето, решихме националния въпрос.“

Прокарах да се удължи престоят в БАН на Живка Въжарова с една година. Подкрепиха активно Л.[юбомир] Желязков и М.[ако] Даков. Илчо [Димитров] се обяви против. Но и [Ангел] Балевски подкрепи.

След обяд у дома дойде [Иван] Гонов. Около затвора. Иска да прави клуб на варненските политзатворници. Доста критичен, спечелил си и име, но си върви по пътя.

Отново отидохме на кино – благодарение на Хелен [Иванчева]. Не лош – „Вик за помощ“.

15.III.1986 г. [събота]

Среща с Кр.[ъстьо] Горанов. Разсъждавахме за събитията в Социологическия институт, за Н.[ико] Яхиел. Нещата изглеждат по-сложни, в

смисъл че се преплитат повече интереси, отколкото можеше да се предполага. Защото засегнат се оказва Н. Яхиел, макар и засега само сред общественото мнение. Показал им писмо, че формално искане за промените е направил Ст.[ефан] Ангелов още в началото на м. февруари.

Бяхме на Витоша. Чудесно време. Хубаво се разходихме на снега. Обядвахме в „Рила“.

16.III.1986 г. [неделя]

Пак се разходихме, но по-малко в градината. Посетихме Л.[юбомир] Илиев. Той иска да продължи да бъде търсен и да е заангажиран. Предложи се да бъде приет при Г.[еорги] Йорданов. Вече си допълних списъка.

17.III.1986 г. [понеделник]

Среща с Ивайло Петров и Надежда Драгова – за Преславската школа. Искат съдействието на Института [по балканистика] за цялостна национална програма по подобие на Търновската школа.

Обяд с Е.[мил] Кондураки. Разказах му за това, което ми бе съобщено, включително и от румънски историци – как се бе опитал да ме злепостави, а с това и България, че ние подхождаме националистически към безядрената зона на Балканите, по повод Щутгартския конгрес. В резултат – псува, критикува, оплаква се от [Николае] Чаушеску и от жена му (единият – параноик, тя пък – интелигентност на нулева степен), от режима, от национализма и т.н. Прие да дойде на свиканото от нас заседание на Националния комитет за балканистика.

Интервю за в-к „Орбита“.

18.III.1986 г. [вторник]

В Института продиктувах изказването си за отчетното събрание на БАН. В 13.30 часа ме повика Г.[еорги] Йорданов – да му дам имена. Дадох му и в писмен вид, като охарактеризирах и възможностите – Кръстьо Горанов и Юлиян Минков от философите, Матей Матеев и Чавдар Палев от физиците (един от тях), Чавдар Кюранов (поиска ми и втори – казах му Христо Владов), Любен Димитров – педагог, и Ружа Маринска, които ми бяха препоръчани и които той знае. Обясних му за Любомир Илиев, да му даде възможност с достойнство да освободи института, от което е заинтересован и [Благовест] Сендов. Отново ме разпита за Бл. Сендов, за Илчо Димитров, за Цанко Стойчев. Казах му обективно мнението си. Разпита ме и за някои други хора. Разделихме се приятелски с много поздрави за Ана.

19.III.1986 г. [сряда]

Общо събрание на БАН. Предложих да се изкажа, когато се бяхме събрали при [Ангел] Балевски. На списъка бяха определили 8. Станах 9-ти. След встъпителното слово на [Благовест] Сендов (доста бледо) ми дадоха думата. Ръкоплясканията бяха силни, от трибуната и А. Балевски, и Г.[еорги] Йорданов ми направиха одобрителни знаци. Сетне Ана и мнозина ме поздравиха. Дори и П.[антелей] Зарев. Г. Йорданов поискал от Бл. Сендов да му изпрати изказването ми.

Изказване на Отчетното събрание на БАН:

„Искам да засегна един принципен въпрос – за мястото и ролята на обществените науки в НТР [научно-техническата революция], и един конкретен въпрос, свързан с издателската дейност.

По първия въпрос. Ще започна с една констатация и ще завърша с един извод.

Изправени сме пред една грандиозна историческа задача и като отделна страна, и като част от социалистическата общност. Колелото е вече завъртяно, извършват се обновления, преустройства, изграждат се нови структури – за да обхванат поставените глобални задачи по осъществяване на НТР, за ускорен икономически растеж, за повишено жизнено равнище.

Стратегическите задачи на НТР са определени в национален и в международен мащаб, има вече решения за комплексни програми по линия на СИВ, създават се национални програми, включващи институти на Академията, ведомствени институти, производства. Отделят се целеви средства за бързо техническо превъоръжаване. Както винаги, средствата са недостатъчни за това, което искаме и което е нужно, особено за сроковете, в рамките на които се налага да осъществим набелязаните цели. Острата нужда от техническо превъоръжаване на институтите на БАН са очевидни и никой, смятам, не оспорва тази необходимост.

Искам да поставя обаче едно „но“. Ако сравним обществените науки с природно-техническите науки, дори с най-неснабдените, то при обществените може да се говори, според мен, с не по-малко основание за пълна необезпеченост с материално-техническа база, помещения, финансиране и в порядък на самокритика – с рационална организация. Години наред при тях се осигурява само екстензивно развитие с отпущане на щатни научни бройки без осигуряването им с литература, техника, помощен персонал, без възможности за сериозна специализация. Така се стига, и тук наблягам на извода, който правя – до обща слаба интензивност и производителност на обществените науки.

Ще продължа сега с въпроса – готови ли са обществените науки за прелома, който се очаква, за новия етап в обществено-икономическото ни развитие.

Отговорът зависи от това, как ще се погледне на тяхната роля. Ако приемем за задоволителни получените резултати от обществените науки досега и темповете, с които се осъществяват, то такава положителна оценка би се приела дори с благодарност от някои ръководители и колективи. Но аз мисля, че такъв подход е израз единствено на подценяване на обществените науки. Нещо повече, при сегашните условия той е крайно рискован – и с оглед на осъществяване на глобалните задачи на нашето развитие, и с оглед на съвременната ситуация в света.

Защо? Всички приемат, че в условията на нашето съвремие науката е призвана да играе отговорна, а в някои случаи и водеща, роля. Когато обаче говорим за наука, ние не разбираме науката като абстрактна категория, а обществото очаква ясно да се определят и да се набележат пътищата за постигане на главните цели на научното развитие на дадения етап.

Може ли това да стане без оптимално решение на насъщните проблеми на социално-икономическото развитие на страната? Може ли да стане това без навременното и справедливо решение на проблемите за човешкия фактор? Изобщо може ли да има ускорение на научно-техническия прогрес без всестранно заангажиране на човешкия фактор? Без масова подготвеност за изискванията на НТР? Без развитие на творческите възможности на индивидите и на колективите?

Във всички процеси ролята на обществените науки е от първостепенно значение. Дори самото развитие на природните и техническите науки не може да се интензифицира без развитие и максимално използване на обществените науки – социология, психология, правни науки, науки за културата и т.н. Има ли нужда да настояваме за разбиращите се от само себе си изключително важни функции на икономическите дисциплини, на науките на управлението, за организация на производството.

Без задълбочено развитие на обществените науки не могат да бъдат овладяни законите на развитието на социалистическото общество, не могат да бъдат опознати съвременните процеси и тенденции – икономически закономерности, исторически процеси, културни нужди и т.н. Нужен е освен това приносът на обществените науки, за да се координират социалните цели и задачи на природните и техническите науки.

Обществените науки оказват и методологическо влияние. И най-големите естествоизпитатели на Запад и на Изток напоследък се занимават с големите методологически проблеми – какъв ще бъде светът, какво е неговото бъдеще, чрез сравнително съпоставяне на обществата, т.е. с методологически проблеми на обществознанието. Могат ли при това положение тези проблеми да не се разработват с нужната задълбоченост от самите обществени науки? При това те имат мярката, с която ги въоръжава историята, за да даде реалистична картина на нещата и за да се избягнат двата полюса на крайностите – историческият песимизъм и ис-

торическият романтизъм, които водят до един и същ резултат – самоизтребление на човека и човечеството.

Както виждате, аз не говоря още за ролята на обществените науки per se, за разцвета собствено на човешкия фактор, като историята, възпитанието и културата с оглед на порасналата и все повече растяща роля на субективния фактор и в историята, и в нашия ежедневен живот.

Никой не оспорва, но не винаги се взема предвид, че не може да има успешна обществена практика без развита обществена теория. Двойната връзка тук е особено съществена – науката трябва своевременно и адекватно да разработва проблемите на обществената практика, а обществената практика от своя страна трябва да е в състояние да разчете правилно резултатите на науката и правилно да ги осъществява.

В заключение. Ето необходимостта от сериозна загриженост и внимание към обществените науки, ако искаме реално НТР да успее. Защото всяка революция е обществена категория, включително и научно-техническата, и в такъв смисъл тя е употребена за пръв път още от Енгелс, а по-късно и от Ленин.

Няколко думи и за някои специфични стратегически задачи на обществените науки във връзка със съвременната ситуация в света. Аз няма да говоря, че развитието на науката, както и развитието на националната култура изобщо, като отворена социалистическа култура в широкия смисъл на думата, са интернационални по своята същност и същевременно дълбоко вкоренени в историческото развитие и националните традиции на даден народ и страна.

Днес безусловната задача над задачите, а не просто стратегическо направление е въпросът за запазването на мира. Всичко се подчинява на тази задача. Но мирът предполага доверие. А доверието се постига трудно между страни, особено когато са разделени с класово-социални или национални противоречия. Най-тежката задача в това отношение се падна на Съветския съюз – да преодолее глобалната враждебност на САЩ и да установи отношение на доверие с главната световна империалистическа сила. За това се искат много и трудни подходи, но първото условие е да се прояви максимално търпение и да се освободят отношенията от самочувствието на изключителност. Това прави днес Съветският съюз, изисквайки доверие на основата на взаимна сигурност и на взаимната заинтересованост.

При нашите условия – да се преодолее наследената изолация на България на Балканите при съществуващи и новоизникващи противоречия бе не по-малко отговорна и трудна задача. Благодарение на новия подход на нашето партийно и държавно ръководство в международните отношения нашите взаимоотношения с редица страни се издигнаха на нов етап. България стана в известен смисъл водещ фактор на социалистическата общност в осъществяване на стратегическото направление

– Балканския регион. Аз взех този пример не за да ви напомня общоизвестни неща, а за да отбележа, че това също не бе никак лесно и нас дълго време не ни разбираха.

Даже когато се открои и възприеме едно стратегическо направление, не изчезват различията в стратегическия подход. За социалистическата общност Балканският регион е станал стратегически. Но няма съвпадение в подхода, когато трябва да определим коя е основната брънка, която ще ни позволи да изтеглим веригата и да постигнем набелязаните крайни резултати. Няма съвпадение на разбиранията, няма съвпадение на интересите – за едни това се оказва Турция, за други Югославия. Докато България съумя да осъществи дълбокият прелом в отношенията с Гърция и даде като резултат постепенното изменение на цялата стратегическа обстановка на Балканите.

Ето заради тази успешна дестабилизираща роля на България на южното крило на НАТО империалистическите сили и на първо място САЩ се заеха да ни накажат. Но не само за това, а и заради курса на сближение със СССР и за верността към съгласуваните действия. Също така и поради липсата на икономически канали за натиск срещу нас и липсата на трайни фактори за ерозия на нашето общество отвътре и т.н. Както виждате, голям поменик от основания, което само по себе си е свидетелство за нашата активност и роля и е своеобразна висока оценка за международната ни дейност.

В такава обстановка на усилен враждебен натиск срещу нас се проведе в София сесията на Генералната конференция на ЮНЕСКО. Ще напомня, че конференцията на ЮНЕСКО бе проведена и в критичен момент за самата организация, когато срещу нея се води целенасочена кампания от страна предимно на САЩ.

Единодушно е международното признание за приноса на България, на държавните инстанции, на цялата ни общественост за спасителната ни роля по отношение на ЮНЕСКО. Ще добавя обаче, че уверени в крайния успех едва ли не бяхме само ние. Дори и някои от съюзниците ни очакваха неизбежен провал. Ето тук присъстващият главен двигател и ръководител на цялата огромна работа месеци наред по подготовката и провеждането на „този най-крупен международен форум, проведен в НРБ“, както е записано в решението на Политбюро, др. Г. Йорданов може да потвърди това. Привеждам този пример с ЮНЕСКО, за да изразя дълбокото удовлетворение на всички ни, че България излиза успешно от изкуствено създадената обстановка на конфронтацията, и то не с разклатен, а с укрепнал авторитет.

Трудностите обаче не са преодоляни и това ни задължава още повече да насочим своите усилия за целенасочени проучвания, които да ни позволят във всеки момент да знаем какви са тенденциите.

И накрая изводът. Днес ножицата в условията, при които работят обществените науки и природно-техническите науки, е широко отворена. Ако не се вземат мерки тя да се затвори постепенно, между тях ще се открие пропаст и обществените науки ще изостанат, така че ще им бъде много трудно да догонят развитието. Може би не са достатъчни най-добрите електронни микроскопи у нас, но и обикновеният специалист на природно-техническите науки е приел компютъра като елементарно оръдие на неговия труд. Сред обществените науки компютърът е, с отделни изключения, все още непознато явление. Не се работи със съвременните методи, всеки е сам, всеки е за себе си. Това сериозно ни заплашва с провинциализация на обществените науки. Ние вече започваме да не можем в някои случаи да намерим общ език с челните представители на обществените науки в чужбина. Затворени в самочувствието си, че ние най-добре познаваме собственото си минало и настояще, собствената си култура, ние всъщност обективно изоставаме. Това е самата истина. Нужно е преустройство на обществените науки.

По втория, конкретен, въпрос за издателската дейност.

БАН издава към 3.000 издателски коли списания и поредици и около 210 единични заглавия. От тях 200 са нискотиражни. За да излязат тези книги по утвърдени цени са необходими около 2.000.000 лева дотация от държавния бюджет. Без да смятаме, че нашите издания трябва непременно да са печеливши, защото техните достойнства и реална стойност се измерват по други показатели, ние бихме могли да балансираме съотношението между ниско- и високотиражни издания, както това са направили вече академичните издателства в СССР, Унгария, ГДР. Компенсацията се осъществява от известен брой многотиражни издания, в случая у нас, като Енциклопедията, История на България, речници. Това се има предвид и ние взимаме всички мерки, за да развием енциклопедичното дело до най-широки национални мащаби. В тази област ние сме изостанали далеч зад всички други балкански страни, включително и Турция. Но това не е достатъчно. Трябва да решим още един проблем. Редица трудове на научни работници се договарят с други издателства, и то тъкмо тези, които са разчитали за по-големи тиражи. Мотивите са, че другите издателства издават по-бързо и плащат по-добре. За съжаление това е вярно.

Ние обаче направихме всичко възможно и въпреки трудните условия, на които не ще се спирам, успяхме да ликвидираме почти изцяло залежалата продукция. Сега можем да заявим пред вас, че сме готови да печатаме в срокове по-кратки дори отколкото другите издателства всеки труд с определени достойнства. Опитът от изтеклата година е показателен в това отношение. Аргументът със сроковете е напълно преодолим. Остава въпросът с хонорарите.

Изходът е само един. Ние трябва да ги повишим, като ги изравним или приближим до нивото на заплащане в другите издателства за научна

литература. Вие посрещнахте положително решението на Президиума на БАН за увеличаване на хонорарите за списанията с около 150.000 лева. Тази мярка беше правилна и тя дава резултати. Мисля, че трябва да постъпим по същия начин и с хонорарите на монографиите, самостоятелните изследвания и специалните художествено оформени издания, за което ще е необходима приблизително същата сума. Надявам се, че Общото събрание ще ни подкрепи да прокараме такова увеличение на фонда за издателството. Всъщност това ще ни позволи постепенно да намалим дотацията, която ни се отпуща, и да я изразходваме за хонорари, вместо да плащаме дотации, да ни водят за губещо предприятие, а за сметка на БАН полагащите се хонорари да се изплащат от други издателства.

Тук няма да говоря за усилията да осъществим единствената алтернатива за в бъдеще – пълната подмяна на техниката в печатницата. За тази цел вече има решение на Президиума.

Накрая искам да се обърна към вас с един апел, за малко по-голямо разбиране на усилията, които колективът на издателството полага за модернизиране на изданията, за външното им оформление, да ги направи по-привлекателни. Привлеченият опитен главен художник се сблъсква с упорито нежелание и всеки негов опит да освежи оформлението се посреща с отказ.

Моля, обърнете внимание на нашите списания. От 42 изцяло в синьо са 22. Когато се съберат заедно, никой не може да познае своето.

Аз лично много обичам синия цвят, синьото небе, казваха ми, че очите ми били сини и това може би е изиграло някаква роля и в личния ми живот, но все пак толкова монотонно еднообразие и природата не търпи, камо ли човек, изправен пред цветовата инвазия на книжния пазар.

Свиках заседание на Националния комитет за балканистика. Целта бе да използувам присъствието на акад. Е.[мил] Кондураки, за да приемем декларация за безядрена зона на Балканите и да го приобщя. Имах предвид две възможности – да приеме да я изпрати като наша, но с препоръчително писмо от името на Асоциацията и най-благоприятното, да подпише още от сега самата декларация. Той прие втория вариант, а в хода на заседанието, като постепенно одобри проекта, внесе две корекции и сетне се съгласи да го подпише. Помогна и това, че още на първата ни среща му изразих недоумението и неудоволствието си от неговото поведение срещу мен. Той обявява това за интриги и премина в яростна атака срещу режима в Румъния.

20.III.1986 г. [четвъртък]

Пленум на ЦК. Преди да започне, Илчо [Димитров] се приближи към мен, за да ми каже, че имало решение за него – да стане министър на просветата, а Г.[еорги] Йорданов – министър-председател.

Приех съобщението за него, поздравих го, за да не се усъмни в чувствата ми към [Александър] Фол. Но след това, повече по интуиция, му казах, че се радвам, че не допуснахме противопоставяне в БАН, макар че имаме различия по редица въпроси. Без да допускаме административно налагане, защото така не се преодоляват различията, нито се решават споровете, сметнах за нужно да му изразя пълното си несъгласие с опита му да реабилитира Б.[огдан] Филов и да оправдае политиката на фашистката буржоазия. Отидох и по-нататък – повторих му това, което навярно [Благовест] Сендов, а може би и Г.[еорги] Йорданов му е казал (дали и аз не съм му го казвал пряко не си спомням, освен това, че на К.[онстантин] Косев го изрекох ясно) – че не съм толкова глупав да искам да стана председател на БАН в настоящата обстановка. Но този път взех отношение и за Бл. Сендов с думите, че съм разочарован от неговата незаинтересованост от проблемите на БАН, че го намирам повърхностен и не го намирам за подходящ за председател на БАН. „Кой тогава?" – попита Илчо. „Защо не Георги Близнаков?" – му отговорих. Той се съгласи с мен, обаче с едно многозначително „но"...

Пленумът явно бе замислен като кратко триумфално заседание, което да покаже всесилието и всевластието на Тодор Живков. Така започна и така завърши.

Но се получи засечка. Взе думата Раденко Григоров. Кратко изказване без философска обосновка, директно и ясно – 1) Летоброенето ни започва с 9.IX.1944 г., а не с Априлския пленум. Пресилват се нещата; 2) Противоречи на нашата идеология и морал издигането приживе на паметници и бюстове. А това се практикува у нас. Как ли се чувствува този, който се види, не му ли се завива свят? 3) Говори се за „зряло социалистическо общество". Зрели биват зеленчуците, плодовете. Обществата са развити, неразвити, развиващи се. 4) Какво означават „малки парламенти" (комисиите)? Има един Парламент. 5) Защо само определени депутати се изказват, предварително фиксирани, и това се знае от всички и никой не взима след това думата.

Р.[ада] Тодорова се обяви срещу термина „супер ключ", а Ст.[оян] Стоименов говори за партийната преса. И за партийната пропаганда. По възможност критична. Защото по-рано са спорели в организацията и са били единни извън нея, а сега мълчат и ръкопляскат в организацията, а извън нея отхвърлят партийната линия. Това било резултат на лоша пропаганда.

Л.[юбомир] Левчев, напрегнат, зае място на трибуната, за да защити Априлската линия. Но за нея не спомена нищо, а се нахвърли върху Р. Григоров като към човек, близък към поезията, и го критикува, че отрича термини и понятия. Като спомена „супер ключа", цялата зала изръмжа. Това го смути и той бързо приключи.

Тогава взе думата Тодор Живков. Той започна с това, че миналата година сме чествували 40 години от 9.IX.1944 г. „Ние сме плът от плътта“, дълбоко в нас е залегнала социалистическата революция. Но сега сме чествували юбилейно 30-годишнината от Априлския пленум. Ако Р. Григоров възразява по същество срещу тези години, нека направо се изкаже. И премина към директна заплаха как е бил избран Р. Григоров за народен представител. По другите терминологични въпроси даде право на взелите думата. Прескочи въпроса за бюстовете, а за Народното събрание каза, че наличието на две партии налага да има официални говорители.

Макар че се овладя, не можа да скрие недоволството си и дори смущението си. Това пролича и от обясненията, които даде за преразпределението на работата в Политбюро. Две думи за Ч.[удомир] Александров – че възглавява комисия за партийно-организационна работа; Гр.[иша] Филипов – за стопанската; М.[илко] Балев – с далеч повече думи за усложнената международна обстановка, която налага обособяването на комисията; забрави за Й.[ордан] Йотов – напомниха му.

На излизане стиснах ръката на Р. Григоров.

21.III.1986 г. [петък]

До обяд – обсъждане секцията на Р.[адослав] Попов и проблемната група на К.[оста] Палешутски. Добре подготвено обсъждане с обстоен доклад от Р. Попов. Засега е най-добре попълнената и организирана секция.

Обяд с [Емил] Кондураки. Преди това уговорихме всички въпроси с предстоящите мероприятия през 1986 г. по линия на Асоциацията – за бъдещия конгрес, заседание на Бюрото и т.н. Удовлетворихме му някои искания за атласа на римските провинции и т.н.

[Благовест] Сендов направил скандал на Р.[умяна] Радева. Дошъл да ме търси в кабинета. Намерих го. Недоволен, че съм пратил Р. Радева при председателя да уреди отпущането на място за К[оста] Палешутски. Неговото място задържаха в Централното управление, и въпреки съгласието на [Ангел] Балевски пред мен и ангажимента, поет от Бл. Сендов, нищо не се придвижи. К. Палешутски ми се оплака и аз пуснах бележка до председателя, както и за ксероксовите машини. Каквото можах направих, подготвих писмата, говорих с Иван Илиев и Г.[еорги] Йорданов, оставаше да се направи допълнителен натиск. Затова дадох ново напомнително писмо на председателя. Бл. Сендов можа да ми каже само, че всичко бил придвижил предния ден. „А резултатът?“ – го попитах. Нищо не отговори, освен че съм го злепоставил пред председателя. Тука се засмях и на него му стана неудобно. Явно Илчо [Димитров] вече му бе говорил за мнението ми и това го е засегнало.

Следобяд Пр.[одан] Стоянов ме повика, за да ми връчи решение на Секретариата от 21 март, т. е. от сутринта, че се коригира решението за увековечаване на Л.[юдмила] Живкова и се премахва името ѝ от названието на Младежкия театър, от едно училище и от нашия институт. Казах му, че в нашия случай се премахва едно недомислие, обосновах го с характера на един научен институт.

Кое ли е накарало Т.[одор] Живков към такава мярка? Само пленумът ли или желание да съкрати излишното упоменаване на умрялата, за да открие път на живия?

22.III.1986 г. [събота]

Пак се качихме на Витоша. Беше паднал нов сняг. Красиво и приятно. Гледахме Машка как се спуща. Съсредоточено и бавно. Радва се на вниманието. С Мая не можахме да се срещнем. Беше се качила на Черни връх.

23.III.1986 г. [неделя]

С Мавродия и Лушка [Петрови] отидохме до Банки. Разходихме се по билото.

24.III.1986 г. [понеделник]

В Института [по балканистика]– разпоредих се във връзка с названието му. Оказа се, че табелите отпред не са били подменяни. [Районният комитет] се консултирал с ЦК и оттам са дали мнение, че не е удобно да фигурира името на Л.[юдмила] Живкова в едно попско здание. [Пантелей] Щерев използувал този аргумент, за да изпрати две-три изложения до М.[илко] Балев за намиране на помещение на института. Без никакъв резултат, дори и отговор. Прагматичният отговор на хората, които бяха в института – полза нямаше, е, нямаше и вреда.

При Й.[ордан] Йотов. Занесох му материалите за съвременното балканско направление. Поговорихме и по други въпроси. Видях го с голямо самочувствие.

А в БАН дойде Ал.[ександър] Фол. Да ми се представи. Започна с думите, че много ме уважавал и бил дал доказателства. Но имало един период, когато много и разни, вкл. и отговорни хора, го обработвали срещу мен. Това било отдавна, минало време. Изслушах го с една-две реплики за „мафията“, за доносите. Исках да разбера какво иска. Направи два сондажа. Какво мисля по евентуално сливане на етнографския, фолклорния и траколожкия институт. Казах му – отрицателно. Вторият въпрос – заплашвали го с мен, че не ще допусна да си пробие път, т.е. да стане член-кореспондент. Отговорих му, че взех категорична позиция, докато

той бе министър – негативна. Припомних му, че за професор му дадох възможност да се кандидатира без необходимата продукция, в аванс. Той призна. За член-кореспондент въпросът ще се решава конкретно без никаква предумисъл.

В студията за документални филми ми показаха втората част на филма за ЮНЕСКО. Развълнувах се. Много чувства и сили вложих в тази конференция.

25.III.1986 г. [вторник]

В гръцкото посолство. Видях почти всички от нашата мисия, поздравихме се. Съветският посланик ми благодари за Албания.

Заседание на Директорския съвет в института. Съобщих им решението на Секретариата. Приеха абсолютно спокойно премахването на името.

Повикаха ме срочно в ЦК при Ст.[оян] Михайлов. Съвещание как да се проведе безболезнено решението на ЦК. Казах им, че при нас проблем няма и че въпросът е ликвидиран. Най-напред поради това, че не е било разумно това решение, и след това, че не е било придружено с никакви промени, вкл. и табелите с името не са били сменени, и то по настояване на ЦК, тъй като съжителството между името и попското здание се оказало несъвместимо. Хората разбират за какво се касае, но си дават вид, че са загрижени.

Гледахме хубав филм – за Врангеловските войски в България с режисьор и сценарист [Анжел] Вагенщайн. Настрои ни. Сетне с [Георги Петров] Гец отидохме да вечеряме заедно и да си оплакваме настоящето, което съвсем не отговаря на нашата идеология и очакванията.

Отново груба намеса отгоре в Института по социология. Вместо да се намали, бюрокрацията ще се увеличи, изглежда, със създаването и на един Комитет за наука, та да станат две вместо едно учреждение, което да се разпорежда с науката.

26.III.1986 г. [сряда]

При Ангел Балевски – прегледахме изказването му. Всъщност вариантът от 20 страници е много добър. Но са поискали изказванията да не бъдат над 15 минути. При съкращението придоби казионен характер. Настоях да вмъкне някои от сочните му примери.

Много посещения – Бегунов, [Димитър] Грива, [Лазар] Дончев, [Емилия] Иванова от Енциклопедията, Македония Коцева (припомнихме си младежките години) и накрая М.[ито] Исусов.

Персоналът при Централното управление [на БАН] поиска да им говоря за Генералната конференция на ЮНЕСКО. Времето кратко, въпросите много, но взех, че им говорих на фона на международната криза, която обхвана и ЮНЕСКО, как се сблъскаха в София глобалните подходи на Запада, на Третия свят, нашия, и то с нюансите. Исках да разберат колко е важно да си наясно към какво се стремиш и същевременно добре да си запознат с условията, ако искаш да постигнеш нещо.

Интересно, че се вмъкна в заседателната зала и Мито Исусов. След това се разхождахме, дойде и вкъщи. Според него цялата история в Социологическия институт е монтирана от Никола Стефанов. Говорил лично с Нико Яхиел.

27.III.1986 г. [четвъртък]

Изпратих мненията за преустройство и разширение на Търновския университет от Н.[адежда] Драгова, Стр.[ашимир] Димитров и К.[ръстьо] Манчев. Погледнали са реалистично на възможностите за преустройство и разширение.

[Валентин] Антонов, юрисконсултът [на БАН], смята да съди Националния музей за монетите. Имал пълни основания. Поисках да видя.

Подготвихме тематиката за следващия конгрес по история с В.[иржиния] Паскалева. Институтите бяха предложили някои подходящи теми, но имаше и пълни глупости, представени от [Димитър] Ангелов. Всички – [Румен] Катинчаров, [Велизар] Велков, [Васил] Сотиров, Д.[иана] Гергова – се отказаха и хвърлиха вината върху Д. Ангелов. А той с лека ръка подписва каквото му дадат.

РИС – заседание. Среща с [Емилия] Иванова за уреждане смяната с [Христо] Крушев. Уточняване на правилника и т.н.

Откриване на изложбата „Рогозенското съкровище“. Присъствува Г.[еорги] Йорданов. Откри я [Пейо] Бербенлиев, говори и Ал.[ександър] Фол.

Вечерта ме „наместваха“ – сполучливо, защото веднага усетих успокоение. Но локалната болка продължава. Лекарят поиска да лежа.

28.III.1986 г. [петък]

Останах на легло. На [Тодор] Кехайов предадох много материали.

По-късно дойдоха Н.[иколай] Хайтов и Р.[умяна] Радева. Все още експертизата не е предадена, но те знаеха основните изводи. Уточнихме с Р. Радева как да се представят изводите на съвещанието – тезите на Архео-

логическия институт и тезата на Хайтов. Той ще ѝ помогне в някои детайли. Утре ще оформя окончателно доклада, за да се напише и представи преди да замина за Париж.

Р. Радева ми каза, че [Благовест] Сендов се изнасял от кабинета си. И бил доволен, че го повишавали; и бил мрачен, че напущал БАН. Още нищо не мога да кажа. Г.[еорги] Йорданов ми съобщи снощи, че се създавал Комитет за наука с около 50–60 души. Авторитетът на БАН нямало да се засегне?!?

29.III.1986 г. [събота]

Оправиха ми дископатията. Дано е надобре. Но лежа и работя вкъщи.

31.III.1986 г. [понеделник]

Хванах се за заключителния доклад по случая Левски. Както и по някои други изостанали въпроси – прегледах статии, пуснах писма.

1.IV.1986 г. [вторник]

За пръв път излязох.

Конгресът на БКП. Може би ще се върна по-късно на конгреса, тъй като ми предстои заминаване за Париж, а имам да решавам много висящи въпроси. Ана замина за Москва, оттам за Куба и ще се съберем в Париж.

11–20.IV.1986 г. [петък–неделя]

В Париж.

Още с пристигането си се опитах да уредя предварителните си срещи, за да подготвя заседанието на Бюрото и другите висящи въпроси, та да ни остане малко свободно време с Ана. Последният път не ни остана дори половин час за разходка сами.

Поканих Улд Али на обяд. Поговорихме си задушевно за конференцията, припомних му за предложенията да ни се отпуснат средства за Корана. Той обеща да провери и при следващото идване да ми отговори вече официално.

Продължителен разговор с [Алиун] Траоре. Обезпокоен е за т. III и IV (поради оставките на [Армандо] Момилияно и [Константинос] Цацос, и сблъсък между [Елени] Арвайлер и Абдел Камел). Предложи ми да се намеся в двата случая – за да се излезе от кризата. За съжаление няма го [Сергей] Тихвински, болен е и трябва да поема защитата и на техните

предложения по т. VII. [Питър] Матайас също не можеше да дойде. Очерта се доста тежък дневен ред за мен.

Сред предварителните въпроси беше и този за срещата по линия на Асоциацията в Измир. Проведох две срещи с турския посланик и неговия заместник, припомних им всички обстоятелства и помолих за бърз отговор. Ходатайствува, и то настоятелно, и проф. [Халил] Иналджък. (Турският посланик ми съобщи официалния отказ по технически причини след десетина дни.)

За СИБАЛ и за Асоциацията ни отпуснаха по 4.500 долара за двете години. Нищо, и все пак нещо, защото фигурираме все още в редовната програма.

С Е. Арвайлер уточнихме как ще процедираме. Тя предложи още един професор – алжирец в Париж. Писмото ѝ получих в понеделник. Но последва неочаквана реакция на самия [Алиун] Траоре, а и от Абдел Камел. Това ме изненада и ми показа не само двойствеността на А. Траоре, но и колко лесно се превключва в съвършено обратната теза. На заседание на Бюрото предложих да пристъпим най-напред с преглед на работата на редколегиите, като ги попълним там, където е нужно. Когато дойде ред до т. IV, Абдел Камел заяви, че е изненадан от писмото на Е. Арвайлер, че не разбира неговия смисъл. Вместо да успокои, А. Траоре изведнъж заяви, че работата била разпределена между двамата редактори – единият отговарял за християнския свят, а другият – за мюсюлманския. И отхвърли всякакво друго право на Е. Арвайлер да прави предложения извън нейната област. Взех думата, за да обоснова правото на всеки отговорен редактор да има отношение към избора на автори и към работата на тома като цяло и че не може да се разглеждат арабите като едно цяло и в религиозно, и в политическо отношение. Защо е могло да се привлекат двама-трима редактори върху християнския свят, а да не може да се привлече втори арабски автор като специалист върху арабската култура и т.н. Това позволи на А. Камел да се освободи от чувството, че е пренебрегнат, и при една среща с Е. Арвайлер да се споразумеят – новият влезе като съредактор.

Имаше трудности и по т. III. К. Цацос искаше да запази [Михаил] Сакелариу на своето място като отговорен редактор, но Ромила Тапар не пожела да го има в този том и като съредактор – не бил специалист в периода – което между другото е вярно. Успях да наложа [Емил] Кондураки, отново против нея, но тук ѝ беше трудно да отстоява, защото той е член на Международната комисия, пък и присъствуваше, и веднага след моето предложение обяви, че приема.

Х. Иналджък възложи на мен да координирам и редактирам дяла за Югоизточна Европа. С него набелязахме по един автор от всяка балканска страна. Набелязахме приличен план, имаше спорове, но се разбра, че Международната комисия е отговорна, а Секретариатът трябва да облек-

чава и осигурява изпълнението на задачите. А. Траоре не може да свикне с тази мисъл – иска да е водещ и напълно игнорира Шарл Моразе. Използва близостта си с [Амаду] М'Боу.

Имах продължителна среща с А. М'Боу. Покани ме на обяд извън ЮНЕСКО. Поканени бяхме на обяд от [Мохамед] Брахими [ел Мили]. Случи се нещо смешно, което разкри безкрайната чувствителност и амбиции на [Жизел] Халими. Първоначално тя ни покани било в сряда, било в петък. Дадох неокончателен отговор за сряда и веднага го отмених, щом А. М'Боу настоя за този ден. От секретарката на Ж. Халими се получи отговор, че междувременно петъкът ѝ бил вече ангажиран. Разбрах веднага, че Ж. Халими се е почувствувала засегната, но от чисто формална гледна точка тя нямаше никакво основание. В петък заран се видяхме отново за малко с [Мохамед] Брахими ел Мили и тук ни кръстоса Ж. Халими. Той я покани настоятелно на обяд. Тя каза, че е заета, но отстъпи пред настояванията му, като заяви, че ще дойде с около половин час закъснение. Закъсня час и четвърт, което ни се видя много и ние пристъпихме към обяда. Когато дойде, тя не показа, че е засегната, защото още бяхме в началото, но след това два пъти ми натякна, че не сме я уважили...

[Томас] Келер също ни покани на вечеря. Съобщи ми, че в-к „Франкфуртер Рундшау“ писал за смяната на имената у нас, за проведения разговор с мен. Било положително.

У нас всичко се събира, но нищо не се съобщава. А се иска да отстояваме, да намираме аргументи, а нямаме представа кое именно от използваното е изиграло роля. Бяха ме повикали извън конгреса в хотел „Москва“ на среща разговор уж с един швейцарски журналист, който предварително поискал да ме интервюира. Всъщност, дойдоха журналисти от „Вашингтон пост“, „Файненшъл таймс“, „Би-Би-Си“, от ГФР, Швеция и още двама. Бяха отказали да отидат в Кърджали в знак на протест, че били спрени двама английски журналисти с кола предния ден. Час и половина трая разговорът.

Първата неделя след пристигането на Ана отидохме за един ден в Реймс – да види катедралата. Валеше, беше хладно. В Париж имаше сняг, тук също преваля сняг. Разглеждахме колкото можахме при такова време и влязохме в устроения музей до църквата. Насочих се към касата да купя билети. Касиерката, като ни видя, попита дали имаме cartes de Vermeil. Аз не знаех какво означава това и казах, че сме чужденци. Тя се усмихна и заяви, че това засяга и тях, и показа с пръст намалената на половина тарифа. Споглеждахме се с Ана, налегна ни смях, платихме намалената тарифа и сетне споделихме горчивата истина. Вече сме стари. Първото формално регистриране! Запазих билетите – за да не забравяме!

И за компенсация след посещението на най-голямата къща за шампанско – Moette – отидохме да обядваме в Chalet'о на района, където се

отбивал Наполеон. В най-весело настроение, поканих и шофьора, си поръчахме великолепно меню с шампанско. Сметката – всичките дневни за десет дни. Но няма да забравим наистина този ден. Още повече, че съвпадна с четиридесетгодишнината от нашата сватба.

На 19–20 април предприехме голяма разходка на юг – в района на угасналите вулкани. Аз бях вече ходил с [Сергей] Тихвински и Гелекова, и се качихме на Златната планина. И този път, след като преспахме в Clermont-Ferrant, потеглихме по обиколен маршрут, за да видим колкото се може повече от тези вулкани. От средна височина изгледи имаше чудесни. Спирахме няколко пъти, за да се наслаждаваме на великолепната природа, разнообразна и различна от другаде. Не можахме обаче от върха да погледнем наоколо. Едната планина Puy de Dome се оказа затворена поради снежни затрупвания. Другата прекосихме, в продължение на няколко километра през снежни преспи и с голям страх. През малкото отрязъци просветление в дълбочината се виждаха езера, пропасти – истинска картина на апокалипсис. Когато стигнахме до планинското селище, с електричка до него и с фуникуляри за върха – отказахме се да идем. Сняг – почти до колене. Но и не се върнахме по същия път, а обиколихме по долината. Въпреки това прекарахме незабравими мигове.

А предният ден беше слънчев. Спряхме се няколко часа в Le Puy – средновековен град, с няколко църкви и манастири върху базалтови хълмове. Качихме се по няколкостотинте стъпала до статуята в червено. Разгледахме и другите сгради, минахме по тесните улици, почувствувахме средновековието и абсолютизма с неговите hotel'-и частни особняци.

Така отбелязахме четиридесетгодишнината от сватбата ни, ден на който при други случаи не отдавахме голямо значение.

С хората от посолството не се срещнахме. С изключение на [Димитър] Вандов. Решихме да излезем една вечер, но позакъсняхме и попаднахме на проливен дъжд. Намокрихме се, отказахме се от кино и отседнахме в едно ресторантче на големите булеварди. Затова пък си поприказвахме от душа до късно.

21–24.IV.1986 г. [понеделник–четвъртък]

В София.

Няколко напрегнати дни.

Чествуване на акад. Вл.[адимир] Топенчаров – бях докладчик.

Научна сесия в Панагюрище по случай 110 години от Априлското въстание. Открих я с встъпително слово.

Направих окончателно доклада за археологическите разкопки около църквата „Св. Петка“. Прочетох го пред участниците в разискванията.

Вулгарно се държа Ст.[амен] Михайлов. Другите видяха само това, което можеха да използуват срещу Н.[иколай] Хайтов – без да се замислят, че рухва собствената им теза за липсата на късни погребения. Заинтересува ги само изводът, който направих като категоричен, че има две погребения от по-късно време – този извод въз основа на последните снимки и експертизата от МВР се посрещна от Д.[имитър] Ангелов и археолозите като най-силен аргумент, че не може да се докаже погребението на Левски, щом липсват самите кости.

Докладът ми бе приет с висока оценка за научната му стойност от Г.[еорги] Йорданов, Ст.[оян] Михайлов и А.[нгел] Балевски. Специално се обадиха. Подготвихме и съобщение за пресата, но то бе спряно от К.[онстантин] Косев, който се солидаризира с И.[лчо] Димитров и Д.[имитър] Косев, че не може Левски да е бил погребван там, а дори и да е вярно, пак да не се давало предимство на църквата. Каква класова съзнателност – щом се отнася до църквата уж, но за българската буржоазия и дори монархофашизъм – пълен толеранс и дори реабилитация.

27.IV. – 2.V.1986 г. [неделя–петък]

В Куба.

П.[антелей] Зарев се отказа да пътува за Куба на срещата на зам.- председателите по обществените науки и ме натовариха мен с тази задача.

На отиване две нощи преспахме в Мадрид. Това ми позволи да видя още веднъж Прадо. И този път да си дам по-реална представа за богатите му колекции не само на испанското изкуство. Освен това за пръв път сега видях „Герника“ в специално помещение. По-рано я видяхме в Ню Йорк. Но тук амбиансът е друг.

[Хосе Мануел] Мата ми поръча да говоря с ръководството на Кубинската академия за сключване на договор за архивите, подготвян отдавна, но останал без отговор от кубинска страна.

Самото пътуване, което трая около 9 часа, не се оказа уморително. Настаниха ни в къща на Академията, на бивш еврейски буржоа (както ми се каза), покрай морето. Заседавахме в Конгресната им сграда също в курортната част. Това ми позволи да си направя няколко бани – сутрин и надвечер.

Бяхме настанени тримата – аз, Стефан Ангелов и Нешо Царевски. И с двамата се оказах за пръв път така близко. Ст. Ангелов разсъждава – критичен бе спрямо философите и състоянието на философската наука, но още по-открито изрази недоволството си от политическото ръководство. Смята, че правителството е трябвало да си подаде оставката заради енергийната криза и други несъобразности. Особено негативен бе към М.[илко] Балев, Н.[икола] Стефанов и Г.[риша] Филипов, когото пък охарактеризира като човек с маниери на селски хубавец. Н. Царевски се оказа

още по-мислещ и дълбок, при това със силен хумор. Той бе безпощаден за икономическите недомислия, при това във всички случаи е имало трезво напомняне с факти за крайните неблагоприятни последствия.

Оправдава се казаното, че сме крайно революционни, когато сме двама, но събрани заедно – сме абсолютно нищожество. Ето докъде доведе ловко проведената манипулация и със структурата – партийна най-напред и обществена, и идеолого-психологическа. Точно обратното бяхме преди 9.IX.1944 г. Силни индивидуално, оттам и силен колектив. Не се касае до „бюрократизиране", а до генерален отход от принципи в името на властта. Затова е толкова трудно да се измени насоката, дори и когато се иска отгоре, поради обективни трудности и необходимост.

В хода на конференцията бе направен опит да се осмисли по-сериозно бъдещата работа. Подадохме си ръка със зам.-председателя на Словашката академия. Прие се да се подготви от СССР и НРБ проект за концентрация и интензификация на работата.

На 1 май бяхме на манифестацията. Фидел Кастро заедно с цялото ръководство не се качи на трибуната, а излезе на площада. Там, прави, пред седналите на трибуната няколко хиляди души – представители на народа, те дефилираха. И едва след това заеха места на трибуната сред останалите. Може би е символично, но това изразява отношение. А не бе случайно. Защото нямаше нито един портрет на Фидел Кастро, издигнат трайно или поставен временно за манифестацията.

Повикаха ни в ЦК ръководителите на делегациите и там, в отговор на словото на член на Политбюро, на мен се падна да отговоря. [Пьотр] Федосеев беше заминал. Подчертах значението на кубинската революция и днешната роля на Куба благодарение на успехите, които е постигнала. Имах възможност да бъда и конкретен – за младежта, образованието, медицината. Но казах, че съм извлякъл и някои изводи. Споменах голямото достижение, че кубинците са се освободили от някои комплекси, които продължават в нашите социалистически страни да нанасят вреда – расисткия, националистическия, религиозния. Социалната справедливост споменах отделно (имах предвид заплатите и еднаквите задължения, от които не се изключват и ръководствата.) Подчертах и задоволството си от дълбокия интернационализъм, за който има и благоприятни фактори (общ език, еднакви условия, островност), но и с отношението например към Френската революция – фригийската шапка на пилоните на площада. Интересно бе, че всички присъстващи делегати горещо ръкопляскаха и одобриха казаното.

Времето бе малко, но все пак разгледах стария град, можахме да идем до Варадеро, ходих до къщата на Хемингуей, водиха ни в един планински курорт с парк, където бяха събрани орхидеи от цял свят. Там по невнимание си стоварих тежкия стол върху палеца на крака и нокътят ми се отлепи. Не показах външни признаци, но щях да припадна от болка.

Подписахме протокола и двустранния договор между БАН и КАН в Капитолия, най-внушителната сграда в Хавана, отстъпена на Академията. Интелектуалците и културните дейци са на почит в Куба.

От Париж изпратих благодарствени писма до президентката и вицепрезидентката. С Дейси Риверо се срещнах отново в Москва на Всесъюзната конференция за мира с международно участие – около 40 души от социалистическите и 100 от другите страни. И тук, както и в Куба, независимо от трудности и от задачи лъхат някаква увереност и спокойствие, които отдавна сме загубили в Европа. Почвам да смятам, че от страни като Куба ще излезе новият морален кодекс на комуниста. Ние сме много обременени от своето минало и от капиталистическото окръжение, с което ежедневно се сблъскваме и се съревноваваме, не винаги в наша полза.

3–8.V.1986 г. [събота–четвъртък]

Мюнхен. Конференция на СИБАЛ.

Пристигнах вечерта в хотела. Вече почти всички бяха пристигнали – пиеха бира към вечерята. Показах им снимките от Куба – имаше някои смешни, повечето интересни. (Не знам как и къде, но ги загубих. Мария ми даде две общи.)

Заседанието на Бюрото проведохме в архивите. Поздравиха ни много официално. Разисквахме проблеми около изборите – явно ще трябва да приема председателството на СИБАЛ, става неудобно. За генерален секретар се ориентирахме към [Клаус] Олденхаге. Най-трудно бе уточняването на представителя на Италия в Бюрото. [Ренато] Гриспо не искаше [Фаусто] Пуседу, предпочита [Лоренцо] Манино. Л. Манино е приятел на Ф. Пуседу и като по-млад не искаше да го подмине. Уредих след тактически обход да остане Ф. Пуседу за зам.-председател.

Самата конференция проведохме в малко курортно селище Тузик на брега на езеро. Там са построили дом за нощуване със зали за конференции и подръчна библиотека. Излиза им по-евтино.

Повечето доклади бяха предварително отпечатани и това позволи да се организира оживена дискусия. Аз взех участие с изказване само по доклада на В.[асилиос] Панайотопулос за Али паша, като обосновах тезата, че освен сепаратистки тези на дадено лице, в неговия случай има и определени етнически елементи – гръцката буржоазна подкрепа и албанският феодализъм, който търси осъществяване и на свои национални искания. Направих и заключително изказване.

Толкова доволни останаха от конференцията, че Р. Гриспо предложи да се издаде сборник от тях (изцяло на техни разноски) и да се проведе втора конференция в Италия.

Еднодневната екскурзия беше много добра. Обиколихме околностите на Мюнхен с посещения на манастири, замъци, някои селища. Весела

архитектура и каква любов към цветята, като че ли се надпреварват кой по-хубави цветове да подбере и по-естествено да ги разположи в храсти и интимни кътчета, така че да ти се иска да се слееш с тях. Времето ли беше такова, че доминираха цветя с ярък лилав цвят. На едно място така бяха култивирани, че образуваха една ивица покрай реката – на самата поляна и в храстите, които растяха наоколо на няколко метра височина благодарение на терена. Отразяваха се и във водата. Спряхме автобуса, всички наизскачаха и дълго се любувахме на тази красота.

Няколко часа проведох в разговор с албанците – А.[рбен] Путо и Т.[ома] Мурзаку. С А. Путо дълго се разхождахме покрай брега на езерото. Как разсъждава и зряло и с болка за това, което става у тях, пък и за съдбата на цялото ни социалистическо съобщество. За пръв път А. Путо се реши да говори и със [Нина] Смирнова, за което го поощрих. Т. Мурзаку гледа по-прагматично на нещата. Той иска да дойде у нас, където е учил.

[Дописано]
(Вж. докладната записка за разговорите с тях.)

Посетих тюркологическия институт, който организира конференцията по социално-икономическа история на Османската империя, (на Международната комисия, на която съм член.) Дадоха ми един от най-тежките доклади, ще го правим с Мая. Уговорихме да се опитаме да установим по-тясно сътрудничество.

[Дописано]
(Вж. и тази докладна записка до Бюрото на Президиума.)

8–10.V.1986 г. [четвъртък–събота]

За Париж през Триест.

В София бях подложен на голям натиск от Виенския център да се отбия в Триест и да взема участие в конференция, посветена на Хелзинкската конференция (анализ на употребените термини и политически коментар на някои аспекти на документа – голяма програма на центъра.) Участвуват най-активно унгарци, а напоследък и поляци, както и от СССР.

Приех. Но като стигнах в Триест, разбрах, че са ми предвидили и доклад „Мир и сътрудничество на Балканите“. Направих го единия след обяд и го изнесох на другия ден. Приет бе добре, но използваха присъствието ми, за да поставят два въпроса – за балканската федерация, защо не се осъществи между СФРЮ и България; и за смяната на имената. Присъствуваше и Милойчевич от правния факултет от Белград.

По първия въпрос отговорът бе лесен. Не възрази и Милойчевич, като се опита да ме допълни, че България приела идеята, защото Сталин първоначално настоявал. По втория въпрос се опитах най-напред да поставя

въпроса за малцинствата в европейски контекст – на „една държава – една нация“, сетне разгледах Балканите след войните и накрая се спрях на факторите, наблягайки на политическите. Може би бяха съгласни, може би не, но приеха с интерес обяснението. Изведнъж Милойчевич ме атакува, защо именно сега сме нарушили естествения процес на асимилация с такова чудовищно насилие – смяна на имената. Веднага го парирах – с контраотговор – що за реакция е неговата, когато в самата Югославия побързаха да сменят и продължават да правят това с италианските имена на селища, места и на хора. Той не можа дори да отговори, защото се намеси председателствуващият – италиански професор – с обвинението, че югославяните правели това, в което обвинявали като фашисти италианците, когато предприели някои промени на имена, но кога? – в средновековието.

Наложи се да взема думата и срещу един немски професор, който говори за демокрация, отхвърляйки социалистическата система като не европейска и недемократична. Беше на пленарно заседание и отидох на централната маса, за да ми превеждат думите на английски. Казах, че както демокрацията, така и социализмът и комунизмът са чисто европейско изобретение и се осъществяват тук, преди да намерят приложение другаде; че няма единно съдържание на демокрацията като държавна система, която може да принадлежи на различни системи; че атинската демокрация не се покрива със западната, а западната с нашата; днес съществуват два типа демокрации и не могат използуваните критерии за едната да важат за другата; ако става въпрос за чисто политическа форма, тя подлежи на развитие, а понякога и на инволюция, с каквито изобилствува западната история, а не прави изключение и нашата.

Приеха ме и поискаха да изградим и ние група за Хелзинки от дваматрима души – лингвисти и международници.

Не мога да забравя пътуването до Триест през Алпите. Никога не съм ги преминал така, през средата, и не ми са се виждали така внушителни и хубави покритите със сняг планини и долу ниско зелените долини.

И тук, в Триест, за пръв път чернобилската история поляризира позициите на различните представители. В Куба се разчу, без да получим повече сведения. В Мюнхен никой не повдигна въпроса. Но тук, на конференцията и в частни разговори, този въпрос се постави. Причините за мълчанието, системата за филтриране на информацията, атакуване на СССР, но приеха цифрите на СССР. Повярваха и на усилията да се ограничи злото, и то с риск. Остана за мен открит въпросът не за общото отношение, а дали ще съумеем да превърнем този случай в широка акция за обединяване на усилията за контрол на всякакви атомни съоръжения и срещу ядрените оръжия? Серж Вогард, който присъствуваше от името на Световната федерация на ветераните от войните, добре свърза Чернобил с общото движение за разоръжаване, но никой не го последва.

10–23.V.1986 г. [събота–петък]

В Париж. Още първия ден бях поканен на обяд от [Анри] Лопес. Останах с чувството, без да мога да го докажа, че не е от най-убедените стронници на генералния директор. След обяд се видях с [Алиун] Траоре, който по-малко ми говори за Историята [на световните цивилизации] и повече за [Амаду] М'Боу. Каза ми, че А. М'Боу следи и мнозина от най-близките си сътрудници, защото правели опити да ги подкупят.

Най-интересното в заседанието на Изпълнителния съвет беше, че редица членове счетоха за нужно в дебата по доклада на генералния директор да се обърнат към мен и да ме похвалят за Генералната конференция. Началото бе поставено от западнонемския член на съвета [Валтер] Гелхоф, който с почти френски темперамент, но на висок и силен глас ми отправи големи хвалби. Последван бе от много други.

В разговор с мен той изрази мнението, че в крайна сметка генералният директор А. М'Боу ще бъде преизбран, но с неприятни последствия за организацията. За самата ГФР въпросът ще се реши с оглед на вътрешнополитическите съображения, а не на външнополитическите.

Два въпроса имаше да се решават – за статута на наблюдател на Великобритания и за контрольора на финансите на ЮНЕСКО, който се оказа, че е англичанин, а по устава на организацията такъв може да бъде само член на организацията.

Западната позиция по първия въпрос бе ясна – без колебание да се приеме Великобритания като наблюдател (т.е. да ѝ се връчи автоматично това право, след като тя бе отправила необходимото искане в писмен вид). В този смисъл редица латиноамерикански страни пуснаха резолюция. Социалистическите страни и Третият свят нямаха изработена позиция.

[Юрий] Хилчевски ме покани на вечеря заедно с Иба дер Тиам, на която дойде и [Генадий] Уранов, новият съветски член на ИС, за да види какво мислят африканците. За мое учудване Иба дер Тиам зае най-опортюнистически позиции по въпроса за Великобритания и за персонала. Ю. Хилчевский започна по втория въпрос – ще подкрепят ли африканците позицията на социалистическите страни за преразпределение на постовете, за справедливо географско разпределение. Иба дер Тиам призна, че искането е справедливо, но неосъществимо, защото щяло да се приеме като лов на вещици. Поздрави генералния директор, че съумя да размести всички, без да уволни никого. Съветските хора не настояха повече, но аз притиснах И. дер Тиам. Напомних му, че основното искане и критиката е, че А. М'Боу държи разтегнат бюрократичен апарат и сред него голям брой некомпетентни хора. Тази критика може би умишлено е притушена сега, но утре ще бъде един от големите козове за неговото отстраняване. Докато не се махнат няколко негодни африканци и веднага няколко

десетки западни, М'Боу няма да накара служителите на ЮНЕСКО да работят. Тиам се замисли, поклати глава може би в знак на съгласие, но не каза нищо.

По втория обаче въпрос се съгласи с мен. Развих му идеята, че Англия не бива да бъде приета автоматично, без да се критикува открито, като се изтъкнат принципни съображения – да се поиска отлагане на разглеждането за есента. И с оглед на развитието на обстановката да се действува. Това [Иба дер] Тиам прие.

На следния ден имахме обяд, на който присъствува [Алфонс] Благе от Централна Африка и [Ги] Рахаонсон, пред които развих същата идея. Те я одобриха и след един ден пуснаха резолюция в този смисъл.

По въпроса за контрольора ме обсадиха западноевропейците, които настояха за свикване на Генерална конференция, извънредна, както е по устава. Казах им, че ще проуча въпроса и тогава ще им отговоря. Говорих с юрисконсулта на ЮНЕСКО и с [Леон–Луи] Боасие–Палун. Те застанаха на позицията, че Изпълнителният съвет [ИС] има право да реши въпроса. Проучих документите и стигнах до извода, че с това ще се създаде прецедент с неизвестни или по-скоро непредсказуеми последствия и по други въпроси. Тезата за големите финансови разходи отпадна, след като проверих и предложих да стане в рамките на следващия ИС, като се използува един ден за извънредна Генерална конференция. Полемизирах с някои от социалистическите страни, които се разделиха на различни позиции – против Генерална конференция по финансови съображения ([Яков] Островски) и за нея – но под страха, че може да се използува за други въпроси, клоняха за отнасяне и допитване към други инстанции.

От срещата си с генералния директор разбрах, че той се страхува от Генерална конференция. Каза ми го направо, че предпочита да не се назначава нов, тъй като е предложен канадец, а те не били за него, че всъщност е за оставането на англичанина, който бил порядъчен човек. Попитах го защо е допуснал този шум. Отговори ми, че други са инициаторите.

Въпросът се дискутира, аз се бях подготвил да се изкажа, но след обяда отложиха разглеждането на този въпрос, за да приемат резолюцията по Великобритания – на основата на компромиса между двете резолюции и становища. На следващия ден заранта заминах, без да узная резултата.

Този път [Милан] Миланов беше издействувал много средства, та бяха устроени няколко обяда, на които се изредиха не по-малко от тридесетина души. Видяхме се с всички наши добри познати и приятели, установихме контакти с новите.

[Иво] Марган допусна няколко гафа, раздразни силно генералния директор. Разочароваха се и социалистическите страни, специално съветските хора. Имах разговор с него. Още не мога да разбера дали е свързан тясно с американците, или прави някои работи под натиск било от своите, било да запази сам някои позиции срещу тях. Бил е някога стипен-

диант на Айзенхауер. В САЩ ги събрали и той, пренебрегвайки поста си, отишъл. Съчетано с бягството му от чествуването на 40-годишнината на ЮНЕСКО в САЩ, това говори вече нещо. Срещу него ми говори и П.[униша] Павлович – че плувал много в американски води, без да се съобразявал с указанията от Белград, та да съм му помогнел. Много сложна игра водят югославяните – с всички да са добре.

В Париж можах да се видя с [Морис] Годелие в CNRS. От София изпратили само имена на лица от природните науки. Обядвахме при него. С [Шарл] Кечкемети доуточнихме по-нататъшната съвместна дейност. Срещнах се с [Емил] Пула, французинът, който пое да напише главата за религията. Уговорихме всички подробности, до кого да пиша да го подпомогнат – за източното православие.

Посетих Кюрдския институт. Ще установим с него сътрудничество. Радой Кръстев също се срещнал с работещите там. Говорихме доста продължително с директора [Незан] Кендал. Умен човек, но им е много трудно. Особено при новата ориентация на [Жак] Ширак към Турция. Повечето средства получават от французите социалисти.

Една неделя обикаляхме Париж с Милан [Миланов]. Оплака ми се от Н.[икола] Стефанов, ограждат Т.[одор] Живков, преглеждат всички материали предварително, не допущат личните контакти, както преди.

Един ден пък излязохме със Захари [Захариев]. Гледахме и филм – за Берлин в навечерието на войната, но по-скоро любовна интрига между германка и японка. Фонът подсказваше за фашисткото настъпление над немските интелектуалци.

Следях по телевизията фестивала в Кан. Дават отделни сцени от филмите и разкриват живота на режисьори, на артисти. Едни от най-сполучливите предавания бяха за артисти, някои известни, както и за режисьори, за тяхните сътрудници. Маурин Съливан, Едвин Фейер. Последната описа как трябвало да озвучи един случайно намерен филм, в едно копие без звук, от движението на устните от други езици – цялостна научна работа. Далида снима филм в Египет. Как добре бе представена – с нейната младост, интереси, връзки с Египет. Пагашон – вълнуващи разкрития за съвместно проведения живот, тежък, с прекъсвания. И за щастието.

Търсят елементите, които в първата половина на века, или по-скоро преди войната, са съставлявали градиво за щастие или неудачи, сравняват с периода след войната, съпоставят, изключват, за да поднесат пред новите генерации избор. Именно избор. Да не се лъжат, че са първите, да не допуснат преиграване, да опознаят по-отблизо живота чрез опита на другите.

Купих пак книги. И за Ели и за Мая, и за себе си.

Последната вечер бяхме поканени от мексиканския министър в Champs Elysees. Гала вечеря – около 15–18 души. Говори [Мигел Гонзалес] Авелар и министърът. След това Ж. Халими ме натисна да отговоря. Съобразих да подчертая личните качества на М. Авелар, който печели със своята усмивка, и да обобщя за мексиканците, че те са лирични със своята музика и със своите кориди, където хващат биковете за опашката и ги обръщат, а не проливат кръвта им. Прие се.

Партийната организация ме покани настоятелно да им говоря на открито партийно събрание в посолството. Събраха целия партиен актив – отсъстваше само посланикът – бяха и съпругите. Темата уточнихме с партийния секретар преди откриването на събранието – естествено поискаха за Балканите в светлината на XIII партиен конгрес. Говорих им точно един час, колкото ми определиха, и още един час отговарях на въпроси. Не искаха да му пуснат.

23.V. – 2.VI.1986 г. [петък–понеделник]

Конгрес на българистиката.

На летището ме посрещна Ана, дойде и Нели [Кръстева]. Връчи ми материалите на конгреса. Председателствувам заседанието след обяд: [Ангел] Балевски, [Димитър] Косев – първите две; [Пантелей] Зарев и аз – следобедните.

На 24-ти заранта едва към обяд прегледах вестника. Отново са ме зачеркнали за „народен“ [деятел на науката]. Никому нищо не казах, защото този път кръгът на знаещите, че фигурирам в списъка, беше крайно ограничен. Аз не допуснах да ми се издигне кандидатурата, а при председателството си направих решителен отвод. Настояха А. Балевски и И.[лчо] Димитров, който докладваше.

Първи на 25-и сутринта се приближи до мен И. Димитров, който с възмущение говори за отстраняването ми, след като било минало през всички инстанции. Казал им, че съм си направил отвод. Смятал, че това е несправедливо, но да не се поддавам на неприятни настроения. Попитах Илчо: „За пръв път ли се постъпва несправедливо с мен“ – и нима не знае как съм реагирал досега. Няма да доставя исканото удоволствие, нито ще променя линията си на поведение. Приближи се и К.[онстантин] Косев, който пък бил натоварен да изпрати телеграма. На 23-ти вечерта му казали, че промени нямало. Изведнъж ме запита как съм с Атанас Малеев, защото му се струвало, че Йонко Белоев бил включен в последния момент. Казах му, че ме насочва към порочна следа, защото, ако А. Малеев е искал да вкара Й. Белоев, това той е можел да направи директно. Мен са ме отстранили хора, които последни са имали достъп до списъка, или пък трябва да приема, че е станало по нареждане на Т.[одор] Живков. К.

Косев се стъписа и каза, че ще узнае от деловодството как е станало, но не ми се обади.

Изглежда, че все пак някъде е имало реакции, защото една седмица след това Г.[еорги] Йорданов ме повика в кабинета си по някои въпроси и дойде да ме изпрати по коридора, за да ми каже, че по-хубаво е станало, че са ме отрязали, дигнал се шум. Щяло да стане догодина. Погледнах го и му казах, че все пак изглежда, че не сме се опознали добре, ако смята, че гоня звания и ордени, или че това са стимулите, които могат да ме накарат да работя.

Само още едно доказателство за усилията, които се прилагат да бъда отстранен от пътя на тези, които са заели вече властта и само разчистват всичко около себе си.

[Благовест] Сендов със съпругата си се срещнали с Вл.[адимир] Каракашев и Р.[умяна] Радева в зала „България“ на концерт. Владо го попитал какви са функциите на Комитета за наука. Бл. Сендов троснато отговорил: „Изпратиха ме там, за да разчистя място на нейния шеф“ (Румяна). На което Ана злъчничко отбеляза, когато Румяна звънна: „Когато разчистват за Бл. Сендов, оплюват и смъкват (като [Георги] Близнаков), а в случая правят министри!“ Но решихме да не обръщаме внимание. Нека живеят под напрежение, което сами си създават.

На самия конгрес останах малко, тъй като на следващия ден заминахме с А. Балевски за Москва, на второто съвещание за мира с гости от чужбина.

Председателствувах пленарното заседание, видях се с доста хора, участвувах и на заключителното заседание. Вечерта имаше прием в Бояна. Аз подраних и попаднах в залата, където Т.[одор] Живков награждаваше [Петер] Кирай. Вмъкна ме [Борис] Джибров. Останах настрана до Н.[икола] Стефанов, който ми посочи да ида към главната група. Дипломатично отговорих, че ще изчакам до края на словото на Т. Живков, след което отидох при групата.

На приема бях на маса, отидох при Г.[еорги] Йорданов, който се беше обкръжил с една гъркиня и Ф.[илип] Шашко. Въведох Ф. Шашко със сблъсъка му с К.[емал] Карпат в САЩ по турския въпрос у нас, а гъркинята сама се представи – подготвила под ръководството на [Антоан–Емил] Тахиаос превод на Паисий. Ползувала и моята статия. Хубавичка. Когато Т. Живков стана да обикаля, Г. Йорданов ме тласна да му представя гъркинята. На Т. Живков се хареса и веднага попита докога е тук. Казах му, че заранта заминава, но ще дойде отново през м. ноември. Поиска непременно да му я представя. „Колко е хубава“ – бе възклицанието му.

В Москва не се изказах на сесията. Дневният ред бе претоварен. Поканен бях на откриването на конференция на българските аспиранти. Казах им няколко думи.

Говорихме много с А. Балевски. Той е вече безкрайно критичен, но признава, че не смее да реагира.

Положението в СССР е сложно. От това, което ми говориха, се разбира, че борбата не е завършена дори по върховете, апаратът стои незасегнат, провинцията не е мръднала. Но се надяват. С нотка на съмнение за възможността да се преодолее инерцията на изградената система.

3–21.VI.1986 г. [вторник–събота]

Първите три седмици минаха в голямо напрежение.

1. Трябваше да разчистя всичко, което беше свързано със „Световната история" [на цивилизациите]. Пратих писма до участниците в регионалната част на т. V, в които ги уведомих за разпределението, поставих им срокове, писах им за срещата в Загреб през ноември. Първия отговор получих от акад. [Манолис] Хадзидакис, комуто бях писал от Париж, че приема. Сварих и писмо от Ст.[ефанак] Поло, който ми писа, че са подготвили 100-те страници за XVI–XVIII в. Набелязах и автори за т. VI, като най-напред уточних областите за разпределение – този път изкуства за Румъния; образование, наука за Югославия; литература, интелектуални прояви за Гърция; национално съзнание – Ст. Поло. Само на него писах директно. Изчаках провеждането на срещата на Националните комисии за ЮНЕСКО от балканските страни (Турция отсъстваше), говорих последователно с всички, разменихме мисли за възможните автори, но оставих те да ги определят. Същевременно пратих писма до Академиите.

Писах за [Емил] Пула (религиите) – до [Рихард Георг] Плашка, до [Сергей] Тихвинский, в Гърция – да му дадат данни за източноправославната църква и мястото на религията в обществения живот.

Остана ми нелеката задача да подготвя текста от десетина страници за т. VI и толкова за т. V.

2. Трябваше да завършим проведените обсъждания на Института [по балканистика] по секции с партийното ръководство. П.[антелей] Щерев направи хубав доклад, с открити въпроси, които внесохме в Научния съвет на института. След живи разисквания набелязахме някои размествания и мерки за опростяването на плана и завършване на Многотомната история. След Научния съвет проведохме Общо събрание на института – П. Щерев им прочете доклада и решенията, аз им говорих за сегашната обстановка на Балканите.

Чувствува се известно раздвижване в института. Радослав Попов, с когото прекарахме няколко часа в разговор насаме, поиска да го освободя от секцията. Дигнал е високо налягане и ръководството му причинява страдание. Разбрахме се какво ще работи и реших да го удовлетворя, макар че П. Щерев съжалява много за него. Акуратен човек е. Но влязох в

положението му. Има периоди, когато не само отделни лица, но цялостната обстановка се превръща в нетърпим дразнител. Радослав с облекчение и радост прие да редактира както трябва томовете, за които ще отговаря. Освен това му предложих да организира една конференция за руската политика на Балканите в края на XIX и началото на XX в. Оказа се, че той, който е написал книга за Русия, не е бил нито веднъж в СССР. Отправих веднага писмо по Ана до Отделението за исторически науки на Съветската академия за провеждането на такава конференция у нас през м. юни 1987 г. Иска ми се през есента да го изпратя да уреди конференцията.

Подготвихме и проекта за конгреса по балканистика с нанесени поправки, тези дни се изпраща с подробно писмо. Турция отказа да ни приеме. Поисках да стане в Букурещ. Очаквам отговор, иначе ще трябва да приемем у нас Международния комитет.

8–10.VI.1986 г. [неделя–вторник]

3. Конференцията на балканските национални комисии [на ЮНЕСКО] се проведе делово и с блясък. Организирана бе в хотел „Новотел". След дълги обсъждания оставиха само на мен да поднеса официално приветствие. Представител на генералния директор [на ЮНЕСКО] бе Пуниша Павлович. С всички делегации имах среща. М.[ария] Захариева даде вечеря веднъж на гръцката делегация, сетне и на цялата югославска с югославския посланик, а Марий Иванов – вече съвсем официална на всички участници плюс посланици.

С гърците най-сетне се разбрахме. Имам предвид Н.[иколаос] Папагеоргиу, който смяташе, че много се опираме на десни гръцки учени, но му доказах, че не са толкова десни, а гръцките леви организации не умеят достатъчно да работят с научните работници. Но най-интересен бе продължителният разговор с Е.[вангелос] Кофос, който се проведе на два пъти по негово искане. Явно му е било възложено. Написах докладна записка до П.[етър] Младенов.

С югославяните също имахме продължителни разговори около масата най-вече, но по много въпроси, които разбиха леда помежду ни. Трудно се работи с тях, имат много проблеми самите те, но е нужно да разширяваме контактите. Ставаме жалко, когато се хванем за гушата по въпроси и на места, които нямат нищо общо с нашите спорове. На обяда в „Панорама" на хотел „София" им напомних за Луковац, за трудностите – съвършено необосновани – които ми се създаваха от югославянските власти, без да пропусна да посоча приноса на югославските учени в конкретните ни взаимоотношения, дори и за СИБАЛ. Интересно, че П. Павлович ме поддържаше във всичко, даде детайли, които отличаваха югославяните. Той ми говори и срещу [Иво] Марган, че затънал в американски води.

4. Известно напрежение ми струва издателството с печатницата. [Иван] Гърбучев даде пътя на Валери Караджинов, без да го остави да ме дочака. Разбира се, Валери бе вече поел ангажимента да иде в МВР. Но Ив. Гърбучев назначи за зам.-директор и за отговарящ и за печатницата една от полиграфистите инженери, без да спази елементарните изисквания, позовавайки се на мен. А това не беше направил. Не му казах нищо, защото не мога да разбера – увлечение ли е, предоверява ли се, подведен ли е. Не исках да го наскърбя, защото явно залага на работата, макар че като всеки може да греши. Обърнах му само внимание, че колективът се разклаща и да се опита да го сплоти. За тази цел свикахме специален директорски съвет. Между другото Валери никак не е доволен от новата си работа, въпреки високата си заплата и иска да се завърне. Което не е леко, защото е приет за свръхповерителните издания на ДС [Държавна сигурност]. Говорих със зам.-министъра [Стоян] Савов, дано да го пуснат.

Проведохме и едно заседание на РИС. П.[антелей] Зарев искаше да увеличим хонорара на Ал.[ександър] Грозев за негов труд за киното, но РИС бе категоричен, не прие. И аз много не настоявах, защото нямаме пари, пък и мнението за труда не е високо.

Открихме книжарница на БАН в Пловдив. На централната улица. Голям успех.

Забавят се нашите издания. Сп. „Балканистика“ едва сега се набира. Другите ни сборници сега се внасят в Научния съвет. Аз също едва намерих няколко вечери, за да прегледам статията си за демографията на Балканския полуостров, излязла през 1952 г., която придружава регистъра на джизието от 1491 г. Усилено върви събирането и редактирането на материалите за т. II на сп. „Балканистика“.

5. Имах и няколко интересни срещи. Най-напред с Цв.[етан] Николов. Оценките ни за Москва съвпаднаха. Но изглежда, че оттук отиват противоречиви сведения. Перспективите не са благоприятни, но по-добре да останем чисти, отколкото да се опетним. Каза ми нещо, което не мога да не запиша – останалото се отнася за конкретни прояви на дадени лица, мнения и т.н., но в случая е нещо по-интересно. Всички знаем, това е и официалната версия, която битува, че П.[етър] Младенов е получил тежък инфаркт. Той обаче при първото си излизане в Ню Йорк, си направил най-обстойно изследване. Лекарите отрекли всякакво прекарване на инфаркт. П. Младенов с никого не споделил това, външно повтарял софийската версия и пазел в тайна съмненията си. Цветан поиска да не споделям това с никого. Замислих се за думите на П. Младенов, когато се срещнах с него след конгреса. Наистина той ми каза, че се бил разболял – наблегна само на факта, че можел да изчезне. Питам се дори дали не спомена „едва ли не загинах“. Когато си отбелязвах този разговор, аз не писах „заболял“,

защото не го каза, но ми се видя странен израза му и не съм сигурен дали го произведох точно. Не ми се гледа в тетрадката. Мисълта на Цветан бе, че могат да се очакват всякакви изненади от завзелите днес властта.

Дичо Атанасов на пленума на ЦК преди откриването на Народното събрание на 17 юни, ми каза, че ме предложил за член на Комисията по външните работи със съответната аргументация, смятайки дори, че не е нужно. Той е посочен като зам.-председател с председател М.[илко] Балев. Милко нищо не казал, но веднага след това ме зачеркнал.

Дойде у дома Филип Панайотов. Не може да си обясни защо Георги Атанасов взима такъв курс, все пак бил историк, знаел ме, бил уж толерантен. Толкова ли са му повлияли Илчо [Димитров] и другите. Но сам той не си прави илюзии за цялостната националистическа насоченост на днешното ръководство. Смята, че ще е много трудно. Трябва колкото се може да се съхраним, защото ще се проявява голяма нетърпимост.

6. Ана замина за Москва по покана на акад. [Олег] Газенко. Касаеше се за проектирана съветско-френска експедиция – да приемат ли предложението на французите за използуване на английски апарат, след като Ана го има и са постигнали дори по-рано резултати. Трябвало е да преодолее инерцията на съветските инженери. Всичко минало добре, много е доволна.

Аз пък бях в Пловдив на среща с ОК на БКП и местните власти за изпълнението на плана за сътрудничество. Досега върви в областта на природните и техническите науки. Изказах се за превръщането на Пловдив в център на международна дейност и естествено и наша (предимно координационна) по въпросите на Средиземноморските проблеми и Балканите между Изтока и Запада. Прие се с голямо удоволствие. Открих и първата наша книжарница извън София. Обядвахме в с. Първенец, бившото Дермендере, където е била фабриката на Гюмюшгердан. Жалко, че са оставили сградата на произвол – покривът ѝ се беше срутил.

В София имахме заседание на председателството за нови предложения и лица за академици и член-кореспонденти. Предложих Васил Мръчков, Киряк Киряков. От историците обясних, че има едно направление – тракологията, което е получило признание, и че Ал.[ександър] Фол, след като не е министър, може да кандидатствува. За К.[онстантин] Косев, който вероятно е кандидат, при сегашните условия е още рано. Предложих и Любен Беров за стопанска история на България като икономист. [Пантелей] Зарев възрази, след като беше предложил М.[ихаил] Бъчваров по история на философията. Изказах се, че не е правомерно, но другите не ме подкрепиха – съобразяваха се и със [П.] Зарев, и не им беше удобно от М. Бъчваров, който навярно всички бе обиколил. Тогава заявих, че след деликатната ми

намеса да отклоня едно неподходящо предложение ще бъда неделикатен – ако остане да фигурира М. Бъчваров, публично ще изляза и ще докажа, че той е обикновен компилатор и даже плагиат. Веднага се раздвижиха, но въпреки това [Благовест] Сендов го остави в списъка. [Иван] Василев и [Димитър] Шопов ме поздравиха, подейстувах и на другите.

[Димитър] Ангелов прати отговор, подписан и от Диана [Гергова], с който се връщат на изходна позиция по разкопките на „Св. Петка Самарджийска". Подготвих в няколко пункта отговор, този път без да гладя, а директно критикувам. Подготвих и предложение да бъде освободен Д. Ангелов като директор на АИМ. Нарочно забавят по внушение на Илчо [Димитров], за да наложат [Димитър] Овчаров. А институтът се разкапва. Пратих го до Г.[еорги] Йорданов. А може би играта е по-дълбока? Отново искат да поставят начело на института [Васил] Гюзелев и бавят, докато узрее завръщането му?

Прочетох днес във в-к „Monde", че Алтиеро Спинели е починал на 79 години. С него се срещах два или три пъти, но си спомням добре случая в Прага. Бяха ни свикали директорите на международните институти от социалистическите страни за конференция в Марианске Лазни (Мариенбад). Но самолетът ни бе закъснял и ни настаниха двама със Спинели в една стая. Не можахме да заспим и излязохме да се разхождаме, разговаряхме и вътре. Наистина интересна съдба. Над 10 години затвор, след това интерниран. Още в годините на войната се ориентира към идеята за федериране на Европа и служи на тази идея предано до края на живота си. На мен ми се представи като анархистващ комунист в началото, който става комунист в затвора, но се разочарова и се присъединява към П.[иетро] Нени. Но пак запазва връзките си с комунистите, защото на комунистическа листа бива избран за евродепутат.

22.VI.1986 г. [неделя]

Вчерашния ден събрахме всички в стола на „Рила". Елка поръча торта, Ана към 10 часа се върна от Москва. Така, събрани заедно, отбелязахме 65-годишнината ми. Без да имам предвид, бях се съгласил да идем на вечеря именно събота вечер у Румяна Радева. Тя покани и Н.[иколай] Хайтов. Беше се подготвила много, не толкова с храна, но и беше изкарала на компютър Bon anniversaire и го беше опънала на междинната врата. Внимание, което ме трогна, и от нея, и от Владо [Каракашев].

23.VI.1986 г. [понеделник]

Започнах да пиша отговор на „Паметната записка" [на АИМ] по-обстоятелствено – преписаният текст от Р. Радева още не ме задоволява.

Така на няколко пъти преписвам, за да придобие вид. 2–3 страници са готови, но ще ми са нужни още толкова.

След обяд – при Ст.[оян] Михайлов. Обсъждане на въпроса за термина „възродителен процес". Имало предложение да се потърси по-подходящо понятие, за да облекчи настъплението и на външния фронт. Мнение на МВнР. Но представителите на научния фронт, на сменилите имената си, твърдо стоят зад термина. Поискаха някои и да не се говори за „българи, които са сменили своите имена", „за българи-мюсюлмани". Ив.[ан] Ганев взе по-умерена позиция – да не си създаваме външни фронтове сред арабските страни и сред мюсюлманския свят. Е.[мил] Марков поиска да му се представи за пропагандистките цели концепция, каквато според него нямало. Аз говорих, че не можем да си служим с еднозначно понятие пред западния и изобщо външния свят. Терминът „възродителен" е непреводим.

На излизане един от участниците се обърна към мен с въпрос – докога ще се занимаваме само с турците, а не и с циганите. Проявих учудване. Оказа се, че той ръководи тази група от населението, която имала много проблеми, покрай всичко друго и с внушителната си маса – няколкостотин хиляди души. Бях изненадан.

24.VI.1986 г. [вторник]

Среща с Й.[ордан] Йотов. Разходихме се и поговорихме по различни въпроси. Й. Йотов ми поиска да му представя по някакъв повод материал по „възродителния процес". Обещах да му дам изложението си след завръщането от Мюнхен. Той настоя да го дам именно на него. Това ми дава основание да смятам, че се създава настроение срещу мен и по тази линия.

В Института – обсъждане на статии за т. II на „Балканистика". След това кратък Директорски и Научен съвет. Най-важната точка – освобождаване на Радослав Попов от ръководството на секцията. Имахме с него продължителен разговор, убеди ме за здравословното си състояние, прие да се заеме сериозно с двата тома, но в НС хората не пожелаха да приемат аргументите му. Колкото за него, защото с авторитета си крепеше секцията и още повече, заради нежеланието да имат Кр.[ъстьо] Манчев. Това ме накара да пратя предложение за него само за изпълняващ длъжността до новите избори.

Най-после преработеният план за конгреса пое за националните комитети по балканистика. Остана да се уреди и предложението за решение, което изисква по-подробна финансова сметка, а няма кой да ни каже как.

25.VI.1986 г. [сряда]

Заранта рано при мен дойде [Благовест] Сендов. Да уточним кои от 25-те [кандидати за чл.-кореспонденти] могат да останат – моето мнение. Той провежда всички разговори, преди да иде при Ст.[оян] Михайлов. Интересно, сам предложи да снеме [Александър] Гидиков, но настоя за М.[ихаил] Бъчваров. По останалите случаи нямахме различия – той искаше повече или 12–14 човека, аз настоявах на този етап за не повече от 10.

Вера Павлова иска да създаде самостоятелно звено. Наистина енергична жена, която работи всеотдайно, макар че не получава реално признание от ръководствата. Може ли да успее? Когато ѝ пречат или не искат да я разберат и отгоре, и отдолу – ЕЦИ.

Заседание на Президиума. Приеха всички наши материали за издателската дейност. И решенията. Също за раздаване и разпродажба на залежалата литература – книги. Преди известно време разчистихме списанията. Няма складове и всичко се разваля. Дадоха зелена улица на хонорарите – да ги увеличим малко. Плащаме половината и по-малко от това, което плащат другите. Но няма пари за тази година.

26.VI.1986 г. [четвъртък]

В заседателната зала – конференция, посветена на Наум Фрашери. Открих я с кратко слово, като припомних делото му, свързвайки го с нашето Възраждане. Разказах и за вълнуващата манифестация в Тирана през 1978 г., когато издигнаха паметници на братята Фрашери и погребаха предадените кости от турското правителство.

Присъствува съветникът на албанското посолство, служители от III отдел [на МВнР], представители от СБП, които прочетоха преводи на Н. Фрашери. След това имахме разговор със съветника в моя кабинет с големи дитирамби. Явно изолацията се отразява и албанците все повече се откъсват от външния свят. И понеже им помагам много, то явно са много признателни.

Среща с М.[ария] Захариева. П.[етър] Младенов иска да се видим. Тя му казала, че заминавам за Варна. Той предложи там да го потърся.

РИС – дълго заседание, защото бе последно преди лятото. Отгоре на това и едночасов разговор с полиграфическите инженери за положението в печатницата.

С последни усилия гледах мача Аржентина – Белгия. Наистина [Диего] Марадона е изключителен играч.

27.VI.1986 г. [петък]

Цял ден не се прибрах. Завърших докладната записка срещу „Паметната бележка“ на АИМ и я предадох този път само на няколко души – [Йордан] Йотов, [Георги] Йорданов, [Стоян] Михайлов, допълних и [Георги] Джагаров, [Пантелей] Зарев.

Дойде Валери [Караджинов]. Обясних му положението и поисках да размисли и урегулира отношенията си със своите колежки. Казах му, че искам да го задържа в печатницата.

Среща с Емилия Иванова за Енциклопедията [на България]. Разбрахме се за това, което представи. Да се отстои и разшири дейността в БАН.

Разговор и за Ловешката енциклопедия. Препоръчахме с Емилия [Иванова] да я обявят като енциклопедически справочник, с повече обособени томове с точна тематика. От представителите на Ловеч разбрах, че са се насочили към мен неслучайно.

Уточнихме с [Вера] Гьорева не само съдържанието на сборника за разкопките на „Св. Петка“, но ѝ предадох цялата документация, готова за работа – дневници, снимков материал, и то подготвени много добре. Останаха извадките от обсъжданията. [Николай] Хайтов ще ги вземе със себе си и във Варна ще прегледаме кое би трябвало да влезе.

Изпратих до Стоян Михайлов докладна записка за татко [Върбан Ангелов] по случай 100– годишнината от рождението му.

Прибрах се изтощен.

28.VI. – 21.VII.1986 г. [събота–понеделник]

Във Варна.

1. Тръгнахме в събота, 28 юни, отбихме се във Велико Търново. Предстоеше среща в ОК на БКП на ръководството на БАН, но аз не можах да участвувам. Затова уговорихме тази среща на път за Варна. Исканията им, що се отнася до моя сектор, съдържаха известните дейности – продължаване на конференциите и изданията „Търновска книжовна школа“, сътрудничеството с Института за балканистика. Новото бе желанието по-добре да се профилира звеното, създадено по инициатива на Ал.[ександър] Фол, както и да се осигури научна среда в София за създадената информационна група със съвременно оборудване. Най-голямо внимание бе отделено на разширяването на Великотърновския университет с нови факултети, по-специално с правен. Поискаха да говоря специално със С.[Ярослав] Радев. Не смеят да говорят с него.

По телефона търсих [Мара] Манева, не я намерих. Разпитвах за нея, казаха ми, че бързо са я пенсионирали. Уж кадрови съображения, нещо в миналото. Изненадах се. Тя толкова допринесе за града.

Вечеряхме у Атанас Попов. Мил човек.

На следващия ден още рано след обяд стигнахме във Варна. Обядвахме у Паруш [Тодоров]. Сварихме баба Стела здрава, със самочувствие, но и със съзнание, че животът ѝ изтича. Не може да се примири, че няма с кого да разговаря по своите проблеми, по миналото, сърди се, когато ѝ възразяват. Но ходи, излиза и навън, чете, гледа телевизия.

Отидохме с Паруш до мястото им, набрахме сливи. Те пък ги отделиха за компоти, направиха и за нас. Ели остана да спи трайно, през цялата смяна у тях. Ние преспахме само една нощ на отиване и една на връщане.

На няколко пъти се събирахме у Паруш всички. Лена наготви тенджера с кюфтета, сладкиши. Стана дума за предприятието „Дружба", където работи Веска. Посетихме го и нашите се нахвърлиха на палтата. Наистина хубаво, модерно ушити, с вносни материали и свежи цветове. Ана си взе едно полузимно палто, а Мая и Ели по две.

Евгени се сблъсква с живота – ниска заплата, работа, която не отговаря напълно на неговите интереси, въртене на празни обороти. Това, което стана често явление у нас. Тошко си намери вече пътя. Завършва кандидатската си дисертация. Разбират се отлично с Васа. Наложили са си хубав ритъм – излизат на разходка.

Тревожи ме Паруш [Тодоров]. Всъщност, големи проблеми няма. Майка ни уталожи малко остротата си към Лена, задоволявайки се с гостите, които идват в къщи. Пък и децата, Елка, Мая я поразвлякоха, но и самата тя разбира, че няма сили да живее отделно. Но Паруш, поощряван от Лена, надебеля. И тя не му отстъпва. Ядат повече, отколкото трябва, пък и не се разхождат. Два пъти излязохме на разходка из градината – вървенето ги измори. Уж доволни останаха, но не се наканиха сами да повторят разходката.

Затова пък бяха много доволни, когато излязохме в ресторант в града. Наистина си побъбрихме, но вече не е по възможностите на обикновения семеен бюджет даже едно отиване в ресторант. Невероятно поскъпване на цените, при което доскоро обикновено излизане – сега се превърна в лукс. За обикновените граждани останаха само столовете. Не знам доколко ще могат да се разтягат цените, без това да създаде условия за остро недоволство. Получава се негласно утвърждаване на корупцията, защото, след като заведенията съществуват и се пълнят, а очевидно това не е по възможностите дори на обезпечени сравнително хора – то ясно е какъв е първоизточникът на средствата. Към коя категория хора тогава се настройва и служи за удовлетворяване нашата социална политика – в това

число и здравеопазване, отдих, нормални развлечения, едно излизане в седмицата?

Основната тема на всички нива са злоупотребата, корупцията, неуправляемостта на икономиката, безотговорността. В официалните рубрики – до определени нива; също и по радиото. В частните разговори (интересно, че и с отговорни, и най-отговорни хора) – отгоре – по-нагоре, като всеки огражда себе си, а понякога и своя кръг. Това е днес темата на деня, с недомлъвки за политическото ръководство, където очакват някаква развръзка.

2. В почивната станция имаше–нямаше двадесетина семейства, и те стигнаха този брой не изведнъж. Слуховете в София допринесоха за това – опасността от Чернобил, специално за пясъка; пък и лошото време не благоприятствува за попълването на смяната. Но следващата смяна запълни свободните места.

Дружахме с Желязко Колев. Разказа ми много неща от миналото на Софийската ремсова и партийна организация, от своите патила, близостта с Тодор Живков и оставането му назад и т.н. Не събирам материал за партийна история, за да запиша всичко. Но едно нещо ми направи страшно впечатление. Попитах го за Дочо Шипков, който се беше настанил в същия дом. Каза ми, че е бил секретар на ОК в Ловеч и ми разправи следния случай. През 1962 г. един от първите партизани Иван Чуков (подвизавал се е и в Софийския окръг), се занимавал с инспекция на лагерите. Дочул, че в Ловешкия край се вършели безобразия в един от лагерите (останах с впечатление, че той е бил и на работа в Ловешкия окръг, защото Д. Шипков го уволнил – а може би предложил да го уволнят?). Ив. Чуков отишъл на проверка, развели го тук и там, нищо особено. Влязъл в нужника и там дочул пъшкане. След като се огледал, видял чувал, вътре човек – полужив. Инквизиран и готов за изхвърляне като умрял. Оказало се, че управителят на лагера периодично строявал лагерниците и си избирал някого, на когото казвал, че днес ще умре. Вземали го и го ликвидирвали. Желязко не ми каза колко души са били умъртвени по този начин, но случаите не били единични. Раздвижилият някои хора случай и възмущението, което стигнало до Ив. Чуков, били предизвикани от зверството на управителя, който един ден се обърнал към баща и син, и пред всички заявил, че ще умрат и двамата. Както бащата, така и синът се молели единият от тях да бъде пощаден, всеки един се застъпвал за другия. Палачът останал непреклонен. Ив. Чуков установил тези случаи, докладвал на Д. Шипков, който реагирал, че всичко това е известно, такава била политиката. И наказал Ив. Чуков. Така Чуков срочно потърсил Желязко, за да го накара да говори с Т.[одор] Живков. Желязко направил това. Според него Т. Живков не знаел. Веднага позвънил на Д. Шипков, изказвайки възмущението си, както и на министъра на вътрешните работи. Те се оправда-

ли с думите, че смятали, че така той бил наредил. След известно време Д. Шипков бил преместен в София пак на отговорна работа.

Пиша това и отново изтръпвам, както тогава. Цяла нощ не можах да заспя. Как може социализмът и нашата партия да създават такива изверги и това да се насажда като политика! Ако още първото десетилетие това можа да стане по време на трайчокостовските арести и процеси – как може това да продължава. Узнах за хора, които са били в затвора с мен и минаваха за хрисими люде, какво са правили на Петър Григоров, на Титко [Черноколев], на Денчо Знеполски и на колко други! Ние досега не можем да се отърсим от този позор. Но как може мисълта да допусне, че и след това са прилагани методи на инквизиции и такова издевателство, които са присъщи, поне ние твърдим това, само на фашизма! И заклеймяваме като фашистки съвременните убийства и злодейства, извършвани от развити държави, с вековни демократични традиции. Какво определение можем да дадем на такива чудовищни изяви, извършвани у нас със знанието на партийни ръководители и органи, призвани да отстояват чистотата на нашия строй!

Сега си давам сметка защо Страхил Гичев не пожела никога да ми разкаже нищо за Белене, освен че било „ужасно". И само веднъж ми направи намек, че не искал да ме ангажирва морално. Сигурно е имал предвид нещо такова.

Тази безсмислена жестокост не е била предизвикана от никакви „висши" съображения – запазване на лична власт, застрашаване на дадено лично положение или на група хора. Превърнала се е в рутинна саморазправа с хора, които просто нямат никаква възможност за самозащита, за протест. Какво падение за нашата система. Та как ще излезе тя от тежката криза, повече политическа, отколкото икономическа, ако така погазва всички законни норми и дава право на развихряне на най-низките зверски инстинкти. Ще се оправим ли и кога?

3. Имах няколко срещи на по-високо равнище. Първата среща се състоя с Петър Младенов в Евксиноград. Трая около два часа. Най-напред той ми изрази впечатлението си от докладната ми записка за разговора ми с Е.[вангелос] Кофос. Съгласен е, че не е случайно идването му у нас и срещата с мен, дори възложил да се провери на какво ниво му е възложено и евентуално от кого. Дадени били нареждания да се засили положителната информация за Гърция и за правителството на А.[ндреас] Папандреу. Но същевременно го безпокоят някои симптоми на настроения срещу България у Нова демокрация, сред някои правителствени среди. Изтъкна необходимостта от по-задълбочено проучване на този въпрос.

След това разговорът се прехвърли върху Турция. Акцията срещу нас се засилва. Даде ми някои сведения, които аз не знаех, за последните изказвания на турците – на министър-председателя в Лозенград, на външ-

ния министър с един общ извод – че международното ни положение ще се затруднява, затова ние трябва и да сме твърди, и да бъдем гъвкави. Основната задача е да ограничим изолацията, към която ни тласкат.

Говорихме и за Югославия, по-специално за албанския проблем и възможностите, които ни разкрива. Не можеше да не говорим и за ЮНЕСКО – за Секретариата, за [Амаду] М'Боу, за Чавдар Дамянов, за заместника на [Едуард] Сафиров. П. Младенов изрази съжаление за Е. Сафиров – всичко било готово, уредено с Т. Живков, който дал своето съгласие, но на другия ден, когато му занесъл документа за подписване, Т. Живков отказал без обяснение. Някой го бил подработил и тогава изникнал въпросът за Ч. Дамянов. Показах му полученото писмо за продължението на срока на З.[ахари] Захариев от А. М'Боу и му казах, че би трябвало да изчакаме, докато се реши евентуалното му повишение. Дори и на този пост Захари е най-отговорният служител от социалистическите страни в най-важния сектор – образованието – след изтеглянето на [Сиома] Тангиян. П. Младенов поиска, след като говоря със З. Захариев, да му дам окончателното си становище.

Разпита ме за Левски, за БАН. И накрая ми направи комплименти за работата, която съм извършил досега, за Генералната конференция като нещо изключително, за това, че не всичко намира признание, но аз съм признат от обществеността, защото всичко се разви пред нейните очи, а това е най-важното. Намекът му беше ясен.

Втори път се срещнахме в хола на дом 7-и. Дойде със семейството си да изведе на вечеря полския министър на външните работи. Аз всъщност не знаех кой е, когато П. Младенов започна да ме представя – с такива оценки, които не очаквах, защото излязоха извън рамките на длъжностната характеристика. Говори, че съм бил безкрайно интересен и знаещ човек като учен, като политическо лице, с което трябва да се говори. И ме препоръча на министъра, който, въпреки заминаването си, на следващия ден прие да се срещнем, макар и за кратко.

Разговорът ми с полския министър [на външните работи]– проф. [Стефан] Олшовски, трая около половин час, при което той говори, като аз можах само да похваля [Януш] Левандоски. Той намира смяната на имената за противоречиво на нашата теория и практика, най-малкото, проведена в неподходящ момент. Не е съгласен и с постановката ни по македонския въпрос, в смисъл че, ако югославяните не са прави, когато настояват за малцинство и подменят историята, ние пък не сме прави като отричаме съществуването на македонска нация. Той е ходил много пъти в Македония, в това число и в гръцка Македония. Ходил е до Костур и там му казали, че нито езикът, който говорят, е български, а македонски, нито те се чувствували българи, а македонци. Заедно с това ни отправи похвала, че сме преобразили страната. Невероятен скок сме направили,

което се признавало от всички поляци. Ясно, че по редица проблеми не намираме поддръжка в социалистическите страни.

Имах продължителен разговор с А.[ндрей] Луканов. Споделих с него за някои обстоятелства, които се развиват напоследък около мен, между другото за разпространения слух в София, че отново искат да ме пратят на работа в чужбина. Пошегувах се, че се повтаря случаят с бащата на Ана. Той обеща да изясни и да парира, ако е нужно. След това ми говори за новите си задължения. Според него Г.[еорги] Атанасов е имал нужда да намери в някого опора и намерил най-добрия вариант. Попитах го не се ли опасява? Той е убеден, че ще се сработят, че има съвпадение на интереси, че Г. Атанасов едва ли би могъл да намери друг, който нямало да го подведе. А само така Г. Атанасов можел да се пребори с двойката О.[гнян] Дойнов и Ст.[оян] Марков, които се опитвали да подчинят цялостно Министерския съвет. Каза ми още, че Г. Атанасов гледал да се разграничи от М.[илко] Балев. Ако всичко това се окаже вярно, могат да се очакват промени в разположението на силите. Но ще стигне ли времето?

Видях се случайно с Димитър Стоянов. Беше дошъл за съветската делегация на високо равнище. Разходихме се, говорихме главно за Албания. Сетне разговорът премина и върху Турция. Беше сърдечен.

Няколко пъти се разхождахме със [Васил] Зикулов. Много мило семейство, интересни и задушевни разговори. Между другото стана дума за [Георги Нанев] Вутев – ясно е, че много се интересува от неговата съдба. Знам, че имаше много ниско мнение от предишни разговори за неговата личност. Но не питал, за да не се схване като злорадство. Но е убеден, че основанията са били такива, че високото покровителство, с което досега се ползува, не е могло да спре придвижването на следствието и евентуално на делото.

За положението у нас смята, че все повече се разминаваме с общото течение, което отдавна трябваше да си пробие път и наложи у нас.

Дадох му доклада си за разговорите с [Евангелос] Кофос. Хареса го много. Разисквахме някои от положенията. Изобщо той е човек за водене на разговор и за размисъл.

4. Голямо тъжно събитие бе смъртта на Владимир Георгиев. Със [Благовест] Сендов се уговорихме да ми съобщи, ако се случи, защото вече лежеше в болницата в безсъзнание седмици наред. Веднага си поръчах билет и заминах за София. По телефона казах на Бл. Сендов, че въпреки близостта си с Вл. Георгиев, не би било правилно аз да говоря. Той се съгласи и каза, че [Пантелей] Зарев е в София, ще му възложат и не се съмнява, че той ще приеме. Какво бе моето учудване, когато ми казаха, че П. Зарев отказал под най-несъстоятелен претекст, че трябвало да остане вкъщи, защото жена му била неразположена. Говори Георги Димов. Всич-

ки бяха поразени от отношението на П. Зарев, който не можа да превъзмогне завистта и личното си отношение към Вл. Георгиев.

Беше ми много тъжно, защото съзнанието и работоспособността му бяха запазени въпреки големите физически изпитания през последната година.

5. Имах кратки разговори с [Георги Петров] Гец и [Георги Петров] Гигата. Застъпиха ни се смените. Гигата смята, че процесите се усложниха без реални изгледи за подобрения. По-раншният оптимизъм на Гец е спаднал – нещата вървят все по-надолу, не се води борба срещу икономическата корупция и бъркотия, не вярва, че можем да излезем от това положение.

С [Николай] Хайтов отидохме до Каварна. Там вечеряхме. За пръв път ядох акула, която трябвало да се изпържи веднага, още щом се улови. Тогава месото ѝ е меко, остане ли повече време ставало жилаво. Затова не стигала до хората, угаждали си рибарите.

Дойде и [Александър] Лилов няколко дни преди да си тръгнем. Малко поговорихме, бяхме на различни плажове. Подхвърли ми за новия министър-председател, че бил олицетворение на посредствеността. Навремето е бил изместен от него, но не допущам мнението му да е изградено само на лично отношение. Принудени са били да съжителстват на върха дълго време.

В БАН Сендов устрои вечеря на [Фишер] Апелт, като той дойде от София с кола, за да се отбие и в Бургас и види сина си. Не беше правилно да устройва вечерята в станцията, намесих се да променим часа, защото управителят бе наредил да поднесат половин час по-рано вечерята [за почиващите].

22–23.VII.1986 г. [вторник–сряда]

На връщане се отбихме в Ловеч в ОК на БКП. [Ангел] Балевски ми възложи Ловешката енциклопедия. Градът е преустроен, красив, хората са ентусиазирани от това, което е направено за стария град, за центъра, живеят с амбицията да имат един окръжен град на висота. Имахме дълъг разговор с Игнев и с неговите хора. Създал е добра организация. Минахме и през неговото село, наистина партизанско. Потопихме се в атмосферата отпреди 9.IX.1944 г.

24–25.VII.1986 г. [четвъртък–петък]

В София. Посетих Д.[ичо] Атанасов и Ц.[ветан] Николов, за да се ориентирам. Дичо ми показа „Дневникът на Филов“, раздаден по списък. Те-

лефонирах на Й.[ордан] Йотов с въпрос, защо не съм включен в списъка. Той се оказа, че нищо не знаел. Явно се почувствува подведен.

Цветан смята, че започва спускането на М. [Милко Балев], хората го отбягвали, но, от друга страна, много се страхували от него и му оказвали любезности по всякакъв начин.

26.VII. – 2.VIII.1986 г. [събота–събота]

В Института [по балканистика]. Положението на Симеон [Дамянов] се влошава. Ечка се държи мъжествено, но изходът, уви, е предопределен.

Придвижихме втория том на „Балканистика". Свиках хората за Мюнхен.

3–10.VIII.1986 г. [неделя–неделя]

Мюнхен – Конгрес по социално-икономическа история на Османската империя (до Първата световна война). Член съм на Международния комитет и един от основателите на тази инициатива в Анкара. Имахме много срещи, разговори. Най-същественото е отразено в докладна записка, която изпратих до всички заинтересовани.

Две основни идеи получиха ясност – че ние трябва да вдъхнем нов живот на османистиката у нас, ако искаме да въздействуваме на тюркологичните институти в Европа и по света. Само така ще можем да ги накараме да се съобразяват с нас. За тази цел намислих да предложа преустройство на Института [по балканистика]– да създадем силно направление по османистика и тюркология, със свое издание. Едно ще е достатъчно, за да подчертае спецификата на тази дейност и би могло да започнем с „Демографското състояние на Балканския полуостров, XV–XVI в.". В тази насока смятам да пренесем изцяло в България провеждането на семинари и курсове по османска палеография и дипломатика от името на СИБАЛ.

За да подсилим това направление и за да отговорим на една друга насъщна нужда, за която вече е ставало въпрос – трябва по-енергично да се хванем със средиземноморските проблеми.

Ето с какво сериозно трябва да раздвижим Института, без да отслабваме останалите направления. Всяко едно от тях има актуално значение – и съвременното и културното, и национално-освободителните движения, и революционните от ново време, и международните отношения през края на XIX и първата половина на XX в., и взаимоотношенията между Византия и балканските народи.

За самата конференция бих могъл да кажа повече, но след като същественото е отразено, то ще се задоволя, че последния ден изцяло посветих

на музеите. Само на живописта. С Мая. Богатство невероятно. Мюнхен е наистина един от най-забележителните центрове на ГФР.

11–21.VIII.1986 г. [понеделник–четвъртък]

Отново в София. Първата седмица подготвих изложение за Енциклопедията [на България]; имахме продължителен разговор с Е.[милия] Иванова. Разбира от работата си. Придвижих и въпроса с разпореждането на МС за издателството. Излезе благоприятно решение на Секретариата на ЦК на БКП.

На 15-и преспахме у Н.[иколай] Хайтов в Яврово. Изключителна гледка към Тракийското поле. Особено нощем при ясно време. Помислих си, как е изглеждало по време на Априлското въстание, пожарищата... След като оттук се обхваща такава голяма територия, до Балкана. Жени [Божилова] е интересен човек с много сложни преживявания, със силна воля, приятна за общуване. Н. Хайтов също се оказа чувствителен, с подчертано социална ангажираност. Намерихме общ език.

На 16-и преспахме при Любен [Попцветков] в Цигов чарк край язовир до Батак. Беше приятно и тъжно, прозвуча малко прощално. Но дойде внук му, който внесе жива нотка. Направихме на следния ден една хубава обиколка заедно. Любен си спомни с Ана за годините, прекарани у тях; Савка говори за природолечението и за всички треви и цветя, които срещнахме по пътя. И приятна, и носталгична разходка из гората.

Най-после преспахме и в Драгалевци. Нямахме време за повече, но се надяваме напролет по-дълго да се задържим.

Ходих при Славчо [Ярослав] Радев за Дими. Обеща да направи необходимото, за да излезе от Трудовото, тъй като изпълни 6 месеца ефективно излежаване, а предстои и помилване за 9. IX.

21.VIII.1986 г. [четвъртък]

Заминах за Париж за среща с А. М'Боу. Предварително се срещнах с [Юрий] Хилчевски. Той ми обясни защо е поставил въпроса за мен [за генерален директор на ЮНЕСКО]. Каза ми, че това е станало след съгласуване с Москва. СССР смята, че не е излишно още в този начален етап да се посочи на западния свят и останалите страни, че ние разполагаме с авторитетни кандидати, които се ползуват с всеобщо уважение. Със споменаването на моето име те само са подсилили позициите на социалистическите страни, че въпреки наличието на подходящ кандидат те изчакват и не издигат своята кандидатура. Така те дават пълна възможност на другите да сторят това. С това обаче те поставят определени критерии по отношение на останалите кандидати и могат да влияят на хода на предстоящата кампания.

За срещата с А. М'Боу и проведените други разговори направих докладна записка. Тази среща не ми позволи да ида в Берн. Признавам, че нямах и особено желание да участвувам в голям конгрес (по икономическа история). От наша страна заминаха двама – Л.[юбен] Беров и М.[арта] Бур.

Живка Дамянова усложни издаването на документите с Пол Дюмон. От толкова години настоявах за тази работа, Д.[авид] Елазар не пожела, защото се включват и широките. Убедих Й.[ордан] Йотов, когато дойде в Института [по балканистика]. Пак аз свързах Живка с Пол Дюмон. А сега отишла отново в Института по история на БКП и при Й. Йотов, едва ли не да изразява опасения къде ще се отпечатат. Казах ѝ, че ангажиментите са взети и повече да не усложнява нещата.

27.VIII.1986 г. [сряда]

Върнах се в София. Тук ме очакваше специална покана от Френската национална комисия. Аз не ѝ бях обърнал внимание. Но в Париж посетих [Ив] Брунсуик. От разговора с него разбрах, че се касае за нещо много сериозно и че ми се оказва голяма чест – да ръководя среща-конференция на неправителствени организации със състава на Френската национална комисия.

3.IX.1986 г. [сряда]

За Париж. Изненадваща среща с Д.[имитър] Станишев в самолета. По покана на ФКП, той със жена си Дина и със сина им Серьожа отиваха на десетдневно посещение във Франция. Синът следва византология в СССР. Дина започна с шега за „президентството" на БАН, такова било общественото мнение, а Д. Станишев се прехвърли при мен, бях сам.

Без никакво предисловие заговори открито това, което не можеше да направи в София нито поради мястото, нито заради времето, макар че между нас няма нищо покрито. Той започна с това, че е победа изборът ми в ЦК [за кандидат-член], тъй като М.[илко] Балев е искал да бъда зачеркнат с думите, че не съм вече служител на МВнР. Отговорили му, че не само това са заслугите ми. Не си railиписа нищо и не ми беше удобно да попитам кой се е застъпил. Но разбрах смисъла на думите на [Йордан] Йотов и [Андрей] Луканов навремето.

Смята, че положението е критично. Всички очакват да видят има ли реална възможност към някакъв завой, към подобрения. Следят най-внимателно развитието на положението около М. Балев. И особено около [Георги Нанев] Вутев. Това е лакмусът, който ще определи търси ли се изход от корупцията – политическа и икономическа. Защото, ако не се даде най-малкият сигнал отгоре, никакво раздвижване по-надолу не ще има.

Може би тъкмо това разбират горе и затова могат да бъдат безпощадни. Според Д. Станишев положението би могло да стане в близко бъдеще неконтролируемо, с много неизвестни.

За Ст.[оян] Михайлов смята, че се е компрометирал много по „възродителния“ процес, и то по собствена инициатива. Искал е на такава цена да спечели благоволение, но, изглежда, не го е постигнал.

Продължава да вярва на Т. Живков, но смята, че работоспособността му е рязко спаднала и че е изцяло в плен на обкръжение, което първо щяло да го предаде. Намира [Добри] Джуров за предан на СССР, [Йордан] Йотов засилвал позициите си, но няма възможност и изгледи да направи нещо, тъй като властта е в ръцете на кариеристи и националисти, както ги нарича, и между които нарежда и Г.[еорги] Атанасов.

За партийните кадри говорихме доста. Има критично отношение към Тр.[айчо] Костов, не се поддава на голо отрицание на В.[ълко] Червенков.

Към историците бе критичен – плаши го силата и дълбочината на националистическата ревизия на всички партийни постановки по ролята на буржоазията, по отговорността на партията за националните катастрофи, по реабилитацията на буржоазния либерализъм и т.н.

5.IX.1986 г. [петък]

В Париж работата се оказа много отговорна. По случай 40-годишнината от ЮНЕСКО Френската национална комисия решава да нанесе удар както сред външния свят, така и насочен за преодоляване на негативното отношение на френските интелектуалци към ЮНЕСКО. За тази цел свикват на тридневна конференция председателите и генералните секретари на европейските национални комисии в Диеп и Париж. От българска страна участвува Л.[юбомир] Драмалиев (М.[ария] Захариева отбягва подобни срещи по езикови съображения, а Е.[дуард] Сафиров се стягаше за път за Тайланд.) Последният им ден съвпадна с конференция, организирана в Париж, на самата Френска комисия. Пред високо интелектуален френски състав бяха поканени десетима ръководители на най-големите неправителствени организации, между които и Нобелови носители, умело докарани от цял свят. На мен и [Андре] Данзен, големия френски специалист по компютеризация, ни бе възложено да обобщим докладите и изказванията. По време на предварителния обяд аз им предложих да разпределим функциите – единият да произнесе встъпително слово по тематиката, другият да обобщи. [Жан] Сиринели, председателят, прие и ми предложи аз да произнеса встъпителния доклад, тъй като той открива конференцията с няколко думи, а встъпително слово било предвидено да произнесе министърът на образованието. Съгласих се, още повече, че бях мислил и имах какво да кажа.

Така и стана. Моят доклад се прие добре, защото говорих за отговорността на управници и ръководители в годините на научно-техническата революция, за ролята на обществените науки и т.н. Данзен заключи. А на следобедното заключително заседание, на което присъствуваха и дошлите от Диеп и повечето от сутрешните участници, Ж. Сиринели ни помоли двамата да направим заключителни изказвания. На мен се падна задължението да възхваля Франция като седалище на ЮНЕСКО и приноса на французките интелектуалци. Докато траеше заседанието, успях да скицирам изказването си. Присъствува и А. М'Боу.

В тези два дни трима министри устроиха приеми и говориха – министърът на външните работи – голям прием; говори и министърът на културата с претенциозна реч; говори и министърът на образованието. Освен това ни въведоха в Лувъра да видим извършените досега археологически разкопки. Става нещо забележително!

Изобщо първа по рода си акция от френска страна, за да издигне ролята на Франция при решаването на въпросите на ЮНЕСКО. Направиха го с размах и постигнаха търсения политически и интелектуален ефект.

Защо ме привлякоха и въвлякоха и мен в тази игра? Не бе за поста ми, защото по това време заседаваше Изпълнителния съвет, там бе неговия председател, там бе и генералният директор. Явно искаха да ме представят в най-добра светлина, да ми дадат възможност да се проявя. В тази насока се водеха много разговори – за интелектуалното бъдеще на ЮНЕСКО като изход от създадената криза. Да не би пък да ме искат като дълбок резерв при предстоящите избори за генерален директор? За това ми загатнаха съветските хора. Ще се изясни.

[Дописано]

(За заседанията в Диеп и в Париж, вж. доклада на проф. Л.[юбомир] Драмалиев. Аз не съобщих по това нищо в София.)

6.IX.1986 г. [събота]

В съветското посолство се състоя среща с участниците на конференциите от социалистическите страни. [Юрий] Хилчевски постави основните въпроси с оглед на общата ни политика. Изказаха се доста хора. Говори и зам.-министърът на ГДР [Петер] Флорин – да изработим критерий за тов,а какъв трябва да бъде генералния директор. Взех думата и аз. Изтъкнах им колко е напреднал въпросът и че от нас се иска действена позиция по принципни въпроси, за да влияем и да не се окажем на опашката. Късно е вече за критерии.

7.IX.1986 г. [неделя]

На отиване за Москва в Париж се отби [Абделджелил] Темими от Тунис. Поканих го на вечеря. Уговорих го да дойде в София. Призна, че е

бил спиран да участвува в СИБАЛ от турците. Но е окуражен от Мюнхен и ще мине отново през Турция; но смята, че ще ги убеди колко е полезно да бъде на годишно-отчетната конференция на СИБАЛ.

10.IX.1986 г. [сряда]

Започна Изпълнителният съвет на ЮНЕСКО. Започна и рутинната работа. Вече се натрупаха покани за обеди, вечери, разговори по всички въпроси на ЮНЕСКО и естествено по най-болния – за генералния директор.

А мен ми тежи, макар да съзнавам важността на престоя си. Ставам все по-сантиментален и все по-назад отиват всички външни прояви на внимание, всички белези на заемания пост. Аз изобщо никога не съм държал на тази страна от дейността си, където и да съм бил. Реагирал съм по своему само, когато се засягаше чрез отношение към мен инстанцията, която представлявах.

Още не мога да преценя дали се боя от самотата. Имам предвид не трагическа развръзка, а да сме двама с Ана, да се отделим, да се отдадем повече на себе си. Гледам, тя също се измаря и се отегчава от работата, по-скоро от безсмисленото тичате по преодоляване на изкуствени трудности. И на мен ми омръзва хаосът в БАН. Кое ли ще е най-доброто решение?

18–19.IX.1986 г. [четвъртък–петък]

След цяла седмица прослушване с доста интересни изказвания, с няколко обяда, прекарани забавно, приеми, отделни срещи. Получих няколко дена отдих. Обсъжданията преминаха в секции. Затова на 18-ти поканих П.[итър] Матайас от Лондон. С него уточнихме съавторите, уговорихме кой кому да изпрати писма, а на някои пратихме писма от Париж. На следващия ден подписахме кратък отчет и го предадох в Секретариата. Вечерта на 18-ти имаше прием в индийското посолство. Помолих ги да разрешат да взема със себе си и П. Матайас. Оказа се, че той има познати сред присъствуващите, учил е децата им, бил е в Индия, а на [Ян Кристи] Кларк (канадеца) синът учил при него. П. Матайас е бил поканен в Япония, защото обучавал сина на кронпринца. С П. Матайас говори и А. М'Боу, който ми благодари, че съм го докарал. Това доказвало, че английската интелигенция поддържа ЮНЕСКО.

24–28.IX.1986 г. [сряда–неделя]

Заминах за Болоня на конференцията за история на градовете. Изглежда, че от страна на комисията аз се бях подготвил най-сериозно с доклад от двадесет и пет страници, които размножих в Париж и раздадох

на участниците италианци. Франческа Боки и излязлата в пенсия проф. [Джина] Фазоли постъпиха много умно. Те обявиха общонационален конгрес по същата тематика, или по-скоро те ни предложиха и наложиха същата тематика, за да могат по този начин да използуват материалните възможности на града. След като изнесох доклада си, всъщност говорих по-подбрани въпроси, аз се почувствувах свободен да разгледам града.

И наистина в продължение на три дни обиколих музея на изкуствата – богата галерия, в която този път бяха устроили специално и изложба на Караваджо; градския музей – смесени колекции; археологическия музей – в сграда с римски остатъци, по-късна сграда, залепена до градската стена, и накрая къща от ново време на голям аристократ със значителни колекции от самите разкопки и други.

Но най-вече обиколих улиците, забележителни със своите аркади и с много къщи, средновековни, буржоазни, пръснати на различни места. И особено църквите. Истинско удоволствие бе да се видят. Цялата история на града е в тях.

В комисията разисквахме доста подробно за бъдещия характер на нейната дейност. Поискаха ми за бюлетина писмено мнение. Обещах да им го изпратя.

Франческа [Боки] публикува атлас на всяка улица с точно обозначение на всички архитектурни елементи на къщите благодарение на цялостно запазените кадастрални описи и на обработване на данните с компютър. Посетихме градчето.

Не мога да не отбележа и чудесната храна в Болоня. Спагети, приготвени отлично – и в големи, и в малки ресторанти. Само на официалния прием при луксозна обстановка, с келнери много, с ливреи, храната нищо не струваше. Проф. [Джина] Фазоли след това призна, че никъде другаде в Болоня не готвели така лошо, както в двореца на местния управител.

1.X.1986 г. [сряда]

На 1-ви пристигна Ана по най-невероятен начин. Обадих ѝ се в къщи, за да проверя дали всичко е наред. Отговори ми, че най-вероятно е да не дойде, тъй като бебето е болно. Беше преди няколко дни. След това пак проверих – всичко е наред, разминало се, ще пътува. Изрично попитах кога и ѝ казах, че ще я посрещна, като само я посъветвах да потърси офицера при летището, за да я пуснат по-леко. Освен това наредих по „Air France“ да я посрещнат. Когато пристигнах на летището, самолетът беше пристигнал един час по-рано. Останах наистина изненадан, защото изрично попитахме в агенцията на ЮНЕСКО, казаха ни, че пристига нормално. Естествено, никого не сварихме от българския самолет. M-me Todorova нямало, но се обадила друга дама с мъжа си под същото име и тя ги извела. Обезпокоих се още повече – помислих, че или положение-

то с бебето се е влошило, или тя е изтървала самолета поради промяна в разписанието. Предупредих хотела, че се връщаме. Тръгнах със свито сърце. Шофьорът обаче се оказа по-наблюдателен. Още щом спря колата ми викна: „Прозорците ви светят."

Оказа се, че Ана изобщо не тръгнала със самолета от София, а с друг през Прага. И пропуснала да ми каже. Той по разписание пристигал в Париж час и половина по-рано. Но убедена, че ще я посрещнат, не взела нито един франк със себе си, нито някакъв телефон. И на-важното, след като си взела паспорта, не обърнала внимание, че не са ѝ поставили виза от френското посолство (т. е. нашите са ѝ го предали с билета, без да отнесат паспорта за входна виза). Опитали се да я спрат в Прага, но успяла да ги убеди на неин риск да я пуснат до Париж. Там вече, когато стигнала до гишето, побързала да каже, че знае, но нека я заведат до полицейския офицер и с най-любезната си усмивка започнала да му говори за ЮНЕСКО и т.н. Той я изслушал, взел паспорта ѝ, направил справка и я пуснал да излезе с уговорката на всяка цена да вземе изходна виза за излизане от Франция. Наистина невероятно отношение, като се има предвид екстрените мерки, които предизвикаха недоволство сред много страни, вкл. Швеция, Австрия и други. Протоколната служба на ЮНЕСКО не искаше да повярва. Перипетиите обаче не свършили дотук – как да намери пари и как да се изтегли, след като изчакала и нашия самолет, който се оказал пълен с френска туристическа група. Видяла [Никола] Тодориев, който именно бил посрещнат вместо нея, и така се изтеглила малко преди да ида.

2.X.1986 г. [четвъртък]

Обяд в дома на западногерманския посланик [Алфред] Вестринг. Устроен нарочно за среща с [Леонард] Маркс, специалния пратеник на американската администрация, който беше дошъл и в София. (Тогава пак ми бе устроена среща в американското посолство заедно с М.[ария] Захариева и Л.[юбен] Гоцев.) Идването му в Париж, както той сам обясни, е официално – да изясни обстановката на място, за да се изработи позиция спрямо ЮНЕСКО на най-високо място.

Първият му въпрос бе как се приема отсъствието на САЩ. Отговорът ми бе потвърден и от западногерманския посланик. Л. Маркс отговори, че почнали и в САЩ да забравят ЮНЕСКО. Затова е бил изпратен от държавния секретар, за да изясни какви са шансовете [Амаду Махтар] М'Боу да бъде преизбран. Това било основната пречка за връщането на САЩ. Очакваше отговор преди всичко от мен и затова поставих няколко въпроса на Л. Маркс по американското поведение, със своя оценка. Интересно, че във всичко, което казах, намерих поддръжката на присъстващите – алжирския посланик и г-жа [Елза] Кели, аржентинския член

на Изпълнителния съвет и особено на [Алфред] Вестринг, който на излизане ме изпрати до изхода и дори ми подхвърли: „Ето такъв генерален директор ни трябва – открит, ясен и истински загрижен за съдбата на ЮНЕСКО.“ Разбрах какво му допадна, че успях да притъпя остротата на реакциите и да наложа атмосфера на търпимост и на търсене на взаимно приемлив изход.

Л. Маркс отговори, че САЩ нямали намерение да разрушат ЮНЕСКО, нито искали да го изпразнят от съдържание. В отговор на въпроса ми за фондацията „Heritage“ той ни увери, че това били позиции, които не се споделяли от официалните кръгове. [Алфред] Вестринг обаче допълни, че за съжаление обществеността идентифицирала тези позиции, на което Маркс заяви, че щял да посъветва държавния секретар да излезе с декларация.

Беше крайно точен и в другия си отговор на въпроса, който му зададох – американците нямало да упражняват натиск върху страните да излязат, нито под форма на натиск, дори А. М'Боу да бъдел преизбран.

Обядът бе много продължителен, дискутира се също много. Ние бяхме доволни, Л. Маркс също, че събрал достатъчно информация за настроенията. Алжирският посланик заяви, че алжирското правителство е взело ясно и необратимо становище да не поддържа А. М'Боу.

3.X.1986 г. [петък]

Приет бях от албанския посланик в Париж. Задача, възложена ми от Иван Ганев по настояване на съветското МИД. Да заявя, че съветското правителство е възприело нов курс и иска да постигне сближение с Албания, че това ми е известно от хора отговорни, близки до властта. По време на разговора влезе и проф. А.[рбен] Путо, който ми се обади по-късно. Определихме си среща за неделя. Каза ми накратко дали не съм сбъркал, това били тъпи хора. Тук бил и министър-председателят. Щял да разбере впечатлението и в неделя щял да ми разкаже.

Чествуване на 40-годишнината на ЮНЕСКО от Изпълнителния съвет.

Голяма бъркотия по това чествуване. Генералната конференция възложи на ИС да обсъди и организира чествуването, но [Иво] Марган въпреки нееднократните напомняния, в това число и от моя страна, само се стресна и нищо не направи навреме. Фиксира само датата, без да се обърне към Секретариата за помощ. Мислеше да покани официални френски представители, ако не може президента или [Жак] Ширак, то поне един министър, но никой не прие да дойде. А. М'Боу беше взел вече инициативата и обявил, че Секретариатът от своя страна ще чествува ЮНЕСКО на 4 ноември. По този въпрос говорих с [Дуду] Диен и той ми каза, че

отдавна се подготвят изложби, концерт и обвини И. Марган, че на своя глава е измислил чествуване.

Аз обаче получих настроение и написах няколко страници, в които изложих и оценка на досегашната дейност, и критично отношение към персонала и Иво Марган за бягството им от чествуването през декември. Позовах се на Рене Майо, казах похвални думи за А. М'Боу, говорих за ролята на ЮНЕСКО и отговорността на политическите лица и дадох своето разбиране за универсалността. Накрая наложих (без да се съобразявам с възраженията) прослушване на думите на г-жа Хъксли – съпругата на първия генерален директор на ЮНЕСКО Джулиан Хъксли, която беше дошла от Лондон в Париж. Успехът беше пълен.

Бях поздравен от всички. И аз съм доволен, че излязох от шаблона и това бе почувствувано и възприето с одобрение, както ми се каза от мнозина и отвътре. Поискаха ми текста няколко постоянни представители. И най-важното, присъствуващите наши ми казаха, че мнозина се просълзили от думите на [Джулиан] Хъксли и шумно изразили възторга си от изказването ми, като ми ръкопляскаха продължително. Аз самият бях развълнуван, може би и това да са възприели в залата, но сам почувствувах само общото хубаво настроение и голямо облекчение.

5.X.1986 г. [неделя]

С [Арбен] Путо се отправихме най-напред към скоро открития и възстановен дворец Vaux de Compte и след това отидохме до Fontainebleu, също с реставрирана част, който не бяхме видяли. Времето беше отлично, слънчево, през гората, с невероятна пъстрота на багрите. Там обядвахме със сандвичи, които Ана беше приготвила, седнали на повалени дървета. Беше хубаво, починахме си. Накрая се отбихме и в Барбизон.

Няма да описвам дворците, нито продължителните разговори с А. Путо. Ще направя докладна записка, тъй като и той прие демарша ми. Все някой трябва да доведе до знанието на албанското ръководство, че е непростителна такава изолация. А в мен най-малко се съмняват – в приятелските ми чувства са имали случаи от две десетилетия да се убедят. А. Путо ми разказа и за реакцията на посланика и на външния министър, и на министър-председателя. С други думи възложената ми задача изпълних неочаквано добре – устното послание достигна до най-отговорните фактори на Албания. Въпросът е какви ще бъдат последствията. Ще ограничат ли контактите с мен? Държането на А. Путо е окуражително, но той е в особено положение – двете му сестри са омъжени за зам.-министър-председателя и за първия секретар на Тирана.

6.X.1986 г. [понеделник]

Посещение на гватемалския президент. Посрещнахме го с Амаду М'Боу, който му връчи медала на ЮНЕСКО. Говорих с него, бил е в България. А. М'Боу използува един момент, за да ми каже, че ще прави декларация и иска на всяка цена да бъда на следобедното заседание и да го чакам пред задния вход, откъдето обикновено влизат хората на Секретариата.

Почаках около 15 минути, [Иво] Марган обяви началото на заседанието, задържах се още няколко минути и влязох и аз. Разбрах, че се готви нещо, без да подозирам за какво се касае. Минаха още десетина-петнадесет минути и бях повикан навън. А М'Боу ми стисна ръцете със своите – бяха съвсем студени. Каза ми с развълнуван глас, че ще направи декларация, че няма намерение да иска подновяване на своя мандат. Попитах го дали е премислил добре всичко. Отговори ми, че да, че аз съм първият, комуто съобщава това, и че в четвъртък ме кани на вечеря, на която ще ми изложи най-подробно как и защо е стигнал до този извод.

И. Марган съумя да се овладее и да отреагира добре с няколко думи. [Валтер] Гелхоф с развълнуван глас предложи да станем на крака, за да изразим уважението си към А. М'Боу. Беше трогателно, от една страна, но, от друга страна, даде повод и на другите да вземат думата. А така или иначе това не бе моментът на прощаване още и за да не прозвучи като погребално заседание, намеси се [Леон–Луи] Боасие–Палун, който охлади желанието на останалите да вземат думата.

Всъщност аз бях предупреден за възможно преждевременно обявяване, че А. М'Боу ще се оттегли, но не мислех, че това ще направи още на тази сесия. [Дуду] Диен ми беше казал, че е най-вероятно М'Боу да се оттегли, за да даде възможност на прогресивните кръгове да намерят подходящ прогресивен кандидат. Л. Боасие–Палун един или два дни преди декларацията на М'Боу ми каза, че той е решил да се оттегли от единоборство с другите, защото, ако трябва да бъде избран, това трябвало да стане единодушно. Анализът на позициите показвал, че много страни нямало да го подкрепят на този етап.

9.X.1986 г. [четвъртък]

Вечерята се състоя в един от големите ресторанти в шикарната част на Париж – на един от ъглите на „St. Honore". А. М'Боу беше оставил това на Леон–Луи Боасие–Палун, както и да плати сметката. Посрещна ни Б.–Палун със съпругата си. М'Боу се запази. Така вечерята мина под два знака – семейна и служебна тематика. Семейната – преживяванията на Л. Б.–Палун в София и голямото им задоволство от всичко видяно в България. И когато ни предложиха какво да пием – уиски или шампанско, избрах шампанското – като разказах и за нашия семеен празник. Така дигнахме взаимни тостове с най-голями пожелания за le petit Nicolas!

На вечерята А. М'Боу подробно разказа за причините, които го доведоха до това решение, взето след дълго претегляне на шансовете и обмисляне на последствията, положителни и негативни. Все още разчита на [Жак] Ширак, на африканската общност, но смята, че е излязъл от непосредствените атаки и натиск, дори и да не бъде преизбран. Не се е огънал, отстоял е на най-драстичната кампания, организирана от международната реакция срещу държавник, и това е голямата награда, която си е спечелил сред световното обществено мнение. А жена му бе доволна и не скриваше това, защото се опасявала за живота му. Тя не иска повече поста, той не изключва при определени условия да остане, особено ако Ж. Ширак запази влиянието си. Л. Боасие–Палун бе по-въздържан за крайния изход.

Говорихме много. Така въпросът за генерален директор влезе в нова фаза, още по-интересна, защото позициите се измениха и А. М'Боу и африканската група от положение на отбрана излязоха в активно положение на регулатор на избора.

[Дописано]
(Вж. подробна докладна записка по този въпрос.)

11–12.X.1986 г. [събота–неделя]

Предприехме още една голяма обиколка към един район, където не бяхме ходили – Bretagne. Първия ден минахме покрай Атлантическия океан. Крайно живописен бряг с много нахвърляни камъни, една от големите забележителности не само на този район, но и на цяла Франция. Спирахме на всички забележителни места и като природно явление, и като исторически местности – селища, замъци, места на битки. Отбихме се и на крайните западни точки с разхвърлени острови и много стръмни брегове.

Втория ден бе мъглив, но щом излязохме от района на Брест, отново попаднахме на изяснено небе и разгледахме старите келтски селища и набити камъни.

Това бе още една възможност да видим Франция, тъй като много време прекарваме в Париж, но едва ли ще се съберат повече от десетина дена из провинцията.

На 13 октомври отпътувахме обратно за София.

14–25.X.1986 г. [вторник–събота]

Натоварен, както бива, с текуща работа и с оформяне на докладни записки.

1. Направих две докладни за А. М'Боу и за срещата с албанците. Обадиха ми се, че са доволни. Но най-спешен бях по втория. Иван Ганев срочно ми го поиска за определен фиксиран час, за да го предаде на съветския

посланик. На другия ден го видях на едно заседание, каза ми, че съветската оценка била изцяло положителна, изпълнил съм това, което е било възможно, повече от очакваното. Отбих обаче ново искане да предам послание на съветски писатели. Според Ив. Ганев, който също не иска да прекаляваме, сега МИД – зам.-министър [Вадим] Логунов – обмисляли как да ми възложат да предам официалното съветско становище. Подготвяли терена.

2. Г.[еорги] Йорданов прие да поздрави СИБАЛ и да даде прием в негова чест. Отказа да пусне [Румен] Катинчаров за директор на АИМ. Не възразява да стане В.[елизар] Велков. Говорихме за ЮНЕСКО, одобрява докладната записка, пита ме все пак дали А. М'Боу няма да изиграе всички. Във връзка със създаденото положение (Румъния не може да събере Международния комитет на AIESEE, което поставя под въпрос конгреса през 1989 г.) отпусна 10.000 лева, за да свикаме Бюрото на Асоциацията в София.

3. Направихме оплакване за опитите на новопоявилия се наследник на гробното място да изхвърли останките на погребаните татко и майчето от предоставеното от самата [Надежда] Карамихайлова и след това потвърдено от нейните синове място на софийските гробища.

4. Варчо се хвана да оправя покрива на вилата с ламарина. Едната събота и неделя и ние до късно прекарахме там. Свършиха работата.

5. Най-голямото събитие и радост – бебето. Оформено, приятно за гледане, яко, дига главичка, вече маха с ръчички, вглежда се и почва да се усмихва. Двамата така го обичат, изцяло са му отдадени. Варчо е много грижлив и нежен и към мен. В Института [по балканистика] също го обичат.

6. Дими [Йовев] получил съгласие да бъде приет в „Химимпорт" обратно. Но още задържат отговора в Министерство на търговията. Говорих с [Атанас] Гинев. Той провери, нямало никакви причини. Упражни натиск, обещава да стане преди 1.I. За [Георги Нанев] Вутев ми каза, че той признал само каквото е било невъзможно да отрече, скрил най-важното, хитрец бил, макар че, изглежда, и се правел понякога на простак.

7. Срещнахме се с М.[ишо] Василев. Той бе отново в стихията си. Говори негативно за [Александър] Лилов, че се издигнал благодарение на увлечението на Л.[юдмила] Живкова, но имал повече качества от неговия опонент Г.[еорги] Атанасов. За В.[еселин] Йосифов – че бил изключен от БКП от Г.[еорги] Димитров (макар че В. Йосифов твърдял, че бил жертва на преследванията около Тр.[айчо] Костов) – за фашистка дейност.

8. За [ген. Илия] Кашев – все повече се утвърждава версията, че е „самоубит". От близките и от В.[еличко] Николов. За Хисаря и за погребение-

то. Забранили отиването на отговорни лица, бил само М.[илко] Балев. А една от версиите е, че влошаването на отношенията станало именно заради опита на И. Кашев да предпази Т.[одор] Ж.ивков от М.[илко] Б.[алев].

Резюмирах в няколко точки, защото нямах физическа възможност за по-големи подробности.

27.X. – 2.XI.1986 г. [понеделник–неделя]

Цяла седмица на международни мероприятия.

Рано в понеделник открих Конференцията за безядрените зони в Европа. Словото ми бе кратко, около страница и половина, но поставих ясно основните въпроси. След това Д.[имитър] Станишев прочете послание на Т.[одор] Живков. С това завърши официалната част и продължи с дневния ред. Всъщност, пропуснах, получи се и приветствено слово от [Хавиер Перес де] Куеяр (ООН), което прочетох.

Сутринта бяха предвидени три встъпителни доклада, но времето напредна и дадох думата на Гомеш Чандра, който след обяд трябваше да си замине. След Ал.[ександър] Янков говори Егон Бар. Той току-що се бе завърнал от Будапеща от заседание на комитета „Улоф Палме". Така че информацията, която даде, бе много интересна – и за споразумението с ГДР, и за общата акция по разоръжаването. В своето експозе той бе достатъчно критичен към [Роналд] Рейгън. Употреби някои силни изрази, между другото ми допадна казаното от него „че Рейгън и администрацията му се хванаха в собствената си клопка, плод на тяхната пропаганда". Дошли неподготвени и били принудени да отстъпят пред силните съветски аргументи.

Но без да атакува, показа и някои слаби страни на съветската позиция. На първо място колебанията им да приемат нулевата позиция, която логически не може да се отклонява от всеки, който се обявява за пълно ликвидиране на ядрените оръжия. И на второ място за ракетите с радиус на действие до 1.000 км, с което дали аргументи на САЩ и НАТО да твърдят, че СССР иска да запази превъзходството си над САЩ с конвенционални оръжия. Не се спирам на другите бележки.

Този път имах възможност да чуя всичките изказвания на [Михаил] Горбачов по телевизията изцяло. Беше силен, убедителен и се опита да реагира и върху някои от спекулациите, които се правят на Запад, по повод на неизведените докрай решения, някои и в самите съветски предложения.

Мисля, че американската тактика, която ловко използва за пред широката публика версията за наложените на СССР отстъпки благодарение на ракетите със среден радиус на действие и на ПРО, няма да може да прикрие изцяло отговорността за срива на конференцията в Рейкявик.

САЩ ще бъдат принудени да се върнат без други големи отстъпки от СССР, както и без да могат да се скрият зад СССР, ако решат да постоянстват в своя отказ.

Обядвах в Бояна и дойдох отново вечерта. Бях домакин, обкръжен от две дами – от Кипър и от Норвегия. Кипърката имаше някакъв дефект в говора – сакадираше. Норвежката се оказа позната – беше гостувала със своя мъж, и двамата професори, Нурдланд, тя е Ева, на Комитета за жените. Бяха прекарали много добре. Тя ми припомни всичко и ме забавлява много. Произнесох кратко слово, отговори ми гъркът, директор на Института за съвременни икономически отношения. А съвсем накрая и Ева – спомена за дълговечието. Отправих закачка, че не е много просто да си дълго време стар, тя подхвана шегата, стана весело.

Не можах да се видя по телевизията. Предали били и част от словото ми, поместено доста подробно във в-к „Работническо дело".

След обяд РИС и среща с Народния контрол по анонимните писма.

28.X.1986 г. [вторник]

Най-важното бе пресконференцията за СИБАЛ. Дойдоха доста журналисти и културни аташета от посолствата. Имаше и двама турци. Това ме накара да заговоря за тяхното отсъствие от няколко години от мероприятията на СИБАЛ. Обясних го не с политически причини, а вследствие на предубеждения, дезинформация и ревност. Позовах се и на отношенията с Югославия благодарение на болното самолюбие на [Франьо] Билян, на техния архив и на отговорния секретар на Югославската национална комисия, черногорец.

На пресконференцията говориха [Георгиос] Курнутос и [Емил] Кондураки, а бяха дошли и италианците.

На обяд бях с проф. [Ренато] Гриспо – имах нелеката задача да го убедя да стане президент на СИБАЛ. Останах с впечатление, че прие предложението ми, но явно беше изненадан и ми заяви, че ще отговори утре. За да бъде сигурен, отидох на разговор с него и с другите италианци – [Фаусто] Пуседу и [Паола] Каручи в СИБАЛ, преди проектираната вечеря. Тук обявих какво предлагам на Ф. Пуседу, за да притъпя неговата реакция. Оставайки малко насаме, той ми изрази недоверие към Р. Гриспо изобщо и заради отношението му към него и [Лоренцо] Манино. Това ме накара да ида на вечерята с тях и с другите, макар че не останах до късно, за да довърша делото с допълнителни аргументи.

29.X.1986 г. [сряда]

Преди да започнем, Р. Гриспо каза, че приема предложението ми. Това откри възможността да уредим целия състав на Бюрото. Най-напред

[Георгиос] Курнутос откри заседанието малко смутен, че му предстои напущане. Поздрави ни Г.[еорги] Йорданов с хубаво слово. Мадам [Селия] Захер след него бе възторжена за нас. Аз я бях поканил лично и тя бе приела поканата. Невъзможността на [Анри] Лопес да дойде ми позволи да му предложа да изпрати нея. Той прие с удоволствие, а за нея това бе прощално излизане, тъй като напуща седалището в Париж, за да поеме регионалния център в Мексико. След нея говори кратко М.[ария] Захариева, също кратко [Емил] Кондураки. Взех думата и аз, за да похваля двете покровителки на СИБАЛ. (Захер разпита за позицията ни за генерален директор [на ЮНЕСКО]. М. Захариева обяви, че ние нямаме кандидат. Захер разказа какво се говори и изведнъж тръсна, че хората от Секретариата ме искали мен, бил съм най-популярният. Освен това съвсем сериозно каза, че се заема да осигури единодушния вот на латиноамериканските страни.)

Обядвахме с нея, но трябваше да отстъпя домакинството на Л.[еда] Милева. Но бе по-добре – между другото уточнихме, че всъщност Леда, заедно с още една от служителите на ЮНЕСКО бяха уговорили названието. Преди това само споделих, че не ми харесва AIESEE, а Леда направо го отрече. Така тя предложи СИБАЛ и аз го приех. Но бях забравил и на събранието го бях приписал на С. Захер. Тя бе честна да ме попита как е станало това и тя е забравила. Направи го към края на обяда, след като бяхме вече говорили с Леда и това позволи публично да изправя грешката и да отдам заслуженото на Леда.

След обяд освободих от заседание конференцията, тъй като изчерпахме двете точки – отчета и приемането на тригодишната програма. Бяхме раздали предварително материалите и всичко бе подготвено добре. Ж.[ивко] Кабадаиев се оказа отличен организатор. Сам работи и умее и другите да накара да работят. Умее да анализира и да предвижда.

След обяд Бюро на Президиума [на БАН]. След това – преписки.

Надвечер поканихме италианците на хайвер и ракия, след което ги отведохме на коктейл в Дома на архитектите. Аз не останах. Бях капнал.

30.X.1986 г. [четвъртък]

Избори – протекоха нормално. Не можах да избегна избора на [Паола] Каручи – трета италианка, председател на комисията за публикуване, която исках да закрия, но това Р. Гриспо щеше да схване по иначе, че заради него гоня нея и можеше да се откаже, затова и я оставих. Това пък ми върза ръцете и за В.[еличка] Филипова, която сама настоя да остане, а и Живко [Кабадаиев], защото все имаме нужда от архивите. А там тя командува, макар че Дойно [Дойнов] прави каквото си знае.

След това демонстрирахме в СИБАЛ и програмата чрез въвеждане на компютеризация. Сериозно бяха поработили [Жан] Пиенс и Арад, както и нашия Копчев, който беше подготвил отчета.

Следобяд се затворих да подготвя доклада си за Париж. Извън двете страници, които имах вече от Париж, направени заедно с Улд Али, очаквах още към две от самия него. Аз самият подготвих към една и половина тук за глобалната тематика. Отредактирах внимателно текста, като прехвърлих похвалите към Г.[енералния] Д.[иректор] и Секретариата, към целия състав от интелектуалци, които, пръснати в почти всички страни, работят за ЮНЕСКО, и го предадох за преписване и превод за петък заранта.

31.X.1986 г. [петък]

В БАН – приех французите, участници в разкопките в Благоевград. Среща с [Шарл] Кечкемети, с Арад, [Жан] Пиенс, с Живко [Кабадаиев] за уточняване, с [Фаусто] Пуседу за уточняване на позициите ни пред ЮНЕСКО.

След обяд – с [Георги] Близнаков и [Димитър] Мишев – за случая с уволнението на Св. Славков. Повикахме Стефан Ангелов. Има нарушение, но не е оправдано да върнем положението – Сн.[ежана] Аврамова е поела секцията.

Концерт в Криптата.

У дома, а след това в ресторант – вечеря на [Георгиос] Курнутос, [Йоанис] Караянопулос, [Василиос] Панайотопулос.

1.XI.1986 г. [събота]

Екскурзия до Пловдив. Случихме чудесно време. Великолепно посрещане. ОК се беше разпоредил. След Съединението съм на особена почит в Пловдив. А очакват от мен да направя нещо и за център в Пловдив по средиземноморските земи. Обещах им на една среща с [Иван] Панев.

2.XI.1986 г. [неделя]

За Париж. Трябваше да замина през следващата седмица за Атина за представяне на книгата ми, но по чисто технически, а отгоре на това и политически причини, това се оказа невъзможно. Техническите – за три дни паспорт за Борис [Янчев] и виза, и аз трябва да се върна веднага след тържественото събрание от Париж. Отказаха да ми сменят билета, а и идва ли беше възможно. Така че нямаше как да дам паспорта си за виза. Политическите – хванали се отново за гушата ГКП и ПАСОК, влошили се

отношенията на ГКП и Фракцията по въпроса за ляв фронт. А издателството е това на Фракцията. Имах съгласието на [Харилаос] Флоракис, но едва ли мога да разчитам на неговата подкрепа сега. Говорих със Стилян [Данов]. Минал оттук транзит, поздравил ме и разказал за обстановката.

2–6.XI.1986 г. [неделя–четвъртък]

В Париж. Пътуването бе дълго – през Мюнхен – четири часа на летището, което ми позволи да напиша бележките.

3.XI.1986 г. [понеделник]

Доуточнихме текста с Улд Али. Убеди ме да съкратя една част от писаното за глобалната тематика.

Обядвахме с [Томас] Келер. Продължава да е критичен към [Алфред] Ветрин, смята, че А. М'Боу не е загубил все още всички шансове, но те са минимални. Съветва ме дори да настоявам да не приемам поста. Работата е много уморителна и трудна, повечето генерални директори в миналото не са издържали.

Разгледах изложбата за ЮНЕСКО. Направена е сполучливо и много прегледно. Портретите на генералните директори с някои най-характерни мисли от едната страна, и от другата – табла с дейностите на ЮНЕСКО по години. Поредицата табла от тази страна се откриваха с фототабло на Генералната конференция, учредителната в Париж през 1946 г. и на последната в София, и с един голям портрет на мен. Защо толкова внимание? Дело на Секретариата или на А. М'Боу?

Среща със Сп.[ирос] и Кети Аздрахас. Той сам бе на мнение да не отивам сега [в Атина]. Намира сложна обстановката. Между другото ми каза, че сред ПАСОК на средно ниво, има предвид интелектуалците, се говорело, че аз поддържам контакти преди всичко с десницата. Не съм им помагал, както по-рано, в политически план. Че изобщо съм изоставил левицата. Когато го попитах по-подробно, той спомена Е.[вангелос] Кофос и избраните академици у нас. Стана ми ясна историята, но как да прокарам хора на ПАСОК, когато няма. За съжаление единственият случай – проф. [Георгиос] Стефанис, лекарят на [Андреас] Папандреу, бе блокиран от нашите – допущам от [Атанас] Малеев. Но за [Йоанис] Караянопулос и [Николаос] Муцопулос – та кой има толкова заслуги? Що се отнася до Е. Кофос – вярно е, че имах среща с него в Атина и той дойде в София – срещи, които станаха предмет на две докладни записки. Но той именно е експертът по балканските въпроси в МВнР на Гърция и той разработва македонския въпрос.

4.X.1986 г. [вторник]

Пратих грама до П.[етър] Младенов. За Атина – че няма да ида, но го помолих да нареди на посолството да изпрати човек при представянето на книгата ми („Балканският град“) и да купят известен брой екземпляри, които да раздадат.

На обяд ме покани финландецът. Разказа ми подробно за положението с техния кандидат. Искал да бъде избран, но все още не се решавал да даде съгласие да му се издигне кандидатурата. Искал да бъде повикан като единствения безспорен кандидат. Казах, че това крие рискове, защото винаги има тук, на място, именно за краен случай – in extremis – човек, и това е А. М'Боу. Без солиден кандидат, който още в началото да има мнозинството гласове, то отстраняването на А. М'Боу не ще е възможно. [Вилхелм] Брайтенщайн ми говори, че това и той разбирал, и поиска разрешение да съобщи в Хелзинки същността на целия ни разговор – анализ за А. М'Боу и обстановката, и за това, че не съм кандидат.

Направи ми комплимент за изказването ми по случая с контрольора на сметките. Той наистина отсъстваше от Париж, та много ме хвалили за откритата и смела критика и ясната постановка.

В пет часа А. М'Боу ме повика за връчване на първия от сребърните медали, специално приготвени за 40-годишнината (всичко 10 на брой), и, разбира се, много бронзови.

В шест часа посрещнахме [Жак] Ширак, обиколихме с него изложбата, пред Изпълнителния съвет М'Боу го поздрави. След това Ж. Ширак говори дълго, интересно – в защита на ЮНЕСКО, в изтъкване ролята на Франция; против идеологизацията, цитира думите на един от първите ръководители на ЮНЕСКО, че ЮНЕСКО не може да има една идеология, това, което да обедини всички като минимум условия е постигането на съгласие sur l'action.

И естествено, очакваше се, няколко пъти се обърна към А. М'Боу като към личен приятел, похвали го, но каза нещо, което също направи впечатление. Поздрави А. М'Боу, че в разцвета на силите си е взел такова смело решение да се откаже да кандидатства трети мандат. На вечерята, след като поздравих М'Боу, че съумя да придаде блясък на честването, както и за изказването на Ж. Ширак, го попитах дали не беше излишна тази негова забележка за оттеглянето му. А. М'Боу ми отговори, че имал среща с Ж. Ширак преди три дни, могло да се разчита на него.

След заминаването на Ж. Ширак се състоя концерт, като по реда на появата най-напред аз, след това [Иво] Марган и А. М'Боу взехме думата. Не искам да бъда субективен, но И. Марган беше наистина банален – сложи ударението на генерацията, която преживя войната и на която е мил мирът, и след това почна да изброява дейността на ООН и на ЮНЕСКО.

А. М'Боу бе кратък, но също скучен. И моето не беше кой знае какво, но имаше поне ос – обръщение към Секретариата и всички, които работят за ЮНЕСКО, пръснати из цял свят; признание за Франция – страна домакин; глобалният проблем на съвремието; в какво се състои силата на ЮНЕСКО – диалог.

Художествената програма не бе лоша – панамска танцова група и триото жени Gospel, за които обявиха, че идват от София. Наистина впечатляващи черни певици. Ал.[ександър] Йосифов също присъстваше с творба, посветена на 40-годишнината – „Децата на планетата". Беше включен в програмата и точно на време, без обаче да обявят, я пуснаха по високоговорителите. Хората обаче говореха, пък и бил объркан ритъмът на записа, по думите на Ал. Йосифов. Той беше много смутен и объркан, но публиката чистосърдечно му ръкопляска, когато обявиха, че е в залата. Успокоявахме го.

На вечерята срещнах [Жан] Фавие – беше в една група с [Мари–Клод] Кабана, постоянния делегат на Франция, и с мъжа ѝ – министър. Даде съгласие за провеждане на една конференция на СИБАЛ във Франция. М. Кабана се извини, че не дошла при мен, смятала, че съм постоянно в Париж. Уговорихме се за 18-ти.

Поговорих малко с А. М'Боу, който смята, че африканските страни ще го изведат, тъй като им казал, че ако той е пожелал да напусне, прави го защото те не защитавали достатъчно принципите на организацията. А той не може да бъде директор на ЮНЕСКО, което не е ЮНЕСКО. И дълго ми говори за дейността си по отстояване на принципите, за това, колко ненавиждал неискреността, и демонстративно посочи към Иво Марган. Наистина го ненавижда.

Съобщи ми, че вече и американците имали свой кандидат. Намерили човек от Филипините, за да има азиатец. Бил без качества.

5.XI.1986 г. [сряда]

Среща с бразилския посланик за посещението ни. Уреждане на билета. [Алиун] Траоре пак искаше да си придаде важност, дойде късно, нищо не бе помислил, почна да предлага фантастични неща – да съм дошъл от София в Париж с отделен билет и т.н. Казах му, че това е скъпо, а другата разлика, която имаме, нищо не представлява, тъй като се дават срещу 330 долара пътувания до 5 града. Повиках и Мерседес, притиснах го, той звънна на агенцията и оттам му обясниха, че така, както иска, ще струва най-малко 4.000 франка повече. Капитулира, но не можах да взема билета си. Уговорихме се как да се уреди. Наистина не е за работа – обстоятелствен, надут перко. Има качества, защото не му липсва политически нюх, но е за друг отдел, не за такъв сложен като историята, където се иска преди всичко един администратор.

На обяд ме поканиха [Юрий] Хилчевски и [Яков] Островски. Хилчевски току-що се бе завърнал от Москва. Единствен въпрос – да ме убедят да се съглася да ми се издигне кандидатурата. Отказах им. Тогава те поставиха по-иначе – ако изборът бъде блокиран, в такъв критичен момент да не дезертирам, ако ме потърсят. Във връзка с това те молят да отказвам, но отказа си да не придружавам с думите – на никаква цена. Казах им, че нямаме шансове, нито интерес. Те смятат обратното. И искат да не се заангажирам с отказ, който изключва. Дори да обвържа със съгласието на А. М'Боу, за да могат все пак да подготвят терена. Позоваха се на изказванията на двама – на папския постоянен делегат, който ме разхвалвал и казал, че съм имал качествата, които са нужни, и на представителя на Зимбабве, който отново им говорил за мен.

Боя се от работата в ЮНЕСКО. Ще ме затрие, най-вече физически. Не съм вече млад, не издържам на напрежение, както по-рано. Пък и не виждам защо трябва да се жертвувам за работа, която ще ме разстрои, ще разстрои и целия ми домашен живот. Но засега съм убеден, че ще се намери подходящото лице, пък и А. М'Боу е тук и чака – именно да се провалят другите кандидати. Ще застана зад него.

Вечерта говорих в посолството за ЮНЕСКО. След това бяхме със [Захари и Нели] Захариеви. Зарадваха се, че съм предложил Матей Карасимеонов за Националната комисия, което Мария [Захариева] прие с удоволствие, защото ѝ развързва ръцете, докато се намери траен човек за там. И пред хората на посолството казах колко е важно да имаме сега хора в състава на ЮНЕСКО, защото те именно могат отвътре да решат какво ще се предприеме. А ние много пъти като социалистически страни се задоволяваме с успеха само на политическите резолюции.

7.XI.1986 г. [петък]

Невероятно, но информацията, която дават за пристигането на самолетите, е порочна. Румяна [Радева] ми се обади в Париж, че ще ме посрещнат в 4.30 часа. Така знаех преди тръгването, но Румяна отново е проверила. Пристигнах в 2.30 часа. Добре, че Борис [Янчев] ме чакаше. Проверил и на летището, след като два пъти се случи да не ме посрещне.

Октомврийската революция прекарахме на открито. Процедурата около покриване покрива на вилата отнела три дни, единият от които под дъжд. Останало уж още малко, може би до обяд, а тримата горе работиха без да спрат от 8 часа до мръкнало. А ние с Ана прехвърлихме около 600 керемиди в мазата и ги подредихме. Освен това разчистих една купчина. Едва се домъкнахме и право в банята, за да се съвземем.

8.XI.1986 г. [събота]

Малка разходка из градината. Обяд с всички. В понеделник и Мая, и Елка заминават – едната за 20 дни за Индия, другата за няколко месеца – стипендия по линия на ЮНЕСКО. Напрегнати са.

Внучетата остават нашата радост, но и те си имат своя живот. Оставаме си двама и това си е – да бъдем здрави, за да се поддържаме. Децата идват да споделят по нещичко по общите проблеми и своите трудности и радости. Донесох албум за Ники – с голямо удоволствие започнаха да го запълват.

9.XI.1986 г. [неделя]

На разходка с Лушка и Мавродия [Петрови]. Болестта е положителна. Но са правени изследвания, чиито резултат не е известен.

По телевизията – давали ЮНЕСКО и Париж.

10.XI.1986 г. [понеделник]

Предаването по телевизията е произвело фурор. Поздрави и телеграми. Видяно е било от много хора, защото всички са гледали заминаването на Т.[одор] Живков за Москва, след като бе обявено от BBC, че е болен от месец, а такива слухове се носеха навред.

Направило е впечатление, че медали са дадени само на двама ни – на [Жак] Ширак и на мен. Това съвпадение и достойното ми, спокойно ръкуване и прегръщане с [Амаду] М'Боу, се харесали. Този път и аз можах да се видя. Наистина бе добре заснето.

11.XI.1986 г. [вторник]

При П.[antелей] Зарев – втори орден „Г. Димитров" и „Герой на социалистическия труд". Почерпихме се в кабинета на А.[нгел] Балевски. Той ме задържа на разговор. Продължава акцията срещу Турну Мъгуреле, споразумението за дига с румънците.

След обяд – в Института за балканистика – Директорски съвет. Уточнихме тематиката за следващата среща с гърците.

12.XI.1986 г. [сряда]

Много срещи, писма. Дълъг разговор с [Иван] Гърбучев.

Посещение на френски археолог. Иска да вкара в компютър латински и гръцки епиграфски паметници. Приех предложението му.

Обядвах с Дед Прека. Не ме пита за Париж. Изглежда, не са го информирали от Тирана или пък искат да запазим връзките. Отново се интересува

за балканската ни политика и по-специално за отношенията ни със СФРЮ, към Косово, за перспективата за сближение между нашите страни. Казах му, че едно са научните прогнози, друго е политическата им реализация. Те зависят от политическата воля, в случая и на албанската страна.

Ст. Радославов ми отговори положително за зам.-директор на демографската група. Човекът, препоръчан ми и от ЦК – Външния отдел.

13.XI.1986 г. [четвъртък]

Българо-гръцка среща. Пристигнаха В.[асилики] Папуля и К.[онстантинос] Зволопулос със съпруга и майка. Уточнихме програмата. Решихме това да бъде конгрес по случай десетгодишнината от първата конференция.

Разправии с билета в Париж. Искат доплащане, приех. Не ми е до пътуването с обикновен, както досега съм пътувал. Но в случая това е игра на [Алиун] Траоре, който обърка всичко и явно бе недоволен, че се изложи пред секретарката.

14.XI.1986 г. [петък]

При Илчо Димитров. Исках да му кажа за книгата му – че не ми е дадена. Смятам го за дискриминация и че ще намеря начин да отреагирам. Казах му да каже на Г.[еорги] Атанасов. Всички последни шикания и угони, които ми се правят – не могат да ме уязвят, нито ще нарушат равновесието ми. Но идва вече времето, когато и аз ще си помисля дали заслужава да си губя времето за пост, който не ме удовлетворява, само да създам удоволствие на тия, които всячески ми пречат.

Илчо дълго ме уверява колко е доволен от работата си с мен в ЕЦИ, колко ми се е възхищавал, как добре се развиват и децата ни. Каза, че е „не причем“ за книгата, но изрази възмущение от случилото се с „народен деятел“, а сега и това.

В 10 часа продължихме заседанието с гърците. Подписахме и протокола.

Разговор с Велко Тонев. По задачите, които контролира ЦК. Иска да бяга от Мито [Исусов] и да дойде в нашия институт.

Разговор с директора на печатницата.

Писма за свикване на Бюрото на AIESEE, вземам ги за пускане в Париж.

Среща с група консерватори, които обвиняват Института по археология в немарливо отношение.

Разчистване на преписки.

Крайно приятна вечеря в НДК с гърците.

15.XI.1986 г. [събота]

Работен ден. При [Иван] Попчев в ЦК. За АИМ – и. д. директор В.[елизар] Велков. Говорихме и по други въпроси, вкл. и за издателството [на БАН].

В 11 часа – в издателството. Разисквахме проектопостановлението. Съвещанието протече активно. Преодолях на този етап излишната бюрократизация.

Среща с Цветан Николов. Потвърди това за [ген. Илия] Кашев. Видя ми се по-песимист от друг път. Не вижда просветление.

Нови усложнения с билета. Въпреки уговорката изпратиха ми билет, който не държи сметка за исканията ми, в случая и за отиване в Лондон, за моя сметка. Съобщих им, че го връщам – купувам си аз билет оттук и ще искам да ми се направи нов в Париж за отсечката Рио [де Жанейро]–Париж. „Je ne suis pas „demandeur“ (използувах израза на А. М'Боу), mais je ne recule pas du principe et de mes droits.“

Спах лошо. Гледах филм за партизаните в Шуменско. Дадоха много жертви. Сънувах разни неща от миналото, кошмари.

16.XI.1986 г. [неделя]

Цял ден чета и редактирам – двата дяла на балканската история. И няколко параграфа за Руско-турската война.

Гледахме с Ана филма за държавните граници на Съветския съюз. Без излишна романтика и с много трагедии.

Стягаме се за път – утре през Париж за Бразилия.

Илчо [Димитров] ми изпрати книгата си „Дневникът на Филов“. С показателно посвещение: „За неслужебно положение“. Екземпляр от номерираните. Явно иска да се разграничи.

17.XI.1986 г. [понеделник]

В Париж. Първо разочарование. Даденият ни ваучер за спане предвижда само едно спане за един човек. Обясненията не помогнаха. Нощувахме в посолството.

18.XI.1986 г. [вторник]

След основно преобличане се отправихме за летището. Изпрати ни Елито. Наистина с развито чувство за хумор и вроден оптимизъм. Още нещо не ѝ беше уредено, ние тласнахме някои работи, но тя стоически поема всичко.

19.XI.1986 г. [сряда]

В Рио ни посрещна търговският съветник Николов, а в Бразилия – Г.[еорги] Гюров със съпругата си и Вл.[адимир] Филипов, съученик на Ели и приятел на Върбан. Намалили му поведението за изобретението за подсказване. А Ели отхвърлила предложения кандидат и наложила неговият избор за секретар на училищния комитет на Комсомола. Та станал бил скандал и вестниците писали. Това той ни припомни.

Настаниха ни в хотел „Насионал", където е била и английската кралица.

В 16 часа ни приеха в МВнР при Алмейда де Роша, завеждащ културния отдел на МВнР, този, който води делегацията им в София. Първоначално бяха пълни с предубеждения, докато се заразиха от общото въодушевление. Когато казах на де Роша да организират в Бразилия една Генерална конференция, той ми отговори, че нямали такъв дворец на културата с толкова зали и удобства. А [Жозе Израел] Варгас се опита да ми направи забележка за ръководенето ми в Бюрото, но побърза да се извини и се сприятелихме.

Изглежда двамата се заеха и ми направиха програма, като заангажираха хотели във всички градове и направиха връзки с институти и хора, които да ни поемат.

Около два часа Ж. Варгас ни развежда в МВнР, конгресната зала и залата на сенаторите с обиколка на още няколко забележителности в архитектурно отношение, които разгледахме отвън.

Какво да кажа? Оставаш прехласнат от толкова въображение, строителство с размах и изящество. Импозантно и семпло във външните линии, поразяващо с вътрешното разпределение – огромни пространства, оградени със стени било от камък, било от стъкло, но почти без украшения или барелефи. Игра на светлосенки, на плоскости, които менят цвета си според това, дали камъкът е полиран или не, дали е мрамор или от някакъв друг сорт. Имаше, разбира се, и цветове – при такива съчетания – синьо-зелено, а отвън мекият зелен цвят преобладаваше. Влязохме в една църква, цяла в синьо остъклена, но по краищата само червено и малко по средата, където бе разпятието. Наистина великолепно, което не може да се забрави.

Архитектът Лусио Коща направил скицата на града – корпус на самолет с две крила. Това се разбира най-вече от поглед откъм самолета.

Всичко е обхванато с изкуствено езеро, около което са разположени вилни зони и университетът. А вторият архитект – Оскар Нимайер – е изработил скиците за строежите на отделните сгради, интериора, вкл. и столовете и украсителните съоръжения. С голяма любов към подземните етажи и проходи. Включително и по пътищата.

Ж. Варгас ни разведе из цялото МВнР, придружаваше ни още един служител, който е бил в София. Големи приемни, салони, заседателни, но вложен много вкус и артистичност навсякъде. Включително и растителност, водни басейни, тропически дървета.

Никакво повтаряне. Стремеж към оригиналност. Всяко министерство като че ли повтаря другото – това е общото впечатление – но щом се вгледаш, виждаш различно съчетание на елементи. Говориха ни и за недостатъците на този все още чисто консумативен град, който не може да организира свой траен културен живот. Президентът, който е построил столицата, е Йозеф (Жозелино) Кубичек, чех по народност. Има и мавзолей.

В 18 часа посетихме Алексиос Закитинос. Като узнал за идването ни, поискал да се срещнем. Припомнихме си сватбата му, приема му у тях по случай заминаването му, идването му в нашето посолство [в Атина]. Поиска ми книгата ми и ми даде своя стихосбирка. Освен това прати на Ана подарък – един грозд от камъни.

[Георги] Гюров се похвали със сърдечното им посрещане от тях, разбрали се веднага.

Вечеряхме в ресторант. Очите ни се затваряха, но геройски издържахме до 12 часа, за да влезем в ритъма на бразилското време.

20.XI.1986 г. [четвъртък]

В 8.30 часа – среща в Университета. Разделиха ни на две групи – едната с Ана, аз с историците. Мислеха, че е куртоазен разговор. Но като разбраха за какво се касае, поискаха да проведем втора среща след обяд.

Сред историците имаше специализирали във Франция, САЩ, СССР. Двама от тях, които са учили във Франция, бяха идвали в България. А зам.-ректорът бил Теодоро – българин от Молдавия. Не се видяхме. Втората среща, която трая два часа, даде определени резултати. Единият от тях, Виера, се оказа подходящ автор за религиозното развитие в Бразилия специално през XIX в. Другият – за международните отношения – остана още да се доуточни след срещата в Рио. Още двама изявиха желание.

Официален обяд в Клуба на МВнР, даден от зам.-министъра, управляващ Министерството на културата – Варапроса (може и да не е точно така).Той се обърна с кратък тост по име, а аз го нарекох „президент“, като се извиних, че не запомням имена, ако не ги запиша, а неговото ми прозвуча като „Барбароса“. Смяха се всички и атмосферата съвсем се отпусна.

Г. Гюров също си свърши работата – получи търсеното сведение.

След обяд Ана излезе на кратки покупки, купи на всички колиета от полу скъпоценни камъчета, много красиви – за целия женски състав, вкл. и внучките.

Обиколихме с [Владимир] Филипов още малко града, а вечерта в посолството се срещнахме и побъбрихме с колектива. Питаха за Девня, за срещата Младенов–Халефоглу, за обстановката у нас.

21.XI.1986 г. [петък]

На път за Манаос. Добре стана, че самолетът пое обиколен път и ни отведе най-напред до Белем – на устието на Амазонка с океана. Наистина не е река, а, както я описват, водна пустиня. Безбрежна река, и то не само на устието. Спряхме още два пъти, преди да стигнем Манаос.

Посрещна ни шофьорът на Националния институт за изследване на Амазонка и ни настани сред тяхния парк – резиденция за гостуващи научни работници. Както се убедихме, това е то джунглата, с най-голяма концентрация на видове растения, над 50% от всички видове в света, свободно расли. Парк е наречено, защото принадлежи на института, а са облагородили само една нищожна част, където се намират дирекцията и лабораториите.

Директорът, Херберт Шубарт, е първа генерация роден в Бразилия от заселници преди Втората световна война. Запознахме се и със жена му, немкиня от Щутгарт. Без да се натрапват, разкриха се като прогресивни. Не дружат с немците в Манаос и Рио, голяма група, които обаче, според тях, са били тясно свързани с нацисткия режим. Говориха ни много за социалните проблеми, за тежката мизерия, за недохранването и високата смъртност въпреки голямата раждаемост. Предупредиха ни за бандитизма – открит, нагъл, дребен, свързан именно с нерешените социални проблеми.

Х. Шубарт ни разведе из любопитните места, разказа ни за дейността на института, опроверга редица митове, свързани с Амазонка относно намаляването на кислорода на земята, нарушаването на водния баланс и т.н. Занимават се и с фундаментални изследвания, и с приложна дейност – хиляда души, от които 200 научни работници.

Смяхме се много, когато Ана не повярва, че жаби могат да дигат такъв голям шум, както огромните щурци в Гърция. Той спокойно настоя и когато минахме покрай една горичка, откъдето шумът идваше толкова отдолу, колкото отгоре. „Жаби на дърветата“, иронично подхвърли тя, досущ като Машка. „Да, да.“ И пак, помислила, че може да се разминават в английската дума, отново поиска обяснение. Тогава Х. Шубарт ни обясни колко видове жаби имали в Бразилия, включително и отровни.

22.XI.1986 г. [събота]

Семейство Х. Шубарт ни изведе да видим залез слънце, след като се върнахме от обиколка по Амазонка. Заведоха ни в хотел „Тропикал", където искахме да бъдем настанени, но дори МВнР не успя да ни намери място. Всичко било заето месеци напред.

Хората се оказаха много мили, имаше в тях нещо подкупващо топло.

Още заранта рано слязохме в града. Изоставен и свръхнаселен, без канализации и удобства. Около пристанището се издигнати няколко високи хотела, които поемат и изхвърлят идващите отвсякъде туристи и пътници за Амазонка. За да преодолее изостаналостта си Манаос е бил обявен за свободен град, за продаване без такси на вносни стоки. Имало наплив първоначално. Сега спаднал. Но градът се удвоил – станал един милион.

Потеглихме в 9 часа и се върнахме в 3 часа след обяд. Спуснахме се по Амазонка, около час разглеждахме крайбрежията. От едната страна е пълна джунгла, наводнени пространства, тук-там някои пост или дървена къщурка, вероятно за рибарите. Казаха ми, че идвали доста туристи и за преспиване в подобни туристически хижи, влачени с лодки. Преживяване необичайно, като се замисли човек, че това е река, а не е море. Дунав изглежда като селска рекичка, ако се сравни с Амазонка. Цветът е с червеникав оттенък от влачената земя. Но Шубарт настоява, че водата е чиста. Къпят се извън града и дори я пият.

След това ни отклониха в един от многобройните притоци. Там се качихме на малка лодка и повече от час ни развеждаха навътре в гората, в малки канали. Това също ще остане незабравимо. Грамадни дървета, оставени сами да гният, а когато растат, да растат колкото могат и накъдето искат. Лиани, дебели като клонове. Казаха, че дърветата растат на три етажа. Ние можахме да видим какво означава на два етажа. Имаше много птичи звуци, но прелитна само веднъж синя птица. Посетихме и едно индианско „позорище" на техни изделия – купихме по една кукла за малките и един лък за Алик. Останахме неудовлетворени от обясненията – изглежда, че някои цветове наистина се боядисват от пера и перушина на кокошки.

Обядвахме прилично на сал, закотвен в средата на едно разширение на притока. Но цялата храна и съдовете включително бяха донесени с кораба. Там работеше бар и се поднасяше хубава пържена риба. Ядохме риба и вътре, и пак след това на обяд, сервирана ни с маниока и ориз.

Дъжд не ни намокри. Когато се изля изведнъж като из ведро, бяхме вече в резиденцията на института. А докато бяхме на лодката, малко ни запръска, но се прибрахме под чадъра на Ана.

23.XI.1986 г. [неделя]

Пътуване за Рио. Както снощи, така и днес минахме по обиколни пътища не из центъра на града, нито покрай брега, където са наблъскани хора в къща до къща, голяма част от които са построени на набити колове. Интересно отдалеч, отблъскващо отблизо.

Тръгнахме с един час закъснение. На летището ни посрещнаха и ни отведоха до предоставената ни кола. Настаниха ни в хотел „Глория".

24.XI.1986 г. [понеделник]

Сутринта шофьорът не се яви на уреченото време. Чакахме 20 минути и излязохме. Дошъл след нас. После се убедихме, че точността не е първото свойство на бразилците. Но от това само спечелихме. Отидохме до плажа при нас и можахме както от по-високо, така и от брега да се насладим на един от най-хубавите заливи. От едната му страна се намира Захарната бучка, остър връх, до който се стига с въжена линия. Беше в мъгла, затова не отидохме.

Но пък няколко часа се разхождахме по крайбрежната алея или по-скоро алеи, с огромните жилищни и административни блокове, с палми и пясъчни ивици, каквито човек наистина не можеше да си представи в очертанията на град. Къщите имат разнообразна архитектура, но относително вниманието е било насочено към височината. Доминират сградите от началото на XX в. и периода до войната. След това са се появили небостъргачи от стъкло, или кръгли, някои с още по-оригинална форма, но те се губят сред общата, по-еднообразна архитектура. Когато се вгледа човек поединично, впечатлението отслабва. Само от високо, от по-отдалеч като натрупани жилищни комплекси покрай водата и многобройните заливи, в подножието на хълмовете, по техните склонове и дори върхове, тогава Рио заживява.

Казваха ни не без гордост, че Рио бил най-красивият град в света. Човек започва да вярва, след като попадне след такова чудо на природата; вода, многочислени заливи, хълмове като планини, защото се издигат направо от морското равнище на няколкостотин и хиляда метра. Като стигнахме и до дългата няколко километра ивица на Копа Кабана, запазена в нейната ширина, а сетне видяхме и други няколко плажни ивици и след тях още километри извън очертанията на града, убеждаваш се, че тук с пълни шепи природата е изсипала красота. И хората са я използували.

След обяд заседавахме в Института на историците от щата Рио. Начело с Америко Лакомб, професор в Католическия университет, академик. Бяха дошли още няколко души, между които и проф. [Ф.] Иглесиас, член на редколегията на том VI, когото прокарах на заседанието на Бюрото тази година.

[Алиун] Траоре преживяваше много моето присъствие и се опита да се самоизтъкне до степен, която го изложи. Обяви, че мисията започва от днес (явно насочено срещу мен, което другите въобще не разбраха), след това направи исторически преглед на дейността на комисията. И тук си приписа заслугата, че той поел дейността на [Пауло] Карнейро (всички се спогледаха), че обиколил само за една година и половина повече от 50 страни! И им предлага да създават национален комитет с филиали във всички големи градове, като им предостави 1.000 долара. След това Ф. Иглесиас деликатно ми каза, че с толкова пари не може да задържи една секретарка за 2 месеца, а за П. Карнейро каза, че той е бил негов приятел и такъв изключителен човек, който не се подава на квалификация.

Взех и аз думата съвсем накратко, за да изложа характера на труда и трудностите по неговото осъществяване. Че не се касае за дело, което може да ангажира много хора, не носи популярност, защото се разпределя на дребни глави, нито пари, защото наведнъж се плащат 1.000 долара за 30 страници. А едва ли ще са повече от няколко души, които ще напишат цяла глава от 60–70 страници.

След събранието направихме с кола голяма обиколка около два часа. Вечеряхме в хотела.

25.XI.1986 г. [вторник]

Сутринта преди заседанието посетихме прочутия паметник на Христос във формата на кръст, на един от големите хълмове – около 750 метра, но с разлика от морето по-висока от Витоша. Естествено и гледката. Чудеса наоколо. И град, и природа. Девствени планини, големи масиви жилища – модерни и квартали със срутени къщи, без вода, мизерни, но красиви за туристическото око. Като във Велико Търново накацали една върху друга къщи.

В 11 часа се срещнахме с Ф. Иглесиас и уговорихме реалните възможности за участие на бразилци в т. VI – двама-трима души. Уточнихме и хората – един от Бразилския университет, вторият от Салвадор (Бахиа) – все за религията, той самият за регионалната част, с право да привлече сътрудници за целия регион.

Официален обяд ни даде Бразилската академия. Тук присъстваваха и няколко академици и член-кореспонденти, единият от които международно известен. [Жосе Израел] Варгас се беше погрижил за Ана, а Ф. Иглесиас също. Всеки със своите завързахме интересен и приятен разговор, който продължи и на масата. Хубаво е, че обядът се дава в самата академия. Става по-интимно.

Благодарих за топлия прием, говорих за П. Карнейро и за приятелството, което ни свърза около историята, спрях се и на ролята на академията.

А. Траоре не можа да участвува. На улицата имаше само две сгради и шофьорът му го отправи на 10-ия етаж, където имало ресторант. И нормално, отишъл той сам да се нахрани. А. Траоре, засегнат в своята гордост, взел такси и си заминал.

От обяда се разделихме – Ана в институтските центрове, върна се доволна; аз – отново в сградата на историците. Този път бяхме само тия, които се интересуваха за том VI. Бях конкретен, като разгледах положението глава по глава. А. Траоре видя документацията ми и остана поразен. Ние наистина сме изпреварили другите томове и вече сме събрали около 75–80% от авторите. Всичко точно отбелязано. Аз нарочно не бях му дал схемите, за да ги запълня и сега с бразилци, както и с тези на получените отговори от [Питър] Матайас. Стана дума и за Кийт Томас, който направил впечатление на ерудиран човек. Казах на Ф. Иглесиас, че на този свят има много ерудирани хора, които приказват, но не са в състояние нищо да изложат черно на бяло. В продължение на година и половина Кийт Томас само критикуваше, но не даде нито едно конструктивно предложение. Напомних, че нещата се промениха едва когато предложих да си подадем оставката, тъй като сме избрани да осъществим една задача, а не да я проваляме. Да не претендираме, че сме единствените 30 души в света, които са годни да организират писането на многотомната история. Ф. Иглесиас потвърди.

На излизане А. Траоре руга шофьора си, нарече го идиот, поиска Иглесиас да го преведе. Но Иглесиас ме погледна и каза, че не може да го преведе, защото шофьорът му развил също своята логика – на тази улица имало само един ресторант, където могло да се даде обяд. Откъде да знае, че обядът е частен.

Вечерта ни покани една нафукана бразилка в разкошен апартамент. Тя е археоложка с претенции, но силно ангажирана с политическите амбиции на мъжа си. Не можах да разбера дали е бил реален кандидат за президент или по-скоро за вицепрезидент, но е бил министър. Мерна се едни-два пъти. Това не попречи на Ф. Иглесиас да ни охарактеризира различни политически лица с крайни неласкави думи, а за един от последните употреби израза suprême stupidité. Каза ни един виц и за столицата. Обявили голям конкурс с печеливши: I награда – да живее един ден в Бразилия, II награда – два, III – три. Толкова им се искало на хората да прекарат в прехвалената столица.

А. Траоре този път бе прав, като наруга буржоазния манталитет и обноски на Madame. Покани ни за 8 часа. Сервира ни хапки и вино. А предстоеше да идем на спектакъл, т. е. нямаше кога да вечеряме. Затова използува случая, за да разкаже за произхода си, как са третирали белите в Мавритания като второстепенни хора; разкритикува режима, който налагат западните, като социално несправедлив и реално подготвящ социални взривове. С личния елемент, който вложи, явно пролича колко

е докачен като черен. Явно страда от комплекси и не може да отреагира адекватно. Стана ни и малко тъжно за него.

26.XI.1986 г. [сряда]

Заминахме за Петрополис – градче на около стотина километра от Рио, където богатите жители на бившата столица прекарват уикенда в планински условия и по време на големите горещини. Много красиви околности с разсечени планини с много върхове, долини, хубави пътища.

Разгледахме двореца, градчето, обядвахме добре и се прибрахме към 4 часа. Вечерта отидохме на шоу – оба-оба. Уж да видим самба, а всъщност, освен няколко танца, символизиращи нещо, изпълнени групово в старовремски носии, атракциите бяха две – отличен негърски оркестър с ударни инструменти и голите и полуголите мулатки. Бюстовете им слаби, но добре въртяха задниците си. Странно, нито публиката, нито у нас, да не говорим за А. Траоре (който се отъждествяваше с черните), нямаше неудобство, нито чувство за порнография. Играеха с удоволствие, включваха и хора от публиката! Само една част от програмата беше примитивна.

А. Траоре, разговаряхме с него, се ядосваше, че черните и мулатките били стоката за предлагане, за удоволствие, само за секс, че в танците нямало нищо народно. Но и черните вече не са черните от Африка. Те са се адаптирали към бразилския начин на живот и създават нов тип култура – и за белите, и за черните, и най-вече за смесените. И карнавалът, и самбата не са типично африкански. Вярно е, че на социалната стълбица цветните не са на горните стъпала. А. Траоре дори смята, че тук зреела социална революция, по-остра от Октомврийската. Има ли впечатления, или това са повърхностни сравнения, не знам.

27.XI.1986 г. [четвъртък]

Разделихме се с Рио. Но останахме заковани 4 часа на летището. Пристигнахме в 13 часа в Сан Пауло. Действително е град от американски тип, с ниски къщи, съответно оформени с реклами по американски, и с небостъргачи, разбира се, не от величината на Чикаго. Но градът спокойно би могъл да мине за щатски – в това отношение, а и е достатъчно чист.

Настанихме се в „Eldorado Hygienopolis“ (целият квартал има това обозначение). И веднага излязохме на пазар. Накупихме обувки. И Ана, и аз.

Обадих се в посолството, за да узная кой хотел са ни ангажирали в Салвадор (Бахиа). Приятно ми беше да чуя Г. Гюров. Все още сме сред чакащите за връщането. Не можейки повече да рискуваме, приехме сигурното връщане през нощта – 3 часа преди зазоряване. Ще бъде уморително и в Рио, но нямахме друг изход.

От местните никакво обаждане, изпратили кола да ме посрещне на летището, от което се възползува А. Траоре. Сетне узнахме, че група историци от старата генерация, която се занимавала с историята на щата, се била събрала. Но не оставиха никаква бележка къде са, а и А. Траоре не успя да се свърже. Той решил просто въпроса – уредил незабавното си завръщане още към обяд.

Аз пък получих покана за обяд от Карлос Гилерме Мата, директор на институт, участвуващ в главната редакция на История на Латинска Америка, подготвяна от ЮНЕСКО.

28.XI.1986 г. [петък]

Продължителен разговор с А. Траоре. Вече смени тона. Търси открито сътрудничество. Съветва се. Но явно страда от някаква неудовлетвореност. Той замина, а ние се отправихме към Университета. Посрещна ни директора на новооснования Институт за напреднали изследвания. Интересна организация – значителен бюджет, минимален щат. Събират група от десетина до двадесет души да работят по конкретни въпроси, канят и автори отвън. Основно задължение – да дискутират, да подадат идеи, да напишат доклад. Започнали с кубинския историк Фрамейнас, поканили Галбрейг, известни икономисти, един лекар от Бразилия. Екипът е съставен от леви, учили във Франция главно, от член на КП до ангажирани наляво – някои дори по-наляво.

Обядвахме с [Карлос] Мата. Разказа ни интересни неща за борбата с реакцията в Университета. Все още десницата, и то не обикновено консервативна, а силно реакционна, господствува. Принудена е била да отстъпи ключови позиции. Но идеологическата борба е изострена, хората са за демокрация, но тълкуванието ѝ е различно. Добрите перспективи за икономическо развитие правят хората оптимисти и това способствувало за обединяването на левите с други слоеве за социални преобразувания.

Съгласи се да се включи в „Историята“, но препоръча да привлека като координатор друг професор, Джобсон Аруда, който ми бе препоръчван и от Ф. Иглесиас. Той е ръководител на историческия фронт (около 60 професори) при 5.000 в целия Университет.

Говорихме с Джобсон [Аруда]. Сетне той ни покани у дома си и на вечеря в типичен бразилски ресторант с хубава музика. Но бавно обслужване, до полунощ. Говорихме дълго – по икономически и социални проблеми. Той намира за напълно реално казаното от президента, за едно десетилетие да достигнат уровена на средиземноморските страни, без да изпитат бича на безработицата. Бразилия според него произвежда висококачествени стоки, които конкурират и САЩ. Даде пример с телевизорите и т.н. Ръст на националния доход 10% – рекорден. Годишно изкарвали 10 милиарда чист приход.

Но подробно се спря на социалните аспекти. Този ръст е свързан със съчетанието на остатъците от робските условия, манталитет, заплати, социални различия. Въпреки това перспективите за социални сътресения от революционен характер били минимални. Революционните настроения отпреди десетина години отстъпили назад. Това се виждало дори в творчеството на писатели като Жорж Амаду. Жена му – социолог – също работи. Тя е активна комунистка. Изобщо жените работели в щатите, където индустриалното развитие шествува. Тежко е положението в северните щати и там, където съществува земеделие. Земя има много, но са нужни инвестиции, за да се даде тласък на аграрната реформа.

Разбрахме се добре и за организиране на бъдещо сътрудничество.

29.XI.1986 г. [събота]

Потеглихме за Баиа. Джобсон [Аруда] ни предостави кола. Но имахме малка разправия с хотела. Тук, както и в големите хотели на Европа, правят отстъпка на дипломати, на посланици с 30%, на обикновен дипломатически паспорт – 20%. Трябваше и в Рио да им напомним, но веднага направиха отстъпката. А младежите в Сан Пауло се направиха на ударени, след това дадоха 10%, ние протестирахме, дадоха още 10%. Повече не натиснахме, но им казахме, че е срамота. Забелязахме, че в някои магазини „забравят" да върнат ресто. Но щом им напомниш, веднага отдават дължимото с усмивка.

Страшно влажно. Настанихме се в хотел „Маразул" – лазурно море, в новата част на града покрай крайбрежното авеню. В три часа ни пое проф. Валдир Оливейра с жена си. Разведе ни из стария град, неговия център, църквите. Показаха ни един от музеите – етнографския.

Като пообиколихме така няколко часа из града, разбрахме защо се харесва. Най-напред местоположението – грамаден залив с два острова, разкъсана крайбрежна линия с великолепна растителност. Явно португалците са харесали залива, защото им е напомнял на Лисабон. И направили тук столицата на задморските си владения. Заливът Баиа погълнал името Салвадор и това наложило да се пише Bahia, за да се разграничи от Baia – залив.

Центърът на града е ужасно западнал. Превърнал се е в свърталище на проституцията. От десетина години държавата полага грижи за реставрация, като е обновила редица сгради – за продажба на местни фолклорно-етнографски стоки, вкл. и рокли от колониалния период, които много се купуват. Купихме и ние за Анюнка и Машка, а за Алик – кожен колан с кесия отвън. Много интересни са църквите, една до друга, от хубави по-хубави. Богато украсени с много сребро и позлатена боя, рисувани покриви, не много, но изящни скулптури и като нашите олтари – с много резба. Дървото е основният елемент, затова е много добре използувано.

Майсторите обаче бяха различни – някои от Гоя, Макао, затова и животни и хора, както и някои рисунки по цвят, са напълно източни.

Професорът твърдеше за една скулптура на Христос от XVI в., че била най-хубавата в света; посочи ни и други образци, които били уникални за жанра си и по-добри, отколкото в Португалия. Единият храм бе йезуитски, строен двеста години. Стана дума за ролята и на този орден. Минавал за по-близък до бедните, за политизиран, докато църквата като цяло санкционирала режима. Но професорът бе критичен и към йезуитите. Те подкрепяли индианците и се борели със светската власт, но поддържали робството на черните. Дори в религиозно отношение те нямали достъп до църквите на белите. Едва след освобождението на робите в края на XIX в. черните си построили със свои средства висока църква, която ползуват и до днес.

Дълго време делението е било закон – не само по линията на ордените, но и в расово отношение. Постепенно обаче, това общо взето е било преодоляно, за да остане само социалното. Когато някой мулат забогатявал, него почвали да го наричат „португалец“. Изобщо бразилското съзнание се формира бавно, още не е утвърдено напълно, не са преодоляни бариерите дори между отделните щати. В Сан Пауло, града на бързия икономически растеж, с един милион натурализирани японци, с няколко милиона италианци – стимулите и самочувствието е друго. Говорят за севера с известно презрение, че били бавни и мързеливи, защото в основата им останало португалското начало. Затова пък хората от север, признавайки своята вярност и към отживелиците, се смятат за по-изтънчени, по-деликатни в обноските си, не така груби и материалисти.

Но на всички им тежи социалното неравенство и бедственото положение на по-голямата част от населението. Чух различни оценки за бъдещето. Тук, в Баиа, бяха още по-радикални в негативните оценки. Икономическия подем и ръст те го приемат критично, тъй като основните доходи от износа на коли и други стоки, произведени по лиценз, отивали в САЩ, ГФР и т.н., т. е. наистина производство, но за сметка на жестоката експлоатация на населението, на евтино взетите суровини и на дадените трохи на Бразилия. Бразилците продължавали, както в миналото, да обогатяват другите страни с износ на капитали. Социалните проблеми изискват дълбоки радикални промени, но населението не е подготвено. Трябва да се възпитава, а левицата е разпокъсана. Комунистите са злепоставени след толкова години на нелегалност, а имало и две комунистически партии.

Така в разговор и гледане премина денят.

Музеят бе интересен и със съвременни изображения от дърво на всички негърски богове с присъщите им атрибути и основното животно, свързано с него. Художникът – който изработил наистина с голям вкус барелефи, издълбани фигури в движение, със загатнати дрехи, но възприемани съвсем реално и с удоволствие от високото художествено майс-

торство – работил повече от 15 години, за да го направи – три или четири дървени пана, които заемат пространството на един голям хол.

30.XI.1986 г. [неделя]

Поеха ни отново заранта – този път Жозе Мария с мъжа си, инженер. Тя е ръководител на историческото отделение в Университета. Водиха ни през стария град, показаха ни още някои църкви. Едната е с каменна фасада – изработена и пренесена с кораби от Лисабон. С тях обаче обиколихме града по дълбочината на залива. Спирахме на много места, за да се любуваме на природата, макар че първоначално валеше.

Това ни принуди да се отбием в кармелистка църква и манастир с един главен монах, който организира и хубав музей. Негово дело е подреждането на едни от най-богатите колекции от камъни, някои единствени в Бразилия. Както ни разказа, от дарове манастирът натрупал такова количество камъни, че той отстъпил половината от тях на една фирма, която ги обработила и от доходите и той се издържа, и реставрирал църквата. Колекционирал е много сребърни вещи, главно църковни, но също и дарове и дори една световна колекция от сребърни големи монети. Ние се пошегувахме, че не е пълна, но той посочи и българска – 100 лева с цар Борис – сребърна.

Имаше и много хубави украшения – дарове от жени и други благодетели. На нас ни направи силно впечатление един стол, съставен от три стола. Оказва се, че годеници и влюбени могли да си говорят само в присъствие на майката, която седи така, че да може да подслушва какво си говорят младите. Имаше и едно златно гнездо, може би единственото в света. Плъхове извлекли златните нишки от църковна одежда, която изгризали, и си направили гнездо, което отците след това прибрали. Но отчето ни заведе и до дървото на мъченията, където пъхали главата и ръцете на робите за наказание и биене. Беше толкова любезен, с такава охота ни разведе навсякъде, че не се удържахме и купихме няколко камъка за спомен – красиви.

Почерпиха ни печени питки от една негърка, а също изпихме по един кокосов орех и опитахме неговата вътрешност. В Индия само пиехме сока, както ни поднасяха ореха – за стерилност.

Прибрахме се към два часа. Слънцето се появи, можахме да направим и някои снимки.

Вечерта останахме в ресторанта на хотела. Тиха музика, приятна обстановка. Разнежихме се с Ана, отдадохме се на младежки спомени, на всичко, което ни свързва толкова години, поговорихме за децата, сетне за внуците. И решихме, че сме безкрайно щастливи! С такова настроение се прибрахме.

1.XII.1986 г. [понеделник]

Предпоследен ден в Бразилия. Този ден сме сами. Дълго време валя, Ана чете, аз писах чернова на докладите, които трябва да представя в ЮНЕСКО и София. Към обяд излязохме, макар че по малко продължаваше да вали. Накупихме си плодове, питки, пастет за обяд. Хапнахме и починахме.

След обяд вече направихме няколкочасова разходка. Имаше прилив, наблюдавахме как си играеха младежите с вълните. Обиколихме в две посоки красивата крайбрежна алея, около която е разположена новата част на града.

Вечерта бяхме далеч в предградията на Баиа – в ресторант „Моенда". Показаха ни негърски танци, така както са пренесени или по-скоро, както са се запазили до днешно време. Без особена стилизация, по-грубо от Рио, но по-автентично, защото и хуморът е по-примитивен. Вечеряхме негърска храна, но явно с подправки, които стомахът ми не понася.

Към 12 и нещо се върнахме в хотела и оттам потеглихме за летището. Самолетът ни отлетя в 4.30 заранта.

Шофьорът, който ни заведе, бе полицай. Поради ниската заплата е принуден всяка втора или трета нощ да изкарва допълнителен приход с такси. Оплака се силно от режима.

2.XII.1986 г. [вторник]

На летището не ни посрещнаха. Успях да вляза във връзка с търговското към 8.15 минути, дочакахме да започнат работа. Дойде [Андрей] Божански. Оказа се мислещ човек. Дълго говорихме за положението тук и у нас. Бил е в Мексико няколко години.

Направихме последни покупки на дребно – подаръци за децата.

След обяд починахме малко у дома им. При проливен дъжд се отправихме за летището.

Завърши едно приключение!

3.XII.1986 г. [сряда]

Пътуването обратно бе леко. Макар и няколко часа, можахме да спим, защото и самолетът бе с по-удобни седалки.

В Париж едва имах време да идем с Ана до хотела и да се върна на летището, като се преоблякох. Успях да се обадя по телефона на [Томас] Келер и [Шарл] Кечкемети за СИБАЛ.

Ели бе заминала за Холандия. Рене [Готие] с приятеля си ѝ помогнал да си извади веднага регистрация в префектурата.

4.XII.1986 г. [четвъртък]

В Лондон отидох на заседание на Бюрото на фондация „Л. Живкова“. Да докладвам за резултатите на заседанието на Контролната комисия и да представя неговия протокол. [Иван] Недев ми каза сутринта, че протоколът не е пристигнал и ми връчи само едно копие от проектобюджета.

С малко хумор представих основните констатации и изводи. Прие се, даже финансистите Иван Коларов и П. Кусев ме поздравиха. Аз закусих с тях и с директора на външнотърговската банка. Намерихме общ език по отношение на [Роберт] Максуел. Те явно вече са били настроени негативно, защото приеха с удоволствие критичното ми отношение.

Евгени Кирилов бе избран за нов генерален секретар. Казах няколко топли думи за него.

Прие се за нов член един испанец – падре Бартоломе Винсенс Фиол, с когото намерихме общ език, когато заговорихме за идеи, наука, пари. „Науката има нужда от пари, но парите не търсят науката“ – негов афоризъм.

След обяд спах, за да се съвзема, и отидох на прием в посолството, но бързо се уединих. Не успях да видя сър Уилиям (Харпман), един посланик в София, с когото уредих разменните срещи на български и английски учени. Той стана ръководител на Центъра за връзки с Източна Европа. Дори изнесох лекция в Центъра, последвана от прием, даден от него. Потърсил ме, узнах това от посланика [Кирил] Щерев.

Имах разговор с Г.[еорги] Йорданов. За положението – искаше да добие информация за настроенията. Казах му открито какво мисля и какво мислят хората. Макар че се оглеждаше постоянно, слушаше и искаше да продължа. Накрая сам изрази с кратки изречения опасения от застоя и страх за бъдещето. Пита ме и за БАН – кой би могъл да стане председател. Казах му, че при ниското положение, в което е поставена БАН, няма лесно да се намери достоен кандидат. Пък и не се затруднявам да мисля, защото все едно, няма да бъдем питани. За двамата, които са се устремили към този пост – [Ангел] Балевски и [Благовест] Сендов – дадох най-откровено мнението си.

5.XII.1986 г. [петък]

Заранта рано заминах за Оксфорд на среща с [Питър] Матайас. Свършихме до обяд прегледа на документите за това. Обядвахме в стола им. Той покани мен и [Рубен] Аврамов на семинар върху науката. На последната лекция присъстваха зам.-министър на образованието, отговорник по тези въпроси на Лейбъристката партия и представител на СДЛ.

Беше интересно. Отстояваха политиката си, но засегнаха и по-общи въпроси – за наука и производство, за концентрация на средствата и последствията от това и т.н. Взех си бележки, имам и някои материали, които раздадоха, може би ще напиша доклад.

Този семинар ми спести отиването на вечеря при Р. Максуел.

На връщане говорихме с [Рубен] Аврамов, чиято жена – арменка от СССР, работи в Института за физиология. Човекът е с отворени очи, отхвърля изцяло политическата система у нас и позовавайки се на Ленин, смята за абсолютно необходимо и неизбежно да се създават комунистически партии около дадена конкретна програма, които да се състезават помежду си, за да спечелят народното одобрение.

В Оксфорд срещнах проф. [Лешек] Колаковски от Полша, емигрирал още през 50-те години, а може би и малко по-късно. При стаята за кафе на All Souls College. Имахме много интересен разговор за развитието на науката в Полша, за хора, с които съм се срещал, за акад. [Анананиаш] Зайончковски, за Стефан Стрелцин. С него се бяхме срещали всичко три пъти, след това той емигрира и му бях загубил следите. Умрял преди пет години в Манчестър. Успял да издаде в три тома труда си за лечебните растения в древна Етиопия.

Задържан като участник във френската съпротива, депортиран в Германия, той е трябвало да се държи като „чист" французин и да не се издаде дори на сън. Какво напрежение, истински подвиг, защото при това бе евреин, поляк, комунист.

Вечерта в хотела до мен се приближи един човек, който ме заговори на български, а сетне на руски. Търсеше [Любомир] Левчев, за да му изрази възмущението си от филма „Ешелоните" и за начина, по който са представени цар Борис и Тодор Живков. Казах му, че Л. Левчев няма да го разбере. Но му доказах, че Борис не е героят, както той си въобразява. Дори и да е преувеличена ролята на отделни личности, остава фактът, че българският народ като цяло, с участието на почти всички свои прослойки, не прие и не допусна екстрадицията и ликвидирането на евреите от България.

6.XII.1986 г. [събота]

Сутринта направих малка разходка из града покрай Темза. Ходих и в една галерия.

По обяд потеглихме. В къщи ме чакаха. Едва когато Борис [Янчев] ми каза, че Ана не могла да дойде, защото имала гости, тъй като е Никулден, се сетих за празника. За мен си остана стария стил – 19.XII. – но интересно, че никой в Лондон, нито в самолета не се сети за това.

8–12.XII.1986 г. [понеделник–петък]

Още с първото явяване [в БАН] ми съобщиха, че ще пътувам с [Ангел] Балевски за Атина. Среща на представителите на Движението за мир от 5-те континента. Поканени сме били от организаторите сред 30–40 души

от други страни. А те се оказаха и по-малко. Този път ни настаниха в х-л „Grande Bretagne“.

Тръгнахме на 12-и след заседание в БАН – среща на ръководството на Съвета за духовно развитие с Бюрото на Президиума. Г.[еорги] Йорданов показа голямо разбиране към проблемите на БАН, но какви са възможностите му? И ще съумее ли да се пребори с тенденцията да се омаловажи БАН и постепенно да се сведе до място на заслужили дейци без реално участие в големите проблеми на развитието – материално и духовно? Тази тенденция се изрази с лишаване на БАН от права и функции на ръководна национална институция и със създадените условия съставът ѝ да бъде въвлечен в производствената сфера чрез механизми извън БАН. Жалко за фундаменталните изследвания. И без това с големи усилия се крепим на някакво ниво и ще ни трябват десетилетия да наваксаме загубеното.

Отбихме се в Солун и с намерението да връчим диплома за чуждестранен член на БАН на Н.[иколаос] Муцопулос. Вечеряхме с него и с Йоанис Караянопулос, когото взехме с нас в колата. Сутринта на 13-и, в консулството връчихме дипломата. Н. Муцопулос бе радостен, защото се оказало, че имал нужда от тази диплома, за да му повярват, че е избран.

14.XII.1986 г. [неделя]

В Конгресната зала на мира (новооткрита) се състоя откриването на срещата. Говори А.[ндреас] Папандреу. Внимателно, защото присъстваше американецът, който ръководи делегацията им в Женева. От съветска страна поднесе приветствие и прочете обръщение на Съветския върховен съвет председателят на Украинския върховен съвет – жена – [В. С.] Шевченко. За пръв път идва в Гърция. Поговорихме доста с нея.

15.XII.1986 г. [понеделник]

Посещение в Атинската академия. [Константинос] Трипанис неочаквано се оказа готов за разгръщане на съвместна дейност. Боледувал бе през годината дълго. Предложи делегация – тяхна – да дойде в София.

16.XII.1986 г. [вторник]

Обяд в резиденцията с академиците. Топла среща. Този път [Петър] Славчев се показа любезен, внимателен. Вечерта бях поканен у [Михаил] Сакелариу с много чужденци.

Изказах се и раздадох текст в Запион, където се провеждаше конференцията по секции. На същото заседание гръцкият генерал от запаса Константинидис заяви, че безкрайно съжалява, че е пропилял младостта си на българо-гръцката граница, жертва на фалшива теза за българската опасност от север.

17.XII.1986 г. [сряда]

Пресконференция за книгата. Издателят на „Темелиос“ още не я бе провел и с разместване от един ден си осигури моето присъствие. Говориха Ф.[илипос] Илиу и В.[асилиос] Панайотопулос – с големи похвали. Говорих и аз – отначало на гръцки, благодарствени думи, а сетне на френски за историята – че историкът е длъжен най-напред да постави въпроси, иначе няма историческо изследване; да няма предварително взета позиция; да следва изворите; да анализира обективно; да търси типологията и спецификата на проблемите и т.н. Разказах и с какви именно въпроси се бях сблъскал в историографията преди да започна книгата си и какво постигнах като изводи – някои приети, някои не.

Д.[имитриос] Андрулакис, който се отзова на поканата на издателя, специално ме поздрави за книгата. Бях трогнат от неговото идване, защото сега той е идеологът на ГКП и това слага край на всякакви спекулации, че книгата се издава от издателство на вътрешната [ГКП]. Беше дошъл и представител на в-к „Ризоспастис“. От друга страна, получих специални поздрави от [Леонидас] Киркос. Изглежда, че стават процеси, които оттук потрудно могат да се доловят. Още по мое време се очерта известна тенденция на търсене изход от създаденото положение на открита вражда, но нито [Антониос] Амбатиелос, нито [Янис] Баняс бяха склонни да помогнат.

Присъствува и отговорният секретар на Министерство на културата, който поднесе извиненията на Мелина Меркури, че не могла лично да дойде, тъй като е била задължена да присъствува на друга пресконференция (на конференцията на 5-те континента, а същевременно се провеждаше и трета).

И А. Балевски, и П. Славчев останаха много доволни от препълнения салон и от казаното на пресконференцията.

Без да обядваме, потеглихме за Солун. Хапнахме прилично при „Левендис“, малко преди Камена Вурла.

18.XII.1986 г. [четвъртък]

Преди обяд обиколихме пазара – да си отведем душите към миналото, когато и у нас имаше такова оживление на пазара. Накупихме всякакви лакомства. Там от един продавач, който дълго се вгледа в мен и ме позна, разбрах, че по телевизията предали около десетина минути разговор за книгата и от пресконференцията.

По обяд [Николаос] Муцопулос ми донесе направените снимки на малкия Николай – чудесни!

С А. Балевски говорихме много. Показа се много разочарован, търси отговорности за безизходицата, според него, поради лоша инвестиционна политика, неправилно подбиране на трудоемки и материалноемки

предприятия, отгоре на всичко и енергоемки. Смята, че ръководството горе е било подвеждано, но то е искало това и се е поддавало на това. А сега вече нямало желание и възможност да се изправи. Борбата ще се води върху кого да се хвърли отговорността. Учуди ме такова осъзнаване, но А. Балевски побърза да ми каже, че е безполезно да се говори дори по тези въпроси. А Т.[одор] Живков изобщо отбягвал да говори с него по академични въпроси и не обичал БАН.

22–23.XII.1986 г. [понеделник–вторник]

Пленум на ЦК на БКП. Големи въпроси, но внесените материали явно не са доизкусурени докрай. Това пролича и в изказванията. Макар че бяха предварително определени. Най-добре се изказа един бригадир от „Кремиковци" – и по общите въпроси, и по конкретните въпроси – принципно и критично. Спомена и за вилите – че само там се концентрира техника и се завършват в срок; и за разстройството на работата от постоянните реорганизации, които имат самоцелен характер. Имаше и други изказвания, които показаха наличието на вътрешни противоречия в установяването на набелязаните реформи – каква е целта, какво се очаква, как да се започне и докъде да се разпрострат. Самият [Тодор] Живков се разлюти, говори възбудено, неразговорливо, отхвърли някои положения, одобри други, с много думи и много движения, ръкомахания.

24.XII.1986 г. [сряда]

При председателя [Ангел Балевски]. Говори за Гърция. Разгледахме и текущи въпроси.

27.XII.1986 г. [събота]

По телевизията – [Иван] Гарелов – последната „Панорама" за годината. Зададе ми няколко въпроса:

1. Отражение върху Балканите на общополитическата обстановка.

Отговорих му, че Балканите са едни от най-невралгичните пунктове на Европа като основен кръстопът между Изтока и Запада, където се сблъскват стратегическите и тактическите интереси на външните сили, големи и малки, откак съществува историческия живот на нашия полуостров. Това се е отразявало доскоро в политическата сфера, за която става дума, във военни конфликти, в установяването на политически режими с всички възможни оттенъци, включително и фашистки, макар и някои да се опитват със задна дата да оспорят това. Тук се установи социалистически строй в четири от балканските страни, и то точно така, както пророчески предсказваше Димитър Благоев, че успехът на социалистическата революция в България и на Балканите зависи от външния

фактор на три четвърти. Следователно Балканите са се намирали и се намират под силното въздействие на външния фактор.

След това казах няколко думи за международната обстановка – за сблъсъка на двете тенденции, както и за специфичните условия сега на Балканите.

Отговорих на въпроса за разведряването, за съдбата на идеята за безядрена зона, какво може да се очаква през 1987 г., за историческото значение на българо-гръцката декларация. Накрая, на последния въпрос: „Какво можем да очакваме?“ (един вид новогодишно оптимистично заключение) – отговорих, че в близка перспектива можем да очакваме продължаване на политическите тенденции, както ги набелязах, с преобладаване на положителните тенденции в тях. В по-далечна перспектива – не изключвам усложнения, и то не малки. Съществуват някои възлови противоречия, които могат да задействуват, при определени условия, в неблагоприятна насока.

Реакцията бе положителна. [Пантелей] Щерев веднага ми се обади, Мая и други. А А. Балевски на заранта ми каза, че много му харесали нетрадиционните ми отговори, че съм казал също, че всъщност на Балканите много често съзнанието изпреварва конкретните материални условия, и примерите, които дадох.

28.XII.1986 г. [неделя]

Работен ден. Последно заседание на РИС.

29.XII.1986 г. [понеделник]

Вечеря у [Николай] Хайтови.

31.XII.1986 г. [сряда]

Събрахме всички деца у дома от заранта. Решихме да прекараме вкъщи, но да не дочакаме вечерта, за да започнем веселието, а да започнем с елхата и с обяд.

Ана беше поръчала цяло прасе и една баклава.

Беше чудо обяд! Весело и вкусно, без преяждане, защото с малко почивка след това продължихме хапването, но по-леко до късно след полунощ.

Ще я запомним тази година – изпращането на старата и посрещането на новата.

Огорчи ни само получаването на съобщението, че молбата ни за гроба на татко и майчето не се удовлетворява и че новопоявилият се наследник може да изхвърли паметника и костите. Пуснали го в кутията след обяд късно и Варчо ни го донесе в 9 часа вечерта. Но Ана се овладя и това не се отрази на настроението.